ISSN 1583-5936

XXIX - XXX/2

ANUARUL COMPLEXULUI MUZEAL BUCOVINA

2003

SUCEAVA

ANUARUL COMPLEXULUI MUZEAL BUCOVINA

XXIX - XXX
Vol. II

2002 - 2003

SUCEAVA

Muzeul din Suceava
BIBLIOTECA
Inv. Nr. 30.087

ANUARUL COMPLEXULUI MUZEAL BUCOVINA

XXIX – XXX

Vol. II

2002-2003

SUCEAVA
2004

SUCEAVA

Fondator:
GRIGORE FOIT

STUDII ŞI MATERIALE, ISTORIE, 1, 1969; 2, 1971; 3, 1973. SUCEAVA. ANUARUL MUZEULUI JUDEŢEAN, 4, 1977; 5, 1978; 6 – 7, 1979 – 1980; 8, 1981; 9, 1982; 10, 1983; 11 – 12, 1984 – 1985; 13 – 14, 1986 – 1987; 15, 1988; 16, 1989; SUCEAVA, ANUARUL MUZEULUI BUCOVINEI; 17 – 18 – 19, 1990 – 1991, 1992; 20, 1993; SUCEAVA, ANUARUL MUZEULUI NAŢIONAL AL BUCOVINEI, 21, 1994; 22 – 23, 1995 – 1996; 24 – 25, 1997 – 1998; 26 – 27 – 28, 1999 – 2000 – 2001.

COLEGIUL DE REDACŢIE

IOAN COCUZ (redactor responsabil), PARASCHIVA-VICTORIA BATARIUC (secretar de redacţie), MUGUR ANDRONIC, MIHAI AURELIAN CĂRUNTU, VIOLETA EPURE, ION MAREŞ, EMILIAN DAN PETROVICI, CRISTINA PÎNZARIU (redactori).

COPERTA: LĂCRĂMIOARA DUŢUC
GRAFICA: MUGUR ANDRONIC, LĂCRĂMIOARA DUŢUC, ION MAREŞ, BOGDAN NICULICĂ, IRINA ŢIBULCĂ.
TEHNOREDACTARE COMPUTERIZATĂ, GRAFICA VECTORIALĂ: MIHAELA ANDRIEŞ, IULIAN CIMPOEŞU, ELENA COCARIU, TIBERIU POLOCOŞERIU, IULIANA ROŞCA.

ORICE CORESPONDENŢĂ SE VA ADRESA LA COMPLEXUL MUZEAL BUCOVINA, SUCEAVA, STR. ŞTEFAN CEL MARE, NR. 33, 720003, SUCEAVA, TEL. 0230/216439, ROMÂNIA.

TOUTE CORRESPONDANCE SERA ENVOYÉE À L'ADRESSE: COMPLEXUL MUZEAL BUCOVINA, 33, RUE ŞTEFAN CEL MARE, 720003, SUCEAVA, TEL. 0230/216439, ROUMANIE.

Responsabilitatea asupra conţinutului materialelor revine în întregime autorilor.

ISSN 1583-5936
Editura ISTROS

CUPRINS

STUDII DE ISTORIE

MONICA MARŢINCU, Relatii moldo-athonite în secolele XV-XVII 7

MARCEL CATRINAR, Boierimea şi ţărănimea în cronica lui Grigore Ureche. Interpretări istorice 15

DORIN DOBRINCU, Privilegii fiscale în Moldova epocii fanariote* (II) 35

GHEORGHE-GABRIEL CĂRĂBUŞ, Rapoartele consulare străine despre starea de spirit în Moldova după Congresul de la Paris (1856) 63

MARIAN MOŞNEAGU, Yachturile regale "Ştefan cel Mare" în logistica diplomaţiei navale 111

EMILIAN DAN PETROVICI, Contribuţii la monografia comunei Bosanci 123

GH. GIURCĂ, Evoluţia reţelei şcolare din jud. Suceava în secolul al XIX-lea, privire comparativă 147

CRISTINA PINZARIU, Preocupări istorice ale folcloristului Simion Florea Marian 153

Aurel PREPELIUC, Elemente introductive referitoare la plutăritul în Bucovina şi în zonele limitrofe 169

PAUL LEU, Gr.-or. K. K. Obergymnasium din Suceava, în întâmpinarea unirii Bucovinei cu România 183

DANIEL HRENCIUC, Problema Bucovinei în cadrul Conferinţei de Pace de la Paris (1919-1920) 195

DUMITRU VASILOVICI, Evoluţia vieţii economice a Bucovinei după Marea Unire (1918 – 1928) 209

RODICA IATENCU, Consideraţii asupra evoluţiei învăţământului preuniversitar din Bucovina în perioada interbelică 219

RADU BRUJA, Originea, înfiinţarea şi organizarea Frontului Renaşterii Naţionale (1938-1940) 235

MIHAI-AURELIAN CĂRUNTU, Represiunea – forma principală de manifestare a regimului sovietic de ocupaţie din nordul Bucovinei în perioada 1940-1941 269

ISTORIA CULTURII

CARMEN BĂDĂLUŢĂ, Carte străină veche din fondurile Complexului Muzeal Bucovina Suceava 285

DANIEL HRENCIUC, Aspecte culturale din viaţa minorităţii polone din Bucovina..... 295

DOCUMENTE

BENONIA JITĂREANU, Documente moldoveneşti - secolele XVIII-XIX 309

MIHAI-AURELIAN CARUNTU, Un eveniment din viaţa Cernăuţilor de odinioară : serbările prilejuite de dezvelirea Monumentului Unirii (11 Noiembrie 1924). Documente..... 315

MEDALIOANE

ELENA PASCANIUC, Un mare prieten al românilor: Matthias Friedwagner (1861–1940), M.C. Al Academiei Române..... 347

OCTAVIAN NESTOR, Profesorul Paul Leu. la 75 de ani..... 355

MUZEOGRAFIE

LAVINIA-ANIELA POPA, DOINA-MARIA CREANGA, Tendinţe ale politicii culturale româneşti..... 361

GEORGE OSTAFI-OST, Die bemalten Ostereier und Osterbräuche aus der Bukowina..... 369

NICOLE RIESKAMP (M.A.), Calendarul de Advent, un obicei german tipic şi extinderea sa în Bucovina..... 387

DIMITRIE OLENICI, STEFAN BOGDAN OLENICI, Studies upon the effects of planetary alignments performed using a romanian styl-paraconical pendulum at Suceava Planetarium from August 2002 to August 2003..... 403

VIOREL CONSTANTINESCU, Restaurare fotoliu de colţ din colecţia „Petru Comarnescu”..... 433

Loredana BORTĂ, Cu gândul la Ciprian Porumbescu un nou muzeu la Stupca..... 441

NOTE DE LECTURĂ

MARIN C. STĂNESCU, Armata română şi unirea Basarabiei şi Bucovinei cu România. 1917-1919, Ed. „Ex Ponto”, Constanţa, 1999, 242 p. (Mihai-Aurelian CĂRUNTU)..... 449

ABREVIERI..... 452

SOMMAIRE – INHALT – CONTENT

ÉTUDES D'HISTOIRE

MONICA MARŢINCU, Les rélations moldo-athonite dans les siécles XV-XVII..... 7

MARCEL CATRINAR, The gentry and the peasantry in Grigore Ureche's chronicle. Historical interpretation..... 15

DORIN DOBRINCU, Les privilegès fiscaux dans la Moldavie de l'époque phanariote (II)..... 35

GHEORGHE-GABRIEL CĂRĂBUŞ, Les rapports consulaires étrangeres sur l'état d'esprit d'après le Congrès de Paris(1856)..... 63

MARIAN MOŞNEAGU, Les yachtes royales „ Étienne le Grand” dans la logie diplomatique des bâteaux roumaines..... 111

EMILIAN DAN PETROVICI, Contributions à la monographie de la commune Bosanci..... 123

GH. GIURCA, L'évolution de réseau écolier du département de Suceava dans le XIX-ème siècle. Regard comparatif..... 147

CRISTINA PINZARIU, Préoccupations historiques du folkloriste Simion Florea Marian..... 153

Aurel PREPELIUC, Einleitung Elemente beziehentlich das Floßwesen in der Bukowina und in den angrenzende Grenzgebiete..... 169

PAUL LEU, Das Griechisch-Orthodoxe K.U.K –Obergymnasium aus Suceava vor der vereinigung der Bukowina mit Rumänien..... 183

DANIEL HRENCIUC, Bukovina and the Saint Germain Treaty in desbate at the Paris Peace Conference..... 195

DUMITRU VASILOVICI, L'évolution de la vie économique de la Bucovine après La Grande Union (1918-1928)..... 209

RODICA IATENCU, Considérations sur l'évolution de l'enseignement préuniversitaire de Bucovine dans la période d'entre les deux guerres..... 219

RADU BRUJA, L'origine, l'apparition et l'organisation du Front de la Renaissance Nationale (1938-1940)..... 235

MIHAI-AURELIAN CĂRUNTU, La répression – la forme principale de manifestation du régime soviétique d'occupation dans le nord de la Bucovine dans la période 1940-1941..... 269

L'HISTOIRE DE LA CULTURE

CARMEN BADALUTA, Livre ancien étranger des fonds du Musée "Bucovine" de Suceava..... 285

DANIEL HRENCIUC, Abstract 295

DOCUMENTS
BENONIA JITĂREANU, Documents moldaves des XVIII-ème -XIX-ème siècles de la Moldavie..... 309
MIHAI-AURELIAN CARUNTU, Un événement de la vie des habitants de Cernăuți de jadis. Les fêtes occasionnées par l'inauguration du Monument de l'Union (11 novembre 1924). Documents..... 315

MÉDALLIONS
ELENA PASCANIUC, Matthias Friedwagner 140 Jähriger Geburtsjubiläum 347
OCTAVIAN NESTOR, Professor Paul Leu zum 75. geburstag..... 355

MUSÉOLOGIE
LAVINIA-ANIELA POPA, DOINA-MARIA CREANGA, Tendances de la politique culturelle roumaine..... 361
GEORGE OSTAFI-OST, Die bemalten Ostereier und Osterbräuche aus der Bukowina..... 369
NICOLE RIESKAMP (M.A.), Ein typisch deutscher Brauch und seine Verbreitung in der Bukowina..... 387
DIMITRIE OLENICI, STEFAN BOGDAN OLENICI, Studies upon the effects of planetary alignments performed using a romanian styl-paraconical pendulum at Suceava Planetarium from August 2002 to August 2003..... 403
VIOREL CONSTANTINESCU, Restauration. Fauteuil de coin de la collection "Petru Comarnescu"..... 433
Loredana BORTĂ, Pensant à Ciprian Porumbescu. Un nouveau musée à Stupca..... 441

NOTE DE LECTURES
MARIN C. STĂNESCU, Armata română și unirea Basarabiei și Bucovinei cu România. 1917-1919, Ed. „Ex Ponto", Constanța, 1999, 242 p. (Mihai-Aurelian CĂRUNTU)..... 449

ABREVIATIONS..... 452

RELAȚII MOLDO-ATHONITE ÎN SECOLELE XV-XVII

Monica MARȚINCU

După căderea sub turci a țaratelor de Târnovo (1393) și Vidin (1396) și cucerirea Constantinopolului (1453) și a despotatului sârbesc (1459), Principatele Române au rămas printre principalele ocrotitoare ale așezămintelor bisericești din Răsăritul Ortodox. Domnii români nu numai că respectau cu sfințenie credința ortodoxă, ci au încercat să o apere și să o conserve, menținând în acest sens tradiția basileilor bizantini, ai căror moștenire de ocrotire a locurilor sfinte o continuau. Ei au acordat ajutoare Patriarhiei ecumenice a Constantinopolului, patriarhiilor apostolice (de Ierusalim, Antiohia și Alexandria), precum și așezămintelor monahale de la Muntele Athos. „Românii – afirmă Ioan Moldoveanu - și-au făcut o politică de tip bizantin imperial din susținerea Muntelui Athos, aceasta constituind un act cu semnificație politică, dar mai ales unul de evlavie".[1] Totodată, este de părere Dan Zamfirescu că: „Formulele în care este exprimată condiția domnilor români de succesori ai bazileilor și țarilor nu au nimic din orgoliul imperial implicat în formula <<a treia Romă>>, ci se înscriu în limitele unei smerenii creștine, care ține echilibrul și al cărei exponent desăvârșit și reprezentativ este Ștefan cel Mare ... Dar nu este vorba de o <<translatio imperii>>... ci de o formă specială de solidaritate creștină, de un <<imperiu>> al conștiinței, al spiritului, al credinței."[2]

Muntele Athos este o entitate distinctă în cadrul lumii ortodoxe, fiind numit și „Grădina Maicii Domnului", deoarece potrivit tradiției, Maica Domnului s-ar fi adăpostit de furtună pe locul ocupat astăzi de Mânăstirea Iviron. Spre deosebire de Locurile Sfinte, care păstrează urmele pașilor lui Iisus Hristos, Muntele Athos reprezintă un loc special de rugăciune neîncetată către Dumnezeu în toate epocile istorice, păstrând intact un patrimoniu spiritual: credință ortodoxă, alături de valorile culturale, teologice și artistice.

Preocuparea pentru cercetarea relațiilor româno-athonite cunoaște o creștere deosebit de mare în secolul al XX-lea, intensificându-se în această perioadă cercetarea arhivelor, publicarea de documente, studii și albume cu monumente de artă și cultură religioasă, clasificarea cărților și manuscriselor din biblioteci. S-au ocupat de acest subiect, redactând studii cu o importantă valoare științifică atât istorici, cât și înalte fețe bisericești; dintre aceștia îi

[1] Pr. Lect. Dr. Ioan Moldoveanu, *Contribuții la istoria relațiilor Țărilor Române cu Muntele Athos (1650-1863)*, București, 2002, p. 13.
[2] Pr. Prof. Dr. Ioan Dură, *Românii și Athosul*, Bârda, 2002, p. 53.

amintim îndeosebi pe: Nicolae Iorga, Marcu Beza, Teodor Bodogae, Toma G. Bulat, Damian P. Bogdan, Gheorghe I. Moisescu, Radu Creţeanu, Petru Ş. Năsturel, Alexandru I. Ciurea, Nestor Vornicescu, Ioan Dură, Ioan Moldoveanu. Din păcate, accesul la cele peste 40 000 de documente româneşti aflate în Muntele Athos nu este facilitat de monahii greci, care păstrează actele de proprietate ale mânăstirilor închinate şi trăiesc cu speranţa recăpătării acestora într-o bună zi. Nădăjduim, ca în viitor această situaţie să se reglementeze pentru a putea ajunge direct la sursă, a revela informaţii noi şi a le completa şi corecta pe cele deja existente.

Vom încerca să prezentăm în continuare în mod sintetic, unele aspecte ale relaţiilor moldo-athonite, privite prin influenţa reciprocă exercitată de către cele două părţi pe parcursul secolelor XV-XVII.

Ajutoarele date de către domnii Moldovei mânăstirilor din Muntele Athos sunt confirmate de o serie de izvoare epigrafice[3], heraldice[4], documentare[5], narative interne[6] şi externe[7], precum şi de scrierile hagiografice[8]

[3] De exemplu inscripţia slavonă „Binecredinciosul domn Io Ştefan Voievod am făcut aceasta, 1502" de pe turnul Mânăstirii Grigoriu. Multe din inscripţiile româneşti au dispărut sau au fost prefăcute datorită neştiinţei şi dezinteresului grecilor.

[4] Zimbrul Moldovei apare pe arsanaua Mânăstirii Zografu, refăcută în anul 1508.

[5] Mihai Costăchescu, *Documente moldoveneşti de la Ştefan cel Mare*, Iaşi, 1933; Idem, *Documente moldoveneşti de la Bogdan Voevod*, Bucureşti, 1941; Idem *Documente moldoveneşti de la Ştefăniţă Voevod*, Bucureşti, 1943; *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti. Acte şi scrisori*, publicate de Andrei Veress, vol. I-XI, Bucureşti, 1929-1939; *Documente privitoare la istoria românilor*, culese de Eudoxiu Hurmuzaki, 43 volume, Bucureşti, 1876-1942; Teodor Codrescu, *Uricariul sau Colecţiunea de diferite acte care pot servi la istoria românilor*, tomurile 1-25, Iaşi, 1852-1895; Virgil Cândea, *Mărturii româneşti peste hotare. Mică enciclopedie de creaţii româneşti şi de izvoare despre români în colecţii din străinătate*, vol. I-II, Bucureşti, 1991-1998; *DIR*, seria A *Moldova*, veacurile XIV-XVII (1384-1625), 11 volume, Bucureşti, 1951-1957; *DRH*, seria A *Moldova*, vol. I-III, XIX, XXI-XXIV, XXXVI, Bucureşti, 1966-2001; Gabriel Ştrempel, *Catalogul manuscriselor româneşti*, vol. I-IV, Bucureşti, 1978-1992; *Catalogul documentelor moldoveneşti din Arhiva Istorică Centrală a Statului*, vol. I-V, şi *Supliment I*, Bucureşti, 1957-1975.

[6] *Cronicile slavo-române din secolele XV-XVI*, publicate de Ion Bogdan, ediţie revăzută şi completată de P.P. Panaitescu, Bucureşti, 1959; Grigore Ureche, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, ed. P.P. Panaitescu, Bucureşti, 1987; Miron Costin, *Opere*, vol. I, ed. P.P.Panaitescu, Bucureşti, 1958; Ion Neculce, Letopiseţul Ţării Moldovei, ed. Iorgu Iordan, 1959; *Cronica Ghiculeştilor. Istoria Moldovei între anii 1695-1754*, ediţie îngrijită de Nestor Camariono şi Ariadna Camariano-Cioran, Bucureşti, 1965.

[7] A se vedea *Călători străini despre Ţările Române*, vol. I-X, coordonată de Maria Holban, Bucureşti, 1968-2000; *Izvoarele istoriei românilor*, colecţie de izvoare externe

După anul 1453, Athosul a stat 500 de ani sub stăpânire otomană, încheind o convenţie cu sultanii, potrivit căreia fiecare mânăstire plătea un bir anual la Poartă. Astfel se păstra libertatea **Muntelui**, care rămânea neocupat de turci. Otomanii ofereau în schimb securitatea mânăstirilor, dând călugărilor din toate ţările ortodoxe libertatea de a veni în Athos şi de a se organiza conform tradiţiei.

Ajutoarele româneşti la Sf. Munte Athos au fost iniţiate de domnul muntean, Nicolae Alexandru, care a reparat Mânăstirea Cutlumuş, supranumită în documente „marea lavră a Ţării Româneşti" şi au continuat neîntrerupt până în anul 1863, când Alexandru Ioan Cuza secularizează averile mânăstireşti[9]. Primul contact al românilor cu acest centru spiritual este realizat prin călugărul sârb Nicodim de la Hilandar, care vine în Ţara Românească în timpul domniei lui Vladislav I (1364-1377) pentru a reorganiza monahismul românesc după tipicul celui athonit.

Debutul relaţiilor Moldovei cu Muntele Athos se pare că s-a realizat prin unul din fiii lui Alexandru cel Bun, Ştefăniţă al II-lea, care îi oferă egumenului de la Zografu privilegiul de a veni în fiecare an după bani, fapt consemnat într-un document din anul 1442[10].

Domnii Principatelor Române au fost cei care au protejat ortodoxia răsăriteană, conferind acte de danii. Ajutoarele acordate Muntelui Athos au constat în danii anuale în bani (mertic) pentru plata birului şi întreţinerea comunităţilor călugăreşti, trimise prin reprezentanţii fiecărei mânăstiri athonite sau prin oameni de încredere ai domnului, în măsură să supravegheze modul de utilizare al acestora. Totodată au fost hărăzite fonduri speciale din vistieria ţării pentru reparaţii, renovări şi zidirea din temelie a unor mânăstiri athonite, precum şi acordarea de metoace în Moldova şi Ţara Românească (proces generalizat în secolul al XVI-lea).

Toate daniile sunt consemnate într-un proschinatar, adică în manualul închinătorului. Ioan Comnenul a realizat în anul 1701 o astfel de lucrare, care cuprinde ştiri despre ajutoarele româneşti date Sf. Munte Athos. Un loc însemnat în **Proschinatarul** lui Ioan Comnen îl ocupă Ştefan cel Mare, care a

publicate de Gh. Popa-Lisseanu, vol. I-XV, Bucureşti, 1934-1939; Dan Amedeo Lăzărescu, *Imaginea României prin călători*, vol. I-II, Bucureşti, 1985-1986.

[8] Scrierea despre viaţa Sfântului Ioan cel Nou de la Suceava, redactată în timpul domniei lui Alexandru cel Bun.

[9] În anul 1863 averile mânăstirilor închinate însemnau circa 25% din patrimonial funciar al celor două principate.

[10] *DIR*., seria A , *Moldova*, vol. I (1384 – 1475), Bucureşti, 1954, p. 181.

patronat, pe la 1466, Mânăstirea Zografu[11].Pe lângă daniile constând în bani (utilizaţi în refacerea bisericii) şi în obiecte bisericeşti, el oferă după bătălia de la Războieni o icoană a Sf. Gheorghe. Acest sfânt, potrivit tradiţiei, i-ar fi apărut în vis cu o noapte înainte de luptă şi i-ar fi spus: "Nu-ţi fie teamă. Porneşte-ţi oamenii împotriva necredincioşilor şi Dumnezeu are să te ajute!"[12]. Drept răsplată pentru faptele sale, Ştefan cel Mare „a fost pictat în exteriorul bisericii spre aducere aminte"[13]. De asemenea, în 1500 oferă ajutoare pentru construirea unui apeduct la Mânăstirea Sf. Pavel pentru pomenirea veşnică făcută de preoţii acestui sfânt lăcaş. Danii substanţiale a mai făcut la mânăstirile: Grigoriu, Vatopedu, Costamonitu şi Sf. Pantelimon.

Un alt domn al Moldovei menţionat în Proschinatarul amintit este Petru Rareş, care „a reînnoit aproape toată mânăstirea Dionisiu pe cheltuiala sa"[14], fiind numită de el, în mod sugestiv, „mânăstirea noastră". Pe la 1535 a început zidirea din temelie a Mânăstirii Caracalu.

La rândul său, Alexandru Lăpuşneanu a refăcut în întregime Mânăstirea Dohiariu, fiind în consecinţă considerat de către monahul grec Damaschin Grigoriatul drept al doilea ctitor al acestui aşezământ. Mitropolitul moldovean Teofan al II-lea avea să sfinţească această mănăstire, pecetluind colaborarea moldo-athonită atât pe plan religios, cât şi politic şi diplomatic. Teofan se va retrage mai târziu, în liniştea Dohiariului, fiind îngropat în nartexul bisericii mari. Alte ajutoare au fost date Mânăstirii Vatopedu (egumenul acesteia aducând drept răsplată capul Sf. Grigorie de Nazianz în Moldova[15]) şi Mânăstirii Xeropotam. După moartea lui Alexandru Lăpuşneanu, doamna Ruxandra a răscumpărat proprietăţile Mânăstirii Zografu din mâna turcilor cu 52 000 de aspri, ale Mânăstirii Caracalu cu 25 000 de aspri, ale Mânăstirii Dohiariu cu 165 000 de aspri. În acelaşi timp a plătit şi datoriile Mânăstirii Dionisiu.

Atunci când călugării aghioriţi veneau să strângă ajutoare de la români, cât mai multe instituţii şi persoane din Moldova se întreceau în fapte de binefacere, de la domni (Petru Şchiopu[16], Ieremia Movilă) şi mitropolit

[11] Datorită ajutoarelor însemnate oferite de moldoveni acestei mănăstiri, călugărul Isaia de la Mănăstirea Hilandar nota în 1489, că "Zografu aparţine moldovenilor". De asemenea, Mânăstirea Zografu va fi supranumită în documente şi "lavra Ţării Moldovei", tot din aceleaşi considerente.

[12] Marcu Beza, *Urme româneşti în Răsăritul Ortodox*, , Bucureşti, 1937, p. 42.

[13] Pr. Prof. Dr. Ioan Dură, *op.cit.*, p. 47.

[14] Idem, *op.cit.*, p. 45.

[15] Marcu Beza, *op.cit.*, p. 47.

[16] Petru Şchiopul a fost însurat cu Maria Amirali, originară din Insula Rhodos, acest fapt ilustrând pătrunderea elementului grec în structurile româneşti de atunci.

(Teodosie Barbovschi - 1598-1600), până la ţărani, şi de la marii dregători (Gavriil Trotuşan, mare logofăt şi Ioan Sturdza, mare hatman din sec. XVI), până la neguţătorii mărunţi.

Vasile Lupu este cel care plăteşte în 1645 mânăstirilor din Muntele Athos, haraciul datorat sultanului şi intensifică politica de închinări, fiind considerat „sprijin unic, unică glorie şi bucurie a neamului grecesc lipsit de împărat"[17]. Aşezământului de la Zografu îi închină Mânăstirea Dobrovăţ, ctitoria lui Ştefan cel Mare, iar Marii Lavre a Sfântului Munte, Biserica Sf. Trei Ierarhi din Iaşi. În acelaşi timp plăteşte datoriile Patriarhiei de Constantinopol şi organizează Sinodul de la Iaşi (15 septembrie – 27 octombrie 1642), la care participă teologi ortodocşi de renume, pentru a discuta şi aproba **Mărturisirea ortodoxă** a lui Petru Movilă. Un an mai târziu, patriarhul Partenie aprobă traducerea în limba greacă a lucrării lui Petru Movilă, care devine **Mărturisirea ortodoxă a Bisericii sobornicești și apostolicești a Răsăritului**[18]. Prin urmare în secolul al XVII-lea, Moldova avea un cuvânt greu de spus atât în problemele privitoare la organizarea internă a Patriarhiilor Orientului (Constantinopol, Alexandria şi Antiohia), cât şi în chestiuni de dogmatică ortodoxă. În acest fel, Moldova se impunea ca un important centru religios al lumii ortodoxe.

Analizând evoluţia contactelor moldo-athonite, remarcăm că debutul lor se află în secolul al XV-lea, fiind realizat în mare parte prin cele trei tipuri de ajutoare menţionate, iar odată cu a doua jumătate a secolului al XVI-lea, o serie de lăcaşuri sunt scoase de sub autoritatea vlădicilor moldoveni şi afierosite mânăstirilor athonite[19].

Concomitent cu acordarea de danii domneşti mânăstirilor aghiorite, documentele atestă din a doua jumătate a secolului al XIV-lea prezenţa unor monahi din Ţara Românească la Athos[20]. De asemenea sunt atestaţi şi monahi athoniţi în Principatele Române; aceştia vin ca exponenţi ai culturii şi civilizaţiei greceşti, cu scopul de a dobândi ajutoare în spiritul milei creştine, punându-şi amprenta asupra organizării monahismului şi bisericii[21]. Un

[17] *Istoria românilor*, vol. V, 2002, p. 147.

[18] *Ibidem*.

[19] Pentru a evita obţinerea statutului de stavropighie (instituit în Moldova şi Maramureş, din dorinţa de a apăra mai bine credinţa ortodoxă de prozelitismul catolic), potrivit căruia ctitoriile închinate nu mai puteau fi recuperate, domnii găsesc soluţia **mânăstirilor închinate**, care puteau fi oricând luate înapoi.

[20] În anul 1369 se afla la Cutlumuş protopopul Mihail împreună cu fratele său Iacob. Mărturiile scrise relatează despre monahul Cosma, ajuns protos al Sfântului Munte, pomenit în anul 1452.

[21] Mitropolitul Nifon al II-lea reorganizează viaţa religioasă a Ţării Româneşti între 1504 şi 1505.

exemplu în acest sens îl reprezintă călugărul Nicodim, cel care organizează aşezămintele mânăstireşti de obşte de la noi după modelul celor de la Athos. Însuşi primul mitropolit canonic al Moldovei, Iosif, s-ar fi format la Mănăstirea Sf. Pavel din Sfântul Munte. Monahii aghioriţi din Principate învaţă limba greacă şi iau contact cu modul de viaţă ascetic al athoniţilor, aducând la întoarcerea în ţară cunoştinţe şi experienţe noi. Un exemplu concludent l-a reprezentat Paisie Velicicovshi (1722-1794), care după ce a vieţuit în Athos, timp de 17 ani, a organizat Mânăstirea Dragomirna conform principiilor aghioritice: punctualitatea slujbelor, regulile vieţii de obşte[22], cercetarea zilnică a învăţăturii Sfinţilor Părinţi prin intermediul cărţilor şi manuscriselor, accesul interzis femeilor în mănăstire[23], desfăşurarea activităţilor conform formulei *„ora et labora"*. Deci o primă influenţă athonită asupra Ţărilor Române se reflectă în reorganizarea vieţii monahale.

Desele vizite ale călugărilor aghioriţi au determinat trezirea interesului moldovenilor pentru centrul spiritual al Athosului, astfel încât se constată că foarte mulţi credincioşi, cunoşteau importanţa religioasă a acestui aşezământ şi doreau să facă pelerinaje sau chiar să adopte monahismul[24].

Pătrunderea influenţelor greceşti s-a concretizat şi prin înfiinţarea în Moldova în 1561-1563 a primei şcoli greceşti de către Iacob Heraclid Despot, care a constituit un preludiu pentru Academia domnească de la Iaşi edificată în 1640 de Vasile Lupu, având ca limbă de predare greaca. Tot în anul 1640 va lua fiinţă prima tipografie din Moldova, unde se vor tipări lucrări de factură religioasă traduse atunci pentru prima dată din greacă sau slavonă, după manuscrise athonite (cărţi de slujbă, vieţi de Sfinţi).

Modelul athonit de biserică în cruce greacă este întâlnit în construcţia Mânăstirii Snagov din Ţara Românească, în timp ce prezenţa temelor: Scara virtuţilor a lui Ioan Climax (Scărarul) şi scene din viaţa Sf. Atanasie, în pictura murală a Mânăstirii Dobrovăţ, provenite din centrul religios mai sus menţionat, demonstrează înrâurirea spirituală exercitată de Muntele Athos.

Potrivit lui Marcu Beza se constată o anume superioritate în ceea ce priveşte pictura şi artele minore româneşti (broderia, lucrarea metalelor, miniaturistica) în secolul al XVI-lea în raport cu realităţile din lumea greco-

[22] Nimeni dintre fraţi nu avea voie să numească al său un lucru oarecare, ci pe toate trebuia să le considere ca trimise de Dumnezeu pentru comunitate, primind fiecare ceea ce avea nevoie de la stareţ.

[23] Al. I. Ciurea, *Momente şi aspecte esenţiale ale influenţei Sf. Munte asupra vieţii religioase din Ţările Române*, în *Ortodoxia* V (1953), nr. 2, p. 285.

[24] Protospătarul lui Petru Rareş este „tuns" în monahism cu numele de Pahomie în Mânăstirea Caracalu. În afara mânăstirii se afla chilia lui, numită a **Spătarului**. (Pr. Prof. Dr. Ioan Dură, *op.cit.*, p. 69).

slavă. Dacă până acum Athosul ne-a dat prin modele şi prin meşteri impulsuri în această privinţă, din secolul al XVI-lea lucrurile se inversează. Influenţa moldovenească se exercită la Sfântul Munte în secolul al XVI-lea în domeniul arhitecturii, prin alungirea cupolei şi prin adăugarea unui nartex (pridvor), aşa cum întâlnim la Dohiariu[25]. O altă dovadă a influenţelor moldoveneşti este regăsirea armoniei culorilor şi a dispoziţiei scenelor întâlnite în bisericile din ţară, în coloritul şi compoziţia picturii de la Mânăstirea Dionisiu (asemănătoare cu epitafele donate de Petru Rareş)[26].

Menţinerea neîntreruptă a contactelor Moldovei cu Muntele Athos a însemnat continuitatea credinţei ortodoxe prin politica domnilor creştini de apărare faţă de pericolul otoman, cât şi faţă de cel reprezentat de prozelistimul catolic. Ştefan cel Mare întotdeauna când făcea o danie în obiecte sau în bani trimitea şi câte un manuscris bisericesc copiat în ţară, primind, la rându-i, manuscrise lucrate în chiliile athonite. Acest schimb cultural continuu şi împărtăşirea noastră din întreaga experienţă spirituală adunată la Athos din toate ţările ortodoxe a contribuit la formarea conştiinţei unitare ortodoxe.

Prestigiul de care se bucurau domnii moldoveni la Muntele Sfânt este fără de îndoială demonstrat de tablourile votive (Alexandru Lăpuşneanu pictat împreună cu Doamna Ruxandra şi fiii lor, pe peretele interior al nartexului bisericii de la Dohiariu; portretul lui Petru Rareş şi al familiei sale de pe zidul sudic al katholiconului Mânăstirii Dionisiu şi reprezentarea în frescă de la Mânăstirea Zografu unde apar Ştefan cel Mare şi Alexandru Lăpuşneanu în costume bizantine, iar Vasile Lupu şi Antioh Cantemir de factură autohtonă). În Athos, la Dohiariu, este pictat şi mitropolitul Teofan al II-lea. Portretul reliefează statura duhovnicească deosebită a sa, cât şi cinstirea de care se bucurau ierarhii moldoveni în rândul comunităţii aghiorite.

Legăturile Moldovei cu Muntele Athos ilustrează neîndoielnic o pagină importantă din politica domnilor noştri. Subvenţiile băneşti, darurile în obiecte preţioase (cărţi bisericeşti, icoane, epitafe) subliniază varietatea şi consistenţa aportului Moldovei la sprijinirea lăcaşurilor sfinte ortodoxe, aflate sub dominaţie otomană.

[25] Teodor Bodogae, Din comorile Sfântului Munte, în *BOR*, LXXXI (1963), nr. 9-10, p. 1014.

[26] Idem, *Consideraţiuni istorice privind legăturile Bisericii române cu mânăstirile din Muntele Athos*, în *MB*, XIII, 1963, nr. 3-4, p. 169.

Monica Martincu

LES RÉLATIONS MOLDO-ATHONITE DANS LES SIÈCLES XV-XVII

Dans notre article, on essaye de présenter quelques aspects des rélations de la Moldavie avec le Mont Athos. Notre recherche se base également sur les sources documentaires, narratives, épigrafiques et héraldiques. Dans l'enssemble des rélations externe de la Moldavie, cette page constitue certainement un aspect signifiant du sphère de la vie éclesiastigue, qui caractérise les Principautés Roumaine, comme un soutiant important de l'ortodoxie en générale et de lieux saintes d'Orient en spéciale.

BOIERIMEA ŞI ŢĂRĂNIMEA ÎN CRONICA LUI GRIGORE URECHE. INTERPRETĂRI ISTORICE

Marcel CATRINAR

În evoluţia societăţii omeneşti, din cele mai vechi timpuri până în contemporaneitate, relaţiile interumane şi categoria proprietăţii au determinat scindarea în clase a membrilor colectivităţii.

Prezentul studiu se bazează pe interpretarea istorică a unui izvor narativ de secol XVII de primă importanţă pentru istoria Moldovei, de asemenea analizează două structuri sociale existente în această ţară. În Moldova Evului Mediu regăsim ca elemente principale în societate obştea ţărănească (care se pare că rezistă, în mod practic, până la începutul secolului XX), boierimea şi clerul.

Boierimea şi ţărănimea, în cronica lui Grigore Ureche, sunt prezentate sub diferiţi termeni precum: „ţară", „prostime", „gloată", „oaste de adunătură", „argaţi", „păstori", ş.a. astfel încât interpretarea şi încadrarea istorică a acestor două structuri sociale devine deficitară. Cei mai reprezentativi cronicari moldoveni ai secolului XVII s-au preocupat în scrierile lor şi de viaţa socială a Ţărilor Române. Totuşi aceste materiale narative, scrise în româneşte, reprezintă de multe ori punctul de vedere al boierimii aşezată în vârful piramidei sociale. Aşadar cronicile vor avea menirea de a accentua conştiinţa de clasă în mijlocul boierimii prin justificarea istorică a acţiunilor sale în defavoarea ţărănimii. Înşişi cronicarii moldoveni proveneau din rândurile boierimii, structură socială care deţinea puterea (Grigore Ureche, fiu de boier, avea el însuşi înalte dregătorii până la aceea de mare vornic al Ţării de Jos <1642-1647> când se pare că şi-a scris opera)[1].

Cercetătorul istoric, ca şi simplu cititor, ar trebui să aibă în atenţie, clar şi la îndemână surse care să explice, să argumenteze şi să susţină cauzele, desfăşurarea şi rezultatul fiecărui fapt istoric consumat. Pentru a demonstra aceste lucruri este necesară o privire sintetică asupra documentelor specifice, dar şi a materialelor anexe precum cronicile moldoveneşti care sunt mărturii vii ale celor mai importante evenimente istorice petrecute în Ţările Române.

Cronica lui Grigore Ureche, „Letopiseţul Ţării Moldovei"[2] redă evenimente din perioada anterioară secolului XVII, deşi a fost scrisă în sec.

[1] Dumitru Velciu, *Grigore Ureche*, Bucureşti, 1979; Gh. Ghibănescu, *Ispisoace şi Zapise*, vol. II, p. 87, Vezi şi Idem, *Surete şi Izvoade*, vol. III, p. 119.

[2] Cronica lui Grigore Ureche a fost publicată pentru prima oară de Mihail Kogălniceanu la Iaşi, în anul 1852; Vezi Mihail Kogălniceanu, *Letopiseţele Ţării Moldovei*, Iaşi, 1852, vol. I, p. 93-209. Această ediţie este tipărită cu litere chirilice.

XVII, fiind „prima istorie a Moldovei scrisă în limba română"[3]. Din punct de vedere documentar, cronica lui Ureche reprezintă un material narativ deosebit de util, ca izvor unic pentru intervalul din iunie 1574, când se încheie Letopiseţul lui Azarie[4], ultima cronică oficială în limba slavă, şi până la jumătatea anului 1594 când se termină cronica lui Ureche[5], continuată apoi după cum se ştie de către Miron Costin. În redactarea cronicii, Ureche foloseşte mai multe izvoare printre care amintim: Cronica polonă a lui Ioachim Bielski, publicată în Polonia la 1597 sub numele lui Martin Bielski[6]; Letopiseţul moldovenesc al lui Eustratio Logofătul[7]. În cuprinsul acestor lucrări întâlnim informaţii privind istoria şi geografia tuturor ţărilor din lume sub denumirea de „Cosmografie" scrise în limba latină. Bineînţeles că Grigore Ureche se sprijină şi pe tradiţia internă, nescrisă, pentru a descrie unele evenimente din istoria Moldovei, de multe ori recurge la amintirile boierilor bătrâni şi ale tatălui său

A doua ediţie a apărut în 1872 sub denumirea *Cronicile Române sau Letopiseţele Moldaviei şi Valahiei*, vol. I, Bucureşti, 1872, p. 127-242.

Alte ediţii: Grigore Ureche, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, Ediţia P.P. Panaitescu, Bucureşti, 1955 şi ediţia din anul 1958 realizată de acelaşi autor.

Idem, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, Ediţia Liviu Onu, Bucureşti 1967.

Idem, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, Ediţia Mircea Scarlat, Bucureşti, 1978.

Mulţi istorici s-au preocupat de studiul critic al cronicii lui Grigore Ureche.

C. Giurescu, *Noi contribuţii la studiul cronicilor moldovene. Letopiseţul lui Eustratie Logofătul şi Letopiseţul latinesc, Cronicele lui Grigore Ureche, Simion Dascălul şi Misail Călugărul*, Bucureşti, 1908;

P. P. Panaitescu, *Influenţa polonă în opera şi personalitatea cronicarilor Grigore Ureche şi Miron Costin*, în *AARMSI*, seria III, tom IV, Bucureşti, 1924.

I.C. Chiţimia, *Bazele istorice şi izvoarele ideii originii latine a poporului şi a limbii române la Grigore Ureche şi Miron Costin*, în AUB, seria Ştiinţe Sociale, Filologie, XVI, 1965, p. 23-59.

Actualul studiu are la bază cronica lui Grigore Ureche, ediţia P: P. Panaitescu, Bucureşti, în anul 1955.

[3] Grigore Ureche, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, Ed. P.P. Panaitescu, Bucureşti, 1955, Introducere, p. 20.

[4] I. Bogdan, *Letopiseţul lui Azarie*, în *AARMSI*, seria II, tom XXIII, Bucureşti, p. 56-68.

[5] Calendaristic, evenimentul din cronică care se raportează la anul 1594, alianţa lui Aron Tiranul cu Mihai Viteazul (vezi Grigore Ureche, *op. cit.*, ed. cit., p. 210); năvălirea cazacilor cu Lobodă (titlul ultimului capitol al cronicii a rămas nescris), a avut loc în decembrie, 1593 (*Ibidem*, nota 3).

[6] P: P. Panaitescu descrie toate izvoarele cronicii lui Grigore Ureche (*Ibidem*, p. 32).

[7] P: P. Panaitescu afirmă că acest letopiseţ a fost scris în româneşte „după cum îl arată numele" (*Ibidem*, p. 32), însă această afirmaţie este contrazisă de Dumitru Velciu care aduce argumente în această privinţă (Dumitru Velciu, *Grigore Ureche*, Bucureşti, 1979, p. 278-280).

Nistor Ureche[8], pe care îl regăsim printre personajele ultimei etape ale cronicii[9]. După opinia cercetătorilor[10] este foarte posibil că de la tatăl său, Grigore Ureche a reţinut şi a consemnat în cronică a treia domnie a lui Petru Şchiopul cât şi domniile lui Aron Tiranul şi Petru Cazacul[11]. Din cuprinsul letopiseţului se poate remarca uşor faptul că, în primul rând, avem de a face cu o parte introductivă, bazată pe o informaţie externă şi pe tradiţia internă. A doua parte distinctă a cronicii începe cu lista primilor voievozi moldoveni şi se termină cu sfârşitul domniei lui Ştefan cel Mare. Partea a treia descrie zonele etnografice ale popoarelor vecine, însuşi cronicarul Ureche a avut strânse legături cu Polonia. A patra şi ultima parte continuă istoria domniilor după Ştefan cel Mare până la 1594, când cronica se termină brusc cu enunţarea unui nou capitol.

Ureche foloseşte metoda cronicărească a compilaţiei, cu atât mai mult cu cât nu era contemporan cu epoca pe care o descrie. Însă cronicarul se ridică deasupra tehnicii istoriei primitive a compilatorilor medievali, mai întâi prin compararea şi analizarea izvoarelor sale şi mai ales prin intervenţia sa în a judeca evenimentele din trecutul istoric al Moldovei.

Cronica sa conţine numeroase informaţii despre faptele politice, despre instituţiile feudale care reies din descrierea evenimentelor. Mai mult, această cronică este imaginea Moldovei feudale şi datorită informaţiilor ei despre structurile sociale ale ţării. Tributar concepţiei despre istoria din timpul său, Ureche face apologia domniilor vechi, ca unii ce erau creatorii istoriei, deschizând astfel un nou drum în istoriografia românească continuată de Miron Costin.

Societatea contemporană acordă puţin interes treptelor de evoluţie a structurilor sociale de-a lungul existenţei umane, deşi se insistă mult asupra normelor şi regulilor care să ducă la organizarea şi ambientizarea vieţii sociale. Pătrunzând în sertarele închise ale istoriei şi în special în esenţa cronicilor moldoveneşti din secolul XVII, trebuie să identificăm originea şi implicarea în evenimente a fiecărei clase sociale din Moldova.

[8] Cariera dregătorească a lui Nistor Ureche începe să capete contur sub domnia lui Petru Şchiopul, domnul despre care Grigore Ureche are numai cuvinte de laudă. Despre întreaga activitate a lui Grigore Ureche şi despre informaţiile privind dregătoriile pe care le ocupase de-a lungul vieţii vezi: Dumitru Velciu, *op. cit.*, p. 34-38; N. Stoicescu, *Dicţionar al marilor dregători*, p. 332.

[9] Grigore Ureche, *op. cit.*, ed. cit., p. 207, 208, 209.

[10] Amintim aici studiile şi articolele: I.C. Chiţimia, *Izvoarele şi paternitatea cronicii lui Grigore Ureche*, în vol. Probleme *de bază ale literaturii române vechi*, Bucureşti, 1972, p. 197-271; C. Giurescu, *op. cit.*; I.D. Lăudat, *Grigore Ureche, monografie*, Iaşi, 1971.

[11] Grigore Ureche, *op. cit.*, ed. cit., p. 204-210.

Există un mecanism uşor descifrabil în scindarea sau sudarea anumitor fracţiuni sociale pentru a rezulta clase sociale mai numeroase sau mai restrânse, mai puternice sau mai defavorizate. Privind dincolo de realităţile istorice, există aspecte ignorate, dar esenţiale în analiza stărilor de lucruri ale structurilor sociale ce au declanşat evenimente istorice importante. Astfel, în spatele unui anumit moment istoric au stat anumite structuri sociale care au susţinut sau combătut evenimentul respectiv. Dacă numele domnitorului şi data istorică rezistă timpului, puţin cunoscute sunt numele şi grupările care au acţionat pro sau contra, determinaţi de interese politice, economice sau de entuziasmul de moment. Înainte de a trece la analiza boierimii şi ţărănimii în opera lui Grigore Ureche, trebuie să aruncăm o privire generală asupra acestor două structuri sociale reprezentative pentru Moldova Evului Mediu.

Boierimea este o structură socială mult mai veche care, după părerea lui P. P. Panaitescu, „este o creaţie a domniei”[12], formând clasa nobilă a societăţii. Boierul este un fel de nobil, după P. P. Panaitescu[13], dar trebuie diferenţiaţi şi foarte bine definiţi aceşti doi termeni: boier-nobil. Dacă în privinţa proprietăţii de pământ boierul se aseamănă cu nobilul, diferenţa constă în faptul că boierul îşi valorifică moşia cu munca braţelor ţăranilor independenţi, pe când nobilul foloseşte şi munca plătită pe lângă cea a robilor şi şerbilor. O altă diferenţă între nobil şi boier este aceea că boierimea nu purta titluri ereditare de noblețe, însă avea diferite funcţii (dregătorii) de multe ori obţinute prin plata unor servicii către domnitor sau Poarta Otomană. Istoricul Alexandru Boldur afirma într-una din lucrările sale[14] că boierimea purta diferite denumiri printre care şi acelea de moşneni şi răzeşi formând clasa privilegiată, superioară a societăţii[15]. Însă P. P. Panaitescu în lucrarea sa „Interpretări româneşti” adaugă că „nu este boier, nici nu poate fi confundat cu el moşneanul sau răzeşul, nici şeful comunităţilor săseşti sau de păstori, ei alcătuind alte categorii sociale.

Există diferite păreri despre originea boierimii şi rolul pe care l-au avut în viaţa socială a Ţărilor Române. Astfel, istorici renumiţi precum: C. Giurescu[16], A. D. Xenopol[17], Radu Rosetti[18], N. Iorga[19], tratează îndeaproape această structură socială din istoria românilor.

[12] P: P. Panaitescu, *Interpretări româneşti*, Bucureşti, 1994, p. 34.
[13] *Ibidem*.
[14] Alexandru Boldur, *Istoria Basarabiei*, Bucureşti, 1992, p. 13.
[15] *Ibidem*, p. 180.
[16] C. Giurescu, *Despre boieri*, Bucureşti, 1920, p. 21.
[17] A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, ediţia a III-a, vol. III, Iaşi, f.a., p. 24.
[18] Radu Rosetti, *Pământul, sătenii şi stăpânii din Moldova*, Bucureşti, 1907, p. 58.
[19] N. Iorga, *Scrisori de boieri*, Bucureşti, 1912, p. 24.

C. C. Giurescu, în lucrarea sa „Despre boieri”, stabileşte pentru întâia oară că boierul este un proprietar de pământ[20], dar crede că la început „erau boieri atât cei care foloseau munca ţăranilor pentru munca pământului, cât şi cei care îşi lucrau singuri pământul”[21].

Radu Rosetti face distincţie între boierimea din timpul descălecării şi cea de mai târziu. Prima este formată din cneji şi urmaşii lor, iar cea de-a doua este rezultatul transformării lor în clasă dominantă şi stăpânitoare de pământ, fenomen care s-a petrecut în secolele XV-XVII[22]. Urmaşii cnejilor făceau în acelaşi timp slujbă domnului iar acesta dăruia predecesorilor cnejilor „sate din aşezările săteşti”[23]. Schimburile economice survenite în Ţările Române au avut drept consecinţă transformări radicale în structura socială a boierimii[24]. Boierimea veche formată din structuri venite „cu principe la descălecare”[25] şi structuri autohtone se vor uni în cursul secolului XV într-o singură clasă stăpânitoare şi vor guverna Ţările Române împreună cu domnii. Mai mult, această boierime nouă se bucura de imunităţi, de danii, de serviciul supuşilor săi, formând o aşa numită nobilime feudală[26].

Secolul XIV este frământat de lupta dintre vechea boierime conservatoare şi boierimea nouă interesată în întărirea puterii centrale şi în divergenţele dintre diversele fracţiuni boiereşti[27]. Această nouă boierime avea să se implice în alegerea noilor domnitori nu înainte de a se întâlni în Sfatul Domnesc, creându-se un obicei aparte.

În secolul XV, raporturile dintre domni şi boierimea moldovenească sunt mai reduse decât a boierimii muntene. În acest secol, aflăm din cronica lui Ureche, la ridicarea pe tron a unui nou domnitor se mai tăiau capetele boierilor[28], însă se pare că aceste abuzuri erau dictate mai mult de resentimente

[20] C. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 56, 61, autorul afirmă: „clasa boierească cuprindea prin urmare pe toţi proprietarii agricoli, indiferent dacă erau mari ori mici, bogaţi sau săraci, cu dregătorie ori fără”.
[21] *Ibidem*, p. 9.
[22] Radu Rosetti, *Despre originea şi transformările clasei stăpânitoare în Moldova*, în *AARMSI*, Seria a II-a, tom XX, Bucureşti, 1906, p. 29.
[23] *Ibidem*, p. 31.
[24] *Istoria României*, vol. III, 1964, p. 34. Vezi şi Miron Costin, *Opere*, Ediţia P. P. Panaitescu, Bucureşti, 1958, p. 119-120.
[25] *Ibidem*, p. 145.
[26] P. P. Panaitescu, V. Costăchel, A. Cazacu, *Viaţa feudală în Ţara Românească şi Moldova (sec. XIV-XVII)*, Bucureşti, 1957, p. 156.
[27] *Istoria României*, vol. II, 1964, p. 863.
[28] Grigore Ureche, *op. cit.*, p. 88.

personale şi erau socotite normale pentru restabilirea unui echilibru între puterea centrală şi marea boierime.

Situaţia se schimbă în secolul XVI când, la jumătatea sa, boierimii atât de puternică şi influentă în trecut i se dă o lovitură mortală: în Moldova, de către Alexandru Lăpuşneanu (1552-1561; 1563-1568) şi în Muntenia de către Mircea Ciobanu (1545-1552; 1553-1554 şi 1558). Loviturile date boierimii au avut consecinţe importante; locul vechii boierimi nimicite pe care Radu Rosetti o compară cu „Uradel" nemţesc şi cu „seniorii" francezi[29], îl ocupă treptat boierimea nouă. Prin urmare, boierimea în secolul XVII se transformă în aristocraţie[30]. P. P. Panaitescu consideră secolul XVII aristocratic, repetând vechea părere a lui Radu Rosetti[31]. În Moldova apar familii boiereşti de origine grecească venite din Fanar[32] care, la început, nu puteau opune încă voinţa lor voinţei domnitorului. În cronicile din secolul XVII întâlnim conflicte între boieri şi domni, opoziţie între marii boieri faţă de politica domnitorului, participarea boierilor (mari şi mici) la lupta împotriva expansiunii otomane numai atunci când conflictul urmărea interesul majoritar şi nu cel personal. Conflictele dintre boierime şi domnie sunt uneori manifestări ale divergenţelor de politică externă. Opoziţia boierimii are ca obiectiv, în secolul XVII, elementul levantin, pe „greci", grupări sociale eterogene, grecofone dar şi româneşti[33]. Tot în acest secol boierimea mare se implică în alegerea domnitorilor asigurându-le totodată atotputernicia. Boierii impun domnului, ca şi în Polonia, *pacta convecta* care întărea privilegiile boierilor şi îngrădea fiscalitatea domnilor[34]. În a doua jumătate a secolului XVII, boierimea s-a împărţit în partide rivale, lupta dintre pământeni şi greci a sporit. Am insistat mai mult pe prezentarea acestei structuri sociale, deoarece în cronica lui Grigore Ureche accentul cade exclusiv pe aceasta. Boierimea avea un rol primordial în societate datorită atitudinii politice şi fiscale faţă de clasele inferioare, provocând conflicte sociale. Mai mult, cronicarul evidenţia poziţia de clasă a boierimii.

[29] Radu Rosetti, *op. cit.*, p. 232; vezi şi idem, *art. cit.*, p. 178.
[30] Alexandru Boldur, *op. cit.*, p. 185.
[31] P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 18. Radu Rosetti afirmă: „chiar dacă am socoti că toate familiile greceşti ar fi de proveniență aristocratică oricum ele nu reprezentau decât o minoritate faţă de familiile boiereşti indigene" (Radu Rosetti, *art. cit.*, p. 212).
[32] Radu Rosetti menţionează existenţa a cinci familii de boieri străini: Cantacuzineştii, Ghiculeştii, Hrisorghicştii, Pălădeştii şi Rosettiştii (Radu Rosetti, *op. cit.*, p. 239), vezi şi Alexandru Boldur, *op. cit.*, p. 185.
[33] Mihai Bărbulescu, Dennis Deletant, Keith Hitchins, Şerban Papacostea, Pompiliu Teodor, *Istoria României*, Bucureşti, 1999, p. 248.
[34] *Ibidem*, p. 79.

Ţărănimea reprezintă cea de-a doua structură socială pe care o întâlnim în opera lui Grigore Ureche, dar şi în celelalte cronici moldoveneşti din secolele XVII-XVIII. La începutul secolul XVII, ţărănimea din Moldova şi Ţara Românească a continuat să existe în vechile organizaţii teritoriale, spirituale şi sociale pe care le constituiau obştile săteşti[35]. În structura ţărănimii se disting două mari categorii: ţărănimea liberă şi ţărănimea aservită care, la rândul lor, după modul de stăpânire al pământului, după gradul de libertate personală, ca şi după avere se împart în mai multe pături sociale, ca de pildă: moşnenii, rumânii (vecinii oamenii cu învoială, poslușnicii ş. a..

Începând cu a doua jumătate a secolului XVII, ţăranii cu învoială, prin numărul lor şi prin forţa pe care o reprezentau ajung să devină un factor social-economic de cea mai mare însemnătate. Caracterizarea rumânilor sau a vecinilor era dată de dependenţa personală faţă de stăpânul domeniului la care lucrau, stare numită în actele vremii *poslușnie* sau „ascultare". Majoritatea rumânilor locuiau în sate aservite în întregime. Unii conviețuiau cu moşnenii, ţăranii cu învoială şi chiar cu slujitorii, în sate mixte. Aplicarea măsurilor fiscale, a reformelor a dus la creşterea exploatării ţărănimii care reprezenta baza fiscală a ţării. Ţărănimea din sec. XVII este supusă tuturor obligaţiilor fiscale: biruri, dăjdii, munci şi slujbe care au avut drept consecinţă o reacţie a acesteia la înăsprirea acestei exploatări, manifestându-se prin vânzarea ocinei urmată uneori de vânzarea libertăţii personale şi printr-o afirmare puternică a luptei de clasă. Măsurilor aplicate de boieri ţărănimea le-a opus o puternică rezistenţă care s-a concretizat prin fuga de pe moşie, prin trecerea la alte structuri sociale, în special la slujitori, prin răscoale[36]. De multe ori boierii, în faţa opoziţiei ţărănimii, au recurs la mijloace de constrângere folosind sprijinul domniei. Izvoarele narative interne vorbesc despre starea jalnică a ţăranilor ca urmare a exploatării crunte a boierilor.

Cea mai analizată structură socială în cronica lui Ureche este boierimea. Aşadar avem de a face cu scrierea unui boier care a ocupat o dregătorie importantă în stat în vremea domniei lui Vasile Lupu (mare spătar şi apoi mare vornic al Ţării de Jos)[37]. Cronica lui Grigore Ureche, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, reflectă punctul de vedere boieresc, spre deosebire de cronicile oficiale din sec. XV-XVI, care reprezintă punctul de vedere al domniei. Această deosebire nu este întâmplătoare de vreme ce toţi continuatorii lui Ureche: Miron

[35] P. P. Panaitescu, *Obştea ţărănească în Ţara Românească şi Moldova. Orânduirea feudală*, Bucureşti, 1964, p. 232.
[36] N. Corivan, *Forme de aservire a ţărănimii moldovene*, în *SCŞ*, VII, 1956, 1, p. 92.
[37] Grigore Ureche, *op. cit.*, ed. cit., p. 57. Vezi şi Dumitru Velciu, *Grigore Ureche*, p. 111 şi urm.

Costin, Nicolae Costin, Ion Canta, Pseudo-Nicolae Muste, Iona Neculce, Enake Kogălniceanu, şi alţi cronicari din sec. XVIII scriu cronici boiereşti şi nu oficiale. Grigore Ureche rămâne exponentul clasei boiereşti din vremea sa şi vede istoria din punctul său de vedere. Găsim în cronica lui Ureche o mulţime de ştiri despre puterea şi dregătoriile ocupate de boieri la sfârşitul secolului XV şi sec. XVI. Surprindem în cronica lui Grigore Ureche informaţii despre relaţia dintre domnitor şi boieri, de asemenea o opoziţie a marilor boieri faţă de politica domnitorului. Boierimea, în cronica lui Grigore Ureche este formată din două clase: boierii mari şi mici. La urcarea pe tron, în 1457, a lui Ştefan cel Mare „... strâns-au boiarii ţării mari şi mici"[38], spune cronicarul. Această boierime avea rolul de a-l recunoaşte pe viitorul voievod al Moldovei. Grigore Ureche, ca boier din secolul XVII, când clasa din care făcea parte încă avea un rol hotărâtor în alegerea domnitorului, a introdus acest element şi pentru Ştefan cel Mare. Deşi cronicarul se exprimă destul de alambicat, totuşi din textul cronicii rezultă clar că asentimentul boierilor a determinat alegerea lui Ştefan cel Mare ca domnitor al Moldovei. Ştefan li s-a adresat boierilor astfel: „iaste-le cu voie să le fie domn? Ei cu toţii au strigat: <Întru mulţi ani de la Dumnedzeu să domneşti>"[39]. După descrierea acestei scene s-ar putea înţelege că dacă cei chemaţi, printre care enumerăm şi alte structuri sociale (călugări, curteni, ţărani) nu l-ar fi acceptat, poate că Ştefan cel Mare ar fi trebuit să părăsească Ţara Moldovei, deşi câştigase o mare victorie şi era înconjurat de o armată puternică. Ca să nu mai fie nici o îndoială asupra unei asemenea posibilităţi Grigore Ureche a adăugat următoarele: „... şi decii cu toţii l-au ridicat domn" şi numai după aceea „... l-au pămăzenitu spre domnie mitropolitul Teoctist"[40].

Rolul celeilalte structuri sociale şi anume clerul, după cum se vede din expunerea lui Grigore Ureche, este diminuat. S-ar părea că Ştefan cel Mare a fost adus de o parte a clasei dominante (boieri şi cler)[41]. Trebuie observat că celelalte izvoare scrise până la cronica lui Ureche (*Letopiseţul de la Bistriţa* şi *Cronica breviter scripta*)[42] nu menţionează sub nici o formă aceste acte. *Letopiseţul de la Bistriţa* consemnează doar următoarele: „... şi burui Ştefan voievod, cu ajutorul lui Dumnezeu şi luă schiptrul moldovenesc"[43]. În *Cronica breviter scripta* se menţionează doar că: „Acolo l-a bătut Ştefan voievod pe Aron voievod şi l-alungă din ţară şi rămase el însuşi domnitor cu puterea"[44].

[38] *Ibidem*, p. 83. Vezi şi Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, p. 88, 119.
[39] Grigore Ureche, *op. cit.*, ed. cit., p. 83.
[40] *Ibidem*.
[41] *Ibidem*.
[42] I. Bogdan, *Cronici inedite atingătoare de istoria românilor*, Bucureşti, 1885.
[43] *Ibidem*, p. 37.
[44] *Ibidem*.

Însă, în *Letopiseţul de Putna* şi *Letopiseţul lui Azarie* se scoate în evidenţă doar locul ungerii lui Ştefan cel Mare ca domn al Moldovei şi nu rolul jucat de către boieri şi clerici la înscăunarea sa: „Iar după aceea se adună preasfinţitul mitropolit chir Teoctist şi cu toată ţara (boieri, clerici, ţărani, n.n.) şi unse la domnie pe Siretu, unde se numeşte Dereptare până în ziua de astăzi"[45]. Aşadar trebuie remarcat faptul că izvoarele narative interne redactate atât de clerici cât şi de boieri cuprind informaţii în legătură cu participarea boierimii şi a clerului la alegerea viitorului domn. Totuşi, într-un fel sau altul, se poate observa din izvoarele scrise de clerici că atunci când se înscăuna un domn nou trebuia să fie recomandat puterii divine prin ceremonia religioasă numită „ungere", unde lua parte întreaga ţară[46]. Prin urmare elementul alegerii domnitorului este amintit doar în izvoarele scrise în secolul XVII şi indicat ca atribut al clasei dominante care se compunea din boieri şi clerici[47]. După Grigore Ureche, pentru ca cineva să poată fi domnitor trebuia ca mai întâi să fie acceptat de întreaga boierime care reprezenta o forţă de netrecut. În concluzie, realitatea a fost alta, Ştefan cel Mare şi-a câştigat domnia pe câmpul de luptă, s-a impus ca domn cu puterea[48].

După ce am văzut rolul boierimii la alegerea domnitorului la începutul celei de a doua jumătăţi a secolului XV, vom încerca să subliniem opoziţia marii boierimi faţă de politica dusă de Ştefan cel Mare, aşa cum a descris-o Grigore Ureche în cronica sa. Colaborarea dintre o parte a boierimii din Moldova şi domnitorul Ştefan cel Mare nu a fost şi nici nu putea să fie unanimă. Faţă de politica lui, în primul rând, marea boierime a continuat tradiţia de sabotare şi opoziţie[49]. Într-o domnie îndelungată şi autoritară cum a fost aceea a lui Ştefan cel Mare, rolul boierimii ca factor determinant în alegerea domnitorilor a fost diminuat, ceea ce pentru clasa dominantă a timpului nu era de acceptat. Din izvoarele pe care le-a avut la dispoziţie[50], Grigore Ureche a cunoscut manifestările opoziţioniste ale marii boierimi moldoveneşti faţă de politica lui Ştefan cel Mare, dar s-a ferit să le trateze ca atare, consemnând doar

[45] I. Bogdan, *Letopiseţul de Putna*, în *Vechile cronici moldovene*, 1909, p. 114.
[46] Grigore Scorpan, *Reflectarea poziţiei de clasă a boierimii în stilul cronicii lui Grigore Ureche*, în *SCŞ*, Iaşi, 1950, I, facs. 2, p. 399.
[47] N. Grigoraş, *Începuturile domniei lui Ştefan cel Mare (1457-1459)*, în *SCŞ*, Iaşi, 1957, VIII, facs. 1, p. 51.
[48] Idem, *Ştefan cel Mare*, p. 32-38. Vezi şi Emil Diaconescu, *Precizări cu privire la lupta lui Ştefan cel Mare pentru ocuparea domniei*, în *AIIA*, Iaşi, XIV, 1977, p. 277-283.
[49] Barbu Câmpina, *Studii cu privire la Ştefan cel Mare*, Bucureşti, 1956, p. 28.
[50] Amintim aici *Letopiseţul moldovenesc*, *Letopiseţul leşesc*, *Letopiseţul latinesc* - în general izvoarele cronicii lui Ureche - sunt citate după care sunt scrise.

că unii boieri au fost decapitaţi, şi asta s-a datorat numai „defectelor" lui Ştefan cel Mare care, după Grigore Ureche, era „mânios" şi la „ospeţe lesne vărsa sânge nevinovatu"[51].

Lupta surdă dusă pe ascuns, între o parte a boierimii şi Ştefan cel Mare, a luat probabil forme ameninţătoare pentru domnitor, la începutul anului 1471. După cum menţionează cronica lui Grigore Ureche, la 16 ianuarie, în târg, la Vaslui, el a tăiat capetele lui Isaia, vornicul Negrilă paharnicul şi Alexa stolnicul[52]. Cronica nu dă nici o explicaţie despre motivul care l-a determinat pe Ştefan cel Mare să ia viaţa boierilor sus amintiţi. Neîncrederea pe care o avea domnitorul faţă de unii boieri s-a tradus şi prin faptul că în preajma războaielor cu Ţara Românească, a schimbat aproape toţi pârcălabii în care, probabil, nu mai avea încredere, aplicând o nouă reformă în politica internă. „... ş-au pus pârcălabii săi, pre Vîlcea şi pre Ivan"[53]. Aceşti pârcălabi (pârcălabul este o dregătorie ocupată de boieri) sunt oameni noi, poate verificaţi de Ştefan cel Mare prin misiunile care le-au fost încredinţate. Ei au fost ridicaţi din rândurile boierimii mici, susţinătoare a domnitorului, afându-se în tabăra opusă marii boierimi. Pe această mare boierime o vedem participând de asemenea în marile bătălii, unii dintre ei căzând pe câmpurile de luptă. Aşa s-a întâmplat în „războiul lui Ştefan Vodă cu Mehmed beg împăratul turcescu şi cu muntenii din valea Albă" când, în urma acestei bătălii, „... mulţi din boiarii cei mari au picatu"[54]. Observăm din acest pasaj cronicăresc caracterul militar al boierimii. Marea încleştarea de forţe din vara anului 1476 a avut o semnificaţie aparte, verificând până la capăt puterea de rezistenţă a maselor care au luptat împotriva porţii otomane pentru a păstra independenţa Moldovei. Unii cercetători au admis că alături de Ştefan cel Mare, în iulie 1476, au stat zece mii de boieri[55], alţii pretind că ar fi fost doar şase mii – nouă mii de oameni[56]. Se pare că numărul boierilor participanţi la marea bătălie a fost puţin exagerat pentru a lăsa impresia că aici au luptat numai boierii. În cronica lui Grigore Ureche nu întâlnim efectivul armatei boierilor în luptă. Evident că alături de Ştefan cel Mare au fost şi unii dintre boieri, dar trebuie menţionată totuşi acţiunea trădătoare a unei părţi din boierimea moldovenească. Astfel, cronica lui Grigore Ureche menţionează că în urma bătăliei cu turcii din anul 1476 boierii, văzând puternica oaste turcească, l-ar fi sfătuit pe Ştefan să se retragă „... la strâmtu, că

[51] Grigore Ureche, *op. cit.*, ed. cit., p. 83.
[52] *Ibidem*, p. 88.
[53] *Ibidem*, p. 91, 97, 98.
[54] *Ibidem*, p. 94-95.
[55] N. Iorga, *Acte şi fragmente*, tom III, p. 55.
[56] A. Rădulescu, *Luptele lui Ştefan cel Mare cu turcii în anii 1475-1477*, Bucureşti, 1907, p. 72.

de nu vor birui să se spere şi să n-aibă zmiteală"[57].Întâlnim în cronica lui Grigore Ureche şi momente în care se realizează o colaborare armonioasă între domnitor şi boierime (o boierime măcinată de antagonismul dintre laici şi clerici), bineînţeles că boierimea a avut un rol hotărâtor în această colaborare.

Prima colaborare, extrasă din cronică, dintre boierime şi domn o găsim chiar la începutul evoluţiei politice a statului moldovenesc: „Într-acei păstori ce au nimeritu locul acesta fost-au şi ragoş, carile au venitu de la Maramoroş, carile se vedia şi mai de cinste şi mai de folos decîtu toţi, pre carile cu toţii l-au pus mai mare şi purtătoriu lor de grijă"[58]. Aşadar statul moldovenesc, chiar din momentul întemeierii sale, se sprijină după părerea cronicarului, pe acest principiu al alegerii domnului de către reprezentanţii boierimii din care s-a format noua boierime de mai târziu. Există o idee de unanimitate în descrierile lui Ureche, prin introducerea pronumelui „toţi". Viitorul domn îi întreabă pe „toţi" şi „cu toţii au strigat într-un glas"[59]. Ştefan consultă voia „tuturor" iar aceştia îl ridică domn al Moldovei. Prin urmare, se observă că în aceşti termeni, „toţi" şi „tuturor", se încadrează mai multe structuri sociale printre care putem să enumerăm doar pe cele mai reprezentative din acea epocă: boierimea (mare şi mică), ţărănimea (liberă şi aservită) şi clerul.

Ideea unanimităţii, ca expresie a spiritului de solidaritate boierească o întâlnim şi în relatarea evenimentelor din vremea domniei lui Ştefăniţă Vodă (1517-1527), fiul lui Bogdan cel Orb. În capitolul „Cându s-au ridicatu boiarii Moldovei, asupra domnu-său, Ştefan Vodă cel Tânăr, 7032 septemvrie 7 zile", „boierii" şi „lăcuitorii ţării" ripostează împotriva atitudinii lui Ştefăniţă Vodă de a tăia pe unul dintre boierii de mare încredere şi pe fiii acestuia: „Văzând boiarii şi lăcuitorii Ţării Moldovei, moartea lui Arbure hatmanul, mai apoi şi feciorilor lui ... cu toţii s-au întristau ... şi toţi s-au ridicat asupra lui"[60]. Acţiunea „boiarilor" şi „lăcuitorilor ţării" a eşuat datorită faptului că lui „Ştefan Vodă i-au venit ţara (cu sensul de ţărănime, n.n.) într-ajutoriu"[61]. Se observă aici o contrazicere evidentă pentru că termenul „ţară" cuprinde în chip necesar, în conţinutul lui şi pe boieri şi pe „locuitori". Aici Ureche nu a precizat noile structuri sociale prin care s-ar putea crea o diferenţiere. De aceea, în acest context, termenul „ţara" cuprinde ţărănimea Moldovei din secolul XVI. Boierimea a beneficiat de o atenţie deosebită în vremea domniei lui Petru

[57] Grigore Ureche, *op. cit.*, ed. cit., p. 95.
[58] *Ibidem*, p. 65.
[59] *Ibidem*, p. 83.
[60] *Ibidem*, p. 135.
[61] *Ibidem*, p. 136.

Şchiopu, considerat a fi o matcă fără ac[62], după caracterizarea lui Grigore Ureche: „Domnind Petru vodă în ţara Moldovei, ca un domn vrednic, cumsecade, cu di toate podobiile câte trebuie unui domn cinstit că boiarilor le era părinte, pre cari la cinste mare-i ţinea şi din sfatul lor nu ieşia. Ţării apărătoriu, spre săraci milostivul, pre călugări şi pre mănăstiri întăria şi miluia ..."[63]. Se vede aici o atitudine binevoitoare a domnitorului faţă de boieri şi în acelaşi timp boierii îi sprijineau pe domnitor în problemele care priveau politica externă a ţării. Astfel, la cererea Porţii Otomane de a mări birul asupra Ţării Moldovei, Petru Şchiopul este hotărât mai degrabă să părăsească tronul, decât să accepte noile pretenţii ale turcilor: „... boiarii cu toţii apăra să nu se ducă din ţară"[64]. Mai mult, boierii erau de acord chiar să plătească tribut turcilor.

Cronicarul a căutat să lege sfatul boierilor de situaţia reală a ţării în raport cu pretenţiile turcilor. Boierii încearcă să schimbe hotărârea domnului argumentând că „alţii vor da şi ţara tot nu va hălădui"[65]. Interesul de clasă impunea prezenţa la domnia Moldovei a lui Petru Şchiopul „matca fără ac". După cum se vede, acest voievod întruneşte toate calităţile morale, fiind aservit intereselor clasei boiereşti, pe care le apără. Nu la fel stau lucrurile cu această categorie a boierilor din vremea domniei lui Ion Vodă Armeanul. Ion Vodă are o atitudine defavorabilă faţă de boierime şi clerici astfel încât cronicarul relatează toate actele de cruzime săvârşite de voievod împotriva acestora: „Ion Vodă ... pre toţi i-au covârşit cu vrăjmăşia lui şi cu morţi groaznice ce făcia ... Băgat-au în foc de viu pe Vlădica Gheorghe ... temniţele pline de călugări. Şi îngroapă de vii pe Veveriţă şi pre popa Cozma şi pre Molodeţu călugărul, iar din boiari sabia lui nu mai ştiia ..."[66].

Înainte de a studia cealaltă structură socială propusă la începutul lucrării şi anume ţărănimea, ca forţă socială primordială, trebuie să constatăm că în cronica lui Ureche exista o categorie socială care purta numele de „nămeşi" şi care intra în structura boierimii. „Nămeşii" erau reprezentaţi în Moldova de către stăpânii de sate şi pământ fără titlu de boieri, iar în Ţara Românească erau denumiţi „cneji" şi „judeci". Din secolul XVI, în ceea ce priveşte stăpânirea pământului nu se mai face distincţie între ei. Totuşi, clasa dominantă nu se mai omogenizează nici în secolele ce vor urma, boierii diferenţiindu-se în mari şi mici, în boieri cu dregătorii şi boieri de ţară. Cronica lui Ureche conţine o sumenedie de boieri cu dregătorii şi rolul pe care-l jucau ei în societatea medievală. Se ştie că dregătoria era funcţia deţinută de boierii mici, începând cu

[62] *Ibidem*, p. 205.
[63] *Ibidem*, p. 204.
[64] *Ibidem*, p. 205.
[65] *Ibidem*.
[66] *Ibidem*, p. 184-185.

sec. XV-XVI, şi desemna în secolul XV pe cel care îndeplinea diverse slujbe mărunte (glosnici, pripăsari, osluhari)[67]. Interpolatorul cronicii lui Ureche, Misail călugărul, după ce afirma că Alexandru cel Bun „tocmit-au şi boieri mari in svat"[68], descrie toţi dregătorii, chiar şi pe aceea care nu existau în vremea domniei lui Alexandru cel Bun[69].

Afirmaţia cronicarului despre apariţia celor mai mulţi dregători în timpul acestei domnii este confirmată de faptul că în documentele emise de cancelaria domnească a Moldovei în această vreme sunt amintiţi pentru prima dată cei mai mulţi dintre marii dregători. Revenind la „nemeşi", remarcăm că sunt o categorie distinctă şi de sine stătătoare. Ocupându-se cronicarul într-un pasaj de legenda lui Laslău craiul, care a colonizat Maramureşul cu români, interpolatorul cronicii lui Grigore Ureche, Simion Dascălul scrie: „Acolo i-au dus de le-au împărţit hotare şi ocine locuri de sate şi târguri şi i-au nemeşi pe toţi"[70]. După părerea cronicarului, prin donaţii de hotare, de ocine, de locuri de sate, etc. se ajungea la starea de nemeşie. Nemeşirea înseamnă ridicarea la o categorie socială mai înaltă, astfel încât nemeşul este deasupra „prostimii".

Vorbind despre nobilimea polonă (şleahta), Grigore Ureche scrie: „Şi nemeşii care le zicu şleahtă"[71], ceea ce arată că statutul de nemeş este echivalentul şleahtei polone, după cum este echivalentul nemeşilor din Transilvania, reprezentând în definitiv clasa micii nobilimi din Moldova. Nemeşii din Moldova sunt o categorie corespunzătoare cu cea a nemeşilor din Ţara Românească. Astfel, după cum există în Moldova un bir nemeşesc, în Ţara Românească există un bir cnezesc[72]. Nemeşii din Moldova fac parte din oaste şi au datoria, pe lângă altele, să participe la lupta şi în afara hotarelor, chiar dacă domnul nu participă la bătălie; şleahticii din Polonia n-au aceste obligaţii. Comparând situaţia şleahticilor cu cea a nemeşilor, Grigore Ureche ne spune despre primii: „Nici o oaste nu-i dator să meargă ... ci când trebuie oaste ci slobod la seim bir ... numai atunci când vor vedea că trebuieşte şi însuşi graiul

[67] Stoicescu, *Sfatul domnesc şi marii dregători din Ţara Românească şi Moldova, secolele XIV-XVIII*, Bucureşti, 1968, p. 36.
[68] Grigore Ureche, *op. cit.*, ed. cit., p. 69.
[69] Adnotatorul lui Grigore Ureche enumera 27 de dregătorii, printre care amintim: logofătul mare, vornicul mare, spătarul mare, comisul mare, slujerul mare, uşierul mare, ienicerul mare, ş.a., de asemenea el descrie şi rolul pe care îl aveau aceştia (*Ibidem*, p. 70-71).
[70] *Ibidem*, p. 63.
[71] *Ibidem*, p. 112.
[72] I.Bogdan, *Despre cnejii români*, în *AARMSI*, seria a II-a, tom XXVI, p. 38.

va merge, însă numai până la margini să-şi apere ţara lor în afară nu-s datori"[73]. Cu alte cuvinte, nemeşii moldoveni au obligaţia de a presta serviciul militar fiind un element al oştii. În Letopiseţul lui Ureche, oastea se confundă cu ţara. Peste tot unde ar trebui să se respecte cuvintele lui Cârjă: „au trimis cărţi la boieri şi nemeşi şi au chemat la oaste", Letopiseţul spune: „au dat veste ţării, de sîrgu să se strângă"[74]. Acelaşi termen e întrebuinţat şi de Petru Rareş într-o scrisoare către Radu Paise: „Vor porni ţara domniei mele împotriva domniei tale şi tare voi bate cu domnia ta"[75]. Ţara este distinctă de boieri, Ureche scrie că atunci când boierii se ridică împotriva lui Ştefăniţă Vodă „i-au venit ţara în ajutoriu"[76]. Pe Despot Vodă „nu l-au putut suferi boierii şi ţara"[77]. Se ştie că boierimea ţi ţărănimea era asuprită în vremea domniei lui Despot Vodă, domn care percepea dări şi boierilor. Vedem în cronica lui Grigore Ureche că „ţara" poate să joace şi un rol politic. Astfel, ea nu-l vrea pe Alexandru Lăpuşneanu când vine în cea de-a doua domnie[78] sau este supărată pe răutăţile lui Aron Tiranul, încât consecinţa repetatelor suferinţe „ţara s-au ridicat cu o mare Orheenii şi Sorocenii cu un domnişor ce-i zicea Ionaşcu"[79]. Când Ion Vodă cel Cumplit „se văzu înstrăinat de mila stăpânu-său, împăratul turcescu"[80], cere ajutor cazacilor pe care îi plăteşte, dar în acelaşi timp şi „ţării" rugându-se „cu multe cuvinte blânde ca să poată întoarce inimile spre dânsul şi ar da nesaţiul turcescu şi lăcomiia lor ..."[81]. Dar dacă „ţara" diferă de boieri şi joacă un rol politic în afară de funcţia militară, ea se distinge în acelaşi timp şi de ţărani. Adunată în oaste ea are o situaţie specială. De pildă Ureche ne spune că „oastea lui Ioan Vodă era de 30.000 fără prostime şi adunătură"[82]. „Prostimea" şi „adunătura" fac parte din structura socială a ţărănimii. Este evident că în descrierea lui Ureche sub termenul „ţară" se ascunde mica nobilime moldovenească reprezentată de nemeşi. Nu încape nici o îndoială că, după boieri şi într-o oarecare măsură împreună cu aceştia, în ordinea socială venea ţara.

[73] Grigore Ureche, *op. cit.*, ed. cit., p. 113.
[74] *Ibidem*, p. 134.
[75] Stoica Nicolaescu, *Documente slavo-române*, Bucureşti, 1934, p. 161.
[76] Grigore Ureche, *op. cit.*, ed. cit., p. 136.
[77] *Ibidem*, p. 175.
[78] *Ibidem*, p. 177.
[79] *Ibidem*, p. 203.
[80] *Ibidem*, p. 185.
[81] *Ibidem*.
[82] *Ibidem*, p. 190.

Cronica lui Grigore Ureche ne îngăduie să descoperim că societatea moldovenească a perioadei medievale expusă în operă cuprinde, pe lângă boierime şi nemeşi, ţărănimea.

Ţărănimea, în opera lui Grigore Ureche, este redată sub diferiţi termeni: de exemplu, Ştefan cel Mare, după lupta de la Valea Albă, pentru a-şi reface armata cu care-i izgonise peste Dunăre pe otomani, „strângea păstori din munţi şi argaţi de-i într-arma"[83]. Aşadar, Ştefan cel Mare s-a ridicat deasupra biruitorilor cu „păstori" şi „argaţi", nu cu cavaleri. De asemenea, în lupta de la Codrii Cosminului, polonii lui Ion Albert au fost înfrânţi „unii de oşteni, alţii de ţărani"[84], nu înainte ca armata polonă, după trei săptămâni de luptă, să sufere o grea înfrângere sub zidurile Cetăţii de Scaun a Sucevei (fortăreaţă muşatină de o importanţă deosebită pentru istoria Moldovei).

Pretendentul Ştefan Mâzgă, care încearcă să-l gonească pe Alexandru Lăpuşneanu, devenit nepopular, şi să-i ia tronul, venea cu „mulţi haiduci" şi cu „păstori şi altă adunătură"[85].

În concluzie, termenii ca „păstori din munţi", „argaţi", „adunătură", „haiduci", „oaste de adunătură" erau reprezentanţii noii ţărănimi libere, dar şi ai ţărănimii aservite. Se ştie că satele răzeşilor sau ale moşnenilor erau răspândite mai cu seamă în regiunea subcarpatică, în judeţele şi ţinuturile de sub munte (Putna, Neamţ, Suceava, Câmpulung), însă răzeşii trăiau încă în devălmăşie, păstrându-şi vechea organizare de obşte sătească[86]. Existenţa unei puternice ţărănimi libere în tot cursul evului mediu a fost un factor determinant în politica economică şi militară a Ţărilor Române, constituind baza fiscală a statului şi principala sa forţă militară. Din simple relaţii obiective pe care le comunică cronicarul putem bănui unele conflicte sociale. Aceste conflicte sunt urmate de răscoale ţărăneşti atunci când boierimea mare nemulţumeşte pe ţărani. Cauzele acestei răscoale ţărăneşti trebuie căutate pe de o parte în împrejurările generale ale înrăutăţirii stării ţăranilor care trebuiau să producă cât mai multă materie primă pentru a satisface nevoile boierimii, pe de altă parte acapararea pământurilor obştilor ţărăneşti de către boieri adusese la disperare pe moşneni şi răzeşi. Domnia lui Despot Vodă s-a remarcat printr-o tendinţă accentuată de a

[83] *Ibidem*, p. 97.
[84] *Ibidem*, p. 104. Vezi şi N. Grigoraş, *Ştefan cel Mare*, Iaşi, 1982, p. 245-248.
[85] Grigore Ureche, *op. cit.*, ed. cit., p. 180.
[86] Şt. Ştefănescu, Damaschin Mioc, *Ţărănimea din Ţara Românească şi Moldova în veacul al XVII-lea*, în *Rdel*, 32, nr. 12, 1979, p. 2287.

creşte birurile ţăranilor, consecinţă a mişcărilor ţărăneşti. Avem de-a face în această privinţă cu o luptă de clasă[87].

Petre P. Panaitescu şi un colectiv de cercetători istorici[88] definesc lupta de clasă ca fiind o luptă între exploatatori, reprezentaţi de marea boierime, şi exploataţi, reprezentaţi de ţărănime şi trebuie să fie studiată în ansamblul întregii societăţi. Din clasa exploatată făcea parte doar ţărănimea aservită, cu toate că şi moşnenii sau răzeşii erau supuşi abuzurilor[89]. Lupta de clasă a ţărănimii ia forme diferite: refuzul de a presta munci pentru boieri, fuga şi revolta. Grigore Ureche, cu toate că făcea parte din rândul marii boierimi, nu a ezitat să ne prezinte în cronica sa unele răscoale ţărăneşti îndreptate împotriva boierilor. Astfel, după răscoala boierilor împotriva lui Despot Vodă, care a fost asediat în Cetatea de Scaun a Sucevei, ţăranii străbat ţara atacând pe boieri şi pe mercenarii străini „pe multe locuri le făcea năvală ţăranii cu îmblăcie şi cu coase"[90]. Este clar că aceşti ţărani care luptau cu uneltele lor agricole nu erau curteni, slujitori sau proprietari, care aveau de fapt arme, ci ţărani şerbi. După căderea lui Despot Vodă şi ridicarea la domnie a lui Ştefan Tomşa, sprijinit de boieri (1569)[91], Moldova este atacată de munteni, care credeau că o vor supune „pentru împărăchierea ce era între călăraşi şi pedestraşi"[92]. „Călăraşii" erau oastea boierilor cu slugile lor, iar „pedestraşii" erau ţăranii cu proprietate în obşte. Răscoala continua în plan militar. După obosirea sau chiar înfrângerea ţăranilor aserviţi, la răscoală luau parte răzeşii sau moşnenii. Aşadar avem alături, ca în răscoalele ţărăneşti din Germania şi Ungaria din sec. XVI, atât pe ţăranii dependenţi, cât şi pe micii proprietari de pământ reprezentaţi de moşneni sau răzeşi. Când turcii aduseseră în ţară pe Alexandru Lăpuşneanu pentru a prelua a doua oară domnia Moldovei, Tomşa cu boierii au încercat să se împotrivească[93], dar ţăranii nu au vrut să stea alături de ei: „oamenii din popor se răsculară şi se despărţiră în dezordine de masa oştirii, plecând la casele lor", spune un raport al vremii[94], iar într-un alt raport se adaugă: „poporul sărac din

[87] P. P. Panaitescu, *Obştea ţărănească în Ţara Românească şi Moldova*, Bucureşti, 1964, p. 230.
[88] P. P. Panaitescu, V. Costăchel, A. Cazacu, *op. cit.*, p. 198.
[89] Ştefan Ştefănescu, Damaschin Mioc, *op. cit.*, p. 2287.
[90] Grigore Ureche, *op. cit.*, ed. cit., p. 176.
[91] „Iară a doua zi dimineaţa, după sfatul ce sfătuisă boiarii ... cu toţi ridicară domn pre Tomşa Hatmanul şi puseră numele Ştefan Vodă." (*Ibidem*, p. 172).
[92] *Ibidem*, p. 176.
[93] „... Ştefan Tomşa Vodă să sfătui cu boiarii săi ce vor face şi aflară ca să trimită să meargă la Alexandru Vodă oameni juraţi de la ţară, să-i spuie că ţara nu-l va, nici iubesc..." (*Ibidem*, p. 177).
[94] Al. Grecu, *Răscoala ţăranilor în Moldova în anii 1563-1564*, în „Studii", 1953, II, p. 201-215.

Moldova nu voia atâtea oboseli de război pentru a păstra drepturi pe care le cereau ţăranii"[95]. Rezultatul răscoalei a fost fuga domnului ales de către boieri, Ştefan Tomşa, însă răscoala ţăranilor a fost înăbuşită de turci. Această răscoală este importantă şi prin durată, doi ani, şi prin mulţimea de ţărani alături de care au participat mai multe structuri sociale asuprite. Agitaţia ţăranilor moldoveni a continuat în întreg secolul XVI: la 1581 avem o răscoală a Lăpuşnenilor împotriva domnului de atunci, Iancu Sasul. Răscoala a izbucnit când domnul a pus dare pe boi, unul la zece. Are loc o luptă cu ţăranii la Bolota şi aceştia sunt înfrânţi de oastea domnească[96]. Totuşi, răscoala ţăranilor moldoveni din 1591, cu prilejul plecării din ţară a lui Petru Şchiopul, domn cu totul supus intereselor boiereşti, a avut un impact mai puternic.[97]

Din cronica lui Ureche aflăm că Ion Vodă cel Cumplit era un apropiat al ţărănimii; astfel, în capitolul „Cându s-au lovit oştile", cronicarul prezintă numărul oştii „fără prostime şi adunătură ce era pre lângă Ion Vodă"[98]. Remarcăm un alt termen care îi reprezenta pe ţărani şi anume „prostimea". Termenul de „prostime" arată clar că Ureche era perfect conştient că oastea de strânsură era compusă numai din ţărani. Acest peiorativ este adesea întrebuinţat pentru a desemna structuri sociale socotite a fi inferioare. Cronicarului nu-i este străin termenul de „ţăran", însă îl foloseşte numai atunci când crede că există o solidaritate a ţărănimii cu boierimea, printr-o suferinţă comună provocată de atitudinea dictatorială a domnului, ceea ce nu se întâmplase în vremea lui Ioan Vodă cel Cumplit. Un asemenea caz de apropriere între ţărănime şi boierime întâlnim în cronică în vremea domniei lui Iancu Vodă, despre care cronicarul ne spune: „Multe lucruri spurcate şi nedumnezeieşti făcea Iancu Vodă în domnia sa, că de răotăţile lui toată ţara şi boiarii să oţărăia: cu dările o îngreuia şi era om curvariu"[99]. În definitiv, boierii au fost obligaţi să se ascundă sau să pribegească, soluţii neacceptate pentru „ţară" (cuprinzând pe ţărani), încât au rămas ţăranii să răzbune suferinţele lor şi pe ale boierilor. Iancu Vodă, în cele din urmă, a fost silit să părăsească domnia, ne spune Ureche. „s-au sfătuit să treacă în Ţara Ungurească prin Ţara Leşească ... că se temea de ţărani"[100].

Observăm în cronica lui Ureche că apare un nou termen şi anume cel de „sărac", care în sec. XVI se confundă cu clasa ţărănească, în general cu toţi ţăranii, atât cei liberi cât şi cei dependenţi. Din Letopiseţul Cantacuzinesc aflăm

[95] *Ibidem*.
[96] Grigore Ureche, *op. cit.*, ed. cit., p. 199.
[97] *Ibidem*, p. 206.
[98] *Ibidem*, p. 190.
[99] *Ibidem*, p. 199.
[100] *Ibidem*, p. 200.

că, la 1601, moldovenii au prădat şi au jefuit toată ţara „şi boierii şi săracii”[101], de unde rezultă că săracii sunt în genere ţărani liberi cât şi aserviţi. De altfel, în Moldova, până târziu, „ţăran” a însemnat „om neliber”[102]. Totuşi, de-a lungul timpului cuvântul a suferit o evoluţie interesantă. În cronicile slavo-române din sec. XV-XVI, editate de I. Bogdan, se arată că Ştefan cel Mare a fost ales domn al Moldovei la Câmpia Dreptăţii, în 1457, de toată „ţara” (*zemlia*)[103], aspect amplificat în cronica lui Ureche[104]. În cronica lui Ureche revine adesea cuvântul „ţara” cu sensul de oameni de oaste, adică cei care iau parte la treburile interne ale ţării[105].

Termenul de „sărac” apare în cronica lui Ureche atunci când acesta ne vorbeşte despre domnia lui Petru Şchiopul, care „ţării era apărătoriu[106] pre săraci milostivu”. Îndurările celor săraci cronicarul le vede ca pe un blestem asupra boierilor. Ureche prezintă starea jalnică în care au ajuns unii boieri, precum Stroiciul logofătul, Ieremia Movilă vornicul şi Simion paharnicul, acest lucru datorându-se numai „lacrimilor săracilor”[107]. Totuşi cronicarul, ca istoric, nu dă destule informaţii cu privire la suferinţele ţărănimii aservite, ţărani lipsiţi de pământ şi clasa cea mai asuprită în Ţările Române. Există însă o informaţie în legătură cu starea jalnică în care se aflau ţăranii şi în legătură cu condiţiile fiscale impuse acestora de către domn. Astfel, în vremea domniei lui Aron Vodă, care „nu se sătura de curvie, de jocuri ...” se percepeau ţăranilor cele mai usturătoare dări, încât nu „era ţăranii volnici (liberi, n.n.) cu nimic”[108].

Cronica lui Ureche nu aduce nici o compasiune sau dreaptă înţelegere faţă de ţărănimea care popula Moldova timpului său. Este limita cea mai severă a gândirii istorice a cronicarului în această privinţă, cu deosebire îi circumscrie opera concepţiei feudale tipice despre societate. În complexul împrejurărilor economice, sociale şi politice ale vremii sale – în care boierimea era frământată de contradicţiile interne şi exista un antagonism între boierimea autohtonă şi elementele levantine – Grigore Ureche şi-a utilizat opera ca pe o armă. Boierimea, aflată pe o poziţie socială ridicată, este menţionată foarte des în cronica sa, în timp ce ţărănimea, considerată inferioară, pe care o întâlnim în cronici sub diferiţi termeni („prostime”, „oaste de adunătură”, „săraci”,

[101] *Letopiseţul Cantacuzinesc*, ed. C. Greceanu şi D. Simionescu, Bucureşti, 1961, p. 83.
[102] P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 47.
[103] I. Bogdan, *Cronicile slavo-române, din secolele XV-XVI*, ed. P. P. Panaitescu, Bucureşti, 1959, p. 44.
[104] Grigore Ureche, *op. cit.*, ed. cit., p. 83.
[105] *Ibidem.*
[106] *Ibidem*, p. 204.
[107] *Ibidem*, p. 205.
[108] *Ibidem*, p. 206.

„păstori”, „argaţi”, „oaste de strânsură”), a beneficiat de o atenţie scăzută. În concluzie, cronicarul, pentru a apăra interesele marii boierimi, a făcut din cronica sa unul din cele mai însemnate documente pentru oricine îşi propune să studieze poziţia de clasă a boierimii moldoveneşti din secolul XVII. Suntem încredinţaţi că structurile sociale cuprinse în cronica lui Ureche nu pot fi înţelese fără o cunoaştere temeinică a evoluţiei lor pe plan economic, financiar şi social. Aşadar, este bine să cunoaştem uneori şi politicile fiscale şi economice ale unui stat pentru a afla noi şi noi elemente sociale care apar în urma acestora. Prin urmare, credem că, prin includerea acestor două categorii sociale descoperite sub complicata terminologie în cronica lui Grigore Ureche, interesul nostru pentru acest subiect s-a concretizat în alcătuirea unei lucrări sistematice.

THE GENTRY AND THE PEASANTRY IN GRIGORE URECHE'S CHRONICLE. HISTORICAL INTERPRETATIONS

The Moldavian chronicles from the 17th century are narrative materials of an overwhoming importance for studying the social structures for the 14th, the 15th, the 16th and the first half of the 17th century. The purpose of this paper is to consider, to discover and to interpret some aspects of the gentry and the peasantry from Grigore Ureche's chronicle.

During the researches I have come to understand the complexity and the difficulty of this issue since one may encounter in this chronicle an vague terminology which reqvires a careful and serious reading necessary to find historical moments and relationships between the two social structures: the gentry and peasantry.

For instance, the term „people” represents the gentry and the peasantry in some passages, but in other one may discover that this term refers only to independent peasants.

The gentry is known as the privileged social class and the rulers in Walachia (Romanian Countries) and Grigore Ureche didn't hesitate to include in this works information on this social structure since he himself was a part of it.

I have briefly highlighted the duties of the aristocratic families which in the 17th century become synonymous with gentry. We find out from the

chronicle a more accurate definition of gentry since in Moldavia, in the Middle Ages, it early specifies its military and even political duties. Thus, besides the poor and rich gentry, another social class - „nemeşi"- appears. N. Iorga consiclers this class („nemeşi") as being country squires, a category that will be called later „mazili" or „răzeşi".

When refering to the peasantry Grigore Ureche employs different terminologies, for instance: mob, rabble, shepards, servants or even people.

A certain boundary was established due to the chronology of Grigore Ureche's chronicle since the analyses stops in 1594 when the chronicler finalised his work.

We are convinced that these two social structures from Grigore Ureche's chronicle cannot be understood without solid knowledge of their economical, financial and social evolution.

PRIVILEGII FISCALE ÎN MOLDOVA EPOCII FANARIOTE* (II)

Dorin DOBRINCU

6. *Privilegiile Bisericii*

De-a lungul întregii existenţe a statului moldovenesc, instituţiile religioase şi membrii clerului au fost mereu în atenţia domnilor, beneficiind de privilegii importante.

6.1. *Mitropolia*

Mitropolia, cea mai înaltă instituţie bisericească din Moldova, a obţinut privilegii fiscale de la domnii ţării pentru a i se întări puterea economică, care era afectată de desele tulburări ce au avut loc în secolul al XVIII-lea. Astfel, considerând că Mitropolia a ajuns "la mare scăpăciune", Nicolae Mavrocordat aşează, la 1 mai 1715, pe posluşnicii acesteia şi pe oamenii din satul Bosanci, de asemeni al Mitropoliei, să dea banii lor cu rupta, în cinci sferturi, în total 230 de ughi pe an. Banii avea să-i strângă mitropolitul şi să-i trimită la Vistierie. În privinţa desetinei de stupi şi a gorştinei de oi şi porci a acelor locuitori, domnul le ceda mitropolitului pentru ajutorarea Mitropoliei, cum erau şi prevederile de la Constantin Cantemir. Tot mitropolitul era cel care avea drept de judecată asupra celor vinovaţi, exceptând crimele sau furturile, care aveau să fie judecate de Divanul domnesc[125].

Din documentele vremii ar reieşi că, cu toată importanţa sa instituţională, Mitropolia avea mai puţine surse de venituri decât unele mănăstiri. Tocmai de aceea, la 20 februarie 1734 Constantin Mavrocordat scutea Mitropoliei, pentru "totdiauna", vitele şi caii de văcărit, oile de gorştină, iar stupii şi porcii de desetină. Îi mai dădea dreptul să ia în fiecare an câte 160 de lei pe an din vama domnească, jumătate la Paşti şi jumătate la Crăciun. Hrisovul era întărit cu tot sfatul de boieri mari ai Divanului[126]. Tot pentru a-i crea venituri, Grigore al II-lea Ghica acorda Mitropoliei vedritul din vinul care se producea pe moşia Mitropoliei la Vlădiceni, lângă Iaşi, câte patru bani de

---

* Prima parte a acestui studiu a apărut în "Suceava. Anuarul Muzeului Naţional al Bucovinei", XXIV-XXV, 1997-1998, p. 199-216. Numerotarea notelor se face în continuare.

[125] *Condica*, vol. III, p. 300-301. Regăsit la Teodor Balan, *Documente bucovinene*, vol. V, Cernăuţi-Bucureşti, p. 154, cu data de 1 martie 1715.

[126] *Condica*, vol. III, p. 281-285. Documentul a mai fost publicat, tot cu data de 20 februarie 1734, de Constantin Erbiceanu, *Istoria Mitropoliei Moldovei şi Sucevei şi a catedralei mitropolitane din Iaşi*, Bucureşti, 1888, p. 13-14.

vadră, după cum lua şi domnia[127]. Domnia considera necesară reînnoirea privilegiilor pentru Mitropolie, cum o făcea la 25 aprilie 1798, scutindu-i "bucatele"[128].

Pentru a fi în slujba Mitropoliei, domnii acordau scutiri şi pentru meserciii[129], orândarii[130], pescarii[131] sau ţiganii[132] acestora. Scutirile erau variate, fiind date pentru ca Mitropolia să beneficieze de disponibilităţile celor scutiţi.

Unii *mitropoliţi* au beneficiat de scutiri şi după ce au părăsit scaunul mitropolitan de la Iaşi. La câteva luni de la venirea sa în Moldova în cea de-a treia domnie, Mihai Racoviţă înştiinţa pe slujbaşii domneşti din ţinutul Cârligătura că a scutit de toate obligaţiile şase poslușnici ai fostului mitropolit moldovean Sava, poruncindu-le să nu le ia "bucatele" pentru alţii[133]. Celebrul mitropolit Iacov Putneanul[134] a primit de la Ioan Th. Callimachi şase oameni de ţară, cu casele în ţinutul Suceava, scutiţi de tot birul lor, de banii ajutorinţei, de chile, podvezi, cai de olac şi "de toate dările şi angheriile" la care ar fi fost impuşi alţi locuitori. Li se dădeau "pecetluituri roşii pe feţele lor" pentru a fi cunoscuţi de alţii, iar birul lor era şters din tabla Vistieriei. Fostul mitropolit mai primea scutire pentru 500 de stupi de desetină, 300 de oi la gorştină şi 200 de vedre de vin la vădrărit. I se dăruiau în fiecare an 20 de drobi de sare din ocna domnească. Slujbaşii domneşti aveau dispoziţie să nu-l deranjeze[135].

[127] *Condica*, vol. III, p. 287 (document din 1738, fără lună şi zi).
[128] N. Iorga, *Documentele familiei Callimachi*, vol. I, p. 587.
[129] *Condica*, vol. III, p. 213.
[130] Dumitru Stănescu, *Viaţa religioasă la români şi influenţa ei asupra vieţii publice*, Bucureşti, 1906, p. 235-236 (document din 20 iunie 1733), p. 225-226 (document din 25 aprilie 1740). Vezi şi *Condica*, vol. III, p. 19 şi 212.
[131] Constantin Erbiceanu, *op. cit.*, p. 302 (31 octombrie 1767).
[132] *Condica*, vol. III, p. 296 (8 iunie 1740).
[133] *Din tezaurul documentar sucevean. Catalog de documente. 1393-1849*, lucrare întocmită de Vasile Gh. Miron, Mihai Ştefan Ceauşu, Gavril Irimescu, Sevastiţa Irimescu, Bucureşti, 1983, p. 222.
[134] Celebru deoarece a refuzat să dezlege văcăritul de blestem şi a "demisionat" din funcţia sa.
[135] N. Iorga, *op. cit.*, vol. I, p. 427-429. Vezi şi *Din tezaurul documentar sucevean*, p. 337-338.

Grigore Callimachi avea să întărească hrisovul la 1 iunie 1767[136], la fel şi Cnejia Moldovei la 27 iulie 1771, în timpul ocupaţiei ruseşti[137].

6.2. *Episcopiile ortodoxe*

Moldova avea în secolul al XVIII-lea trei episcopii ortodoxe – Roman, Huşi şi Rădăuţi –, care s-au bucurat de privilegii fiscale, la fel ca şi celelalte instituţii ale Bisericii. Şi episcopii au primit scutiri, fie când se aflau în scaun, fie când se retrăgeau la vreo mănăstire, în virtutea fostei lor demnităţi.

Episcopiile şi episcopii au plătit, uneori, dajdie. O confirmare în acest sens avem de la Nicolae Mavrocordat care, în cea de-a doua domnie, "au ertatu dajdea arhiereilor şi a tuturor mănăstirilor", cu testament semnat şi de patriarhul Alexandriei[138]. Măsura a fost luată ca urmare a sărăcirii episcopiilor şi mănăstirilor, datorită deselor tulburări prin care trecuse Moldova[139]. Se pare că dispoziţia nu a fost respectată, însă Constantin Mavrocordat, în prima domnie moldovenească, "a suprimat cu totul darea arhiereilor"[140].

Cele trei episcopii au primit scutiri pentru poslușnicii, crâşmele sau pentru "bucatele" lor. Prima dintre episcopiile ţării, cea a Romanului, obţinea la 29 mai 1754 scutire pentru poslușnicii ei din marginea târgului Roman. De altfel, episcopia avea cărţi şi hrisoave vechi de 100 de ani[141]. Scutiri pentru poslușnicii ei avea şi episcopia de Rădăuţi, poslușnici ce erau aşezaţi cu rupta la Vistierie. Exceptând cazurile de moarte şi furt, episcopul era împuternicit să-i judece pe cei vinovaţi, cum se menţiona într-un document de la Nicolae Mavrocordat, din 30 august 1712[142], reconfirmat de Grigore al II-lea la 13 ianuarie 1733[143]. Scutiri asemănătoare s-au dat şi pentru poslușnicii episcopiei de Huşi, aceştia trebuind numai să lucreze episcopiei[144].

[136] *Din tezaurul documentar sucevean*, p. 376.
[137] *Ibidem*.
[138] Acsinte Uricariul, *op. cit.*, p. 170.
[139] *Cronica Ghiculeştilor*, p. 191.
[140] *Ibidem*, p. 353.
[141] Melchisedek, *Chronica Romanului şi a Episcopiei de Roman*, vol. II, *De la anulu 1714 până în zilele noastre*, Bucureşti, 1875, p. 49-50.
[142] *Din tezaurul documentar sucevean*, p. 217-218.
[143] *Ibidem*, p. 240.
[144] *Catalogul documentelor moldoveneşti*, vol. V, p. 291, 298, 324-325, 375. Vasile Mihordea, *Documente privind relaţiile agrare în veacul al XVIII-lea*, vol. II, Moldova, Bucureşti, 1966, p. 128-129.

Două crâşme ale episcopiei Romanului erau scutite de camănă, de branişte şi de bour[145]. Mai avea scutiri şi pentru un blănar şi un cojocar[146], precum şi pentru preoţii şi diaconii ce slujeau la episcopie, neputând fi amestecaţi de târgoveţii din Roman cu ale lor[147]. "Bucatele" episcopiilor erau scutite de văcărit, desetină şi gorştină. Spre exemplu, episcopiei de Huşi i se scuteau 100 de vaci şi boi, precum şi 30 de cai şi iepe de văcărit, 500 de mătci de desetină şi 500 de oi de gorştină[148]. Scutiri mai mari în acest sens a avut episcopia Romanului, într-o vreme ele fiind aproape duble faţă de ale episcopiei Huşilor[149], pentru ca ulterior să scadă până la nivelul celei din urmă[150].

6.3. *Episcopul catolic*

Deşi în Moldova nu existau foarte mulţi credincioşi catolici, şi episcopul catolic primea privilegii fiscale. Astfel era cazul episcopului Stanislav Ezerski ce trebuia să se aşeze la Bacău. Grigore al II-lea Ghica îi permitea acestuia, la 27 august 1741, să-şi facă posluşnici dintre oamenii străini, "fără bani în Visterie", pe care urma să-i aşeze la satul Trebeş, lângă Bacău, care era al episcopiei. Posluşnicii aveau să fie scutiţi de tot birul ţării, netrebuind să plătească nici un fel de "angărie", fiind rezervaţi doar pentru treburile episcopului[151].

6.4. *Clerul inferior*

Regimul fiscal al preoţilor a fost, până la începutul secolului al XVIII-lea, puţin deosebit de cel al ţăranilor[152]. În timpul fanarioţilor ei au avut o situaţie mai bună decât ţăranii în ceea ce priveşte obligaţiile fiscale faţă de stat, care, neplătindu-le salariu, le acorda unele facilităţi fiscale[153].

În cea de-a doua domnie în Moldova şi îndemnat de patriarhul Hrisant, Nicolae Mavrocordat a anulat dajdia preoţilor din toată ţara. Era vorba de cei

[145] Melchisedek, *op. cit.*, p. 19, 76. N. Iorga, *op. cit.*, vol. I, p. 454.
[146] Melchisedek, *op. cit.*, p. 19.
[147] *Ibidem*, p. 34.
[148] Idem, *Chronica Huşilor şi a Epsicopiei cu aseminea numire dupre documentele Episcopiei şi alte monumente*, Bucureşti, 1869, p. 208-210, 230.
[149] Idem, *Chronica Romanului*, p. 71-73.
[150] *Ibidem*, p. 84.
[151] T. Codrescu, *op. cit.*, p. 418-419.
[152] Nicolae Grigoraş, *Imunităţile şi privilegiile fiscale în Moldova*, p. 64.
[153] N. Stoicescu, *Regimul fiscal al preoţilor în Ţara Românească şi Moldova până la Regulamentul Organic*, în *BOR*, 7, 1971, p. 353.

doi ughi, dare stabilită de Constantin Cantemir pentru preoţi, care până atunci plăteau la fel ca ţăranii. Potrivit obiceiurilor vremii, hrisovul lui Nicolae Mavrocordat a fost legat cu blestem[154]. O măsură similară luase, cu câteva luni înainte, şi Ştefan Cantacuzino în Ţara Românească[155]. În prima domnie în Moldova, Grigore al II-lea Ghica a impus pe preoţi la plata unui bir. Situaţia a fost surprinsă de cronicarul Ion Neculce: "scos-au o dată şi pre preoţi un bir, care-i dzicea mucaria, de agiungea pe preot, cât de sărac, trei galbeni, iar pe cei mai de frunte şi 8 galbeni i-au agiuns. Dentru care nu puţin blăstăm i-au rămas. Şi nimănui rădicătură nu făcea"[156].

Scutirile acordate preoţilor de către unii domni erau revocate de alţii, la puţin timp după instalarea în scaun, sau invers. Constantin Mavrocordat, cu multe măsuri luate în plan fiscal, în prima sa domnie a anulat dajdia pe care o plăteau *preoţii de ţară*[157]. Mărturia lui Neculce este confirmată de documentul din 30 mai 1734 care scoate de "supt greul dăjdiilor (...) ceata bisericească (...) care dă de două ori într-un an dajde la Vistierie"[158]. Condiţia era ca preoţii să ducă "o viaţă cinstită şi fără defăimare"[159]. Această scutire a fost înlăturată de Grigore al II-lea Ghica, în a doua domnie moldovenească[160]. Însă Constantin Mavrocordat, revenit în scaunul de la Iaşi, va restabili mai vechea sa hotărâre[161]. Dar şi o completare. Domnul a dat dispoziţii episcopilor pentru a-i cerceta pe răspopi, preoţi, ipodiaconi şi diaconii care nu ştiau carte, pentru a-i afla, iar zlotaşii să-i impună la plata birului[162]. Candidaţii la hirotonie trebuiau verificaţi înaintea domnului, după care avea să le fie ridicat birul[163]. Despre această acţiune de "alfabetizare" a clerului moldovenesc, un cronicar ne-a lăsat o descriere sugestivă: "... aşa de mari frică ce ave gheţăi preuţi şi diaconi, căci începusă Costantin-vodă a orândui preuţi învăţaţi, de umbla prin toate ţinuturile şi prin toate satile, ca să vadă ce fel de cetanii face (sic!) pe bisărici. La cari, nu

[154] Acsinte Uricariul, *op.cit.*, p. 165, *Cronica Ghiculeştilor*, p. 185.
[155] N. Stoicescu, *op.cit.*, p. 351.
[156] Ion Neculce, *op.cit.*, p. 726.
[157] *Ibidem*, p. 737.
[158] Malchisedek, *Chronica Huşilor*, p. 200.
[159] *Ibidem*, p. 203.
[160] Ion Neculce, *op. cit.*, p. 756.
[161] *Ibidem*, p. 850. Ioan Canta, *op.cit.*, p. 156. Cel din urmă cronicar arăta că domnul i-a scutit de dajdie şi pe diaconi.
[162] *Condica*, vol. III, p. 415.
[163] *Ibidem*, p. 449-450.

putem scrii ce frică trăge beţii preuţi şi diiaconi, că să apucasi la bătrâneţă să-i înveţă carte"[164]. Aceasta a fost ultima scutire de dări acordată preoţilor din Moldova în secolul al XVIII-lea[165].

Printr-un hrisov din 25 decembrie 1747, Grigore al II-lea Ghica fixa contribuţia preoţilor. El arăta că în precedenta domnie observase că dajdia preoţilor se ridica la patru galbeni pe an, plătiţi în două rate, una la Sf. Gheorghe, iar cealaltă la Sf. Dumitru. De aceea domnul anulase atunci vechea dajdie achitată de preoţi, stabilind ca preoţii şi diaconii să dea numai câte un galben anual, *pentru şcoli*, bani pe care urma să-i strângă mitropolitul şi apoi să-i depună la Vistierie. Însă a survenit obişnuita plecare din scaun, iar urmaşul lui Grigore al II-lea Ghica, Constantin Mavrocordat, a stabilit plata dascălilor din Vistierie, pentru ca preoţii să nu mai fie impuşi. La fel a procedat şi Ioan Mavrocordat, însă Vistieria nu a mai putut face faţă. Din această cauză, Grigore al II-lea Ghica a restabilit vechea situaţie, fiecare preot trebuind să plătească un galben, în două rate: zece potronici la Sf. Gheorghe şi zece la Sf. Dumitru[166].

"Banii şcoalelor" erau adunaţi de către episcopi[167], care-i trimiteau mitropolitului, acesta eliberând o adeverire scrisă pentru suma trimisă[168]. Se întâmpla însă ca preoţii domneşti şi boiereşti să se opună la plata banilor pentru şcoli şi atunci episcopii făceau plângere către domnie. Aşa proceda episcopul Ioanichie al Romanului. Constantin Racoviţă dispunea, la 2 iunie 1750, încasarea banilor de la toţi preoţii care se opuneau, exceptându-i numai pe cei care aveau documente domneşti de scutire[169].

La 1 iunie 1765, marii boieri şi mitropolitul Gavril înaintau lui Grigore al II-lea Ghica o anafora, prin care propuneau scutirea preoţilor de la plata ajutorinţei de vară sau de la banii mucarerului de vară, bani care aveau să se adauge, însă, la contribuţia lor pentru şcoli[170]. Considerând că era potrivit ca banii preoţilor să fie dedicaţi pentru şcolile ţării, domnitorul avea să aprobe

[164] Pseudo-Enache Kogălniceanu, *op. cit.*, p. 16.
[165] N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 352.
[166] T. Codrescu, *op. cit.*, vol. I, p. 58-64.
[167] Melchisedek, *op. cit.*, p. 290-291; *Din tezaurul documentar sucevean*, p. 368, 371, 376-377, 423.
[168] *Din tezaurul documentar sucevean*, p. 406, 413, 415, 421.
[169] Melchisedek, *Chronica Romanului*, p. 34.
[170] T. Codrescu, *op. cit.*, vol. VII, p. 48-51.

propunerea pe 6 iunie 1765[171]. Peste un an, constatând că preoţii şi diaconii erau orânduiţi la dajdia şcolilor, însă în acelaşi timp erau supuşi şi la dajdia Vistieriei, s-a dispus ca dajdia din urmă să le fie simţitor redusă. Pentru şcoli urmau să dea anual patru lei, în două rate[172]. Şcolile fiind o preocupare constantă a domniei în cea de-a doua parte a regimului fanariot, s-a căutat reglementarea situaţiei veniturilor pentru ele. La 20 iunie 1785, Alexandru Mavrocordat Firaris dădea un hrisov pentru şcolile din Moldova; preoţii aveau să plătească patru lei pe an, în două rate, la termenii deja consacraţi. Dar fiindcă unii preoţi şi diaconi recurgeau la diferite tertipuri, obţinând cărţi de scutire, s-a stabilit ca nici unul să nu fie scutit, chiar dacă aveau documente în acest sens. La vremea strângerii acestor bani, adică la Sf. Gheorghe şi Sf. Dumitru, de la Vistierie aveau să se trimită dispoziţii scrise către ispravnici, care să facă şi o situaţie cu toţi cei impuşi la dare. Aceste "table" trebuiau iscălite de epitropii care administrau fondurile[173]. Un hrisov similar emitea şi Alexandru Moruzi la 24 mai 1804, stabilind ca în afară de cei patru lei să se mai încaseze şi câte opt parale răsura[174].

De scutiri mai cuprinzătoare, adică nu numai de dajdie, au beneficiat *preoţii din capitala ţării*. La 12 iunie 1757, Scarlat Ghica hotăra ca preoţii din Iaşi să fie scutiţi de dajdia domnească, de plocon vlădicesc, de "galbenii şcoalelor", iar la vremea desetinei şi a gorştinei de oi aveau să plătească "până la 30 bucate, de dzăce un leu". De asemenea, erau scutiţi de pogorit de vii, de văcărit, podvezi, cai de olac "şi de alte angării, de toate"[175].

Scutiri speciale au fost acordate *preoţilor de la bisericile domneşti*. Preoţii de la biserica domnească din Bârlad au avut scutiri şi danii de la domnii ţării de-a lungul întregii epoci fanariote. S-au dat acestora: câte patru bani de vita ce se vindea în târg, doi bani de la cel ce cumpăra şi doi de la cel ce vindea; de cal, doi potronici; de carul cu peşte, două ocale de peşte şi "altele după obiceiu", după ce mai întâi fuseseră scutiţi de dajdie domnească "şi de alte dări şi angarii de toate". La gorştina de oi şi de porci, precum şi la desetina de stupi aveau să li se scutească după obicei, asemenea celorlalţi preoţi de la bisericile domneşti. Mai erau scutiţi de pogonăritul de vii, iar "bucatele" lor nu puteau fi

[171] *Ibidem*, p. 47-48.
[172] *Ibidem*, vol. XIV, p. 186-189.
[173] *Ibidem*, vol. II, p. 186-189.
[174] *Ibidem*, vol. III, p. 25-26.
[175] Revista *T. Codrescu*, anul V, nr.1, p. 5-7.

impuse pentru alţii. Boierii şi slujitorii, olăcarii, conăcarii şi podvodarii, vornicii de Bârlad, şoltuzul şi cu pârgarii trebuiau să le dea pace. Mai primeau scutiri şi doi poslușnici şi doi ţârcovnici ai bisericii[176]. S-au acordat scutiri asemănătoare şi preoţilor de la biserica domnească din Cernăuţi[177], celor de la biserica domnească din Curte (e vorba de Curtea domnească din Iaşi, D.D.)[178].

Preoţii catolici au obţinut şi ei unele privilegii, mai reduse însă, ţinând cont şi de numărul destul de mic al catolicilor din Moldova, dacă îi raportăm la întregul populaţiei. Astfel, Mihai Racoviţă dădea, la 14 noiembrie 1719, unui preot de la "biserica unguriască" (catolică) din Huşi dreptul de a scuti doi oameni, precum şi gorştina de oi, porci şi stupi[179]. Acest privilegiu va fi întărit la 1 decembrie 1736 de Grigore al II-lea Ghica, care, în afară de 50 de stupi şi 10 porci scutiţi la desetină, mai adăuga şi 4 bovine, precum şi 2 cai de văcărit. Nu era menţionată scutirea de gorştină, dar erau amintiţi cei doi oameni "streini", care erau scutiţi "de toate dăjdiile"[180]. Preotului de la biserica catolică din Galaţi i se acorda, la 26 aprilie 1725, un poslușnic de scuteală[181]. Pentru acelaşi preot, Grigore al II-lea Ghica dădea scutire la doi poslușnici şi 20 de stupi, 20 de porci şi 30 de oi[182]. Acelaşi domn, în a doua domnie, emitea un hrisov pentru preoţii - probabil acum erau doi - de la biserica catolică din Galaţi. De data aceasta scutirile difereau în unele privinţe: erau scutite 4 bovine şi doi cai de văcărit, un pogon de pogonărit şi 50 de stupi şi 10 râmători de desetină. Cei doi poslușnici erau scutiţi "de toate dajdiile"[183].

Scutiri asemănătoare au mai fost acordate preoţilor de la bisericile catolice din Faraoani[184], Răchiteni[185], Săbăoani[186], Grozeşti[187] şi Iaşi. Cei din

[176] Ioan Antonovici, *op. cit.*, vol. I, p. 2 (18 ianuarie 1712). Privilegiul a fost întărit la: 25 mai 1733 (*Ibidem*, p. 4), la 15 mai 1754 (*Ibidem*, p. 8), la 25 ianuarie 1759 (*Ibidem*, p. 13), la 25 iulie 1803 (*Ibidem*, p. 23-24).
[177] *Din tezaurul documentar sucevean*, p. 264 (24 februarie 1744). Întărit la 1 ianuarie 1755 şi la 26 august 1756 (*Ibidem*, p. 300 şi 315).
[178] Constantin Erbiceanu, *op. cit.*, p. 15 (24 februarie 1735).
[179] *Condica*, vol. III, p. 258.
[180] *Ibidem*, p. 165-166.
[181] *Ibidem*, p. 257.
[182] *Ibidem*, p. 258.
[183] *Ibidem*, p. 164-165.
[184] *Ibidem*, p. 222, 254, 257.
[185] *Ibidem*, p. 163-164, 223, 258.
[186] *Ibidem*, p. 222, 253-254.

Iaşi mai primeau scutire de pognărit şi pentru un pogon de vie pe care îl aveau la Copou; de asemenea, vinul care ar fi ieşit de pe acel pogon era scutit de vădrărit. O pivniţă cu băutură ce ar fi avut în Iaşi le era scutită de camănă, de bezmăn, de branişte, de bour, de cepărit "şi de toate beilicurile oricâte ar fi pe alte pivniţe"[188].

În ianuarie 1777, tuturor preoţilor catolici din Moldova, care aveau în serviciul bisericii câte o slugă şi un dascăl, străini, li s-au acordat scutiri de toate dările[189].

Preoţii armeni din Iaşi, în număr de cinci, la care se adăuga un diacon, care slujeau la cele două biserici armeneşti, aveau "obicei", asemenea preoţilor moldoveni din oraş, să nu dea nimic, "nici zloţi, nici lei, nici taleri, nici la fân, nici la ghiaţă, nici la gunoi, nici la alte dări şi angării, nici la unile ce ş-ar hi pre alţii în târg, în Iaşi". Erau scutiţi şi de desetină de stupi, de gorştină de porci, de camănă cojocărească. Nimeni nu putea să-i oblige să găzduiască turci, tătari sau alţi străini, iar bunurile lor nu puteau fi rechiziţionate (aşa numitele "aşternuturi"). Acestea erau prevederile pe care Nicolae Mavrocordat, în cea de-a doua domnie, le aducea la cunoştinţa tuturor boierilor şi slujitorilor care erau cu slujbele în Iaşi[190]. Cei cinci preoţi armeni şi diaconul primeau reconfirmarea privilegiilor lor şi de la Grigore al II-lea Ghica, la 14 ianuarie 1777[191].

6.5. *Bisericile domneşti*

Situate în special în principalele localităţi urbane ale Moldovei, bisericile domneşti au avut, în afară de daniile obişnuite, şi o serie de reduceri de dări pentru bunurile pe care le deţineau sau pentru oamenii care erau în slujba lor. Biserica domnească din Bârlad, care am văzut că primise scutiri pentru preoţii ei, a fost scutită, la 1 septembrie 1792, de desetină pentru 100 de stupi şi porci, de gorştină pentru 100 de oi, de vădrărit pentru 600 de vedre de vin[192]. Scutiri la aceleaşi dări i le dădea Alexandru Moruzi, dar mult mai

[187] *Ibidem*, p. 222, 254.
[188] *Ibidem*, p. 166-167.
[189] T. Codrescu, *op.cit.*, vol. V, p. 425-426.
[190] *Condica*, vol. III, p. 268-269.
[191] *Ioan Neculce. Buletinul...*, fasc. III, 1923, p. 127.
[192] Ioan Antonovici, *op.cit.*, vol. I, p.17-18.

ridicate: 200 de stupi şi porci, 200 de oi şi 800 de vedre de vin, precum şi cinci oameni străini scutiţi pentru slujba ei[193].

Bisericii din Herţa i s-au acordat, începând din iulie 1794[194], numeroase venituri în bani, împreună cu mortasipiile oraşelor Focşani[195], a târgului Tuzăra din ţinutul Orhei[196], Foleşti[197], Fălticeni[198], Dorohoi[199], Stroeşti[200], Chişinău[201]. Toate aceste danii au fost date de către Mihail Şuţu, care îi va mai acorda şi 20 de sălaşe de ţigani[202], scutindu-i şi trei dughene şi două cârciumi "ce va avea drepte ale sale în târgul Herţa"[203]. Un hrisov de confirmare a daniilor bisericii Sf. Gheorghe din Herţa avea să fie emis de Alexandru Moruzi, la 29 octombrie 1803[204].

6.6. *Bisericile de mir*

Bisericile de mir au beneficiat de scutiri de dări, acordându-li-se chiar şi danii. Biserica din Târgu Ocna avea ca venit, înainte de 30 noiembrie 1793, chiria anuală a caselor cămăraşilor, primind anual şi şapte mii de ocale de sare. Obţinuse scutiri şi pentru 30 de stupi sau porci de desetină, 300 de oi de gorştină şi 100 de vedre de vin la vădrărit[205]. Bisericii din mahalaua ieşeană Tălpălari i s-au acordat trei ocale de untdelemn, 200 de "dramuri" de tămâie şi o oca de ceară din vama domnească, precum şi scutiri pentru 500 de stupi sau porci, de vădrărit pentru 100 de vedre de vin. Pentru slujba ei mai erau scutiţi de dări şi patru oameni[206]. La cererea breslei blănarilor din Bârlad, biserica Sf. Ilie din acel oraş, care era biserica lor, a primit de la Constantin Ipsilanti, la 9 iunie 1800, dreptul de a aduce patru oameni străini (din afara hotarelor

[193] *Ibidem*, p. 23-24.
[194] Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, vol. XII, p. 71-72.
[195] *Ibidem*, p. 72-73.
[196] *Ibidem*, p. 73.
[197] *Ibidem*, p. 73-74.
[198] *Ibidem*, p. 77-78.
[199] *Ibidem*, p. 78.
[200] *Ibidem*, p. 80.
[201] *Ibidem*, p. 79-80.
[202] *Ibidem*, p. 76.
[203] *Ibidem*, p. 74-75.
[204] N, Iorga, *Studii şi documente*, vol. XXII, p. 400.
[205] T. Codrescu, *op. cit.*, vol. II, p. 173-176.
[206] N. Iorga, *Documentele familiei Callimachi*, vol. I, p. 473 (25 martie 1796).

Moldovei), care erau scutiţi "de tot birul Visteriei şi de alte dări şi havalele"[207]. Privilegiul a fost întărit de Scarlat Callimachi la 10 martie 1813[208].

6.7. *Bisericile catolice*

În afara scutirilor acordate preoţilor catolici, bisericile catolice au avut unele avantaje fiscale. Astfel, Ioan Mavrocordat dădea bisericii catolice din Iaşi, la 30 martie 1747, pentru că ajunsese la "scăpăciune", dreptul de a ţine o măcelărie în oraş, scutire de camănă, bezmăn, seu domnesc, mortasipie, precum şi de "toate angăriile" care ar fi fost pe alte măcelării[209]. Tot biserica catolică din Iaşi a obţinut, în ianuarie 1777, scutire de vădrărit pentru 200 de vedre de vin din viile sale din Iaşi. Cârciuma pe care o stăpânea în capitala Moldovei fusese scutită de toate dările şi "angăriile", iar cei patru posluşnici pe care îi avea fuseseră scutiţi de bir şi de toate "angăriile"[210].

6.8. *Mănăstirile*

"Toate mănăstirile plătesc în fiecare an o dajdie pe măsura averii lor, dar mitropolitului şi episcopului n-au datoria să le plătească nimic"[211]. Dimitrie Cantemir scria aceste rânduri după plecarea sa în Rusia, referindu-se la situaţia existentă probabil şi pe timpul domniei sale. Cel care i-a urmat în scaun, Nicolae Mavrocordat (1711-1715), a desfiinţat dajdia arhiereilor şi a tuturor mănăstirilor. A fost emis un act cu blestem, după obiceiul vremii, semnat şi de patriarhul Alexandriei, care îl îndemnase pe domn în sensul acesta[212]. Informaţia cronicarilor este confirmată de un document din anul 7233 (fără lună şi zi), în care domnul arată că anterior se instituise obiceiul impunerii mănăstirilor la dări. Observând starea jalnică a lăcaşurilor monahale, domnul conchidea că dajdia ce se percepea de la mănăstiri nu fusese de mare ajutor ţării, adică nu avea o deosebită valoare, şi că dacă ea va fi anulată pierderile pentru Vistierie nu ar fi fost prea mari[213].

Am amintit de intenţia pe care a avut-o Grigore al II-lea Ghica în prima sa domnie de a desfiinţa dajdia mazililor şi mănăstirilor, dorinţă care însă nu a fost îndeplinită datorită vistiernicului Sturdza, care nu trecuse în ispisoc decât

[207] Ioan Antonovici, *op.cit.*, vol. I, p.134.
[208] *Ibidem*, p. 140.
[209] N. Iorga, *op. cit.*, vol. I, p. 105.
[210] T. Codrescu, *op. cit.*, vol. V, p. 425-426.
[211] Dimitrie Cantemir, *op.cit.*, p. 359.
[212] Acsinte Uricariul, *op. cit.*, p. 170; *Cronica Ghiculeştilor*, p. 191.
[213] N. Iorga, *Studii şi documente*, vol. V, p. 100.

jumătate dintre mazili[214]. Transferat de la Bucureşti la Iaşi, Constantin Mavrocordat a desfiinţat dajdia mănăstirilor, preoţilor de ţară şi mazililor[215]. De altfel, în hrisovul pe care Constantin Mavrocordat îl acorda mănăstirilor închinate, la 7 noiembrie 1733, se menţiona că toate mănăstirile, atât cele de ţară, cât şi cele închinate, fuseseră scutite de dajdie, până atunci trecută în registrul Vistieriei, pentru totdeauna[216]. Prevederea lui Constantin Mavrocordat nu a fost respectată, întrucât în cea de-a doua domnie iarăşi a desfiinţat dajdia tuturor mănăstirilor[217] ceea ce demonstrează cu fusese reînfiinţată

Matei Ghica (1753-1756) a fost cel care a dus o politică favorabilă mănăstirilor, reînnoind mai toate hrisoavele domnilor anteriori, fixând ca fiecare mănăstire să primească de la domnie toate privilegiile pe care le avea, neluând în calcul pierderile Vistieriei şi Cămării domneşti. În plus, domnul nu numai că nu le solicita ca altădată împrumuturi şi dăjdii, dar le-a dat şi ajutoarele pe care la primeau cu mult timp înainte[218]. Însă în timpul domniei lui Ioan Th. Callimachi, "grecul" Stăvărache, care conducea de fapt treburile ţării şi care era "lacom la toate şi grabnic au început a puni bani şi pe boieri şi pe mănăstiri şi pe giupâneasă, cai de mezil, podini şi pogonărit şi altele"[219].

Documentele emise de cancelariile domnilor din perioada în discuţie arată numărul mare al mănăstirilor şi schiturilor care beneficiau de scutiri sau danii. Astfel, *mănăstirea Socola* (de călugăriţe) primea, la 28 martie 1712, scutiri de dări pentru 12 posluşnici, aceştia fiind exceptaţi de la cai de olac, podvezi, cărbuni sau alte lucruri pentru curtea domnească, "de toate dările şi angheriile", de hârtii, pecetluituri. Singura lor obligaţie era plata birului o dată pe an[220]. La 4 martie 1716, Mihai Racoviţă dădea aceloraşi posluşnici un hrisov de întărire, după cum procedase şi în cele două domnii anterioare. Datoria posluşnicilor era păzirea mănăstirii de atacurile tâlharilor. Scutirile amintite erau foarte numeroase: de dajdie, zloţi, lei, taleri, galbeni, seu, piei, fân, lemn, cărbuni, nuiele, lucru la curte şi la iaz, podvezi, ialoviţă, sulgiu, iliş, unt, dajdia mare, care, branişte, chile, cai împărăteşti, olac, menzil, oameni de şeici,

[214] Ion Neculce, *op. cit.*, p. 727.
[215] *Ibidem*, p. 737.
[216] Gheorghe I. Brătianu, *Anexa* la *op. cit.*, p. 41-42.
[217] Ion Neculce, *op. cit.*, p. 850; Ioan Canta, *op. cit.*, p. 156.
[218] *Cronica Ghiculeştilor*, p. 715-717.
[219] Pseudo-Enache Kogălniceanu, *op. cit.*, p. 84.
[220] *Catalogul documentelor moldoveneşti*, vol. V, p. 290.

pecetluituri, hârtii. Singura impunere avea să fie odată pe an, la bir. În acelaşi timp cu ei mai primeau scutiri un preot şi un târcovnic de la biserica mănăstirii, precum şi un prisăcar de acolo. Vornicilor de târg şi altor ispravnici domneşti li se interzicea amestecul între posluşnicii mănăstirii Socola[221]. Scarlat Callimachi emitea şi el, la 20 iunie 1814, un hrisov pentru mănăstirea Socola, unde la acea dată funcţiona şi un seminar, pentru a-şi aduce 30 de oameni din afara Moldovei. Aceştia trebuiau confirmaţi de dregătorii de la margine şi aveau să fie scutiţi de birul Vistieriei şi "de toate alte dări şi havalele". Obligaţiile lor erau legate doar de mănăstire şi de şcoală[222].

Mănăstirea Putna avea 11 pescari, oameni străini, cu vătafii lor, care erau scutiţi de birul Vistieriei. Peştele prins de ei pentru mănăstire era scutit de vamă, de pârcălăbie, la Galaţi sau în tranzit, şi de mortasipie în Siret. În ceea ce priveşte bunurile sale, mănăstirea avea 50 de vite scutite de văcărit şi cuniţă, 1000 de oi de gorştină, 800 de vedre de vin de vădrărit, 1000 de stupi de desetină. Mai avea scutiri pentru 20 de oameni. De asemenea, încasa mortasipia pentru vitele care treceau spre vânzare pe potecile de la târgul Siretului în sus, cât ţinea partea ţinutului Suceava, cu poteca Vicovilor ce mergea în Transilvania şi poteca Berhometului, care mergea pe Siret în sus, trecând în Polonia[223]. În afară de aceasta, mănăstirea Putna mai încasa în târgul Siret câte doi bani de vadra de horilcă de la evreii străini, orândarii săi din Siret fiind scutiţi de camănă, bezmen, cepărit, bour, pivnicerit, precum şi de angaralele ţinutului[224]. La 13 ianuarie 1764, Grigore Callimachi înştiinţa pe egumenul Pohomie şi soborul mănăstirii Putna că a scutit toate satele mănăstirii: Vicovele, Frătăuţii, Camenca, Cupca, Ciudeiul, Crasna, Tomeştii şi Carapciu de conace, cai de olac, solărit, folărit de pielicele, caşcaval şi de altele ce încasau folarii. Mănăstirea, păstorii şi posluşnicii mănăstirii nu trebuiau să dea nimic din cele arătate mai sus. Se interzicea vornicilor de Suceava, căpitanilor din târgul Siret, şugubinarilor şi altor globnici se impună oamenii mănăstirii, exceptând omuciderile şi furturile, care erau judecate de Divanul domnesc[225].

Mănăstirea Solca primea de la Constantin Racoviţă, la 17 ianuarie 1757, scutiri pentru 100 de stupi de desetină, 100 de oi de gorştină, 10 vite de

[221] *Ibidem*, p. 374-375.
[222] T. Codrescu, *op. cit.*, vol. III, p. 47-48.
[223] N. Iorga, *Documentele familiei Callimachi* , vol I., p. 433-434.
[224] *Ibidem*, p. 434-435.
[225] *Din tezaurul documentar sucevean*, p. 356.

văcărit şi de cuniţă, de vădrărit pe vinul ce ar fi ieşit pe cele şase pogoane de vie pe care le avea la Odobeşti. I se mai acorda şi dreptul de a avea patru oameni, fără bir în Vistierie şi care erau scutiţi de toate dările şi angaralele, toate aceste venituri fiind donate mănăstirii[226]. Deoarece episcopul Venedict şi soborul mănăstirii arătaseră că hrisoavele mănăstirii fuseseră pierdute, la 4 noiembrie 1762 Grigore Callimachi scutea mănăstirii aceleaşi "bucate" ca şi mai sus, mai puţin văcăritul şi cuniţa, dări desfiinţate între timp. Erau menţinute şi scutirile pentru cei patru poslușnici[227]. Mănăstirea Solca a primit scutiri de toate dările şi pentru satul Faraoani, care îi aparţinea[228].

Şi *mănăstirea Bistriţa* a avut scutiri de la domnii fanarioţi, cum au fost cele acordate de Mihai Racoviţă la 15 iunie 1718, prin care ctitoria lui Alexandru cel Bun putea să-şi apere "bucatele" sale şi pe ale ţiganilor săi, aceştia din urmă pentru aveau darea lor diferită de a altor locuitori ai ţării. "Bucatele" lor nu puteau fi luate nici pentru ţărani, nici pentru alţii, iar pârcălabii şi duşegubinarii nu aveau dreptul de a-i admonesta sau globi[229].

În afară de mănăstirile mari, scutiri fiscale au fost acordate şi *schiturilor*, pentru "bucatele" sau pentru oamenii străini, aduşi de peste hotar şi fără bir în Vistierie. Schitului Iucşeni din ţinutul Roman, Constantin Mavrocordat îi acorda, la 31 iulie 1735, dreptul de a avea doi poslușnici, fără bir în Vistierie, care cu excepţia câte unui ughi la hârtii nu trebuiau să dea nimic. În plus, li se scuteau 30 de stupi de desetină, pentru a fi în folosul schitului[230]. Un alt schit, de la Gorgonele, ţinutul Vaslui, a primit la 25 mai 1740 scutiri pentru 20 de stupi de desetină şi 15 oi de gorştină. I se mai scutea şi un poslușnic de toate dările şi angaralele; de asemenea, schitul obţinea scutiri şi pentru un târvonic. Şi călugării erau exceptaţi de la dajdia domnească, de la ploconul episcopului şi de la alte dări care ar fi fost pe alţi preoţi sau călugări[231]. Scutiri asemănătoare în esenţă erau acordate şi schiturilor Agafton[232], Orgoeşti[233], Ceahlău[234] etc.

[226] Teodor Balan, *op. cit.*, vol. V, p. 161.
[227] *Din tezaurul documentar sucevean*, p. 350.
[228] T. Codrescu, *op. cit.*, vol. XXI, p. 209-211.
[229] *Catalogul documentelor moldoveneşti*, vol. V, p. 430.
[230] *Condica*, vol. III, p. 85.
[231] *Ibidem*, p. 183-184.
[232] N.Iorga, *op. cit.*, vol. II, p. 53-54 (6 aprilie 1815).

Mănăstirile închinate "Locurilor Sfinte" au beneficiat de însemnate privilegii, domnii din perioada fanariotă întărind sau dând noi scutiri fiscale sau danii.

Mănăstirea Mira primea la 15 martie 1712, de la Nicolae Mavrocordat, carte de întărire pentru a lua din vama Focşanilor câte 60 de ughi, precum şi 60 de ughi din mortasipie, în total 120 de ughi[235]. Dania era întărită de Constantin Mavrocordat, la 25 iunie 1733[236]. Mănăstirea Mira mai primise la 12 mai 1712 dreptul de a avea 30 de poslușnici, în aceleaşi condiţii în care aveau şi mănăstirile închinate Ierusalimului, "cu rupta", fiind obligaţi să plătească anual Vistieriei câte trei ughi, în patru sferturi. Erau scutiţi de bir, "rânduiale", hârtii, pecetluituri, fumărit, sulgiu, iliş, podvezi, conace, menzil, branişte şi orice altceva s-ar fi perceput de la alţi locuitori (numiţi "mişăi" în document). Desetina şi gorştina de oi şi de porci pe oricâte animale ar fi avut poslușnicii aveau să fie luate de egumen, gorştinarilor şi desetnicilor fiindu-le interzis orice amestec în această privinţă[237]. Pentru ca de la mănăstirea Mira să poată fi trimis ajutor la mănăstirea Vathopede de la Muntele Athos, unde era închinată, la 5 iunie 1735, Constantin Mavrocordat stabilea ca i se scutească până la 400 de stupi de desetină, până la 500 de oi de gorştină, 20 de pogoane de vie de pogonărit şi până la 1000 de vedre de vădrărit[238].

Mănăstirea Răchitoasa a primit la 5 iulie 1733, de la Constantin Mavrocordat, danie de 100 de lei din mortasipia Galaţilor[239], după ce la 1 iunie acelaşi an obţinuse danie de două ocale de undelemn din vama de la Galaţi[240]. Această mănăstire era închinată şi ea tot la mănăstirea Vathopede de la Athos. Pentru a trimite ajutorul anual mănăstirii athonite, mănăstirii Răchitoasa i se

[233] Iacov Antonovoci, *Documente ale fostelor schituri Orgoeşti, Bogdăniţa, Pârveştii, Cârtibaşii şi Mânzaţii din judeţul Tutova*, Huşi, 1929, p. 17-18 (28 aprilie 1819).
[234] Toma G. Bulat, *Documentele Mănăstirii Văratec (1497-1836)*, Chişinău, 1939, p. 77 (15 februarie 1820).
[235] *Condica*, vol. III, p. 26-27.
[236] *Ibidem*, p. 27-28.
[237] *Ibidem*, p. 28-29.
[238] *Ibidem*, p. 29-31.
[239] *Ibidem*, p. 31-34. Sub Mihai Racoviţă şi sub alţi domni, mănăstirea Răchitoasa avusese "toată mortasipia Galaţilor", dar între timp fusese dată unor boieri, care trebuiau să plătească cei 100 de lei (*Ibidem*).
[240] *Ibidem*, p. 34-35.

scuteau, la 15 septembrie 1734, 500 de stupi de desetină, 500 de oi de gorştină, pogonăritul de vii pe 30 de pogoane şi vădrăritul pe 1000 de vedre de vin[241].

În 1717, Mihai Racoviţă scutea *mănăstirea Cetăţuia* de toate dajdiile pe care le dăduse până atunci cu rupta. Gestul domnului era motivat şi de adăpostul pe care-l găsise acolo la 10 ianuarie acelaşi an, când fusese atacat de cătanele austriece[242]. Tot în 1717, mănăstirea Cetăţuia primea scutiri pentru 40 de poslušnici, de dajdie, desetină de stupi, gorştină de oi şi de stupi, de împrumuturi şi de toate celelalte dări. Dările lor aveau să fie date egumenului, iar Vistieriei i se plăteau numai cele patru sferturi într-un an, după cum stabiliseră domnii anteriori[243]. Cetăţuia a primit în 1752 un adaos la veniturile din viile dealului cu acelaşi nume, urmând să încaseze contravaloarea vădrăritului din acele vii, adică patru bani vechi de vadră. Motivul invocat pentru acordarea acestui adaos la veniturile sale era alunecarea dealului, din cauza căruia se prăbuşise zidul mănăstirii. Obligaţia egumenului era utilizarea banilor din vădrărit pentru repararea zidului şi construirea unor chilii şi case în incinta mănăstirii[244].

Matei Ghica confirma *mănăstirii Sf. Nicolae* din Botoşani, la 2 septembrie 1752, un privilegiu de la Constantin Racoviţă, prin care i se acordau venituri mari. În privilegiu se prevedea că putea încasa anual câte 100 de lei din vama cea mare, putea avea 10 oameni scutiţi de dări, de dijma hotarului Botoşanilor, de vădrărit, de desetină pentru 1000 de stupi, de gorştină pentru 1000 de oi şi de alte dări şi taxe pentru 100 de vite mari. Venitul acesta sau ce rămânea din el după cheltuielile de întreţinere trebuia trimis Patriarhiei din Antiohia, căreia mănăstirea îi era închinată[245].

Unele *sate mănăstireşti* erau scutite de dări în beneficiul mănăstirii căreia îi aparţineau. De exemplu, la 20 noiembrie 1711, satul Toporăuţi, ţinutul Cernăuţi, aflat în stăpânirea mănăstirii Barnovschi, era scutit de toate dările şi angaralele care erau în ţară. Slujitorii domneşti aveau poruncă să nu ia nici o dare pentru 1500 de oi, 500 de mascuri şi 500 de stupi, pe care avea să le încaseze egumenul pentru necesităţile mănăstirii[246]. Aceleaşi scutiri erau

[241] *Ibidem*, p. 35-37.
[242] T. Codrescu, *op. cit.*, vol. III, p. 49-50; vol. V, p. 253.
[243] *Catalogul documentelor moldoveneşti*, vol. V, p. 407.
[244] T. Codrescu, *op. cit.*, vol. III, p. 120-122.
[245] N. Iorga, *Studii şi documente*, vol. V, p. 248.
[246] *Catalogul documentelor moldoveneşti*, vol. V, p. 283.

acordate tot atunci satului Volcineţ, ţinutul Suceava, sat care aparţinea tot mănăstirii Barnovschi. Venitul din gorştina de oi şi de porci, precum şi desetina de stupi avea să fie luat de egumen, după obicei[247].

Grigore al II-lea Ghica desfiinţează în prima sa domnie practica - neplăcută pentru toţi cei vizaţi - pe care o instituise Mihai Racoviţă, prin care mănăstirile şi boierimea plăteau desetina ca ţăranii[248]. La 3 august 1728, la cererea mitropolitului Hrisant al Ierusalimului, se acordau diferite danii şi scutiri *mănăstirilor închinate Sf. Mormânt*. Domnul arăta că a făcut deosebire între impunerea la desetină a ţăranilor şi impunerea la aceeaşi dare a mănăstirilor, boierilor şi mazililor; de aceeaşi deosebire au beneficiat şi mănăstirile Sf. Mormânt. Se hotăra ca Galatei să i se scutească 800 de stupi, Barnovschi 600 de stupi, Cetăţuia 500, Sf. Sava 300, Bârnova 200, Sf. Gheorghe din Galaţi 100. În total, aceste mănăstiri scuteau 2500 de stupi, ale căror venituri urmau a fi pentru folosul Sf. Mormânt. Ce trecea peste numărul de stupi stabilit urma să se plătească un leu pentru 10 stupi[249].

Prin hrisovul din 7 noiembrie 1733, ca urmare a sfatului celor patru arhierei ai ţării şi a boierilor mari şi mici, Constantin Mavrocordat dispunea anularea pentru totdeauna a dajdiei tuturor mănăstirilor, atât celor de ţară, cât şi celor închinate[250].

Mănăstirea Sf. Spiridon din Iaşi a fost beneficiara unor privilegii fiscale deosebite, datorită faptului că acolo s-a înfiinţat un spital. Astfel, la 15 mai 1756, Constantin Racoviţă i-a acordat scutire de desetină pentru 500 de stupi şi porci, de gorştină pentru oi, de vădrărit pentru 700 de vedre de vin, de cuniţă pentru 40 de vite şi cai, precum şi 20 de oameni scutiţi de toate obligaţiile fiscale[251]. Privilegiul a fost confirmat şi de Scarlat Ghica, la 1 august 1757, care însă i-a redus numărul de oameni scutiţi, de la 20 la 10[252]. Mănăstirea a mai primit de la Constantin Mavrocordat, la 1 ianuarie 1757, un

[247] *Ibidem*.
[248] N. Muste, *op. cit.*, p. 73; *Cronica anonimă*, p. 124; *Cronica Ghiculeştilor*, p. 257-259.
[249] Paul Mihail, *Documente şi zapise moldoveneşti de la Constantinopol (1607-1807)*, Publicaţiile Institutului de Istorie Naţională "A.D. Xenopol", Iaşi, 1948, p. 89.
[250] Gheorghe I. Brătianu, în *Anexă* la *op. cit.*, p. 41-42.
[251] *Ioan Neculce. Buletinul...*, fasc. IX, 1931, p. 156-157.
[252] *Ibidem*, p. 161-162. Şi Ioan Th. Callimachi a confirmat privilegiul la 24 aprilie 1759 (*Ibidem*).

Muzeul din Suceava
BIBLIOTECA
INV. Nr. 30-054

venit care consta în 10% din totalul sumei care s-ar fi încasat atunci când ocnele se arendau sau 10% din bolovanii de sare, dacă ocnele se administrau în regie proprie[253]. Referire specială la spitalul mănăstirii făcea Ioan Th. Callimachi la 22 decembrie 1759, stabilind să se încaseze de la ocnele domneşti câte o para de fiecare drob de sare "ce să pogoară din dial"; nimeni nu era scutit de plata acestei taxe. De la negustorii lipscani se încasau câte 15 lei de car; de la ceilalţi negustori avea să se ia câte un ban de bucata de postav subţire şi câte 60 sau 90 de bani pentru aceleaşi măsuri de postav de alte calităţi[254]. Spitalul a mai primit de la soţia lui Ioan Th. Callimachi venitul mortasipiei din Iaşi, aşa-numita "mortasipie a doamnelor", danie care era confirmată de domnitor[255].

Constantin Racoviţă a hotărât plasarea unui cântar în "târgul Făinei" din Iaşi, câştigul acestuia fiind dat mănăstirii Sf. Spiridon[256], danie întărită de Scarlat Ghica[257] şi de Ioan Th. Callimachi[258]. Epitropii de la Sf. Spiridon au primit, la 1 decembrie 1794, un hrisov prin care li se dădea cuniţa de pe vitele negustorilor străini care nu plăteau bir. De asemenea, li se mai dădea şi cuniţa de la vitele păşunate în Moldova după un anumit timp de la cumpărare. Se arăta şi gorştina pe care urma să o încaseze mănăstirea de la negustorii străini care cumpăraseră oi şi le ţineau în continuare în ţară la păşunat[259]. Hrisovul era întărit de Constantin Ipsilanti, la 10 decembrie 1799[260].

Veniturile mănăstirii Sf. Spiridon erau precizate în 1775, prin trecerea lor în *Condica* realizată în acel an. Din oraşul Galaţi aveau să se încaseze. 30 de lei de fiecare salhana, 3 lei de fiecare magazie mare, 2 lei de fiecare magazie mică, 2 lei de altă magazie mare, 1 leu de altă magazie mică, 2 lei de fiecare şeică mare ce cobora pe Siret, 1 leu de şeica mică, 33 de bani bezmen de fiecare casă care s-ar fi construit pe pământul mănăstirii, 33 de bani de catargul care era adus pe Siret, 30 de bani de fiecare cârmă de ulm pentru corăbii,15 bani de fiecare trinchet ş.a.[261]. Mai primea şi dijma de vin, după obicei[262], venitul

[253] *Ibidem*, p. 157. Confirmat de Scarlat Ghica la 24 iunie 1758 (*Ibidem*, p. 162-163).
[254] *Ibidem*.
[255] *Ibidem*, p. 167-169.
[256] *Ibidem*, p. 159-160.
[257] *Ibidem*, p. 161-162.
[258] *Ibidem*, p. 164.
[259] T.Codrescu, *op.cit.*, vol. IV, p. 40-43.
[260] *Ibidem*, vol. I, p.87-89.
[261] *Întâia Condică de orânduieli a lui Grigore-vodă Ghica (1775)*, în N. Iorga, *op. cit.*, vol. XII, p. 11-12. Aceleaşi venituri erau trecute şi în *Condica* din 1 septembrie 1776 a

cântarului din toată ţara, exceptând târgurile care erau date altor mănăstiri, cu hrisov. Avea drreptul de a încasa mortasipia din Iaşi şi din Târgu Frumos, precum şi câte 3 bani de fiecare drob de sare care se lua de la Ocnă ş.a.[263].

În afară de veniturile enumerate, la 15 mai 1804, Alexandru Moruzi dădea epitropilor Sf. Spiridon un hrisov prin care acorda 15000 de lei din cămara domnească, pentru zidirea noului spital. În acelaşi timp erau înaintate şi hrisoavele şi alte scrisori ale bisericii Herţa, care era cedată cu toate averile şi veniturile sale[264].

7. *Şcolile şi profesorii şcolilor*

Atât şcolile cât şi profesorii lor au avut privilegii fiscale, într-o vreme în care încercările de reglementare a situaţiei lor s-au înmulţit. În afara banilor primiţi din partea statului, şcolile şi dascălii au avut scutiri pentru unele bunuri ale lor. Astfel, începând din 1758 dascălii de la şcolile din Botoşani au fost scutiţi de bir, precum şi de toate celelalte dări şi angarale. Au mai obţinut privilegiul ca pentru 50 de stupi şi 50 de oi să plătească boiereşte, precum şi dreptul de a ţine câte un om străin în slujba lor, scutit[265]. Pe lângă profesori, şcolii i s-au acordat, la 30 septembrie 1793, 12 scutelnici[266], privilegiu întărit de Alexandru Callimachi la 15 februarie 1793[267]. În general, şcolile dispuneau, pe lângă venituri în bani, şi de prăvălii, cârciumi, pivniţe, scutire de toate dările, pentru întreţinerea lor[268].

8. *Tipografii*

Şi ei au avut privilegii fiscale, domnii dorind să încurajeze activitate tipografică din Moldova, mai ales că cererea de carte tipărită era în creştere. Merită menţionat Duca Sotiriovici din Thasos, care avea privilegiu fiscal de la Constantin Mavrocordat şi care i-a fost confirmat de Constantin Racoviţă la 1

aceluiaşi domn (F. Răşcanu, *op.cit.*, p. 66-68), fiind întărite şi de C. Ipsilanti la 10 decembrie 1799 (T. Codrescu, *op.cit.*, vol. I, p. 84 ş.u.).
[262] *Ibidem*.
[263] *Ibidem*. Prin *Condica* din 1 septembrie 1776 i se dădea şi solăritul Vrancei, "după aşezarea ce se va face cu vrâncenii" (P. Răşcanu, *op. cit.*, p. 60).
[264] Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, vol. XII, p. 89-93.
[265] T. Codrescu, *op. cit.*, vol. II, p. 51-52.
[266] *Ibidem*, p. 53-5[illegible].
[267] *Ibidem*, p. 55-5[illegible].
[268] *Ibidem*, vol. I, [illegible]. 116; *Tezaur documentar gălăţean*, ediţie de documente întocmită de Cezar Bejan, Alexandru Duţă, Stelian Iordache, Viorica Solomon, Bucureşti, 1988, p. 48.

martie 1750. Pe lângă cei 20 de lei luaţi lunar de la cămara domnească, el mai primea scutire de desetină pentru 100 de stupi, de gorştină pentru 250 de oi, precum şi opt lucrători la tipografie, scutiţi de toate dările. Pentru plumbul şi hârtia importate tipograful din Thasos nu plătea vamă[269]. Privilegiul avea să fie confirmat de Constantin Racoviţă şi în cea de-a doua domnie, la 27 martie 1756[270].

9. *Negustorii*

Străini sau moldoveni, negustorii au avut o situaţie fiscală deosebită de cea a majorităţii populaţiei Moldovei. Astfel, la 11 aprilie 1739, Grigore al II-lea emitea un hrisov pentru *negustorii armeni din Polonia* care făceau negoţ cu boi în Moldova şi care se plânseseră de abuzurile slujbaşilor domneşti. Domnul hotăra ce aveau de dat ca impozite şi taxe, poruncind ca nimeni să nu le ia mai mult. Oamenii străini aflaţi în slujba lor erau scutiţi de hârtii şi de toate darile şi angaralele, iar holteii de ţară aflaţi în slujba lor aveau să achite numai câte doi galbeni. Se poruncea dregătorilor să nu-i mai judece şi să nu-i globească, acestea urmând a se face doar înaintea Divanului. Nimeni nu putea să le ia cai de olac, de la casele lor sau de la drumuri[271].

Negustorii armeni din Roman au fost aşezaţi cu rupta la cămară la 1 ianuarie 1760, de către Ioan Th. Callimachi, fiind deosebiţi de ceilalţi locuitori la cererea lor, întrucât de la răscoala tătarilor (1758) mai mulţi dintre ei se înstrăinaseră. Ei aveau să plătească birul cu ruptoare la cămară, câte 720 de lei pe an în şase sferturi, plus un sfert la mucarer. Erau scutiţi de cai de olac şi de podvezi, doar la cheltuielile târgului urmând să dea anual câte 60 de bani de casă[272]. În octombrie 1764, Grigore al III-lea Ghica le confirma privilegiul, de data aceasta suma pe care o aveau de plătit fiind chiar mai mică, 630 de lei, menţinându-se şi scutirile anterioare. În plus, se prevedea că desetina pe stupii şi pe porcii lor aveau să o achite boiereşte[273].

10. *Bârsanii*

[269] Constantin Erbiceanu, *op. cit.*, p. 23-24.
[270] *Ibidem*.
[271] *Condica*, vol. III, p. 199-201. Era astfel confirmat un document din 1 noiembrie 1723 (*Ibidem*, p. 14-15).
[272] Dum Z. Furnică, *Documente privitoare la comerţul românesc. 1473-1868*, Bucureşti, 1931, p. 17-18.
[273] *Ibidem*, p. 19-20.

Aceştia erau locuitori din Ardeal, care se ocupau cu creşterea animalelor, îndeosebi a oilor, îndeletnicire foarte importantă în economia agrară. Bârsanii stabiliţi la Putna şi la Bacău au primit hrisov de la Grigore al II-lea Ghica, la 1 martie 1740, prin care erau aşezaţi cu rupta la cămară, trebuind să plătească 3000 de lei pe an, în patru sferturi. Altceva nu mai aveau de dat, nici văcărit, nici hârtii, nici alte angarale. Pentru identificare li se dăduseră peceţi roşii "pe feţele lor", ci fiind obligaţi să nu primească "bucate" străine între ale lor. Gorştina de oi o achitau bârsăneşte, câte 6 bani de oaie. Nimeni nu avea voie să-i globească pentru disputele dintre ei, doar vornicii lor putându-i judeca, iar pentru cazurile nerezolvate, ca şi pentru furt şi omucideri, aveau să fie judecaţi de Divan. Pentru miei, brânză, lână cergi, burci şi alte "bucate" ce ar fi adus de la Galaţi sau din alte târguri nu aveau de plătit pârcălăbie sau mortasipie. Ca şi câmpulungenii, nu puteau fu opriţi de a se aşeza cu turmele pentru păşunat, iarna şi vara, pe moşiile din ţară, datoria lor fiind de a feri ţarinele şi fâneţele, pentru aceasta neplătind dijmă. Caii, căruţele şi carele lor erau scutite de podvezi[274].

"În diferite împrejurări autorităţile de peste munţi nu respectau privilegiile acordate, majorând sumele stabilite. Se întâlnesc cazuri în care, la urcarea pe tron, domnii dădeau asigurări solemne că vor respecta vechiul «obiceiu» al impunerilor, adică oieritul, pentru ca după un timp foarte scurt să le încalce"[275]. Un exemplu este cel petrecut în timpul domniei lui Matei Ghica, care le-a majorat braşovenilor oieritul de la 8 la 12 parale de oaie şi, în plus, le-a luat şi suma globală de 2 zloţi şi jumătate la fiecare turmă[276].

11. *Lucrătorii permanenţi şi slujbaşii de la Ocne*

Ţinând cont de importanţa Ocnelor în economia ţării şi în veniturile Cămării domnului, lucrătorii permanenţi şi slujbaşii de la Ocne au avut un regim fiscal privilegiat. De altfel, domnii Moldovei au manifestat, în mod sistematic în secolul al XVIII-lea, o atenţie deosebită faţă de această sursă de venit.

După ce la 1 iunie 1741 sporise leafa şalgăilor (tăietorii de sare) de la un ban pentru un bolovan de sare la trei bani[277], Grigore al II-lea Ghica dădea,

[274] *Condica*, vol. III, p. 118-120.
[275] Constantin A. Stoide, Ioan Caproşu, *Relaţiile economice ale Braşovului cu Moldova. De la începutul secolului al XVIII-lea până la 1850*, Chişinău, 1992, p. 32.
[276] *Ibidem*, p. 32, nota 8.
[277] T. Codrescu, *op. cit.*, vol. II, p. 153.

la sfârşitul domniei sale, în acelaşi an, un hrisov de scutire de toate dările şi angaralele care ar fi fost pe ceilalţi locuitori, în afara sfertului statornicit, după cum aveau să se înţeleagă cu cămăraşii. Se precizau limitele principalelor obligaţii de care erau scutiţi: la văcărit sau cuniţă, când ar fi fost, puteau scuti până la 600 de vite şi 100 de cai; la desetina de stupi şi de porci, precum şi la gorştina de oi, dădeau potrivit obiceiului lor, câte 6 bani. Erau scutiţi şi de camănă, bezmăn, braniştе, "de vreme ce Ocna este osăbită", precum şi de cai de olac, de podvezi şi de toate angaralele[278]. Privilegiul le-a fost confirmat la 20 noiembrie 1743[279], la 20 decembrie 1749[280], la 17 septembrie 1753[281], în 1757[282], la 18 octombrie 1761, când întregul "rufet al Ocnii" cuprindea 225 de persoane, adică şalgăi, lăturaşi, tărăbonţaşi şi vătăjei[283].

La 2 august 1765 celor de la Ocne li se acorda un privilegiu în care se prevedea ca la vremea ajutorinţei de iarnă să le fie scutite cele cinci cârciumi ale şalgăilor, iar la mucarer, vara, oricâte crâşme ar fi avut. Şalgăii îmbolnăviţi în timpul lucrului erau scutiţi de bir, ajutorinţă şi mucarer; li se mai scuteau câte două vite, dar pentru celelalte trebuiau să plătească "la lipsa cislei haimanalilor Ocnii". Fiii neînsuraţi ai şalgăilor, care locuiau cu părinţii, erau scutiţi de bir, ajutorinţă şi mucarer, deoarece dintre ei se recrutau noii lucrători[284]. Privilegiul va fi întărit la 5 februarie 1783, iar la 5 mai 1803 Alexandru Moruzi va acorda lucrătorilor de la Ocne un document în care se prevedea că pentru pecetluiturile domneşti care li se dădeau nominal aveau să plătească 30 de parale "havaet" de un pecetluit[285].

12. *Regiuni cu regim fiscal privilegiat*

În *Descriptio Moldaviae*, Dimitrie Cantemir scria că ţăranii din trei ţinuturi ale ţării, deşi nu sunt nobili "totuşi nu ascultă de nici un boier şi alcătuiesc un fel de republică"[286]. Cele trei aşa-zise "republici" erau

[278] *Ibidem*, p. 154-155. Documentul are data de 1 decembrie 1741, ceea ce probabil este o greşeală de cancelarie, întrucât din septembrie 1741 domn era Constantin Mavrocordat.
[279] *Ibidem*, p. 156-157.
[280] *Ibidem*, p. 159-160.
[281] *Ibidem*, p. 160-161.
[282] *Ibidem*, p. 162-163.
[283] *Ibidem*, p. 164-166.
[284] *Ibidem*, p. 166-168.
[285] *Ibidem*, p. 168-171.
[286] Dimitrie Cantemir, *op. cit.*, p. 301.

Câmpulung, Vrancea şi Tigheci. Informaţia fostului domn al Moldovei este importantă nu numai din punct de vedere juridic, ci şi fiscal.

Despre locuitorii din *Câmpulungul Sucevei* el afirma că locuitorii de aici plăteau "un bir anual, nu cât vrea domnul, ci cât făgăduiesc ei domnitorului mai înainte, şi această învoială o reînnoiesc prin trimişii lor ori de câte ori Moldova capătă un nou domn"[287]. În continuare, Cantemir arăta că dacă "domnul ar vrea să se poarte mai aspru cu ei şi să le impună poveri noi, nu stau mult la tocmeală cu ei, ci refuzând cu totul birul se retrag în văgăunile munţilor, de aceea niciodată domnitorii nu le cer mai mult decât trebuie"[288].

Câmpulungenii avuseseră hrisoave vechi, înainte de secolul al XVIII-lea, dar care s-au pierdut[289]. Din hrisoavele secolului al XVIII-lea ni s-au păstrat şapte. La 7 februarie 1736, Grigore al II-lea Ghica acorda câmpulungenilor un hrisov de întărire a vechilor obiceiuri pe care le aveau cu documente de la alţi domni. Erau scutiţi de vamă pentru "bucatele" pe care le-ar fi adus din Transilvania, de mortasipie pentru ce ar fi vândut sau cumpărat. "Strânsul banilor" avea să se facă de către vatamanii satelor, care apoi îl înmânau domnilor. Oile lor puteau ierna în ţară pe orice moşie, fără a plăti dijmă[290]. Hrisovul le era întărit la 18 august 1747, adăugându-se şi prevederea ca pentru vinul pe care l-a fi adus de la Odobeşti cu carele lor să nu plătească nici ortul stărostesc, nici părcălăbie[291]. Privilegiile câmpulungenilor erau completate la 22 ianuarie 1762, când se hotăra ca la folărit să dea câte şase vedre de brânză la 500 de oi; preoţii erau scutiţi de folărit, iar cel de la biserica domnească din Dorna era scutit atât de dajdie domnească, cât şi de ploconul vlădicesc[292]. Toate acestea erau confirmate la 26 iunie 1763[293]. Grigore al III-lea Ghica le stabilea birul, la 16 ianuarie 1766, la 920 de lei pe an, în opt sferturi, repartizate astfel: la ploconul bairamului un sfert, la mucarer două sferturi şi la ajutorinţă patru

[287] *Ibidem*.
[288] *Ibidem*.
[289] Teodor Balan, *Din istoricul Câmpulungului Moldovenesc*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1960, p. 104.
[290] *Ibidem*, p. 293-294.
[291] *Ibidem*, p. 295-296.
[292] *Ibidem*, p. 297-298.
[293] *Ibidem*, p. 299-300.

sferturi[294]. Hrisoavele erau validate la 26 iunie 1767[295] şi la 5 decembrie acelaşi an[296].

Celelalte două ţinuturi pe care le avea în vedere Dimitrie Cantemir în ceea ce priveşte statutul lor special erau *Vrancea* şi *Tigheciul*. Despre Vrancea, el arăta că "locuitorii plătesc domnului în fiecare an un anumit bir hotărât", iar despre locuitorii Tigheciului că "plătesc în fiecare an un bir mic"[297].

13. *Seliştele/sloboziile*

"În secolul al XVIII-lea izvoare de diverse categorii (...) arată că populaţia Ţării Româneşti şi Moldovei, din cauza fugii sau altor pricini, scădea văzând cu ochii, uneori în proporţii considerabile"[298]. Epidemiile de ciumă, invaziile lăcustelor, seceta şi foametea, războaiele purtate pe teritoriul românesc, robiile făcute cu aceste prilejuri, au contribuit într-o măsură importantă la accentuarea depresiunilor demografice[299].

În faţa situaţiei grave, de nesiguranţă şi haos, domnia a fost determinată de împrejurări să ia măsuri care să amelioreze starea demografică. Unul din mijloacele utilizate a fost cel al acordării de privilegii pentru întemeierea de sate pe seliştele pe care le aveau boierii sau mănăstirile în proprietate. Pentru adunarea oamenilor trebuiau acordate, pentru o perioadă de timp, reduceri sau chiar scutiri de orice obligaţii fiscale[300]. Un asemenea privilegiu a fost acordat, de pildă, la 25 iulie 1723, postelnicului Gheorghe Ursuleţ, precum şi vornicelului şi vătămanului din seliştea de la Comăneşti, ţinutul Dorohoi. În privilegiu se dispunea chemarea oamenilor din Polonia şi din Ardeal sau din alte părţi, "orcâţi de mulţi". Tuturor celor care ar fi voit să se stabilească în seliştea de la Comăneşti li se promitea că nu aveau să dea nimic nimănui şi nici nu aveau să fie amestecaţi cu alţi locuitori, "până la moarte". După ce s-ar fi

[294] *Ibidem*, p. 300-301.
[295] *Ibidem*, p. 303.
[296] *Ibidem*, p. 304-308.
[297] Dimitrie Cantemir, *op.cit.*, p. 303.
[298] Matei D. Vlad, *Colonizarea rurală în Ţara Românească şi Moldova (secolele XV-XVIII)*, Bucureşti, 1973, p. 37.
[299] *Ibidem*.
[300] Pentru aspectele legate de înfiinţarea seliştilor vezi studiul lui Matei D. Vlad, *Asemănări şi deosebiri între "sloboziile" şi satele de colonizare din Ţara Românească şi Moldova*, în *Studii*, tom. XXV, 1972, nr. 1, p. 137-143; vezi şi Idem, *Colonizarea rurală, passim*.

împlinit numărul oamenilor în faţa domnului avea să se facă aşezarea lor cu rupta la Vistierie, dar la o valoare foarte mică[301].

La 25 iulie 1758, Scarlat Ghica permitea mitropolitului Iacob al Moldovei, la cererea acestuia, ca să-şi aducă oameni străini pe seliştea sa de la Bineşti, în ţinutul Cârligăturii. Se stabilea ca după ce acei oameni vor fi sosit şi se vor fi aşezat, timp de şase luni nu aveau să fie impuşi la bir. În cea de-a şaptea lună mitropolitul trebuia să-i arate prin izvod la Vistierie, cei cu familii urmând să plătească câte opt lei, iar holteiul câte patru lei. Banii trebuiau să-i achite în patru sferturi, dar nu-i strângeau zlotaşii, ci vornicelul pe care îl rânduia Mitropolia şi care avea să-i ducă la Vistierie. Pentru a fi cunoscuţi li se dădeau pecetluituri roşii pe feţele lor, iar vornicelul nu avea voie să primească oameni de ţară în sat. Străinii care veneau trebuiau să fie duşi pentru a fi trecuţi în registrele Vistieriei. Pentru ei se prevedeau scutiri de toate angaralele câte ar fi fost pe alţi locuitori; nu puteau fi supăraţi cu cai de olac, podvezi, lemne, nuiele, fân domnesc etc.[302].

Dar domnia nu-i avea în vedere doar pe străini la repopularea ţării, ci şi pe cei care fugiseră din Moldova. Este cazul cunoscutului "hrisov pentru bejenari" dat de Constantin Racoviţă în 1756. Hrisovul conţine mai multe clauze de ordin fiscal. Prima are în vedere scutirile totale, timp de şase luni, oferite celor care s-ar fi întors. După expirarea celor şase luni ei urmau să achite anual câte 10 de lei cei cu familie şi câte 5 lei holteii în vârstă. Pentru desetina de stupi sau porci aveau să dea câte un leu pentru 10 "bucate", cum plăteau boierii. La gorştina de oi dădeau câte două parale de oaie, iar la văcărit câte un leu de fiecare vită, dar numai o dată pe an, iarna. O prevedere importantă era cea care căuta să-i asigure pe bejenari că în cazul în care s-ar fi scos cuniţă pe vite sau vreun supliment la vreo dare ei nu aveau să fie impuşi. Obligaţia lor era să nu primească oameni de ţară între ei, nici "bucate" străine între ale lor; în caz contrar aveau să piardă scutirile, fiind şi pedepsiţi[303].

Se poate afirma că regimul fiscal al locuitorilor din seliştí/slobozii din această perioadă, privit în ansamblul său, era mai avantajos din toate punctele de vedere decât cel al locuitorilor lipsiţi de privilegii.

***

[301] N. Iorga, *Documentele familiei Callimachi*, vol. II, p. 6.
[302] Constantin Erbiceanu, *op. cit.*, p. 26-27.
[303] T. Codrescu, *op. cit.*, vol. I, p. 193-197; Vasile Mihordea, *op.cit.*, vol. 2, p. 333-336.

În perioada 1711-1821 acordarea privilegiilor fiscale a rămas un atribut al domnilor, aşa cum fusese şi în secolele anterioare. Privilegii fiscale au fost acordate marilor boieri, neamurilor, mazililor, slujitorilor militari şi civile, clerului superior şi inferior, instituţiilor religioase (Mitropolia, episcopiile, mănăstirile), şcolilor şi profesorilor care erau atunci, lucrătorilor şi slujbaşilor de la Ocne, unor negustori, locuitorilor anumitor regiuni şi celor din selişti. În schimbul privilegiilor acordate, care depindeau de rangul avut în societatea vremii, beneficiarii trebuiau să-şi îndeplinească sarcinile publice.

LES PRIVILEGÈS FISCAUX DANS LA MOLDAVIE DE L'ÉPOQUE PHANARIOTE (II)

A côté des grands boïards, des "mazili" (membres d'un corp de cavalerie formé de tous les boïards sans fonctions effective/personne chargée de percevoir les impôts) et des gens de maison, militaires et civiles, tout au long de l'epoque phanariote, les institutiones religieuses et les membres du clergé, aussi, ont bénéficié des privilèges importants. L'institutions écclésiastique la plus haute de Moldavie, la Mitropolie a reçu de la part des princes du pays des privilèges fiscaux pour affermir son pouvoir économique, affecté par les fréquents troubles qui ont eu lieu au XVIIIe siècle. Etant donné que le pouvoir économique de la Mitropolie était meme plus bas que celui de certains des monastères, conformément au documents, les princes lui ont créé des revenus provenant des impôts qui étainet dûs à la Trésorerie, à côté de l'exemption de certain impôts. L'immunité d'impôts a été accordée pas seulement à l'Institution métropolitaine mais a ceux qui se situaient à son sommet, aussi, aux métropolites, même après qu'ils quittaient leur fonction.

Les trois diocèses/évêchés orthodoxes - Roman, Huşi et Rădăuţi - ont eu, eux aussi, des privilèges fiscaux. De même, les évêques ont reçu des immunités d'impôts, soit quand ils se trouvaient sur le siège d'evêque, soit qu'ils se retiraient dans un monastère. Les évêchés et les évêques ont payé parfois des charges fiscales, mais finalement elles allaient être supprimées, annulées.

Bien qu'en Moldavie n'aient existé beaucoup de croyants catholiques, l'évêques catholique, aussi, a reçu des privilèges fiscaux.

Le régime fiscal des prêtres a été un peu différent de celui des paysans jusqu'au commencement du XVIIIe siècle. Pendant le règne des phanariotes ils ont eu une situation meilleure que celle des paysans, car on leur accordait des facilités fiscales allait être supprimée et reconstituée plusieurs fois. A la fin, la contriibution des prêtres a été réservée au soutien des écoles de Moldavie, recevant, même, la dénomination de "l'argent des écoles". Les prêtres ont encore eu des immunités partielles sur d'autres impôts aussi. Les prêtres de la capitale du pays, la ville de Iassy ont eu des immunités spéciales, comme ceux des églises princières. Des immunités d'impôts ont été accordées aussi à des prêtres catholiques au arméniens.

Situées spécialement dans les principales localités urbaines de la Moldavie, les églises princières ont eu, en dehors des donations habituelles, une série d'immunités d'impôts pour leurs biens ou pour les qui les servaient. La situation des églises de l'huile sacrée a été toute pareille. A côté des immunités d'impôts accordeés aux prêtres catholiques, les églises catholiques, aussi, ont eu certain avantages fiscaux.

Les monastères acquittainet au commencemment du XVIIIe siècle une charge fiscale à la mesure de la fortune possédée, mais après 1711 leur impôt allait être supprimeé. Pendant la période phanariote, il y a eu un grand nombre de monastères et d'ermitages qui ont bénéficié d'exemptions d'impôts au de donations princières. Sourtout les grands monastères du pays (Putna, Solca, Bistriţa, Socola), les monastères vaués (Mira, Răchitoasa, Cetăţuia, Sf. Nicolae de Botoşani) comme l'établissement de santé publiques qui est devenu, justement dans cette période le monastère Saint-Spiridon de Iassy, ont eu des privilèges particuliers.

Les écoles et les professeurs des écoles oont eu des privilèges fiscaux à une époque où les tentatives d'organisation de leur situation ont augmenté. A part l'argent reçu de l'Etat les écoles et leurs maîtres ont eu des exemptions d'impôts pour certains de leur biens. Les imprimeurs aussi, ont eu des privilèges fiscauxles princes souhaitaient encourager l'activité des imprimeries en Moldavie, sourtout que la demande des livres imprimés augmentait.

Etrangers ou moldaves, les marchands ont eu une situation fiscale différente de celle de la majorité de la population de Moldavie. La plupart des privilèges ont été accordés aux marchands arméniens de Pologne ou de Roman. Les "Bârsanii" - les habitants de la Transylvanie qui élevaient du bétail, et sourtout des moutons en Moldavie - étaient mis avec "rupta" ("la rampue", somme fixe) à la Resserre princière.

Les salines avaient un rôle important dans l'économie du pays et dans les revenus de la Resserre du prince; c'est pour cela que, longtemps, les employés permanents et les servants des salines ont eu un régime fiscal privilégié. Pendant toute la période phanariote on observe systématiquement particulière envers cette source de revenus.

En Moldavie il y a eu quelques régions - Câmpulungul Sucevei, Vrancea et Tigheciul - qui ont eu un régime fiscal privilégié, selon les information de Dimitrie Cantemir. Au XVIIIe siècle sont attestés avec des documents de la chancellerie princière seulement les privilèges des câmpulungeni, renouvelés jusqu'a la cession de la Bucovina à l'Autriche (1775). A cause des épidémies de peste, des invasions des sauterelles, de la sécheresse et de la famine, auxquelles s'ajoutaient les guerres menées sur le territoires de la Moldavie, la population diminué d'une manière dramatique. Pour réglementer la situation, les princes ont été obligés à prendre des mesurespour repeupler le pays. Un des moyens utilisés a été d'accorder des privilèges pour la fondation de villages sur les terraines non-cultivés que la boïards ou les monastères possédaient. Des exemptions d'impôts ont été accordées pas seulement pour attirer les étrangers, mais pour réduire aussi le nombre des Moldaves émigrés, les soi-disants "bejenarii".

On peut conclure en affirmant que dans la périoe 1711-1821 l'octroi des privilèges fiscaux est resté un atribut des princes, comme il l'avait été dans les siècles antérieurs. En échange des privilèges accordés qui dépendaient du rang occupé dans la société du temps, les bénéficiaires devaient remplir leurs charges publiques.

RAPOARTELE CONSULARE STRĂINE DESPRE STAREA DE SPIRIT ÎN MOLDOVA DUPĂ CONGRESUL DE LA PARIS (1856)

Gheorghe-Gabriel CĂRĂBUŞ

După înăbuşirea revoluţiei de la 1848, de când Rusia devenea arbitrul Europei şi se întărea excesiv, pe primul plan al politicii internaţionale reapărea "*problema orientală*".

Astfel, ţarul Nicolae I, orbit de "strălucirea" rolului pe care-l jucase în stăvilirea "uraganului revoluţionar" de la 1848-1849, în perioada imediat următoare a socotit că venise momentul prielnic să tranşeze în favoarea sa soarta Imperiului otoman. În aceste condiţii, într-o serie de convorbiri avute pe 9 ianuarie[1], 14 ianuarie[2] şi 20 februarie 1853[3] cu George Hamilton Seymour, ambasadorul Angliei la Petersburg, ţarul şi-a dezvăluit intenţia de a proceda, de comun acord cu guvernul englez, la împărţirea Imperiului otoman. Printre altele, dintr-o scrisoare din 22 februarie 1853 adresată de Seymour lordului John Russel, ministrul Afacerilor Străine al Angliei, reiese că Nicolae I dorea să intre în posesia Constantinopolului ca "depozitar", să facă din Principatele Române, Serbia şi Bulgaria ţări "independente" sub protecţia sa, în vreme ce era dispus să acorde Angliei posesiunea asupra Egiptului şi a Cretei[4].

Adresându-se, rând pe rând, Angliei, apoi Franţei şi, în cele din urmă, Austriei*, ţarul şi-a văzut proiectele respinse, partenerii socotindu-le necorespunzătoare propriilor interese[5].

Pusă în faţa acestor refuzuri de rezolvare a chestiunii în cauză în modul preconizat de către ea, Rusia rupea relaţiile cu Turcia, declanşând o nouă "ediţie" a crizei orientale, care va culmina cu izbucnirea la 21 iunie 1853 a

[1] G. H. Seymour către John Russel, 11 ianuarie 1853 (D. A. Sturdza ş.a., *Acte şi documente relative la istoria renascerei României*, vol. II, Bucureşti, 1889, p. 13-16. – În continuare: *Acte şi documente*)

[2] G. H. Seymour către John Russel, 22 ianuarie 1853 (*Ibidem*, p. 19-23)

[3] G. H. Seymour către John Russel, 21 şi 22 februarie 1853 (*Ibidem*, p. 27-34)

[4] *Ibidem*, vol. II, p. 33

* Cu toate că la 30 mai 1853, Nicolae I îi scria împăratului habsburg Francisc Iosif că "aş vrea ca atunci când voi pune stăpânire pe Principate (Moldova şi Valahia), tu să procedezi la fel cu Serbia şi Herţegovina" (E. V. Tarlé, *Războiul Crimeii*, vol. I, Bucureşti, 1952, p. 10), totuşi, Austria i-a respins propunerile de împărţire a Turciei europene.

[5] L. Boicu, *Austria şi Principatele Române în vremea războiului Crimeii (1853-1856)*, Bucureşti, 1972, p. 73

războiului Crimeii (1853 – 1856)[6].

Acest război a apărut ca un prilej favorabil pentru împlinirea aspiraţiilor române, deoarece "redeschiderea problemei orientale [...] a adus în prim planul discuţiilor" dintre cabinetele Marilor Puteri "situaţia Principatelor Române"[7]. D. Brătianu îi scria la 29 februarie 1856 lui M. Kogălniceanu că "prezentul rezbel s-a ivit în condiţii aşa de favorabile Principatelor noastre, încât îmi vine să cred că providenţa l-a provocat într-adins pentru români ca să le dea ocazia să facă cunoscute Europei ale lor speranţe, ale lor lupte, ale lor drepturi, necesitatea independenţei lor..."[8]. Românii au exploatat pe cât le-a fost posibil acel prilej, încercând (şi reuşind) să revigoreze întreaga activitate naţională, desfăşurată atât în ţară cât şi în străinătate[9], "conştiinţa naţională, spiritul şi abnegaţia cu care au luptat pentru Unire" reprezentând "înaltele lor calităţi patriotice"[10]. "Lupta românilor pentru emancipare naţională a depăşit în acei ani stadiul memoriilor, audienţelor şi al publicisticii"[11], în Principate ajungându-se "la o stare revoluţionară", producându-se chiar "anumite încercări de insurecţionare"[12], fapt pentru care T. W. Riker va face remarca cum că "nici un popor n-a luptat mai mult ca românii pentru susţinerea ţelurilor sale naţionale"[13].

La începuturile redeschiderii crizei, în strânsă "legătură cu acţiunile Rusiei ţariste Principatele Române au dobândit o excepţională însemnătate pentru cabinetul din Viena, de vreme ce ele formau singurul culoar de trecere obligatorie pe uscat a trupelor ruse spre Constantinopol", precum şi singura cale ce "ducea spre slavii de sud şi spre stăpânirea Dunării de jos", către care se îndreptau speranţele Austriei şi statelor germane limitrofe fluviului[14]. Aşa se explică de ce unele jurnale franceze ale epocii considerau că "chestia orientului

[6] St. Neagoe, *Istoria Unirii românilor: de la începuturi la Cuza Vodă*, Bucureşti, 1986, p. 254

[7] D. Ivănescu, *Evrei şi români la mijlocul secolului trecut*, în "Xenopoliana". Buletinul Fundaţiei Academice "A. D. Xenopol" din Iaşi, an VIII, nr. 1-4, 2000, p. 98

[8] Al Cretzianu, *Din arhiva lui Dumitru Brătianu*, vol. II, Bucureşti, 1934, p. 45 (apud D. Vitcu, *Diplomaţii Unirii*, Bucureşti, 1979, p. 17; *Aspecte ale luptei pentru unitate naţională. Iaşi: 1600-1859-1918*, coord. Gh. Buzatu, A. Karetchi şi D. Vitcu, Iaşi, 1983, p. 72)

[9] *Aspecte ale luptei pentru unitate naţională. Iaşi: 1600-1859-1918*, p. 76

[10] L. Boicu, *op. cit.*, p. 452

[11] idem, *Geneza chestiunii române ca problemă internaţională*, 1975, p. 122

[12] *Ibidem*, p. 122-123

[13] T. W. Riker, *Cum s-a înfăptuit România. Studiul unei probleme internaţionale, 1856-1866*, Bucureşti, <1944>, p. 61

[14] L. Boicu, *Austria şi Principatele Române în vremea războiului Crimeii (1853-1856)*, p. 74

se rezumă întreagă în cea a Principatelor Dunărene"[15]. N. Iorga a fost şi el de părere că, pentru Austria, criza orientală a fost "mai ales o chestiune a situaţiei Rusiei la Dunăre şi prin urmare o chestie a Principatelor"[16], iar R. W. Seton Watson socotea că "Principatele Române au jucat în războiul Crimeii rolul decisiv"[17]. La rândul său, Leonid Boicu considera că "ar fi o greşeală gravă să reducem chestiunea orientală în acei ani la situaţia Principatelor Române, criza îmbrăţişând, după cum bine se ştie, aspecte variate şi complexe", însă "nu-i mai puţin adevărat că aşa-zisa chestiune română a devenit tocmai atunci o problemă internaţională"[18].

În împrejurările determinate de izbucnirea ostilităţilor ruso-turce, în Moldova – ca şi în Ţara Românească – vor pătrunde armatele ruseşti, care vor stabili linia frontului pe Dunăre. Astfel, prin intrarea trupelor ţariste în Principate în 1853 "se deschidea un nou capitol al problemei orientale"[19], iar ocuparea celor două ţări române a fost totuşi "un şoc prea puternic pentru ca Austria să nu reacţioneze", motiv pentru care, la 21 iulie 1853, Francisc Iosif a scris ţarului că nu dorea "dezmembrarea Imperiului otoman"[20]. De asemenea, către finele aceleiaşi luni, contele Buol (Karl-Ferdinand Buol von Schauenstein), ministrul austriac de externe, i-a declarat lui Meyendorff, ambasadorul rus la Viena, că Austria nu era în măsură să sprijine politica rusă faţă de Turcia şi că nu putea şi nici nu voia să irite guvernul francez, că ţinea la încrederea Franţei şi a Angliei[21]. Drept urmare, începând cu data ocupării Principatelor Române de către Rusia, cabinetul din Viena a renunţat cu totul la acţiuni singulare, "raliindu-se sau raliind de partea sa marile puteri europene în scopul menţinerii păcii şi al dobândirii pe această cale a evacuării Moldovei şi Ţării Româneşti de către ţar"[22].

[15] *Ibidem*

[16] N. Iorga, *Politica Austriei faţă de Unire. I. Înainte de conferinţa de la Paris*, extras din *AARMSI*, Seria II, tom XXXIV, Bucureşti, 1912, p. 1 (apud L. Boicu, *op. cit.*, p. 74-75)

[17] R. W. Seton Watson, *Histoire des roumains de l'époque romaine a l'achèvement de l'unité*, Paris, 1937, p. 260 (apud L. Boicu, *Austria şi Principatele Române în vremea războiului Crimeii (1853-1856)*, p. 74-75)

[18] *Ibidem*, p. 75; idem, *Geneza chestiunii române ca problemă internaţională*, Iaşi, 1975, p. 120-121, 125

[19] Gh. Platon, *Lupta românilor pentru unitate naţională. Ecouri în presa europeană (1855-1859)*, Iaşi, 1974, p. 9

[20] L. Boicu, *Austria şi Principatele Române în vremea războiului Crimeii (1853-1856)*, p. 85

[21] E. V. Tarlé, *op. cit.*, I, p. 250

[22] L. Boicu, *op. cit.*, p. 86

Totuşi, în ianuarie 1854, ţarul a trimis la Viena pe M. Orlov pentru a încerca încheierea unei alianţe ruso-austriece. Propunerile Rusiei, care au îmbrăcat forma unui proiect de protocol[23], vizau la o întărirea a alianţei între ea, Austria şi Prusia, prin care ţarul ar fi dobândit neutralitatea statelor germane şi mână liberă în războiul oriental, oferind în schimb promisiunea de a nu încheia nici o înţelegere cu Anglia şi Franţa fără concursul prealabil al Prusiei şi Austriei[24].

Drept răspuns, într-o conferinţă specială din 31 ianuarie, prezidată de împărat, cabinetul din Viena a respins propunerile ruse şi a luat în discuţie contramăsurile ce se impuneau, având în vedere şi perspectiva posibilă a unei ciocniri deschise cu Rusia. De asemenea, a fost adoptată "ideea unei acţiuni imediate, constând într-o înţelegere cu Prusia şi Bundul, şi a împiedicării înaintării ruse prin conjugarea eforturilor cu puterile apusene, mai întâi pe cale diplomatică", sau, în cazul când nici un alt mijloc nu s-ar fi dovedit apt să pună capăt conflictului, printr-o "coaliţie europeană antirusă"[25].

Astfel, prin protocolul din 9 februarie 1854[26], Austria şi Prusia "s-au declarat solidare cu Anglia şi Franţa în scopul consolidării Imperiului otoman şi al menţinerii integrităţii sale, a cărei condiţie era evacuarea Principatelor Române de către trupele ţariste"; concomitent, între 6 şi 22 februarie, "Austria şi-a sporit cu 50.000 de oameni armata de la frontiera cu ţările române"[27], iar la 27 februarie 1854, puterile apusene au somat Rusia să evacueze Principatele Române până la 30 aprilie, refuzul urmând să fie considerat ca echivalent unei declaraţii de război*.

La 12 martie 1854 a fost semnat tratatul de alianţă franco-englez[28], iar protocolul conferinţei de la Viena (Anglia, Franţa, Prusia, Austria) din 9 aprilie acelaşi an a confirmat starea de război între puterile apusene şi Rusia, care nu a dat răspuns la somaţia de evacuare a Principatelor Române, actele Angliei şi Franţei (adică războiul) fiind declarate de către Austria şi Prusia ca "fundate în drept"[29].

Aşadar, situaţia iniţială, net favorabilă Rusiei faţă de Imperiul otoman, se va schimba în prima parte a anului 1854, astfel încât, în noile împrejurări, Rusia s-a văzut nevoită să-şi retragă trupele de pe linia Dunării, sectorul de

[23] *Acte şi documente*, vol. II, p.346-347
[24] L. Boicu, *op. cit.*, p. 99-100
[25] *Ibidem*, p. 100
[26] *Acte şi documente*, vol. II, p. 365
[27] L. Boicu, *op. cit.*, p. 97
* Somaţia a fost sprijinită şi de Prusia şi Austria, dar numai atât (*Ibidem*, p. 103)
[28] *Acte şi documente*, vol. II, p. 374
[29] L. Boicu, *op. cit.*, p. 104

operaţii mutându-se în Crimeea.

Retragerea trupelor ţariste din Principate lărgea Austriei nu numai şansa de a-şi impune nestingherită autoritatea militară, ci şi posibilitatea de a încerca anexarea acestora, întrucât trupele habsburgice rămâneau în ţară, în timp ce armata turcă trebuia să urmeze frontul. Vestea pătrunderii acestora în ţară a fost însă întâmpinată cu indignare atât de populaţia românească, cât şi de cercurile revoluţionare din emigraţie.

Între timp, Anglia, Franţa, Austria şi Turcia purtau discuţii pe marginea condiţiilor de pace ce urmau a fi propuse Rusiei. Astfel, încă din iunie 1854, au fost formulate "cele 4 puncte ca bază a păcii", iar la 8 august acelaşi an, acestea au fost şi aprobate de puterile amintite, fiind calificate drept "cele 4 articole ale credo-ului diplomatic european"[30]. Acestea prevedeau la punctul 1** înlocuirea protectoratului ţarist asupra Principatelor Dunărene cu o garanţie a marilor puteri europene.

În paralel, trupele engleze, franceze, italiene şi turceşti au debarcat în Crimeea (2/14 septembrie 1854), iar în martie 1855, cu scopul de a se discuta "condiţiile încheierii ostilităţilor", era deschisă Conferinţa de la Viena*, unde, "pentru prima dată într-un forum internaţional, este abordată problema unirii Principatelor"[31]. Aşadar, "chestiunii române" – în sensul ei naţional, de creare a unui stat naţional român – i se recunoştea "atunci şi formal caracterul ei internaţional"[32]. Astfel, Franţa a avansat în cadrul conferinţei, în mod oficial, "soluţia românească a crizei orientale: crearea unui stat român barieră sub garanţia marilor puteri"[33]. În şedinţa din 17 martie, obiectând la o chestiune de formulare a punctului 1, François-Adolphe Bourqueney, ambasadorul francez în Austria, a introdus la masa tratativelor ideea Unirii, arătând că nu voia să excludă "posibilitatea de reunire, într-o zi, a teritoriilor ambelor Principate într-unul singur"[34].

[30] Idem, *Geneza chestiunii române ca problemă internaţională*, p. 130
** Punctul privitor la Principatele Române se înfăţişa ca cel mai important pentru puterile europene, înlăturarea protectoratului ţarist şi instituirea garanţiei Marilor Puteri oferind acelui punct o valoare continentală.
* Deschiderea oficială a Conferinţei de la Viena a avut loc la 15 martie 1855 (T. W. Riker, *op. cit.*, p. 46; L. Boicu, *Austria şi Principatele Române în vremea războiului Crimeii: 1853-1856*, p. 322)
[31] Gh. Platon, *Unirea Principatelor Române*, 1984, p. 36
[32] L. Boicu, *Geneza chestiunii române ca problemă internaţională*, p. 134
[33] *Ibidem*, p. 132
[34] Idem, *Austria şi Principatele Române în vremea războiului Crimeii (1853-1856)*, p. 337

Astfel, deși Conferința de la Viena a luat sfârșit fără a aduce pacea așteptată, în ceea ce-i privește pe români, "marile Puteri au luat act de dorința lor pentru unire și acest lucru putea fi considerat un bun câștigat"[35].

Ceea ce s-a făcut la conferința sus amintită va fi reeditat pe o scară mai întinsă la Congresul de pace de la Paris, însă până atunci, începând mai ales din primăvara anului 1855, când au fost date publicității protocoalele conferinței din capitala Austriei, problema Principatelor – căreia lupta poporului român îi dădea o atât de puternică expresie – trecea "din cabinetele diplomaților [...] în discuția opiniei europene"[36].

Între timp, Sevastopolul – portul militar cel mai important al Rusiei la Marea Neagră – fusese ocupat de inamic (8 septembrie 1855), Rusia fiind astfel nevoită să cedeze și să ceară pace. De această cădere a Sevastopolului, care "a însemnat un moment de cotitură în istoria războiului"[37], s-au servit și patrioții români, însă în scopuri proprii. Ei și-au dat seama că victoria militară obținută de aliați în fața Rusiei putea aduce sfârșitul conflictului și, implicit, intrarea "chestiunii române" într-o nouă fază a evoluției sale, ceea ce s-a și întâmplat[38].

Istoricul tratativelor preliminare păcii sunt bine cunoscute și, tocmai de aceea, nu vom insista aici asupra acestei problematici.

În condițiile în care, începând cu 13/25 februarie 1856 se deschideau lucrările Congresului de pace de la Paris[39], care va consfinți caracterul internațional al chestiunii române, pe 1 martie, Testa, consulul Austriei la Iași, făcând referire la starea de spirit a moldovenilor, anunța că, "în capitala Moldovei, bazele Congresului de pace fuseseră cunoscute și că ele produseseră consternare și descurajare, de la prinț la cel mai mic funcționar"[40].

Tratatul de pace ce va pune capăt războiului Crimeii va fi semnat de cele șapte mari puteri (Rusia, Franța, Imperiul Otoman, Sardinia, Regatul Unit al Marii Britanii și Irlandei, Austria și Prusia) abia pe 30 martie 1856[41], după ce, așa cum se poate constata, a deliberat mai bine de o lună pentru a se putea ajunge la un acord între cele două părți beligerante. Cu toate acestea însă,

[35] D. Ivănescu, *Evrei și români la mijlocul secolului trecut*, p. 98

[36] Gh. Platon, *Lupta românilor pentru unitate națională. Ecouri în presa europeană (1855-1859)*, p. 10

[37] L. Boicu, *op. cit.*, p. 344

[38] *Ibidem*, p. 345

[39] T. W. Riker, *op. cit.*, p. 59; Barbara Jelavich, *Russia and the formation of the Romanian national state: 1821-1878*, Cambridge, 1984, p. 58; Stela Mărieș, *Mărturii inedite din arhivele germane privind Unirea Principatelor Române*, extras din *AIIA*, Iași, XXIV/1, 1989, p. 52; D. Ivănescu, *Evrei și români la mijlocul secolului trecut*, p. 98

[40] L. Boicu, *op. cit.*, p. 378

[41] T. W. Riker, *op. cit.*, p. 75

lucrările congresului au continuat până la 16 aprilie[42].

Astfel, Tratatul de la Paris stipula că "cele două țări române extracarpatice continuau să beneficieze, sub suzeranitatea Porții și cu garanția puterilor contractante, de "privilegiile și avantajele de care se bucură"[43] și "nu se admite nici un drept special de amestec în treburile lor lăuntrice" (art. 22). Turcia se obliga să păstreze în Principate "o administrație independentă și națională, precum și deplina libertate a cultelor, a legislației, a comerțului și a navigației"; totodată, o Comisie specială a celor șapte puteri trebuia să revizuiască legile Moldovei și Țării Românești, pentru a se putea pune bazele unei viitoare organizări moderne, ceea ce ducea, practic, la înlocuirea Regulamentului organic (art. 23). De asemenea, pornind de la faptul că românii solicitaseră insistent unirea celor două Principate, iar Poarta și Austria (care mai avea trupe de ocupație) se opuneau unui asemenea act, se hotăra întrunirea cât mai grabnică a unor Adunări ad-hoc, cu reprezentarea cât mai exactă a tuturor straturilor societății, care să se pronunțe asupra modului de organizare în viitor a Principatelor (art. 24), doleanțele românilor urmând a fi discutate și aprobate de marile puteri garante (art. 25). În final, se preciza că, în cazul perturbării liniștii și ordinii în cele două țări, nici o intervenție străină nu putea avea loc decât cu consimțământul tuturor celor șapte puteri garante[44]. Totodată, trebuie subliniată retrocedarea către Moldova a celor trei județe din sudul Basarabiei: Ismail, Cahul și Bolgrad (art. 21); acest teritoriu reunit la Principatul Moldovei intra sub suzeranitatea Înaltei Porți, iar locuitorii săi "se vor bucura de drepturile și privilegiile asigurate Principatelor și în timp de trei ani vor avea voie să-și transporte în altă parte domiciliul, dispunând în libertate de proprietățile lor"[45]. Astfel, această retrocedare a celor trei județe avea ca scop îndeplinirea unuia dintre țelurile Tratatului de la Paris, și anume îndepărtarea Rusiei de la gurile Dunării[46].

În concluzie, tratatul nu a adus în general schimbări regimului politico-juridic al Principatelor; acestea erau menținute ca două state separate sub suzeranitatea Porții, însă beneficiau de drepturile precizate prin tratat și garantate de marile puteri. "Problema vitală a Principatelor, unificarea lor politică, nu a primit nici o rezolvare"[47], însă "a primit un prim început de

[42] I. Vîntu și G. G. Florescu, *Unirea Principatelor în lumina actelor fundamentale și constituționale*, 1965, p. 86; T. W. Riker, *op. cit.*, p. 71

[43] Barbara Jelavich, *op. cit.*, p. 70

[44] *Ibidem*; L. Boicu, *op. cit.*, p. 363

[45] Șt. Neagoe, *op. cit.*, p. 291

[46] T. W. Riker, *op. cit.*, p. 90

[47] I. Vîntu și G. G. Florescu, *op. cit.*, p. 88

executare"[48], congresul lăsând totuşi "o şansă pentru realizarea Unirii"[49]. În această privinţă, singura nădejde a românilor era exprimarea liberă a dorinţelor ţării prin intermediul Adunărilor ad-hoc, şi din acest punct de vedere "perioada de tranziţie până la definitivarea statutului Principatelor avea să fie hotărâtoare"[50]. Se înţelege deci, că Congresul de la Paris n-a dat românilor Unirea, ci doar a înlesnit lupta pentru înfăptuirea ei, iar hotărârile acestui forum european "nu pot fi apreciate ca dătătoare de viaţă unei naţiuni autonome, practic independentă, ce s-ar fi născut" cu acest prilej[51]. Astfel, consecinţele hotărârilor luate în cadrul congresului se vor repercuta din plin asupra stării de spirit a populaţiei din Moldova, stare descrisă pe larg în rapoartele consulatelor străine; "Unirea a fost opera românilor înşişi, o operă clădită în pofida unor brutale adversităţi externe"[52].

În aceste condiţii, la 12/24 aprilie 1856 Samuel Gardner, consulul englez la Iaşi, într-un raport către lordul Clarendon (Georges-William Clarendon), ministrul Afacerilor Externe al Marii Britanii, făcea anumite observaţii asupra stării de spirit din Moldova menţionând că "nu a existat niciodată o epocă cu atât de aparentă evlavie ca în acest an şi nici vreo epocă în care demoralizarea generală să fie mai mare. Ea pătrunde în orice clasă şi invadează orice locuinţă"[53], şi asta deoarece, "cu rare şi justificate excepţii, deciziile Congresului – publicate deîndată în ţară, însoţite şi de textele dezbaterilor prilejuite – fuseseră receptate fără prea mare entuziasm, chiar cu rezerve mergând până la acuze formulate pe adresa autorilor tratatului, care au nesocotit în fapt ceea ce în drept proclamaseră solemn, adică autonomia şi independenţa administraţiei interne a Principatelor"[54].

La rândul său, Oskar von Gödel Lannoy, noul consul general al Austriei la Iaşi, raporta pe 7/19 mai acelaşi an că, după ce tratatul – în forma lui definitivă – a fost dat publicităţii, "opera Congresului de la Paris n-a adus la Iaşi mulţumire, că tratatului i se reproşa scoaterea în evidenţă, pretutindeni, a suzeranităţii Porţii, în vreme ce el acordă puţină consideraţie autonomiei românilor", că garanţia comună a Marilor Puteri va însemna "o mai pronunţată dependenţă a lor decât în trecut, că, organizarea internă fiind un atribut exclusiv

[48] R. V. Bossy, *L'Autriche et les Principautés Unies*, Bucarest, 1938, p. 7
[49] L. Boicu, *op. cit.*, p. 377
[50] *Ibidem*
[51] D. Vitcu, *op. cit.*, p. 29
[52] L. Boicu, *Geneza chestiunii române ca problemă internaţională*, p. 135
[53] *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. VII – *Corespondenţă diplomatică engleză (1856 - 1859)*, volum editat de Valentina Costake, Beatrice Marinescu şi Valeriu Stan, Bucureşti, 1984, p. 6-10
[54] D. Vitcu, *op. cit.*, p. 29

al Principatelor, Comisia europeană era o creaţie contrară autonomiei celor două ţări române, că Austria era privită duşmănos de moldoveni, in vreme ce Rusia cu bunăvoinţă"[55].

Samuel Gardner, într-un nou raport, transmitea pe 19/31 mai că, în ceea ce priveşte Unirea Principatelor "abia dacă se poate presupune că vreun moldovean ar dori într-adevăr ca Moldova să fie o parte subordonată Valahiei, iar Iaşi-ul, capitala sa şi reşedinţa guvernului, să fie transformat într-un oraş regional"[56].

Aşadar, cu scopul de a compromite şi de a împiedica Unirea, întregul foc al reacţiunii s-a concentrat asupra Moldovei. S-a mizat pe "cartea falsă" a opoziţiei locale împotriva "înghiţirii" Moldovei de către Muntenia, pe faptul că "Iaşul, cu poziţia-i periferică, se afla departe de sediile agenţilor puterilor europene, că administraţia Moldovei fusese încredinţată unor consulate ale puterilor separatiste"[57]. Astfel, teoreticienii separatismului, în frunte cu N. Istrati, îşi confecţionau argumentele prin îngroşarea unor susceptibilităţi ce dăinuiau încă şi în tabăra unionistă, susţinând că "prin unire Moldova ar putea deveni o provincie sau cel mult asemenea Craiovei, iar capitala Iaşi să fie ameninţată a ajunge un al doilea Hârlău"[58].

Contrar celor presupuse mai sus, manifestările unioniste căpătau în Moldova un caracter tot mai larg, de masă[59], mai ales că, aşa cum spunea Victor Place, consulul Franţei la Iaşi, împotriva Unirii erau doar acei "indivizi care se tem de a vedea micşorându-se valoarea caselor şi magaziilor din Iaşi, [...] asemenea motive de interes personal neexistând şi în districte"[60], iar mişcarea unionistă devenea legală, organizată şi centralizată prin crearea, pe 25 mai/6 iunie 1856 – la Socola, a Societăţii Unirii[61], precum şi a Comitetului Central şi apoi, ceva mai târziu, a Comitetului electoral al Unirii, ce dirijau activitatea comitetelor care au luat fiinţă în toate judeţele[62]. Primul punct din programul unioniştilor, prevedea "Unirea Principatelor sub un prinţ străin", dintr-o familie

[55] L. Boicu, *Austria şi Principatele Române în vremea războiului Crimeii (1853-1856)*, p. 379
[56] *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. VII, p. 12-13
[57] Gh. Platon, *Unirea Principatelor Române*, p. 41
[58] A. D. Xenopol, *Unionişti şi separatişti*, extras din *AARMSI*, Seria II, tom XXXI, 1909, p. 14
[59] St. Neagoe, *op. cit.*, p. 309
[60] A. D. Xenopol, *op. cit.*, p. 14
[61] *Aspecte ale lupei pentru unitate naţională*, p. 84, 86; Barbara Jelavich, *op. cit.*, p. 71
[62] Gh. Platon, *op. cit.*, p. 39

domnitoare în Europa, afară de dinastiile statelor megieșite"[63], iar capitala statului român să se stabilească "la mijlocul ambelor țări"[64].

Privitor la cunoașterea de către moldoveni a pozițiilor Marilor Puteri vis-à-vis de problema Principatelor, Victor Place, într-o depeșă din 8 iunie 1856 adresată contelui Walewski (Alexandre Florian Joseph Walewski), ministrul de externe al țării sale, menționa că, de la sosirea sa în Moldova – la 5 iunie același an[65] – a fost frapat de incertitudinea în care se aflau spiritele asupra intențiilor pe care le aveau puterile occidentale pentru reorganizarea acestor țări, în special în ceea ce privește unirea celor două Principate Române. "Am putut constata efectul pe care l-a produs asupra tuturor oamenilor luminați din această țară pronunțarea mea în favoarea unirii**. [...] Totuși, ei au manifestat câteva neliniști în legătură cu durata ocupării austriece și turce a teritoriului Principatelor, dându-mi de înțeles că exercițiul libertății lor de vot ar fi împiedicat de prezența baionetelor străine"[66].

Mai apoi, în rapoartele din 11, 12 și 13 iunie, V. Place reamintea situația în care găsise spiritul public din Moldova, fericirea și impresia bună pe care o cauzase siguranța că majoritatea Puterilor Europene voiau unirea celor două țări române și dorința pe care au manifestat-o partea cea mai luminată a populației de a folosi imediat mijloacele de răspândire a acestei idei. Astfel, după publicarea articolelor 22, 23 și 24 ale Tratatului de la Paris, ca și a protocoalelor 6, 7 și 8 ale Conferinței, nu mai rămânea nici o îndoială în spirite că a venit momentul de a organiza mijloacele pentru a dovedi că "Unirea Principatelor răspundea unor necesități relevate printr-un examen atent al adevăratelor lor interese"[67]. Totuși, încă mulți moldoveni erau dominați de teama de a fi sacrificați Valahiei, deși această frică "nu este împărtășită de

* Ed. Thouvenel, ambasadorul Franței la Constantinopol, susținea în acest sens că "ideea unirii se îmbină în mintea românilor, aproape într-un chip nedespărțit, cu aceea a unei dinastii ereditare străine"; după părerea sa, care era bineînțeles în concordanță cu poziția țării pe care o reprezenta, "țerile române nu erau în stare să dea o dinastie națională, și ar fi oarecare greutate a face pe moldoveni să primească pe un principe valah sau pe valahi să primească un principe moldovean" (A. D. Xenopol, *op. cit.*, p. 11)

[63] St. Neagoe, *op. cit.*, p. 312

[64] A. D. Xenopol, *op. cit.*, p. 26

[65] Marcel Emmerit, *Victor Place et la politique française en Roumanie a l'epoque de l'Union*, București, 1931, p. 29; Victor Slăvescu, *Domnitorul Cuza și Victor Place*, București, 1942, p. 8

** De altfel, noul consul primise chiar din partea ministrului francez de externe, contele Walewski, autorizația de a se pronunța în favoarea unirii celor două Principate (Marcel Emmerit, *op. cit.*, p. 29)

[66] *Acte și documente*, vol. III, București, 1889, p. 525-526

[67] *Ibidem*, p. 535

moldovenii luminați, care se proclamă cu entuziasm pentru unire, considerând că aceasta este unica șansă de salvare a țării lor. Continuându-și notele informative, consulul francez scria că "oamenii favorabili Unirii erau cu atât mai încurajați a se pronunța, cu cât autoritățile superioare ale țării au dat semnalul în acest sens..."[68]. În capul mișcării unioniste se află însăși Guvernul și, în special, domnitorul Grigore Alexandru Ghica***, lor alăturându-li-se deja o importantă parte dintre marii proprietari. Ei au și organizat o primă manifestare pașnică, dar mai pregătesc una care se dorește a fi mai numeroasă"[69]. În contrapondere, "există un alt partid care începe să se agite pentru a împiedica Unirea Principatelor, organizând în acest sens o manifestare secretă ai cărei participanți s-au pronunțat categoric împotriva unei astfel de idei".[70]

La 21 iunie, același V. Place nota că Societatea Unirii organizase și cea de-a doua manifestare unionistă*, aceasta fiind ținută în casa boierului Mihai Cantacuzino Pașcanu dar degenerând imediat în dezordine[71]. Totuși, cu unanimitate de voturi s-a adoptat ideea promovării Unirii sub un prinț străin și s-a hotărât trimiterea în teritoriu a unor delegați însărcinați să răspândească ideile prounioniste.

Tot pe 21 iunie, în condițile în care hotărârile Congresului de pace de la Paris fuseseră cunoscute și în țară, iar ele nu împliniseră toate așteptările românilor, Gr. Al. Ghica îi scria lui D. Rallet că "drepturile noastre au fost călcate în picioare fără milă", el căzând pradă descurajării prin minimalizarea sau ignorarea acelor "elemente pozitive ale tratatului care înlesneau impunerea

[68] St. Neagoe, *op. cit.*, p. 317

*** "Gh. Sion nota că generația care conducea mișcarea națională, încetul cu încetul ajunsese a atrage între prozeliții săi pe bunul Grigore Ghica, care, cum foarte bine a observat N. Iorga, înțelegea să servească aceeași cauză, dar în forme constituționale existente, împreună cu Divanul său. Meritul lui Grigore Al. Ghica [...] este de a fi înțeles, înlesnit, încurajat și sprijinit mișcarea națională într-un moment crucial al dezvoltării sale" (L. Boicu, *Adevărul despre un destin politic – Grigore Al. Ghica: 1849-1856*, Iași, 1973, p. 125). Mai mult, A. D. Xenopol susținea că "Unirea se coborâse din lumea ideilor în acea aevea, mai întâiu prin silințele domnitorului Moldovei", care este arătat și ca "acel ce a lucrat întâiu pentru a împrăștia cât mai mult în țară ideea unirii cu Muntenia" (A. D. Xenopol, *op. cit.*, p. 16)

[69] *Acte și documente*, vol. III, p. 541

[70] *Ibidem*, p. 541

* V. Place se referea la "marea adunare" ce se întrunise pe 30 mai/11 iunie 1856 și în cadrul căreia a fost ales și "Comitetul Unirii" (St. Neagoe, *op. cit.*, p. 314; *Aspecte ale luptei pentru unitate națională*, p. 85)

[71] *Acte și documente*, vol. III, p. 544; Marcel Emmerit, *op. cit.*, p. 32

dorințelor poporului român prin luptă dârză și inteligentă"[72]. Atitudinea sa în acele împrejurări, decizia cu care el s-a ridicat în apărarea drepturilor țării și, în sfârșit, "renunțarea la orice veleități personale în folosul atingerii marelui țel al Unirii i-au atras simpatia aproape unanimă a patrioților", treptat, domnitorul arătându-se "tot mai înclinat către întreprinderea unor acțiuni mai hotărâte, către înțelegerea însemnătății mișcării de mase unioniste"[73].

La 23 iunie 1856, contelui Walewski îi era comunicat de către V. Place că în Moldova exista o amplă mișcare în favoarea Unirii Principatelor, la Iași fiind ținute numeroase adunări[74], iar a doua zi consulul raporta că, în timp ce "oamenii cei mai cinstiți și mai luminați din Moldova se alăturau în fiecare zi în jurul Principelui domnitor și guvernului său" pentru a asigura succesul ideii Unirii Principatelor, "câteva spirite ignorante, ascultând de motivele de interes personal", se agitau în sens contrar[75], cu toate că și "opinia publică se îndrepta din ce în ce mai puternic tot în spre Unire"[76]. În același sens, încă din 19 iunie Gödel Lannoy raporta către contele Buol (Karl-Ferdinand Buol von Schauenstein), ministrul austriac de externe, că, probabil, "ideea nu pătrunsese încă în popor – căci majoritatea populației nu avea conștiință politică (?) – dar chiar țărănimea, care era greu de mișcat, putea fi împinsă la răscoală dacă ocupația austriacă se mai prelungea".[77]

Pe 25 iunie, Grigore Ghica pleca din Iași pentru 10-12 zile, motiv ce a cauzat "o anumită emoție, pentru că zvonul s-a răspândit, nu se știe cum, că Principele a plecat pentru totdeauna"[78]. În realitate, domnitorul nu făcea altceva decât o călătorie prin țară, "de la Iași la Tg. Ocna și de aici, la Tecuci și în Galați-ul pârcălabului Al. Cuza"[79], astfel că spiritele s-au calmat repede, iar rezultatele călătoriei domnitorului prin țară, dedicată Unirii Principatelor, au depășit speranțele, acesta fiind primit peste tot cu numeroase ovații[80]. Consulul francez transmitea superiorilor săi că "în țară chestiunea Unirii preocupă spiritele și se poate prevedea de pe acum, că de fiecare dată când principele se va afla în contact cu poporul, acesta va căuta să capete de la el lămuriri asupra

[72] L. Boicu, *op. cit.*, p. 134-135
[73] *Ibidem*, p. 135
[74] St. Neagoe, *op. cit.*, p. 317
[75] *Acte și documente*, vol. III, p. 561
[76] T. W. Riker, *op. cit.*, p. 95
[77] *Ibidem*
[78] *Acte și documente*, vol. III, p. 565
[79] St. Neagoe, *op. cit.*, p. 322
[80] Gödel Lannoy către contele Buol, 7 iulie 1856 (*Documente privind Unirea Principatelor*, vol. II – *Rapoartele Consulatului Austriei din Iași: 1856 - 1859*, volum îngrijit de Dan Berindei, București, 1959, p. 21-22)

unui subiect care interesează pe toți foarte mult"[81]. Într-adevăr, majoritatea populației, mai ales la Tecuci și Galați, s-a înfățișat înaintea sa pentru a-i mulțumi că este promotorul ideii unirii celor două țări surori, în care fiecare vede "un germene al reînvierii și prosperității viitoare a țării"[82], și astfel s-a dovedit că mișcarea unionistă "nu era făcută doar de câțiva tineri din Iași" – așa cum pretindeau unii până atunci, deoarece "Unirea este încă mai populară în județe decât în Capitală"[83]. Totuși, același consul va sesiza și faptul că domnitorul va cădea pradă neliniștii din cauza veștilor sosite de la Viena, din care rezulta că, sub insistențele Turciei și Austriei, Franța ar fi renunțat la Unirea Principatelor. Aceste vești au adus "o mare descurajare și temeri în spiritul celor care sunt pentru unire"[84].

Pe 27 iunie, consulul austriac raporta către contele Buol că entuziasmul pusese stăpânire pe țară, în fruntea mișcării aflându-se tineretul[85], condiții în care "partidul unirii aduna în sânul lui toate elementele, înmănunchia în el toate cugetele și încorda toate voințele"[86].

Astfel, entuziasmul ce pusese stăpânire pe țară, convertind la "crezul unionist" și pe unii reprezentanți ai boierimii conservatoare (Grigore Sturdza, V. Ghica), prilejuia interesanta remarcă a jurnalului torinez "Opiniunea", potrivit căruia "în Moldova, unde ambițiile personale și influențele înrăutățite n-au chip de a se desfășura în fața simțămintelor patriotice ale principelui de acum, opinia s-a îndreptat cu energie în direcția Unirii"[87]. Făcând referire la aceeași problemă, la 4 iulie, V. Place, care devenise "sprijinitorul activ și sfătuitorul partizanilor Unirii"[88], transmitea din Iași ministrului său de externe, la Paris, că manifestările unioniste spontane din întreaga Moldovă "au cu atât mai multă importanță cu cât se pretinse un moment că mișcarea [...] nu era decât rezultatul acțiunii câtorva tineri din Iași, pe câtă vreme avem astăzi, dimpotrivă, dovada că Unirea este încă mai populară în județe decât în capitală"[89].

[81] D. A. Sturdza, *Însemnătatea Divanurilor ad-hoc din Iași și București în istoria renașterii României*, extras din *AARMSI*, Seria II, tom XXXIV, 1912, p. 345
[82] *Acte și documente*, vol. III, p. 565
[83] *Ibidem*, p. 597
[84] *Ibidem*, p. 565
[85] L. Boicu, *op. cit.*, p. 136
[86] A. D. Xenopol, *op. cit.*, p. 26
[87] Cf. *Steaua Dunării*, din 12 iulie 1856 (apud *Aspecte ale luptei pentru unitate națională*, p. 83)
[88] T. W. Riker, *op. cit.*, p. 98
[89] *Acte și documente*, vol. III, p. 597 (apud *Aspecte ale luptei pentru unitate națională*, p. 86)

Pe 17 iulie, Gödel Lannoy raporta către contele Buol că, în condiţiile în care avea loc retragerea principelui Ghica, instalarea noului guvern era aşteptată de către multă lume cu mare nerăbdare[90], iar pe 19 iulie, V. Place transmitea la Paris că la conducerea Moldovei a fost numit, de către marele vizir Mehmed Emin Aali (cunoscut ca Aali-Paşa), vornicul Teodor Balş*, care va îndeplini funcţia de caimacam. Acestea fiind date şi cunoscut fiind faptul că marele boier mai sus amintit avea puternice sentimente separatiste, "deja se manifestă mari nelinişti la toţi oamenii care s-au pronunţat în favoarea Unirii Principatelor. Există teama că domnul Balş, care se spune că este puternic sprijinit de Austria, [...] să nu caute să împiedice unirea prin toate mijloacele ce-i stau în putere. Se merge până la a se vorbi de reacţii violente, de destituiri, de urmăriri individuale"[91], fapt pentru care "o mare descurajare a cuprins pe mulţi dintre partizanii unirii"[92]. Această teamă avea să fie adeverită, deoarece în timpul lui Balş "prigonirile individuale vor ploua pe capul unioniştilor", mai ales că purtarea noului caimacam se va datora faptului că "atât Austria cât şi Turcia îi făgăduiseră domnia, în cazul în care unirea nu s-ar fi înfăptuit"[93]. În contradictoriu, consulul austriac menţiona că, "atât la Iaşi, cât şi în ţară se exprimă pe faţă sentimentul de bucurie în legătură cu alegerea d-lui Balş, sentiment pe care doar adepţii principelui Ghica şi unioniştii nu-l împărtăşesc"[94].

Astfel, ceremonia instalării caimacamului Balş s-a desfăşurat la Iaşi "cu un fast deosebit", seara oraşul fiind iluminat, iar publicul ţinându-se "adunat în mari grupe până la ora zece, veselindu-se cu muzică şi hora naţională"[95].

În august 1856, contele Camillo Benso Cavour, prim-ministrul Sardiniei, transmitea însărcinatului cu afaceri al Sardiniei la Londra – contele Luigi Corti – opinia sa privind însemnătatea Unirii Principatelor, susţinând că "necesitatea Unirii era simţită îndeobşte de populaţiunea românească şi manifestată prin toate mijloacele ce-i stau la îndemână. Oamenii cu ideile cele mai extreme, chiar aceia care erau acuzaţi sau bănuiţi în 1848 că propovăduiesc idei ultra-liberale, declară acum că cele mai largi reforme politice nu vor avea

[90] *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. II, p. 26

* Numirea şefului separatiştilor Teodor (Toderiţă) Balş în funcţia de caimacam s-a făcut "prin obişnuitele metode venale ale politicii otomane", Aali-Paşa comunicându-i numirea în postul amintit la 14 iulie 1856, când şi domnitorul Grigore Al. Ghica era "desărcinat de administraţia ţării" (*Acte şi documente*, vol. III, p. 646)

[91] *Ibidem*, p. 680

[92] Place către Walewski, 24 iulie 1856 (T. W. Riker, *op. cit.*, p. 100)

[93] A. D. Xenopol, *op. cit.*, p. 34-35

[94] *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. II, p. 27-28

[95] St. Neagoe, *op. cit.*, p. 328

decât o valoare relativ minimă, în comparaţie cu principiul Unirii, care singur are în ochii lor o importanţă decisivă; de asemenea, instinctul oamenilor mai puţin luminaţi îi fac să înţeleagă că singură Unirea poate fi într-adevăr folositoare ambelor ţări"[96].

Cu privire la starea de spirit a moldovenilor (ca şi a valahilor), semnificativ este raportul din 1/13 septembrie 1856 al lui Constantin Mihailovici Basily – reprezentantul Rusiei la Comisia europeană a Puterilor garante – adresat prinţului Alexandru Mihailovici Gorceakov, vice-cancelarul Rusiei, în care declară că datorită "nebuniilor partidului unionist, Unirea devine din ce în ce mai problematică". Pentru Basily, îngrijorarea românilor în legătură cu ceea ce le pregăteau Puterile garante, "teama de un compromis nenorocit, frământările şi lupta lor se traduceau prin *nebuniile partidului unionist*, care se încăpăţâna să nu mai aştepte totul cu braţele încrucişate"[97].

La 4 septembrie 1856 şi Samuel Gardner, într-o scrisoare adresată lui Stratford de Redcliffe (Stratford Canning, viconte de Redcliffe), ambasadorul britanic la Constantinopol, făcea unele aprecieri asupra situaţiei din Moldova. Astfel, nota el, caimacamul T. Balş "a sugerat cu respect" că ar fi de mare folos dacă guvernul turc ar declara deschis hotărârea sa referitoare la Principate în problema unirii, care "se agită de presă şi de indivizi ce acţionează sub impulsul influenţelor străine, întrucât aceasta crează nelinişte şi dezordine în ţară"; în schimb, "partea sănătoasă a populaţiei şi acei ce au proprietăţi, în mare majoritate, se tem de orice inovaţie sau schimbare care să pună în pericol proprietatea şi securitatea lor personală"[98]. În ceea ce priveşte poziţia ţăranului moldovean faţă de Unirea Principatelor, el "nu înţelege" ce avantaj ar avea de pe urma acesteia, pentru că fiecare a fost supus la aceleaşi nenorociri şi suferinţe. Totuşi, putem considera că afirmaţia caimacamului, relatată de consulul englez, nu corespundea realităţii deoarece ţăranii vedeau în înfăptuirea Unirii posibilitatea de a scăpa de clacă şi de a redeveni proprietari pe pământurile ce le cultivau[99].

Pe 8 septembrie 1856, într-un raport către regele Friederich Wilhelm IV, baronul Emile von Richthofen, reprezentantul Prusiei în Comisia europeană, redând o discuţie cu comisarul austriac Freiherr von Koller, spune că acesta susţinea faptul că "speranţele pe cari le-a făcut în această privinţă (stabilirea

[96] D. A. Sturdza, *op. cit.*, p. 372

[97] L. Boicu, *Diplomaţia europeană şi triumful cauzei române (1856-1859)*, 1978, p. 124-125

[98] *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. VII, p. 40-44

[99] N. Adăniloaie, *Ţărănimea şi Unirea*, în volumul *Studii privind Unirea Principatelor*, Bucureşti, 1960, p. 225-280

unor relaţii puternice între Muntenia şi Moldova, care ar duce la năzuinţa de obţinere a independenţei) dispoziţiunile premature ale păcii din Paris au provocat deja tulburări în Principate"[100].

Treptat însă, arbitrariul şi teroarea vor pune stăpânire pe Moldova pentru ca astfel să se poată demonstra lipsa de adeziune a populaţiei la ideea Unirii. În acest sens, un interes particular îl prezintă o corespondenţă din Iaşi, din 23 octombrie 1856, în care, cu privire la atmosfera generală, se menţionează că "aici reacţiunea este completă; ea a invadat biserica şi administraţia, catedra şi presa, cuvântul vorbit şi cel scris. Tot ceea ce aminteşte de ideea Unirii celor două Principate este proscris şi condamnat; niciodată, nici chiar în timpul administraţiei ruse, ţara nu s-a bucurat de mai puţină libertate pentru a-şi exprima dorinţele, pentru a-şi discuta interesele"[101].

Astfel, datorită purtării sale nepatriotice, caimacamul Teodor Balş, care patrona curentul separatist, provoca mari nemulţumiri în ţară. "Ceea ce face situaţia şi mai încordată este faptul că Balş, cu toată credinţa lui aparentă faţă de Înalta Poartă, lucrează activ să aducă asupra ţării cele mai mari nenorociri"[102], el uneltind, împreună cu austriecii, "aţâţarea de dezordini" în scopul prelungirii ocupaţiei acestora în Principate, "pentru a menţine ordinea"[103]. De altfel, conform spuselor lui V. Place, toate măsurile autorităţilor erau "inspirate de către reprezentanţii Austriei în Moldova"[104]. În schimb – mai notează în noiembrie 1856 acelaşi consul francez – "populaţia română este atât de blândă şi de liniştită, încât până acum încercările lor au dat greş"[105], însă, cu toate acestea, abuzurile regimului instituit de caimacamul Balş vor continua, ceea ce va tensiona şi mai mult situaţia din Moldova.

Potrivit celor hotărâte la Conferinţa de la Paris a reprezentanţilor marilor puteri, la 25 decembrie 1856/6 ianuarie 1857, se rezolvau şi ultimele chestiuni rămase în litigiu din prevederile Tratatului de la Paris, şi anume: delimitarea frontierelor, retragerea armatei austriece din Principate (până la 30 martie 1857) şi a flotei engleze din Marea Neagră[106].

La 7/19 ianuarie 1857, într-o depeşă către Edouard-Antoine Thouvenel,

[100] Şt. Tătărescu, *Contribuţiuni germane la Unirea Principatelor. Relatările baronului von Richthofen, trimisul extraordinar al regelui Prusiei în Comisiunea europeană pentru Principate (1856-1857)*, f.e., Bucureşti, 1939, p. 49
[101] Gh. Platon, *Lupta românilor pentru unitate naţională. Ecouri în presa europeană (1855-1859)*, p. 21
[102] D. A. Sturdza, *op. cit.*, p. 408
[103] *Ibidem*, p. 409
[104] Marcel Emmerit, *op. cit.*, p. 36
[105] D. A. Sturdza, *op. cit.*, p. 409
[106] St. Neagoe, *op. cit.*, p. 340

ambasadorul Franţei la Constantinopol, consulul francez îşi exprima îngrijorarea cum că "lucrurile se agravează în fiecare zi prin conducerea guvernului provizoriu. Este adevărat că ştirea concluziei conferinţelor şi mai ales cea despre stabilirea plecării austriecilor a venit să aducă aici o mare satisfacţie, dar administraţia actuală nu rămâne din cauza asta mai puţin la putere şi continuă manevrele contra unirii"[107]. Astfel, V. Place se dovedea un foarte bun cunoscător al situaţiei din Moldova, mai ales că, într-adevăr, prigoana împotriva unioniştilor se va intensifica, fiind înlocuiţi "acei ispravnici şi privighetori care se dovediseră că nu erau suficient de ostili faţă de Unire", iar conducerea alegerilor fusese încredinţată încă din decembrie 1856 lui N. Istrati, care îşi luase angajamentul de a conduce viitoarele alegeri "în aşa fel încât să nu intre în Divan decât adversari ai unificării" celor două ţări române[108].

La rândul său, Blondeel van Coelebroeck, ministrul belgian la Constantinopol, într-un raport către Charles Vilain, ministrul Afacerilor Externe al Belgiei, datat din 10/22 ianuarie, menţiona că situaţia din Moldova este, în general, mai încordată decât cea din Valahia, deoarece eforturile făţişe ale principelui Ghica în favoarea Unirii, din timpul ultimelor luni ale domniei sale, au compromis mulţi oameni. Acest lucru a făcut inevitabilă o luptă, "nu lipsită de amărăciune", a actualului caimacam şi cu unele figuri separatiste, cu toate că el "nu-şi datorează dreptul şi misiunea decât Sublimei Porţi. I-am văzut pe oamenii tuturor partidelor, şi fiecare în particular este convins sau pare a fi că opinia sa va ieşi trimfătoare în Divane şi de fapt este dificil de prevăzut cine ar câştiga dacă chestiunea Unirii s-ar putea pune, ceea ce nu e cazul, şi faţă de care, spre marea mea uimire, există aici foarte puţină preocupare..."[109].

De asemenea, dintr-o corespondenţă din Constantinopol*, datată 12 ianuarie 1857, aflăm că atmosfera din Moldova – ca şi cea din Ţara Românească – era descurajantă iar starea de spirit deprimantă, deşi unii observatori din Constantinopol erau înclinaţi să considere că "tăcerea absolută" păstrată de proiectul firmanului de convocare a Divanurilor în privinţa Unirii

[107] *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. VI – *Corespondenţă diplomatică franceză (1856 – 1859)*, volum editat de Gr. Chiriţă, Valentina Costake şi Emilia Poştăriţa, Bucureşti, 1980, p. 23
[108] N. Corivan, *Acţiunea antiunionistă în timpul căimăcămiei lui Teodor Balş*, în *SCŞ*, Iaşi, an X, fasc. 1-2, 1959, p. 136
[109] *Românii la 1859. Unirea Principatelor Române în conştiinţa europeană*, vol. I – *Documente externe*, ediţie întocmită de Vasile Arimia, Tudor Bucur, Eugenia Ciocan ş.a., Bucureşti, 1984, p. 86-87

"nu reprezintă o probă că ideea a fost abandonată"[110]. Se aprecia, nu fără temeri, că "problema ar putea fi readusă în actualitate în eventualitatea în care românii, atât de larg reprezentaţi în Adunări, ar depăşi limitele în care s-a intenţionat să li se circumscrie votul", supoziţie formulată avându-se în vedere "marea fierbere care domneşte în Principate"[111].

La 13 ianuarie 1857, după îndelungate discuţii şi amendări, era emis firmanul pentru convocarea Adunărilor ad-hoc[112], firman prin care se stabileau criteriile electorale ce vor sta la baza viitoarelor alegeri, iar pe 14/26 ianuarie acesta era aprobat şi de către sultan, comisarii speciali fiind trimişi în Principate spre a-l comunica într-un cadru solemn[113]. Astfel, Adunarea din Moldova urma să cuprindă în compoziţia sa 9 clerici, cărora li se adăugau ca reprezentanţi ai fiecărui judeţ câte doi boieri – indiferent de rang, dar cu condiţia de a fi în vârstă de 30 de ani, indigeni, şi să posede fiecare câte 300 fălci teren arabil –, câte un mic proprietar funciar sau ţăran posesor al unei suprafeţe de cel mult 99 fălci şi cel puţin 10 fălci, câte un ţăran clăcaş şi câte un meseriaş sau industriaş provenind din partea oraşelor capitale de ţinut (cu excepţia Iaşi-ului, de unde urmau să fie aleşi patru deputaţi, şi a Galaţi-ului şi Botoşani-ului, de unde trebuiau să fie aleşi câte doi deputaţi). În ceea ce priveşte votul, el se exercita direct doar de către cler, marii proprietari şi orăşenime, în timp ce pentru clăcaşi şi micii proprietari (răzeşi, mici moşieri) era indirect, ei votând prin delegaţi[114].

Vestea convocării Divanurilor a produs în ţară un mare reviriment, îngrijorare reală fiind manifestată doar de "o singură fracţiune a marii boierimi care, de teamă să nu-şi piardă privilegiile, nu împărtăşeşte satisfacţia generală"[115]. De aceeaşi părere va fi şi C. Basily, care, din Viena, la 1/13 martie 1857, îi transmitea lui Gorceakov că, bazându-se pe informaţiile primite de la agenţii ruşi, putea spune că "firmanul electoral a fost primit mai curând favorabil", deoarece, în Moldova, numai marii boieri se credeau "vătămaţi în ceea ce ei consideră ca un privilegiu al clasei lor", cea mai mare parte dintre ei plângându-se "de dreptul de reprezentare acordat burgheziei şi mai ales

* Corespondenţă publicată în *L'Indépendance Belge*, nr. 26/26 ianuarie 1857 (Gh. Platon, *op. cit.*, p. 35)

[110] *Ibidem*

[111] *Ibidem*

[112] Al. I. Gonţa, *Firmanul pentru convocarea Divanurilor ad-hoc şi problema Unirii Principatelor Române*, în vol. *Studii privind Unirea Principatelor*, Bucureşti, 1960, p.296; T. W. Riker, *op. cit.*, p. 110

[113] *Acte şi documente*, vol. III, p. 1049-1052

[114] Al. I. Gonţa, *op. cit.*, 290-295; v. şi Macel Emmerit, *op. cit.*, p. 41

[115] Gh. Platon, *op. cit.*, p. 35

ţăranilor"[116]. Cu toate presiunile exercitate asupra reprezentanţilor ţării*, "ideea Unirii îşi face loc, se impune cu tot mai multă stăruinţă [...] şi câştigă în fiecare zi teren în rândul populaţiei"[117]. Întreg tineretul era unionist, iar cei mai destoinici propagandişti ai Unirii se recrutau din rândurile lui, motiv pentru care în Moldova, caimacamul Balş tocmai pe aceşti "crainici ai Unirii" a căutat să-i lovească, dar cu toate represaliile frontul unionist era însă mult mai puternic decât răzleţele încercări separatiste, mai ales că la începutul lunii februarie 1857 unioniştii din Iaşi s-au constituit în Comitetul electoral al Unirii[118].

Totuşi, după părerea consulului austriac la Iaşi, în ceea ce priveşte firmanul "electoral" dat de către Poartă şi cunoaşterea lui şi în ţară, s-a putut constata că el nu mulţumea nici partidele conservatoare şi nici pe cele radicale. Astfel, nota G. Lannoy într-un raport către contele Buol datat din 6/18 februarie, "boierimea fără averi se arată extrem de nemulţumită că în proiectul firmanului nu este tratată cu o atenţie deosebită, iar boierii cu mari proprietăţi sunt foarte îngrijoraţi de voturile clasei ţărăneşti, în care ei văd adversarul natural al drepturilor şi abuzurilor lor"[119]. În genere însă, conţinutul firmanului a mulţumit mai mult pe opozanţii unificării decât pe adepţii acesteia, dar în momentul în care în Moldova, mai exact în numărul 10 al "Gazetei de Moldavia", a fost publicat un articol din "Le Moniteur" ce privea Unirea Principatelor**, speranţele unioniştilor au renăscut, iar susţinătorii lor s-au înmulţit. Consulul austriac mai susţinea că, "la lipsa de hotărâre proprie care caracterizează populaţia localnică, se mai adaugă faptul că, în cazul apariţiei unor circumstanţe ce ar duce la o nouă tulburare a perspectivelor unificării, nimic nu va putea împiedica o răsturnare neaşteptată a poziţiei oficiale, deoarece marea majoritate

[116] V. Maciu, *Diplomatul C. Basily şi Adunările ad-hoc*, în *Studii*, tom 25, nr. 3, 1972, p. 488

* Ziarul *Le Nord* comentând o corespondenţă din Iaşi, din 5 februarie, care reliefa actele arbitrare, de restrângere a libertăţilor cetăţeneşti, subliniază, printre altele: "A admite ziarele care sunt împotriva Unirii şi a interzice pe acelea care-i sunt favorabile, reprezintă, trebuie s-o mărturisim, o manieră singulară de a interpreta şi înţelege imparţialitatea şi independenţa cu care, în termenii Tratatului de la Paris, populaţiile moldo-valahe trebuie să se pronunţe asupra viitoarei organizări a ţării lor" (Gh. Platon, *op. cit.*, p. 35)

[117] *Ibidem*, p. 36

[118] St. Neagoe, *op. cit.*, p. 341

[119] *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. II, p. 81-83

** La 4 februarie 1857, împăratul Napoleon, într-o notiţă publicată în *Le Moniteur*, infirma zvonul, ce se începuse a întinde în Principate şi era "întreţinut, se zicea, de agenţi austrieci, cum că Franţa renunţase a mai susţine Unirea" (T. W. Riker, *op. cit.*, p. 116)

a moldovenilor, chiar şi clasa intelectuală, nu este interesată deloc de viitorul patriei, ci numai ca să se alăture acelui partid care le-ar aduce în viitorul apropiat cel mai mare avantaj"[120].

În contradicţie cu cele expuse mai sus, sunt ştirile transmise ministrului Walewski de către consulul francez de la Iaşi, care nota la 13/25 februarie 1857 că, deşi căimăcămia Moldovei se plânsese Porţii de opoziţia pe care o întâlnea "din partea câtorva oameni cărora le sunt atribuite şi anumite planuri de dezordine*, totuşi acest lucru este fals**; persoanele în cauză, în care au încredere nenumăraţii partizani ai Unirii – adică aproape toată ţara, sunt persoane onorabile, respectabile şi formează un comitet ce lucrează toată ziua, având drept misiune să dirijeze spre un scop comun eforturile districtelor pentru ca, din contră, în final alegerile să nu facă loc vreunei dezordini"[121]. În aceste condiţii, multe personaje favorabile Unirii au preferat să lase fără răspuns provocările agenţilor guvernului care aveau evident ca scop provocarea de conflicte, iar Comitetul Electoral al Unirii din Iaşi "s-a străduit şi se străduieşte în fiecare zi să răspândească aceste idei, având drept rezultat păstrarea ordinii ce nu a fost tulburată în ciuda tuturor actelor arbitrare ale administraţiei"[122].

Datele problemei, ce se prezenta practic fără ieşire pentru unionişti, vor

[120] *Ibidem*, p. 83

* Odată cu numirea lui Balş în postul de caimacam, mişcarea antiunionistă devenise mai puternică şi "se grupase în jurul lui sau, mai bine zis, el a adunat în preajma sa toate elementele reacţionare antiunioniste", motiv pentru care, Carpenetti, consulul sard la Galaţi, susţinea că "domnul Teodor Balş s-a manifestat totdeauna în contra unirii Principatelor din motive ambiţioase şi din cauză că este omul guvernului austriac şi nu se bucură de nici o simpatie în opinia populaţiei" (N. Corivan, *op. cit.*, p. 124-125). Tocmai de aceea, în condiţiile în care ocuparea Principatelor de către austrieci era evident în sprijinul adversarilor Unirii, el a încercat să acţioneze în aşa fel încât aceasta să poată fi prelungită; "purtarea antipatriotică a caimacamului a fost atât de înverşunată, încât el a cutezat să ceară guvernului austriac să trimită jandarmi pentru paza tuturor oraşelor", deoarece el şi agenţii săi prezentaseră "situaţia din Moldova ca foarte tulbure", afirmând că "populaţia era gata să se răscoale" (*Ibidem*, p. 135)

** Caimacamul s-a plâns Porţii deoarece a început să simtă că mijloacele de împotrivire, exercitate din interior faţă de unionişti, nu-i mai erau suficiente, şi nu din alt motiv. Opoziţia pe care el o întâmpina şi pe care o reclama Înaltei Porţi, nu se manifesta sub forma unor "proiecte de dezordine", ci sub o formă paşnică, la 19 februarie 1857 unionistii adresând guvernelor statelor semnatare ale Tratatului de la Paris o petiţie semnată de sute de persoane (care, bineînţeles, nu pot reprezenta "câţiva oameni") în care solicitau "o garanţie a întregii libertăţi a voturilor", deoarece "căimăcămia Moldovei, cum ea există astăzi, nu dă această garanţie" (D. A. Sturdza, *op. cit.*, p. 433)

[121] *Acte şi documente*, vol. III, p. 1160

[122] *Ibidem*

căpăta însă o întorsătură neaşteptată prin îmbolnăvirea gravă de plămâni a caimacamului Balş, şi moartea sa la 17 februarie/1 martie 1857, după numai câteva zile de suferinţă[123].

Astfel, referitor la situaţia existentă, la 1 martie 1857 V. Place remarca liniştea ce domnea în ţară, iar la data de 14 martie (după ce cu o zi înainte Comitetul electoral al Unirii din Iaşi îşi publicase programul), într-o depeşă adresată lui Ed. Thouvenel, menţiona că numirea prinţului Nicolae Conachi Vogoride*** în locul decedatului T. Balş a provocat o surpriză generală, ba chiar o anumită repulsie a contemporanilor, deoarece acesta era cu totul străin de ţară. Totuşi, faptul cel mai curios era că ostilitatea a fost vie, mai ales la separatişti, care au protestat împotriva "violării naţiunii moldave prin înscăunarea unui străin". Chiar şi unionistii nu s-au trezit din stupoare decât abia după două zile, când au revenit la sentimente mult mai rezonabile şi au trecut la aşteptarea primelor decizii ale prinţului, adică alegerea miniştrilor săi, pentru a vedea ei înşişi ce atitudine trebuiau să ia[124]. În acelaşi timp, firmanul de convocare a Adunării ad-hoc, care fusese citit în Moldova la 12 martie, nu a provocat incidente serioase, însă lectura decretului de instalare a caimacamului – care urma să aibă loc în viitorul apropiat – putea face loc oricărui deznodământ.

În acelaşi timp, în ziua de 16 martie, Gödel Lannoy comunica la Viena că "şi ultimul regiment de cavalerie imperial a părăsit deja Principatele Române"[125].

La 19 martie, adresându-se superiorului său de la Paris, V. Place menţiona că, în ceea ce priveşte poziţia unionistilor, deşi aceştia "erau departe de a se simţi liniştiţi, totuşi, oricine părea a fi preferat lui Balş, iar deocamdată Vogoride ţinea să treacă drept *neutru*"[126].

În aceste condiţii, la 22 martie, Partida naţională publica manifestul cu *Dorinţele Unionistilor din Moldova*, în care erau inserate punctele programului (9 la număr) pentru Unirea Principatelor şi regenerarea naţiunii române[127].

[123] L. Thouvenel, *Trois années de la question d'Orient: 1856-1859*, Paris, 1897, p. 85; Macel Emmerit, *op. cit.*, p. 44

*** La 23 februarie/7 martie 1857, se expedia din Constantinopol telegrama marelui vizir prin care N. Conachi Vogoride era anunţat de numirea sa în postul de caimacam (Macel Emmerit, *op. cit.*, p. 46; Mihai Cojocariu, *Partida Naţională şi constituirea statului român: 1856-1859*, Iaşi, 1995, p. 160)

[124] *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. VI, p. 40

[125] *Ibidem*, vol. II, p. 101; Marcel Emmerit, *op. cit.*, p. 46

[126] T. W. Riker, *op. cit.*, p. 122

[127] Vezi Mihai Cojocariu, *op. cit.*, p. 250

Situaţia calmă s-a schimbat însă în a doua jumătate a lunii, S. Gardner relatând pe 23 martie, într-o scrisoare adresată lordului Clarendon, că în Moldova era multă agitaţie, determinată – consideră el – de influenţe din afară, adică din partea Austriei şi Turciei, şi nu din partea colectivităţii locale, la care, bineînţeles, se adăuga şi modul în care au fost confecţionate listele electorale, "falsificate într-un mod revoltător"* – după cum comunica V. Place – şi urmate de "mii de proteste individuale şi de grup"[128]. Indignarea generală, manifestată în puternice şi variate forme, a cuprins treptat întreaga ţară şi "a fost atât de mare încât consulul francez, făcându-se interpretul ei, raporta la Paris că poporul a ajuns la ultimele margini ale răbdării"[129], condiţii în care, "mişcarea unionistă, grevată pe fondul unor puternice frământări sociale, a crescut în amploare"[130].

Lucrurile vor reveni însă treptat pe făgaşul lor normal, astfel încât la 26 martie, acelaşi V. Place nota că I. Fotiade, trimisul Porţii, care se aştepta să găsească ţara în nelinişte, "să audă strigăte, proteste", a rămas foarte surprins să găsească aici "oameni atât de calmi, atât de moderaţi, atât de înţelegători", condiţii în care "ideea unirii s-a desfăşurat în pace", ajungând să domine peste tot[131].

Corespondenţele din Iaşi ale acelor vremuri, preluate şi comentate direct de către presa străină sau prin intermediul ediţiei franceze a "Stelei Dunării", subliniau "deplinul acord" al românilor în problema Unirii. În acest sens, la 10 aprilie 1857, într-un articol din "L'Indépendance Belge", se nota că "Partidul unionist a câştigat un asemenea ascendent, încât partidul care se opune, recunoscându-şi neputinţa (?), se va vedea silit să se ralieze aceluiaşi principiu"[132]. Acelaşi ziar mai apreciază la 12 aprilie că "unioniştii au o absolută autoritate asupra opiniei publice"[133], adevăr "reliefat şi de rapoartele confidenţiale ale comisarului otoman Kabulli Effendi trimis în Moldova"[134], precum şi de către Basily, care susţinea că "ideea Unirii câştigă vizibil teren în

* De îndată ce s-a instalat la căimăcămia Moldovei, Vogoride a pornit o amplă acţiune "de prigonire a curentului unionist" (Victor Slăvescu, *op. cit.*, p. 11) şi, "nereuşind zdrobirea ideii unirii, se hotărî să folosească un ultim mijloc: falsificarea listelor electorale" (A. D. Xenopol, *op. cit.*, p. 38; v. şi Macel Emmerit, *op. cit.*, p. 49)

[128] L. Boicu, *op. cit.*, p. 141

[129] *Aspecte ale luptei pentru unitate naţională*, p. 100

[130] Gh. Platon, *Unirea Principatelor Române*, p. 42

[131] *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. VI, p. 43

[132] Gh. Platon, *Lupta românilor pentru unitate naţională. Ecouri în presa europeană (1855-1859)*, p. 36

[133] *Ibidem*

[134] *Ibidem*

cele două Principate"[135].

La rândul său, Roboredos, ambasadorul portughez la Viena, va menţiona şi el într-un raport către ministrul Afacerilor Externe al Portugaliei, Loulé, datat din 10/22 aprilie 1857, că opinia publică din Moldova – ca şi cea din Ţara Românească –, "pronunţându-se deja în favoarea Unirii Principatelor, nu lasă nici o îndoială în ceea ce priveşte rezoluţia pe care o va lua Adunarea ad-hoc în chestiunea unificării celor două ţări"[136].

În acest timp, după spusele lui V. Place, guvernul caimacamului Vogoride "nu dă înapoi a folosi chiar mijloacele violente, pentru a falsifica libera exprimare a dorinţelor populaţiunii"[137], iar pe lângă arestări "arbitrare", siluiri sau persecuţii contra boierilor "patrioţi"[138], "întrebuinţa şi ademenirea şi favorurile nemeritate pentru a atrage în partea lui elementele şovăitoare"[139], astfel încât măsurile sale antiunioniste au determinat atât protestul Comitetului electoral din Iaşi, cât şi pe cel al consulului francez.

În condiţiile în care, între timp, o delegaţie moldoveană* fusese trimisă la Bucureşti pentru a solicita intervenţia comisarilor puterilor garante, faţă de ilegalităţile comise de guvernarea caimacamului Vogoride, membrii Comisiei europene vor hotărî să se deplaseze la Iaşi. Ei vor sosi pe rând: comisarul francez – la 18 aprilie 1857, al Austriei – la 19 aprilie, cel otoman – la 20 aprilie, al Sardiniei – la 21 aprilie[140]. După spusele consulului Victor Place, comisarul austriac a fost primit cu o mare răceală, spre deosebire de cel francez, care fusese întâmpinat de o "populaţiune atât de numeroasă ... ce l-a aclamat cu atâta entuziasm"[141]. De asemenea, "a doua zi (adică 20 aprilie), o mare parte din locuitorii laşului, cei mai mulţi unionişti, s-au dus întru întâmpinarea emisarului otoman, Savfet Efendi"[142], iar primirea ce s-a făcut comisarului Sardiniei, cavalerul Benzi, "s-a resimţit mult de dispoziţia în care se găsea populaţia. S-au dus în masă întru întâmpinarea lui cu buchete şi panglici în culorile Unirii:

[135] V. Maciu, *op. cit.*, p. 490

[136] *Românii la 1859. Unirea Principatelor Române în conştiinţa europeană*, vol. I, p. 116-117

[137] D. A. Sturdza, *op. cit.*, p. 485

[138] Place către Walewski, 3 şi 15 aprilie 1857 (Macel Emmerit, *op. cit.*, p. 52)

[139] A. D. Xenopol, *op. cit.*, p. 36

* Delegaţia trimisă la Bucureşti era constituită din M. Kogălniceanu, V. Alecsandri şi Dim. Rallet (*Acte şi documente*, vol. IV, 1889, p. 327), şi pe tot parcursul drumului ea "a fost întâmpinată cu entuziasm de locuitorii ţării" (*Aspecte ale luptei pentru unitate naţională*, p. 98)

[140] St. Neagoe, *op. cit.*, p. 359

[141] D. A. Sturdza, *op. cit.*, p. 497

[142] *Ibidem*, p. 498-499

albastru, roş, galben"[143].

Astfel, la 21 aprilie 1857, comisarul francez Talleyrand-Périgord îi transmitea lui Ed. Thouvenel primele sale impresii de la sosirea în Moldova, susţinând că "nu este om care să se respecte şi să nu fie partizan înalt al Unirii"[144].

În strânsă legătură cu măsurile represive antiunioniste şi cu faptul că Vogoride era ferm hotărât să falsifice "libera exprimare a dorinţelor populaţiunii", Roboredos va sesiza pe 30 aprilie/12 mai că, între timp, opinia publică "s-a schimbat în aşa fel încât chestiunea Unirii se poate socoti aproape pierdută pentru cei care au luptat pentru ea, fapt care se datorează, desigur, demersurilor şi sforţărilor Autorităţilor şi agenţilor sultanului"[145]. De fapt, spusele ambasadorului portughez nu făceau altceva decât să reflecte situaţia văzută (sau dorită a se vedea) de la Viena, având în prim plan mult trâmbiţata neapartenenţă a românilor la cauza Unirii, care însă nu reprezenta decât poziţia guvernului caimacamului, şi, mai ales, a autorităţilor austriece, poziţii total neconforme cu realitatea. Se înţelege deci, că, în nici un caz, nu putea fi vorba de poziţia majorităţii populaţiei.

Astfel, în contradicţie cu cele expuse de către diplomatul portughez este opinia comisarului prusac Richthofen, care, la 4/16 mai 1857, într-o scrisoare adresată regelui Prusiei, menţiona că, în cursul călătoriei sale de la Bucureşti la Iaşi, a constatat "cele mai neechivoce dorinţi, manifestate de toate straturile sociale, de a avea în fruntea Principatelor un principe ereditar străin. Populaţia, clerul şi boierii mi-au făcut pretutindeni manifestaţii de simpatie strigând: *<<Trăiască Regele Prusiei, de la care aşteptăm Unirea şi Principele străin>>*"[146]. Tot el spune că "partidul anti-unionist este susţinut de Austria şi de un mic număr de boeri", însă, în schimb, "marea majoritate a boerilor, clerul întreg, straturile mijlocii şi ţăranii sunt pentru unirea sub un prinţ străin. Ei sunt indignaţi de atitudinea guvernului şi protestează pretutindeni, chiar faţă de mine, acuzând pe caimacam că a interpretat greşit textul firmanului de convocare a Divanului ad-hoc"[147]. Nu trebuie uitat nici faptul că formarea partidului unionist a fost inspirată, conform opiniei baronului Richthofen, "de guvernul francez prin organele sale din Moldova, fapt ce a dat un enorm curaj populaţiei care a început să creadă cu tărie în posibilitatea unirii"[148].

[143] *Ibidem*, p. 499
[144] L. Thouvenel, *op. cit.*, p. 96
[145] *Românii la 1859. Unirea Principatelor Române în conştiinţa europeană*, vol. I, p. 117-118
[146] Şt. Tătărescu, *op. cit.*, p. 92
[147] *Ibidem*, p. 97
[148] *Ibidem*, p. 98

În schimb, austriecii nu renunţaseră la gândul intervenţiei armate. La Viena, ca şi în Moldova – nota Basily, tot la 4 mai, într-un raport către Gorceakov – "presa austriacă şi, respectiv, agenţii austrieci răspândesc alarma, se folosesc de toate mijloacele pentru a justifica această alarmă în scopul unei ocupaţii armate"[149]. Cu toate eforturile Austriei, precum şi ale caimacamului Vogoride, românii "se încăpăţânau însă să nu cadă în cursă". Deşi ilegalităţile prezidate de regimul politic al caimacamului Vogoride se înmulţeau în fiecare zi, totuşi, unioniştii, precum şi întreaga populaţie a Moldovei, "nu răspund la violenţă, cu acte de violenţă – cum se aşteptau austriecii şi otomanii, ca să poată interveni cu armata în Principate. Toate acţiunile unioniste sunt paşnice, legale", numai că, la un moment dat, în condiţiile în care intenţia guvernului Vogoride de a împiedica libera exprimare a populaţiei era clară, mai ales că, între timp, Sfatul Administrativ Extraordinar interzisese orice activitate unionistă, unioniştii din Moldova îşi vor exprima temerea eşecului acţiunii de consultare a moldovenilor datorită "împotrivirii brutale a forţelor caimacamului"[150].

Astfel, pe 9/25 mai, Henry Lytton Bulwer – reprezentantul Angliei în Comisia europeană a Puterilor garante – nota din Bucureşti, într-o scrisoare trimisă lordului Clarendon, că în ceea ce priveşte Moldova "nu este cazul să ne aşteptăm la tulburări"[151].

Cu toate că în realitate situaţia era deci calmă, otomanii vor cere, printr-o notă adresată Marilor Puteri, reocuparea militară a Principatelor, invocând "agitaţia care domneşte în aceste provincii" şi care "poate face temute tulburări iminente"[152].

Tot din luna mai datează şi o altă scrisoare a lui H. L. Bulwer, adresată de această dată lui Stratford de Redcliffe, în care spunea că la est de Carpaţi exista o luptă mai pătimaşă înaintea alegerilor decât în Ţara Românească, deoarece puterile străine îşi îndreptaseră mai mult atenţia spre acest front electoral (care de altfel s-a şi dovedit ca fiind confruntat cu cele mai mari dificultăţi) şi îşi focalizaseră mai toate mijloacele şi eforturile în această ţară, reuşita sau nereuşita unioniştilor de aici fiind considerată hotărâtoare, mai ales că "mintea oamenilor este confuză despre ceea ce este posibil pentru ei să aibă şi este deci dificil să hotărască în mod practic ce doresc"[153]. În acest sens, Basily îi comunicase lui Gorceakov încă de la 12 aprilie 1857 că Poarta "a concentrat toate eforturile sale contra Unirii în Moldova", iar la 31 mai, şi Benedetti îl va

[149] L. Boicu, *op. cit.*, p. 150
[150] *Acte şi documente*, vol. IV, p. 494-496
[151] *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. VII, p. 227-228
[152] Basily către Gorceakov, 10 mai 1857 (*Acte şi documente*, vol. IV, p. 535)
[153] *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. VI, p. 271-272

face atent pe Thouvenel că "adversarii noştri şi-au concentrat toate mijloacele de acţiune în Moldova"[154].

La 25 mai/6 iunie 1857, Poarta se vedea nevoită să trimită prin Savfet Effendi ordinul referitor la aplicarea în Moldova a dispoziţiilor electorale stabilite pentru Muntenia, aplicare ce a atras după sine şi o amânare a alegerilor cu 8 zile[155], numai că, după spusele lui V. Place, datând din 6/18 iunie, în momentul în care la est de Carpaţi vor fi publicate listele electorale pentru Divanul ad-hoc*, care-i defavorizau clar pe candidaţii unionişti, nemulţumirea moldovenilor va ajunge la culme, iar pericolul izbucnirii unei răzmeriţe va deveni iminent, fiindcă imensa majoritate a moldovenilor, "frustrată de drepturile sale prin liste mincinoase, era dispusă, în mare parte, să recurgă la forţă"[156].

Astfel, faţă de evoluţia extrem de îngrijorătoare a evenimentelor din Moldova, "diplomaţia europeană a reacţionat în conformitate cu linia politică prestabilită a fiecărui cabinet în soluţionarea chestiunii române", obiectivitatea previzibilă a alegerilor reprezentând bariera care "despărţea Austria, Turcia şi Anglia**, pe de o parte, Franţa, Sardinia, Rusia şi Prusia, pe de alta, în două tabere potrivnice"[157].

Drept urmare, în şedinţa Comisiei europene din 3/15 iunie, Basily a declarat că "guvernul lui Vogoride s-a pus deschis în slujba partidei antiunioniste şi că nu va fi de demnitatea Comisiei să intre în vreo legătură cu Adunarea convocată sub asemenea auspicii"[158], mai ales că, aşa cum susţinea Otto von Manteuffel, premierul Prusiei, "Unirea era incontestabil chestiunea

[154] L. Boicu, *op. cit.*, p. 148

[155] *Ibidem*, p. 170-171

* Publicarea listelor electorale a început la 30 mai/11 iunie 1857, adică după exact 8 zile de la data anunţată – 22 mai/3 iunie (*Ibidem*, p. 171)

[156] V. Place către Ed. Thouvenel, 27 iunie/9 iulie 1857 (L. Thouvenel, *op. cit.*, p. 132)

** În ceea ce priveşte poziţia Marii Britanii, trebuie reţinut faptul că încă de la începutul redeschiderii crizei din Orientul Apropiat, "menţinerea integrităţii Imperiului otoman ca factor esenţial al echilibrului în Europa a stat la baza politicii externe britanice, fapt ce a determinat şi atitudinea oamenilor de stat englezi faţă de cauza Principatelor Române. Astfel, teama că Rusia ameninţa distrugerea acestui echilibru prin tendinţele ei expansioniste, tendinţe ce periclitau şi interesele economice şi politice ale Angliei, o determină să nu sprijine formarea unui stat independent la gurile Dunării", poziţia sa definindu-se clar după Congresul de la Paris, "în urma înclinării vădite a Franţei spre o alianţă cu Rusia ţaristă" (Beatrice Marinescu, *Relaţii româno-engleze între anii 1848-1877*. Rezumatul tezei de doctorat, Bucureşti, 1976, p. 10)

[157] *Aspecte ale luptei pentru unitate naţională*, p. 101; D. Ivănescu, *Evrei şi români la mijlocul secolului trecut*, p. 98

[158] L. Boicu, *op. cit.*, p. 141

cheie a viitoarei organizări politice a Principatelor", ideea în cauză bucurându-se de "o mare popularitate la faţa locului" şi inspirând un imens "elan patriotic unui popor care speră, prin acest mijloc, să-şi manifeste şi să-şi întărească naţionalitatea sa"[159].

La 16/28 iunie, într-o scrisore către contele Walewski, referindu-se din nou la situaţia creată în Moldova, consulul francez descria abuzurile administraţiei, care au avut drept rezultat naşterea unei situaţii conflictuale violente cu majoritatea populaţiei, mai ales că, chiar "partidul unirii, scos din răbdare, era cât pe ce să se dedea la vreo mişcare violentă"[160]; "din alegeri şi din întrunirea Divanului sub imperiul uneltirilor frauduloase care au fost de atâtea ori semnalate, s-ar putea să se reverse paharul"[161], fiindcă, deşi "până acum poporul s-a menţinut în căile legale", totuşi, "a ajuns la ultimele margini ale răbdării"[162]. Cu toate acestea însă, tot V. Place spunea că "atâta timp cât i-a rămas naţiunii moldovene o licărire de speranţă, ea a consimţit să asculte vocea moderaţiei" şi să nu recurgă decât la folosirea mijloacelor legale în ampla acţiune declanşată în favoarea Unirii, strategie care, de altfel, îi aparţinea chiar lui[163], deoarece era ferm convins, pe bună dreptate, că o eventuală tulburare a ordinii publice însemna automat şi o potenţială ocupaţie armată străină, caz în care ar fi "amuţit orice năzuinţă pentru Unire"[164].

Pe 25 iunie/7 iulie 1857, baronul Richthofen scria că populaţia moldoveană (ca şi cea munteană) "ţine la ideea unirii sub un principe străin, deşi speranţele au scăzut", mai ales că în sânul Comisiei europene lucrurile mergeau spre o ruptură – ceea ce de fapt dorea Austria[165], iar conducătorii mişcării naţionale, întrezărind, apoi constatând şi calculând riscurile ce ameninţau cauza română din partea Puterilor "învederat inamice ei", au dat cea mai mare atenţie "evitării oricărui pretext care ar fi venit în întâmpinarea intenţiilor represive ale Vienei şi Constantinopolului"[166].

De asemenea, în două rapoarte, purtând aceeaşi dată, 27 iunie/9 iulie, reprezentantul Rusiei în Comisia europeană îi transmitea lui Gorceakov că în Moldova "domneşte calmul şi utopiile care au fost împinse nu de mult până la

[159] Manteuffel către contele de Hatzfeldt – ministrul plenipotenţiar al Prusiei la Paris, 10 iunie 1857 (Stela Mărieş, *op. cit.*, p. 60)

[160] A. D. Xenopol, *op. cit.*, p. 40

[161] *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. VII, p. 321

[162] A. D. Xenopol, *op. cit.*, p. 40

[163] *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. VII, p. 321; vol. II, p. 161-162

[164] A. D. Xenopol, *op. cit.*, p. 40

[165] Şt. Tătărescu, *op. cit.*, p. 103, 106

[166] L. Boicu, *op. cit.*, p. 176

ideea unei legi agrare și până la visul unei independențe complete au pierdut mult din forța lor și țara se pătrunde tot mai mult de necesitatea limitării dorințelor sale la prescripțiile Tratatului", iar în ceea ce privește dorința Unirii, aceasta "n-a fost înăbușită și nu va fi în Moldova chiar în pofida artificiilor prințului Vogoride, ale turcilor, englezilor și austriecilor"[167].

În schimb, S. Gardner era de altă părere în ceea ce privește situația din Moldova în ajunul alegerilor. Astfel, într-o scrisoare din 27 iunie/9 iulie 1857 adresată lui Stratford de Redcliffe, el nota că "în cadrul atmosferei de intrigă și pasiune nesănătoasă", listele electorale ar putea fi expuse la unele obiecțiuni, dar vorbind în general ele au fost compuse cu decență și perfect "în regulă"[168]. La 1/13 iulie, același consul îi menționa lui H. L. Bulwer ceva asemănător celor spuse de V. Place, și anume că, în condițiile în care alegerile erau amânate cu 8 zile, "cazanul a început să fiarbă [...], dar nu vor rezulta alte consecințe în afară de cele foarte naționale de mare agitație provocate de trecerea la o nouă stare de lucruri, fără nici o experiență pentru a o controla sau dirija", deoarece "dezordinea este creată doar de câțiva emisari și vagabonzi" care "sunt o pacoste reală pe capul țării"[169], și care nu erau altceva decât agenți austrieci sau oameni plătiți de administrația Vogoride.

În replică, Gödel Lannoy susținea la 3/15 iulie, într-un raport către ministrul său de externe, că măsura amânării alegerilor a nemulțumit de fapt partidul conservator și i-a bucurat pe unioniști, cei din urmă folosindu-se de această situație pentru a-și extinde activitatea și pentru "a aduce punctele de vedere valahe să guverneze și în Moldova"[170], adică acele modificări ale firmanului pentru convocarea Adunărilor ad-hoc, care au fost prevăzute de către ambasadorii Puterilor la Constantinopol la cererea expresă a caimacamului Țării Românești, Alex. Ghica, și pe care cei dintâi le socotiseră "ca de la sine înțeles extinse și peste Milcov", dar Vogoride încerca să le evite prin diferite subterfugii, deși, într-un final, Poarta fusese constrânsă să accepte aplicarea lor[171]. De fapt, amânarea alegerilor și aplicarea modificărilor la firman nu însemna *formal* și revizuirea listelor electorale, dar în fond aceasta trebuia să-i fie consecința "tocmai prin îndepărtarea abuzurilor care au dus la răpirea drepturilor electorale ale unioniștilor", motiv pentru care, Basily menționa încă de la 26 iunie/8 iulie, într-o scrisoare către Popov, consulul rus la Iași, că era urgent "să se obțină rectificarea listelor în ciuda intrigilor turco-anglo-austriece,

[167] *Ibidem*, p. 176-177
[168] *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. VII, p. 420
[169] *Ibidem*, p. 385
[170] *Ibidem*, vol. II, p. 162-164
[171] L. Boicu, *op. cit.*, p. 170

pentru a preveni complicații foarte grave"[172].

Din 4/16 iulie datează și scrisoarea trimisă de V. Place ambasadorului francez la Constantinopol, în care menționa că intenția generală a populației era de a se abține de la vot întrucât unioniștii au fost lezați în drepturile lor, măsură ce părea a fi cea mai eficace pentru a evita o mișcare masivă, mulți moldoveni fiind dispuși să folosească forța.

Deși, conform spuselor din 6/18 iulie 1857 ale consulului austriac, condițiile din Moldova au fost de așa natură încât au determinat o stare de spirit favorabilă cauzei separatiste[173], totuși, în realitate, persecutarea unioniștilor și scandalurile provocate de administrație n-au făcut altceva decât să ducă la generarea unei iritații generale a populației, chiar și cei mai calmi oameni cunoscând o anumită stare de neliniște[174], împotriva caimacamului ridicându-se "opinia aproape unanimă a țării"[175]. Astfel, tot la 6/18 iulie, comisarul francez Talleyrand-Périgord îi telegrafia lui Walewski că "alegerile din Moldova vor începe a doua zi [7/19 iulie 1857], că listele electorale n-au fost rectificate, că amânarea promisă n-a fost respectată, și că scandalul a ajuns la apogeu"[176].

Pe 10/22 iulie, același Gödel Lannoy îi transmitea contelui Buol că intenția partidului unionist era de a prezenta alegerile ca insuficiente și ilegale, deoarece membrii săi își propuseseră ca prin neparticipare la vot (idee ce le-a aparținut în exclusivitate românilor) să răstoarne rezultatul alegerilor și să obțină ceea ce își doreau, adică rectificarea listelor electorale[177]. În același timp, după părerea consului francez, exprimată într-o depeșă din 20 iulie adresată contelui Walewski, protestul moldovenilor prin absenteism nu reprezenta decât ultimul lor gest de toleranță, ultima încercare de a rămâne în legalitate, căreia i se va pune capăt printr-o adevărată revoltă dacă alegerile vor fi recunoscute de Comisia europeană[178].

În consecință, la alegeri, care s-au desfășurat într-o atmosferă de cruntă teroare, nu a participat decât o infimă minoritate a populației[179]. De altfel, încă

[172] *Ibidem*, p. 172
[173] *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. II, p. 172
[174] V. Place către Comitele Walewski, 6/18 iulie 1857 (*Acte și documente*, vol. V, 1890, p. 152)
[175] D. Ivănescu, *Diplomatul francez Adolph d'Avril despre Unirea Principatelor și Al. I. Cuza, extras din Izvoare străine pentru istoria românilor (Românii în istoria universală, III/3)*, Iași, 1988, p. 222
[176] *Acte și documente*, vol. V, p. 155
[177] *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. II, p. 174-176
[178] *Acte și documente*, vol. V, p. 206
[179] Vezi Macel Emmerit, *op. cit.*, p. 58; Barbara Jelavich, *op. cit.*, p. 80

de la 12 mai 1857, Gödel Lannoy îl avertiza pe Buol că în cazul în care nu vor reuși să obțină înlăturarea sau dezavuarea caimacamului, "unioniștii vor protesta și se vor retrage [de la alegeri] sub motivul că nu era posibilă în acele condiții exprimarea liberă a voinței poporului"[180].

Astfel, sfârșitul lunii iulie găsea partidul unionist extrem de descurajat, o parte dintre membrii săi recunoscând dinainte că au pierdut și încercând să se apropie de guvern, iar o altă parte – cea mai importantă – protestând vehement contra ilegalității alegerilor.

Pentru moment, câștigul a fost așadar de partea caimacamului, puternic sprijinit de oficialitățile turce și austriece, cu toate că, în condițiile în care alegerile se încheiaseră, pe 23 iulie H. L. Bulwer menționa, într-o scrisoare către lordul Clarendon, că, "în ceea ce privește rezultatele finale, este dificil să se vorbească precis de vreun verdict fiindcă Moldova este o țară unde nimeni nu pare a fi clar ghidat de o opinie fixă"[181].

La rândul lor, corespondențele străine de presă nu vorbeau decât despre "nemulțumirea surdă și generală", de care era cuprinsă până și țărănimea, sesizându-se, ca de exemplu în "Messager du Midi" din 30 iulie 1857, faptul că "violențele comise de ocârmuirea din Moldova au semănat germenii revoltei"[182]. Alături de reliefarea stării generale de iritare, cu două zile înainte (28 iulie), în "L'Indépendance Belge", fuseseră semnalate, în egală măsură, și manifestările parțiale care amenințau țara "cu o explozie, de natură să producă cele mai grave complicații"[183], și care, la scurtă perioadă, vor fi intensificate datorită unui alt fapt ce a șocat opinia publică, și anume arestarea "arbitrară" a unor "persoane unioniste onorabile" – după cum arată V. Place într-o scrisoare din 2 august 1857[184].

Totuși, deși pare paradoxal, românii au obținut cu prilejul așa-zișelor alegeri o primă și categorică victorie în lupta pentru Unire – "*la grand victoire*", cum spunea Vasile Alecsandri într-o scrisoare către consulul francez de la Iași[185] –, fiindcă abținerea aproape completă de la vot a reprezentat "lovitura de grație" dată manevrelor puterilor antiunioniste. Valului de proteste din interior și a opiniei publice de pe continent, i s-a adăugat acțiunea energică a puterilor favorabile Unirii Principatelor[186].

[180] *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. II, p. 134
[181] *Ibidem*, vol. VII, p. 378
[182] Gh. Platon, *op. cit.*, p. 39
[183] *Ibidem*
[184] *Acte și documente*, vol. V, p. 369
[185] Victor Slăvescu, *Vasile Alecsandri și Victor Place în 1857*, în *RFR*, an XI, nr. 4, aprilie 1944, p. 147, 148
[186] Gh. Platon, *Unirea Principatelor Române*, p. 43

Așadar, atmosfera internațională era deosebit de încordată, tensiunea diplomatică dintre puterile garante agravându-se pe fondul unor mari frământări populare ce stăteau să izbucnească în Moldova[187]. Îngrijorate de starea de nemulțumire ce putea să genereze o nouă revoluție în Principatele Române, "puterile europene se grăbesc să găsească o soluție pentru aplanarea diferendului"[188], mai ales că problema românească era pe punctul de a provoca și un conflict european. Pentru a se evita o asemenea alternativă, era necesară intervenția Angliei care își modificase sensibil poziția în raport cu atitudinea favorabilă Unirii pe care o manifestase în timpul Congresului de pace de la Paris, fiindcă, sprijinind integritatea Imperiului otoman, Marea Britanie încuraja, de fapt, acțiunile și opoziția Porții[189].

În contextul dat – Franța nu agrea declanșarea unui război, Anglia era preocupată cu potolirea marii răscoale indiene – monarhii celor două imperii, împăratul Napoleon al III-lea (Charles Louis Napoleon Bonaparte) și regina Victoria, s-au întâlnit la Osborne (insula Wight, din canalul Mânecii), între 6-10 august 1857, unde au ajuns la un compromis în virtutea căruia Anglia a consimțit anularea alegerilor falsificate[190], iar Franța a renunțat la sprijinirea Unirii depline a Principatelor, declarându-se de acord doar cu o unire legislativă a acestora[191].

În realitate, datorită faptului că întâlnirea de la Osborne nu s-a încheiat cu un act comun, cu un aranjament parafat, ea a fost obiectul celor mai variate și contradictorii supoziții și interpretări. Cu toate acestea, într-un studiu special consacrat Osborne-ului (*L'accord d'Osborne – 9 août 1857*, în "Revue Roumaine d'Histoire", nr. 4, 1964), Andrei Oțetea a reușit să ajungă la următoarea concluzie: ambele părți erau grijulii să salveze alianța lor, și de aceea n-au intrat în amănunte privitoare la organizarea Principatelor; Napoleon III a obținut anularea alegerilor pentru Adunarea ad-hoc a Moldovei, plătind-o cu renunțarea la prințul străin și cu promisiunea de a se înțelege cu Anglia în privința organizării Principatelor înaintea Conferinței de la Paris[192]. Deși, englezii au procedat la o interpretare abuzivă a înțelegerii", totuși, ulterior, lordul Malmesbury (James Howard Harris, conte de Malmesbury), succesorul lui Clarendon la conducerea Ministerului de Externe al Angliei, a recunoscut că

[187] Richthofen către regele Prusiei, 6 augudt 1857 (Șt.Tătărescu, *op. cit.*, p. 107)
[188] Gh. Platon, *Frământări țărănești în Moldova în preajma Unirii*, în *Studii*, an XII, nr. 1, 1959, p. 133
[189] idem, *Unirea Principatelor Române*, p. 43
[190] Macel Emmerit, *op. cit.*, p. 58-59
[191] Gh. Platon, *op. cit.*, p. 43-44; St. Neagoe, *op. cit.*, p. 375
[192] L. Boicu, *op. cit.*, p. 197

la Osborne "Napoleon III n-a renunțat decât la Unirea cu prinț străin, dar că niciodată acolo n-a fost vorba de doi domnitori"[193].

Așadar, întâlnirea de la Osborne – căreia i se poate adăuga și protestul majorității Comisiei europene (Franța, Rusia, Prusia și Sardinia) ce a declarat alegerile nule și despre care Richthofen spunea la 6 august 1857, într-o scrisoare către regele Prusiei, că "a pus pe gânduri stăpânirea Moldovei și a trezit încrederea populației în cele patru puteri"[194], iar Victor Place susținea, la 10 august, că a reprezentat factorul ce a determinat numeroase persoane să creadă "acum că a venit momentul să-și exprime liber voința"[195] – a pus capăt tensiunii create pe plan european de falsificarea alegerilor, Turcia fiind constrânsă să accepte anularea alegerilor.

Astfel, la 12/24 august 1857, ministrul otoman Aali-Paşa i-a transmis lui Vogoride ordinul de anulare a alegerilor din Moldova[196], precum și de revizuire a listelor electorale și stabilire a noilor alegeri, "la data expirării a 15 zile de la primirea acelui Ofis"[197].

Între timp, Basily raportase prințului Gorceakov, la 9/21 august, că populația Moldovei a apreciat politica Franței de sprijin a cauzei Unirii și, în consecință, cu ocazia zilei împăratului francez (3/15 august), a luat parte la o mare demonstrație, având "150 de steaguri și numeroase buchete de flori"; acest lucru nu s-a petrecut însă și atunci când a fost vorba de ziua împăratului Austriei sau cea a reginei Angliei[198].

De asemenea, H. L. Bulwer nota și el, pe 13/25 aceeași lună, că "situația a început să devină favorabilă cauzei Unirii, pentru care se manifestă aproape toate gazetele"[199], iar mai apoi, "știrile pornite din Iași" anunțau, pe de

* Justificativ în acest sens este faptul că, la 11 și 12 august 1857, Hübner – ambasadorul Austriei la Paris, nota în jurnalul său că un atașat al ambasadei engleze i-a adus o depeșă telegrafică a lui Clarendon către lordul Cowley (ambasadorul Marii Britanii la Paris) potrivit căreia Anglia "a admis revizuirea listelor electorale în Moldova iar Napoleon III ar fi abandonat Unirea", precum și faptul că, la 10 august, Constantin Mussurus – ambasadorul Turciei la Londra, îi scria lui Aali Paşa că Franța și Anglia conveniseră să anuleze alegerile din Moldova, să mențină la viitorul congres de la Paris, indiferent de opiniile exprimate de Adunările ad-hoc, suzeranitatea otomană și să îngrădească Unirea Principatelor numai în domeniile militar, financiar și judiciar, dar "sub guvernarea a doi domnitori" (*Ibidem*, p. 189, 194)

[193] *Ibidem*, p. 197

[194] Șt.Tătărescu, *op. cit.*, p. 108

[195] *Acte și documente*, vol. V, p. 433

[196] L. Thouvenel, *op. cit.*, p. 153; Marcel Emmerit, *op. cit.*, p. 59

[197] *Acte și documente*, vol. V, p. 504

[198] *Ibidem*, p. 487

[199] *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. VII, p. 479

o parte, că "populația a fost cuprinsă de o mare bucurie la vestea anulării alegerilor", și pe de altă parte, că guvernarea lui Vogoride se dezagrega, deoarece "complotiștii încercau un puternic sentiment al descurajării", iar caimacamul, impresionat de conduita Franței, nu mai era atât de hotărât ca înainte[200]. În conformitate cu aceste știri erau și informațiile transmise de V. Place ambasadorului francez la Constantinopol, privit în Moldova "ca un protector și salvator" al țării[201].

Cert este că pe tot cuprinsul Moldovei s-a trecut la o substanțială revizuire a listelor electorale, iar campania electorală era reluată, fiind impulsionată, mai ales, de către fruntașii unioniști, deoarece era momentul prielnic pentru români "să se ajute singuri întru împlinirea marelui vis"[202].

Chiar și consulul general al Austriei transmitea pe 23 august/4 septembrie ministrului de externe al țării sale că "anunțata anulare a alegerilor, în care publicul a văzut doar o înfrângere a adversarilor Unirii, a făcut o adâncă impresie [...]; partidul conservator se teme în continuare de influența mitropolitului, susținut de clerul care îi este supus, se teme de efectul schimbărilor de la București, vede că o parte din adepții săi nehotărâți sau câștigați momentan tind să-l părăsească, și este îngrijorat că la noile alegeri nu va putea duce o luptă glorioasă împotriva opoziției"[203].

Cu privire la starea de spirit a moldovenilor (ca și a valahilor), semnificativă este scrisoarea lui Basily, din 24 august/5 septembrie 1857, către "consilierul intim" Maltzov, din care se degaja îngrijorarea față de "o eventuală alunecare a românilor spre căi și metode revoluționare de luptă", care ar însemna "ocupație armată străină"[204], cu toate că, pentru moment, populația rurală era calmă, neluând în seamă "eforturile utopiștilor de o parte și ale austro-turcilor de alta de a provoca un nou element de dezorganizare socială, alături de dezorganizarea politică a țării"[205].

La 27 august 1857, V. Place nota într-o depeșă către ministrul său că, în Moldova, "fiecare se pregătește de un nou scrutin cu speranța că de această dată rezultatul alegerilor va reflecta cu adevărat vocea populației"[206], iar în ziua următoare Gödel Lannoy recunoștea și el faptul că, în împrejurările existente, creșterea numărului unioniștilor de pe listele electorale moldovene – urmare a

[200] L. Boicu, *op. cit.*, p. 203-204

[201] Vezi L. Thouvenel, *op. cit.*, p. 154-155

[202] St. Neagoe, *op. cit.*, p. 376

[203] *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. II, p. 198-200

[204] L. Boicu, *op. cit.*, p. 43-44

[205] V. Maciu, *op. cit.*, p. 496

[206] *Acte și documente*, vol. V, p. 520

revizuirii lor în conformitate cu Ofis-ul dat de către Înalta Poartă – "lasă conservatorilor tot mai puţine speranţe de a obţine majoritatea la următoarele alegeri". După părerea celui din urmă, lucrurile deveneau însă de la zi la zi tot mai instabile şi mai insuportabile, iar "sentimentul de nesiguranţă începea să fie tot mai apăsător în toate clasele"[207] (?).

Perioada imediat dinaintea noilor alegeri, precum şi cea din timpul lor, găsea însă situaţia din Moldova tot încordată, determinându-l pe H. L. Bulwer să remarce pe 31 august/12 septembrie 1857 că "sunt de aşteptat unele proteste de la aceia care au fost până recent preponderenţi şi acum se găsesc angajaţi într-un conflict foarte incert pentru câştigarea superiorităţii, iar cea mai neplăcută trăsătură a acestui caz este că unii dintre conducătorii separatiştilor [cum ar fi Panaioti Balş, Al. Sturdza], par să fie dispuşi să urmeze aceeaşi cale, care a fost urmată nu cu mult timp în urmă de conducătorii unioniştilor – retrăgându-se de la orice participare la alegeri"[208].

Noua consultare populară a început la 29 august/10 septembrie 1857 şi s-a desfăşurat cu o largă participare a maselor, marcând adeziunea unanimă a poporului în favoarea Unirii[209]. Spre exemplu, în condiţiile în care a lipsit amestecul abuziv al guvernului, iar alegătorii au fost lăsaţi "să-şi exprime voinţa lor în toată libertatea"[210], la sate ţăranii mergeau la vot "plini de bucurie, strigând, potrivit mărturiei lui Scarlat Vîrnav, <<*Vivat Unirea, că a reînviat naţia română!*>>"[211].

Ziua de final a alegerilor – 5/17 septembrie – îl va impresiona profund pe V. Place, care, într-o depeşă adresată lui Ed. Thouvenel, va remarca faptul că în ţară "este un mare şi magnific triumf", referindu-se bineînţeles la succesul unioniştilor. În ceea ce priveşte modul în care au votat ţăranii, nota el, "nimeni nu cunoaşte pe cei aleşi, astfel încât nu se poate preciza nimic, dar, potrivit sentimentului general, ei sunt înclinaţi spre Unire mai mult decât toţi ceilalţi". Rezultatul alegerilor putea fi aşadar uşor de închipuit, succesul surâzându-le de această dată unioniştilor, ceea ce a pricinuit o bucurie şi un entuziasm imens, "o adevărată reînviere"[212].

Pe 12/24 septembrie, consulul Austriei şi cel al Franţei transmiteau miniştrilor de externe ai celor două puteri că partidul conservator a pregătit un protest, dar în timp ce primul susţinea că acesta cuprinde abuzurile şi

[207] *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. II, p. 200-202
[208] *Ibidem*, vol. VII, p. 584
[209] Gh. Platon, *op. cit.*, p. 44
[210] Victor Slăvescu, *Domnitorul Cuza şi Victor Place*, p. 14-15
[211] St. Neagoe, *op. cit.*, p. 376
[212] *Românii la 1859. Unirea Principatelor Române în conştiinţa europeană*, vol. I, p. 168-169

ilegalităţile care au avut loc la alegerile abia încheiate şi că proteste asemănătoare au mai fost deja întocmite şi înaintate Porţii şi de către electoratul conservator din Bârlad şi Tecuci[213], cel de-al doilea spunea că protestul a fost semnat de un număr foarte mic de persoane, fiind de fapt "o nouă gafă a agentului austriac", deoarece acest lucru nu s-a putut face decât prin intermediul "promisiunilor mincinoase ale caimacamului"[214].

În aceste noi alegeri, "desfăşurate într-o atmosferă de elevat entuziasm patriotic", candidaţii unionişti au învins pretutindeni, rezultând "un Divan aproape în unanimitate pentru Unire"[215], fapt care, potrivit unui articol din 20 septembrie/2 octombrie 1857, publicat în paginile ziarului "L'Indépendance Belge", "a avut darul să împrăştie incertitudinile cu privire la unanimitatea sentimentelor şi năzuinţelor poporului român"[216].

Aşadar, alegerile pentru Adunarea ad-hoc a Moldovei, ca şi pentru cea a Ţării Româneşti, au demonstrat într-o manieră impresionantă că "poporul român dorea să vieţuiască într-un stat naţional unitar şi că nu exista alternativă pentru Unire"[217].

Mai târziu, pe 25 septembrie/7 octombrie, H. L. Bulwer va relata o discuţie avută cu N. Vogoride, în care acesta din urmă recunoştea şi el că majoritatea populaţiei din Moldova era unionistă, însă susţinea că acest lucru se întâmpla, probabil, fără a se înţelege prea mult în privinţa acestei chestiuni; de asemenea, mai susţinea că mulţi separatişti erau "mânioşi pe nedrept" şi făceau numeroase reclamaţii, unii pentru că ei credeau că nu ar fi trebuit ca el însuşi să fie "atât de imparţial" şi să-i fi ajutat din nou, aşa cum s-a întâmplat în cazul primelor alegeri, alţii, pentru că gândeau că "politica lor trebuie, în orice caz, să facă zgomot"[218].

La 26 septembrie/8 octombrie 1857, după ce între timp lucrările Divanului moldovenese fuseseră deschise "în mijlocul însufleţirii obşteşti"[219] (pe 22 septembrie/4 octombrie[220]), V. Place remarca într-o scrisoare trimisă ambasadorului francez la Constantinopol că acest lucru a fost primit cu mare

[213] *Documente privind Unirea Principatelor*, II, p. 221-222
[214] *Ibidem*, vol. VI, p. 90
[215] A. D. Xenopol, *op. cit.*, p. 41
[216] Gh. Platon, *Lupta românilor pentru unitate naţională. Ecouri în presa europeană: 1855-1859*, p. 39
[217] L. Boicu, *op. cit.*, p. 206
[218] *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. VII, p. 624-625
[219] T. W. Riker, *op. cit.*, p. 192
[220] Victor Slăvescu, *op. cit.*, p. 15; Barbara Jelavich, *op. cit.*, p. 83

entuziasm de către populaţie[221], spre deosebire de aristocraţie, care, conform spuselor lui Basily, datând chiar din ziua de 22 septembrie/4 octombrie, era "atinsă de o prostraţie generală", atitudinea ei fiind "mai degrabă pasivă"[222].

La 7/19 octombrie, Adunarea ad-hoc a adoptat într-o atmosferă de avânt patriotic programul unionist, exprimând prin aceasta "năzuinţa fierbinte spre unitate a poporului din Moldova"[223].

O altă problemă importantă care a trebuit luată în discuţia Adunării de la Iaşi a fost cea a raporturilor dintre ţărani şi proprietari, şi asta deoarece, aşa cum spunea Anastasie Panu, "îmbunătăţirea soartei locuitorilor săteni este una din dorinţele ce fiecare român formează"[224] şi, conform celor transmise de M. Kogălniceanu lui Dimitrie Brătianu la 28 octombrie/9 noiembrie 1857, dacă deputaţii moldoveni s-ar "fi oprit după rostirea dorinţei Unirei, am fi avut o revoluţie de ţărani, de care *par parenthèse* şi acum suntem ameninţaţi", întrucât "grozăviile care se fac pe la moşii de boieri şi arendaşi", sau cele făcute de caimacamii Balş şi Vogoride, generau multe "nenorociri"[225].

În acest sens, la 14/26 noiembrie, V. Place făcea anumite referiri la situaţia încordată ce s-a iscat între ţărani şi proprietari pe marginea problemei raportului dintre cele două categorii sociale, problemă abordată cam prea direct şi acuzator de reprezentanţii celor dintâi în forul nou ales şi prea neînţelegător şi fără cale de rezolvare de cei din urmă[226]. Toate acestea n-au avut alt rezultat decât răspândirea unei anumite stări de agitaţie atât la Iaşi cât şi în ţară, unde ţăranii au început, pe alocuri, să refuze a mai lucra pământul, stârniţi fiind la a se răscula şi de către agenţii Austriei veniţi din Bucovina şi Transilvania[227].

Pe 28 noiembrie/10 decembrie, făcând din nou referire la problema îmbunătăţirii situaţiei ţăranilor, consulul francez menţiona că, în ceea ce priveşte agitaţia resimţită în satele Moldovei, aceasta "nu va fi mare şi în nici un caz amplificată pe timpul iernii, dar atunci când va sosi primăvara şi vor începe lucrările agricole posibilitatea ca ţăranii să refuze munca pentru proprietari n-ar fi surprinzătoare, la fel cum n-ar fi nici izbucnirea unei răscoale"[228].

În condiţiile în care, la 21 decembrie 1857/2 ianuarie 1858, Adunarea

[221] *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. VI, p. 94
[222] L. Boicu, *op. cit.*, p. 207
[223] D. Berindei, *Locul istoric al Adunărilor ad-hoc*, în *Studii*, tom 19, nr. 1, 1966, p. 27; vezi şi Barbara Jelavich, *op. cit.*, p. 83
[224] St. Neagoe, *op. cit.*, p. 402
[225] *Mihail Kogălniceanu. Texte social-politice alese*, coord. Dan Berindei, Bucureşti, 1967, p. 204
[226] Vezi Vasile Popovici, *Probleme sociale în dezbaterile Divanului ad-hoc al Moldovei*, în *SCŞ*, X, 1959, 1,2, p. 18; St. Neagoe, *op. cit.*, 426-428
[227] *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. VI, p. 108-109
[228] *Ibidem*, p. 111

ad-hoc de la Iaşi ţinea ultima şedinţă încheindu-şi astfel activitatea[229], la începutul anului 1858 un firman turcesc punea capăt oficial exixtenţei sale. Astfel, pe 13/25 ianuarie 1858, V. Place nota într-o scrisoare adresată lui Ed. Thouvenel că, totuşi, felul în care fusese redactat de către Poartă firmanul de dizolvare a Divanului din Moldova a îndurerat profund pe oamenii din ţară, deoarece aici se considera că acest for şi-a făcut pe deplin datoria şi "merita o concediere mai politicoasă"[230].

Aşadar, după ce deputaţii moldoveni, ca de altfel şi cei din Ţara Românească, au hotărât aproape în unanimitate că dorinţele fundamentale ale poporului român* sunt Unirea, autonomia, prinţul străin, neutralitatea, o Adunare legiuitoare care să reprezinte "interesele naţiei", precum şi garanţia colectivă a Marilor Puteri, problema Unirii şi a viitoarei organizări a Principatelor trecea din nou în discuţia diplomaţiei europene[231].

Totuşi, în ciuda elocventului vot pentru Unire al ambelor Adunări ad-hoc, rezistenţa engleză şi preţul dat alianţei engleze au făcut ca Franţa să alunece tot mai mult pe panta concesiilor, fapt pentru care, la 11/23 februarie 1858, într-o scrisoare adresată lui V. Alecsandri şi trimisă din Nisa, I. Bălăceanu susţinea că ştie "din sursă mai mult ca sigură" că proiectul Unirii a fost complet abandonat de către cabinetul din Paris[232].

În ceea ce priveşte agitaţiile ţărăneşti, aşa cum presupunea V. Place la sfârşitul lui 1857, pe perioada iernii 1857/1858 acestea au stagnat, însă la venirea primăverii ţăranii au reînceput să devină nesupuşi şi să protesteze impotriva situaţiei în care se aflau. Astfel, într-un raport către contele Buol, datat din 10/22 aprilie 1858, Gödel Lannoy menţiona că în zona Vasluiului o parte din ţărani au refuzat să presteze munca pe pământul boierilor, lucru pe care nu-l vor face decât după intervenţia unei unităţi de jandarmi. Totuşi, acest incident – considera consulul austriac – "a fost exagerat în discuţiile moldovenilor fiind catalogat ca un semn că va urma o răscoală generală"[233].

Pe 2/14 mai V. Place nota într-o scrisoare adresată baronului Talleyrand-Périgord, că în Moldova, ca şi în Ţara Românească, exista un anume

[229] Victor Slăvescu, *op. cit.*, p. 15
[230] *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. VI, p. 118
* În acest sens, Basily nota încă de la 17/29 noiembrie 1857, într-un raport către prinţul Gorceakov, că "substanţa dorinţelor Adunării era conformă sentimentelor ţării", deşi, iniţial, lucrările ambelor Adunări îi provocaseră anumite nelinişti (L. Boicu, *op. cit.*, p. 225)
[231] *Istoria României*, vol. IV, p. 282-291
[232] L. Boicu, *op. cit.*, p. 225
[233] *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. II, p. 341-342

curent, greşit după părerea sa, de "unire şi constituire a noului stat prin forţe proprii", mergându-se până acolo încât se vehicula intenţia de organizare a unei insurecţii[234].

În condiţiile în care, la 10/22 mai 1858, erau deschise lucrările Conferinţei de la Paris[235] ce urma să hotărască viitorul Principatelor Române, pe 12/24 aceeaşi lună consulul francez îi scria lui Ed. Thouvenel că, la est de Carpaţi, era o stare de mare nelinişte, în primul rând pentru că nimeni nu a primit nici o veste cu privire la cele întâmplate în cadrul dezbaterilor şi, în al doilea rând, pentru că locul de desfăşurare a acestora începea să se extindă, unele lucrări urmând a fi ţinute şi la Viena. Totuşi, "partidul naţional" vedea în această extindere un motiv de a avea speranţe în Unire, considerând că în acest caz "totul va fi mai uşor de aranjat decât o spun ziarele austriece, şi că, dacă ideea lor nu va triumfa, ea mai are încă câteva şanse", ei examinând deja ceea ce le mai rămânea de făcut în caz de respingere a unificării. Aceste speranţe erau de fapt legate de posibilitatea de a găsi alte căi de rezolvare a situaţiei, printre care se remarcă două tendinţe ale unioniştilor, şi anume:

a) aruncarea în întregime în braţele Rusiei;
b) recurgerea la o insurecţie a cărei rezultat să fie expulzarea domnitorilor şi unirea celor două Principate.

Susţinerea cea mai largă o aveau promotorii celei din urmă idei (An. Panu, ş.a.), deoarece ei considerau – cu justeţe dealtfel – că, ţinându-se cont de faptul că Tratatul de la Paris din 1856 stabilise clar că nici o forţă străină nu va putea pătrunde pe teritoriul locuit de români înainte de o înţelegere prealabilă între toate Puterile, lucru greu de realizat, ei vor avea destul timp să termine treaba fără a fi împiedicaţi[236].

Pe 22 mai/3 iunie 1858, V. Place îi scria lui Ed. Thouvenel că în Moldova există o nemulţumire surdă faţă de Puterile garante, care prinde în fiecare zi tot mai multă consistenţă, pe măsură ce se răspândeşte ideea unei decepţii grave a dorinţei formulată de Divanul ad-hoc. "Dacă – ceea ce este probabil – Conferinţa va readuce această ţară la vechiul regim, oamenii nu se vor supune şi totul semnalează că o răscoală nu va întârzia să mături pe viitorii domnitori"[237].

La data de 27 mai/8 iunie, consulul austriac nota că modul în care o parte din Marile Puteri interveneau în problemele Imperiului Otoman a început să provoace o oarecare "agitaţie" şi în cazul românilor. După ce partidul

[234] *Ibidem*, vol. VI, p. 152
[235] Marcel Emmerit, *op. cit.*, p. 66; T. W. Riker, *op. cit.*, p. 205; D. Vitcu, *op. cit.*, p. 35
[236] *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. VI, p. 136-137
[237] *Românii la 1859. Unirea Principatelor Române în conştiinţa europeană*, vol. I, p. 253-255

unionist a stat un timp în umbră, constata el, acordul dintre Franţa şi Rusia în problema montenegreană[238] a provocat o mai mare activitate a "agitatorilor" şi a oferit ocazia să impresioneze în favoarea sa "publicul credul". De asemenea, întâlnirile şefilor unionişti s-au înmulţit iar publicul a devenit neliniştit în urma unei serii de informaţii "false" (?) puse în circulaţie prin anumite scrisori "provocatoare" venite din Valahia. O impresie puternică a fost produsă şi de un discurs al consulului Franţei, care i-a asigurat pe români de ajutorul francez în cazul în care ei doresc să urmeze exemplul montenegrean, respectiv să creeze un stat naţional. Un alt lucru sesizat de Gödel Lannoy este faptul că atmosfera a început să se încingă în urma zvonului precum că în Ţara Românească s-ar crea dezordini şi că miliţia de acolo va lupta în favoarea Unirii, ştiut fiind faptul că şi ofiţerii moldoveni simpatizau cu unioniştii[239].

În condiţiile în care, la sfârşitul lui iunie 1858, Conferinţa de la Paris era suspendată, pe data de 26 iunie/8 iulie V. Place menţiona că acest lucru se adăuga la "perturbarea care deja domneşte în spiritele acestei ţări"[240], astfel ajungându-se la un "talmeş-balmeş de nerecunoscut", fiecare aşteptând dintr-un moment într-altul o schimbare radicală a regimului, iar pe 3/15 iulie amintea din nou posibilitatea pregătirii unei insurecţii dacă "regimul stabilit de Conferinţă va fi pentru moldo-valahi o foarte cruntă decepţie"[241].

În ceea ce priveşte primele decizii ale Conferinţei de la Paris, Gödel Lannoy nota pe 29 iulie/10 august 1858 că, printre altele, hotărârea ca pe viitor Principatele Române să îşi aleagă singure conducătorii a provocat în Moldova o impresie cu atât mai profundă cu cât se presupunea că dreptul de numire "aparţine exclusiv Porţii". Astfel, în timp ce iniţial cei liniştiţi erau simpatizanţii Porţii, mai apoi situaţia s-a schimbat în aşa fel încât, după o destindere de câteva luni, cu toate că o parte dintre liderii unionişti se aflau încă la ţară sau în străinătate, s-a creat o stare de agitaţie generală, "care ameninţă să devină cu atât mai puternică, cu cât nu mai este vorba de recunoaşterea unor puncte de vedere şi principii, ca la alegerile precedente, ci de viitorul partidelor şi de perspectivele şi avantajele imediate ale alegătorilor participanţi". În acest fel, considera consulul austriac, "actul alegerilor" devenea "o speculaţie personală a votanţilor, iar voturile vor putea fi practic cumpărate". Referindu-se şi la celelalte hotărâri ale Coferinţei de la Paris, tot el susţinea că V. Place încerca să le prezinte sub o formă care lăsa de înţeles că "Unirea ar fi iminentă, afirmaţii

[238] Vezi A. J. P. Taylor, *The struggle for Mastery in Europe 1848-1918*, Oxford Paperbacks, 1971, p. 97 (apud L. Boicu, *op. cit.*, p. 199)
[239] *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. II, p. 345-346
[240] *Ibidem*, vol. VI, p. 144
[241] *Ibidem*, p. 146; L. Thouvenel, *op. cit.*, p. 289

ce fac o mare impresie asupra opiniei publice"[242].

Dezbaterile Conferinței de la Paris au fost prelungite până la 7/19 august 1858, când membrii participanți, reprezentând Marile Puteri, s-au întrunit în ultima ședință, pentru semnarea actului final – *Convenția pentru organizarea definitivă a Principatelor Române**, care cuprindea statutul internațional și principiile de organizare internă a celor două țări române[243].

Pe 9/21 august, același Gödel Lannoy susținea că, "avându-se în vedere participarea mare la sărbătoarea ocazionată de ziua împăratului Austriei, rezultă că în Moldova acesta este foarte simpatizat"[244], iar pe 18/30 aceeași lună nota că vestea formării viitoarei căimăcămii din miniștri și aliați ai principelui Ghica "a dus întreg partidul conservator la mare îngrijorare, urmată apoi de o deznădejde generală"; în final însă, stabilirea componenței căimăcămiei din Anastasie Panu,

* De fapt, așa cum sesiza și Victor Slăvescu într-un articol privitor la colaborarea lui Vasile Alecsandri cu Victor Place, consulul francez era îndeaproape "amestecat în toate frămîntările politice" ale moldovenilor din perioada alegerilor pentru Divanul Ad-hoc, el sprijinindu-i foarte mult pe fruntașii unioniști "în acțiunea lor națională" (Victor Slăvescu, *Vasile Alecsandri și Victor Place în 1857*, p. 146) și exercitînd "o mare influență asupra popualației" (Marcel Emmerit, *op. cit.*, p. 32), lucru care de fapt se petrecea cu autorizația ministrului francez de externe, care îi și conferise "importante atribuții publice" (*Ibidem*, p. 29)

[242] *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. II, p. 353-354

* În legătură cu Convenția semnată la Paris, A. D. Xenopol va nota la 1896, în celebra sa lucrare *Istoria românilor*, că aceasta "este o lucrare foarte stranie, o silință supremă a combinației diplomatice, care totdeauna a căutat să domine prin idei, adesori prin cuvinte, interesele reale și puternice ale vieții. Ea este un amestec hibrid și nefiresc de unire și despărțire, în care caută să se împace interesele deosebite ale puterilor (europene) pe capul poporului român", căruia "necontenit i se arată unirea, dar i se pun stăvili pentru ca ea să nu se realizeze" (A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, vol. XII – *Revoluția din 1848 și Unirea: 1848-1859*, Iași, 1896, p. 234). Așadar, Convenția de la Paris – acea "jumătate de Unire" (A. D. Xenopol, *Domnia lui Cuza Vodă*, vol. I, Iași, 1903, p. 7 – apud D. Vitcu, *op. cit.*, p. 37) –, "act diplomatic heteroclit" (D. Berindei, *Constituirea statului național român în context european*, în vol. *Cuza vodă. In memoriam*, Iași, Ed. Junimea, 1973, p. 135 – apud D. Vitcu, *op. cit.*, p. 36), "imagine vie a divergențelor între puterile europene în problema Principatelor, n-a dat acesteia din urmă soluția așteptată de poporul român în privința Unirii, în conformitate cu voința unanim exprimată prin Adunările ad-hoc, cu interesele și țelurile sale fundamentale" (D. Vitcu, *op. cit.*, p. 36)

[243] D. Ivănescu, *Evrei și români la mijlocul secolului trecut*, p. 102. Pentru detalii, vezi Marcel Emmerit, *op. cit.*, p. 66-67; Barbara Jelavich, *op. cit.*, p. 87-88; St. Neagoe, *op. cit.*, p. 500; Gh. Platon, *Unirea Principatelor Române*, p. 50

[244] *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. II, p. 356

Vasile Sturdza și Ștefan Catargi (primii doi – unioniști, ultimul – separatist)[245] a ajuns să nu fie apreciată nici de către partizanii Unirii, care au început să se fracționeze "în funcție de interesele diferite ale liderilor de partid în privința persoanei ce urma a fi aleasă ca voevod"[246] ș.a.m.d.

La 1/13 septembrie 1858, Henry S. Ongley, agent interimar al consulatului Angliei la Iași, într-o scrisoare către H. L. Bulwer, menționa că "marii proprietari de pământ sunt dezamăgiți că persoane ce au venituri funciare de numai 500 ducați pe an au căpătat permisiunea să voteze, deoarece rezultatul va fi în acest caz excluderea lor (a marilor proprietari) din Adunare". Totuși, considera el, "acordurile Conferinței par să fi dat, în general, satisfacție moldovenilor (care însă ar fi și mai atrași de ideea unirii sub un prinț străin)", ei arătându-se destul de mulțumiți, sau cel puțin neplângându-se, situație în care toate partidele au început să fie ocupate cu propaganda electorală în diverse districte pentru pregătirea viitoarelor alegeri[247].

Contrar opiniei consulului englez, dintr-o corespondență din Constantinopol, datând din 8/20 septembrie, reiese că românii nu erau satisfăcuți "decât pe jumătate" de rezultatul Conferinței[248].

La rândul său, Gödel Lannoy susținea, într-un raport din 9/21 septembrie adresat contelui Buol, că adepții unioniști din Moldova "sunt încă numeroși, dar nu mai sunt atât de încrezători și de siguri pe ei ca altă dată", iar "cuvintele consulului francez nu mai găsesc răsunetul pe care-l găseau înainte; în timp ce majoritatea caută să-și amâne împlinirea intereselor pentru un viitor mai îndepărtat, doar fracțiunea extremă mai face planuri să îndeplinească cu prima ocazie favorabilă Unirea Principatelor". Tot el considera că partidul unionist și cel separatist "nu se mai combat atât de îndârjit ca altă dată, ci se neutralizează treptat, formând noi grupări. În aceste împrejurări, cei care se confruntă și atrag diferite elemente de partid pentru a face alianțe, mai mult sau mai puțin naturale, sunt proprietarii și cei fără proprietate, clasele de sus și de jos, aristocrația și democrația"[249].

H. S. Ongley își va face din nou cunoscută prezența pe 11/23 septembrie, când va raporta că legea electorală pentru Principate, anexată Convenției de la Paris și publicată în "L'Indépendence Belge" pe data de 1/13 aceeași lună, a creat o senzație considerabilă; clauza care fixa un venit de 1.000

[245] Barbara Jelavich, *op. cit.*, p. 93

[246] *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. II, p. 361-363

[247] *Ibidem*, vol. VII, p. 751

[248] Gh. Platon, *Lupta românilor pentru unitate națională. Ecouri în presa europeană (1855-1859)*, p. 84

[249] *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. II, p. 368-370

ducați ca cens pentru a fi alegător a dat satisfacție marilor proprietari funciari, deoarece aceștia avuseseră inițial impresia, după cum tot el spusese, că se fixase o sumă scăzută, de numai 500 ducați; juriștii și străinii naturalizați erau în schimb foarte nemulțumiți de cele mai multe din clauze, întrucât astfel ei se vedeau excluși de la a avea un loc în Adunare[250].

Pe 18/30 septembrie, și V. Place sesiza faptul că deciziile Conferinței au fost cunoscute în Principat, însă dacă la început susținea că acestea au fost bine primite, cu regretul doar că nu a fost proclamată și unirea totală[251], pe 23 septembrie/5 octombrie va spune exact contrariul, și anume că actul semnat la Paris de către Marile Puteri a fost rău primit, singurele puncte care au trezit interesul unioniștilor moldoveni fiind cele referitoare la puterea dată domnitorului și la legea electorală[252]. De asemenea, ceva mai târziu, pe 25 octombrie/6 noiembrie 1858, consulul france va menționa într-un nou raport către contele Walewski, că, pe lângă boierii indiganți din cauza "pierderii privilegiilor lor speciale", și "radicalii se simțeau dezamăgiți văzând limitele restrânse ale sufragiului"[253], fapt reliefat și de Popov într-o scrisoare către Giers, datând din 26 septembrie/8 octombrie același an[254].

Referindu-se la același fapt, adică cunoașterea și în Moldova a conținutului Convenției de la Paris din 19 august, Gödel Lannoy susținea, într-o scrisoare din 29 septembrie/11 octombrie, că acest lucru era de natură să incite din nou spiritele*. Astfel, raporta el, "boierimea conservatoare se plânge în legătură cu pierderea drepturilor sale excepționale și a privilegiilor și se teme să nu fie inundată de alte elemente pe care nu le va putea controla, cei mai înțelegători, care sunt dispuși să accepte o variantă moderată a progresului, sunt totuși îngrijorați că încă mult timp vor lipsi condițiile necesare pentru o funcționare normală a viitorului organism, iar unioniștii sunt cei care își manifestă cel mai tare nemulțumirea deoarece în aceste noi condiții ei începeau să găsească tot mai puține puncte de referință pentru planurile lor de viitor, simțindu-se deci dezamăgiți atât de componența și atribuțiile Comisiei centrale

[250] L. Thouvenel, *op. cit.*, p. 298; *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. VII, p. 759;
[251] *Ibidem*, p. 298-299; *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. VI, p. 167
[252] *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. VI, p. 168
[253] T. W. Riker, *op. cit.*, p. 234
* De altfel, un articol apărut în *Messager du Midi* încă din 20 septembrie/2 octombrie 1858 sesiza faptul că "situația din Principate, asupra cărora se îngrămădesc norii, este apreciată ca fiind gravă" (Gh. Platon, *op. cit.*, p. 84)
[254] Barbara Jelavich, *Russia and the Double Election of Alexander Cuza, 1858-1859: The Letters of S. I. Popov to N. K. Giers*, 1965, p. 124 (apud idem, *Russia and the formation of the Romanian national state: 1821-1878*, p. 91)

de la Focșani, cât și de puterile acordate viitorilor *hospodari*". În același timp, "oamenii direcției radicale încep să se ocupe din nou cu o serie de proiecte, prin care speră să slăbească eficiența Comisiei, o parte fiind de părere că trebuie organizată o agitație generală pentru a protesta împotriva hotărârilor ei și boicotat orice tip de alegeri, o altă parte dorind să submineze alegerea domnitorilor și să instaureze la Focșani un guvern provizoriu pentru ambele țări, iar alții socotind că soluția ideală este înțelegerea cu valahii în vederea alegerii unei singure persoane în fruntea ambelor state". De asemenea, "ținând cont de faptul că V. Place făcea referiri în public că din actul redactat la Paris reiese că Franța vede în continuare unirea țărilor române sub domnia unui principe străin ca pe cea mai bună soluție și că împlinirea materială a acesteia trebuie văzută de către Puteri ca un merit al politicii franceze iar înfăptuirea politică rămâne în sarcina Principatelor, partidul conservator a căzut pradă descurajării și dezamăgirii, văzându-se astfel la fel de marginalizat pe cât se vede partidul unionist de avantajat"[255].

La 1/13 octombrie, H. S. Ongley, cunoscând de acestă dată mai exact situația din Moldova, îi va scrie din nou lui H. L. Bulwer, transmițând, referitor la Convenția privind Principatele, că "unii spun că domnului i s-au acordat prea mari puteri, alții că prevederile sale sunt necorespunzătoare pentru această țară", lăsând astfel de înțeles, ca și consulul francez, că "aceasta nu este privită cu ochi buni, neexistând nici o persoană care să vorbească în favoarea ei, ci doar contra"[256].

Pe 14/26 octombrie, același consul britanic interimar de la Iași nota că "boierii de mijloc nu par a se simți destul de puternici pentru a asigura succesul candidatului lor, dacă vor propune unul"[257], pentru ca, la 17/29 octombrie, într-un raport adresat generalului Kovalewsky, Popov să vorbească despre susținătorii lui M. Sturdza, unul din aspiranții la domnie, susținători între care se aflau "aproape toți marii boieri legați de vechea ordine de lucruri, ca și parveniții bogați", deoarece "interesele dominante ale lor provin din faptul că sunt mari proprietari și se tem cel mai mult de revizia legii care reglementează raporturile dintre proprietari și țărani" – revizie impusă de Convenția de la Paris[258]. Tot consulul rus mai anunța și faptul că, doar cu o zi înainte, ajunsese de la Constantinopol comisarul otoman Afif-Bei, aducând firmanul care promulga Convenția amintită mai sus, o dată cu care sosea și numirea oficială a

[255] *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. II, p. 370-372
[256] *Ibidem*, vol. VII, p. 767
[257] *Ibidem*, p. 769
[258] V. Maciu, *S. I. Popov și luptele politice din Moldova în octombrie-decembrie 1858*, în *Studii*, tom 26, nr. 1, 1973, p. 10

celor trei caimacami care trebuiau să conducă Moldova în timpul pregătirii și efectuării alegerilor pentru Adunarea electivă și care erau Șt. Catargiu (înlocuit mai târziu prin Ion A. Cantacuzino[259]), V. Sturdza și An. Panu[260].

De altfel, în aceeași zi de 16/28 octombrie, hatișeriful otoman care transmitea oficial textul Convenției și anexele sale, precum și firmanul referitor la numirea noii căimăcămii se și publicau în "Monitorul oficial al Moldovei".

În aceste condiții, la 7/19 noiembrie 1858, H.S. Ongley vorbea despre un protest redactat de vreo zece boieri contra celor doi membri unioniști ai căimăcămiei (Anastasie Panu și Vasile Sturdza), ca și de un altul înaintat în același sens de șefii corporației Arte și Meserii din Iași[261].

La un astfel de protest va face referire și Gödel Lannoy, care, într-un raport din 8/20 noiembrie trimis contelui Buol, reproducea cele scrise de mai mulți boieri moldoveni într-o plângere adresată marelui vizir Aali-Pașa, și anume că situația din Moldova era de natură a provoca "o profundă neliniște în spiritul public"[262], iar cea mai mare parte a populației "nu este de acord cu această stare de anarhie" și "așteaptă cu nerăbdare luarea măsurilor necesare în vederea stopării dezorganizării care ia amploare"[263].

Pe 2/14 decembrie 1858, Henry Adrien Churchill, noul consul al Marii Britanii la Iași, îi transmitea și el lui H. L. Bulwer că, datorită citirii firmanului sultanului ce cuprindea Convenția, "țara se află în cea mai mare stare de agitație"[264], fapt accentuat și de apropierea datei de desfășurare a alegerilor pentru Adunarea electivă, care se vor desfășura între 16-18/28-30 decembrie și vor da "o majoritate zdrobitoare partidei naționale"[265].

Conform unui raport al consulului rus Popov către generalul Kovalewsky, datat din 24 decembrie 1858/5 ianuarie 1859, această victorie unionistă în alegeri a fost obținută și datorită "imparțialității autorităților însărcinate să dirijeze operațiile electorale", fapt inedit atât pentru unioniști, cât și pentru "adversarii Partidei naționale" – care astfel și-au văzut înșelate așteptările, deoarece ei sperau să se comită din nou abuzuri, pentru a putea "justifica atacurile lor contra acestui partid"[266].

La 28 decembrie 1858/9 ianuarie 1859, la Iași, erau inaugurate lucrările

[259] Marcel Emmerit, *op. cit.*, p. 69; Victor Slăvescu, *Domnitorul Cuza și Victor Place*, p. 17
[260] *Ibidem*; V. Maciu, *op. cit.*, p. 11
[261] *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. VII, p. 796
[262] *Ibidem*, vol. II, p. 393
[263] *Ibidem*, p. 395-396
[264] *Ibidem*, vol. VII, p. 821
[265] V. Maciu, *op. cit.*, p. 16
[266] *Ibidem*, p. 17

Adunării elective a Moldovei[267], deputații fiind "salutați de popor cu strigăte de *<<Trăiască Unirea!>>*[268]. Astfel, era evident că Partida națională, stăpânind majoritatea în Adunare și beneficiind de un larg sprijin popular, putea asigura o desfășurare a evenimentelor favorabilă țelurilor ei. În aceste condiții, problema centrală ce se punea deputaților Partidei naționale era aceea de a se fixa asupra unui unic candidat la domnie*, deoarece, inițial, în lista oficială erau incluși nu mai puțin de 38 de candidați. După mai multe ședințe, s-a ajuns ca, în seara zilei de 3/15 ianuarie, deputații unioniști să hotărască în unanimitate susținerea candidaturii colonelului Alexandru Ioan Cuza[269], care, două zile mai târziu, pe 5/17 ianuarie 1859, a fost ales în unanimitate domn al Moldovei[270].

În situația dată, la 6/18 ianuarie, Victor Place îi transmitea contelui Walewski enormul entuziasm cu care "a fost primită peste tot această alegere", entuziasm care se manifesta "prin cele mai călduroase demonstrații"[271], căci "numai puțini erau aceia care se arătară nemulțumiți de rezultat"[272].

Pe 25 ianuarie/6 februarie 1859, în condițiile în care cu doar o zi în urmă avusese loc alegerea ca domnitor a lui Al. I. Cuza și în Țara Românească[273], unde, de asemenea, "a fost primit cu entuzism"[274], Churchill scria, într-un raport adresat lordului Malmesbury, că alegerea acestui candidat al paridului unionist moldovean și la sud de Milcov a creat o mare bucurie în Moldova, lucru recunoscut chiar și de Gödel Lannoy[275], fiind considerată "un mare pas spre Unire"**, iar "dacă Poarta ar încerca refuzarea investiturii, va trebui să facă față respingerii autorității sale de către români, care își vor apăra

[267] Victor Slăvescu, *op. cit.*, p. 17
[268] Dan Berindei, *Epoca Unirii*, București, 2000, p. 79
* În Adunarea electivă a Moldovei "domina ideea, făcută public, cum că se dorea un domnitor cu mandatul precis de a realiza Unirea" (L. Boicu, *op. cit.*, p. 249)
[269] Dan Berindei, *op. cit.*, p. 79-80
[270] L. Thouvenel, *op. cit.*, p. 333; T. W. Riker, *op. cit.*, p. 249; Gh. Platon, *Unirea Principatelor Române*, p. 54; Barbara Jelavich, *Russia and the formation of the Romanian national state: 1821-1878*, p. 96
[271] *Românii la 1859. Unirea Principatelor Române în conștiința europeană*, vol. I, p. 303
[272] Gödel Lannoy către contele Buol, 20 ianuarie 1859 (T. W. Riker, *op. cit.*, p. 251)
[273] L. Thouvenel, *op. cit.*, p. 335; Marcel Emmerit, *op. cit.*, p. 70; Barbara Jelavich, *op. cit.*, p. 97
[274] R. V. Bossy, *op. cit.*, p. 18
** În același sens, la 22 februarie 1859, baronul Eder, consulul austriac la București, va raporta că "moldovenii, emoționați, sunt dispuși să renunțe la capitala lor în favoarea capitalei valahe" (*Ibidem*, p. 18)
[275] Gödel Lanny către Buol, 6 februarie 1859 (*Ibidem*, p. 14)

drepturile până la capăt"[276]. În acelaşi sens, consulul francez nota şi el, la 28 ianuarie/9 februarie, că "ar fi cu neputinţă să se poată descrie entuziasmul cu care fu primită această ştire" la Iaşi şi în întreaga ţară[277].

Aşadar, la începutul anului 1859 sosise momentul ca românii înşişi să hotărască asupra propriului destin şi aceasta avea să se întâmple, după afirmaţia baronului Adolph d'Avril (viitor consul general al Franţei la Bucureşti), când, aşa cum se poate observa în cele expuse mai sus, "dejucând în parte stipulaţiile Convenţiei, Moldova şi Valahia au ales acelaşi domn". Veritabila semnificaţie politică a acestui act, considera diplomatul francez, era de "a da principiului unirii o consacrare solemnă"[278].

În concluzie, remarcăm faptul că, în ceea ce priveşte reflectarea stării de spirit din Moldova din perioada dintre Congresul de pace de la Paris din 1856 şi momentul relizării Micii Uniri prin dubla alegere ca domnitor atât la nord cât şi la sud de Milcov a lui Al. I. Cuza la 5/17 ianuarie 1859, respectiv 24 ianuarie/5 februarie acelaşi an, rapoartele consulare străine ne oferă o imagine destul de complexă şi de sugestivă, în general asemănătoare cu cea transmisă de către românii direct participanţi la importantele evenimente ale acelor timpuri. Este adevărat că pe alocuri, în anumite condiţii sau împrejurări, ştirile raportate de către străini au mai denaturat adevărul, încercând să prezinte una sau alta dintre situaţii într-un mod cât mai favorabil statului pe care îl reprezentau, deoarece consulii, prin statutul lor, formulau impresii, constatări, observaţii locale, pe care le raportau ierarhic sau direct miniştrilor de externe, dezvăluind în cuprinsul corespondenţelor lor, propria atitudine faţă de evenimentele sau personajele comentate, atitudine care nu putea fi decât în strictă concordanţă cu poziţia statelor din care făceau parte.

[276] *Documente străine despre români*, coord. Ionel Gal, Bucureşti, 1979, p. 229; *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. VII, p. 912; *Românii la 1859. Unirea Principatelor Române în conştiinţa europeană*, vol. I, p. 347-348

[277] T. W. Riker, *op. cit.*, p. 261

[278] D. Ivănescu, *Diplomatul francez Adolph d'Avril despre unirea Principatelor şi Al. I. Cuza*, p. 201

LES RAPPORTS CONSULAIRES ETRANGERES SUR L'ETAT D'ESPRIT D'APRES LE CONGRES DE PARIS(1856)

Les rapports consulaires étrangers nous offrent une image complexe et suggestive sur l'état d'esprit de la Moldavie des années suivantes le Congrès de Paix de Paris(1856). Ainsi, on doit retenir le fait que, bien que par endroits, tout en essayant de présenter certaines situations de la manière la plus favorable à l'État qu'ils représentaient, les consuls étrangers ont dénaturé la vérité; pourtant, leur état d'esprit réfléchi dans leurs rapports est, en général, semblable a celle décrite par les Roumains directement impliqués dans les événements précurseurs de la grande Union.

YACHTURILE REGALE „ŞTEFAN CEL MARE" ÎN LOGISTICA DIPLOMAŢIEI NAVALE ROMÂNEŞTI

Marian MOŞNEAGU

Primele yachturi regale din istoria Marinei Române au purtat numele voievodului Ştefan cel Mare, navele fiind în epocă printre cele mai moderne, luxoase şi rapide bastimente din lume. Astfel, la 29 iunie 1865, Ministerul de Război a fost autorizat de Consiliul de Miniştri să încheie un contract cu fabricantul Greig din Londra în vederea construirii unei nave pentru suma de 1.198.750 lei şi cu fabricantul Meyer din Linz pentru patru şlepuri pentru suma de 421.200 lei. Întrucât constructorul Grieg nu s-a mai prezentat la negocieri, ambele comenzi au fost încredinţate firmei Meyer din Linz. În baza Înaltului Ordin nr. 1296 din 4 octombrie 1865, colonelul Constantin Petrescu, comandantul Flotilei, s-a deplasat la Linz pentru a asista la executarea construcţiilor[1].

Bastimentul „ŞTEFAN CEL MARE", construit la Linz, nu îndeplinea toate condiţiile prevăzute în contract. După o serie de discuţii, a fost recepţionat şi armat în luna martie 1867, sub comanda căpitanului Ion Caralea, secondat de locotenentul Spirea Petrescu, provenit din Corpul Grănicerilor. În urma raportului ministrului de Războ, colonelul Alexandru Duca, cu nr. 912, prin Î.D.R, nr. 342 din 15 februarie 1868, yachtul a primit numele „ŞTEFAN CEL MARE".

Nava avea următoarele caracteristici: deplasamentul-352 tone, lungimea-58 metri, lăţimea – 9,8 metri, pescajul 1,1 metri, viteza 14,8 km/h. Propulsia era mixtă, cu vele şi zbaturi. La prima armare, nava dispunea în borduri de câte două falconete turnate în Piemont, care armaseră cu 20 de ani înainte goeleta „EMMA". Ulterior, pe navă au fost montate patru turnuri „Krupp" din oţel, calibru 78 mm[2].

În drum spre Giurgiu, unde urma să aibă loc ceremonialul intrării în serviciul Flotilei, la 17 martie „ŞTEFAN CEL MARE" a fost abordat de vaporul „SZECHENY", aparţinând Companiei austriece de navigaţie D.D.S.G., scufundându-se la 5 mile aval de Cernavodă, în dreptul localităţii Seimeni. Abordajul a fost judecat de o comisie de arbitri aleasă prin bună înţelegere de către Ministerul de Război român şi Societatea austriacă de navigaţie pe Dunăre, compusă din comandanţii staţionarelor francez, austriac şi englez. Comisiunea a constatat că manevra efectuată de căpitanul Carali a fost greşită, guvernul român fiind obligat să achite cheltuielile de reparaţie ale

[1] *Istoria militară a poporului român*, vol. IV, Bucureşti, 1987, p.509.
[2] *Ibidem*, p.660

vaporului „SZECHENY", în valoare de 10.000 lei. Această sumă a fost ulterior oferită de Societatea de navigaţie pentru masa de întreţinere a Corpului Flotilei, iar din anul 1874 fondul s-a vărsat la casa de dotare a oastei, sub numele de fondul Flotilei.

Prin grija Companiei D.D.S.G., yachtul a fost ranfluat şi transportat la Turnu Severin, unde, după demontarea maşinii, a fost urcat pe cală în vederea executării reparaţiilor la babord. În vederea acoperirii cheltuielilor reparaţiei generale, s-a făcut un virament de fonduri de la capitolul Flotilei, rezultat prin scoaterea din serviciu a navei şi retragerea funcţiei căpitanului Caralea. Suma de 42.000 lei, rezultată prin reduceri de la personal şi de la material, a fost completată cu un credit extraordinar de 239.444 lei, votat de Cameră prin Legea din 30 martie 1868. După aducerea navei în stare de navigaţie, yachtul a fost trimis la Pesta unde, sub supravegherea locotenentului Nicolae Dumitrescu Maican, i s-au schimbat tablele rupte.

Accidentul de navigaţie cu vaporul „SZECHENY" a determinat guvernul să revină asupra dispoziţiei Legii din 1858 cu privire la aducerea unor instructori din Marina franceză pentru organizarea Flotilei şi formarea ofiţerilor de marină români. Ca urmare, prin Legea votată de Adunarea Deputaţilor la 5 iunie 1868 şi promulgată la 7 iunie 1868, Ministerul de Război a încheiat un contract cu căpitanul Fougère, şeful misiunii navale franceze, printre clauze numărându-se şi aceea de a comanda yachtul, subordonându-se direct ministerului.

La 1 august 1868 „ŞTEFAN CEL MARE" a fost adus în ţară şi armat la Galaţi iar la 5 noiembrie s-a deplasat sub comanda căpitanului Fougère la Giurgiu, unde a fost inspectat de Carol I, însoţit de I.C. Brătianu şi M.A. Golescu. *„Despre această intenţie a sa a vestit şi pe Sabri Paşa, guvernatorul vilaetului Dunării, care îşi are reşedinţa la Rusciuc. Căpitan al yachtului a fost numit un ofiţer de marină francez, Fougère, care are să reorganizeze în acelaşi timp, mica flotilă română de pe Dunăre.*

Prinţul ia dejunul pe canoniera „DELFINUL"; se ridică mai multe toasturi, pentru regele Prusiei, pentru prinţ etc. apoi, se face o călătorie de probă cu yachtul cel nou.

Sabri Paşa trimite pe secretarul său spre a întreba când poate să-l primească prinţul. Acesta îi dă întâlnire la ora două, pe yachtul său. La ora fixată, Sabri vine cu o suită strălucită. Sabri Paşa primeşte cu bucurie oferta de a face împreună plimbarea, iar mai pe urmă prinţul să-l aducă cu yachtul lui la Rusciuc şi trimite vaporul său înapoi, ca să dea de ştire. După o scurtă plimbare, pe o vreme minunată, yachtul ajunge spre seară în Rusciuc, unde întreaga garnizoană (un regiment de infanterie, două batalioane de vânători), toate autorităţile civile şi militare sunt adunate la debarcader. Yachtul

acostează şi prezentările se fac pe bord. Apoi, Paşa roagă pe prinţ să treacă trupele în revistă, ceea ce se întâmplă peste zece minute. La plecare, forturile salută cu 21 de tunuri şi muzicile cântă. Această primire pe teritoriu turcesc, după toate câte s-au întâmplat în decursul verii şi câte s-au aruncat în spatele românilor, poate fi privită, desigur, ca un eveniment, căci reiese dintr-însul cât preţ pun turcii pe prietenia românilor"[3].

Intrată în serviciul Flotilei, nava a fost amenajată ca yacht regal, înlocuind bastimentul „ROMÂNIA" în călătoriile Suveranului şi ale familiei sale pe fluviu.

Prin Î.D.R. nr. 286/1869, yachtul „ŞTEFAN CEL MARE" era comandat de căpitanul Fougère, având-l ca secund pe locotenentul Ion Murgescu şi ofiţer la bord pe sublocotenentul Mihail Drăghicescu. În acest an, yachtul a făcut mai multe călătorii cu membrii familiei domnitoare. Astfel, în ziua de 26 mai, Alteţa Sa Regală Principele Leopold de Hohenzolern, fratele M.S. Regelui Carol I, s-a îmbarcat împreună cu acesta la Giurgiu, plecând spre Turnu Severin. La ora 20.00, yachtul a ancorat pe o vreme admirabilă. A doua zi, nava şi-a continuat drumul, trecând fără să oprească, pe lângă Turnu Măgurele, Nicopole, Bechet. La 28 mai „ŞTEFAN CEL MARE" a trecut pe lângă Vidin şi Calafat, ajungând la Turnu Severin în cursul după amiezii. *„La ora 5 pe pontonul oraşului Turnu Severin, mii de oameni fac prinţului o primire entuziastă. Deoarece prinţul a călcat aici prima oară pe pământul românesc, între el şi acest oraş s-a păstrat o deosebită legătură sufletească, ceea ce se poate constata şi de această dată, din marile dovezi de simpatie ale populaţiei. Mare dineu şi serbare în grădina publică. Atât oraşul, cât şi portul şi corăbiile sunt luminate minunat. După o mică reprezentaţie teatrală, oaspeţii se îmbarcă pe vapor, ducându-se la culcare.*

29 mai (10 iunie) – De la 9 dimineaţa, prinţul primeşte audienţe, apoi vizitează şcolile, spitalul şi celelalte clădiri publice. La Şcoala de fete, vizita durează mai mult, căci copiii au învăţat pe dinafară poezii pe care le recită prinţului şi cei mici vor să-i arate priceperea lor în tot felul de jocuri. După un dejun la bord, la care sunt invitaţi şi oaspeţii din oraş, prinţul pleacă, împreună cu fratele său, cu trăsura, la Vârciorova. Drumul de-a lungul marelui fluviu care trece aici prin stâncile de la Porţile de Fier e deosebit de frumos. Lângă Vârciorova este Insula Ada Kaleh, în care se află o mică garnizoană turcească; ceva mai departe, spre Orşova, în punctul unde a fost regăsită coroana ungară ce fusese furată, se înalţă monumentul. Întorcându-se

[3] *Memoriile Regelui Carol I al României de un martor ocular, vol .I, 1866-1869*, Bucureşti, 1992, p.270.

la Turnu Severin, cei doi prinţi sunt surprinşi de o furtună puternică. A sosit ora despărţirii. Prinţul moştenitor Leopold se urcă pe vaporul austriac, care a doua zi dimineaţa trebuia să plece în susul fluviului, pe când prinţul pleacă imediat pe fluviu la vale.

Vaporul îi pare acum pustiu şi seara pare tristă"[4].

Pe 30 mai yachtul a oprit la Bechet, de unde prinţul a expediat telegrame, iar la ora 18.00 a acostat la Giurgiu, de unde Majestatea Sa a plecat direct la Bucureşti.

La 1 august 1869, ora 16.00, M.S. Regele s-a ambarcat la Oltenița pe yacht, însoţit de baronul Offenberg, consulul general al Rusiei, principele D. Ghica, primul ministru, Gheorghe Filipescu, mareşalul Curţii Regale şi Filipescu, adjutantul regal, cu care s-a deplasat la Sulina. Aici prinţul a inspectat lucrările Comisiei Europene a Dunării şi a acceptat dineul pe care membrii săi i l-au oferit în noul palat, nu demult terminat. La 2 august, ora 21.00, Suveranul s-a îmbarcat pe vaporul „TAURIDA" al Companiei Ruse de navigaţie pe mare, cu care s-a deplasat la Odessa, Sevastopol şi Livadia. La 11 august M.S. Regele a revenit la Sulina cu yachtul rusesc „KAŞBEK". Seara a oferit un dineu ofiţerilor ruşi la bordul yachtului „ŞTEFAN CEL MARE", care a plecat în cursul serii spre Galaţi. După ce a inspectat marile lucrări de terasamente, care au fost făcute pentru calea ferată lângă Brateş, precum şi calea ferată până la Brăila, Suveranul şi-a continuat călătoria în amonte, la 13 august, ora 10.00 sosind la Oltenița, de unde s-a deplasat la Bucureşti.

După inaugurarea căii ferate Bucureşti-Giurgiu, la 26 august M.S. Regele s-a îmbarcat la Giugiu pe bastimentul „ROMÂNIA", cu care s-a deplasat la Smârdan, unde îl aştepta „ŞTEFAN CEL MARE", din cauza apelor mici.

La 28 august yachtul a ajuns la Turnu Severin, îndreptându-se spre Baziaş, fiind primul bastiment românesc cu aburi care a trecut frontiera. La Baziaş, Regele a luat trenul pentru Viena, „ŞTEFAN CEL MARE" revenind la Galaţi.

La 12 octombrie, „ŞTEFAN CEL MARE" a făcut o nouă călătorie la Turnu Severin, cu ministrul Mihail Kogălniceanu, însoţit de consulul general al Austriei, pentru a saluta pe M.S. Împăratul Franz Joseph, care pleca la inaugurarea Canalului Suez, escortând vaporul acestuia până la Rusciuk.

După căsătoria principelui Carol, la 3 noiembrie, cu principesa Elisabeta de Wied, la 10 noiembrie, ora 07.00, perechea princiară a sosit la Baziaş, unde s-a ambarcat pe vaporul „FANZ JOSEPH", pus la dispoziţie de Societatea austriacă de navigaţie pe Dunăre, pentru Turnu Severin. Aici au

[4] *Ibidem*, p.311.

staţionat două ore, după care, escortat de „ŞTEFAN CEL MARE" şi „ROMÂNIA", vaporul s-a îndreptat spre Giurgiu, unde a acostat la 12 noiembrie. Deplasarea la Bucureşti s-a efectuat cu trenul pe linia ferată inaugurată la 22 octombrie.

„ŞTEFAN CEL MARE" şi „ROMÂNIA" s-au deplasat la Galaţi, unde la 18 noiembrie au intrat în gura Prutului pentru iernat.

În anul 1870, echipajul yachtului „ŞTEFAN CEL MARE" era format din trei ofiţeri-căpitanul Nicolae Dumitrescu Maican, comandant, locotenentul Vasile Urseanu, secund şi locotenentul Mihail Drăghicescu, ofiţer la bord şi 61 de grade inferioare, dintre care un sergent major, un sergent major furier, trei sergenţi, şase caporali şi 50 de marinari.

La 28 februarie 1872, yachtul „ŞTEFAN CEL MARE" a plecat de la Smârdan, având-o la bord pe M.S. Regina Elisabeta, însoţită de dr. Theohari, Gheorghe Filipescu, mareşalul Curţii Regale şi Zulnia Sturdza, până la Budapesta. De aici, suverana fiind bolnavă, a luat trenul spre Italia.

La 7 aprilie Carol I s-a ambarcat la Brăila pe „ŞTEFAN CEL MARE", cu care s-a deplasat la Galaţi. La 2 mai s-a îmbarcat la Orşova pe „ROMÂNIA", de unde a trecut pe „ŞTEFAN CEL MARE", care o preluase la Baziaş pe Regină.

La 16 mai, M.M.L.L. au debarcat la Giurgiu, de unde au luat trenul spre Bucureşti.

La 19 mai 1873 „ŞTEFAN CEL MARE" a părăsit portul Giurgiu, având-le la bord pe Regina Elisabeta cu Principesa Maria, Olga Mavrogheni, născută Catargiu, soţia ministrului de Finanţe şi mătuşa prinţului Milan al Serbiei şi M.S. Regele, care a însoţit-o până la frontieră. La 21 mai, Suveranii au coborât la Turnu Severin pentru două ore, vizitând oraşul. M.S. Regina şi mica principesă şi-au continuat călătoria spre Baziaş, cu destinaţia Neuwied. Regele a rămas la Turnu Severin, de unde, împreună cu ministrul Nicolae Creţulescu, s-a deplasat la Târgu Jiu. Yachtul s-a întors la Galaţi.

După manevrele de toamnă, la 23 octombrie M.S. Regele Carol I a participat la solemnitatea punerii pietrei fundamentale a cheurilor portului Galaţi. De aici, Carol I s-a îmbarcat pe „ŞTEFAN CEL MARE", cu care s-a deplasat la Ismail, unde a petrecut o zi, primindu-i pe deputaţii judeţelor Cahul şi Bolgrad. La 25 octombrie Suveranul s-a deplasat în amonte, la Brăila, unde s-a desfăşurat solemnitatea punerii fundamentale a cheului de la Dunăre.

În anul 1874 la comanda yachtului „ŞTEFAN CEL MARE" a fost numit căpitanul Ion Murgescu, secondat de locotenentul Alexandru State şi sublocotenentul Constantin Georgescu. Pilot la bord era Anton Cuglivan.

La 11 octombrie 1875, prima divizie fluvială, alcătuită din yachtul „ŞTEFAN CEL MARE", bastimentul „ROMÂNIA" şi canoniera „FULGERUL", a plecat în linie de şir din Galaţi, spre Sulina, pentru executarea tragerilor de artilerie pe mare. „ŞTEFAN CEL MARE" şi „ROMÂNIA" au rămas la Ismail. Pe 21 octombrie, cele trei nave s-au deplasat în gura braţului Oceakov, unde, în zilele de 22 şi 23 octombrie, au executat tragerile de artilerie. La 24 octombrie navele au fost la Ismail, iar la 26 octombrie la Tulcea. Aici echipajele au schimbat vizite cu bastimentele de război turceşti aflate în port, iar comandantul superior l-a vizitat pe guvernatorul Dobrogei, care i-a invitat la masă pe cei trei comandanţi de nave români. La 27 octombrie guvernatorul a întors vizita comandantului superior, la plecare fiind salutat cu nouă lovituri de tun. Această recepţie, ca şi convenţiile comerciale încheiate deja cu unele puteri au constituit începutul recunoaşterii independenţei României[5].

După primirea corpului consular, la 11/23 noiembrie 1876 Principele Carol I s-a îmbarcat pe „ŞTEFAN CEL MARE", cu care s-a deplasat la Galaţi, însoţit de „ROMÂNIA" şi canoniera „FULGERUL"[6].

Odată cu declanşarea războiului pentru independenţă şi dizolvarea Corpului Flotilei, yachtul „ŞTEFAN CEL MARE" a trecut, împreună cu celelalte nave, în subordinea armatei ruse, fiind transformat în vas blindat. Copastiile au fost ridicate la înălţimea unui om prin nişte saltele de două grosimi de grinzi de 10 cm, despărţite printr-o saltea de pământ sau de nisip de aceeaşi grosime, totul fiind acoperit cu tablă de fier. În prova navei a fost instalat câte un tun de 75 sau 80 mm. Blindajul era străbătut de găuri prin care se trăgea cu puşca.

În noaptea de 9/21 spre 10/22 iunie 1877, „ŞTEFAN CEL MARE" şi „ROMÂNIA" au luat parte la operaţia de forţare a Dunării de către trupele ruse, transportând şi remorcând plute, bărci cu oameni, tunuri uşoare şi muniţii pe malul celălalt al fluviului. De aici, cu plute şi bărci, ruşii au trecut la Măcin.

La 14/26 noiembrie 1878, ora 12.00, Principele s-a urcat la bordul yachtului „ŞTEFAN CEL MARE", însoţit de ministrul preşedinte Brătianu, episcopul Melchisedec, autorităţile civile şi de notabilităţile oraşului, precum şi de reprezentanţii Societăţii austriece de navigaţie pe Dunăre, care au pus la dispoziţia Guvernului mai multe vapoare pentru urgentarea trecerii peste Dunăre a trupelor române. La ora 13.00, „ŞTEFAN CEL MARE" a ridicat ancora şi nu peste mult timp, Principele a debarcat la Ghecet, în uralele noilor săi supuşi, călcând pentru prima oară pe teritoriul Dobrogei. Regele a urat

[5] *Istoria militară a poporului român*, vol.V, Bucureşti, p.118.

[6] *Memoriile Regelui Carol I al României de un martor ocular. Volumul III. 1876-1877.* Bucureşti, 1994, p.73.

„drum bun" trupelor sale care au pornit spre Măcin cu steagurile fâlfâind, în sunetul imnului naţional, în timp ce episcopul Melchisedec le dădea binecuvântarea.

În anul 1879, după înapoierea navelor de la ruşi, „ŞTEFAN CEL MARE" având căldările complet uzate, a fost trimis în Şantierul Naval din Pesta pentru reparaţii.

Pe timpul inspecţiei generale din 29-30 noiembrie 1881, generalul George Manu s-a deplasat la bordul yachtului „ŞTEFAN CEL MARE" la Sulina, şi de aici cu canoniera „GRIVIŢA" până la Insula Şerpilor, pentru a evalua ofiţerii în conducerea navelor pe Dunăre şi mare. Generalul s-a întors apoi la Galaţi tot cu „ŞTEFAN CEL MARE", aducând laude corpului ofiţeresc care *„se distinge prin instrucţia superioară, cunoştinţe generale, precum şi prin munca ce a pus în instrucţia echipajelor, care cu toate însărcinările străine serviciului militar, n-a rămas mai puţin instruit în cunoştinţe militare decât în cele profesionale, care nu pot decât să onoreze Corpul Flotilei şi pe comandantul său."*

În vara anului 1882, bastimentul „ŞTEFAN CEL MARE", sub comanda maiorului Mihail Drăghicescu împreună cu „ROMÂNIA", a executat transporturi de trupe şi material de război de la Giurgiu la Cernavodă şi Ostrov şi de la Brăila şi Galaţi, la Hârşova, Măcin, Isaccea, Tulcea şi Sulina, la care a participat şi canoniera „GRIVIŢA", care se găsea staţionar la Sulina.

La sfârşitul lunii iulie 1882, „ŞTEFAN CEL MARE" a început să facă sondaje între Brăila şi Corabia. Aceste sondaje au fost finalizate la sfârşitul lunii septembrie, indicându-se pe hărţi executate de ofiţerii noştri, sub conducerea maiorului Drăghicescu. De asemenea, s-au determinat cotele apelor Dunării, facilitându-se navigaţia în siguranţă.

După cumpărarea de către statul român a liniei ferate Cernavodă-Constanţa care nu avea legătură cu liniile din ţară, la solicitarea Ministerului Lucrărilor Publice, Ministerul de Război a aprobat ca „ŞTEFAN CEL MARE" şi „ROMÂNIA" să facă trei curse pe săptămână între Giurgiu şi Cernavodă. Acest serviciu a fost executat timp de zece zile, după care M.L.P. neputând asigura personalul de serviciu aferent, cursele au fost sistate.

La 1 ianuarie 1883 „ŞTEFAN CEL MARE" făcea parte din Depozitul Flotilei.

La 14 aprilie 1884, „ŞTEFAN CEL MARE", „MIRCEA" şi „GRIVIŢA" au participat la Giurgiu la ceremonialul primirii A.S. Imperiale Arhiducele Rudolf, moştenitorul tronului Austriei, care a sosit în ţară de la Constantinopol, prin Rusciuk-Giurgiu.

În anul 1890, „ŞTEFAN CEL MARE", comandat de căpitanul Emanoil Hacek, împreună cu „GRIVIŢA" şi „ALEXANDRU CEL BUN", avându-l comandant superior pe colonelul Nicolae Dumitrescu Maican, s-a deplasat la Turnu Severin, unde au fost inspectate de ministrul de Război. La 30 iulie au tranzitat Porţile de Fier. „ŞTEFAN CEL MARE" s-a întors la Vârciorova, de unde, cu M.S. Regele la bord, la 17 august s-a deplasat la Belgrad, unde a acostat a doua zi. După ce a întors vizita Curţii Regale sârbe, în seara zilei de 19 august M.S. Regele a revenit la bord, navele părăsind Belgradul. „ŞTEFAN CEL MARE" s-a deplasat la Vârciorova, unde M.S. Regele a debarcat. Suveranul a mulţumit comandantului Flotilei pentru modul cum au fost conduse bastimentele, ofiţerii şi o parte a gradelor inferioare fiind distinse cu medalii. La 22 august nava a tranzitat Porţile de Fier.

La 25 septembrie 1885, „ŞTEFAN CEL MARE" a participat împreună cu celelalte nave de luptă, la un atac asupra portului Ţiglina. Această operaţie s-a executat în prezenţa M.S. Regelui care, după revista bastimentelor, i-a adunat pe toţi ofiţerii la bordul yachtului „ŞTEFAN CEL MARE", mulţumindu-le atât pentru modul cum a fost executată tema tactică cât şi pentru gradul de dezvoltare şi progresul înregistrat de Corpul Flotilei.

Prin Legea de organizare a Flotilei din 9 iunie 1886, „ŞTEFAN CEL MARE" a fost inclus în Compania Vaselor în Rezervă.

În anul 1891, după 23 de ani de serviciu, yachtul „ŞTEFAN CEL MARE" a fost şters de pe lista Flotilei. Întrucât bastimentul era destul de rezistent şi putea să mai reziste încă 30 de ani dacă era întreţinut, a fost transformat în ponton, servind drept cazarmă plutitoare Şcolii de Manevre. Singurul inconvenient era consumul mare al căldărilor.

YACHTUL REGAL „ŞTEFAN CEL MARE" II (ex-„ORIENT")

Cel de al doilea yacht regal omonim a fost lansat la apă în anul 1870, în Şantierul Naval Lanter. Societ. Danubiene din Altofen, pentru Societatea de Navigaţie austriacă D.D.S.G. din Viena. Această navă, botezată iniţial „ORIENT", a fost proiectată de inginerul John Murray în Şantierele Navale Denny din portul scoţian Dumbarton. Dotat cu o maşină cu aburi tip Compound cu cilindri oscilanţi de 820 CP, yachtul putea atinge viteza record de 22 Nd în ape liniştite. Piesele componente-cazanele, maşina cu aburi, zbaturile, diversele componente şi părţi din navă – au fost confecţionate separat, la Dumbarton, corpul navei şi asamblarea făcându-se la Obuda-Budapesta.

Nava a costat 350.000 lei şi avea următoarele caracteristici: deplasamentul – 520 tone, lungimea – 76,2 metri, lăţimea – 8,4 metri, lăţimea

totală cu tamburii zbaturilor – 16,1 metri, pescajul – 2,57 metri, 670 CP, viteza 28 Nd. Avea două catarge şi două coşuri telescopice lungi şi subţiri, înclinate spre pupa. De asemenea, dispunea de o staţie T.F.S. de 1 kw tip Telefunken. „ORIENT" avea trei clase super luxoase, săli uriaşe de bal sau pentru banchete, personal specializat, precum şi bucătari şi cofetari cu reputaţie francezi, vienezi şi maghiari.

În anul 1883, Regele Milan al Serbiei a călătorit cu această navă de la Belgrad la Giurgiu, de unde a venit la Bucureşti să viziteze Curtea Regală. Carol I i-a întors vizita un an mai târziu, deplasându-se de la Giurgiu la Belgrad cu nava „ŞTEFAN CEL MARE".

Principele Alexandru de Battemberg, învingătorul de la Slivniţa, cel care a înscris o glorioasă pagină în istoria Bulgariei şi care mai târziu a fost recompensat cu cunoscuta detronare, a venit pe Dunăre în Bulgaria din Austria tot cu acest vas.

Mai târziu, Principele Ferdinand de Coburg, fostul rege al Bulgariei a venit din Bulgaria cu aceeaşi navă pentru a-şi primi coroana.

În anul 1893, Franz Joseph al Austro-Ungariei şi Wilhelm al Germaniei au călătorit cu acest vas pe Dunărea de Sus.

În anul 1894 nava a fost închiriată pentru o jumătate de an de către Familia Regală Română, M.S. Regele Carol I efectuând un prim voiaj cu nava de la Galaţi la Sulina, spre a asista la inaugurarea monumentului ridicat de Comisia Europeană a Dunării pe braţul Sulina.

În luna septembrie 1895, cu ocazia inaugurării podului de la Cernavodă, familia regală a fost găzduită la bord.

În anul 1898 nava a fost cumpărată de Guvernul României, care a rebotezat – o „ŞTEFAN CEL MARE". În perioada 1898-1902, statul român a utilizat-o ca navă de călători şi poştă rapidă, efectuând două curse zilnice pe linia Brăila-Galaţi.

În anul 1902 a fost transformată şi amenajată ca yacht regal în Şantierul Naval Turnu Severin, fiind dotată cu post şi antenă T.F.F., cu mobilă stil, porţelanuri şi tablouri scumpe, scaune tapisate cu piele de Cordoba, perdele de mătase şi pluş, mânere de uşi aurite etc, iar în prova i s-a montat un galion aurit, care reprezenta acvila română încoronată. Complet renovată, nava a devenit cea mai elegantă navă de pe Dunăre.

În anul 1902, când Regele Carol I a sosit la Rusciuk cu această navă, pentru a pleca la Griviţa, să revadă mormântul ostaşilor români jertfiţi la 1877-1878, Principele Ferdinand al Bulgariei a recunoscut la bord locul şi masa – unde se afla mai târziu cabinetul de lucru al M.S. Regelui Carol I a sosit la Rusciuk cu această navă, pentru a pleca la Griviţa să revadă mormântul

ostaşilor români jertfiţi la 1877-1878, Principele Ferdinand al Bulgariei a recunoscut la bord locul şi masa – unde se afla mai târziu cabinetul de lucru al M.S. Regelui Carol I – pe care a iscălit, la sosirea sa pentru prima oară la ţărmul Bulgariei, actul de acceptare a coroanei. Cu acest prilej, primatul bisericii bulgare a rostit memorabilele cuvinte: *„Sculaţi din morminte eroilor ca să vedeţi pe viteazul vostru Căpitan"*.

În anul 1904, M.M.L.L. Regele şi Principii moştenitori au făcut cu acest vas un voiaj de la Turnu Severin la Galaţi-Sulina.

În anii 1905, 1906 şi 1907 au urmat voiajele Principilor moştenitori, A.A.L.L. Regale Principele Ferdinand şi Principesa Maria.

În anul 1908 Familia Regală şi Princiară a efectuat o călătorie de la Giurgiu la Turnu Severin, peste cataracte, la Drencova-Sulina-Giurgiu.

Misiunea rusească sub conducerea generalului Kaulbars a făcut un voiaj cu acest yacht de la Galaţi la Cernavodă, iar cu doi ani mai înainte s-au aflat la bord delegaţii la Congresul Petrolului.

În anul 1910, generalul englez Roberts, învingătorul burilor la Transvaal, sosit în ţară în fruntea unei misiuni militare spre a notifica Regelui Carol I moartea Regelui Eduard al Angliei şi urcarea pe tron a Regelui George, a plecat de la Turnu Severin spre a notifica acest eveniment şi Regelui Serbiei. În acelaşi an au călătorit de la Giurgiu la Brăila grupul excursioniştilor francezi sosiţi în ţară.

În anul următor Familia Regală şi Princiară a călătorit de la Olteniţa la Cataracte-Canalul Sf. Gheorghe-Sulina-Cernavodă.

În anul 1912, reprezentanţii Familiei Regale s-au aflat din nou pe yacht, cu care au călătorit de la Olteniţa la Canalul Sf. Gheorghe-Catarlez-Canalul Măcin-Cernavodă.

În 1913, an de glorie pentru ţara noastră, yachtul a servit ca hotel plutitor pentru Comisia de Pace. Comisia pentru delimitarea graniţei la Silistra, numită în urma Conferinţei de la Petersburg – înainte de mobilizare – a plecat pentru a-şi îndeplini misiunea cu această navă.

În timpul mobilizării au călătorit cu yachtul „ŞTEFAN CEL MARE" ataşaţii militari şi reprezentanţii presei din Europa pentru a urmări marele avânt al ostaşilor români în Bulgaria, iar pe întreg parcursul lunii august, A.S.R. Principele Ferdinand, în calitate de comandant al armatei române în Bulgaria, a avut Cartierul General instalat pe această navă. Cu acelaşi yacht, M.S. Regele Carol I a trecut în acest timp pe malul bulgar pentru a urmări mersul victorios al armatei române spre adâncimea Balcanilor.

În timpul războiului mondial din 1916-1918, yachtul a fost dus odată cu întreaga flotă de pe Dunăre la Chilia, unde a rămas din toamna anului 1916 până către sfârşitul lunii februarie 1917, când a fost evacuat la Odessa.

În primăvara anului 1918, izbucnind revoluţia bolşevică, yachtul a fost ocupat de revoluţionarii lui Racovschi care au arborat pavilionul revoluţionar roşu. În luna februarie 1918, vasul a fost dus forţat de revoluţionari la Kerson unde s-au ambarcat pe el încă vreo 200 de bărbaţi şi femei. Aici revoluţionarii au vandalizat yachtul, dând jos coroanele regale de pe camerele roţilor. De la Kerson, nava, cu revoluţionarii la bord, a plecat la 5 martie la Sevastopol. Din ordinul lui Racowski, yachtul a plecat apoi la Feodosia şi de aici la Yalta. La 20 martie s-a întors la Sevastopol, unde revoluţionarii au debarcat de pe vas toate femeile, apoi văzându-se urmăriţi de trupele germane, au primit ordin să plece cu ei la Novorossiisk. Întrucât echipajul yachtului a refuzat să plece din Sevastopol, arborând pavilionul românesc.

La 10 aprilie 1918 s-a prezentat la bordul navei o gardă formată din 10 marinari germani de pe crucişătorul „GOEBEN", aflat în port. Aceasta a cerut înlocuirea pavilionului românesc cu cel german, vasul fiind considerat captură de război germană. Astfel, între 10 aprilie – 18 iunie, nava a fost păzită de gărzile germane.

La 18 iunie a sosit la Sevastopol comandorul Pompiliu Georgescu din Marina Română, care a purtat tratative în vederea eliberării navelor româneşti capturate de germani. La 23 iunie 1918, garda germană s-a retras de la bordul yachtului „ŞTEFAN CEL MARE", care a arborat imediat pavilionul naţional. După obţinerea autorizaţiei de plecare, vasul a plecat spre Galaţi sub comanda căpitanului S.M.R. Cristian Iordăchescu.

După câteva luni de reparaţii în Şantierul Naval Galaţi, „ŞTEFAN CEL MARE" a fost pictat complet în alb, reluându-şi cursele regulate de pasageri pe ruta Brăila-Galaţi-Tulcea şi retur.

De la încetarea războiului şi până în anul 1938, yachtul regal a staţionat la Galaţi. Doar în anul 1928 a mai făcut o călătorie pe Dunăre cu Familia Regală la bord.

În anul 1937, yachtul a fost preluat de N.F.R.[7] În şantierul naval Turnu Severin i-au fost înlocuite cazanele, a fost reparată şi echilibrată maşina cu aburi, spaţiile de locuit au fost transformate de la clasa regală la clasa turist, iar cele două coşuri au fost înlocuite cu unul singur. Nava şi-a reluat activitatea în anul 1939, timp de un an fiind închiriată de o agenţie de turism germană pentru a efectua curse regulate de pasageri pe linia Vâlcov-Viena şi retur.

[7] *Marea Noastră*, Anul VII, nr.6, iunie 1938, p.212-213.

Cariera navei s-a încheiat accidental, în timpul celui de al doilea război mondial[8].

LES YACHTES ROYALES „ ÉTIENNE LE GRAND" DANS LA LOGIE DIPLOMATIQUE DES BÂTEAUX ROUMAINES

Article présente une courte rétrospective historique sur les premiers yachtes royales, qui portent le dénommé „ Etienne le Grand", et les raportes diplomatiques entre le prince Carol I et les pays européennes. L' article présente l'implication du yachte, du prince Carol I, „ Etienne le Grand" dans les unes de momentes importantes de l,histoire de la Roumanie: la querre de l'indépendance 1877-1878, la première guerre mondiale 1916-1918 et la révolution communiste en Russie 1918.

Notre étude se base par une documentation d'archive, en mettant en évidence le rôle du yachte royale „ Etienne le Grand" , qui a fait construit en Linz, en rapport avec la diplomatie européenne dans la période du prince Carol I et jusqu'a la deuxième guerre mondiale.

[8]Ing. naval Silviu Morariu, *Cea mai rapidă navă fluvială cu zbaturi a tuturor timpurilor. Yachtul regal „ŞTEFAN CEL MARE" (II), Ex -„ORIENT"*, în *Marea Noastră pentru Tineret*, Anul IV, nr.6 (2), 2001, p.34-37.

CONTRIBUŢII LA MONOGRAFIA COMUNEI BOSANCI

Emilian Dan PETROVICI

În colecţia de documente a Muzeului Naţional al Bucovinei se găseşte o cronică a parohiei din Bosanci care cuprinde informaţii interesante privind evoluţia acestei localităţi[1]. Însemnările din cronică au fost făcute de preoţii din localitate, în perioada 1894-1937, respectând un plan, trimis în 1889 de Consistoriul bisericesc condus de Silvestru-Morariu Andrievici, arhiepiscop al Cernăuţiului şi mitropolit al Bucovinei şi Dalmaţiei, tuturor parohiilor şi mânăstirilor bucovinene. Cronica este împărţită în două părţi: un istoric al bisericii şi al localităţii până în 1894, realizat după însemnări mai vechi şi informaţii obţinute de la bătrânii satului - pentru care preotul Roman Bărgăuan, cel care începe completarea cronicii, nu îşi asumă responsabilitatea veridicităţii lor - şi o parte în care sunt consemnate anual, până în 1937, cele mai importante evenimente din viaţa religioasă, social-culturală, economică şi politică a localităţii. Informaţiile cuprinse în această cronică sunt grupate în şase capitole principale: istoricul bisericii şi viaţa religioasă din localitate (cap.I-III), activitatea şcolii şi a altor instituţii de cultură şi binefacere (cap.IV); originea, aşezarea geografică, structura terenurilor şi evoluţia economică, politică, administrativ-teritorială, etnografică şi culturală a comunei (cap.V); situaţia igienico-sanitară, evoluţia demografică, fenomene climatice deosebite, evenimente extraordinare din viaţa comunei Bosanci şi a Bucovinei (cap.VI)[2].

În prezentarea informaţiilor vom păstra planul folosit de preoţii care au completat, în timp, această "condică cronicală", folosind şi unele date preluate din alte izvoare*.

Biserica existentă la sfârşitul secolului al XIX-lea, era construită din lemn de stejar şi avea alăturată o clopotniţă din lemn, de esenţă moale, "făcută în căţei pe stâlp şi blăniţă cu scânduri". Biserica avea dimensiuni reduse.

După o inscripţie, aflată pe stâlpii uşii de la intrare, se cunosc meşterii care au lucrat la înălţarea bisericii şi anul în care s-a încheiat lucrarea[3].

[1] *Condica cronicală a enoriei ortodocse orientale Bosanci*, manuscris, nr.inv.2023, colecţia documente istorice a Complexului Muzeal Bucovina Suceava; o vom cita în continuare *C.C.B.*.

[2] Planul de redactare a cronicii trimis parohiilor de către Consistoriul bisericesc din Cernăuţi era tipărit în limbile română şi rusă şi se intitula *Prospectu pentru îndegetarea materiilor, ce se vor înregistra în condica cronicală.*

* Vezi anexa 1.

[3] *C.C.B.*, p.8: „Această biserică sau făcut la al 70-lea an de la venirea muscalilor în Moldova în zilele preasfinţitului Chir Gavriil, mitropolitul Moldovei лет зєпв (la anul

Catapeteasma s-a făcut "pe cheltuiala satului Bosanci, prin osârdia preoților Ioan și Varlaam și a zugrăvit-o (n.n. pictat-o) cucernicii robii lui Dumnezeu, Antonie, Toader și Anania, 1788, iunie 2, când s-au sfârșit"[4].

Ca obiecte de preț sunt menționate: Sfântul potir din argint dăruit bisericii în 1895 de Vasile și Safta Nica și ciboriul (cutie mică din argint pentru păstrarea Sfintelor Taine), donat în 1828. Patronul acestei biserici a fost, la început, Mitropolia din Iași, proprietara moșiei Bosanci. Mai târziu moșia a fost schimbată cu principele Sturdza, în schimbul lacului Brateș, familia acestuia devenind patronul bisericii din localitate. La 1897, patronul bisericii era principele Dimitrie Sturdza. Patronul bisericii avea obligația, potrivit unor reglementări laice și ecleziastice, de a contribui cu o treime din valoare, la zidirea sau restaurarea bisericii și a casei parohiale, restul de două treimi din cheltuieli fiind suportată de comuna respectivă[5]. Casa parohială nu exista, preotul paroh locuind cu chirie, iar preotul de ajutor locuia în Suceava.

În august 1901 încep lucrările de zidire a unei noi biserici, amplasată alături de cea veche, săpăturile pentru fundație deranjând mormintele care se aflau în vechiul cimitir din curtea bisericii. La 23 aprilie 1902, în ziua hramului bisericii, de Sf. Gheorghe, a fost organizată o slujbă specială cu prilejul sfințirii pietrei fundamentale și uricului de zidire a sfântului lăcaș, la care au participat locuitorii din Bosanci și satele din jur, numeroși preoți și ierarhi ai bisericii din Suceava și Cernăuți, reprezentanți ai autorităților și corul elevilor de la gimnaziul din Suceava, condus de Simion Florea Marian. În fruntea soborului de preoți care a oficiat Sfânta Liturghie s-a aflat consilierul consistorial Dionisie Bejan[6].

Încheierea lucrărilor de zidire a bisericii și sfințirea noului lăcaș creștinesc - la 8 septembrie 1907, de ziua nașterii Maicii Domnului - au prilejuit o grandioasă manifestare. Mitropolitul Vladimir de Repta s-a aflat în fruntea soborului care a slujit două zile în biserica veche și cea nouă. Satul a îmbrăcat haine de sărbătoare: au fost ridicate portaluri din crengi de brad, s-au arborat steaguri, locuitorii și-au făcut curățenie în curți și în fața caselor. Mitropolitul a fost condus de la Mănăstirea Sf. Ioan din Suceava, până în Bosanci, de un grup de arcași călăreți, cu steaguri, fiind primit de autoritățile comunale și districtuale cu tradiționalul colac și sare. La festivitățile care au durat trei zile au mai participat, alături de oficialități, profesori și învățători din Suceava și localitățile învecinate, deputați în Dieta Bucovinei și parlamentul vienez. Corul elevilor de

7382), iulie 8. Meșteri au fost Ciril Ungureanu și Crăciun Cazac din Uideşti, anul 1774, fiind Dichin din Suceava,.... de la Voroneț".

[4] *Ibidem*, p.8.

[5] *Ibidem*, p.6-7.

[6] *Ibidem*, p.153-158; vezi și anexa 2.

la gimnaziul din Suceava, condus de profesorul Severin Procopovici și-a adus o mare contribuție la reușita manifestărilor. După săvârșirea slujbei de sfințire a bisericii, la casa preotului Roman Bărgăuan, organizatorul principal al manifestării, musafirii au stat la masă (61 de persoane). După masa oficială, mitropolitul Vladimir de Repta a vizitat primăria, școala, cooperativa și jandarmeria și, împreună cu alți oficiali, a plecat spre Suceava[7].

În anii următori s-au ivit probleme cu acoperișul bisericii, care, fiind din țigle, s-a deteriorat în urma unor furtuni. Consiliul parohial a dorit înlocuirea lui cu unul de "tinichea" (n.n. tablă), dar autoritățile bisericești nu erau de acord, deoarece serviciul tehnic afirma că se va modifica aspectul construcției. După numeroase memorii și trimiterea unor reprezentanți ai sătenilor la Cernăuți, în 1929, a fost primit un aviz favorabil din partea Mitropoliei. Lucrarea a fost încredințată, în urma unei licitații, meșterului tâmplar Ion Blanar din Suceava. Consiliul parohial a stabilit ca banii necesari să fie procurați de la sătenii care erau proprietari de pământ (câte 80 de lei la un hectar), cei nevoiași fiind scutiți de la orice contribuție bănească. Consiliul parohial a desemnat un casier, pe Ilie Gavrilovici, care a început strângerea sumei necesare. Lucrarea a fost încheiată de meșterii angajați la începutul lunii noiembrie, biserica fiind acoperită cu tablă zincată, iar turla principală, cu tablă de aramă, în formă de solzi de pește. În 1930, s-a continuat activitatea de colectare a banilor, pentru achitarea costului materialului folosit la acoperirea bisericii (luat pe credit de la un negustor din Suceava), dar aceasta s-a făcut anevoie, căci se resimțeau urmările crizei economice, care au afectat întreaga țară[8]. Preoții nu și-au primit salariile, de la Fondul Bisericesc în perioada 1931-1933. Ei nu-și puteau achita impozitele, iar agenții fiscali le puneau sechestru pe averea personală, "umilind preoțimea înaintea poporenilor". Starea de demoralizare a preoților și credincioșilor a fost agravată de situația că în toamna anului 1993, biserica din Bosanci, ca și alte biserici din satele vecine, au fost jefuite de tâlhari.[9]

Preoții erau nemulțumiți de modul cum erau administrate veniturile Fondului bisericesc, care nu mai asigura salarizarea corespunzătoare, temându-se că vor ajunge la "căldărușă" (venituri strânse de la credincioși).

În anul 1936, s-au făcut primele pensionări ale preoților, aceștia având pensii mici, egale cu salariul ușierilor de la primărie sau factorilor poștali.[10]

Până în anul 1848, "țintirimul" (cimitirul) satului se afla în "ograda cea destul de spațioasă de prin jurul bisericii". Epidemia de holeră din 1848, a

[7] *Ibidem*, p.191-201.

[8] *Ibidem*, p.249-253.

[9] *Ibidem*, p.258-259.

[10] *Ibidem*, p.261.

determinat amenajarea unui nou cimitir, în partea de nord-est a imaşului comunal. Pentru protejarea cimitirului a fost săpat "un şanţ destul de larg şi adânc, ca să nu poată trece vitele peste el". Suprafaţa cimitirului a fost mărită, în 1893, "ţintirimul nou" fiind sfinţit în octombrie. În centrul său a fost înălţată o cruce de piatră, făcută pe cheltuiala creştinului Ion Mirauţi. Cimitirul fiind proprietatea comunei, aici se înhumau şi decedaţi de alte confesiuni religioase.[11]

În octombrie 1915, este înfiinţat un nou cimitir, în cătunul Bulaiu, pe un teren donat de Maria şi Ştefan Popovici, iar Vasile Spoială a donat 2000 de coroane, în vederea mutării bisericii vechi, din centrul comunei, în acest cătun.[12]

În capitolul dedicat evenimentelor pe terenul bisericesc, moral-religios şi confesional, preotul Roman Bărgăuan, deplânge lipsa informaţiilor până la 1850, cu toate că în localitate au fost câte 2-4 preoţi care au slujit la biserică. Autorul remarcă că "poporul român din trecut era din fire aplecat spre o viaţă religioasă şi morală. Şi den astă causă, dacă ar fi fost şi conducătorii lor bărbaţi la loc, cu trup şi suflet pentru popor, apoi s-ar fi putut acuma înregistra şi oarecare succese însemnate pe acest teren". Între anii 1850-1875, preoţii Ioan Isopescul şi Constantin Grigorovici, s-au străduit să ridice starea moral-religioasă a sătenilor. În perioada 1875-1893, au existat unele neînţelegeri între preoţi şi "poporeni". Referitor la confesiunea religioasă a locuitorilor, se afirmă că în trecut toţi erau creştini ortodocşi. După 1812, mulţi săteni, de frica înrolărilor în armată şi a birurilor, au trecut în Moldova, unde s-au stabilit definitiv. Arendaşii moşiei boiereşti, având nevoie de lucrători, au adus "din toate părţile oameni de lucru, mai ales din Galiţia, ruşi (n.n. ucraineni), mazuri, poleci şi de alte soiuri", care erau de alte confesiuni. Preotul greco-catolic venit din Suceava a desfăşurat o puternică acţiune de prozelitism, atrăgând la acestă confesiune şi pe unii creştini din localitate. În timpul preoţilor Lazăr Grigorovici şi Constantin Grigorovici (1850-1870), s-a pus capăt acestor mişcări confesionale, noii veniţi trecând la religia creştin-ortodoxă, cu excepţia a doi bătrâni, ai căror copii erau ortodocşi. În localitate au trăit în permanenţă şi evrei, care aveau cultul lor tradiţional.[13]

Capitolul al patrulea este dedicat altor instituţii de cultură şi binefacere existente în localitate. Şcoala din Bosanci, a fost înfiinţată la 1 iunie 1859, sub denumirea de "şcoala trivială" care era "naţională, parohială neunită".[14]

Prin legea din 30 ianuarie1873, şcolile primare au fost reorganizate, fiind trecute sub jurisdicţia statului. Şcoala din Bosanci a fost trecută în categoria a patra de şcolarizare. În 1890, sunt înfiinţate alte două clase, şcoala

[11] *Ibidem*, p.13-15.
[12] *Ibidem*, p.223-224.
[13] *Ibidem*, p.16-20.
[14] *Ibidem*, p.21-24; este dat uricul de fundaţiune al şcolii, în limba germană.

având trei posturi de învăţători. Fondurile necesare activităţii şcolare erau adunate din mai multe surse: primăria comunală, impozite ("leul birului"), taxe pe comercializarea băuturilor alcoolice ("fondul propinaţiei"), Consiliul şcolar districtual din Suceava şi valorificarea unor produse obţinute în grădina şcolii.

Şcoala nu dispunea de un local corespunzător "pentru o comună atât de mare" şi era necesară înfiinţarea celei de a patra clase. Este lăudată iniţiativa învăţătorului Şandru Pastei, de a crea un cor de 24 elevi, care cântau la slujbele din biserică[15]. În 1900, din 800 de copii de vârstă şcolară, "cercetează" şcoala doar 290, cauzele fiind: lipsa de spaţiu, sărăcia şi uneori, activitatea didactică a învăţătorilor[16]. Autorul cronicii parohiale îşi exprimă speranţa că activitatea şcolară va cunoaşte progrese însemnate, prin venirea în sat, în 1905, a învăţătorului Nicolae Donisă, originar din Bosanci care obţinuse rezultate bune la Stupca, unde „peste 40 de feciori din popor se află la studii liceale, la universitate şi câţiva în servicii publice"[17].

În primăvara anului 1909 au fost începute lucrările unei şcoli pentru şase clase de băieţi şi şase clase de fete, noul edificiu, "lăcaşul limpezirii şi deschiderii minţii şi a spiritului", fiind terminat şi sfinţit printr-o slujbă religioasă, în octombrie 1910[18].

Din iniţiativa preotului Dimitrie Ţurean, în 1891, a fost înfiinţată o "societate de binefacere", care din fondurile colectate ajuta cu bani şi rechizite pe elevii săraci şi pe cei care frecventau gimnaziul de la Suceava, precum şi pe sătenii asupra cărora s-a abătut vreo nenorocire. Această societate a contribuit anual cu donaţii în bani şi alimente, la acţiunile de sprijinire a învăţământului românesc, promovate de societatea culturală "Şcoala Română" din Suceava.[19]

Referitor la starea culturală a populaţiei, cronicarul nota în 1894, că sunt mulţi neştiutori de carte şi din rândurile bosâncenilor s-au "ridicat" puţini cărturari de seamă: un preot, un jurist şi trei învăţători. S-ar putea ca situaţia să devină mai bună, unii elevi urmând cursurile gimnaziului din Suceava, iar câţiva tineri devenind meseriaşi în localitate. Sătenii s-au abonat la gazeta pentru popor - "Deşteptarea"[20].

În 29 ianuarie 1895, a avut loc adunarea generală de înfiinţare şi alegere a unui comitet de conducere, a societăţii culturale "Deşteptarea". Scopul acestei societăţi era de a ridica nivelul cultural al sătenilor şi de a sprijini elevii

[15] *Ibidem*, p.25-30; veniturile slujitorilor şcolii erau următoarele: salariul învăţătorului – 300 florini; încălzirea şcolii – 36; servitorul – 36; diverse – 10; pentru mijloace de învăţământ – 10.
[16] *Ibidem*, p.130.
[17] *Ibidem*, p.177-178.
[18] *Ibidem*, p.214.
[19] *Ibidem*, p.30-31
[20] *Ibidem*, p.62-63.

săraci, prin diferite mijloace. În comitetul permanent au fost aleşi: George Ivanovici, învăţător superior - preşedinte; Ioan Cârlan, agricultor - vicepreşedinte; George Colţuneac, agricultor- casier; Zamfir Nica, cantor bisericesc - secretar; George Eremie, fierar - controlor; Pastei Şandru, învăţător - bibliotecar[21].

Societatea va deschide un cabinet de lectură şi va organiza activităţi culturale, cum a fost şi cea din vara anului1898, la care au participat "mult popor, precum şi mulţi oaspeţi din Suceava şi împrejurime"[22].

Câţiva ani mai târziu, în 1904, preotul nota că, deşi cabinetul de lectură are cărţi şi două gazete româneşti, este slab frecventat de săteni[23].

În 1892, din iniţiativa învăţătorului Nicolae Botezat, s-a înfiinţat în Bosanci o "societate de pompieri voluntari", care pe lângă activităţile specifice de pregătire pentru stingerea incendiilor, a organizat şi activităţi culturale, înfiinţând şi un cor bărbătesc. Ea era dotată cu două "tulumbe" şi unelte corespunzătoare acţiunii de stingere a incendiilor[24].

După 1905, în Bucovina, cu sprijinul societăţii studenţeşti din Cernăuţi, "Dacia", s-au înfiinţat peste 100 de societăţi de arcaşi.

Arcaşii îşi propuneau ca pe lângă activitatea voluntară de pompieri, să activeze şi pe plan cultural[25]. În cronica parohială nu este consemnată crearea arcăşiei în localitate, dar sunt semnalate momente festive locale la care au participat arcaşii. Există în muzeul pompierilor din Bucureşti un steag al arcăşiei din Bosanci, care credem că a fost confecţionat la o dată ulterioară înfiinţării arcăşiei locale[26].

[21] *Ibidem*, p.82-83.
[22] *Ibidem*, p.113.
[23] *Ibidem*, p.169-170.
[24] *Ibidem*, p.64 şi 141.
[25] Dan Emilian Petrovici, *Aspecte ale activităţii societăţilor culturale româneşti din Bucovina în lumea satelor*, în *Suceava*, XVII-XIX, 1990 - 1992, p.328-340.
[26] Radu Freitag, Eugen Păun, *Arcăşiile şi rolul lor în promovarea conştiinţei naţionale*, în „Muzeul Naţional", IV, 1978, Bucureşti, p.645. Drapelul cu dimensiunile 150/135 cm, are două feţe şi este confecţionat din mătase roşie, galbenă şi albastră, deteriorat la partea de jos. Pe una din feţe este pictat pe o pânză (60/40 cm) prinsă de steag cu paiete, momentul în care Ştefan cel Mare se roagă, în jur sunt frunze de laur şi stejar şi este scris cu litere din fir aurit, de 8 cm, textul: „Imboldu, iubirea, scopul, fericirea neamului. Societatea arcăşească Bosanci". Cealaltă faţă a steagului are în centru stema României, realizată tot din fir aurit şi paiete, iar ca text: „România, societatea arcăşească Bosanci, fondată în anul 1924, decembrie 26".

Cronica parohială consemnează festivitatea arcăşească din 17 octombrie 1915, "Ţintuirea buciumului", care avea ca scop: "strângerea fondului pentru orfanii rămaşi în urma eroilor căzuţi pe câmpul de luptă"[27].

Un capitol al cronicii parohiale prezintă date despre numele, aşezarea geografică şi structura terenurilor comunei Bosanci.

Referitor la denumirea localităţii, autorul prezintă două variante păstrate în tradiţia locală. Pe locul comunei de astăzi, a existat în trecut pădure; ca a început să fie defrişată şi în poieni s-au aşezat oameni. Primul care şi-a întemeiat gospodărie, se numea *Bosancu*, care s-a stabilit lângă un izvor, în partea de sat numită *Vârâţi* (nord-vest), sub coasta unui deal. Ulterior s-au aşezat şi alţi oameni, care şi-au ridicat case din lemn şi au fost numiţi *bosânceni*, iar satul care s-a format, în timp, *Bosanci*.

A doua versiune spune că "pe locul acesta s-ar fi făcut buni şi mari bostani, de unde şi vine numele satului, *Bostanci*, care s-a transformat în *Bosanci*.

Cronicarul acordă încredere primei versiuni, adăugând că apare în condica mitricală, în 1784, numele de *Bosanci* (în scriere chirilică), iar mai târziu, în actele oficiale în limba germană, sunt folosite nume ca *Bossancze* sau *Boszanszcere*.[28]

"Această comună, cam la 6 1/2 chilometri de oraşul Suceava, e situată pe o coastă spre miazănoapte, de pe care este o privire destul de interesantă şi frumoasă spre miazănoapte şi răsărit, iar de pe imaşul ei de la amiază de apus (n.n. NV) este o privire pictorească până la munţii cei mai înalţi ai Bucovinei şi Moldovei, unde şi la mijlocul verii, când apasă pe om căldura cea mai mare, suflă un vânt cu aer proaspăt şi recoritoriu, ce vine din pădurile şi munţii carpatini plini de brazi şi molizi de toată mâna şi recoresce pre bosânceanul agricol". Aşezarea şi calitatea terenului a fost favorabilă culturii pomilor fructiferi şi parţial, a viţei-de vie. Mai târziu, în locul pădurii, "au fost plantaţi tot felul de pomi buni şi roditori, mai ales nuci, din care se află unele esemplare de o mărime colosală şi de o vechime adâncă, aşa că astăzi, în timpul verii samănă acest sat din depărtare cu o pădurice încântătoare"[29].

Comuna Bosanci se învecinează: la nord, cu satele Ipoteşti, Tişăuţi şi râul Suceava; la est cu Ruşi (n.n. Mănăstioara), Securiceni şi Plăvălari; la sud cu România; la apus cu Drăgoieşti, Liteni şi prin cătunul Bulai, cu oraşul Suceava. Teritoriul bosâncenilor s-a mărit, mai ales după 1848, când s-a făcut "desrădicarea boierescului" şi ţăranii au început să-şi cumpere terenuri agricole.

[27] *C.C.B.*, p.224-225.
[28] *Ibidem*, p.31-34.
[29] *Ibidem*, p.34-35.

Moşia boierească existentă pe teritoriul comunei, a fost proprietatea Mitropoliei, iar în urma unui schimb, făcut în prima jumătate a sec. al XIX-lea, ajunge în posesia principelui Sturdza, care a folosit arendaşi străini, ce au adus lucrători de alte naţionalităţi, pentru a o exploata. Sătenii erau nemulţumiţi de abuzurile făcute de arendaşi, adresând plângeri proprietarilor moşiei; de asemenea şi autorităţile s-au sesizat că nu au fost plătite impozitele către stat, adresând somaţii şi ameninţând cu scoaterea moşiei la vânzare. După 1848 (când au fost desfiinţate servituţile feudale şi s-a făcut şi o împroprietărire), sătenii au luptat pentru a intra, efectiv în posesia unor terenuri agricole şi a imaşului comunal (700 iugăre), problemă care s-a rezolvat prin 1880[30].

După 1866, datorită "foametei", datoriilor la bănci şi cămătari şi mai ales "din cauza beuturii peste măsură a rachiului", loturile de pământ au ajuns în "mâini străine"; este cazul pământului situat între mănăstirea armenească Hagigadar şi iazul Bulai, care a ajuns în proprietatea lucrătorilor aduşi pe moşia boierească, care doreau să-şi facă o biserică greco-catolică şi o şcoală. „Aşa s-a întâmplat şi aicea, ca şi în alte locuri, fiind românul lesne crezătoriu şi lacom la seducere în rele, ear cei harnici n-au prins, deşi goi ca napul, ear cei somnoroşi, leneşi şi dedaţi beţiei, au scăpătat". Cele mai multe terenuri agricole au ajuns în mâinile comercianţilor evrei.

Parohia avea o sesie de 72 iugăre (1878), din care s-au luat 16 iugăre la împroprietărirea sătenilor. În 1894, preotul paroh beneficia de 44 iugăre şi preotul ajutător (*cooperatoriul*), de 19 iugăre[31].

Această comună este împărţită în patru părţi (cătune), cu denumiri ce datează din timpul când erau patru preoţi activi, sau din vechime, când s-au aşezat locuitorii în cele patru părţi ale satului: *Giosenii*, spre est, numele derivând din aşezarea sa, "într-un loc gios, sub coasta dealului"; *Gervasia*, în sud, denumirea venind de la "o femeie care s-a aşezat prima, cu ai săi, în acea parte a satului, sau că pe acel loc s-a întâmplat cu ea ceva, de i-a rămas numele..."; *Bursuci*, în vest (între Gervasia şi Vârâţi) numele derivând de la un loc "foarte potrivit pentru petrecerea animalelor bursuci, sau de la familia celui dintâi om, care s-a aşezat în acea parte şi care a fost numit *Bursuci*, din cauză că se ocupa cu prinderea sau vânatul bursucilor..."; *Vârâţi*, spre nord, un cătun format pe un teren mlăştinos, de primii "străini veniţi de aiurea , mai ales lucrătorii boeresci veniţi din Galiţia, adecă ei sunt vârâţi printre locuitorii

[30] *Ibidem*, p.36-37; vezi şi anexa 3, unde sunt prezentate două documente din lucrarea C. Erbiceanu, *Istoria Mitropoliei Moldovei şi Sucevii şi a Catedralei Mitropolitane din Iaşi*, Bucureşti, 1888. În sat a existat şi o curte boierească, a prinţului Sturdza, unde acesta locuia uneori, în timpul verii.

[31] *Ibidem*, p.37-38.

bâştinaşi". Acuma, mai că nu se cunosc cei veniţi "vârâţi", dintre cei din loc, în vorbă şi datini, fiind toţi români".

În continuare, autorul menţionează împărţirea teritoriului comunei: a) "Imaşul, carele se rotesce în jurul satului de la miazănoapte spre răsărit, numit *Coasta*, spre amiazăzi, numit *Fânaţi*, spre amiazăzi apus *Chişcoaie*, citesce *Piscoaie* (n.n. forma de pisc sau plisc) şi *Chetri*, citesce *Pietri* şi spre apus, până earăşi şi la miazănoapte *Dealul Particului*. Numele *Coasta* vine de la locul costişat, *Fânaţi* de la fân, că se făcea acolo odată fân bun şi mult, *Chetri* (*Pietri*), de la Peatra, unde provine multă peatră de trebuinţă; *Dealul Particului*, e un deal sub a cărui poale, spre apus la poarta ţarinei, se afla odată o poartă cu încuietoare, unde se lua pe vremea boierescului dişma, se împarte, de unde numele *Partic*; b) Ţarina despre răsărit miazănoapte se numesce *La Vale* sau *La Lunca*, pentrucă-i în vale spre luncă; spre răsărit amiazăzi în hotar cu Securiceni şi Plavalariu *După Coaste*, de la coastă, spre amiazăzi la *Trei Movile*, ce arată hotarul spre România, spre amiazăzi-apus către Fulticeni la frontieră, *Selişcea* (n.n. *Seliştea*) din care o parte e încă peste frontieră în România, *Dealul Căldăruşei*, unde, sau sub care se află o vale în forma unei căldări; *Luciu*, de la lunecos, *Moara lui Carp*, unde a fost odată o moară a unui om cu numele Carp, *Strâmbu* de la iazul ce se află acolo în formă strâmbă; spre apus, ... mai încoace de *Bursuci*, spre sat, *Podişoare*, unde au fost poduri şi mai încoace, ... spre miazănoapte de la *Podişoare* şi *Partic*, spre teritoriul Sucevii-Ipoteşti, *Toloaca*, unde a fost odată imaş, cu târşi şi ciritei, mai spre sat *Între bălţi*, fiind de o parte şi de alta mlaştini; aproape de sat tot spre teritoriul Ipoteştilor, *Valea lui Anton*, de la un om cu numele Anton; spre miazănoapte de la sat, *După Vârâţi*. Către amiazăzi-apus, mai sunt două numiri de ţarină, unde se află cea mai mare parte din moşia boierească şi anume, la frontiera cu România, *Podeni*, de la pod şi *Frumoasa*, de la frumos, unde este teritoriul comunal şi hotar cu Litenii"[32].

Cronica menţionează iazurile aflate pe teritoriul comunei: *Nimerceni*, proprietatea sătenilor Mihail Spoială şi Vasile a lui Grigore Blându; *Strâmbu*; *A lui Nica*, numit aşa de la primul proprietar, Nica Gavrilovici; *Bulai*, proprietatea boierului. Iazurile erau populate cu diferite specii de peşti şi trăiau în zona lor diferite păsări de apă. La fiecare iaz era câte o moară. "În lipsa unui râu pe acest teritoriu, apoi sunt aceste iazuri o binefacere mare, atât pentru câmpul din apropiere, prin evaporarea lor, cât şi pentru vite, ca apă de băut pe timp de vară"[33].

Un capitol important al cronicii prezintă informaţii despre dezvoltarea socială, etnografică, religioasă, naţională, politică, culturală şi economică a comunei Bosanci.

[32] *Ibidem, p.39-42; vezi şi anexa 4.*

[33] *Ibidem, p.71-72.*

Autorul cronicii afirmă că privind viaţa socială a acestei comunităţi, poate trage unele concluzii, plecând de la prezent, spre timpurile trecute, dar nu dispune de "date sigure". "Precum această dezvoltare pretutindene a trecut prin ciur şi veşcă, aşa şi aicea, avend locuitorii acestei comune pace şi linisce din afară şi povăţuitori buni, se vede că ei n-au stat pe loc în privinţa desvoltării lor sociale. Însă o dovadă evidentă despre un progres hotărâtoriu în această privinţă nu se poate remarca, căci au contribuit prin timpurile felurite şi felurite împrejurări, mai mult spre un regres, decât spre un progres în această privinţă, ceea ce se cunoasce mult puţin şi la poporul din prezent". Bosâncenii sunt retraşi, nu-i interesează decât familia şi rudele apropiate, fiind "foarte tenaciu faţă de orişice învăţătură bună". În sat există multe familii destrămate şi "traiuri în fărădelege, a părăsit soţu pe soţie să trăiască cu alta şi viceversa"; faţă de copii manifestă puţină grijă, natalitatea fiind scăzută, iar mortalitatea la copiii până la 10-12 ani, destul de ridicată şi problemele obşteşti nu prea îi interesează[34].

Viaţa socială şi moral-religioasă era afectată şi de consumul exagerat de alcool. "Simţul de lege şi religiune isbucnia numai din când în când şi anume la zile mai mari de sărbătoare... şi apoi eară se vestejia, ca mugurul gingaş pălit de brumă, pălit de patima cea mult stricăcioasă a beţiei peste măsură a rachiului". Preotul Roman Bărgăuan, după venirea sa în sat, în 1893, a depus o activitate intensă de atragere a sătenilor la biserică şi de îndemn la fapte bune. "Cel mai frumos şi mai îmbucurătoriu succes pe acest teren ... a fost lepădarea acestui popor de patima beţiei care s-a făcut formal în 4 noiembrie 1894, când chiar poporul a cerut singur de la parohul din localitate punerea în cale a unui sobor de preoţi, spre săvârşirea sfintei liturghii în biserică... Acuma nu mai vezi în duminici şi serbetori în zori de zi, oameni de-ai noştri prin cele cârşme tăvălindu-se , cu atâta mai puţin în zile de lucru, căci eşindu-li acuma fumul puturos de rachiu din cap, îşi caută fiecare de ale sale, ear în serbetoare merge la sfânta biserică". Văzând locuitorii că "trezia î-i sântă şi bună", au hotărât să adune bani, pentru a ridica o cruce de piatră în centrul satului, pentru "eterna amintire a zilei când s-au lepădat de patima cea uriciosă şi stricăcioasă a beţiei"[35]. Această cruce, adusă de la Cernăuţi, a fost aşezată lângă fântâna din piaţa satului, fiind sfinţită de un sobor, la 14 mai 1895, iar în anii următori aici se va desfăşura slujba de sfinţire a aghezmii mari, la Iordan[36].

Cronica se referă şi la tradiţiile etnografice ale localităţii. Locuitorii sunt "tari şi robuşti şi de origine locală, moldoveni, afară de unii puţini, cari-s de origine munteană din Transilvania şi de cei veniţi şi asimilaţi acuma. Limba e

[34] *Ibidem*, p.43-44.
[35] *Ibidem*, p.50-57.
[36] *Ibidem*, p.86-87, 103, 150.

curat românească...". Datinile la nunţi, botezuri, înmormântări sunt "cele vechi româneşti", înafară de colinda cu *Turca* sau *Malanca*, care a fost adusă de cei veniţi (*vârâţeni*), iar după 1870, a devenit o ceată de flăcăi îmbrăcaţi în diferite costume, umblă cu ursul şi muzică pe la casele gospodarilor în noaptea Anului Nou. Acest obicei, *umblatul cu Turca*, ducea adeseori la conflicte sângeroase între cetele de flăcăi. Un asemenea episod tragic a avut loc în ianuarie 1906, când tânărul Bursuc a fost omorât. Preotul Nicolae Ştefureac a refuzat oficierea slujbei de înmormântare în prezenţa muzicii - care constituise cauza iniţială a declanşării acestui episod sângeros -, aceasta ducând la un conflict cu o parte a sătenilor, care l-au reclamat la autorităţile eclesiastice şi civile din Suceava şi Cernăuţi; în urma anchetei făcute, pentru a aplana starea conflictuală din localitate, preotul a fost mutat în altă parohie[37].

Cronica prezintă şi un interesant portret psihologic al localnicilor: "Firea bosânceanului în genere-i bună, şi cine scie îmbla cu el, îl îndoaie cum voiesce. Dar cu toate acestea nu se poate mult conta la sinceritatea lui; de almintrelea el, deşi samănă foarte dur şi original în felul seu, totuşi e isteţu şi şiret. Binele î-l recunoasce la moment, dar î-l şi uită îndată, ear răul, deşi nu arată în faţă, î-l ţine bine aminte şi numai cu greu uită a-l resbuna". Pe "cei mari" îi respectă mai mult din teama de pedeapsă. "Bărbaţii î-s mult mai accesibili spre o direpciune adevărată, spre croiul unei firi mai umane, pe când muierile-s mult mai tenace, avend o fire de tot ruginită şi sălbatică. Bosînceanul, deşi se arată în faţă foarte original şi naiv, apoi el totuşi nu e aşa cum se vede. El e la minte ager, are spirit şi capacitate ... dar facultăţile spirituale neavend cum, când, unde şi de cine a se disvolta, a remas cu mult înapoi... Simţul bosânceanului nu e prea fin, căci el le rabdă toate, dar cum am zis, nu le uită. Talente are acest popor spre toate, spre muzică, cântare, măiestrie (n.n. meşteşuguri) şi altele, numai îi lipseşte desvoltarea cerută la aceasta"[38].

Cronica prezintă şi unele informaţii privind organizarea administrativă şi viaţa politică a localităţii. Comuna era condusă de un *antiste* (primar, vornic), care era ajutat de *juraţi* şi *deseatnici* (*palanga*). Localitatea era sediul unui mandatariat, care îl impunea pe cel care ocupa funcţia de primar. După legea imperială din 1861, s-au mai lărgit atribuţiile consiliului comunal, acesta având oarecare autonomie în rezolvarea problemelor de interes local[39]. În perioada interbelică a funcţionat plasa Bosanci, formată din 36 de sate. În localitate îşi aveau sediul, pe lângă primărie, un post de jandarmi, un oficiu poştal (telegraf, telefon), un dispensar medical de stat, un cămin cultural sprijinit de Fundaţia

[37] *Ibidem*, p.181.
[38] *Ibidem*, p.45-48.
[39] *Ibidem*, p.57-58.

Culturală Regală "Principele Carol"[40]. În 1931 a început construcția noului local al primăriei[41].

Alegerile locale sunt văzute cu ochi critic de către autorul cronicii, care își arată nemulțumirea că românii nu sunt uniți și de asta profită străinii. În 1894, au fost aleși în consiliul comunal 21 de români și 3 evrei, dar nici un învățător sau preot.[42]

După 1904, se afirmă alături de conservatori, Partidul Democrat; luptele politice între cele două grupări se intensifică, ducând pe plan local la învrăjbirea românilor.

În plan economic, agricultura a constituit totdeauna ocupația de bază a locuitorilor. În vechime, creșterea animalelor (taurine, ovine, cabaline, porcine) avea o pondere însemnată; treptat, datorită reducerii suprafețelor de pășunat și a creșterii demografice, cultivarea plantelor (cereale, in, cânepă) se intensifică. Un rol important îl avea pomicultura. Venitul sătenilor din *pomete* (n.n. livezi) se ridica anual la câteva mii de florini. Din fructe se făceau mari cantități de țuică, vin de mere și cireșe, *povidlă* (n.n. magiun) și ulei din miezul nucilor.

Albinăritul se practica mai puțin, învățătorii din sat încercând să-i obișnuiască pe elevi cu această îndeletnicire și să-i determine pe săteni să-și procure stupi sistematici.

În cele patru iazuri existente se practica pescuitul și vânătoarea păsărilor de baltă.[43]

În anul 1922, a început în Bosanci aplicarea legii de reformă agrară, împroprietărirea realizându-se pe terenul arabil din moșia expropriată a principelui Mihail Sturdza. Lotul stabilit pentru această localitate a fost de 2,75 ha pentru o familie care nu poseda pământ, iar pentru celelalte se completa până la această suprafață. Au fost mărite și sesiile parohiale: 12 ha - preotul paroh și 6 ha – preoții de ajutor.[44]

În perioada crizei economice (1931-1933), creșterea dobânzilor bancare și scăderea catastrofală a prețurilor produselor agricole au înrăutățit starea materială a locuitorilor.[45]

Activitatea industrială a avut o pondere neînsemnată în economia localității. A funcționat la Partic, pe moșia boierească, în timpul unor arendași armeni (familia Botuzan), o velniță (n.n. instalație de distilat fructe). Pe lângă iazurile principale funcționau mori, cu instalații de măcinat și de obținut țesături

[40] *Enciclopedia României*, vol.II, București, 1938, p.435.
[41] *C.C.B.*, p.255.
[42] *Ibidem*, p.59.
[43] *Ibidem*, p.65-72.
[44] *Ibidem*, p.241.
[45] *Ibidem*, p.256.

din lână (pănura). Meșteșugurile casnice tradiționale (tors, țesut, confecționarea unor costume populare) au decăzut treptat ca urmare a pătrunderii în rândul comunității, a „straiului nemțesc", procurat de la oraș.[46]

În perioada în care circulația la frontiera cu România (care trecea pe la Chilișeni) se făcea liber, locuitorii din zonă făceau comerț cu vite, cereale, vin și alte mărfuri aduse din regat. În Bosanci a funcționat și un post de vamă (*contumanț*).

Locuitorii din Bosanci vindeau la târg, în Suceava: vite, cereale, porci (*mascuri*), găini (*galițe*), lână, lapte, brânză și fructe; uneori poamele erau vândute „cu livada întreagă" unor lipoveni. Mărfurile de strictă necesitate – sare, petrol (*nafta*), lumânări ș.a. – erau cumpărate de la Suceava sau din prăvăliile locale, pe datorie, acestea fiind toate proprietatea unor comercianți evrei.

În ultimul capitol al cronicii parohiale sunt consemnate informații privind: situația igienico-sanitară, fenomene climatice deosebite, evenimente „extraordinare" din viața comunei Bosanci și a Bucovinei.

Pentru a veni în sprijinul populației, în februarie 1901, în Bosanci, a luat ființă o bancă populară, de tip raiffeisen, condusă de preotul Roman Bârgăoan și un consiliu de control care-l avea în frunte pe George Colțuneac.[47]

În anii 1839, 1848 și 1866, locuitorii din Bosanci au fost afectați de epidemii de holeră; cea mai puternică epidemie a fost în 1848, având o durată mare și făcând sute de victime în rândul sătenilor, printre ei numărându-se și preotul Lazăr Grigorovici.

Multe victime în rândul copiilor făcea pojarul (*vărsatul*), dar efectele acestei boli au fost limitate, când s-a început o acțiune mai serioasă de vaccinare.

O altă boală care, după 1870, făcea multe victime în rândul copiilor și tinerilor, până la vârsta de 25 de ani, era difteria.

Cauza unor boli era: o igienă precară, apa potabilă infectată din fântâni neîngrijite și alimentația săracă în substanțe nutritive. Igiena comunității este afectată și de lipsa unei ape curgătoare mai importante.[48]

În noiembrie 1897, o epidemie de scarlatină a făcut multe victime în rândul copiilor[49].

O boală mereu prezentă în rândul comunității a fost pelagra, cauzată de consumul frecvent al mămăligii preparate din făină de porumb alterată.[50]

[46] *Ibidem*, p.68.
[47] *Ibidem*, p.136.
[48] *Ibidem*, p.74-75.
[49] *Ibidem*, p.102.
[50] *Ibidem*, p.179 și 218.

În cronică sunt consemnate unele fenomene climatice mai deosebite, care au avut urmări nefaste pentru bosânceni. Brumele timpurii căzute toamna (precedate de ploi) – în 1865, 1866, 1902, ca şi cele târzii din primăvară (1874) au provocat mari pagube locuitorilor: distrugerea culturilor agricole, a livezilor, lipsa furajelor necesare animalelor pe timpul iernii.[51]

Urmări negative pentru locuitori au avut şi căderea unor ninsori timpurii (5/18 – 11/24 septembrie 1908)[52] sau târzii (3 aprilie 1898)[53]. Au fost ani cu ierni grele, cu ger mare şi viscole puternice(1892/1893, ianuarie 1895 şi 1907)[54]. Au existat şi ierni mai blânde (1831, 1848; în 1899 zăpada s-a aşezat abia la 8/21 februarie)[55].

Ploile torenţiale, grindina şi inundaţiile care au urmat au provocat mari pagube locuitorilor (5 iunie 1897; 30 mai 1902, august 1928)[56].

În cronică este consemnată şi producerea unui cutremur, noaptea, în 23 septembrie 1908.[57]

Cronicarul consemnează, în subcapitolul evenimente statistice, unele date privind dinamica populaţiei. Scăderea numărului de locuitori (în prima jumătate a secolului al XIX-lea) a fost cauzată de: epidemii, războaie şi plecarea în România. În a doua jumătate a secolului al XIX-lea are loc o creştere a populaţiei. În 1894 existau în Bosanci 1080 familii, cu 4618 persoane (2.368 bărbaţi şi 2.250 femei), români de religie ortodoxă; mai erau şi 2 familii catolice, 2 de protestanţi şi una de religie greco-catolică; erau multe familii de evrei, care s-au stabilit în localitate după 1891.[58] În 1900, existau în Bosanci 4.800 de români[59], iar în 1908 erau 4.363 de români greco-ortodocşi.[60]

Locuitorii din Bosanci, au fost prezenţi la unele evenimente importante petrecute în reşedinţa ţinutului, Suceava şi în capitala provinciei, Cernăuţi.

O delegaţie de ţărani condusă de preotul Bărgăuan, a fost prezentă la 7/20 mai 1896, la Cernăuţi la înscăunarea mitropolitului Arcadie Ciupercovici.[61]

În iunie 1906, mai mulţi bosânceni, au participat alături de alţi bucovineni, la manifestările de la Bucureşti, ocazionate de Expoziţia Generală[62].

[51] *Ibidem*, p.73 şi 148.
[52] *Ibidem*, p.203.
[53] *Ibidem*, p.111.
[54] *Ibidem*, p.74 şi 189.
[55] *Ibidem*, p.118.
[56] *Ibidem*, p.103, 145 şi 248.
[57] *Ibidem*, p.203.
[58] *Ibidem*, p.76.
[59] *Ibidem*, p.134.
[60] Em. Grigorovitza, *Dicţionarul geografic al Bucovinei*, Bucureşti, 1908, p.16.
[61] *C.C.B.*, p.92.

În 1910, de ziua Înălţării Sf. Cruci (14/27 septembrie) localitatea a fost vizitată de mitropolitul Vladimir de Repta şi Preşedintele Ţării, Blayleben.[63]

La 15 aprilie 1924, principele Carol face o vizită la Suceava, asistând la depunerea jurământului militar la Regimentul 12 vânători de munte, eveniment la care au participat şi un grup de ţărani din Bosanci.[64]

În cuprinsul cronicii este prezentată şi situaţia localităţii în anii primului război mondial[65]. Sunt consemnate succesiv: asasinatul de la Sarajevo, notele diplomatice sârbo-austro-ungare, declanşarea mobilizării în Imperiul Austro-Ungar (13/26 iulie) şi declanşarea războiului.

La decretarea mobilizării generale (19 iulie/1 august), biserica din localitate a fost deschisă întreaga zi, pentru cei care plecau la război şi familiile lor.

Cronica consemnează intrarea în război a Germaniei, Franţei, Angliei, Rusiei şi Japoniei.

Printr-un ordin al prefecturii Suceava (11 august 1914) a fost constituită o comisie de recoltare, compusă din preoţi, învăţători şi autorităţile comunale, condusă de preotul Vasile Corvin.

După declanşarea războiului, pe întreg teritoriul Bucovinei a fost instaurată starea de război, care în zonă s-a resimţit puternic, localitatea fiind situată în apropierea frontierei cu România. Bucovina a devenit teatru de operaţiuni militare, suportând timp de aproape patru ani, alternativ, prezenţa trupelor ruseşti (septembrie - octombrie 1914; noiembrie 1914 - februarie 1915; iunie 1916 - august 1917), a celor austro-ungare şi germane. Populaţia a fost obligată să se evacueze în nenumărate rânduri, să presteze istovitoare munci pentru nevoile armatei: repararea drumurilor şi podurilor distruse, săparea şi amenajarea tranşeelor, transporturi militare, rechiziţii, asigurarea cazării trupelor combatante. La toate acestea s-au adăugat jafurile trupelor de ocupaţie[66].

La solicitarea serviciului tehnic al armatei austro-ungare, prefecţii judeţelor Suceava şi Rădăuţi au trimis la Vijniţa, în martie 1915, peste 1500 civili pentru lucrări militare. Cei mai mulţi dintre cei 400 de civili trimişi să lucreze, în noiembrie 1915, în grupul de geniu "Hadfy", erau din satele de pe valea Sucevei şi Siretului. Au fost luaţi să presteze munci pentru armată bărbaţi, femei, copii. Semnificativ pentru această situaţie este raportul unui

[62] *Ibidem*, p.84.
[63] *Ibidem*, p.212.
[64] *Ibidem*, p.243.
[65] *Ibidem*, p.220 şi următoarele.
[66] V. Miron şi I. Cocuz, *Unirea Bucovinei cu România*, în *Suceava*, V, 1978, p.50.

funcţionar, care arată că în satele bucovinene n-au rămas "... decât moşnegii, ologii şi femeile cu copii la piept". În februarie 1915, mai mulţi ţărani din Bosanci, printre care Nicolai T. Mitrofan şi Gh. I. Ieremie s-au prezentat la guvernatorul Bucovinei, care se afla refugiat la Vatra Dornei, plângându-se că de trei luni fac corvoadă, nemaifiind în stare să lucreze nici ei, nici animalele[67].

În continuare, cronica consemnează că sărbătorile de iarnă s-au serbat, în 1915, cu "demnitate", iar tinerii nu au mai umblat cu "turca".

Din 1 ianuarie până la 22 martie 1915 localitatea a suportat a doua invazie a armatei ruse. O patrulă formată din şase cazaci, conduşi de un ofiţer, a stat în comună câteva zile, rechiziţionând de la populaţie un vagon de ovăz.

Vara anului 1915, fiind foarte secetoasă, au fost organizate procesiuni pentru "ploaie", care au fost "auzite" de bunul Dumnezeu, urmând în zilele următoare ploi, ce "au îndreptat sămănăturile"[68].

Revenirea autorităţilor imperiale au readus o stare de normalitate; "... poporul e bine conservat, căci hrană este destulă, îngrijând împărăţia de alimentele trebuincioase, astfel că, cazuri de moarte sunt foarte puţine. Boli contagioase nu se ivesc deloc, astfel că între poporeni e conţelegere şi dor de muncă".

La 21 iunie 1916, autorităţile imperiale fac o nouă rechiziţie a vitelor şi se retrag în urma unei noi ofensive a armatei ruse. Populaţia este înfricoşată de "aceşti duşmani din nordul siberian, care lipsiţi de orice cultură umanitară, sunt vestiţi ca vărsători de sânge nevinovat. După o săptămână de iritare, frica în popor ajunge la culme, când o patrulă duşmană de vre-o 30 de oameni, bântuieşte tot satul Bosanci, deoarece soldaţii rămaşi fără supravegherea ofiţerului patrulei îmblă morţi după alcohol şi aflând la un evreu, se îmbată şi devin rabiaţi izbind în uşile oamenilor, închişi în case. Nu se vede suflet de om pe drum, numai cete de soldaţi duşmani, hăulind pe drumurile din comună, îmblând după pradă. Câniі latră amarnic şi sunt secondaţi de cântecele soldaţilor beţi şi bestiali. Acest aspect e îngrozitor! Lumina soarelui se apleacă spre apus şi deodată cu luceafărul de seară apare şi mândra lună neavând frică de nimeni pe bolta cerului albastră, ca singurul păzitor în timpul nopţii. Nicăieri nu se vedea licărind vre-o lumină prin case, ci era pretutindeni tăcere mormântală. Fiecare suflet de om era înspăimântat şi veghia în ascuns, fără ca să închidă ochii în noaptea aceea. Numai soldaţii duşmani umblau ca nişte nemernici la deal şi la vale, până când miezul nopţii i-a ostenit şi i-a toropit de oboseală, la un loc de odihnă. Noaptea pare un an de lungă şi zorile zilei aduc o viaţă mai sigură. Îndată îmblă poşta de la unul la altul că stăpânitorii nopţii au spart uşi,

[67] *T. Balan, Bucovina în războiul mondial, în „Codrii Cosminului", VI, 1929-1930, Cernăuţi, 1930, p.46-49;*
[68] *C.C.B., p.223.*

au ucis câini, au spăriet femei şi copii etc. A doua zi apar iarăşi aceşti duşmani pe străzile satului şi când şi când scoate capul câte un om de-ai noştri prin fereastră şi-i priveşte cu dispreţ, măsurându-i din cap până-n picioare declarându-i de oameni fără disciplină, fără frică de D^zeu şi lipsiţi de orice cultură europeană. Astfel am intrat în timpul invaziei gândind totdeauna la Dumnezeu ca să ne mângâie şi să nu ne deie pe mâna duşmanilor"[69].

Sătenii se consolau la gândul că armata imperială luptă în zona muntoasă şi va reveni, alungându-i pe duşmani. Ruşii au trecut la rechiziţionarea fânului şi a grâului.

Situaţia populaţiei s-a înrăutăţit, spre toamnă, când în localitate au început să staţioneze trupe ruseşti, care veneau din Galiţia şi mergeau spre frontul din România. Uneori poposeau câte patru regimente de cavalerie, astfel încât în fiecare casă se aflau câte 10-15 soldaţi ruşi. "S-a făcut multă batjocură în timpul acesta, mai ales în acele case, unde bărbaţii erau înrolaţi şi bietele fiinţe femeeşti au rămas fără nici un scut. Cazacul era mândru pe disciplina lui, dară totuşi era fără de ruşine, şiret, lacom, dară pe de altă, religios în felul lui, căci de la el nu se auzeau sudalme prin care s-ar fi luat în batjocură numele lui D^zeu sau alte lucruri sfinte". Soldaţii ruşi veneau, uneori, la slujbele din biserică, la care participa şi preotul lor militar, cântând în cor.

În primăvara anului 1917, au început să apară, în recunoaştere, aeroplane austriece, mărind speranţele localnicilor că vor scăpa de armata rusă.

În timpul celei de a doua ocupaţii ruseşti (iunie 1916 - august 1917), în localitate a existat un spital militar, care trata în special bolile venerice; el a funcţionat în şcoala nouă, care a suferit mari distrugeri, căci "soldatul rus e fără de cruţare, cu ceea ce nu-i al lui. Multe case din comună lipsite de stăpânul lor, au fost nimicite cu totul, iar îngrăditurile au fost foarte multe arse". În şcoala veche au fost adăpostiţi 160 de soldaţi - cizmari, iar o perioadă a funcţionat şi în această clădire un spital.

La începutul lunii august, armata rusă începe retragerea; jandarmii ruşi părăsesc brusc localitatea. Mulţi soldaţi dezertează de pe front şi se retrag prin sate, jefuind şi omorând. În Bosanci au fost furate vite, cai, lucruri din case şi sume mari de bani. "Mare senzaţie" a făcut în localitate asasinarea într-o noapte a unui evreu. Locuitorii erau îngroziţi, căci se zvonea de existenţa unei liste de persoane care urmau să fie ucise[70].

Armata rusă aflată în retragere a efectuat o nouă rechiziţie - era a cincea în sat - luând ultimele alimente, furaje şi vite care mai existau în gospodăriile sătenilor.

[69] *Ibidem*, p.230-232.
[70] *Ibidem*, p.236.

Revoluţia rusă a creat o stare anarhică în armată: soldaţii contestau ofiţerii, îşi alegeau comandanţi din rândurile lor, aruncau armamentul greu şi jefuiau populaţia locală. Sătenii îşi ascundeau vitele şi alte vietăţi, în case. "Podurile caselor se spărgeau de ei (n.n. soldaţii ruşi) ca să fure haine, pâine (n.n. grâu), poame şi altele. La front era armistiţiu, iară în sat, lupte crâncene! Soldaţii se băteau cu babele, bărbaţii şi copiii şi strigau noaptea *tâlharii*, când auzeau un cârâit de găină". Mulţi săteni au fost bătuţi şi chiar ucişi (George Zaleschi). Au fost distruse şi culturile de grâu şi porumb, fiind folosite ca nutreţ pentru cai.

La sfârşitul anului au sosit armatele austriece compuse din regimente ungare, croate şi tiroleze. În cadrul regimentului croat erau şi mulţi români ardeleni. A urmat apoi retragerea armatei austro-ungare. În contextul evoluţiei evenimentelor de la Cernăuţi (Adunarea Constituantă din 27 octombrie 1918, cererea Consiliului Naţional Român din Bucovina către guvernul român de a trimite trupe în Bucovina pentru a face ordine), prin Bosanci, în noaptea de 5 spre 6 noiembrie, trece plutonul de grăniceri de la Vereşti, condus de locotenentul Gheorghe Borş, care va intra în oraşul Suceava, alături de alte trupe române.[71]

Cronica parohială consemnează Congresul din 28 noiembrie 1918, de la Cernăuţi, care a votat "unirea necondiţionată cu Regatul vechiu", apoi unirea Ardealului la 1 Decembrie, concluzionând că "astfel s-a născut România Mare, cu ajutorul lui D^{zeu}, cu concursul marilor Aliaţi şi cu sacrificiul de sânge a bunilor Români"[72].

Însemnările din cronica parohială a comunei Bosanci se opresc la anul 1937. Timp de 43 de ani, preoţii parohi din localitate au consemnat date importante din diverse domenii, care au influenţat viaţa comunităţii locale, evoluţia sa în decursul unui veac (a doua jumătate a secolului al XIX-lea – prima jumătate a secolului al XX-lea).

[71] I. Cocuz, *Unirea Bucovinei cu România (Aspecte militare)*, *Suceava*, 1997, p.53.
[72] *C.C.B.*, p.239.

Anexa 1

Preoţii bisericii din Bosanci*

1.	Dimitrievici Ioan	1784-1822
2.	Popovici Varlaam	1785-1810
3.	Oniu Vasile	1786-1802
4.	Blândul Pavel	1802-1836
5.	Popovici Chifan	1802-1830
6.	Blându Simion	1809-1856
7.	Popovici Teodor	1811-1829
8.	Grigorovici Lazăr	1838-1848
9.	Isopescu Ioan	1850-1855
10.	Ţurcan Vasile	1853-1855
11.	Grigorovici Constantin	1853-1857
12.	Mărănăzan Nicolae	1865-1868
13.	Vorobchevici Eugenie	1871-1875
14.	Mandicevschi Dorimidont	1875-1880
15.	Isopescu Emanuil	1878-1888
16.	Goraş George	1880-1883
17.	Sauciuc Teofil	1883-1886
18.	Ţurcan Victor	1886-1893
19.	Sârbul Eugenie	1889-1890
20.	Ştefureac Nicodim	1890-1906
21.	Bărgăuan Roman	1893-1912
22.	Danielevici Alexndru	1906-1913
23.	Jancovschi Eugen	1907
24.	Corvin Vespasian	1912
25.	Franciuc Dimitrie	1914
26.	Sârbu Eugeniu	1914-1936
27.	Văleanu Nicanor	1936

* În localitate au funcţionat în anumite perioade 1-3 preoţi, dintre care unul era paroh, ceilalţi fiind preoţi de ajutor.

Anexa 2

Uricul de fundaţiune al bisericii din Bosanci, depus în temelia construcţiei la 23 aprilie 1903

"În anul al 55-lea de domnie a Prealuminatului Împărat al Austriei Francisc Iosif I şi al doilea al Arhipăstoriei Înalt Preasfinţitului Arhiepiscop al Cernăuţilor şi mitropolit al Bucovinei şi Dalmaţiei, dr. Vladimir de Repta, fiind preşedinte al Ţării Bucovinei Alteţa Sa prinţul Konrad Hohenlohe, mareşal al Ţării Excelenţa Sa Ioan Lupul, vicar al protoeriei Sucevii exarhul Temistocle Vorobchievici, conducător al căpităniei districtuale c.r. comisarul guvernial Anton Patac, paroh în Bosanci Roman Bârgăuan, preot de ajutor Nicodim Ştefureac, cantor bisericesc Zamfir Nica, eară antiste comunal Nicolai a lui Dimitrie Spoială, s-a sfinţit în 23 Aprilie 1903, această piatră fundamentală pentru biserica parohială ortodoxă orientală nouă cu hramul s.m.m. Gheorghe, în Bosanci prin delegatul arhiepiscopiei, consilierul consistorial Dionisie Bejan.

Biserica se zideşte pe spezele patronului, principele Mihail a lui Dimitrie Sturdza şi a comunei parohiale după planurile făcute de consilierul C.A. Romstorfer, sub conducerea inginerilor c.r. Christof Kossimski şi E. Miller.

Ajută-ne Doamne cu agiutoriul Tău cel prea înalt, să vedem ridicată această zidire întru lauda numelui Tău celui preamărit şi Sf. Treime şi să ne învrednicim şi în noul Tău lăcaş a ne închina Ţie, Tatălui, Fiului şi Sf. Duh, Amin".

Anexa 3

C. Erbiceanu, ***Istoria Mitropoliei Moldovei şi Sucevei şi a Catedralei Mitropolitane din Iaşi***, Bucureşti, 1888, p.336

Epistola Mitropolitului Veniamin către arendaşul moşiei Bosancea, prin care-l mustra pentru tratarea neomenească şi împilarea ce o face locuitorilor; document nedatat (cca. 1824/1825)

Astăzi am primit de la locuitorii moşiei Bosanci, lucru foarte cumplit şi carea ne-au străbătut şi cele mai dinlăuntru cu durere; în care jalobă erau cuprinse următoarele tânguiri:

1. Că în toate zilele de când au murit soţul Dumnitale, ei se află petrecând cu bătae, cu arest, cufere în picioare şi cu fel de fel de sudălmi, nu numai parte bărbătească, ci şi femeile.

2. Că la lucrul boierescului se ieu în toată ziua câte doi sau trei oameni dintr-o casă în trei părţi; iar dacă nu merg, se aţin vătăjeii şi-i alungă călăreşte,

ca pe nişte vite, bătându-i cu harapnicul şi ducându-i la boeresc, unde îi ţin câte o săptămână şi nu le dau drumul până nu gătesc acel lucru; şi lucrul de două trei zile îl socotesc drept o zi numai, lucrând drept douăsprezece zile legiuite, peste cincizeci pe an, că le ară şese zile, stânjeni de lemne tij lucrând şi le rămân datori pedestraşii şi cu trăsura, precum ei voiesc.

3. Că în anii trecuţi fugind vre-o două sute lăcuitori, nu numai că locurile acelora nu s-au dat acestor rămaşi, ci încă din toloacă li s-au luat câte una şi s-au sărăcit de istov.

4. Că de când ţineţi moşia s-au tot giudecat soţul Dumitale cu ei, încât s-au sărăcit de istov şi n-au câştigat nici o dreptate.

5. Că dacă nu-i vom pune la cale într-această toamnă, cu slobozenie de supt jugul Dumnia-voastră, în primăvara viitoare se împrăştie toţi unde vor pute şi pustiiesc moşiile Mitropoliei.

În aceste jalnice tânguiri se încheie jaloba vrednicilor de milă lăcuitori de pe Bosancea, cu celelalte ce Dumnia-voastră ţineţi în posesie.

Aceste toate, foarte supărătoare nouă şi de mâhniciune pricinuitoare tânguiri, puindu-le înaintea Domniei tale, te deşteptăm ca să iei foarte drepte măsuri; căci pe lângă cealaltă nepază a contractului, că adecă cinci mii lei nu s-au răspuns după contract lui Dimitrie fon Popovici, că birul pe un an şi jumătate se cere de la noi, prin cinstita Aghenţie şi că găseşte cu cale Craizatul să vândă moşia pentru plata birului - pe lângă acelea adăugându-se şi jaloba locuitorilor de cumplitele lor pătimiri, vom fi siliţi negreşit a pierde toată răbdarea şi a porni jaloba drept la curte; căci noi nu v-am robit lăcuitorii, deşi i-am dat în posesie cu moşiile, nici nu am dat moşiile în posesie, ca să avem vecinice şi necurmate lănţuiri de supărări din nepaza contractului şi a Dumnia-voastră neorânduieli. Aşteptăm răspunsul Dumni-tale.

Al dumitale de tot binele voitoriu.

Consulul Austriei înştiinţează prin adresă Departamentul afacerilor străine din ţară, că dacă Mitropolia nu va plăti impozitele restante ale moşiei Bosanci, guvernul său va scoate la vânzare moşia, pentru a se despăgubi.

Preasfinţiei sale Părintelui Chirio Chir Veniamin Mitropolitul Moldovei

După nota ce a dat cinstita Agenţie către Departamentul acesta al pricinilor străine sub nr.... cu arătare în cuprinderea cererei Chezaro-crăiescului Craizat al Bucovinei, spre a face ştiut Sfintei Mitropolii, că de vreme ce moşia Bosancea a rămas datoare cu banii birului Împărătesc pe anul trecut cu 400

florini, bani vechi şi pe anul acesta curgător asemenea cu o sumă de bani tot bir, s-ar vedea silit acel Craizat a da acea moşie în arendă pe 18 luni cu licitaţie, acuma la 22 septembrie...

Catargiu Vornic. Grigore Ghica 1825, sept. 1.

Anexa 4

Em. Grigorovitza, ***Dicţionarul geografic al Bucovinei***, Bucureşti, 1908, p.16-17.

Bosancea *com. rur.*, distr. Suceava, aşezată în partea de S.-E. a districtului.

Suprafaţa 40.16 km.^{2}; populaţia 4363 locuitori, romîni, relig. gr. or.

Se compune din vatra satului cu 4229 locuitori, aşezată p'un teritoriu lipsit de apă, între comuna Ipoteşti şi Secureni şi din cătunele: Bulaiul, Bursuci, Frumoasa, Căldăruşa, Moara-Carp, Nemericeni, Putrida şi Strîmba.

Este străbătută de drumul distr. Suceava - Uideşti, care trece apoi în România, pe la Chilişeni.

Are un oficiu poştal; o şcoală populară cu 3 clase; o biserică parohială cu hramul „Sf-tul Gheorghe" şi o casă de economie.

Această comună este pomenită intr'un hrisov dela 1432, ca fiind dată pe jumătate de Ilie Vodă boerului Isaia. La 1621, dărueşte Alexandru Iliaş această proprietate pîrcălabului de Hotin, Miron Barnovschi; iar acesta făcîndu-se domn în Moldova, dă Bosancea la 1626 chinoviei Sf. Ioan cel Nou din Suceava, danie care a fost confirmată de domnul Gh. Ştefan.

Populaţia - formată din locuitori băştinaşi şi din emigraţi transilvăneni - se ocupă cu agricultura şi cu creşterea vitelor.

Comuna posedă 4272 hect. pămînt arabil, 1150 hect. fînaţuri, 204 hect. grădini, 942 hect. izlaz, 16 hect. pădure, 43 hect. heleştee şi bălţi.

Se găsesc 317 cai, 1690 vite cornute mari, 3800 oi, 1620 porci, 56 stupi.

Bosancea, *moşie,* cu administraţie specială, distr. Suceava.

Suprafaţa 37.00 km.^{2}; populaţia 140 locuitori, în majoritate români, de religie gr. or.

Se compune din moşiile: Bosancea propriu zisă cu Căldăruşa şi Moara Carp (Burghineşti, Frumoasa, Parzic, Podeni, Roşia şi Strîmba, avînd 7 case şi 33 locuitori.

Forma odinioară un sat şi moşie cu com. Bosancea (vezi Bosancea, com.).

CONTRIBUTIONS À LA MONOGRAPHIE DE LA COMMUNE BOSANCI

L'article présente "La chronique de la paroisse de Bosanci" , écrite par les prêtres de cette localité entre les années 1894 et 1937, qui comprend des informations sur l'église, les institutions de culture et de bienfaisance, la situation géographique, le développement économique, social et politique; des données ethnographiques et des autres événements particuliers qui ont influencé l'évolution de la communauté locale de cette importante localité du département de Suceava.

EVOLUȚIA REȚELEI ȘCOLARE DIN JUD. SUCEAVA ÎN SECOLUL AL XIX-LEA
- PRIVIRE COMPARATIVĂ -

Gh. GIURCĂ

Despre evoluția învățământului din Bucovina s-a scris relativ mult. Sunt numeroase lucrările în care problema a fost tratată cu pilduitoare obiectivitate, inclusiv în unele semnate de autori străini. Din necunoaștere sau, mai ales, din rea credință însă unii au făcut afirmații dintre cele mai hazardate, care încalcă flagrant adevărul istoric. S-a spus, de exemplu, că, la data raptului, în teritoriul ocupat nu exista nici urmă de învățământ. Ideea a fost apoi repetată cu premeditare în toate ocaziile, așa încât și-au însușit-o și au susținut-o apoi chiar și unii intelectuali români care luau de bun tot ce se spunea sau se scria. Se urmărea, de fapt, să se scoată în evidență rolul "civilizator" al stăpânirii străine, iar învățământului îi revenea un rol important în acest sens.

E de necontestat faptul că în secolul al XIX-lea învățământul primar din Bucovina a cunoscut o importantă dezvoltare, cu precădere după desprinderea provinciei de sub administrația galițiană și după adoptarea legii instrucțiunii din 1869. Meritul cel mai mare pentru înființarea și subvenționarea școlilor din Bucovina revine însă Fondului Religionar Ortodox, chiar și după aplicarea acestei legi. Se ajunsese până acolo, încât din banii Fondului erau plătiți și profesorii de la Gimnaziul din Suceava unde timp de 20 de ani de la înființare s-a predat exclusiv în limba germană.

S-a căutat pe toate căile să se inoculeze ideea că, datorită stăpânirii străine, Școala din Bucovina era incomparabil mai dezvoltată decât cea din Regat. Pentru a putea aprecia corect adevărata stare de lucruri, considerăm necesar să recurgem la argumente concrete. Numai astfel putem fi în deplină cunoștință de cauză. Cu alte cuvinte, e bine să vedem ce se întâmpla la același ceas al istoriei dincolo de cordun. Pentru aceasta vom analiza comparativ situația învățământului din județul Suceava (după împărțirea administrativă din perioada interbelică) și județele vecine: Baia, cu capitala la Fălticeni, Botoșani și, mai ales, Dorohoi. Ca părți componente ale Principatelor Unite, legea care prevedea obligativitatea și gratuitatea învățământului primar s-a aplicat și aici în 1864. Din acest punct de vedere, tânărul stat român, aflat încă sub stăpânire turcească, este printre primele țări europene care au adoptat o asemenea lege, fiind precedat doar de Suedia, Norvegia și Prusia, dar urmat de Austro-Ungaria (1869), Anglia (1870), Elveția (1876), Italia (1877), Bulgaria (1879), Serbia și Franța (1882) etc. (cf. Nichita Adăniloaie, Petru Țaranu – *Școala Șaru Dornei – repere istorice*, Suceava, 2003, pag.20). Pentru a respecta adevărul istoric, trebuie să arătăm că intenția de a introduce obligativitatea și gratuitatea

învăţământului a apărut în Moldova cu mai bine de un veac înainte de legea lui Cuza, fiind formulată explicit de domnitorul Grigore Ghica II. "La 1749, aflăm în Iaşi o mişcare şcolară care ne pune în mirare. Deşi mitropolia ţării a încăput pe mâinile mitropolitului grec, în contra deprinderilor bisericii moldovene, acesta, Nichifor Mitropolitul, stabileşte o specie de *obligativitate* a învăţământului şi anume scrie la protopopi ca să facă catagrafie de copii. *Copiii prostimei*, de la 3 ani în sus, să meargă să înveţe carte la Sf. Nicolae, la Sf. Vineri şi la Sf. Sava. Obligativitatea învăţământului pentru *copiii prostimei* nu este indicată pe cât timp ar fi, iar pentru *copiii de mazili, de negutător şi de alte bresle de cinste,* obligativitatea va fi de 9 ani, adică de la 3 la 12. Pentru *feciorii de preoţi,* obligativitatea va dura 17 ani, adică până la vârsta de 20 de ani a copiilor. Puţine exemple găsim în Europa întreagă de aplicare a obligativităţii la epoca în care ea era aflată şi aplicată în Iaşi." (V. A.Urechia – *Istoria şcoalelor de la 1800 – 1864*, tom. I, Bucureşti, 1892, p.20). Datorită însă istoriei zbuciumate a ţării, exprimată printre altele şi prin desele schimbări de domni, această nobilă intenţie nu a putut fi pusă în aplicare.

Legea din 1864 a fost gândită de Al. I. Cuza încă de la începutul domniei sale. Astfel, referindu-se la instrucţia publică, în mesajul său din 6 decembrie 1859, el spunea că trebuie pusă "la îndemâna tuturor claselor...Dacă o instrucţiune superioară cuprinzând facultăţi ne este folositoare, instrucţiunea elementară şi primară ne este neapărată spre a răspândi o viaţă nouă în toată ţara. Eu ţin numaidecât ca fiecare locuitor să ştie în curând a scrie şi a ceti" (*Mesaje, proclamaţii, răspunsuri şi scrisori oficiale ale lui Cuza Vodă*, Vălenii de Munte, 1910, pag. 22-23). Tot în aceeaşi perioadă, colaboratorul şi prietenul său apropiat, Mihail Kogălniceanu, în calitate de prim-ministru, spunea la rându-i: "Doresc ca în ţară, cât mai curând să nu fie nici o comună fără şcoală şi nici un român fără să ştie a scrie şi a citi. Când vom ajunge acest fericit moment, vom putea fi în linişte şi siguri de viitorul patriei noastre" (*Monitorul Oficial al Ţării Româneşti* din 27 iunie 1860).

Acestea erau intenţiile. Materializarea lor a întâmpinat însă multe şi mari greutăţi legate în primul rând de lipsa învăţătorilor şi a bazei materiale cât de cât corespunzătoare. Din această cauză, înfiinţarea şcolilor prin satele româneşti a durat mai multe decenii. Dar tot aşa s-au petrecut lucrurile şi în Bucovina.

Analizând evoluţia şcolii pe trepte de învăţământ, să ne referim mai întâi la grădiniţe. În legătură cu acestea, trebuie să arătăm că, în secolul al XIX-lea, în judeţele Suceava şi Dorohoi nu a existat nici o instituţie de învăţământ preşcolar. De altfel, "şcoala frobeliană", cum se numea ea iniţial, era pe atunci la începuturile sale chiar şi în cele mai avansate state. În părţile noastre, cele dintâi unităţi de învăţământ de acest fel au luat fiinţă în primii ani ai secolul al XX-lea: Găineşti din fostul judeţ Baia, în 1902, Siminicea, pe atunci în jud.

Botoşani, în 1907, Burdujeni-Sat, tot din judeţul Botoşani, în 1914 etc. Primele grădiniţe din jud. Dorohoi sunt cele din: Turcatca (1912), Alexeni (1918), Grămeşti şi Dorohoi (1919), Ibăneşti (1921), Crasnaleuca (1924) etc. În Suceava, cea dintâi grădiniţă a fost înfiinţată în 1925, fiind prima din întregul judeţ. Deci până şi Crasnaleuca a avut grădiniţă înaintea Sucevei!!

Cât priveşte învăţământul primar, pe atunci era veriga de bază şi cea mai răspândită a sistemului de învăţământ nu numai la noi. La data raptului, în Moldova exista o reţea şcolară relativ dezvoltată, constând din câte cel puţin o şcoală publică în fiecare capitală de ţinut. În teritoriul ocupat de Austria, funcţionau la acea dată şase şcoli. Cea din Suceava era adăpostită de Mănăstirea "Sf. Ioan". La 1833, deci pe timpul administraţiei galiţiene, şcoala aceasta şi-a încetat existenţa, fiind contopită cu cea germană şi cea armenească din oraş, constituindu-se astfel o singură şcoală primară. (Pe atunci şcolile, inclusiv cele primare, erau demixtate, aşa încât se vorbea de două unităţi: una de băieţi şi una de fete). În continuare, aici limba română s-a învăţat tot mai puţin, încât spre sfârşitul secolului a fost eliminată cu totul din planul de învăţământ. Abia în 1906 au luat fiinţă două şcoli primare româneşti (tot aşa,una de băieţi şi una de fete). La reunirea Bucovinei cu ţara, Suceava avea deci două şcoli nemţeşti, două româneşti şi un singur local, fiind din punctul de vedere al spaţiului de şcolarizare cel mai sărac oraş din toată provincia.

Învăţământul primar din cele două judeţe (Suceava şi Dorohoi) a prins să se dezvolte mai consistent cam în acelaşi timp, şi anume pe la mijlocul secolul al XIX-lea. Evoluţia ulterioară a fost inegală din punct de vedere statistic chiar în acelaşi judeţ, decenii cu un număr mare de şcoli înfiinţate alternând cu altele mai "sărace":

Perioada	jud. Suceava	jud. Dorohoi
până la 1860	3	7
1861 – 1870	9	23
1871 – 1880	4	13
1881 – 1890	21	8
1891 – 1900	9	25

Este adevărat că la începutul sec. al XX-lea, dincolo de Cordun existau încă aşezări rurale fără şcoală. Cele mai multe erau foarte mici ca număr de locuitori, fiind înfiinţate pe cine ştie ce colţ de moşie boierească. Şi apoi erau şi foarte sărace. Nu degeaba s-au răsculat ţăranii în 1907. Erau muritori de foame şi nu le mai ardea de carte. Probabil că nu întâmplător satul de unde a pornit răscoala se numea Flămânzi.

Tot atât de adevărat e însă faptul că şi în jud. Suceava au existat sate în care şcoala a luat naştere în primele două decenii ale acestui secol: Arbore pe Clit (1901), Românesti (1902), Bodnăreni- Arbore (1903), Iacobeşti (1905),

Fora-Drăgoieşti, Lisaura şi Reuseni (1906), Dănila, Gura Solcii şi Soloneţul Nou (1908), Măriţei şi Slobozia Pruncului (1910), Călineşti Enache (1911), Moara Nică, Bulai şi Călineşti Cuparencu (1912). Ba au fost şi sate în care în 144 de ani de dominaţie autorităţile străine nu au avut timp suficient să înfiinţeze şcoli: Găureni (1923), Moara Carp şi Liopoveni (1924). Pornind, pe de o parte, de la aceste realităţi şi ştiind, pe de alta, cu câtă rigurozitate erau respectate legile în imperiu, inclusiv în domeniul învăţământului, nu poţi să nu te întrebi: în Bucovina cum a fost posibil aşa ceva? Cum de nu existau şcoli în atât de multe localităţi după ce legea privind obligativitatea învăţământului fusese adoptată cu aproape jumătate de veac mai înainte? Chiar dacă, să zicem, populaţia ar fi manifestat aversiune faţă de şcoală, iar administraţia locală – indiferenţă, de ce nu a fost aplicată cu forţa? Doar nu ar fi fost primul sau singurul caz de acest fel. În realitate însă era vorba de o atitudine bine chibzuită a autorităţilor imperiale care aveau nevoie, mai ales în Bucovina, de supuşi docili care să iubească "patria" în mod necondiţionat şi atât. Deoarece intelectualii ridicaţi din rândul supuşilor bucovineni începuseră cu tot mai multă insistenţă să revendice drepturi egale cu ale altor neamuri din imperiu sau chiar, şi mai grav, să-şi exprime tot mai deschis dorinţa de a se desprinde din acest "rai" pentru a se întoarce la România, tacit şcoala era lăsată la voia întâmplării, cu atât mai mult cu cât, după părerea unora, apărea "pericolul" de a se înregistra o inflaţie de intelectuali români. În legătură cu aceasta, arhimandritul Emanoil Ciuntuleac, deputat în Dieta Bucovinei, arăta: "Mult peste un secol a supt poporul bucovinean la pieptul doicii germane şi, cu părere de rău, n-a prins la putere, lăsaţi-l deci să meargă calea dezvoltării sale. Nu vă îngrijiţi ce se va întâmpla cu proletariatul cult de care vom dispune poate cu timpul; unde am ajuns cu proletariatul necult?" (*Patria*, an. III, nr. 263 din 14/26 aprilie 1899, pag. 3). Referitor la atitudinea intelectualilor bucovineni faţă de imperiu, poate nimeni nu a exprimat-o mai clar şi mai sintetic decât a făcut-o Eduard Fischer, şeful poliţiei din Bucovina. El aprecia că Societatea "Şcoala română" din Suceava, care a trimis la învăţătură, susţinându-i material, numeroşi copii săraci, "a făcut din fiii de ţărani loiali, intelectuali cari... parte înainte de război, dar aproape toţi în cursul războiului trecuseră la duşman luptându-se în rândurile armatei româneşti cu arma în mână contra monarhiei" (cf. Teodor Balan – *Suprimarea mişcărilor naţionale din Bucovina pe timpul războiului mondial 1914-1918*, Societatea tipografică bucovineană, Cernăuţi, 1923, pag. 200-201).

Să urmărim şi evoluţia învăţământului secundar: primul liceu din Suceava a luat fiinţă, după cum se ştie, în 1860. Deşi i se spunea greco-ortodox, în realitate era o şcoală germană în toată puterea cuvântului şi aşa a rămas până la revenirea Bucovinei în hotarele firesti ale ţării. Învăţământul liceal în limba română datează cu adevărat din 1881, când au luat fiinţă pe lângă acest

gimnaziu primele clase paralele cu predarea în limba română, iar cea dintâi promoţie de absolvenţi ai acestor clase a fost cea din 1909.

Dar nici dincolo de Cordun lucrurile în acest domeniu nu stăteau pe loc. În Botoşani, de exemplu, primul liceu a fost înfiinţat în 1859, în Fălticeni – în 1870, iar în Dorohoi – în 1879. Dacă ne gândim însă că primii absolvenţi ai claselor româneşti din Suceava sunt cei din 1909, înseamnă că, de fapt, liceele menţionate sunt cu mult anterioare acestuia.

Iată pe scurt cum se prezentau lucrurile în realitate. Împliniri au fost deci şi de o parte a vremelnicului hotar şi de cealaltă, după cum şi neîmpliniri au existat de ambele părţi. De aceea nu se justifică în nici un fel atitudinea arogantă a unora care, cu premeditare, continuă să susţină şi astăzi asemenea neadevăruri punând în lumină proastă, neconformă cu adevărul, statul şi neamul nostru.

L'ÉVOLUTION DE RÉSEAU ÉCOLIER DU DÉPARTEMENT DE SUCEAVA DANS LE XIX-ÈME SIÈCLE. REGARD COMPARATIF

Dans la deuxième moitié du XIX-ème siècle, l'enseignement primaire de Bucovine connaît un développement important, à la suite de l'écartement des principaux obstacles : l'administration galicienne et la loi de l'instruction publique de 1869. Un rôle important dans l'évolution ascendante de l'enseignement dans la langue roumaine a eu le Fond Religionnaire Orthodoxe, qui subventionnait tant le réseau écolier, que le personnel didactique. Une incursion dans l'histoire de l'enseignement en Moldavie nous permet de tirer la conclusion qu'ici le système d'instruction a connu une évolution positive, qui a atteint son point culminant avec les reformes de Al. I. Cuza (1859). Le moment de l'occupation de la Bucovine, par les Autrichiens, il y avait un réseau d'écoles primaires, qui a été désorganisé ; il a été remplacé, petit à petit, par le système d'enseignement allemand.

Seulement vers la fin du XIX-ème siècle et les premières années du XX-ème siècle, on peut dire que l'enseignement primaire et secondaire de Bucovine est parti sur le chemin d'un développement naturel ; il a été, en général, au niveau de celui des départements limitrophes de la Moldavie : Suceava, Botoşani et Dorohoi.

PREOCUPĂRI ISTORICE ALE FOLCLORISTULUI SIMION FLOREA MARIAN

Cristina PÎNZARIU

„...Astăzi nu se poate încerca pătrunderea ştiinţifică în sufletul acestui neam fără întrebuinţarea integrală a trebuincioaselor cărţi pe care le-a pregătit Simion Florea Marian."

Nicolae Iorga

A vorbi despre activitatea principalului reprezentant al folcloristicei bucovinene, înseamnă un act de dreptate şi de recunoştinţă pentru o muncă îndelungată şi pricepută.

Fiu de ţărani din părţile Sucevei, Simion Florea Marian a căutat, încă din timpul copilăriei şi adolescenţei să cunoască necazurile şi bucuriile oamenilor din jurul său, participând la manifestările lor şi făcându-şi din culegerea poeziilor şi datinilor de la înmormântări, nunţi ori sărbători o preocupare importantă[1], preocupare ce îşi va pune amprenta asupra activităţii concretizate în tomurile grele de mai târziu, ce îl aşează pe Marian în rândul întâi al celor ce s-au ocupat de cultura populară. Strânse la un loc, lucrările lui depăşesc ca valoare pe cele ale oricărui etnograf, iar masivitatea unora înspăimântă[2].

S-a născut la 1 septembrie 1847, în satul român-şvăbesc Ilişeşti, ţinutul Sucevei, din părinţi ţărani, crescând în vremea când privirile generaţiei de la 1848 se îndreptau spre umilele colibe şi bordeie. A crescut odată cu descoperirea *Mioriţei* şi a văzut cu durere cum focul aprins de flacăra lui Alecsandri, care ardea atât de luminos, e lăsat să se stingă[3].

Mergând la şcoala din sat împreună cu Ciprian Porumbescu, între anii 1856-1859, având ca „dascăl" pe D. Cernăuţean, primul învăţător al acestei şcoli, obţine rezultate foarte bune la învăţătură, fiind caracterizat ca un neîntrecut povestitor, iar despre C.Porumbescu se spunea că avea un glas îngeresc când cânta din gură şi vioară.[4] La şcoala poporală din Suceava, unde se va înscrie mai târziu tânărul Marian, domnea, ca în întreaga Bucovină, atmosfera stăpânirii austriece, care îşi va pune amprenta şi asupra activităţii şi

---

[1] Gh. Vrabie, *Folcloristica română,* 1968, p.209;

[2] Ovidiu Bârlea, *Istoria folcloristicii româneşti,* Bucureşti, 1974, p.232;

[3] N. Jula, *Lucrări inedite ale lui Simion Florea Marian* în *Revista de folclor,* an III, nr. 3, 1958, p.115;

[4] Filaret Doboş, *Simion Florea Marian. Amintiri cu prilejul împlinirii unui sfert de veac de la moartea lui,* în *Ţara Fagilor,* Solonet – Suceava, an I, nr. 5-12, octombrie 1931 – mai 1932, p.49;

chiar destinului viitorului cărturar. În acest climat ostil pentru românii din Bucovina, pe arena vieţii culturale şi politice îşi face apariţia prima generaţie de tineri intelectuali, educată în spiritul ideilor naţionale paşoptiste, din care va face parte şi părintele Marian, marea sa personalitate atrăgând ulterior atenţia tuturor cărturarilor români din epocă, toţi înţelegând că, prin opera sa, se pune în valoare marea comoară spirituală a poporului nostru.

După ce a absolvit clasa a IV-a la această şcoală, în 1862 se înscrie, cu succes bun, după cum se vede din „Schulzeugnis-ul" iscălit de Theil (director), Leo Ozarkewicz (ca „Hauptschullehrer") şi Ioan Beldiav (catihet), la gimnaziul cezaro-crăiesc din Suceava, gimnaziu creat la 17 septembrie 1860.[5]

Preocupările exclusive ale tânărului Marian pentru culegerea folclorului vor avea ca rezultat o dezorganizare a muncii sale ca elev, ocupându-se în această perioadă de *Societatea Literară a Junimii Române Studioase din Suceava* – Societate tainică în care se făcea carte românească[6], patriotismul de care va da dovadă toată viaţa manifestându-se încă de la această vârstă fragedă, trăind şi muncind mereu pentru neamul din care făcea parte, fără să aştepte de undeva cea mai mică răsplătire. Încă de pe atunci, de pe băncile şcolii, pusese stăpânire pe sufletul lui „patima scrisului", cum o numeşte fiul său, Liviu Marian, în schiţa de biografie a părintelui său. De asemeni, intră în corespondenţă, tot în această perioadă, cu *Societatea pentru Cultură şi Literatură Română din Bucovina*, al cărei preşedinte era Theodor Ştefaniuc (istoricul Theodor Ştefanelli de mai târziu), unde va publica primele sale încercări etnografice.

Neputându-şi termina studiile gimnaziale în Suceava trece la gimnaziul român greco-catolic din Năsăud, în Transilvania, frecventat pe vremuri de mulţi bucovineni siliţi a părăsi şcolile bucovinene, în care una dintre „abaterile" cele mai grave săvârşite de elevii români era folosirea limbii materne.

În Ardealul românesc cunoaşte doi tribuni ai anului revoluţionar 1848, Axente Sever din Cricău şi Simeon Balint din Roşia Abrudului. Şi-a dorit să îl cunoască pe Avram Iancu, craiul munţilor Apuseni. Cu toate că nu şi-a văzut împlinit acest vis frumos, după 29 de ani, în prefaţa la culegerea sa de *Poezii poporale despre Avram Iancu (1909)* se pot găsi şi informaţii despre perioada cât a stat în Ardeal, neuitând de acest mare român, arătându-şi în felul acesta admiraţia sa faţă de el prin culegerea poeziilor poporale care îi slăvesc numele.

Liviu Marian, în aceeaşi lucrare biografică dedicată tatălui său, afirmă că fraţii ardeleni pot primi acest monument ridicat marelui lor căpitan Iancu, ca un semn modest de mulţumire din partea fratelui lor bucovinean, care în

[5] Liviu Marian, *Simion Florea Marian. Schiţe biografice*, Bucureşti, 1910, p.3;
[6] Victor Morariu , *Un sfert de veac de la moartea lui Simion Florea Marian* (24 aprilie 1932) în revista *Făt-Frumos*, an VII, nr. 3-4 (mai-august), p.88;

vremuri grele a aflat la dânşii şi adăpostul şi ajutorul care-i lipsea în scumpa lui patrie.[7]

Terminând gimnaziul la Beiuş în 1871, se înscrie în acelaşi an la Facultatea de Teologie din Cernăuţi, pe care o va absolvi în 1875. Se căsătoreşte la 12 septembrie 1875 cu Leontina, fiica a binecunoscutului paroh din Siret, Gheorghe Pietrovschi, şi se stabileşte în acest oraş. Locuind la Siret timp de 8 ani, timp în care a scris şi a publicat numeroase lucrări de proporţii şi de mare însemnătate, Simion Florea Marian a făcut ca, pentru o clipă din scurgerea vremii, capitala culturală a Bucovinei să fie vechea capitală a Moldovei, adică târgul Siret, având o bogată corespondenţă cu mari personalităţi ale vremii.

Uriaşa activitate închinată Bucovinei şi neamului românesc, precum şi dragostea nemărginită de neam pentru care era în conflicte cu stăpânirea străină, vor căpăta un contur ferm datorită posibilităţilor de desfăşurare după intrarea sa în rândurile Academiei Române, cel mai înalt for de ştiinţă şi cultură românească, în anul 1881.

Preocuparea lui se îndreaptă de acum pe lângă folclor, spre domenii de cercetare strict ştiinţifică. Munca sa în direcţia aceasta s-a dovedit fructuoasă, iar lucrările efectuate sunt contribuţii valoroase[8] Lucrările lui Marian din domeniul istoriei, fără să fie fundamentale, ne apar totuşi drept contribuţii valoroase. Deşi sunt sprijinite pe formaţie de autodidact şi nu constituie latura fundamentală a activităţii lui Simion Florea Marian, aceste lucrări în domeniul istoriei şi al culturii noastre rămân contribuţii apreciabile în elucidarea temelor abordate.

Încă de pe băncile şcolii, Simion Florea Marian a adunat date, însemnări, inscripţii referitoare la trecutul Moldovei de nord. Pe când era în clasa a V-a de liceu (1867), el a cerut colegului său mai mic şi viitor cărturar, Constantin Morariu, date istorice despre comuna Pătrăuţi. În numărul festiv închinat memoriei lui Simion Florea Marian, după moartea sa din 1907, Constantin Morariu îşi aminteşte: „Se ştie că noi preoţii din păstoria sufletească suntem îndepărtaţi a purta şi Condicile cronicale, în care trebuie să înregistrăm toată istoria comunală, institutele culturale, etc., precum şi evenimentele cele mai importante din ţară şi din întreaga eparhie. Aflând eu în 1896 Condica cronicală din Pătrăuţ goală-goluţă, şi voind a scrie istoricul bisericei de aice, care l-am şi publicat în *Gazeta Bucovinei*, amicul Simeon mi-a dat o inscripţie decopiată de el de la finea unui tetraevangheliu, care nu se ştie prin ce minune a ajuns a fi proprietatea mănăstirii lipoveneşti din Fântâna Albă, pe când inscripţia spune că el a fost dăruit de Maria, soţia lui Ştefan cel Mare, schitului de călugăriţe din Pătrăuţ. Şi mă îndemna amicul să extrag istoricul în broşuri

[7] Liviu Marian, *op.cit.*, p.8;
[8] I. C. Chiţimia, *Folclorişti şi folcloristică românească*, Bucureşti, 1968, p.164;

separate şi să scriu şi o monografie a Pătrăuţiului asemeni celei a părintelui Dimitrie Dan din Straja, şi aşa petreceam multe oare împreună."[9] În august 1882, în calitate de proaspăt academician, Simion Florea Marian a făcut o excursie de cercetare la mănăstirea Putna şi în regiunea nordică a Moldovei. Cu prilejul acesta a adunat documente şi inscripţii foarte interesante, prin care totodată completează un studiu similar al episcopului Melchisedec.[10] În anul 1887, Simion Florea Marian publică o documentată monografie despre biserica din Părhăuţi. O lucrare de o deosebită valoare şi de bună informaţie istorică este *Sântul [11]Ioan cel Nou de la Suceava*[12]. Autorul urmăreşte, într-o formă sobră şi cu o documentare riguros ştiinţifică, evenimentele care au dus la peripeţiile moaştelor Sfântului Ioan cel Nou, luate de regele polon Jan Sobieski în 1686 şi duse la Zolkiew, pentru a reveni la Suceava în 1873, din ordinul personal al împăratului Franz Joseph. Moaştele au fost ridicate de la Zolkiew în miez de noapte, cu bună pază militară, pentru a preîntâmpina o eventuală răscoală a populaţiei. Călugării în seama cărora erau osemintele s-au opus la început cu dârzenie şi numai la vederea ordinului împărătesc au cedat. De fapt, lucrarea prezintă cu multă pricepere evenimentele istorice în care se încadrează peripeţiile moaştelor. Autorul citează izvoare rare dintre care unele în limba polonă.[13] Din această lucrare se desprind pagini de adevărată istorie, bogat documentate şi de netăgăduită însemnătate, întrucât ne oferă date din istoria Moldovei de pe timpul lui Alexandru cel Bun şi până în vremea lui Ştefan Tomşa, ca de pildă: Se arată că prima soţie a lui Alexandru cel Bun a fost Ana, o româncă, apoi a doua era o prinţesă maghiară din Transilvania, Margareta de Lozonţ, iar după moartea acesteia, el luă de soţie, în 1411, pe Ringala sau Maria, sora regelui polon Vladislav, realizând astfel legături familiare atât cu ungurii cât şi cu polonii.

Este de remarcat însă că „din primele timpuri ale constituirii statelor române, când ideea religioasă era încă atât de puternică, întâlnim atât în Muntenia pe Alexandru Basarab, ţinând în căsătorie pe catolica Clara, cât şi în Moldova pe Alexandru cel Bun, având încă pe ambele soţii de această religie, dovadă că simţul politic era încă de pe atunci puternic dezvoltat la români şi că ei puneau mai presus existenţa şi întărirea statului lor decât credinţele

[9] Constantin Morariu, *Ceva despre Simion Florea Marian,* în *Junimea Literară,* IV, 1907, p. 159-161;

[10] Episcopul Melchisedec, *O vizită la câteva mănăstiri şi biserici antice din Bucovina,* în *Revista pentru istorie, arheologie şi filologie,* I, 1882, p.245;

[11] Simion Florea Marian, *Biserica din Părhăuţi,* Bucureşti, 1887, p.8;

[12] *Idem, Sântul Ioan cel Nou de la Suceava,* Schiţă istorică, Bucureşti, 1895, p.206;

[13] A se vedea de exemplu lucrarea lui Sadok Baracz, *Pamiatki miasta Zółkwi,* Liov, 1852, folosită şi de Haşdeu în studiile sale.

religioase."[14] Influenţa exercitată însă de cele două femei catolice asupra lui Alexandru trebuia să-l îndemne la sprijinirea şi răspândirea catolicismului în Moldova, către sfârşitul domniei sale, credinţa apuseană pare să fi făcut mari progrese în Moldova, încât ar fi dus chiar la convertirea mitropolitului Grigorie Tambloc, deşi poate această convertire – dacă a fost – nu putea însemna decât un joc bun menit a servi interese politice. Aşa întâlnim, de exemplu, un document la doi ani după moartea lui Alexandru cel Bun, eliberat de Eugeniu lui Grigorie, arhiepiscopul Moldo-Vlahiei, care ar fi trecut la religia catolică, pentru a se transporta în mai multe părţi ale lumii, spre mărirea şi sporirea credinţei catolice."[15]

Alexandru cel Bun e sigur că nu a sprijinit efectiv întinderea şi răspândirea catolicismului în ţara sa, cu toate că ultimele sale soţii au fost catolice.

Marian mai arată că – „nouă ne vine mai de grabă a crede că Alexandru cel Bun, văzând progresul cel mare ce-l făcură catolicii în Moldova înainte de suirea sa pe tronul acesteia, precum şi cel ce îl făceau la începutul domniei sale şi temându-se ca acesta să nu ia dimensiuni şi mai mari, s-a decis să aducă moaştele Sfântului Ioan la Suceava, ca un fel de memento pentru supuşii săi şi ca un scut puternic contra răspândirii şi mai departe a catolicismului."[16]

De altfel, românii nu priveau cu ochi buni pe domnitorii care desconsiderau legea cea străbună şi înclinau spre altă credinţă străină, dar Alexandru cel Bun a fost numit de popor nu numai Bun, ci şi iubitor de Christos şi cucernic, pentru că „cu cucernicii domnia peste toată Moldovlahia şi pe ţărmul mării."[17] Simion Florea Marian analizează cu mult spirit critic cauzele aducerii moaştelor Sfântului Ioan de la Cetatea Albă la Suceava de către Alexandru cel Bun, afirmând că scopul a fost nu numai de a-l propune „păzitor al statului său", „ori socotitoriu şi feritoriu domniei sale", nu numai „spre cele de folos sufletului său", ci totodată „ca să lăţească şi să întărească religiozitatea între supuşii săi şi să fie socotitoriu, păzitoriu şi feritoriu în contra întinderii şi lăţirii catolicismului", care „făcuse atât de mare progres în Moldova, în contra acelora, ce ne disprețuiau şi ne defăimau credinţa şi căutau toate chipurile şi mijloacele ca să tragă pe români la credinţa lor."

Descrierea bisericii mitropolitane din Suceava este făcută amănunţit şi cu multă pricepere, interpretându-se just toate inscripţiile portretelor şi frescelor din interiorul şi exteriorul bisericii. Caracterizarea lui Barnovschi Vodă şi a lui

[14] Simion Florea Marian, *Sântul Ioan cel Nou,* Bucureşti, 1898, p.7-8;

[15] *Ibidem*;

[16] *Ibidem*, p.10;

[17] *Ibidem*, p.11;

Anastasie Crimca este realizată cu multă pricepere[18], de asemenea readucerea moaştelor de la Zolkiew la Suceava, locul aşezării lor, Sânzienile şi pelerinajele organizate cu semnificaţiile lor, îşi au iarăşi prezentarea lor bogat argumentată cu dovezi şi citate din documente istorice diferite.

Adunând cu dragoste urme de manifestare culturală în trecut, în regiunea sa natală, Simion Florea Marian a publicat în 1900 o contribuţie serioasă la circulaţia şi răspândirea vechii cărţi româneşti: *Inscripţiuni de pe manuscripte şi cărţi vechi din Bucovina.*[19] Autorul cercetează şi descrie cu competenţă manuscrise slave vechi, cărţi româneşti şi slave, inscripţii murale în limba slavonă. La baza cercetării stă sentimentul de iubire caldă pentru trecutul poporului şi al regiunii din care plecase. Din studiu reiese că exemplarele *Cazaniei lui Varlaam* şi ale *Psaltirii în versuri* a lui Dosoftei au avut o căutare deosebită.[20] Printr-un alt studiu, Simion Florea Marian a lansat şi noutatea unui portret necunoscut al lui Miron Costin, descoperit într-o pictură murală la mănăstirea Theodoreni din Burdujeni.[21] Şi din această lucrare reiese pasiunea lui Simion Florea Marian pentru cercetarea vechii culturi româneşti.

Tot în sfera aceasta de preocupări putem încadra şi două însemnate condici de mănăstire, rămase în manuscris de la Vartolomeu Măzăreanu: *Condica mănăstirii Voroneţul*[22] şi *Condica mănăstirii Solca*[23]. Lucrările sunt importante şi pentru istorie, prin actele vechi pe care le menţionează în legătură cu stăpânirea de moşii, sate şi sălaşe de ţigani, precum şi pentru cercetătorul de cultură, prin enumerarea cărţilor, a manuscriselor şi a odoarelor din aceste mănăstiri. Este de reţinut în special faptul că Măzăreanu notează darurile pe care le-a primit în odoare şi cărţi din Rusia, pentru mănăstirile Voroneţ şi Solca, în călătoria pe care a făcut-o la Petrograd între 26 decembrie 1769 şi 20 iulie 1770.

Mai putem aminti şi faptul că în calitate de membru al Academiei Române, Simion Florea Marian a prezentat între 1894 şi 1905 un şir de rapoarte despre cărţi depuse pentru premiere, făcând şi pe această cale dovada unei vii participări la mişcarea ştiinţifică a timpului.

[18] *Ibidem*, p.16;
[19] Simion Florea Marian, *Inscripţii de pe manuscripte şi cărţi vechi din Bucovina*, Suceava, 1900, p.112;
[20] I. C. Chiţimia, *op.cit.*, p.165;
[21] Simion Florea Marian, *Portretul lui Miron Costin, mare logofăt şi cronicar al Moldovei*, în *AAR*, seria a II-a, t. XXII, 1900, p.25-35;
[22] Vartolomei Măzăreanu, *Condica mănăstirii Voroneţ*, editată de Simion Florea Marian, Suceava, 1900, p.115;
[23] *Idem*, *Condica mănăstirii Solca*, editată de Simion Florea Marian, Suceava, 1902, p.74;

Legendele istorice culese de Simion Florea Marian au o însemnătate specială, fiind un ecou al unei tradiţii istorice seculare în folclor. Ele au fost reluate şi amplificate cu ocazia republicării lor în volumul *Tradiţii poporane române din Bucovina*, în anul 1895. Unele dintre legende se referă la figuri şi evenimente istorice, altele amestecă istoria cu basmul, mai ales când e vorba de numele anumitor localităţi din Moldova de nord. În aceste tradiţii apar figurile unor vechi voievozi ca Dragoş-Vodă, Sas-Vodă, Ştefan cel Mare, Ştefan Tomşa, Vasile Lupu.

Crescând într-un ţinut unde erau adunate monumentele de seamă ale trecutului moldovenesc, naraţiunile despre ctitorii lor circulau curent printre localnici, adesea vivificate de cărturarii ce desciferau pisanii şi anale păstrate cu sfinţenie.[24] Cu totul proeminentă în aceste legende este figura lui Ştefan cel Mare, încărcată de memoria populară cu atâtea fapte născocite de fervoarea adoratorilor săi. Marian începe să culeagă aceste amintiri istorice încă din timpul liceului, înmănunchiate într-o broşură, *Tradiţiuni poporale române*[25] (1878), după ce unele fuseseră publicate prin periodice, 5 dintre legende referindu-se la Ştefan cel Mare. În această broşură se găseşte şi legenda *Ştefan-Vodă şi săhastrul*. În *Tolpa şi Ştefan-Vodă* se povesteşte cum un ţigan isteţ a reuşit să răzbune poporul oprimat şi schingiuit de un pârcălab, smulgând pentru aceasta încuviinţarea lui Ştefan cel Mare, cu un şiretlic.[26]

Aşa cum am precizat, în 1895, Simion Florea Marian a dat un nou volum de tradiţii populare istorice: *Tradiţii poporane române din Bucovina*. În această lucrare Marian indică în notă informatorii şi localităţile, pe alocuri şi variantele publicate de alţii, îndeosebi de Staufe Simiginowicz, dar rareori şi anul când au fost culese.[27] În aceste legende este o parte din trecutul Moldovei, aşa cum rezultă el din tradiţia mai veche înscrisă de cronici. Dragoş-Vodă şi bourul, invazia tătarilor şi suferinţele populaţiei, lupta lui Ştefan cel Mare cu ungurii, cu turcii, cu polonii, toate acestea sunt cuprinse în legendele culese de Marian, uneori împreună cu variantele lor[28] La fel de interesante sunt şi legendele puse în legătură cu numele unor localităţi. O parte din ele, cele mai puţine, sunt creaţii fantastice, ca *Podul dracului*, *Stâlpul Tricolicenilor*, *Valea lui Pintea*, dar majoritatea lor au un miez istoric: *Poiana Negrii* (în legătură cu Negrea Basarab), Plaiul tătarilor, *Cetatea tătarilor*, *Dealul leahului*, *Valea Dediului*, *Movila lui Răzvan*, etc. Unele dintre faptele povestite se găsesc

[24] Ovidiu Bârlea, *op.cit.*, p.238;
[25] Simion Florea Marian, *Tradiţiuni poporale române*, Sibiu, 1878;
[26] *Ibidem*, p.16-21; legenda a apărut prima dată în *Columna lui Traian*, III, 1872, nr. 15, p.1-2;
[27] Ovidiu Bârlea, *op.cit.*, p.238;
[28] I.C. Chiţimia, *op.cit.*, p.182;

consemnate în cronici, ca de exemplu narațiunea din *Movila lui Răzvan*, care conține conflictul dintre boierul Răzvan și Ieremia Movila, povestit și de Miron Costin în cronica sa.[29] În bogata arhivă de manuscrise moștenită de la păstorul de suflete și omul de știință Simion Florea Marian, un loc considerabil îl ocupă documentele istorice (copii sau originale) cu referiri pline de interes la istoria Bucovinei. Pentru exemplificare facem un studiu asupra unui document istoric din colecția Fondului Memorial – Documentar Simion Florea Marian, adunate pentru a sluji unor proiectate lucrări de istorie la care ne-am referit, relevând grija distinsului folclorist și etnograf pentru cercetarea trecutului.

În rândul pieselor originale și inedite păstrate în casa-muzeu din Suceava, găsim și un raport către administrația Bucovinei din 25 februarie 1815, privind cedarea bisericii Mirăuți unui cult luterano-calvin. Scris în limba germană, înregistrat la numărul de inventar 175 (Documente istorice), cuprinde două file de hârtie filigramă.

Prezența acestui raport între documentele la care ne-am referit, apare în legătură cu preocuparea lui Simion Florea Marian pentru un studiu istoric despre biserica Mirăuți precum și alte lucrări. Începuturile bisericii Mirăuți se pierd în legendă. Istoria bisericii Sfântul Gheorghe l-a preocupat pe folcloristul Simion Florea Marian încă din 1886, când preotul Marian a publicat o legendă referitoare la *Biserica Mireuțului* (tradiție), legendă pe care a reluat-o și a amplificat-o cu ocazia republicării ei în volumul *Tradiții poporane românești din Bucovina*, în anul 1895. În notițele de la sfârșitul volumului, Simion Florea Marian afirmă că această tradiție a auzit-o de la mai mulți români din orașul Suceava, legată de întemeierea orașului. Conform acestei tradiții, pe locul unde se află orașul Suceava s-ar fi aflat numai păduri colindate de păstori care își pășteau turmele prin aceste locuri. Într-o vară secetoasă, ei au ajuns la o biserică făcută dintr-o scorbură de copac unde locuia un sihastru care le-a dat păstorilor sfaturi bune și i-a miruit.

După moartea sihastrului, românii au construit, pe locul unde a fost arborele, o biserică de lemn. Mai târziu, după ce și-au ales românii pe Juga Vodă domnitor, acesta a pus să se ridice pe locul unde a fost mai înainte biserica cea de lemn, altă biserică cu mult mai mare și mai frumoasă, din piatră și cărămidă, pe care a sfințit-o în numele sfântului M.M. Georgic. Și de atunci și până în ziua de astăzi, biserica aceasta care acum (an 1895) e mai toată ruinată și pustie, s-a numit și se numește Biserica Mirăuțului sau simplu, Mirăuți.[30]

Informații despre biserica Mirăuți găsim și în altă lucrare a lui Simion Florea Marian: *Sfântul Ioan cel Nou de la Suceava*, apărută tot în 1895, în care părintele Marian atribuie construirea bisericii Mirăuți fie lui Dragoș Vodă, fie

[29] *Ibidem*, p.183;
[30] Simion Florea Marian, *Tradiții poporane din Bucovina*, București, 1895, p.9-14;

lui Iuga Vodă.[31] Situația bisericii Mirăuți a atras atenția și redactorilor de la *Revista Politică*, apărută în 1886, periodic la care a colaborat și părintele Simion Florea Marian. În numărul din 1 iulie 1886 este publicat articolul *Bisericile din Suceava*, unde se afirma: „Bisericile sunt documente din vechime, pe ale căror pagini sunt înscrise drepturile noastre, pe care suntem îndreptățiți să le avem în această mică țară[32]. În acest număr se vorbește și despre biserica Mirăuți care, închiriată unor negustori evrei, este în pericol să se prăbușească.

Documentul la care ne referim este dintr-o perioadă de decădere a Sucevei, fiind mărturie vie a trecutului acestui oraș, dar și despre comunitatea protestantă.

În Moldova și Muntenia protestantismul, care se stinsese cu desăvârșire în cursul sec. al XVII-lea, avea să reînvie pe la mijlocul sec. al XVIII-lea. Apărut în secolul XVI, în Anglia, protestantismul avea să se răspândească, introducându-se schimbări importante în practica religioasă de fiecare zi. Reforma propriu-zisă ce s-a înfăptuit mai târziu, trecerea de la catolicism la protestantism poate părea un rezultat secundar întâmplător și neprevăzut, ca urmare a ceea ce fusese în esență o soluție politică la o problemă de ordin dinastic. Soluția politică este într-un fel mai ușor de definit decât schimbarea de ordin religios. Dacă decretele pot fi votate aproape imediat, credințele se schimbă într-un ritm mult mai lent.[33]

Protestanții, împărțiți în luterani, calvini și alții aveau să se răspândească pretutindeni, înmulțindu-se mai mult în Europa și America.[34]

Odată cu introducerea protestantismului și în țările române de către misionari protestanți, avea să înceapă o nouă propagandă religioasă, întemeindu-se puternice comunități religioase luterane încă din 1599 cu concursul lui Despot Vodă în Moldova, iar în Țara Românească se răspândise luteranismul, în secolul al XVI-lea, după convertirea sașilor din Ardeal de către Honterus. În cursul sec. al XVIII-lea s-au făcut, de către domnitorii principatelor române, încercări de a atrage în țară colonișți germani, ca meseriași și fabricanți, prin această modalitate, protestantismul reînviind în țările române libere.[35] În Bucovina de nord s-a întemeiat în 1760, cu sprijinul lui Ioan Teodor Vodă Calimah, una din primele colonii protestante din această zonă, care a fost numită Filipini sau Sf. Filip, care avea apoi să dispară în rândurile ortodocșilor.

[31] *Idem*, *Sântul Ioan cel Nou de la Suceava*, București, 1895, p.30,
[32] *Revista politică*, 1 august 1886, nr.6, p.3;
[33] D.G. Newcombe – *Henric al VIII-lea și reforma engleză*, București, 1995, p.17-18;
[34] *Istoria bisericească pe scurt*, Iași, 1874, p.173;
[35] Simion Reli – *Comunități protestante din România Veche dispărute în masa ortodoximii românești*, Cernăuți, 1935, p.8;

În timpul războiului ruso-turc din anii 1769-1774 s-a mai întemeiat o efemeră colonie germană protestantă la Sadagura sau Gartenberg, după numele întemeietorului. Pentru a putea aproviziona, pe calea cea mai scurtă, armata rusească care năvălise în Moldova, comandantul ei, generalul Petru baron de Gartenberg a înființat, cu acordul starostelui de Cernăuți, o monetărie în imediata apropiere a Cernăuților, pe un loc viran, la marginea unei pădurici a satului Rohozna și în parte pe teritoriul satului Jucica. Gartenberg a adus pentru monetăria sa lucrători germani, înființându-se această colonie.[36] După anexarea Bucovinei și îndeosebi în timpul administrației militare a acestei noi provincii austriece, numărul coloniilor germane a crescut tot mai mult, întemeindu-se apoi comunități religioase protestante la Frătăuți, Arbore, Ilișești, Ițcanii Noi, Milișăuți, Satu Mare Nemțesc și Tereblecea, ridicându-se chiar și o casă parohială. În Suceava existau, în 1815, 28 de familii de confesiune protestantă, însemnând 127 de suflete, iar în localitățile învecinate: Mitoc, Sf. Ilie Nou, Tișăuți, Bosanci, Humor, Ilișești, Solca, Ițcani Nou, aproximativ 160 de familii[37], condiții în care comunitatea protestantă (luteranii și calvinii) vor cere cedarea bisericii Mirăuți drept lăcaș religios.[38] Cea dintâi Mitropolie a Moldovei, Biserica Mirăuților, trecea printr-o perioadă de jalnică decădere, cunoscând, după încorporarea Bucovinei la Imperiul habsburgic, asemenea altor monumente, vitregiile unei ocârmuiri dezinteresate de vestigiile istorice ale poporului român.[39] În perioada la care ne referim, biserica Mirăuți va cunoaște cea mai dramatică etapă din întreaga sa existență, deoarece în anul 1784, odată cu lucrările comisiei de delimitare a proprietăților mănăstirești și boierești, nimeni din cei 23 de reprezentanți ai clerului, în frunte cu episcopul Dositei Herescu nu a reclamat, ca avere a Bisericii ori a comunității ortodoxe, bisericile Adormirii Maicii Domnului și Sfântul Gheorghe (vechea mitropolie), drept care acestea au fost înscrise și intabulate ca avere a erariului.

La sfârșitul anului 1791, în noiembrie, a fost dărâmată biserica Adormirii Maicii Domnului, în anul următor urmând a fi demolată și biserica Sfântul Gheorghe, pentru ca piatra rezultată să fie folosită la ridicarea unor construcții, iar locul să fie transformat în piață.[40] Acest lucru a determinat o

[36] *Ibidem*, p.18;
[37] *Protocolul procesului verbal din 7/25 septembrie 1815*, Fondul Memorial Documentar Simion Florea Marian, Documente istorice, nr. inv. 215; în acest protocol biserica Sf. Gheorghe este menționată pentru prima oară sub numele de biserica Mirăuți;
[38] Mihai Cărăușu, Ștefan Lemny, *Un episod din trecutul bisericii Mirăuți-Suceava*, în MMS, nr. IX-XII/1976, p.773-776 (vezi Protocolul citat);
[39] P.V. Batariuc, *Din istoria bisericii Sfântului Gheorghe (Mirăuți)*, din Suceava, manuscris, p.1;
[40] *Ibidem*, p.5-6;

puternică acțiune de protest în rândul târgoveților suceveni, care au întocmit, din acest motiv, o emoționantă jalbă către guvernul Bucovinei: „Ne rugăm – scriau ei, printre altele, la 25 ianuarie 1792 – osăbit, ca biserica Mitropolia veche, ce au rămas încă acum întreagă, să nu se strice, căci piatră deci osăbit de biserici, și tot târgul să să facă de piatră are de unde. La cerire noastră rugăm pe cinstit Konsistoriul ca să mijlocească de a eși spre folos și la alte locuri, unde înaltă lângă acesta suntem cei mai mici ascultători și supuși, așteptând milostiv răspunsu."[41]

Deși comunitatea românească a cerut păstrarea vechilor biserici din Suceava, atât autorităților bisericești, cât și Gubernicului Galiției din Lemberg, prin numeroase petiții, hotărârea de a le dărâma a rămas irevocabilă. Salvarea vechii Mitropolii a venit de la maiorul de arnăuți, pensionar, Ioan Florea, care a dăruit lotul bisericii, după câteva vânzări și cumpărări, comunității greco-orientale din Suceava la 17/28 noiembrie 1799.[42]Cu multe demersuri și osteneli, locuitorii ortodocși ai Sucevei au reușit să păstreze ruinele bisericii, aceasta fiind folosită ca magazie pentru diferite mărfuri și provizii, când de către comercianți și locuitori, când de către armata din garnizoana Sucevii.[43] Odată cu venrea la conducerea prefecturii sucevene a baronului Eudoxiu Hurmuzachi, s-a cerut restaurarea bisericii Mirăuților: „Încă în anul 1880 a trimis prefectul de atunci al Sucevei, baronul Eudoxiu Hurmuzachi, un raport către guvernul provincial din Cernăuți și a remarcat că în mahalaua Mirăuților din Suceava se află ruinele fostei biserici mitropolitane greco-ortodoxă cu numele a Mirăuților, proprietatea credincioșilor greco-ortodocși ai Sucevei, că această clădire este, fără îndoială, cel mai valoros monument de arhitectură din evul mediu al Bucovinei și că, întrucât ar permite mijloacele, ar trebui neapărat de refăcut."[44]

În această perioadă biserica greco-ortodoxă a Bucovinei era condusă de Mitropolitul Silvestru Morariu Andrievici, care a întreprins ample cercetări documentare pentru a răspunde numeroaselor întrebări legate de restaurarea bisericii Mirăuți cerute de birocrația austriacă[45], înaintând un raport Cancelariei Imperiale la 30 ianuarie 1886; răspunsul, chiar dacă a fost favorabil, lucrările de restaurare au început abia în 1898.[46] Documentul pe care îl publicăm surprinde un moment din trecutul bisericii Mirăuți, în legătură cu împrejurările pe care le-am amintit.

[41] Isidor Onciul, *Biserica Mirăuților*, în *Candela*, XI, 1892, p.600-602;
[42] *Ibidem*, p.610;
[43] Filimon Taniac, *Eudoxiu Hormuzachi și Biserica Mirăuților*, în revista *Făt-Frumos*, XV, 1940, p.27;
[44] *Ibidem*, p.27;
[45] P.V. Batariuc, *op.cit.*, p.28;
[46] Filimon Taniac, *op.cit.*, p.28;

Raport către administrația K.K. Bucovinei prin care se arată situația privind cedarea ruinelor Bisericii Mirăuți cultului luterano-calvin

25 februarie 1815

două file hârtie filigramă, original text în limba germană gotic
număr de inventar 175

TRADUCERE

În conformitate cu ordinul din 26 februarie a.c., numărul 2075, se înaintează de pe la respectuoasa observațiune protocolul referitor la cererea locuitorilor luterani și calvini pentru cedarea nefolositei biserici din Mirăuți pentru o casă de rugăciuni, protocol privind starea acestei biserici, cauza decăderii ei, precum și numărul de suflete al amintitei comunități protestante.

1. Această biserică din chestiune, conform datelor cam de la întemeierea ca biserică (catedrală) mitropolitană de atunci, e părăsită de 300 de ani și total neglijată, încât lipsită de orice măsură de ocrotire și lăsată pradă influenței distructive a intemperiilor și a vremii, este acum transformată într-o simplă ruină a cărei masă, după demolare, nu poate fi folosită decât numai ca material de construcție, însă nici într-un caz prin reparație adoptată iar ca biserică, fapt ce-l confirmă și expertiza inginerului cercual.

2. Proprietarul acestei mase de piatră extrem de neglijate și al parcelei de clădire a acesteia sunt locuitorii localnici moldoveni de religiune greco-ortodoxă, cărora le-a dăruit-o ultimul achizitor, maiorul de arnăuți Jeny Flore, conform actului de danie din 28/17 noiembrie 1799, pentru a o folosi în continuare ca biserică. Acest maior Jeny Flore a cumpărat terenul sau parcela bisericii de la un Maroșangi, fost aici sindicus de tribunal districtual; acestuia din urmă i s-a adjudecat locul (terenul) pe baza licitației publice potrivit înaltei publicațiuni din 8 mai 1794 și al contractului din 12 aprilie 1795, numărul 653, încheiat pe baza aceleiași licitații.

Clădirea sau biserica însăși a fost cedată, pe baza planului de sistematizare a orașului, unei oarecare doamne nobile Balș, în mod gratuit, însă cu obligația de a o demola complet, dar mai târziu a fost predată aceluiași maior Jeny Flore, pe baza înaltei decizii guberniale din 16 septembrie 1799, numărul 21577 cu aceeași obligație, având numitul a achita o contribuție de stat în suma de 100 florini. Asupra exactei achitări a acestei contribuții putea da informațiuni numai casieria K.K. cercuală.

3. Atât extrasul din actele (cărțile) de teren ale unui document de delimitare, cât și declarația locuitorilor localnici moldoveni și armeni amintește că sub numerele 26 și 27, unde un oarecare Constantin Teoha și după dânsul

Fidelis Wilhelm a avut o casă cu curte și grădină, al cărui fiu Alexandru încă în viață acum, le mai posedă – a fost în trecut parcela de biserică a unei biserici reformate; asemenea și casa și terenul de grădină al lui Iordachi Popovici se află pe parcela unei alte atari biserici, care însă nu se găsește înscrisă în registre. De aceea cererea locuitorilor protestanți localnici e de fapt într-acolo îndreptată ca în locul acestor biserici dovedite ca existente odinioară, precum și al parcelelor de clădire rămase de pe urma acestora (biserici), distruse de vremuri și evenimente, de războaie și acaparate (însușite) de persoane particulare în limitele unei îngăduințe de la timpul său, aplicate pentru reconstruirea acestui oraș pustiit de accidente – parcele care n-au fost niciodată proprietatea orașului, însă au fost incluse în perimetrul acestuia, să li se pună la dispoziție din partea orașului un alt teren gol (slobod) ca echivalent pentru construirea unei case de rugăciuni în scopul săvârșirii serviciului divin și a practicilor spirituale; această cerere întemeiată pe echitate ar trebui cu atât mai mult să merite deplină considerațiune.

4. Numărul coreligionarilor protestanți existent aici în Suceava și în localitățile învecinate e suficient de mare spre a alcătui o parohie în fruntea căreia să steie un preot (îngrijitor spiritual sufletesc), a cărui chemare spirituală este să oficieze serviciul divin și să instruiască tineretul în sensul principiilor religiunii lor, chemare pe care numai el ar trebui s-o îndeplinească, deoarece pastorul Swatz din Milișăuți, angajat pentru credincioșii și tineretul protestant din regiunea de acolo, nu poate îndeplini și îndatoririle spirituale de la Suceava din cauza depărtării de 4 mile și mai mult din cauza traversării nesigure a râului Suceava, expuse atâtor impedimente și căruia deci nu-i pot fi de folos și minerilor și altor meseriași și industriași din munți, care sunt în parte de aceeași confesiune protestantă, pentru ca măcar de câteva ori pe an să-și poată îndeplini obligațiunile de credință la acest preot din Suceava.

5. Având în vedere dreptul de proprietate dovedit (incontestabil) al locuitorilor moldoveni greco-ortodocși locali asupra bisericii și a parcelei acesteia de clădire și având în vedere imposibilitatea restaurării radicale a ruinelor bisericii, petiționarii locuitorilor protestanți de aici ar trebui să cadă la învoială cu comunitatea moldavă, în vederea construirii unei case de rugăciuni proprii și a locuinței pentru preot, pe terenul echivalent, ce urmează a le fi repartizat, pentru o eventuală tranzacțiune la comunitatea moldavă, în sensul cedării sau clădirii bisericii metropolitane, în schimbul terenului ce li se va pune la dispoziție protestanților, precum și a cedării materialelor și a ruinelor acestuia pe baza aceluiași schimb; în acest caz însă aceasta (comunitatea) ar fi obligată, conform propunerii inginerului cercual, la demolarea zidăriei distruse până la zidăria de jos, pe care s-ar putea, abia atunci, ridica noua casă de rugăciuni. Această demolare se impune comunității moldovenești conform înaltei hotărâri

de la început, de când cu cedarea acestei biserici către nobila d-nă Balş, iar apoi către maiorul Flore, demolare propusă de inginerul cercual în protocolul de demonstrare a şubrezeniei care ameninţă prăbuşirea succesivă, ce ar păgubi comunitatea moldavă locală de orice folosire a materialului.

Suceava, la 25 februarie 1815

Meritele lui Simion Florea Marian de om de ştiinţă şi patriot, pot fi puse şi în legătură cu bogata activitate socială şi culturală desfăşurată, în special odată cu transferarea sa, în 1883, de la Siret la Suceava. Ca preot, profesor şi membru al Academiei Române, Marian „era adevăratul susţinător al claselor paralele româneşti" de la liceul din Suceava. El şi-a îndrumat elevii „spre virtuţile creştineşti şi naţionale, de care era pătruns în cel mai înalt grad", aşa cum mărturiseşte fostul său elev, F. Doboş[47]. „Membru al Academiei Române, el n-a trăit numai pentru Academie. Toată cealaltă activitate a sa, deopotrivă de uriaşă, a fost închinată Bucovinei şi neamului ei românesc. Nu s-a gândit nicicând la sine" – mărturiseşte şi Liviu Marian.[48] De numele părintelui Marian este legată apariţia gazetei „Revista politică" (1886 – 1891), unul dintre „cele mai cinstite şi bune ziare politice ce am avut, ziar care a ştiut să-şi păstreze independenţa, să reprezinte întreg neamul românesc al Bucovinei şi să spună deschis cum judecă despre oameni şi fapte."[49] Fiind succesoare legitimă a gazetelor *Bucovina* şi *Foaia Societăţii pentru cultura şi literatura română*, *Revista politică* de la Suceava exprima principalele direcţii ale luptei revendicative dusă de suceveni, marcând orizontul larg şi avântul patriotic de care erau animaţi întemeietorii ei. Prin conţinutul ideatic şi orientarea pragmatică, „Revista politică" avea să se dovedească a fi organul de presă bucovinean reprezentativ de la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea.[50] Administrator al revistei, Simion Florea Marian a fost, în acelaşi timp, şi redactorul rubricii literare realizată întotdeauna într-o ţinută îngrijită.

În primul număr al *Revistei politice* se scria: „Sunt aproape 40 de ani de când altă foaie politică românească nu a apărut în Bucovina. Lipsa unui organ de publicitate a fost pururea simţit, dovadă nenumăratele corespondenţe publicate în alte foi afară de ţară, precum era odinioară *Albina*, iar acuma *Gazeta Transilvaniei* şi *Tribuna*. Ne facem organ de publicitate al românilor din

[47] Petru Froicu şi Eugen Dimitriu, *Simion Florea Marian în amintiri, mărturii, evocări*, Suceava, 1997, p.13;
[48] *Ibidem*, p.48;
[49] Liviu Marian, *op.cit.*, p.13;
[50] Mihai Lazăr, *Din istoricul presei sucevene – Revista politică: preocupări culturale*, în *Suceava*, IV, 1977, p.205;

Bucovina, sperăm a fi susţinuţi din tot sufletul românesc din ţară, voim să delaturăm măcar întrucât-va o lipsă atât de simţită de noi toţi. Mai este şi sperarea că Revista politică a noastră va îndemna la o activitate mai mare politică şi va pune temelia la o foae mai mare şi mai bine garantată decât o putem face noi." Nu este însă uşoară această sarcină la noi în Bucovina, unde trăim la un loc cu o mulţime de naţionalităţi ce se deosebesc atâta de mult în dorinţe şi aspiraţiuni.

Vom fi însă drepţi în aprecierile noastre, drepţi şi cât se poate de moderaţi. Vom susţine cu tot zelul drepturile noastre de popor băştinaş al ţării, şi vom combate fără rezervă orice încercare care ar tinde să jignească aceste drepturi."[51] În ultimele decenii ale secolului al XIX-lea, societăţile culturale şcolare ştiinţifice şi profesionale se înmulţesc, iar rolul lor creşte tot mai mult. Concentrând cea mai mare parte a intelectualilor, uzând de mijloace aflate la îndemâna poporului de rând şi abordând o arie largă de probleme, aceste societăţi au găsit aderenţă în rândul celor mai diverse categorii sociale.[52]

Membrii colectivului de redacţie, precum şi ceilalţi colaboratori ai *Revistei politice* au fost dintre cei mai activi susţinători ai principalelor societăţi culturale. Societăţile culturale i-au recunoscut pe rând meritele lui Simion Florea Marian şi l-au numit membru onorar: Academia Ortodoxă la 1885, Junimea la 1893, România Jună din Viena la 1905 şi Dacia la 1906, toate acestea bucurându-se de sprijinul său.

În oraşul Suceava a luat parte activă la viaţa social-culturală românească, fiind unul din întemeietorii Clubului Român care primea gazetele române prin intervenţia sa. De asemeni, a dezvoltat o activitate vrednică în societatea *Şcoala Română* din Suceava, realizând, în 1906, în calitate de preşedinte o dorinţă arzătoare românească: deschiderea internatului de băieţi *Vasile Cocârlă*.

Numit în 1882 „singurul etnograf român" de către Haşdeu, de numele lui Simion Florea Marian sunt legate, pentru prima oară, noţiunile de etnograf şi etnografie. Personalitatea lui Simion Florea Marian a atras atenţia tuturor cărturarilor români din epocă, toţi înţelegând că, prin opera sa, se pune în valoare marea comoară spirituală a poporului nostru. Înzestrat cu o fire muncitoare şi cinstită, cu o modestie proverbială, avea „lumea lui" – aşa cum spune fiul lui, Liviu Florea Marian, o lume senină şi frumoasă a vieţii şi sufletului, spirit de ordine, după cum arată manuscrisele sale.

În istoria folcloristicii româneşti, cercetările şi studiile lui Simion Florea Marian constituie un moment de răscruce, dând un viu impuls

[51] *Revista politică*, an I, nr. 1, 1886, 15 mai 1886, p.2;
[52] Mihai Lazăr, *op.cit*, p.206.

preocupărilor etnografice de la noi, iar opera sa este una din contribuţiile cele mai importante din acest domeniu.

PREOCCUPATIONS HISTORIQUES DU FOLKLORISTE SIMION FLOREA MARIAN

L'auteur présente sous forme de synthèse les préoccupations historiques du grand folkloriste Simion Florea Marian, qui, bien qu'elles ne constituent pas le côté fondamental de l'activité de celui-ci, restent des contributions valeureuses dans l'élucidation de certains thèmes qu'il a abordé.
On a présenté les principaux ouvrages d'histoire, et pour exemplifier des archives de manuscrits, gardés dans la Maison – musée Simion Florea Marian de Suceava, on a publié un document historique de l'année 1815; il s'agit d'une demande d'un culte luthérien-calviniste de la ville de Suceava, qui traversait une période de déchéance; le but de cette requête était de recevoir l'église Mirăuţi comme logis de prière pour leur communauté. On a analysé les événements historiques qui ont conduit à la diffusion du protestantisme en Bucovine, à l'apparition des premières colonies de ce type et les circonstances dans lesquelles les luthérains ont demandé l'ancienne église métropolitaine de la Moldavie.

ELEMENTE INTRODUCTIVE REFERITOARE LA PLUTĂRITUL ÎN BUCOVINA ŞI ÎN ZONELE LIMITROFE

Aurel PREPELIUC

Teritoriul locuit de români a fost din cele mai vechi timpuri în bună parte acoperit de păduri. Fie că a fost vorba de esenţe de foioase sau de răşinoase, pădurea a oferit românilor hrană, materiale de construcţie sau adăpost în vreme de restrişte.

Pe râurile mai importante cum ar fi Mureşul, Oltul, Prutul, Siretul, Someşul sau cele trei Crişuri dar şi pe unii afluenţi ai acestora s-a practicat în mod curent navigaţia, dovadă stând în acest sens numeroase documente dar şi semnalări ale unor călători străini prin ţările române. Cel mai simplu şi cel mai uzitat mijloc de transport fluvial a fost pluta; principala marfă transportată de plute era însăşi lemnul din care erau acestea confecţionate – buşteni de anume mărimi – dar plutele serveau în mod curent şi pentru transportul unei largi game de mărfuri: cherestea şi obiecte din lemn, cereale şi mari cantităţi de sare.

Prima menţiune privind plutăritul din statul medieval Moldova o găsim într-un document din 1466 care face referire la scutirea de vamă pentru plute a locuitorilor din satul Negoieşti[1].

Dimitrie Cantemir, în „Descrierea Moldovei", face referiri la navigaţia pe Prut, Siret şi Nistru[2].

Chiar dacă menţionarea plutăritului apare sporadic în documente, este neîndoielnic faptul că această îndeletnicire a continuat pe întreg parcursul evului mediu date fiind starea căilor de comunicaţii terestre şi mijloacele de transport rudimentare şi mai ales enorma cerere de lemn şi produse din lemn ce venea din partea Porţii otomane. Într-o însemnare din 1763 se aminteşte că „Hanul Crimeii şi Cetatea Călburului primesc cherestea făcută cu cheltuiala visteriei Moldovei, cheresteaua se transportă cu plutele iar pentru construirea lor sunt meşteri anume plătiţi"[3].

Austriecii au profitat din plin de navigabilitatea Siretului atunci când, în cursul războiului din 1787-1791 – urmare şi a lucrărilor hidrotehnice executate de inginerii lor militari – au putut transporta pe Siret importante cantităţi de provizii, armament şi muniţii şi chiar trupe[4].

[1] Ioan Bogdan, *Documentele lui Ştefan cel Mare*, vol. I, Bucureşti, p.95-96
[2] Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, Bucureşti, 1986, p.39-40
[3] *Sama Visteriei pe anul 1763*, f.167, Arh. St. Iaşi, tr. 1768, op. II – 2018, nr.1, apud I. Donisă şi P. Poghire, *Valea Bistriţei*, Bucureşti, 1968, p.133
[4] C-tin Şerban, *Navigaţia pe Prut la mijlocul sec. al XIX-lea: proiecte şi realizări*, în: *Suceava*, XX, 1993, Iaşi-Rădăuţi, p.159

Începând cu sfârşitul secolului al XVIII-lea şi începutul celui următor, preocupările pentru valorificarea şi comercializarea masei lemnoase şi a produselor din lemn au crescut, atât autorităţile austriece cât şi cele de la Iaşi şi mai târziu Bucureşti depunând eforturi în amenajarea cursurilor de apă ce se pretau plutăritului.

Se estimează că la sfârşitul sec al XIX-lea, numărul plutaşilor din bazinul Bistriţei erau de ordinul miilor, numai în judeţul Suceava cei angrenaţi în acest domeniu însumând circa 2000 de oameni iar în judeţul Neamţ 3000[5].

După primul război mondial au dispărut arbitrarele graniţe ce reprezentau o frână în fluidizarea plutăritului şi sincronizarea investiţiilor în acest domeniu. De acum se putea pluti pe Bistriţa, Siret şi Prut pe întreg traseul navigabil până la vărsare, eliminându-se dubla vămuire a mărfii.

Construirea pe râul Bistriţa, cel mai intens plutărit râu din ţară, a barajului de la Bicaz a dus la sistarea plutăritului în avale de baraj începând cu anul 1959; încetul cu încetul, plutăritul pierde teren în faţa transportului feroviar şi rutier şi puţini ani mai târziu această veche îndeletnicire rămâne o ocupaţie doar în amintirea celor ce l-au practicat sau au asistat la spectaculoasa alunecare a plutelor.

La recensământul din februarie 1956, din cei 97.347 muncitori forestieri înregistraţi, 1.018 erau plutaşi, din care aproape jumătate (500) erau din regiunea Bacău; urmau regiunile Hunedoara cu 213 plutaşi şi pe locul trei Suceava cu 167 de plutaşi, majoritatea covârşitoare locuitori din mediul rural (158), raionul Vatra Dornei[6].

Plutăritul în Bucovina şi ariile limitrofe. Date generale

În momentul preluării teritoriului Moldovei pe care l-a denumit mai târziu Bucovina, statului austriac i-a revenit 1.069.500 ha din care 474.549 ha pădure[7].

Primul guvernator al Bucovinei, generalul Gabriel Splény von Miháldy, care a făcut şi o descriere detaliată a districtului, sesiza corect importanţa economică a fondului forestier şi facilităţile oferite de plutărit în valorificarea produselor primare sau finite din lemn: *„De altfel ar trebui promovate pe cât se poate şi alte fabrici de produse din lemn, ca mori de scânduri, fabrici de şindrilă, şipci, butoaie, căzi, ciubere, stupi şi tot felul de tacâmuri din lemn şi să*

[5] Ion Vlăduţiu, *Lucrul la pădure şi plutăritul*, în: *Etnografia văii Bistriţei*, Piatra Neamţ, 1973, p.279

[6] *Recensământul populaţiei din 21 feb. 1956. Structura social – economică a populaţiei*, vol. 2, Direcţia Centrală de Statistică, Bucureşti, 1961 p.XVI-LX.

[7] Emil Ioan Emandi, *Câteva aspecte de geografie istorică*, în: *Suceava*, XIII-XIV, 1986-1987, p.185

se înfiinţeze prin plutărit pe Prut şi pe Siret la graniţă depositaria de acestea şi de lemnărie de construcţie (...)"[8].

Crearea Fondului bisericesc a adus cu sine o administrare unică a averilor mănăstireşti sub tutela statului austriac deschizând calea valorificării sistematice a resurselor solului şi subsolului Bucovinei. În ciuda impunerilor de către statul austriac cu prilejul numeroaselor conflicte armate în care a fost implicat pe tot parcursul secolului al XIX-lea, la sfârşitul acelui secol, Fondul bisericesc mai era proprietarul a 52% din întreaga suprafaţă acoperită cu pădure a provinciei[9].

Deoarece la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi începutul celui următor drumurile terestre din Bucovina – atâtea câte existau – şi mijloacele de transport ale epocii nu se pretau unui comerţ profitabil cu lemn, singura modalitate realistă rămânea plutăritul pe principalele două artere navigabile:

- pe Bistriţa Aurie, având ca punct terminus Galaţiul
- pe Prut, utilizat în exportul de buşteni şi cherestea către Basarabia

Singurul curs de apă ce putea fi utilizat pe întreaga lungime drept cale navigabilă era Bistriţa.

Prutul, împreună cu afluentul său Ceremuşul Alb erau navigabile doar la ape mari, râul Suceava devenea navigabil doar la ape medii iar Siretul nu se preta la navigaţie decât după graniţa cu România. Singur, doar Nistrul, care formează Graniţa între Galiţia şi Bucovina pe 57 Km, era navigabil[10].

Într-o statistică publicată în 1885 (*6. Hefte der von der k k Statistischen Central Kommission*), lungimea totală a căilor navigabile în Bucovina era de 345 Km (8,95% din lungimea totală cursurilor de apă navigabile din Imperiu) după cum urmează:

- Prutul: 65,58 Km
- Ceremuşul Alb: 72,18 Km
- Suceava: 111,26 Km
- Bistriţa: 63,73 Km
- Dorna: 32,44 Km

După unele păreri, prima încercare de export la Galaţi prin plutărit pe Bistriţa Aurie datează din 1816 dar a fost nevoie să mai treacă încă 18 ani până când, în 1834, s-a început un comerţ regulat cu lemnul din Bucovina la Dunărea

[8] *Bucovina în primele descrieri geografice, istorice, economice şi demografice*, Bucureşti, 1998, p.167

[9] Ioan Nistor, *Istoria Fondului bisericesc din Bucovina*, Cernăuţi, 1921, p.23-24

[10] C.A. Romstorfer, *Vergleichende graphische Statistik in ihrer Anwendung auf das Herzogthum Bukowina und das österreichische Staatsgebiet*, Viena, 1886, p.8

de Jos[11]. Această întârziere în utilizarea cursului Bistriței în comerțul cu lemn provenit din Bucovina se datorează poziției ferme a autorităților de la Iași care în două rânduri, în 1816 și 1820, au reținut plutele cu destinația Galați; au urmat tratative diplomatice între cele două state concretizate într-o atitudine mai flexibilă a moldovenilor care vor permite tranzitul plutelor, astfel că cele 42 de plute plecate din Bucovina în 1842 vor ajunge fără probleme la Galați, la fel și transportul din 1844[12].

Cele mai multe dintre râurile Bucovinei fiind navigabile doar la ape mari, pe la 1847 s-au făcut lucrări de regularizare a acestora după care a fost posibil plutăritul pe întreaga perioadă a anului cu excepția iernii[13]

Evenimentele istorice ce au zguduit din temelii imperiul austriac în secolul al XIX-lea: războaiele napoleoniene, revoluția de la 1848-1849 sau războiul austro-prusian din 1866 au însemnat tot atâtea perioade în care comerțul cu lemnul din pădurile Bucovinei a cunoscut un serios recul[14]. Războiul vamal dintre România și Austro-Ungaria din ultimul sfert al secolul al XIX-lea a avut un efect nefast asupra exportului direct de lemne spre România, aplicarea măsurilor vamale restrictive oprind la graniță cea mai mare parte a lemnelor transportate prin plutărit pe Dorna și Bistrița, situație ce ia sfârșit abia la 1893 când, între cele două guverne se încheie o nouă convenție comercială și vamală[15].

Pe de altă parte, construirea căii ferate Lvov – Cernăuți – Iași la 1867 și a celei ce făcea legătura între Câmpulung Moldovenesc și Dărmănești în 1888 au diminuat din importanța plutăritului ca mijloc de transport și totodată de export a buștenilor și cherestelei.

La sfârșitul secolului al XIX-lea, cea mai mare firmă de exploatare și comercializare a lemnului era firma Goetz proprietara a patru fabrici de cherestea la Cernăuți, Mezebrody, Vatra Dornei și Iacobeni cu o capacitate totală de debitare de 235.000 m³ lemn rotund la o exploatare cu o producție anuală de 140.000 m³ cherestea[16]

[11] *Averile bisericești din Bucovina*, Cernăuți, 1939, p.24
[12] P. S. Aurelian, *Bucovina. Descriere economică însoțită de o hartă*, București, 1876, p.50
[13] *Ibidem*, p.51
[14] *Ibidem*, p.24
[15] Mihai Lazăr, *Războiul vamal dintre România și Austro-Ungaria*, în *Suceava*, V, 1978, p.281-286
[16] Emil Ioan Emandi, *op. cit*, p.192

Plutăritul pe Bistrița

Debitul, regimul hidrologic și panta accentuată făceau ca Bistrița să fie navigabilă pe întreg cursul său și cea mai mare parte a anului. De asemenea se practica un plutărit intens și pe afluenții de ordinul I al Bistriței și chiar pe unii afluenți ai acestora dar în acest caz era nevoie de amenajări hidraulice speciale.

Într-un act din 1757, mănăstirile Râșca, Slatina, Voroneț, se plâng domnului Moldovei aducându-i la cunoștință încălcări ale proprietății lor, respectiv așezarea pe branișți aparținătoare mănăstirilor a unor *„oameni șezători cu case care se pun împotrivă și fac și catarguri de vânzare...”*[17]catarguri ce erau neîndoielnic comercializate pe calea apei.

Anexiunea austriacă din 1775 a trasat granițe nefirești în Depresiunea Dornelor, scindând acest ținut de o frumusețe și o bogăție deosebite; astfel, localitățile Broșteni, Crucea, Dorna Arini, Neagra Șarului, Panaci, Păltiniș și Șaru Dornei au rămas în continuare sub administrație moldovenească pe când localitățile Vatra Dornei, Ciocănești, Cârlibaba, Iacobeni, Dorna Candreni, Poiana Stampei, Poiana Negri și satul Șaru Bucovinei din comuna Șaru Dornei au rămas dincolo de „Cordun”, în Bucovina iar satul Coșna a fost alipit Ardealului încă din 1769 ca „dotă” regimentului grăniceresc din Năsăud[18].

Urmarea a fost trecerea comerțului cu lemn prin plutărit pe Bistrița în mâinile capitalului austriac și evreiesc în zona aflată sub control austriacă în timp ce în Moldova comerțul cu lemne era controlat de turci. Un fost plutaș, cunoscător al problemei, susține că între 1848-1877, plutăritul în sectorul moldovenesc al Bistriței se afla sub tutela turcilor, inițial practicându-se plutăritul sălbatic, tot ei ridicând apoi primele baraje la Gura Haitii și Neagra[19].

În anul 1937, într-o perioadă cu un intens plutărit, situația cursurilor de apă *„plutabile”* din bazinul Bistriței Aurii se prezenta astfel[20]:

Nr. crt.	Cursurile de apă plutabile	Barajele aflate pe apa respectivă	Proprietarul barajului (nume și domiciliul)
I.	Râul Bistrița	Bârjava Șesul	„bun public”/ în litigiu/ - Văduva Pop Simion din Vișeul de Sus, jud. Maramureș
A.	Afluenții de pe malul		

[17] Gheorghe Pața, *Ținutul Vatra Dornei (studiu monografic)*, F.L., F.A., 1993, p.59
[18] Idem, *Depresiunea Șaru Dornei. Studiu etno–ligvistic*, Suceava, 1993, p.14-15
[19] Idem, *Ținutul Vatra Dornei*, p.61-62
[20] *Arhivele Statului Suceava, Fond Serviciul Ape Câmpulung Moldovenesc, Dosar 96/1937*, f. 30

	stâng		
1.	Pârâul Şesul	-	-
2.	Pârâul Ţibău	Izvorul Ursului	Văduva Pop Simion din Vişeul de Sus, jud. Maramureş
		Arşiţa Ţibăului	
2a.	Pârâul Silhoi (afluent al Ţibăului)	Silhoi	idem
3.	Pârâul Cârlibaba	Un baraj nou	Fondul bis. ort. rom. Cernăuţi
		Maghior	„Bun public"
B.	Afluenţii de pe malul drept		
1.	Pârâul Putredul	Putredul	Regia Coop. Regna – Vatra Dornei / Direcţia Silv. Bistriţa
2.	Pârâul Bila	Bila	idem
3.	Pârâul Lala	-	-
4.	Pârâul Deaca	Deaca	Fondul bis. ort. rom. Cernăuţi
5.	Râul Dorna	Dornişoara	Regia Coop. Regna – Vatra Dornei / Direcţia Silv. Bistriţa
		Roşia	În litigiu
5a.	Pârâul Coşna	Neted	Regia Coop. Regna – Vatra Dornei / Direcţia Silv. Bistriţa
		Coşna	
5a1.	Pârâul Teşna (afluentul Coşnei)	Teşna	„Bun public"
	Pârâul Cucureasa (afluentul Teşnei)	Cucureasa	Regia Coop. Regna – Vatra Dornei / Direcţia Silv. Bistriţa
5a2.	Pârâul Bancul (afluentul Coşnei)	Bancul	„Bun public" / complet putred
5b.	Pârâul Negrişoara		Regia Coop. Regna – Vatra Dornei / Direcţia Silv. Bistriţa
6.	Râul Neagra Şarului	Barajul Obştei	Obştea Neagra Şarului
		Neagra	Regia Coop. Regna – Vatra Dornei / Direcţia Silv. Bistriţa
6a.	Pârâul Dumitrelul	Dumitrelul	Idem
		Pietrosul	
6b.	Haita	Păltiniş	Idem
		Panac	
7.	Pârâul Neagra Broşteni	Bolovăniş	Regia Coop. Regna – Vatra Dornei / Ocolul Silvic Tulgheş

		Drăgoiasa	Locuitorii din satul Drăgoiasa, com. Păltiniş, jud. Câmpulung şi statul
		Cheia	Idem
		Poiana Vinului	Moşia Broşteni şi Domeniul Coroanei Borca
7a.	Pârâul Negrişoara (afl. Negrei Broşteni)	Dârmoxa	Domeniul Broşteni
8.	Pârâul Bistricioara	Valea Seacă	Putred, nu funcţionează
		Asod	Fabrica Letea - Bacău
		Pintec	„Bun public"

Cei mai importanţi co-plutitori de pe Bistriţa Aurie în acelaşi an 1937 au fost, în ordine, firmele N&N Klipper din Vatra Dornei cu 52.000 m³, Letea Bacău – 30.000 m³ şi Regia Cooperatistă „Regna" din Vatra Dornei cu 15.000 m³[21].

Apogeul plutăritului pe Bistriţa a fost atins după cel de-al doilea război mondial când şi în această parte a ţării au fost înfiinţate SOVROM-uri. Începând cu anul 1946 au venit consilieri sovietici pentru a depista parchetele de pădure situate cel mai aproape de ape pentru a se putea plutări lemnul în cel mai scurt timp, fiind preferat molidul; în perioada de 12 ani cât a funcţionat această societate mixtă româno-sovietică au fost defrişate suprafeţe enorme de pădure[22].

În ciuda pericolelor aferente acestei meserii şi a plutăritului intens, perioada SOVROM-ului nu a adus cu sine nici un fel de îmbunătăţiri în ce priveşte nivelul de trai al plutaşilor, comparativ cu perioada anterioară[23].

Odată cu sistarea plutăritului în avale de barajul de la Bicaz în 1959, importanţa plutăritului a scăzut mult în intensitate şi importanţă.

Urmare a regimului hidrologic, se înregistra un maximum de activitate primăvara şi începutul verii cu peste 60% din cantitatea de lemn plutărită anual după care urmează un minimum pe perioada iulie – prima jumătate a lunii

[21] *Ibidem*, f. 58

[22] Informator Paţa Vasile, n. 1932, interviu luat la 4 oct. 2001, arhivă personală, A. Prepeliuc

[23] Informator Paţa Hortensia, n.?, interviu luat la 31 oct. 2001, arhivă personală, A. Prepeliuc

septembrie iar toamna, de la jumătatea lunii septembrie şi până la îngheţ se mai transportau încă 30% din cantitatea de lemn anuală[24].

La nivelul anului 1968, Bistriţa Aurie (împreună cu afluenţii ei flotabili) ocupa locul întâi pe ţară în privinţa cantităţii de material lemnos transportată prin plutărit[25]. Pe Dorna cu afluenţii se transporta 21% din cantitatea totală de lemn flotată, pe Neagra Şarului cu afluenţii 19%, pe Neagra Broşteni 13% iar pe Bistriţa Aurie cu afluenţii – alţii decât cei de mai sus - 23%, principalele debuşee fiind Vatra Dornei şi Piatra Neamţ[26].

Plutăritul pe Bistriţa Aurie diferea întru-câtva de plutăritul practicat pe afluenţi:

- plutele erau mai mari şi se compuneau din mai multe table
- haiturile erau necesare doar în perioadele secetoase
- o durată mai lungă a plutăritului
- plutărit mai lesnicios şi mai ieftin

Pe afluenţi plutăritul se caracterizează prin:

- plute mici şi construite solid pentru a rezista şocurilor
- durata de plutărit mai scurtă
- se plutărea cu ajutorul haiturilor
- plutaşii trebuiau să fie foarte pricepuţi şi să-şi asume riscuri mari[27]

Mai mult chiar, în cazul unor afluenţi ca Neagra Şarului, Haita sau Coşna, pentru autorizarea plutăritului existau alte condiţii decât cele din Legea Regimului Apelor şi Regulamentul ei de aplicare:

- plutele să nu depăşească 50m³
- o grosime a butucilor de până la 50 cm
- lemnele verzi să stea în stive cel puţin trei luni
- legarea plutelor în albia râurilor permisă numai pentru cantitatea ce poate fi ridicată între două haituri
- în caz de închisori mari este interzisă expedierea plutelor din schele până la desfundarea închisorilor
- barajele vor funcţiona la orele fixate de comun acord cu interesaţii de pe celelalte pâraie
- lemnele se vor plutări în proporţia lemnelor depozitate
- este obligatorie aplicarea însemnelor pe lemne[28]

[24] I. Donisă şi P. Poghirc, *op. cit*, p.135
[25] *Ibidem*, p.131
[26] *Ibidem*, p.135
[27] *Ibidem*, p.131
[28] *Arhivele Statului Suceava, Fond Serviciul Ape Câmpulung Moldovenesc*, Dosar 96/1937, f. 30

Urmare a condiţiilor diferite de plutărit şi costurile difereau de la un curs de apă la altul. Prin Hotărârea nr. 1611 din 10 iulie 1937 a Direcţiei Apelor, Serviciul Apelor, Regiunea a X-a Bacău, în raport cu cheltuielile de investiţii s-au aplicat următoarele tarife pentru bârna rotundă:

- 0,51 lei/m³/km pt. plutărit pe Neagra Şarului
- 4,13 lei/m³/km pt. plutărit pe Dumitrelul
- 5,00 lei/m³/km pt. plutărit pe Haita[29]

Spre comparaţie, plutăritul pe Bistriţa, până la pârâul Colbu, conform Hotărârii nr. 1555 din 5 iulie 1937 tariful era de 0,137 lei/m³/km[30].

În funcţie de punctele de schimb a echipelor de plutaşi, plutăritul având ca loc de plecare Bazinul Bistriţei, poate fi etapizat astfel:

a) pe afluenţi: până la vărsarea acestora în Bistriţa. De aici plutele erau preluate de plutaşii de Bistriţa

b) pe Bistriţa:

1. începând de la Dorna şi până la Broşteni
2. de la Broşteni la Piatra
3. de la Piatra la Bacău

c) pe Siret:

1.de la Bacău până la vărsarea Siretului în Dunăre

d) pe Dunăre: până la Galaţi[31].

la fiinţă astfel o forţă de muncă specializată în plutărit, bună parte din populaţia de sex masculin din satele limitrofe Bistriţei şi afluenţilor fiind angrenată în această ocupaţie, definiţia de „sate de plutaşi"[32] nefiind deloc exagerată. Plutaşii din Cârlibaba se numeau "plutaşi de Bistriţa Aurie", cei din Depresiunea Dornelor ce ajungeau cu plutele până la Broşteni "plutaşi de Dorna", plutaşii din Broşteni, Lungeni, Mlădeni, Borca "plutaşi de Broşteni" ş.a.m.d.[33].

În ciuda amenajărilor menite a facilita plutăritul, chiar şi în anii '60 ai secolului trecut, plutăritul era o meserie extrem de solicitantă din punctul de vedere al programului de muncă al plutaşului şi nu lipsită de pericole. Cel care însoţea pluta pe râul Neagra Şarului, pleca din schelele de la Dumitrelul sau din

[29] *Ibidem*, Dosar 90/1937, f.25
[30] *Ibidem*, Dosar 93/1937, f.20
[31] P. S. Aurelian, *op.cit.*, p.52
[32] I. Donisă şi P. Poghirc, *op. cit*, p.132
[33] *Ibidem*, p.132

Haita la ivirea zorilor şi ajungea la schela de tranzit Râpa Roşie din Dorna Arini, la vărsarea Negrei în Bistriţa către orele 5-6 seara[34].

Un drum Vatra Dornei – Borca, în luna martie, necesita cca. 5 ore pe când în septembrie, urmare a debitului scăzut de toamnă, 10 ore[35] iar de la Piatra la Galaţi, după împrejurări, plutele ajungeau în 6 până la 15 zile[36].

Plutăritul pe Prut şi Ceremuş

La începutul secolului XX, din cei 903 Km lungime ai Prutului, 740 Km reprezentau frontiera româno-rusă, 10 Km frontiera româno-austro-ungară iar pe 153 de Km Prutul curgea prin Imperiul Austro-ungar (105 Km în Galiţia şi 48 Km în Bucovina).

Pe cei 153 km de curs al Prutului până la frontiera româno-rusă, Prutul are o pantă considerabilă şi inegal repartizată mergând până la 3,5m/Km, albie frecvent bifurcată şi fund mobil de prundiş mare situaţie ce-l făcea puţin recomandabil plutăritului. S-a încercat coordonarea măsurilor de amenajare în vederea navigaţiei pe acest râu de către statele pe care le străbătea: Austro-Ungaria, România şi Rusia, acţiunea concretizându-se prin înfiinţarea Comisiei Mixte a Prutului şi semnarea Convenţiei „Stipulaţii privind navigaţia pe Prut"[37].

În vara anului 1873, Societatea Austro-Ungară de Credit Funciar expediază prima plută cu lemn pe Prut până la Galaţi; în călătoria care a durat două luni a luat parte şi un inginer hidrograf care a efectuat observaţii ştiinţifice şi hidrografice[38].

Conform unei statistici valabilă pentru perioada 1870-1873, întocmită de consulul austriac la Galaţi (C. Kwiatowski), s-au transportat prin plutărit pe Prut „trunchiuri, şindrilă, draniţă, scânduri de brad şi de pin" după cum urmează[39]:

	Coborât pe Prut		Din care destinat României	
Anul	Plute	Lemn în picioare cubice	Plute	Lemn în picioare cubice
1870	1.294	647.172	390	190.000
1871	1.586	691.070	504	250.000

[34] Informator Paţa Vasile, n. 1932, interviu luat la 4 oct. 2001, arhivă personală, A. Prepeliuc

[35] [35] I. Donisă şi P. Poghirc, *op. cit*, p.135

[36] P. S. Aurelian, *op.cit.*, p.52

[37] Alexandru Duţă, *Legăturile comerciale ale Bucovinei prin intermediul navigaţiei pe Prut la sf. sec. al XIX-lea şi începutul sec. XX*, în *Suceava*, XXI, 1994, p.236

[38] *Ibidem*, p.238

[39] *Ibidem*, p.238-239

1872	1.447	723.466	383	191.500
1873	1.646	822.728	508	254.000
Total	5.973	2.884.436	1.675	885.500

Pentru perioada 1891-1900, acelaşi consul arată că din Bucovina au coborât pe Prut pentru Galaţi un număr de 2.017 plute echivalentul a 26.685t lemn, în medie 217 plute cu 2.668 t anual iar în 1911 au8 sosit din Bucovina 51 de plute cu 1.088 t lemn nemaipunându-le la socoteală pe cele descărcate pe parcurs, până la Galaţi[40].

Chiar dacă avea o importanţă mai redusă, plutăritul pe Ceremuş este menţionat în economia zonei la începutul secolului al XIX-lea, fierăstraiele construite pe la 1816 produceau scânduri şi cherestea, materiale ce aveau o importanţă ridicată în cadrul comerţului cu lemn[41].

În perioada interbelică (devenit în aceşti ani graniţă între România şi Polonia) navigaţia pe Ceremuşul Alb se desfăşura sub supravegherea unei comisiuni româno-polone[42].

Transportul lemnelor prin plutărit. Clasificare

- plutărit sălbatic: trunchiuri plutind liber
- plutărit dirijabil (organizat): plutărit cu cârmaci

1. **Plutăritul sălbatic** avea o importanţă economică redusă, se plutărea astfel o cantitate mică de lemn şi pe distanţe scurte, adeseori ilegal.

Un fost plutaş îşi aminteşte despre acest mod de a transporta lemnul pe apă: *„Se dădeau pe apă butuci de 6-8 m, oamenii mergeau pe ambele maluri cu prăjini, cu ţapini pentru a-i slobozi acolo unde se făceau zahaturi"*[43].

2. **Plutăritul organizat** implica o organizare logistică şi forţă de muncă specializată. Pe lângă plutaşii deprinşi cu conducerea plutelor mai existau muncitori specializaţi în stivuirea lemnelor în schele, în legarea plutelor, în construirea, întreţinerea şi repararea haiturilor, homoancelor şi a lucrărilor hidraulice necesare pentru apărarea podurilor, a zidurilor de sprijin şi a malurilor unde se puteau izbi plutele.

Tipuri de plute:

I. După gradul de prelucrare a lemnelor:

[40] *Ibidem*, p.239

[41] P. S. Aurelian, *op.cit.*, p.50

[42] Ilie Vişan, *Judeţul Rădăuţi în imagini*, Bucureşti, 1934, p.XII

[43] Informator Paţa Vasile, n. 1932, interviu luat la 4 oct. 2001, arhivă personală, A. Prepeliuc

- Din lemne rotunde (de catarg, cătărgel, butuc, ghilă/taftaluc, grindă, ghionder/ghiondel, surin, raeluță, racle, galioane, truncheți, grinzi în 2 muchii, șfichiuri)
- Din lemne fasonate (de dulapi, scânduri, taban, mucher, leț, lăturoaie, dulăpași)

II. După încărcătura de pe plută: plute de șfichiuri, de lețuri, de scânduri, de tabanuri, de lanțuri, de lăturoaie, de cantori, de draniță, de dulăpași[44]

III. După grosimea lemnelor:
- Plute subțiri (plute cu harțapele)
- Plute mijlocii
- Plute groase (plute cu taftalugi)

IV. După elasticitatea plutelor:
- Plute mlădioase (compuse din mai multe table distanțate între ele)
- Plute rigide (pe Olt)[45]

V. După numărul tablelor:
- Plute dintr-o tablă
- Plute ce au în componență mai multe table[46]

Dacă pentru Bucovina, bazele exploatării de tip capitalist a pădurilor și implicit comercializarea bușteni lor și a produselor din lemn a început odată cu primul sfert al secolului al XIX-lea, apogeul plutăritului în provincie trebuie plasat către sfârșitul aceluiași secol prelungindu-se apoi în anii primei jumătăți a celui următor.

În această perioadă a fost îmbunătățită tehnica plutitului și au fost perfecționate instalațiile și lucrările hidraulice conexe plutăritului. În toată această perioadă, uneltele plutașului au rămas aceleași: țapina, toporul și sfredelul iar ghearele (crampoanele de fier) sau funia de tei (mai târziu șpranga) i-au fost accesorii de nelipsit.

[44] Ion Vlăduțiu, *op. cit.*, p.268
[45] I. Donisă și P. Poghirc, *op. cit*, p.35
[46] Valer Butură, *Etnografia poporului român*, Cluj-Napoca, 1978, p.438

EINLEITUNG ELEMENTE BEZIEHENTLICH DAS FLOßWESEN IN DER BUKOWINA UND IN DEN ANGRENZENDE GRENZGEBIETE

Das von Rumänen bevölkert Gebiet wurde in einem bedeutenden Verhältnis mit ausgedehnte Wäldgebiete bedeckt.

Jahrhundertelang, das Holz hat eine der bedeutende Reichtümer der Nation dargestellt und für die Beförderung des Holzes auf die beträchtliche Forme es wird standing des Floßwesen angewendet. Für die Moldau, die erste Anführung der Flößerei stammt aus dem 15. Jahrhundert und wurde allmählich erhöht.

Bis zum Ende dem 18. Jahrhundert, das Floßwesen wurde auf d...Pruth, Sereth und auf den Unterlauf des Flusses Bistritza, und dannn, dank der Fortschritte der Hydrotechnik (die Schleusen, die Gerüste für die Floßbänder u. a.) auch der Oberlauf der Bistritza mit den Nebenflüssen und Ceremusch flößbar wurden.

GR.-OR. K. K. OBERGYMNASIUM DIN SUCEAVA, ÎN ÎNTÂMPINAREA UNIRII BUCOVINEI CU ROMÂNIA

Paul LEU

Anul şcolar 1913-1914 s-a încheiat sub puternica impresie produsă de atentatul de la Sarajevo, ce a servit ca pretext pentru declanşarea primului război mondial între marile puteri, care urmăreau reîmpărţirea sferelor de influenţă şi acapararea de teritorii străine şi colonii.

După invazia Serbiei, începută la 28 iulie 1914, de către armata habsburgică, trupele ţariste au atacat ducatele de la graniţa răsăriteană ale Imperiului Austro-Ungar şi, printre altele, au ocupat şi o parte din Bucovina.

Autorităţile austriece de la Suceava au început pregătirile de evacuare. Profesorilor gimnaziului li s-au achitat anticipat salariile pe luna noiembrie, comunicându-li-se că sunt liberi a se refugia în Austria prin România.

Înaintarea armatelor ţariste a fost însă oprită şi respinsă în Galiţia şi la Kĕrösmezö, la 22 octombrie, guvernul ducatului a revenit de la Vatra Dornei, unde se refugiase, La Cemăuţi şi anul şcolar 1914-1915 a putut să se deschidă la 16 noiembrie 1914, cu desfăşurarea examenului de maturitate al absolvenţilor de la gimnaziul sucevean şi ai şcolii normale din Cernăuţi, încorporaţi în armata austriaca.

Spre sfârşitul lui decembrie, raportul de forţe dintre armatele celor două imperii se schimbă, şi, la 2 ianuarie 1915, pe la vremea prânzului, sucevenii au văzut făcându-şi apariţia câteva subunităţi de cazaci.

Din motive tactice dictate de moment, la conducerea gimnaziului a fost pus catihetul ortodox dr. Orest Tarangul pentru a primi pe pravoslavnicii care veneau ca „prieteni" ai românilor.

În cele cinci săptămâni, cât au stat trupele ruseşti la Suceava, Gimnaziul greco-oriental nu a avut nimic de suferit, însă, la 9 februarie 1915, s-au reîntors husarii unguri în fosta capitală a Moldovei.

Cursurile gimnaziale ale primului semestru, din anul şcolar 1914-1915, au început la 8 aprilie 1915 şi s-au încheiat la 15 mai, iar semestrul al II-lea a durat până la 31 august.

Anul şcolar 1915-1916 s-a desfăşurat normal, de la 22 septembrie 1915, până la 19 iunie 1916. În acest interval de timp, după revenirea administraţiei habsburgice, autorităţile au organizat cu elevii şi profesorii gimnaziului mai multe serbări patriotice austriece în faţa orăşenilor, iar un inspector şcolar a fost trimis ca să frâneze atmosfera clandestină de euforie a românilor determinată de gândul că, în curând, Bucovina se va uni cu România.

Activitatea şcolară de la sfârşitul anului era în toi: se desfăşura examenul de maturitate cu absolvenţii ce veneau de pe front, se pregătea

încheierea anului de învățământ. Presiunile ofensivei lui Brusilof, la începutul lunii iunie 1916, se resimte și în Bucovina. Ca urmare, la Suceava totul se precipită: sunt încheiate cursurile, se accelerează examenul de bacalaureat, se pregătește o nouă evacuare a autorităților.

La 20 iunie s-au ținut examenele de sfârșit de an cu toți elevii și s-au împărțit certificatele ce atestau absolvirea unui an școlar. La 20 iunie austriecii dau foc celor două poduri de lemn de peste râul Suceava și se retrag, iar la 21 iunie trupele căzăcești își fac reapariția în oraș.

Directorul C. Popovici se refugiază în Austria, iar conducerea a fost preluată de preotul ortodox Orest Tarangul, care, aflând că este urmărit de ohrana țaristă, se refugiază în România, și e înlocuit de profesorul de latină și elină, Palamarciuc Gheorghe.

După doi ani de neutralitate, la 14/27 august 1916, România intră în război alături de Antantă. La numai trei zile de la acest mare eveniment, sucevenii își manifestă bucuria printr-o serbare inițiată de asociația "Dacia română" din Burdujeni.

Mulțimea s-a adunat la ruinele fostei Cetăți de Scaun a Moldovei, unde, alături de drapelul imperial țarist, a noilor ocupanți, flutura, pentru prima dată, și tricolorul românesc. În numele sucevenilor au vorbit profesorii: Severin Procopovici, Eusebie Cozmiuc, Simion Iavanovici și Vichentie Jemnea.

Comandamentul trupelor rușești s-a instalat în clădirea primăriei și avea ca nacealnic pe Svolniski, jar ofițerii au fost cartiruiți în diverse case particulare, dintre care și în cea a lui S. Fl. Marian, unde locuia frumoasa domnișoară Maria.

În decembrie, localul gimnaziului a fost rechiziționat pentru armata rusă, iar bibliotecile și muzeele școlare au fost sigilate.

La 27 martie 1917, inventarul bibliotecilor și al muzeelor a fost depozitat într-o singură încăpere, iar sălile rămase libere au servit ca spital militar.

Spre sfârșitul lui 1917, clădirea gimnaziului a fost transformată în cazarmă, în care s-au perindat, rând pe rând, regimente rușești, ucrainene, poloneze, deoarece, în urma revoluției burghezo-democratice din februarie 1917, țarul a fost răsturnat de la putere și armatele sale s-au dezorganizat.

În noile condiții istorice în care se afla Țara de Sus, profesorii sucevani, la 30 septembrie 1916, s-au întrunit într-un consiliu pentru a discuta condițiile în care să deschidă cursurile anului de învățământ 1916-1917, pentru ca tinerii de vârstă școlară să nu rămână fără ocupație.

În acest scop, consiliul profesoral al Gimnaziului superior greco-oriental din Suceava a hotărât să trimită câte un memoriu, Comandamentului militar rus și Consistorului arhiepiscopal de la Cernăuți prin care să solicite deschiderea cursurilor anului școlar 1916-1917 și sprijin material (săli de clasă, lemne pentru foc, salarii pentru corpul didactic ș.a.).

Gr.-or. K. K. Obergymnasium din Suceava, în întâmpinarea unirii Bucovinei cu România

Comandamentul militar rus, la 1 decembrie 1916, autorizează pe cei de la Suceava să deschidă cursurile liceului numai cu paralelele românești, nu și germane, predarea tuturor obiectelor să se facă în limba română, iar fragmentele antirusești din manualele școlare folosite să fie amputate.

Cu privire la asigurarea bazei materiale, se scria în comunicat, că acest capitol „nu privește guvernul rus", deci urmau să se autofinanțeze.

Pe baza aprobărilor primite, consiliul profesoral, din 3 ianuarie 1917, a definitivat amănuntele deschiderii unui ***liceu particular românesc*** ce va fi finanțat din administrarea pădurilor și a moșiilor bisericești ortodoxe din Bucovina.

La conducerea liceului a fost numit profesorul de latină și elină Gheorghe Palamarciuc, care a anunțat forurilor superioare că școala va începe la 6 februarie 1917.

Localul propriu fiind rechiziționat de armata de ocupare rusească, primăria, mutată și ea în fosta clădire a gimnaziului, a pus la dispoziție două săli pentru cele șase clase de elevi și, la 6 februarie 1917, liceul românesc particular a început să funcționeze. Clasa a V-a și-a ținut cursurile într-o casă particulară, până când primarul târgului de pe atunci, M. Sârbu, a mai pus la dispoziția școlii încă o încăpere, iar un birou al primăriei era folosit simultan și drept cancelarie pentru profesori.

Învățământul s-a desfășurat pe două schimburi: dimineața cu clasele I-III, iar după amiaza cu clasele IV-VI și astfel, pentru prima dată din 1860, procesul de învățământ de la Suceava se desfășura integral în limba română, iar germana, de la paralelele românești a fost înlocuită cu franceza, conform indicațiilor Comandamentului rus.

Corpul didactic al liceului particular românesc era compus din treisprezece profesori și două profesoare, după cum urmează: „Adolf Bucher (caligrafia), Eusebie Cozmiuc (geografia, istoria și limba română), Ioan Costinescu recte Costeniuc (geografia și istoria), dr. Alex. Ieșan (limbile clasice), M. Ilica (limbile clasice și rusă), Simion Ivanovici (latina și româna), Aspazia Luția (franceza), Olga Luția (româna și geografia), Liviu Marian (zoologia și botanica), Victor Morariu (româna și geografia), G. Palamarescu (limbi clasice), Constantin Pițul (matematica), preotul Grigore Sotnițchi (religie ortodoxă) și Dimitrie Vasilovici (matematica și fizica)"[1].

Toate documentele școlare și gestiunea financiară erau întocmite, pentru prima oară de la înființarea gimnaziului sucevean, în limba romană.

[1] Victor Morariu, *Liceul din Suceava în timpul războiului mondial 1914 – 1918* în Anuarul *Liceului ort. or. „Ștefan cel Mare" în Suceava, publicat la finele anului școlar 1921/1922 de Vasile Burduhos, director*, Suceava, 1922, p.9-10.

La 30 aprilie a avut loc încheierea primului semestru, iar cel de al II-lea la 22 iulie 1917. Conform obiceiului practicat de gimnaziile austriece, la sfârşitul fiecărui semestru s-a eliberat câte un certificat şcolar cu rezultatele obţinute la învăţătură şi disciplină în perioada respectivă.

În vacanţa de vară s-au petrecut cele mai mari şi neaşteptate evenimente atât în politica internaţională, cât şi pe fronturile de luptă din Europa. În pofida victoriei românilor de la Mărăşti şi Mărăşeşti, începând din 19 iulie 1917, frontul din Galiţia s-a prăbuşit şi Austro-germanii intră în Stanislau, în Tarnopol, iar la 3 august ruşii evacuează Cernăuţii, unde, a doua zi, intră însuşi împăratul Karl I al Austriei.

Zările nădejdii româneşti se închideau din toate părţile, scria un contemporan sucevean. Cu inima strânsă aşteptam, cei ce nu puteam mişca din loc, reîntoarcerea vechilor stăpâni, de care ne crezuserăm scăpaţi.

Astfel, vacanţele anului 1917, numai recreere nu a fost; au fost zile de cumplită agitaţie şi chin sufletesc, dar apoi de neuitat entuziasm, căci am trăit doar atunci, zi cu zi, peripeţiile epopeei de la Mărăşeşti (6-19 august).

Se stabilise, în sfârşit, frontul şi în Bucovina şi, deocamdată, austriecii nu se întorceau la Suceava, care mai petrecurăm o iarnă cu ruşii.

În aşa împrejurări deschiderea şcolilor nu putea să reuşească. La 17 septembrie se ţinuse o conferinţă pentru deschiderea cursului gimnazial, se făcuseră chiar şi înscrieri.

Totuşi profesorii continuau să primească salariile de la comisiunea fondului bisericesc, amintită mai sus[2].

După un an şi şapte luni de ocupaţie rusească, la 2 februarie 1918 unităţi ale armatei române au eliberat Suceava. Această bucurie a durat numai o lună, deoarece, la 8 martie 1918 trupele române sunt nevoite a se retrage din Bucovina sub presiunea celor austriece, ce nu mai întâmpinau nici o rezistenţă pe frontul rusesc deoarece armatele ţariste se dezorganizaseră.

Astfel, Suceava e pentru a treia oară ocupată de forţele Imperiului Austro-Ungar, dar şi pentru ultima.

Cel de al patrulea an şcolar, 1917-1918, din timpul primului război mondial, a început la Gimnaziul superior greco-oriental din Suceava, la 15 martie 1918 şi s-a închis la 3 octombrie 1918, cu susţinerea examenului de maturitate.

După renovarea clădirii, cursurile au funcţionat cu un număr redus de profesori români, împuţinaţi fiind de arestări, suspendări sau pribegiri peste hotare. „Redusă era programa, avându-se în vedere timpul scurt, redus moralul şi numărul elementului românesc"[3], constata cu amărăciune un profesor

[2] *Ibidem*, p.10-11.
[3] *Ibidem*, p.11.

contemporan cu faptele.

Elevilor români, care au frecventat cursurile anului precedent, nu li s-au recunoscut certificatele obţinute. În clasele I-IV, ale secţiei române, au fost admişi doar şapte zeci şi şase elevi la cursurile de zi şi şapte la cele fără frecvenţă, în e zi şi optsprezece la fără frecvenţă.

„În cursul superior, mărturisea acelaşi contemporan, în timp ce secţia germană, a primei trepte liceale, avea un efectiv de o sută optzeci şi trei elevi, elementul românesc ajunsese atât de disperat, încât se găsi momentul binevenit pentru a nu se mai face secţii româneşti.

Ne întorceam la cursul superior pur german, căci secţiile româneşti ***nu se probaseră***: prea mulţi din elevii lor, şi chiar cei mai distinşi, erau ***dincolo,*** în armata românească"[4].

Dacă primele patrule austriece au intrat în Suceava în după amiaza zilei de 8 martie 1918, la 10 martie s-a instalat generalul Köves de Köveshaza, iar numai după cinci zile a început pedepsirea aşa zişilor trădători".

Au fost suspendaţi, arestaţi sau întemniţaţi de autorităţile austro-ungare profesorii: Severin Procopovici, Eusebie Cozmiuc, Simion Ivanovici pentru „crima" de a fi participat la sărbătoarea prilejuită de intrarea României în război alături de Antantă, Victor Morariu şi Gheorghe Palamarciuc, pentru că au fost directori sub ocupaţia rusească, Gavril Batariuc şi alţii.

„Cu multă pasiune şi cu mai puţin discernământ, constata un alt martor al vremii, a pornit consiliul şcolar, alăturea cu tribunalele militare şi civile goana după cei bănuiţi de înaltă trădare, comisă în contra statului şi a puterii armate. Între cei bănuiţi erau şi mulţi profesori, dar şi mulţi elevi.

Bineînţeles că nu putea fi vorba de cei trecuţi la inamic şi de acei care, în rândurile armatei inamice, adică în rândurile armatei române, au luptat vitejeşte şi şi-au vărsat sângele pentru înfăptuitorii marelui ideal naţional; ei erau prea departe ca să poată fi ajunşi de fulgerele justiţiei austriece; dar mai erau cei de acasă şi aproape n-a fost suflet român bucovinean, care să nu fi fost bănuit de crima trădării.

Jandarmeria austriacă, care pe vremuri era un corp de elită şi făcea cinste administraţiei austriece, ajunsese, pe timpul războiului, sub cârma faimosului general Fischer, o bandă de spioni, care nu mai cunoşteau altă meserie decât să denunţe şi să aducă sub ştreang, sau, cel puţin, într-un lagăr de concentrare din Silezia sau din Austria de Sus pe toţi câţi îi credeau stigmatizaţi de infamia trădării.

Era destul să fi făcut un gest care să pară suspect, sau să te scapi la un pahar de vin cu o vorbă mai slobodă de critică nevinovată asupra nesfârşitelor

[4] *Ibidem*, p. 11-12

înfrângeri ale armatei austriece, sau să fi participat la vreo inofensivă manifestare națională, era destul ca să fii învinuit de înaltă trădare și dacă soarta îți era priincioasă și scăpai teafăr de ștreang, de bună samă că înfundai, prin luni de zile, temnițele sau erai exportat sau, cum zicea termenul tehnic, confinat într-un lagăr de refugiați, bine înțeles refugiați fără voie.

Dacă n-ar fi intervenit încă la vreme prăbușirea pajurei cu două capete, numărul victimelor „trădării" ar fi fost fără sfârșit"[5].

Dacă în primele luni, ale primului război mondial, gimnazistul sucevean Nicoară Zamfie, fiind surprins în momentul când trecea frontiera ilegal în România, a fost condamnat la moarte prin spânzurătoare și executat demonstrativ, la Suceava, în fața unei mulțimi[6] adunate cu forța de prin satele limitrofe, iar într-o pădure din comuna Cuciuru Mare au fost atârnați în ștreang treizeci și șapte țărani[7] de către oamenii generalului Eduard Fischer, spre sfârșitul măcelului mondial, când neputința de a stăpâni popoarele subjugate a devenit evidentă, furia oarbă a numeroase tribunale militare și a jandarmeriei s-a potopit asupra supușilor, fără însă a-i intimida sau a-i opri să lupte pentru eliberarea popoarelor din rândul cărora făceau parte.

Chiar de la începutul războiului, elevii români, din clasele a VI-a și mai ales a VII-a, de la Gimnaziul superior greco-oriental din Suceava, din inițiativa proprie sau la îndemnul discret a vreunui profesor, au trecut clandestin granița sau au dezertat din armata imperială, în grupuri mici sau individual, înrolându-se ca voluntari în armata română.

Uneori se întâmpla ca nu toți tinerii gimnaziști suceveni să aibă aceeași șansă, cum a fost cazul celor trei frați Cârlan din Bosanci (doi au luptat în armata română iar unul a fost forțat de împrejurări să se situeze în cea a Imperiului Austro-Ungar).

Austriecii considerau că principalii vinovați ce au provocat nesupunerea românilor din Bucovina sunt intelectualii, după cum rezultă și dintr-un ordin al jandarmeriei în care se recomanda organelor din subordine să supravegheze, în special, pe „Besonders scharf aufpassen die Kute, die Lehrerschaft und die akademische Jungend"[8] (cu deosebită strictețe să fie păzit antireul, învățătura și tinerimea academică).

Rezultatele educației patriotice, făcute de profesorii de la Gimnaziul superior greco- oriental din Suceava elevilor lor, au fost confirmate nu numai de

[5] Eusеb Popovici, *Din Istoria liceului „Ștefan cel Mare" din Suceava*, Suceava, 1935, p. 122-123.

[6] Informația a fost furnizată de Simion Hîj, coleg de clasă cu victima. Vezi: *Jahres-Bericht des gr. or. Obergymnasiums* in Suczawa ..., 1913-1914, Succava, 1914, p.49.

[7] Eusеb Popovici, op. cit., p. 123.

[8] Nicolae Coman, *Martiriu Bucovinei (1914-1915)*, p.37.

faptele eroice săvârșite de aceștia pe câmpul de luptă, ci și de rapoartele secrete ale șefului biroului de informații al armatei principelui Iosif, căpitanul Hintz, în care se preciza că profesorii suceveni au făcut „din fiii... de țărani, ...intelectuali, care nutrind idei iredente, parte înainte de război, dar aproape toți în decursul războiului trecuseră la dușman, luptându-se în rândul armatei române cu arma în mână contra monarhiei"[9], iar centrul mișcării de eliberare națională din Bucovina se afla, în acel moment istoric, în fosta capitală a Moldovei și urmărea „să dea ajutor dușmanului și să slăbească forța armată a statului"[10] habsburgic, scria în raportul său înaltul funcționar austriac.

Despre stadiul de organizare și scopul urmărit de luptă de eliberare a românilor de pretutindeni ministrul de la București, Ottokar Czernin, comunica la Viena că „zdrobirea monarhiei ia în mentalitatea română forme tot mai concrete"[11].

În pofida terorii polițienești habsburgice, exodul elevilor români a crescut în așa măsură pe parcursul conflictului armat, încât, în anul școlar 1916-1917, după intrarea României în război, nu s-au mai putut înființa, la Suceava, clasele românești a VII-a și a VIII-a, iar în anul următor, autoritățile habsburgice, pe motiv că „nu se probează"[12] le-au desființat din întreg cursul superior gimnazial.

Tinerii plecați clandestin de la școală, sau fugiți din armata austriacă, în România au urmat diferite școli de ofițeri și s-au încadrat în diverse regimente românești.

Pentru completarea efectivelor distruse de focul luptelor cu armata imperială, in primăvaradui 1917 s-au înființat noi școli militare. Printre cei circa 3.200 elevi ce le frecventau „se aflau și mulți români veniți din teritoriile aflate sub dominație austro-ungară, printre ei numărându-se Ion Grămadă, Dimitrie Marmeliuc, Grigore Nandriș, Ștefan Eșanu, Vasile Olariu, Eusebie Jemnea, Dimitrie Țigănescu, Constantin Lucescu, Constantin Țopa, Teodor Turtureanu, Iustin Breabăn, Alexandru Rosmeteneanu, Silviu și Ambrozie Micuțari, Calistrat Morariu care au fost reprezentați apoi la diferite unități militare"[13].

Printre elevii Gimnaziului superior greco-oriental care au contribuit, prin jertfa suprema pe câmpul de luptă, la desăvârșirea unității naționale a

[9] Teodor Balan, *Suprimarea mișcării naționale din Bucovina pe timpul războiului mondial*, Cernăuți, 1923, p.201.

[10] *Ibidem*.

[11] *Cartea roșie austro-ungară*, Viena, 1915. Apud: Vasile Gh. Miron, Ioan V. Cocuz, *Unirea Bucovinei cu România*, în *Suceava*, V, 1978, p.53.

[12] Victor Morariu, op. cit., p. 12.

[13] Vasile Gh. Miron, Ioan V. Cocuz, *op. cit.*, p.54.

românilor de pretutindeni s-au numărat: „Ion Grămadă, talentat scriitor, căzut în fruntea companiei sale, pe care o ducea la atac, la 10 septembrie 1917, în luptele de la Cireşoaia, Lascăr Luţia, alt tânăr de mare speranţă, mort într-o recunoaştere în timpul retragerii din noiembrie 1916, înmormântat la Ştefăneşti, judeţul Ilfov, exhumat apoi la stăruinţa familiei şi înmormântat cu mare pompă militară la Cernăuţi, în ziua de 29 martie 1922, apoi fraţii Ambrozie şi Silvestru Micuţari, Dim. Mihalaş, Vasile Popescu, Teodor Turturean, care cu toţii au murit pentru idealul românesc - nume cu care liceul nostru se va mândri cât va fi o Românie şi un neam românesc"[14], scria unul dintre profesorii acestor eroi ai neamului.

De acelaşi patriotism au dat dovadă pe front, în spatele lui, sau sub ocupaţia forţelor imperiale şi educatorii acestor tineri minunaţi, dovedind, încă o dată, că numai din convingeri se aprind convingeri, după cum focul se aprinde numai din foc şi nu din vorbărie lozincardă sau gălăgie patriotardă.

Profesorii sucveni, în marea lor majoritate, au participat din plin, direct sau indirect, la eliberarea locurilor lor de baştină, cu excepţia unuia, Ioan Costeniuc[15] care, devenind colaboraţionist austriac, a contribuit la pedepsirea unor colegi patrioţi după ultima reocupare a Sucevei de către forţele armate habsburgice.

În legătură cu acest act reprobabil, un contemporan, ce a suferit de pe urma delaţiunilor acestuia, se indigna:

„- Cu regret şi cu scârbă trebuie să amintim că la arestările acestea, un coleg „român" şi el, s-a pretat la rolul de denunţiant. Firește, astăzi el nu se mai poate arăta în Suceava![16]

Profesorii români ai Gimnaziului superior greco-oriental din Suceava an contribuit la eliberarea Ţării de Sus, atât de la catedră, cât şi direct, fiecare după aptitudini, puteri, vârstă sau împrejurări. Unii au rămas pe loc, opunând o rezistenţa mută, alţii s-au refugiat în România, sau, întorcându-se ca voluntari, după ce au căzut prizonieri ai Antantei pe fronturile din Italia sau Rusia, au venit sa lupte alături de trupele române la Mărăşti, Mărăşeşti sau Oituz, ori să ajute la reconstruirea ţării după terminarea ostilităţilor.

Dacă cei circa 37.000 voluntari transilvăneni, bucovineni şi bănăţeni din

[14] Victor Morariu, op. cit., p. 12.

[15] Stabilirea numelui a fost făcut de prof. Ilarion Bereznițchi şi alţi contemporani ai lui Ioan Costeniuc, Costinescu sau Costineanu, iar în *Anuarul Liceului ort. or., „Ştefan cel Mare" din Suceava, publicat în finalul anului şcolar 1921-1922 de Vasile Burduhos*, Suceava, 1922, la p.11, a exemplarului din Biblioteca Liceului „Ştefan cel Mare" cu nr. inv. 6140, cineva adaugă la relatările cu privire la denunţ, făcute de V. Morariu: I. Costeniuc".

[16] Victor Morariu, op. cit., p.11

Italia, ce alcătuiau Legiunea română, grupaţi în mai multe unităţi, cum au fost regimentele: "Horia", "Cloşca" şi "Crişan", nu au mai avut timp să participe la apărarea României deoarece ostilităţile luaseră sfârşit înaintea terminării instruirii lor, cei circa 30.000 voluntari bucovineni şi ardeleni din Rusia au participat efectiv, în mai multe eşaloane, în momentele cele mai critice ale echilibrului de forţe de pe frontul românesc din Moldova.

Organizarea lor într-un ***Corp de voluntari români ardeleni-bucovineni*** a fost iniţiată de intelectualii prizonieri în lagărul de la Darniţa de lângă Kiev, în decembrie 1916. Agitaţia printre prizonierii din armata austro-ungară aflaţi în diverse lagăre din Rusia, a fost făcută prin emisari speciali şi prin intermediul ziarului, cu nume semnificativ, ***România Mare,*** tipărit la Kiev în acest scop.

În paginile gazetei, printre altele, a apărut şi chemarea lansată de profesorul Sucevean Filaret Doboş „Către fraţii bucovineni", prin care îndemna „ca şi noi românii din Ardeal, Bucovina, Maramureş, Crişana şi Banat să ne alipim de România liberă şi să facem o Românie mare, cum a croit-o străbunul Traian, cum a dorit-o Ştefan şi Mihai ... şi cum au visat-o moşii şi părinţii noştri"[17].

La primirea lor în noul corp de armată, ce se pregătea în vederea sprijinirii eliberării României, voluntarii făceau următorul legământ:

„Noi, ofiţerii, gradaţii şi soldaţii români de neam, jurăm pe onoare şi conştiinţă că vom lupta în armata română pentru dezrobirea ţinuturilor noastre româneşti de sub dominaţia AustroUngară şi pentru alipirea lor la România"[18].

Primele două batalioane, de 1.500 ostaşi şi 130 ofiţeri, au plecat de la Kiev, prin Chişinău, la 6 iunie 1917. Sosind la Iaşi, unităţile de voluntari au fost aşteptaţi, în Piaţa Unirii, de numeroase personalităţi politice şi culturale, printre care se număra şi N. Iorga.

Profesorul Ion I. Nistor, preşedintele ***Comitetului refugiaţilor bucovineni,*** i-a întâmpinat, spunându-le:

„Steagul tricolor pe care aţi jurat astăzi, nu este nou pentru voi, sub cutele lui au biruit strămoşii voştri în Codrul Cosminului. Dar el, de aproape un veac şi jumătate, nu mai fâlfâie mândru peste meleagurile Bucovinei.

Îmbogăţiţi strălucirea lui prin marea biruinţă pe care întreg neamul românesc o aşteaptă cu deplină încredere de la voi şi de la camarazii voştri. Vouă soarta v-a rezervat cea mai mare cinste de care se poate învrednici nu Bucovinei: cinstea de a implanta din rob steagul naţional la Suceava... de unde

[17] *România Mare,* anul I, nr. 1, din 20 iulie 1917, p.4.

[18] Pompiliu Nistor, *Corpul voluntarilor români ardeleni-bucovineni* în *Gazeta Transilvaniei*, din 16 august -14 septembrie 1922. Apud: Vasile Gh. Miron, Ioan C. Cocuz, *op. cit.*, p. 56.

fusese scris înainte cu o sută patruzeci şi trei de ani de către răpitoarea pajură habsburgică.

Aceasta va fi cea mai aleasă răsplată a jertfei şi vitejiei voastre"[19].

Printre iniţiatorii ***Corpului de voluntari români ardeleni-bucovineni*** s-au numărat şi profesorii Gimnaziului superior greco-oriental din Suceava: Emanuel Isopescu, Filaret Doboş, Vasile Ienceanu, Mihai Poslușnicu, Ion Covaşă, foşti elevi, precum şi alţi bucovineni ca: Maximilian Ianovici, Valerian Tarnavschi, George Jeleriu, Epaminonda Păuş, Silvestru Păuş, Arcadie Turtureanu, Atanasie Boghian, Ilarion Larionescu, Traian Lupăştean, Valerian Dugan ş.a..

La 15 iulie a plecat cel de la doilea eşalon de voluntari români spre front. În intervalul dintre iunie-noiembrie 1917, au sosit, gata instruiţi, pe frontul din Moldova unsprezece batalioane de voluntari, cu un efectiv de 8.261 soldali şi 374 ofiţeri, contribuind la înfrângerea armatelor Puterilor Centrale şi eliberarea patriei.

În interiorul Imperiului Austro-Ungar au loc mişcări de eliberare naţională ale cehilor, slovacilor, croaţilor, sârbilor, românilor, polonilor etc.

Cu prilejul conferinţei din 29 noiembrie 1917 de la Kiev, a reprezentanţilor popoarelor aflate sub dominaţia habsburgică, românii, prin vocea delegatului lor, îşi reafirmă hotărârea de a fi liberi şi a se constitui într-un stat naţional unitar.

„Începând cu ziua de astăzi, se spunea în declaraţia solemnă, în care toţi românii trebuie să serbeze amintirea celei dintâi uniri, săvârşită la 1859, între două ţări româneşti, noi, cei de aici; mai jos iscăliţi, potrivit punctului nostru de plecare nu ne mai socotim ca până acum ardeleni, bucovineni şi nu ne mai socotim nici nu aceluiaşi popor, ci ca cetăţeni ai aceluiaşi stat unitar românesc, ca cetăţeni ai României noi, a tuturor românilor, cu aceleaşi datorii de fiecare parte a ei, cu aceleaşi drepturi...

Fiecare trebuie să-şi dea seama că mântuirea noastră este numai într-o Românie nouă a tuturor românilor. Pentru înfăptuirea acestei Românii noi vom lucra, pentru înfăptuirea ei vom muri dacă va fi nevoie."[20]

Printre semnatarii acestui manifest politic remarcabil s-au numărat şi profesorii suceveni: George Tofan şi Emanuel Iliuţ.

În condiţiile în care Puterile Centrale au fost înfrânte atât pe frontul italian, cat şi de cel german, iar Imperiul Austro-Ungar era minat de mişcările revoluţionare interne şi de luptele de eliberare naţională ale popoarelor ce-i compuneau. România, anunţând pacea oneroasă de la Buftea, reintră în război împotriva nemţilor, reîntregindu-şi teritoriile ciuntite de poftele imperialiste ale

[19] Ion I. Nistor, *Unirea Bucovinei, 28 noiembrie 1918*, Bucureşti, 1928, p. 84.
[20] *România nouă*, anul II, nr. 8, din 24 ianuarie 1918.

marilor puteri.

La 15/28 noiembrie Bucovina s-a unit cu ţara, iar la 1 decembrie 1918, Marea Adunare Naţională de la Alba Iulia a proclamat unirea Transilvaniei cu România, încheindu-se astfel procesul de formare a statului unitar român.

În timp ce evenimentele şi politice, pe plan european, se desfăşurau în avalanşă vestind începutul sfârşitului puterilor imperiale, şi Gr. or. K.K. Obergymnasium din Suceava îşi trăia ultimele clipe.

În toamna şi iarna lui 1918, autorităţile habsburgice continuau să-şi facă simţită prezenţa. La 30 septembrie, ziua închiderii cursurilor anului şcolar 1917-1918, s-au distribuit, ca de obicei, certificatele de absolvire a semestrului al doilea, după care a început examenul de maturitate, ce s-a terminat la 30 octombrie, „S-au mai făcut, nota lapidar şi cu ironie un contemporan, cele înscrieri pentru noul an şcolar, la 28 octombrie, ba chiar s-a ţinut, la 4 noiembrie 1918, tedeum de ziua numelui împăratului Karl I, dar chiar a treia zi, în dimineaţa de 6 noiembrie, intrau în Suceava grănicerii maiorului Ionescu cu solia: ***Graniţă între români, de astăzi înainte, nu trebuie să mai fie!***"[21].

Prin ordinul emis la 26 noiembrie 1918, de către Secretariatul de stat pentru instrucţiune, bătrânului Gr. or. K. K. Obergymnasium din Suceava i s-a conferit, pentru meritele sale în lupta de eliberare naţională numele de Liceul greco-oriental „Ştefan cel Mare" numind ca director pe profesorul Vasile Burduhos, iar odată cu deschiderea anului şcolar 1918-1919, „a doua zi de Bobotează, la 7/20 ianuarie 1919, se făcu ***deschiderea solemnă a noului liceu românesc***, atât de vechi totuşi, redat, în sfârşit, menirii sale adevărate.

Începea era românească, era libertăţii culturale![22] constatata cu emoţie profesorul dr. Victor Morariu, participant la cele mai dramatice momente din istoria instituţiei la care a lucrat mai bine de un sfert de secol*.

[21] Victor Morariu, op. cit., p.12.
[22] *Ibidem*.

* Vezi capitolul al XI-lea, al monografiei: Paul Leu, *Colegiul Naţional Ştefan cel Mare, Suceava, Etapa austriacă*, vol. I, Suceava, 2000, p.451-485.

Paul Leu

DAS GRIECHISCH-ORTHODOXE K.U.K –OBERGYMNASIUM AUS SUCEAVA VOR DER VEREINIGUNG DER BUKOWINA MIT RUMÄNIEN

Zum Ende des 1. Weltkrieges war die Bukowina die Bühne einiger komplexer Militäroperationen, welche das gesamte gesellschaftliche Leben beeinflußten. Paul Leu präsentiert uns in diesem Referat die Lehrtätigkeit am griechisch-orthodoxen Obergymnasium in Suceava, das sich zeitweise unter zaristischer Herrschaft befand. Er stellt den Geisteszustand der Lehrer und Schüler, mehrheitlich Rumänen, vor dem Hintergrund der Auflösung des Habsburgerreiches und der Vereinigung der Bukowina mit Rumänien dar.

PROBLEMA BUCOVINEI ÎN CADRUL CONFERINȚEI DE PACE DE LA PARIS (1919-1920)

Daniel HRENCIUC

Destrămarea Imperiului Austro-Ungar, la sfârşitul anului 1918, a conturat premisele externe favorabile revenirii Bucovinei şi Transilvaniei la România, pe fondul aplicării principiilor wilsoniene referitoare la principiile naţionalităţilor şi ale autodeterminării în spaţiul românesc. Aflată, timp de 144 de ani, sub dominaţie austriacă, soarta Bucovinei (partea de nord-vest a Moldovei) a fost decisă, în mod democratic, la 15/28 noiembrie 1918 în Sala sinodală a Reşedinţei Mitropolitane din Cernăuţi, unde s-a întrunit Congresul General al Bucovinei, la care au participat 74 de delegaţi ai Consiliului Naţional Român, 7 delegaţi germani, 6 delegaţi ai polonezilor şi 13 locuitori din comunele ucrainene Rarancea, Toporăuţi, Cuciurul Mic, Ivancăuţi şi Putila[1].

Congresul a votat Moţiunea de Unire necondiţionată şi pe vecie a Bucovinei, în vechile ei hotare, până la Ceremuş, Colacin şi Nistru, cu Regatul României[2]. Luând act de hotărârea adoptată de Congresul întregii populaţii din Bucovina şi pe baza raportului întocmit de Preşedinţia Consiliului de Miniştri, Regele Ferdinand I devenit Întregitorul a hotărât prin decret: „Bucovina, în cuprinsul graniţelor sale istorice, este şi va rămâne de-a pururea unită cu Regatul României"[3]. Hotărârea Congresului General al Bucovinei a fost consfinţită prin Decretul-lege nr. 3744 din 18/31 decembrie 1918, ratificat de Parlamentul României Mari la 29 decembrie 1919[4].

Odată încheiat procesul revenirii Bucovinei la România, se impunea consacrarea internaţională a istoricului act al Marii Uniri din 1918, sarcină asumată de către delegaţia română prezentă la Conferinţa de Pace de la Paris

[1] Constantin Ungureanu, *Bucovina in perioada stăpânirii austriece (1774- 1918)*, Chişinău, 2003, p. 6. Istoricul american Sherman David Spector susţine, într-o monografie consacrată diplomaţiei României la Conferinţa Păcii, că rutenii/ucrainenii nu au fost reprezentaţi în Congresul General al Bucovinei din 15/28 noiembrie 1918, însă afirmaţiile sale nu corespund adevărului. Cf. Sherman David Spector, *România la Conferinţa de Pace de la Paris. Diplomaţia lui Ion. I. C. Brătianu*, traducere de Sorin Pîrvu, Iaşi, 1995, p. 88.

[2] Ioan Scurtu, Liviu Boar, *Minorităţile Naţionale din România 1918-1925. Documente*, Arhivele Naţionale ale României, 1995, doc. nr. 3, p. 116.

[3] Arhivele Ministerului Afacerilor Externe (în continuare se va cita, A.M.A.E.,) Bucureşti, Fond *71/1914*, vol. 90, f.5.

[4] *Monitorul Bucovinei*, Cernăuţi, fascicula 7, 2 ianuarie 1919, p.1-2; Doina Alexa, *Ion Nistor - dimensiunile personalităţii politice şi culturale*, Rădăuţi, 2000, p. 106; Ion Nistor, *Istoria Bucovinei*, ediţie şi studiu bio-bibliografic de Stelian Neagoe, Bucureşti, 1991, p. 397.

(1919-1920) [5] . Aceasta a reprezentat momentul recunoaşterii, în plan internaţional, a României Întregite, fapt realizat, în practică, prin exerciţiul democratic al populaţiei, al adunărilor reprezentative de la Chişinău, Cernăuţi şi Alba-Iulia. Actele unrii au consemnat, într-o succesiune impusă de împrejurări, revenirea, după secole, a Basarabiei, Bucovinei şi Transilvaniei în cadrul statului naţional unitar român[6].

În dubla sa calitate de premier şi şef al delegaţiei române la Conferinţa Păcii, Ion I. C. Brătianu a depus eforturi remarcabile pentru recunoşterea revendicărilor teritoriale ale României, având în vedere interesele - uneori divergente- ale celor Patru Mari vizavi de configuraţia frontierelor statului român.

Dificultatea materializării intereselor naţionale, legitime, ale delegaţiei române, au fost mult îngreunate de faptul că deciziile cele mai importante ale Conferinţei Păcii au aparţinut efectiv „Consiliului celor patru", format din şefii delegaţiilor Marilor Puteri: Georges Clemenceau (Franţa), David Lloyd George (Anglia), Woodrow Wilson (Statele Unite ale Americii) şi Vittorio Emanuele Orlando (Italia)[7].

În aceste condiţii, realizarea obiectivelor delegaţiei române a întâmpinat serioase dificultăţi, surmontate datorită evoluţiei contextului diplomatic general-european coroborat cu atitudinea fermă adoptată de către Ionel Brătianu. Acesta a preferat să-şi depună demisia decât să renunţe la legitimitatea intereselor României expuse în faţa Conferinţei Păcii. Faptul că statul român a fost încadrat de la început, de către Înaltele Puteri Aliate şi Asociate, în grupul statelor cu „interese limitate", a fost de natură să nemulţumească delegaţia română. La acestea se adăuga şi problema complexă a statului de aliat a României, decurgând din Convenţia semnată de aceasta cu Antanta[8] la 4 august 1916.

Dezamăgit de atitudinea „Celor Patru Mari", Ion I. C. Brătianu a protestat energic faţă de procedura instituită de către Înaltele Puterile Aliate şi Asociate de a concepe conţinutul unor tratate fără consultarea prealabilă a statelor în cauză (cazul tratatului cu Germania). Tratatul de la Versailles cu Germania, din 28 iunie 1919, a fost semnat relativ repede de către Ionel

[5] Ioan Scurtu, Gheorghe Buzatu, *Istoria Românilor în secolul XX (1918-1948)*, vol. I, Bucureşti, 1999, p. 9.

[6] Sherman David Spector, *op. cit.*, p. 283; Gheorghe I. Brătianu, *Acţiunea politică şi militară a României în lumina corespondenţei diplomatice a lui Ion I. C. Brătianu*, ediţie îngrijită de Şerban Papacostea, Bucureşti, 2001, p. 34.

[7] Daniel Hrenciuc, *Mareşalul Józef Pilsudski şi renaşterea Poloniei independente (1914-1935). Contribuţii*, Rădăuţi, 2003, p. 39.

[8] Apud Constantin Iordan, *Minorităţi etnice în Sud- Estul european după Primul Război Mondial: dimensiunile unei probleme europene*, Bucureşti, 2002, p. 12.

Brătianu, deoarece se aprecia că documentul în sine nu reprezenta pentru România un prea mare interes[9].

În cazul tratatului cu Austria, precum şi în chestiunea tratatului minorităţilor, inflexibilitatea lui Ionel Brătianu a iritat Înaltele Puteri Aliate şi Asociate, însă a stârnit, în egală măsură, admiraţia statelor mici (Polonia, Regatul Sârbo-Croato-Sloven, Grecia, Cehoslovacia), care au văzut în diplomatul român un lider capabil să se opună cu succes intenţiilor Puterilor Aliate şi Asociate[10].

În cazul României, recunoaşterea unirii cu Bucovina însemna, din partea Puterilor Aliate şi Asociate, respectarea angajamentelor asumate prin însăşi termenii Convenţiei de Alianţă, semnată la 4/16 august 1916 cu Antanta (Rusia, Italia, Franţa şi Anglia), prin care acestea admiteau dreptul României asupra teritoriilor stăpânite de monarhia austro-ungară (art.4)[11].

În acest scop, pe lista delegaţiei române figurau şi personalităţi precum Nicu Flondor, expert în probleme financiare şi economice ale Bucovinei, precum şi Alexandru Vitencu, specialist în chestiuni de ordin etnic şi geografic. Chiar dacă fusese anunţată de presă („Glasul Bucovinei", 28 ianuarie 1919), numirea lui Iancu Flondor în delegaţia României nu s-a realizat, datorită relaţiilor dintre acesta şi Ionel Brătianu, astfel că Bucovina a rămas fără un delegat propriu - Nicu Flondor şi Al. Vitencu având doar calitatea de experţi tehnici.

La 1 februarie 1919, Ion I.C.Brătianu solicitase Consiliului Suprem ca râul Nistru să devină frontiera naturală a României în Bucovina şi Basarabia, anulându-se astfel prevederea nedreaptă inclusă în Convenţia semnată cu Antanta la 4/17 august 1916, prin care, la presiunea Rusiei, frontiera României fusese fixată pe râul Prut[12]. Din acest motiv, în martie 1919, delegaţia română s-a confruntat cu pretenţiile emise de Sydorenko, membru în Directoratul condus de Simeon Petliura, asupra teritoriului dintre Prut şi Nistru. Acesta cerea să se ţină seama, în fixarea frontierelor Bucovinei, de pretenţiile Ucrainei asupra

[9] Nicolae Bocşan, Valeriu Leu, *Cronologia Europei Centrale (1848-1989)*, prefaţă de Mircea Muthu, Iaşi, 2001, p. 162.

[10] Em. Bold, I. Ciupercă, *Europa în derivă*, Iaşi, 2001, p. 27.

[11] Pavel Ţugui, *Unele precizări cu privire la revenirea Bucovinei la România*, *Analele Bucovinei*, Bucureşti, III, 1996, nr. 2, p. 468.

[12] Romulus Scişanu, *Principiul naţionalităţilor. Originile, evoluţia şi elementele constitutive ale naţionalităţii. Tratatele de pace de la Versailles, Saint-Germain, Trianon, Neuilly-Sur-Seine, Sèvres, Laussane*, Bucureşti, 1996, p. 367.

părţii sus-menţionate, locuită de o populaţie majoritar ucraineană[13] .Ulterior, în mai 1919, sub presiunea desfăşurării evenimentelor, cererile lui Sydorenko se vor restrânge la o porţiune situată în valea Ceremuşului, în nord-vestul Bucovinei. La Paris nu au fost admişi să participe la dezbaterile Conferinţei Păcii delegaţii ucrainenilor, fapt care a alimentat o stare de frustrare şi nemulţumire în rândurile acestora, dezvoltată în unele apariţii istoriografice de factură recentă[14].

În scopul analizării şi soluţionării problemelor invocate de către Ionel Brătianu, s-a constituit Comisia pentru delimitarea frontierelor României (Sir Eyre Crowe şi Allen W. A. Leeper - S.UA, André Tardieu şi Jules Laroche-Franţa, Giacomo de Martino şi contele Vannutelli Rey - Italia, respectiv Clive Day şi Charles Seymour - Anglia), condusă de francezul André Tardieu .

Problema delicată şi sensibilă a tratatului cu Austria a fost reprezentată de chestiunea minorităţilor, prin intermediul căreia Înaltele Puteri Aliate şi Asociate puteau interveni în problemele interne ale statelor mici, fapt care le afecta acestora din urmă suveranitatea. Întreaga dispută care s-a creat în jurul acestei probleme era determinată de interesul particular al Angliei în special, pentru zăcămintele de petrol[15] ale României şi Poloniei, fapt care şi-a pus amprenta pe derularea negocierilor diplomatice. Chestiunea protecţiei minorităţilor nu era neapărat nouă, ea fusese evocată, e drept, într-o formă redusă, pentru prima dată în discuţiile diplomatice, cu ocazia Congresului de la Berlin (iulie 1878). Acum ea va fi reglementată în mod special printr-un tratat al minorităţilor.

Discuţiile în jurul acestei probleme au pornit iniţial de la evrei[16] - Polonia avea cel mai mare procent de populaţie evreiască din întreaga Europă[17] - pentru ca apoi să devină obligatorie pentru toate statele din zonă, inclusiv România, unde procentul minoritarilor se cifra la 28% (ponderea evreilor

[13] Arkivum Akt Nowych c Warszawie (în continuare se va cita A. A. N.), Varşovia, Fond *Komitet Narodowy Polski* (în continuare se va cita *K. N. P.*), dosar nr. 83, f. 68. Berthelot caracteriza pretenţiile ucrainenilor drept o „fantasmagorie".

[14] Adrian Şciciuc, *Problema ucraineană în Bucovina sudică. Punctul nostru de vedere*, Bucureşti, 2002, p. 153.

[15] Gh. I. Brătianu, *op.cit.*, p. 70.

[16] Leuştean Lucian, *Conferinţa de Pace de la Paris (1919-1920). Liga Naţiunilor şi problema minorităţilor*, „Xenopoliana", Buletinul Fundaţiei „A. D. Xenopol" din Iaşi,Tom V, nr. 1-4, 1997, p. 183.

[17] Piotr S. Wandycz, *Preţul libertăţii.O istorie a Europei Centrale-Răsăritene din Evul Mediu şi până în prezent*, Bucureşti, 1998, p. 226.; Frederic C. Nanu, *Politica externă a României 1919-1933*, ediţie îngrijită de Ion Pătroiu şi Valeriu Florin Dobrinescu, Iaşi, 1993, p. 70.

însuma 4%)[18]. Spaţiul Europei Centrale şi Răsăritene reprezenta un mozaic etnic şi pluriconfesional unde datele modelului american (limba, rasa, religia) nu erau neapărat elementele care puteau fundamenta în mod corect deciziile Conferinţei Păcii, aceste probleme punându-se în termeni care afectau suveranitate naţională a statelor în cauză. Din acest motiv, asistăm, pe parcursul desfăşurării Conferinţei de Pace, la susţinerea reciprocă a intereselor de către reprezentaţii statelor mici.

La iniţiativa lui Ion I. C. Brătianu, la 22 mai 1919, România şi Polonia, alături de reprezentanţii Cehoslovaciei şi Regatului Sârbilor-Croaţilor şi Slovenilor au redactat o notă de protest faţă de proiectul de tratat cu Austria, demers care nu a primit nici un răspuns[19]. La 23 mai 1919, delegaţia română era anunţată, de către Puterile Aliate şi Asociate, de „înfiinţarea unei comisii însărcinată să determine natura garanţiilor necesare pentru a asigura protecţia minorităţilor încorporate în noile state, care se formează în Europa precum şi a minorităţilor din celelalte state care vor obţine sporiri teritoriale"[20].

Insistenţele statelor mici în chestiunea tratatului cu Austria au dus la acordarea unei audienţe de către Georges Clemenceau, la 24 mai 1919, prilej cu care au fost expuse, în primul rând, problemele poloneze, de către Wladislaw Grabski[21]. Intervenţia a fost încheiată de Victor Antonescu, care a protestat pentru faptul că timpul acordat în vederea studierii tratatului era limitat[22].

La 29 mai 1919 au fost convocaţi la o întâlnire la Quai d'Orsay, Wladislaw Grabski din partea Poloniei, Constantin Diamandy (România), Eleftherios Venizelos (Grecia) Ante Trumbic (Regatul Sârbilor, Croaţilor şi Slovenilor, Iugoslavia) şi Eduard Beneş din partea Cehoslovaciei. Cu acest prilej, acestora le-a fost prezentat rezumatul proiectul tratatului cu Austria, fără clauzele militare şi cele privind reparaţiile[23].

Articolul 5 din proiectul menţionat permitea intervenţia Marilor Puteri în treburile interne ale statului român, sub pretextul controlării respectării drepturilor minorităţilor[24]. Textul tratatului a fost remis delegaţiei române abia

[18] Ioan Scurtu, Liviu Boar, *op. cit.*, p. 8.

[19] Arhivele Naţionale Istorice Centrale (în continuare se va cita A. N. I. C.), Bucureşti , Fond *Alexandru Vaida-Voevod*, dosar nr 50/1919, f. 53.

[20] A. N. I. C., Fond *Alexandru Vaida-Voevod*, dosar nr. 50/1919, f. 53.

[21] *Ibidem*, f. 3.

[22] C. Botoran, I. Calafeteanu, Eliza Campus, Viorica Moisuc, *România şi Conferinţa de Pace de la Paris (1918-1920). Triumful principiului naţionalităţilor*, Cluj-Napoca, 1983, p. 346.

[23] Gh. I. Brătianu, *op. cit.*, p. 61.

[24] A. N. I. C., Fond *Alexandru Vaida-Voevod*, dosar nr. 65/1919, f. 14.

în seara zilei de 30 mai, prin intermediul Secretariatului General al Conferinţei de Pace.[25]

Analizând textul documentului, Ionel Brătianu a protestat datorită faptului că România nu obţinuse încă frontieră comună cu Polonia, după cum rezulta din proiectul tratatului cu Austria. În privinţa transmiterii suveranităţii Austriei către România aceasta era prevăzută să se realizeze prin intermediul Înaltelor Puteri Aliate şi Asociate, fapt care nu putea conveni delegaţiei române. În plus, problema garanţiilor date minorităţilor (Anexa B), precum şi chestiunea facilităţilor economice (Anexa C) crea premisele intervenţiei Puterilor Aliate şi Asociate în treburile interne ale României afectându-i astfel, în mod grav suveranitatea[26]. La solicitarea expresă a lui Ionel Brătianu a fost obţinută o amânare de 48 de ore în scopul analizării clauzelor din tratat[27]. În acest interval, s-a ajuns destul de repede la o înţelegere între delegaţiile României şi Poloniei respectiv între Ionel Brătianu, Alexandru Vaida-Voevod şi Ignacy Paderewski, prin care se accepta dorinţa românilor de a se menţine drept frontieră graniţa istorică a Bucovinei cu Galiţia[28].

Eforturile delegaţiilor României şi Poloniei, împreună cu cele ale statelor mici, interesate în problema tratatului cu Austria, se vor concentra în încercarea de a obţine, din partea Marilor Puteri, reformularea prevederilor tratatului. În şedinţa din 31 mai 1919, Ionel Brătianu şi-a expus din nou poziţia sa faţă de intenţia Înaltelor Puteri Aliate şi Asociate de a interveni în scopul asigurării drepturilor minorităţilor, argumentând cu faptul că oricum statul român acorda drepturi minorităţilor, aşa încât semnarea unui tratat special era inoportună. Nici intervenţia preşedintelui american Wodroow Wilson în argumentarea necesităţii protejărilor drepturilor minorităţilor nu a putut modifica poziţia liderului român, rămas acum singur alături de Regatul Sârbo-Croato-Sloven. După ce delegatul Greciei, Venizelos, obţine o promisiune de revizuire din partea preşedintelui Conferinţei, la 2 iunie 1919, odată cu prezentarea proiectului de tratat delegaţiei Austriei s-a constatat că, în realitate, textul articolului 5 nu fusese cu nimic modificat. În aceste condiţii, delegaţia României a înmânat o notă de protest prin care-şi menţinea poziţia expusă anterior.

Dezamăgit de poziţia Înaltelor Puteri Aliate şi Asociate, la 3 iunie 1919, Ionel Brătianu îi scria lui Mihail Pherekyde: „Convingerea mea este că noi în nici un fel nu putem primi asemenea condiţii. Am moştenit o ţară independentă

[25] Radu Economu, *Unirea Bucovinei cu România.1918*, Bucureşti, 1994, p. 98.
[26] *Ibidem.*
[27] Gh. I. Brătianu, *op. cit.*, p. 61.
[28] Arhivele Militare Române (în continuare, se va cita A. M. R.,) Bucureşti, Fond *Divizia 8 infanterie*, dosar nr. 3, f. 37.

şi chiar pentru a-i întinde graniţele, nu-i putem jertfi neatârnarea"[29]. În finalul scrisorii către Pherekyde, el arăta că „situaţia e foarte gravă şi merită a fi examinată în toate consecinţele sale"[30].

În chestiunea Bucovinei, delegaţia americană stabilise, încă din 21 ianuarie 1919, o documentaţie consistentă, alcătuită din o carte roşie şi una neagră, însoţite de numeroase hărţi şi anexe, cuprinzând limitele etnice şi teritoriale ale provinciei ce urmau să revină României. Comisia a discutat iniţial chestiunea Bucovinei, însă fără participarea vreunui delegat român. Rezultatul a fost redactarea, de către americani, a unui memoriu prezentat în şedinţa Comisiei din 8 februarie 1919, care propunea împărţirea Bucovinei în două regiuni etnice principale, despărţite printr-o linie care trecea la o milă depărtare la nord-vest de Cernăuţi, oraş care rămânea României[31].

Propunerea delegaţiei americane, prezentată de Charles Seymour, a ridicat numeroase obiecţii venite din partea delegaţilor francezi şi englezi, care susţineau acordarea integrală a Bucovinei statului român. Ionel Brătianu a protestat, la 22 februarie 1919, faţă de propunerea americană, în cadrul şedinţei Comisiei. Neputându-se ajunge la un acord, după mai multe şedinţe, Comisia a decis, la 5 martie 1919, să transmită, pentru studiu, problema fixării frontierelor Bucovinei unei Subcomisii, în cadrul căreia fusese desemnat, din partea părţii americane, acelaşi Charles Seymour.

Concluziile au fost prezentate Comisiei pentru delimitarea frontierelor care, la 6 aprilie 1919, hotărăşte să prezinte Consiliului Suprem frontiera etnică recomandată de delegaţia americană. Aceasta, ghidându-se după rezultatele irelevante ale recensământului din 1910, considera, în textul raportului, absolut incorect, că România ar fi urmat să primească un teritoriu locuit de 85000 ucraineni şi 300 de locuitori români[32].

În această situaţie, la 27 mai 1919, Ionel Brătianu îi trimite o scrisoare de protest lui Philippe Berthelot, în care îi face cunoscut faptul că nu va semna tratatul cu Austria în cazul în care nu va fi recunoscută frontiera Nistrului în Bucovina[33]. În intervalul cât Bucovina s-a aflat sub administraţie austriacă, ponderea ucrainenilor a crescut foarte mult în raport cu populaţia autohtonă

[29] Apud Gh. I. Brătianu, *op. cit.*, p. 68.
[30] *Ibidem.*
[31] Radu Economu, *op. cit.*, p. 98.
[32] David Sherman Spector, *op.cit.*, p. 153.
[33] A. M. A. E., Fond *71/1914*, vol. 90, f.14-15. *Raport nr. 1945, de la Legaţia României din Londra, decembrie 1918*; Ion Nistor, *Frontiera româno-polonă*, în *Graiul Românesc*, Bucureşti, I, nr. 2, februarie 1927, p. 39; Sherman David Spector, *op. cit.*, p. 173.

românească, astfel că recensământul austriac din 1910 consemna, în condiţiile subiective ale utilizării limbii de conversaţie în cuantificarea naţionalităţilor, modificarea echilibrului etnic din regiune în favoarea ucrainenilor, aspect valabil, mai ales, în regiunea de nord a Bucovinei.

În aceste condiţii, delegaţia română se orientează spre stabilirea unei frontierei comune româno-poloneze, aspect legat în mod direct de recunoaşterea Bucovinei ca teritoriu românesc de către Puterile Aliate şi Asociate, obiectiv ce figura de altfel, în Memoriul remis de către delegaţia României Conferinţei Păcii[34], încă din 21 ianuarie 1919.

Cercurile politice bucovinene agreau, în principiu, angajarea unor negocieri cu partea polonează pentru stabilirea corectă a liniei de demarcaţie dintre frontiera Bucovinei cu Galiţia, care să respecte aliniamentul Nistru-Colacin-Ceremuş[35]. Această fixare a frontierei trebuia să ţină seama de aspectele de ordin economic, strategic, militar şi desigur de particularităţile locale[36].

Negocierile ulterioare, purtate pe această temă în cadrul Comitetului pentru studierea chestiunilor teritoriale poloneze, condus de francezul Jules Cambon din mai-iunie 1919, au reiterat sprijinul pe care membrii săi francezi (Cambon, Martonne, Niessel) îl acordau graniţei comune polono-române, recurgând la argumente economice şi strategice[37]. Rezultatul a fost stabilirea de către delegaţii Puterilor Aliate şi Asociate[38] a traseului frontierei româno-poloneze, în cadrul şedinţei din 2 iulie 1919.

Punctul de vedere al liderilor politici bucovineni (Alexandru Vitencu şi Nicu Flondor), a fost comunicat prin intermediul unui memoriu remis delegaţiei române aflată la Conferinţa Păcii[39], la 4 iulie 1919. Documentul sugera că traseul liniei ferate Cernăuţi-Zalescic trebuia să treacă integral prin teritoriul românesc, împreună cu linia Nepocălăuţi-Vijniţa, care asigura legătura cu Cernăuţiul, întrucât „valea Ceremuşului îşi are debuşeul economic natural la Cernăuţi". În acelaşi timp, se impunea studierea cu mare atenţie a cererilor formulate de locuitorii satelor româneşti din zona situată dincolo de Nistru, „sate răzăşesti care, prin alipirea la Galiţia, ar cădea pericolului

[34] A. M. A. E, Fond *Convenţii* 13/1, vol. 1, f. 1. Până în anul 1931, râul Ceremuş a reprezentat frontiera între România şi Polonia .
[35] A. A. N., Fond *K.. N. P.* dosar nr. 82, f. 37.
[36] Ion Nistor, *op. cit.*, p. 39-40.
[37] A. M. R., Fond *Divizia 8 infanterie*, dosar nr. 3, f. 37.
[38] Marian Chiriac Popescu, *Relaţii militare române-polone în perioada interbelică (1919-1939)* , Bucureşti, 2002, p. 10.
[39] Doina Huzdup, *Documente cu privire la viaţa şi activitatea lui Ion Nistor. Scrisori de la Alexandru Vitencu*, *Suceava*, XX, 1993, p. 309.

slavisării"[40](slavizării - n. n.). Singurele rectificări de frontieră acceptate se refereau strict la zona Storojoneţului, autorii Memoriului (Alexandru Vitencu şi Nicu Flondor) considerând, în mod eronat, că aceasta nu implica o prea mare pierdere etnică şi geografică[41].

Între timp, disputele pe marginea tratatului cu Austria, între delegaţia română şi Puterile Aliate şi Asociate au continuat, inflexibilul Ionel Brătianu părăsind Conferinţa[42], nu înainte de a depune pe masa Conferinţei un nou Memoriu intitulat *România în faţa Conferinţei de Pace*, în care, reluând argumentele anterioare, face un aspru rechizitoriu tratamentului aplicat delegaţiei române[43]. În locul său a fost desemnat, la 21 iulie 1919, în calitate de interimar, Nicolae Mişu, ministrul României la Londra.

Ipoteza cedării anumitor localităţi limitrofe statului polonez a generat o serie de proteste adresate Consiliului Suprem de către *Societatea mazililor şi răzeşilor* şi respectiv locuitorii comunei Stăneştii de Jos[44]. Pentru lămurirea acestei situaţii, Comisia pentru problemele teritoriale ale României va consacra două şedinţe speciale, desfăşurate la 22 şi 25 iulie 1919, destinate analizării frontierelor Bucovinei. Noul reprezentant american în Comisie, Archibald Coolidge, luând act de faptul că zona majoritar ucraineană din Bucovina nu fusese revendicată de Polonia, propune, din considerente economice, ca bazinul Ceremuşului să fie cedat României[45], aspect acceptat şi de celelalte delegaţii. Galiţiei îi rămânea doar un mic teritoriu din nord-vestul Bucovinei, cuprinzând nodul de cale ferată Colomeea-Zalescki[46].

Propunerea a fost adresată Consiliului Suprem la 30 iulie 1919. Acesta a decis, în baza sugestiei lui André Tardieu, să accepte noua variantă a Comisiei pentru probleme teritoriale, urmând ca aceasta să fie comunicată României numai după ce va fi semnat Tratatul de Pace cu Austria[47].

[40] A. M. A. E., Fond *71/1914*, vol. 58, f. 86. *Memoriul* semnat de Nicu Flondor şi Alexandru Vitencu către delegaţia română la Conferinţa de Pace de la Paris, 4 iulie 1919.
[41] *Ibidem* .
[42] Gh. I. Brătianu, *op. cit.*, p. 81.
[43] *Ibidem*.
[44] Ion I. Nistor, *Problema ucraineană în lumina istoriei*, ediţie îngrijită de Ştefan Purici şi prefaţată de Gheorghe Buzatu, Rădăuţi, 1997, p. 213; Idem, *Frontiera româno-polonă*, în *Graiul românesc*, Bucureşti, I, 1927, nr. 2, p.37-43; A. A. N. , Fond *K. N. P.*, dosar nr. 82, f. 37; A. M. A. E., Fond *Convenţii P/1*, f. 1; Radu Economu, *op. cit.*, p. 101.
[45] Radu Economu, *op. cit.*, p. 101.
[46] Doina Huzdup, *op. cit.*, p. 307.
[47] Radu Economu, *op. cit.*, p. 101.

Tratatul cu Austria s-a semnat la 10 septembrie 1919, la Saint Germain en Laye de către Înaltele Puteri Aliate şi Asociate, cu excepţia Regatului Sârbilor, Croaţilor şi Slovenilor (Iugoslavia) şi a României [48]. Refuzând semnarea Tratatului de pace cu Austria, guvernul liberal demisiona la 12 septembrie 1919, motivând că „nu-şi pune semnătura pe un tratat incompatibil cu demnitatea şi independenţa naţională"[49].

În acest context tensionat, intervenit pe traseul complex şi sinuos al relaţiei României cu Înaltele Puteri Aliate Asociate, la Bucureşti s-a format un nou guvern, condus de către generalul Arthur Văitoianu, care a adoptat aceeaşi poziţie în privinţa tratatului. Situaţia gravă creată punea statul român într-o situaţie delicată în raporturile cu Înaltele Puteri Aliate şi Asociate. O amplă dispută pe marginea acestui subiect a cuprins întreaga societate românească, în care va fi angajată întreaga clasă politică, presa, opinia publică şi nu în ultimul rând, familia regală. Intervalul temporal al lunilor septembrie/noiembrie 1919 a fost consacrat identificării unei soluţii de ieşire din impasul creat.

După alegerile desfăşurate între 3-4 noiembrie 1919, în care liberalii au înregistrat o înfrângere serioasă (P.N.L.- ul a obţinut doar 103 mandate din totalul de 568 în Camera Deputaţilor şi 230 în Senat), regele a încredinţat sarcina formării guvernului lui Arthur Văitoianu [50]. Guvernul nou creat a încercat, utilizând o gamă variată de mijloace, modificarea prevederilor litigioase din tratatul de pace cu Austria. În acest interval, între Puterile Aliate şi Asociate s-au ivit divergenţe de opinii care au modelat în sens pozitiv atitudinea Consiliului Suprem faţă de problema României.

În paralel, s-au desfăşurat negocieri între delegaţia română de la Conferinţa Păcii şi Marile Puteri în chestiunea minorităţilor. La 21 noiembrie 1919, Consiliul Suprem adresează guvernului român un ultimatum prin care notifica României ca, în termen de 8 zile, să semneze Tratatul de Pace cu Austria şi Tratatul Minorităţilor. În caz contrar, România ar fi fost obligată să-şi retragă delegaţia de la Conferinţa Păcii, în paralel statele reprezentate în Consiliul Suprem retrăgându-şi reprezetanţii lor diplomatici de la Bucureşti[51]. Premierul Arthur Văitoianu a solicitat, printr-o telegramă emisă pe adresa Consiliului Suprem, datată 28 noiembrie 1919, prelungirea termenului,

[48] *Ibidem.*
[49] Ion Agrigoroaiei, George Calcan, Mircea Strugariu, *Atitudinea Marilor Puteri faţă de România la Conferinţa de Pace de la Paris (1919-1920) reflectată în presa ieşeană*, în *AIIA*, Iaşi, XVIII, 1981, p. 325.
[50] Lucian Leuştean, *România, Ungaria şi tratatul de la Trianon 1918-1920*, Iaşi, 2002, p. 137.
[51] Radu Economu, *op. cit.*, p. 102-103.

motivând că guvernul nou format, în urma alegerilor din 3-4 noiembrie 1919, trebuia să-şi intre în atribuţii.

La 6 decembrie 1919 Alexandru Vaida-Voevod, reprezentând Blocul Parlamentar, după consultarea forţelor politice, decide să anunţe telegrafic Înaltele Puteri Aliate şi Asociate că România va semna Tratatul de Pace cu Austria şi Tratatul Minorităţilor[52]. În textul documentelor s-au făcut câteva modificări la solicitarea părţii române. Astfel, au fost înlăturate referirile la tratatul de la Berlin şi la independenţa condiţionată a României şi articolele 10 şi 11, care stipulau privilegii speciale pentru minoritatea evreiască [53]. În introducerea din Preambul se preciza că acest tratat „nu era impus ci discutat şi convenit", între aliaţi şi delegaţia României. Prin această formulare erau anulate prevederile articolului 60 din Tratatul de pace cu Austria, privind caracterul obligatoriu al acceptării anticipate a oricărei clauze[54]. În acelaşi spirit a fost reformulat conţinutul articolului 59 care, în accepţia iniţială, nu recunoştea în mod explicit apartenenţa Bucovinei la România[55]. În noua variantă, articolul prevedea că „Austria renunţa, în ceea ce o priveşte, în favoarea României, la toate drepturile şi titlurile asupra părţii fostului ducat al Bucovinei, cuprinsă dincoace de fruntariile României"[56]. Marile Puteri îşi rezervau, în continuare, dreptul de interveni prin intermediul Consiliului Societăţii Naţiunilor în scopul protecţiei drepturilor minorităţilor[57], prevedere care nu convenea autorităţilor de la Bucureşti. Generalul Constantin Coandă a primit autorizaţia să semneze tratatul minorităţilor şi tratatul cu Austria. La 10 decembrie 1919, reprezentantul României îşi punea semnătura pe tratatul cu Austria, tratatul minorităţilor şi pe textul tratatului cu Bulgaria[58]. Tratatul de la Neuilly sur Seine cu Bulgaria consemna recunoaşterea frontierei de la 1 august 1914 între România şi acest stat[59]. În sfârşit, în mod oficial, Austria renunţa la Bucovina în

[52] *Ibidem.*
[53] Lucian Leuştean , *op. cit.*, p. 137.
[54] A. N. I. C., Fond *Arthur Văitoianu*, dosar nr. 16/1919, f. 17.
[55] Em. Bold, I. Ciupercă, *op. cit.*, p. 31.
[56] *Tractat de Pace între Puterile Aliate şi Asociate şi Austria. Protocol şi declaraţiuni semnate la St. Germain en Laye, la 10 septembrie 1919*, Bucureşti, 1920. p. 17.
[57] Erich Zöllner, *Istoria Austriei*,vol. II, ediţia a VIII-a, traducere de Adolf Armbruster, Bucureşti, 1997, p. 619; Emilian Bold, *De la Versailles la Lausanne (1919-1932). Contribuţii*, Iaşi, 1976, p. 32.
[58] A. N. I. C., Fond *Arthur Văitoianu*, dosar nr. 16/1919, f. 17.
[59] Constantin Iordan, *op.cit.*, p. 14.

favoarea României, textul documentului fiind semnat, din partea română, de către Nicolae Titulescu[60] .

Ratificarea tratatelor în cauză s-a făcut de către Parlamentul României în două şedinţe consecutive, la 23 şi 30 iulie 1920, cu 221 voturi pentru şi 13 împotrivă. El a intrat în vigoare la 4 septembrie 1920, când au fost depuse la Paris instrumentele de ratificare[61]

Consiliul Suprem a comunicat României traseul frontierei româno-polonezе abia la 18 decembrie 1919, nemulţumind partea română, întrucât lăsa în afara frontierelor noastre comunele Babin, Luca, Prelipcea, Sviniace şi Cristeceac, atribuite Poloniei[62]. Din acest motiv, vor fi angajate ulterior, la nivel politico-diplomatic, între cele două state, ample discuţii şi negocieri pentru efectuarea unui schimb de teritorii.

Stabilirea definitivă a frontierei româno-poloneze a fost fixată prin prevederile tratatului frontierelor de la Sévres din 10 august 1920, semnat între România pe de o parte, Regatul Sârbo-Croato-Sloven, Polonia şi Cehoslovacia, alături de Puterile Aliate şi Asociate, pe de altă parte[63].

Din partea României, tratatul de la Sévres a fost semnat de către Nicolae Titulescu şi Dimitrie Ghica şi, aşa cum se specifica în Preambul, avea menirea „să asigure suveranitatea României, Poloniei, Statului Sârbo-Croato-Sloven şi Statului cehoslovac asupra teritoriilor care le sunt în mod respectiv cunoscute"[64].

În esenţă, frontiera româno-poloneză era cea stabilită prin Convenţia de la Lemberg din iulie 1919[65]. Determinarea exactă a traseului frontierei comune s-a efectuat abia la 26 ianuarie 1928 (când s-a renunţat la ideea schimbului reciproc de teritorii), de către o Comisie Mixtă româno-poloneză alcătuită în urma Tratatului de la Lausanne.

Guvernele României şi Poloniei au acceptat concluziile Comisiei Mixte româno-polonezе în a cincea sesiune plenară, făcând cunoscut acest lucru prin notificarea unor note diplomatice identice schimbate la Varşovia[66], la 10 octombrie 1928.

[60] Alexandru Vianu, Zorin Zamfir, Constantin Buşe, Gheorghe Bădulescu, *Relaţii internaţionale în acte şi documente (1917-1939)*, vol. I, Bucureşti, 1971, p. 35-36.
[61] Radu Economu, *op.cit.*, p. 105.
[62] *Ibidem*, p.102.
[63] A. M. A. E., Fond *Convenţii13/P1*, vol. 1, f. 5-6.
[64] *Desăvârşirea unităţii naţional-statale a poporului român. Recunoaşterea ei internaţională. 1918. Documente interne şi M. A. S., februarie 1920-decembrie 1920*, vol. VI, Bucureşti, 1986, doc. nr. 899, p. 415-424.
[65] A. A. N., Fond *M. S. Z.*, dosar nr. 224, f. 19.
[66] A. M. A. E., Fond *Convenţii 13/P1*, vol. 1, f. 1. Î

Problema Bucovinei în cadrul Conferinţei de Pace de la Paris (1919 – 1920)

Ultima şedinţă a Comisiei mixte româno-poloneze a avut loc la 17 noiembrie 1935, la Bucureşti, luându-se cunoştinţă de lucrările Subcomisiei tehnice de delimitare pe teren a frontierei, adunate în nouă volume de documentaţii. Comisia mixtă a stabilit, la articolul 2 al protocolului încheiat, că frontiera dintre cele două ţări, care va porni de la vârful Stog, cota 1605 şi având drept punct final confluenţa pârâului Zbrucz cu Nistru, se îndreaptă spre vechea frontieră dintre Galiţia şi Bucovina. Frontiera astfel stabilită a rămas definitivă. La 17 noiembrie 1935, la Bucureşti, s-a încheiat o Convenţie pentru ocrotirea, conservarea şi recunoaşterea bornelor şi a altor semne servind la indicarea liniei de frontieră[67].

Recunoaşterea internaţională a Bucovinei a cunoscut un drum lung şi sinuos, începând cu Tratatul de Pace cu Austria şi terminând cu protocolul Comisiei Mixte româno-poloneze din 17 noiembrie 1935[68].

BUKOVINA AND THE SAINT GERMAIN TREATY IN DESBATE AT THE PARIS PEACE CONFERENCE

The Saint Germain en Laye Treaty represented one of the most important diplomatic texts of the Paris Peace Conference (1919-1920).

As suggested by the Associated Allied Powers, it contained stipulations concerning the protection of minorities as well as financial riders imposed to the remaining states of the Austrian- Hungarians Empire (Romania, Poland, Czech Republic) as a war depth ot the late Austrian- Hungarians Monarchy .

[67] Radu Economu, *op. cit.*, p. 105..
[68] A. M. A. E., Fond *Convenţii*, vol. 13/P1, f. 1.

EVOLUȚIA VIEȚII ECONOMICE A BUCOVINEI DUPĂ MAREA UNIRE (1918 - 1928)

Dumitru VASILOVICI

Abordând problema dezvoltării economice, a economiei în contextul statului unitar național român, vom face precizarea că, în ceea ce privește Bucovina se poate vorbi despre o industrie propriu-zisă abia la sfârșitul secolului al XVIII-lea, când autoritățile habsburgice, au luat inițiativa realizării unor "stabilimente industriale" care să valorifice resursele de materii prime oferite de agricultură și de bogăția de lemn din pădurile Bucovinei.

Evident, aceste "industrii" vizau sectorul alimentar, cu fabricile de bere și spirt, fabricile de cherestea, materiale de construcții, etc.

Războiul prim mondial a transformat Bucovina într-un adevărat teatru de război, care a distrus în proporție de 90% tot ceea ce a însemnat industrie în acest teritoriu românesc.

S-a impus în primul rând o etapă de reconstrucție a întreprinderilor distruse, de redresare a capacităților de producție existente înainte de război, care să asigure cele necesare refacerii, apoi s-a trecut la modernizarea și constituirea de noi întreprinderi.

În anul 1930 existau în Bucovine 16049 întreprinderi, individuale, societăți anonime pe acțiuni cooperatiste, de stat, etc.[1] Acestea erau întreprinderi industriale și comerciale, din totalul cărora au fost construite în perioada 1919 – 1930, un număr de 10086 întreprinderi, pe județe: 1378 în județul Câmpulung Moldovenesc, 3954 în județul Cernăuți, 1978 în județul Rădăuți, 1670 în județul Stroiești și 1108 în județul Suceava.[2] Din totalul de 16049 întreprinderi, 7764 erau întreprinderi industriale, restul fiind comerciale. Din totalul întreprinderilor industriale, 4653 au fost construite în perioada de după Marea Unire, dintre care 675 în județul Câmpulung Moldovenesc, 1713 în județul Cernăuți, 963 în județul Rădăuți, 707 în județul Stolojineț, și 592 în județul Suceava.[3]

Acest fapt demonstrează fără putință de tăgadă că realizarea pieței unice românești, în contextul antrenării la viața economică a tuturor resurselor românești, zonele mai slab dezvoltate din punct de vedere industrial, au avut posibilitatea să-și completeze această lacună a economiei lor.

Pe de altă parte se poate observa că întreprinderile comerciale dețin o pondere mai mare față de cele industriale: 8285 față de 7765, și în acest context

---

[1] *Recensământul Central al populației României*, vol. X. Intreprinderi industriale și comerciale, 29 decembrie 1938, București, 1928, p. LX (se va cita în continuare RGPR)
[2] *Ibidem*
[3] *Ibidem*, p. LXXXII

poziţia avantajoasă pe care o deţinea. Cernăuţiul ocupă locul de frunte cu 1989 întreprinderi comerciale, pe când judeţul Suceava se situează la polul opus cu doar 475 întreprinderi comerciale.[4]

Extrem de interesant pentru a sesiza "forţa" industrială a întreprinderilor din Bucovina este forţa motrice a acestor întreprinderi industriale. Astfel, din totalul de 7764 întreprinderi industriale cât avea Bucovina în anul 1930, numai 91 întreprinderi aveau o putere instalată de peste 50 C.P., restul având de la 6 – 50 C.P. (376 întreprinderi), şi de la 1 – 5 C.P. (391 întreprinderi).[5]

Deci, din 7784 întreprinderi industriale, doar 749 foloseau forţa motrice instalată, maşini cu aburi, maşini hidraulice, motoare electrice, motoare cu explozie internă, restul de 7015 erau de fapt nişte biete ateliere.[6]

Comparativ cu alte provincii istorice româneşti, Bucovina stătea din acest punct de vedere ceva mai bine decât Dobrogea (375 întreprinderi industriale), celelalte fiindu-i superioare: Oltenia – 1122 întreprinderi industriale; Muntenia 3346 întreprinderi industriale; Moldova – 1660 întreprinderi industriale; Basarabia – 1195 întreprinderi industriale; Transilvania – 3009 întreprinderi industriale; Banatul – 1097 întreprinderi industriale; Crişana – Maramureş – 962 întreprinderi industriale.[7]

În întreaga Bucovină existau deci 16049 întreprinderi industriale şi comerciale, cuprinzând 48746 salariaţi. Majoritatea acestora (7843 întreprinderi) aveau câte un lucrător, 7378 întreprinderi aveau între 3 – 5 lucrători, 43 între 51 – 100 lucrători, 21 întreprinderi între 101 – 200 lucrători.[8]

Foarte puţine erau întreprinderile ceva mai mari care erau reprezentative pentru Bucovina. Astfel, existau 15 întreprinderi, din care 4 în judeţul Câmpulung, 6 în judeţul Cernăuţi, 2 în judeţul Rădăuţi, 2 în judeţul Storojineţ şi 1 în judeţul Suceava, care aveau între 201 – 500 muncitori; numărul salariaţilor ridicându-se la 4246.[9]

Doar 4 întreprinderi, toate aflate la Cernăuţi, aveau peste 500 salariaţi, numărul total al acestora fiind de 3054.[10] În ceea ce priveşte pregătirea profesională a salariaţilor acestor întreprinderi, abia 1/3 din ei erau calificaţi (4979), restul de 11774 erau muncitori necalificaţi.[11]

[4] *Ibidem*, p. LXXXVI
[5] *RGPR.*, vol. X, p. LXXXVI
[6] *Ibidem*
[7] *Ibidem*, p. LXXXVI
[8] *Ibidem*, p. XCVII
[9] *R.GPR.*, vol. X, p. XCVI
[10] *Ibidem*, p. XCVII
[11] *Ibidem*, p. 48 - 264

Încercând să analizăm structura pe ramuri a întreprinderilor industriale din judeţele Bucovinei, vom constata că majoritatea acestora sunt din ramura lemnului, manufacturieră şi de confecţii, alimentară, construcţii, chimică şi textilă. Dar să analizăm pe judeţe această structură pe ramuri industriale.

În judeţul Câmpulung Moldovenesc ponderea o deţineau (304 întreprinderi) din ramura lemnului, ramura manufacturieră şi de confecţii (285 întreprinderi), ramura alimentară (192 întreprinderi), metalurgice (161 întreprinderi). Urmau materialele de construcţii (68 întreprinderi), textile (18 întreprinderi), tipografii (17 întreprinderi) etc.

Existau şi câteva mari întreprinderi de exploatare a mangalului (5 întreprinderi), între acestea cele de la Fundul Moldovei, Iacobeni, Cârlibaba şi Vatra Dornei.[12]

Cele mai multe dintre întreprinderile industriale din judeţul Câmpulung Moldovenesc (675) au fost construite în perioada anilor 1919 – 1930.[13]

În judeţul Cernăuţi, din cele 2764 întreprinderi industriale, cele mai multe (1034) erau din ramura manufacturieră şi de confecţii, apoi 635 – ramura alimentară, 423 – metalurgică, 322 – prelucrarea lemnului, 107 – chimică, 83 – tipografii, 65 – textilă.[14]

Din numărul total de 2764 întreprinderi, circa 2-3, adică 1716 întreprinderi au fost construite după 1918, deci după unire.[15]

Numărul total al întreprinderilor industriale din judeţul Rădăuţi era în 1930 de 1586.

Cele mai multe întreprinderi (569) erau din ramura manufacturieră şi de confecţii, 354 – prelucrarea lemnului, 279 – metalurgică, 244 – alimentară, 77 – materiale de construcţii, 25 – textilă, 23 – tipografii, 11 – chimică.[16]

Din totalul acestor întreprinderi industriale 963 au fost construite după unire, 453 au fost modernizate şi 144 parţial modernizate.[17]

În anul 1930, existau în judeţul Storojineţ 1278 întreprinderi industriale, dintre care 707 construite în perioada anilor 1919 – 1930. Dintre acestea, 426 erau din ramura manufacturieră şi de confecţii, 272 – prelucrarea lemnului, 255 – alimentară (de fapt şi acest lucru este valabil pentru toată Bucovina, nişte

[12] *Ibidem*, p. 48
[13] *Ibidem*
[14] *Ibidem*, p. 52
[15] *RGPR.*, vol. X, p. 52
[16] *Ibidem*, p. 114
[17] *Ibidem*

ateliere de fierărie), 39 – materiale de construcţii, 23 chimică, 12 – tipografii, etc.[18]

În judeţul Suceava, se construiseră între anii 1919 – 1930 un număr de 592 întreprinderi industriale şi 418 au fost modernizate, numărul total fiind de 1081.[19]

Preponderente erau întreprinderile de manufactură şi de confecţii – 404, metalurgică – 211, prelucrarea lemnului – 210, alimentară – 119, materiale de construcţii – 25, textilă – 9, tipografii – 8, etc.[20]

În ceea ce priveşte sistemul bancar şi comercial, Bucovina a însemnat un adevărat "pământ al făgăduinţei" pentru străinii care au ştiut să exploateze şi să valorifice prin respectivul sistem, bogăţiile ţării şi munca locuitorilor acestui colţ de pământ românesc.

Astfel, în Bucovina existau la finele anului 1930, 7496 societăţi comerciale, dintre care 243 de credit.

Dintre aceste societăţi comerciale, 1899 existau înainte de izbucnirea primului război mondial, 351 au fost înfiinţate până în anul 1918 şi 4896 în perioada anilor 1919 – 1930.[21]

Din cele 243 societăţi de credit, s-au înfiinţat după făurirea statului naţional român unitar un număr de 176.[22]

Analizând comerţul pe care îl practicau societăţile comerciale din Bucovina după 1918, vom vedea că numărul cel mai mare 3920 practicau comerţul alimentar, 1545 – erau hoteluri, restaurante, cârciumi, cafenele; 838 practicau comerţul cu articole de îmbrăcăminte şi confecţii; 365 – comerţ cu materiale de construcţii şi mobilă; 190 – comerţ cu maşini, aparate, instrumente şi articole de metal; 126 – comerţ cu produse chimice; 244 – comerţ cu produse agricole şi animale vii.[23]

În ceea ce priveşte sistemul bancar, în Bucovina existau 207 bănci, cooperative şi societăţi de asigurare, 36 de reprezentanţă şi agenţii.[24]

După unire au fost naţionalizate următoarele bănci:

- ALLGEMEINE DEPOZITEBANK, WIEN, sucursala Cernăuţi, cu un capital de 25 milioane lei;
- BUKOWINER AGRAR UND INDUSTRIE BANK CZEROWITZ, cu un capital de 21.500.000 lei.

[18] *Ibidem*, p. 134
[19] *Ibidem*, p. 136
[20] *Ibidem*
[21] *RGPR.*, vol.X, p. LXVI
[22] *Ibidem*, p. LXVII
[23] *Ibidem*, p. LXXII
[24] *Ibidem*, p. LXXIV

Următoarele firme individuale s-au transformat în societăţi pe acţiuni:

- Banca Ţării Bucovinei, cu un capital de 1.000.000 lei;
- Casa de Economii a oraşului Gura Humorului şi
- Banca Gura Humorului, cu un capital de 3.000.000 lei.

Aruncând o privire asupra caracterului etnic al băncilor constatăm că statul naţional român a creat condiţii favorabile tuturor minorităţilor etnice de la noi.

Dezvoltarea activităţii bancare în noile condiţii create de Marea Unire, vine să confirme odată în plus caracterul profund democratic al actului politic.[25]

În ceea ce priveşte agricultura, Bucovina avea o suprafaţă de 1.045.289 ha, dintre care suprafeţele care interesează agricultura sunt repartizate astfel: fâneţe —131.755 ha, păşuni – 129.188 ha, teren arabil – 288.284 ha, grădini – 8.121 ha, iazuri, mlaştini – 947 ha, păduri – 451.220 ha.[26]

Agricultura propriu-zisă deţinea o suprafaţă de 28% şi servea la promovarea zootehniei şi agriculturii.

Ca industrie agricolă – ca să spunem aşa – exista în anul 1914, 30 de fabrici de spirt, 5 fabrici de bere, 3 fabrici de zahăr, 5 mori sistematice, la care se adaugă sute de instalaţii mici prezente în mai toate localităţile.[27]

Războiul cu toate nenorocirile lui, n-a cruţat nici Bucovina, ba din contră, s-a năpustit asupra acestei provincii româneşti cu tot cortegiul lui de nenorociri.

Agricultura Bucovinei a suportat pierderi grele prin lipsa forţelor de muncă bărbăteşti, distrugerea inventarului viu şi mort, distrugerea clădirilor, micşorarea îngrijorătoare a suprafeţei şi capacităţii solului. Câteva cifre sunt edificatoare în acest sens: numărul oilor a scăzut cu 47%, al porcilor cu 60%, al cailor cu 50%, al vitelor cu 20%. Au fost cărate de "combatanţi" unele unelte agricole, maşini, instalaţii industriale.[28]

Zeci de mii de tranşee brăzdau în lung şi în lat ogoarele Bucovinei. Satele distruse şi sute de poduri au fost degradate.

Pentru refacerea şi dezvoltarea agriculturii în Bucovina ia fiinţă Secretariatul de Stat pentru Agricultură şi Domenii pe lângă administraţia provizorie a provinciei aflată sub conducerea ministrului Bucovinei. Acest secretar funcţiona cu secţii pentru agricultură, zootehnie, silvicultură,

[25] Arhivele Statului Suceava, Fond Prefectura judeţului Câmpulung, dosar nr. 129/1928, fila 11-13
[26] Arhivele Statului Suceava, Fond Cameră Agricolă Suceava, dosar nr. 92/1928, fila 14
[27] *Ibidem*, Fondul camera Agricolă a judeţului Rădăuţi, dosar nr. 111/1928, fila 92
[28] Arhivele Statului Suceava, Fond Camera Agricolă Suceava, dosar nr. 119/1928, fila 92

motocultură, maşini şi unele unelte agricole, ameliorări, aprovizionare şi contabilitate. Secretariatul avea la Suceava, Rădăuţi şi Cernăuţi consilierate agricole şi servicii agricole pentru fiecare din cele 11 căpitănate ale Bucovinei. S-au făcut eforturi deosebite pentru procurarea seminţelor necesare semănatului, s-au procurat unelte, maşini care s-au vândut sub preţul de cost pentru a frâna specula, s-au confecţionat căruţe, pluguri, harnaşamente, în atelierele din regat, dar în special de cele de aici.

Serviciile veterinare au asigurat materialele necesare.

În 1921 numărul de animale a fost refăcut, tăierile făcându-se liber. Secretariatul a fost desfiinţat în 1923.

Reforma agrară se impunea cu acuitate în Bucovina deoarece în cei 144 de ani de ocupaţie străină, ţăranul român fusese sistematic îndepărtat de la proprietatea lui, prin diferite mijloace. Marea proprietate care fusese românească în totalitate era acum în proporţie de 75% în mâna străinilor. Deci, reforma agrară se impunea ca deziderat naţional, economic şi social.

Proprietatea ţărănească reprezenta 47% din suprafaţa agricolă cultivabilă a Bucovinei, astfel reprezentată:

5.766 capi de familie deţineau proprietăţi până la 1 ha; 34.431 capi de familie de la 1 – 2 ha; 14.290 capi de familie de la 2 – 3 ha; 8.002 capi de familie de la 3 – 4 ha; 4.372 capi de familie de la 4 – 5 ha; 8.190 capi de familie de la 5 – 10 ha; 1.918 capi de familie de la 10 – 20 ha; şi 938 capi de familie de la 20 – 50 ha.[29] În Bucovina existau 24.634 capi de familie fără nici o proprietate.[30]

La 6 septembrie 1919 regele Ferdinand semnează Decretul-lege pentru reforma agrară din Bucovina prin care erau fixate normele de expropriere şi împroprietărire, fiind creat aparatul tehnic pentru punerea în aplicare a legii.

În baza calculelor efectuate de Secretariatul pentru Agricultură urmau să fie expropriate 100.000 ha, din care 50.000 ha, au şi fost imediat arendate ţăranilor. Până la data de 9 iunie 1921, Banca Regională a Bucovinei care supraveghea finanţarea operaţiunilor, trimisese Comisiei agrare spre cercetare 195 proprietăţi cu o suprafaţă de 119.328 ha, iar Comisia Agrară Regională ca ultimă instanţă expropriase definitiv 16.835 ha, iar alte 20.500 ha, erau în curs de expropriere.[31]

La 21 iunie 1921, Parlamentul a votat Legea agrară pentru Bucovina, care nu numai că reducea cu peste 30.000 ha suprafaţa expropriabilă, dar anula

[29] Arhivele Sattului Succav, Fond Cameră Agricolă a judeţului Câmpulung Moldovenesc, dosar nr. 14/1928, fila 119

[30] *Ibidem*, dosar 22/1928, fila 89

[31] Ahrivele Statului Suceava, Camera Agricolă a judeţului Rădăuţi, dosar nr., 39/1928, fila 88-91

şi toate exproprierile făcute în baza Decretului-lege. În martie 1922 s-a reuşit să se formeze din nou aparatul tehnic, care să pună în aplicare legea votată de parlamentul României.

La 27 august 1922 s-a făcut prima împroprietărire din Bucovina, în comuna Sfânt Ilie, la care au participat primul ministru I.I.C. Brătianu şi ministrul Bucovinei Ion I. istor.[32]

Suprafeţele expropriate în Bucovina au fost de 803 proprietăţi cu 74.185 ha.

Prin împroprietărirea s-a avut în vedere nu numai necesităţile de pământ ale ţăranilor, ci şi interesele culturale, sociale, economice şi militare ale statului, judeţelor, comunelor, ale diferitelor instituţii şi societăţi.

Datorită faptului că în judeţele Rădăuţi şi Suceava populaţia era mai deasă şi pământul era mai puţin, 106 familii au fost împroprietărite în judeţele Cernăuţi şi Storojineţ, primind fiecare câte 5 ha, total 530 ha.

O parte din populaţia orăşenească, în special funcţionarii a fost şi ea împroprietărită cu loturi de casă de câte 500 m.p. după cum urmează: judeţul Cernăuţi – 50.781 ha, judeţul Rădăuţi 15.550 ha, judeţul Storojineţ – 37.950 ha, judeţul Suceava 16.601 ha.[33]

Au fost împroprietărite persoane, indiferent de religie şi etnie: români – 39.594 ha, ucraineni – 14.841 ha, germani - 5.022 ha, polonezi – 1.446 ha, unguri – 872 ha, evrei – 303 ha, alte etnii – 1.560 ha. În total – 63.684 ha.[34]

Lipsa pământului a făcut să nu se primească după câte cerinţe erau. Un calul simplu arată că, dacă s-ar fi distribuit loturi tip de câte 2 ha, celor care nu aveau nici o proprietate sau aveau proprietăţi sub 2 ha, ar fi trebuit expropriate circa 150.000 ha, ceea ce ar fi dus la desfiinţarea totală a marii proprietăţi şi la parcelarea tuturor iazurilor şi păşunilor comunale. Nevoia de pământ a fost totuşi satisfăcută şi prin cumpărarea de pământ în judeţele Botoşani şi Dorohoi.[35]

În aceste condiţii în agricultură a început o muncă intensivă, Secretariatul pentru Agricultură şi Domenii prin Serviciul maşinilor, uneltelor şi seminţelor agricole şi Secţia plugurilor-motoare punând la dispoziţia ţăranilor cele trebuincioase în cantităţi mai mult decât suficiente. la fiinţă o staţiune pentru selecţia seminţelor, care vindea ţăranilor materialul semincer la preţuri extrem de scăzute, diferenţa fiind suportată de stat.

[32] Calendarul *Glasul Bucovinei*, Cernăuţi, anul 1924, p. 112

[33] *Ibidem*

[34] *Ibidem*

[35] Arhivele Statului Succava, Fond Camera Agricolă a judeţului Succava, dosar 99/1928, fila 18

Din anul 1925 activitatea Secretariatului pentru Agricultură, este înlocuită de activitatea celor patru camere agricole din Bucovina. Au fost înfiinţate şcoli agricole la Suceava şi Cozmeni, ferme model şi câmpuri experimentale.

Date fiind condiţiile favorabile creşterii animalelor, statul a sprijinit puternic dezvoltarea zootehniei în Bucovina, cu atât mai mult cu cât războiul distrusese mare parte din şeptel, serviciile zootehnice şi veterinare fiind practic inexistente. Au fost organizate întâi serviciile necesare, luându-se măsuri severe pentru înlăturarea bolilor şi refacerea stocului de animale.

La Rădăuţi a fost adusă parte din herghelia de cai ce fusese evacuată la Vena. În vederea încurajării calului în zona, au fost organizate în perioada 1926 – 1928 expoziţii şi concursuri de călărie. Au fost distribuite ţăranilor din Bucovina 2.300 iepe de rasă provenite din Germania în contul despăgubirilor de război. Prin măsuri şi prin dragostea ţăranului român pentru creşterea animalelor, în scurt timp s-a depăşit numărul de cai existenţi în Bucovina înainte de război; s-au distribuit crescătorilor animale de rasă, multe din ele aduse din Elveţia şi Germania.

Semnificative pentru eforturile statului în acest sens sunt bugetele băncilor agricole pentru anul 1928.[36]

Judeţul	Buget agricol	Buget zootehnic
Cernăuţi	5.519.549 lei	2.274.300 lei
Câmpulung	2.866.128 lei	1.688.654 lei
Rădăuţi	3.701.217 lei	1.754.655 lei
Suceava	4.100.409 lei	1.445.000 lei

La acestea se adaugă subvenţii acordate crescătorilor, întreţinerea depozitelor de tăuraşi, subvenţii pentru agricultură, vaccinări gratuite, subvenţii pentru construirea de grajduri, asigurări de reproducător în valoare de peste 6 milioane dolari.

Aplicarea Legii creşterii, întrebuinţării şi creşterii animalelor şi Legea izlazurilor şi păşunilor comunale votate în 1926 şi 1927 vor da un nou avânt creşterii animalelor în Bucovina.

Ca urmare a măsurilor luate, numărul animalelor s-a refăcut complet şi chiar depăşit în 1927 faţă de 1910. La cai, în 1910 existau 70.041 capete, iar în 1927, 254.658 capete. Se ajunsese aproape la cifrele din 1910 la cornute şi porci.[37]

Dezvoltarea producţiei agricole s-a reflectat pozitiv şi în zootehnie, şi în industria alimentară. A sporit numărul şi capacitatea abatoarelor şi a

[36] *Zece ani de la Unirea Bucovinei, 1918 – 1928*, Cernăuţi, p. 219

[37] Arhivele Statului Suceava, Fond Cameră Agricolă a judeţului Câmpulung, dosar 18/1928, fila 33

producţiei de carne, care a acoperit consumul intern şi au permis exportul acestora.

S-a construit o nouă fabrică de zahăr la Iţani, au fost construite mori, s-a construit o fabrică de drojdie la Capapciu şi o fabrică de amidon la Stupa.

Având în vedere cele de mai sus, putem spune că prin Legea agrară din 1918, şi prin toate măsurile amintite şi prin încă multe altele ţărănimea bucovineană s-a bucurat de o deosebită grijă din partea statului român.

La împlinirea primei decade la de la unirea Bucovinei, Ion I. istor – ministrul Bucovinei în guvernul de la Bucureşti – făcea în şedinţa festivă a Academiei Române din 11 mai 1929 următoarea constatare: "De zece ani de zile Bucovina se bucură de toate binefacerile oblăduirii româneşti. În răstimpul acesta s-au realizat progrese speciale pe toate tărâmurile vieţii publice şi particulare. Sub scutul păcii externe şi al liniştii interne a sporit cultura intelectuală. Viaţa economică a primit un nou şi puternic imbold prin deschiderea hotarelor spre Moldova şi Basarabia şi prin redresarea vechii industrii bucovinene, îndeosebi a industriei forestiere. Stăpânirea românească a înfăptuit şi în Bucovina reforma agrară, contribuind după puteri la îmbunătăţirea stării româneşti. Nu este ramură de administraţie în care să nu se evidenţieze opera constructivă şi creatoare a oblăduirii româneşti bune, blânde şi împăciuitoare. Astăzi nimeni în Bucovina nu se mai gândeşte la sprijin şi ajutor din altă parte decât de la Bucureşti".

L'EVOLUTION DE LA VIE ECONOMIQUE DE LA BUCOVINE APRES LA GRANDE UNION (1918-1928)

L'étude ci-jointe se propose d'analyser l'évolution économique de la Bucovine – province gravement affectée par les opérations militaires des années de la première guerre mondiale – la première décennie après l'union avec la Patrie– Mère. L'auteur utilise de diverses informations statistiques qui mettent en évidence la structure du secteur industriel, sa répartition par unités administratives, la situation du système bancaire, le développement du commerce, l'impact de la reforme agraire sur la propriété, etc.

CONSIDERAȚII ASUPRA EVOLUȚIEI ÎNVĂȚĂMÂNTULUI PREUNIVERSITAR DIN BUCOVINA ÎN PERIOADA INTERBELICĂ

Rodica IAȚENCU

După realizarea României Mari, în anul 1918, elitele românești au pus accent, în primul rând, pe dezvoltarea școlii. „După unire – aprecia redacția revistei „Boabe de grâu" – întâia noastră politică culturală trebuie să fie una școlară"[1], pentru că prin aceasta se putea realiza „unificarea sufletească" a tuturor cetățenilor români care, din 1918, erau reuniți în hotarele aceleiași țări. „Una din primele probleme culturale care s-a impus imediat după război – arăta C. Angelescu, ministru al Instrucțiunii Publice în guvernul liberal Ion I. C. Brătianu (1918 - 1919) – a fost unificarea sufletească a tuturor cetățenilor acestei țări prin școală, căci nu trebuie să uităm că învățământul nostru, până la unire, având patru organizațiuni deosebite, în cele patru provincii alipite, fusese supus unor influențe culturale diferite, care au lăsat urme profunde în structura noastră sufletească, urme care slăbeau, desigur, conștiința noastră națională"[2].

La 27 martie 1919 a avut loc, la București, o adunare a reprezentanților școlilor de toate gradele din România, în cadrul căreia s-au făcut următoarele propuneri: descentralizarea și organizarea unitară a sistemului de învățământ, crearea unui număr mai mare de grădinițe, învățământul primar să se desfășoare în două cicluri, școlile normale, cu două cicluri de învățământ, să aibă și internat, luarea unor măsuri urgente pentru recrutarea de învățători, crearea unui singur tip de școală secundară, cu două cicluri: gimnaziu și liceu, reorganizarea învățământului profesional[3]. Pentru punerea în aplicare a acestor măsuri s-a hotărât ca Ministerul Instrucției Publice să se implice direct, prin organizarea de anchete școlare și dezbateri asupra viitorului sistemului de învățământ. La 28 martie 1919 a avut loc și o conferință, organizată de minister, la care au participat, pentru prima oară și reprezentanții autorităților școlare din provinciile reunite[4]. Scopul organizării unei asemenea conferințe a fost acela de a se analiza problematica școlară din provinciile alipite și de a se lua măsuri în vederea creării unei omogenități pe teren școlar, fără a se promova un centralism exagerat. De asemenea, a fost subliniat rolul organizațiilor învățătorilor și ale

---

[1] *O politică a culturii*, în *Boabe de grâu*, IV, 1933, nr. 3, p. 171.

[2] Apud Irina Livezeanu, *Cultură și naționalism în România Mare. 1918 - 1930*, București, 1998, p. 54.

[3] Al. Procopovici, *În preajma reformei școlare*, în *Glasul Bucovinei* (Cernăuți), II, 20 aprilie 1919, p. 5 - 6.

[4] G. Tofan, *Conferința de la Ministerul Instrucțiunii*, în *Glasul Bucovinei*, II, 17/30 martie 1919, p. 1.

profesorilor care, prin anchete şcolare, vor putea contribui la stabilirea principiilor în baza cărora se va realiza viitoarea reformă în domeniul învăţământului. Din partea Bucovinei, la lucrările conferinţei a participat G. Tofan, care a prezentat evoluţia sistemului şcolar din Vechiul Regat în comparaţie cu cel din provinciile alipite, pentru a argumenta ideea că cele patru şcoli ale României Mari au avut o dezvoltare deosebită. Dacă în Vechiul Regat şi Basarabia învăţământul se afla într-o „stare înapoiată"[5], rata de alfabetizare fiind scăzută[6], în Ardeal şi Bucovina organizarea şcolii era superioară[7], dar era influenţată, în Bucovina, de cei 144 ani de stăpânire austriacă[8].

Aceleaşi probleme au fost prezentate şi la Conferinţa şcolară ţinută la Bucureşti, în aprilie 1919, la care a participat, din partea Bucovinei, R. Sbiera. Acesta a expus situaţia şcolară a provinciei, subliniind ideea că învăţământul bucovinean se putea dezvolta prin reorganizarea şcolilor existente şi refacerea corpului didactic.

Problemele organizării învăţământului în România Mare au fost analizate şi în comisiile şi subcomisiile de la Casa Şcoalelor, din care făceau parte şi reprezentanţi ai Bucovinei[9]. Aceştia au alcătuit diverse rapoarte care au fost prezentate în şedinţa Ministerului Instrucţiunii Publice din 8 aprilie 1919, prezidată de ministrul C. Angelescu. În cadrul acesteia s-au expus principiile şi programele viitoarei reforme a învăţământului, care urmau să fie supuse

[5] Referitor la situaţia şcolară din Vechiul Regat, G. Tofan consultase *Memoriul* lui Spiru Haret adresat regelui Ferdinand I, rezultatele anchetei Ministerului Instrucţiei Publice din anul 1906 şi studiile de statistică publicate de Arghiriescu.

[6] În Vechiul Regat rata de alfabetizare era de 39.3% în anul 1912, iar în Basarabia de 19,4% în anul 1897. Cf. Irina Livezeanu, *op. cit.*, p. 48.

[7] În ceea ce priveşte rata de alfabetizare a populaţiei din Bucovina austriacă în istoriografie sunt prezentate date diferite. Conform datelor recensământului din anul 1880, aceasta era de 10,3%. Cf. R. Grigorovici, *Studiu critic al recensământului austriac din 1880 cu privire la populaţia Bucovinei. II. Ştiinţa de carte, Analele Bucovinei* (Bucureşti), I, 1994, nr. 2, p. 360. În anul 1910, după părerea Irinei Livezeanu, 45,2% din locuitorii provinciei ştiau carte. Cf. Irina Livezeanu, *op. cit*, p. 48. În anul 1913/1914, după aprecierea lui M. Iacobescu, 28,6% din populaţie era alfabetizată. Cf. M. Iacobescu, *Elita românilor bucovineni între anii 1821 - 1919 (II), Glasul Bucovinei. Revistă trimestrială de istorie şi cultură* (Cernăuţi - Bucureşti), VIII, 2001, nr. 1 - 2, p. 18.

[8] N. Iorga remarcase faptul că, în România Mare, din punct de vedere al dezvoltării şcolii, trebuiau să existe două cerinţe: idealism şi solidaritate, iar învăţătorimea „trebuia să se desfacă de deprinderile austriece". Cf. N. Iorga, *Ce s-a schimbat în România. Învăţământul şi intelectualii, Neamul românesc* (Bucureşti), XIV, nr. 222, 8 octombrie 1919, p. 1.

[9] *Glasul Bucovinei*, II, 4 aprilie 1919, p. 3.

aprobării reprezentanţilor învăţământului din Ardeal, Bucovina, Basarabia, în cadrul unui congres ţinut în fiecare provincie, anul şcolar 1919/1920 „dorind să aducă ca fapt împlinit unirea culturală a românismului"[10].

De asemenea, la Congresul Asociaţiei Generale a Corpului Didactic de toate gradele din România, ţinut la Iaşi, în perioada 12 - 14 iulie 1919, s-au stabilit coordonatele reorganizării învăţământului românesc pe principii descentralizatoare, susţinându-se promovarea unei autonomii pe teren şcolar, care ar fi putut asigura o unificare treptată a sistemului educaţional la nivelul întregii ţări[11].

Bucovina a participat la acest proces, de dezvoltare şi consolidare a învăţământului, urmărind ideea de „unificare a educaţiei după nevoile românismului întreg"[12]. Procesul de unificare nu a fost lipsit de dificultăţi, care decurgeau din faptul că, până la 1918, provincia a fost încadrată sistemului educaţional austriac, accesibil în principal germanilor şi evreilor[13]. Acesta a transformat şcolile în „fabrici de cetăţeni austrieci buni", fideli politicii imperiale, intelectuali care trebuiau să cultive masele în sensul dorit de stăpânitori[14], învăţământul fiind, în concepţia stăpânirii austriece, un factor politic şi un mijloc de consolidare a puterii de stat[15]. Pe ansamblu, şcolile de toate gradele din Bucovina austriacă au contribuit la culturalizarea provinciei, dar, după anul 1918, se impunea reorganizarea sistemului de învăţământ prin unificarea acestuia la nivelul întregii ţări.

În perioada de conducere locală prin guvernul Bucovinei, s-a organizat, conform Legii fundamentale provizorii asupra Puterilor Ţării, din 12 noiembrie 1918, un Secretariat de Stat pentru Instrucţie Publică, condus de un ministru secretar de stat, în această funcţie fiind numit R. Sbiera (din 6 aprilie 1919 această funcţie a fost preluată de G. Tofan)[16]. Acesta a fost reorganizat, prin

[10] Idem, II, 8 aprilie 1919, p. 3.

[11] Idem, II, 19 august 1919, p. 2.

[12] I. Bileţchi, *O propunere de urgenţă*, în *Glasul Bucovinei*, I, 21 decembrie 1918, p. 1.

[13] În anul şcolar 1913/1914, din cele 2 205 cadre didactice care funcţionau în întreaga reţea de învăţământ elementar, gimnazial, profesional şi universitar din Bucovina, doar 860 erau de naţionalitate română, iar 28,6% dintre locuitorii provinciei erau ştiutori carte. Cf. M. Iacobescu, *op. cit.*, p. 18.

[14] V. Olinici, *Din păcatele trecutului*, în *Glasul Bucovinei* II, 19 ianuarie/1 februarie 1919, p. 2; N. Iorga, *Ce s-a schimbat în Bucovina. Învăţământul şi intelectualii, Neamul Românesc*, XIV, nr. 221, 7 octombrie 1919, p. 1; nr. 222, 8 octombrie 1919, p. 1.

[15] M. Grigoroviţă, *Învăţământul în nordul Bucovinei (1775 - 1944)* (în continuare se va cita M. Grigoroviţă, *Învăţământul*), Bucureşti, 1993, p. 33.

[16] R. Economu, *Unirea Bucovinei. 1918*, Bucureşti, 1994, p. 149 - 150.

Decretul lege nr. 3 754/1918, intrat în vigoare la 2 ianuarie 1919, într-un Secretariat de Serviciu al Instrucţiei Publice, condus de un secretar şef[17]. În perioada de trecere a atribuţiilor Secretariatelor de Serviciu asupra guvernului central, prin Decretul regal nr. 1 713/22 aprilie 1920, au fost desemnaţi delegaţi ai acestor secretariate, la Instrucţie Publică fiind numit T. Brăileanu[18]. Conform decretului lege nr. 3 754, în Bucovina au fost menţinute legile şcolare austriece, fapt care a îngreunat procesul de unificare a învăţământului din România, unde funcţionau patru tipuri de legi şcolare. Această realitate l-a îndreptăţit pe P. Roşca să afirme că învăţământul „trebuia unificat imediat după unire. În primii ani s-a accentuat prea mult tendinţa de centralizare a administraţiei şcolare la Bucureşti, în loc să se fi făcut unificarea paralel cu o înţeleaptă descentralizare"[19].

Conform programului expus de Iancu Flondor, şeful guvernului bucovinean, în şedinţa Consiliului Naţional Român din 13 noiembrie 1918, în domeniul instrucţiei publice „guvernul va căuta să pună învăţământul pe baze naţionale şi anume nu numai pentru români, dar pentru fiecare naţiune. Pentru români avem de gând să facem o reformă generală a întregului învăţământ primar şi secundar, pentru introducerea limbii române, ca limbă de propunere. În ceea ce priveşte celelalte naţiuni, guvernul se va pune în legătură cu reprezentanţii lor legitimi, pentru a primi directive în privinţa reformelor pe care le vor dori ei"[20]. Principiile expuse de I. Flondor au fost receptate de ziarul „Glasul Bucovinei" care, la începutul anului 1919, a inaugurat rubrica *Ancheta noastră*, referitoare la procesul de integrare a Bucovinei în structurile statului român, în care au fost puse în discuţie, în primul rând, problemele şcolare. S-a sugerat convocarea de anchete şcolare, desfiinţarea Consiliului şcolar provincial şi crearea unui Sfat şcolar, menţinerea consiliilor şcolare districtuale, numirea de inspectori şcolari şi profesori români, introducerea limbii române în instituţiile de învăţământ, numirea de delegaţi ai Corpului didactic pentru fiecare şcoală bucovineană, modificarea titulaturii unor licee, crearea, daca era cazul şi dacă exista un număr suficient de elevi, a unor şcoli pentru minorităţile naţionale[21].

Înainte de elaborarea legislaţiei propriu-zise, autorităţile şcolare din Bucovina s-au implicat în reorganizarea învăţământului de toate gradele pe

[17] *Ibidem*, p. 46.
[18] *Ibidem*, p. 76, 172.
[19] P. Roşca, *Probleme de învăţământ în cei dintâi zece ani de la Unire*, în *Societatea de Mâine. Revistă bilunară pentru probleme sociale şi economice*, Cluj, V, 1928, nr. 22 - 24, p. 421.
[20] R. Economu, *op. cit.*, p. 156.
[21] *Glasul Bucovinei*, II, 22 februarie/7 martie 1919, p. 2; III, 10 martie 1920, p. 3.

principii naţionale, în scopul unificării sitemului de învăţământ la nivelul întregii ţări. În ceea ce priveşte învăţământul primar şi normal-primar, Ministerul Instrucţiunii Publice a întocmit, în martie 1920, un chestionar pentru profesorii şi învăţătorii din şcolile primare ale provinciilor alipite. Pe baza acestora s-au întocmit rapoarte generale care au fost analizate la nivel de provincie, în cadrul unor comisii centrale. În Bucovina, o asemenea comisie a funcţionat în perioada 26 aprilie - 4 mai 1920, sub conducerea lui C. Mandicevschi, director general al învăţământului bucovinean, din componenţa acesteia făcând parte: R. Sbiera, profesor universitar la Cernăuţi, D. Simionovici, inspector general, G. Ciupârcă, directorul Liceului „Aron Pumnul" ş. a. Această comisie a făcut propuneri concrete în privinţa reorganizării învăţământului primar din Bucovina: menţinerea unui învăţământ primar pentru elevii neromâni, cu obligativitatea învăţării limbii române; învăţământul primar va fi de stat, obligatoriu, organizat în două cicluri, inferior (5 ani) şi superior (3 ani); ciclul superior nu va fi înlocuit cu învăţământul complementar; instituirea unor comisii speciale pentru modificarea programei analitice, din care să facă parte reprezentanţi din toate provinciile alipite[22] (pentru aritmetică se va lua în considerarea programa din Bucovina, iar pentru celelalte materii, programa din Vechiul Regat); distribuţia de învăţători, după model bucovinean, pe ani şcolari, clase, divizii; crearea, la universitatea din Cernăuţi, a unei Facultăţi de Pedagogie; desfiinţarea consiliilor şcolare; în comisia care va alcătui proiectul de lege pentru unificarea învăţământului să fie numiţi şi reprezentaţi ai Bucovinei; proiectul să fie pus la dispoziţia corpului didactic înainte de transformarea lui în lege, pentru a fi studiat[23].

În condiţiile în care anumite rapoarte ale revizorilor şcolari din Bucovina semnalau neajunsuri ale administraţiei româneşti în ceea ce privea reorganizarea învăţământului[24], I. Borcea, ministru al Cultelor şi Instrucţiunii Publice în guvernul Al. Vaida Voevod (1919 - 1920), a vizitat, la începutul anului 1920, universitatea şi şcolile din Cernăuţi, având întâlniri cu secretarul

[22] V. Olinici, subrevizor şcolar al judeţului Suceava şi inspector şcolar regional, a fost membru în consiliul general de Instrucţie Publică şi a colaborat la alcătuirea primei programe analitice pentru învăţământul primar din România Mare. Cf. M. Grigoroviţă, *Pedagogi din Bucovina*, *Analele Bucovinei*, VIII, 2001, nr. 2 (sub tipar). Ministerul Instrucţiunii Publice a inclus printre manualele şcolare, lucrarea lui Al. Voevidca, *Manual didactic pentru predarea cântului în şcolile primare*, după care urma să se predea acest obiect în şcolile primare româneşti din întreaga ţară. Cf. *Junimea literară*, XII, 1923, nr. 12, p. 468.
[23] *Glasul Bucovinei*, III, 30 mai 1920, p. 2.
[24] Idem, III, 16 ianuarie 1920, p. 1.

şef al Instrucţiei Publice, G. Tofan, cu C. Mandicevschi, reprezentantul Consiliului Şcolar al Ţării, funcţionari ai Secretariatului Instrucţiei Publice, directori de şcoli secundare, revizori şcolari, reprezentanţi ai Cercului profesorilor secundari şi ai Corpului didactic din Bucovina[25]. Ministrul român a făcut apel la o colaborare statornică între profesorii bucovineni şi cei din Regat, promiţând că viitoarea reorganizare a învăţământului de toate gradele din România Mare va ţine cont de doleanţele bucovinenilor. Pentru susţinerea acestora, Al. Procopovici a fost numit consilier tehnic pe lângă Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii Publice[26].

După anul 1918 o atenţie deosebită s-a acordat şi reorganizării cadrelor didactice bucovinene. În perioada austriacă a activat Societatea Învăţătorilor din Bucovina (1872), din care făceau parte învăţători de toate naţionalităţile, care a editat şi o publicaţie proprie. Din anul 1905 a funcţionat Reuniunea şcolară din Bucovina, condusă de G. Tofan. Aceasta a fost transformată, ulterior, în Asociaţia Corpului Didactic Român din Bucovina. Profesorii erau organizaţi în Cercul profesorilor români, format în anul 1914[27].

După anul 1918 Asociaţia Corpului Didactic Român a fost reactivată[28], organizaţia propunându-şi în primul rând combaterea analfabetismului, formarea de cadre didactice pregătite profesional, prin organizarea de cursuri pentru învăţători în centrele judeţene[29], în cadrul cărora anumiţi profesori urmau să predea materii necesare perfecţionării activităţii didactice[30], organizarea de consfătuiri pedagogice şi activităţi culturale, înfiinţarea de biblioteci şcolare, organizarea de şezători şcolare, mai ales în zona satelor etc.[31]. În cadrul adunărilor generale ale Asociaţiei Corpului Didactic Român din Bucovina a fost dezbătută şi problema editării unor publicaţii de specialitate. În perioada iulie - noiembrie 1919 a apărut, săptămânal, „Tribuna". Organul învăţătorimii române din Bucovina. Din 1921 a reapărut revista „Şcoala". Organul Asociaţiei

[25] Idem, III,13 ianuarie 1920, p. 1 - 2.
[26] Idem, II, 29 iunie 1919, p. 2.
[27] M. Grigoroviţă, *Învăţământul*, p. 112 - 113.
[28] Aceasta reunea în structura sa organizatorică diferite asociaţii ale corpului didactic bucovinean. Cf. Idem, *Din istoria culturii în Bucovina (1775 - 1944)*, Bucureşti, 1994, p. 161 - 162.
[29] Secretariatul de Serviciu pentru Instrucţie Publică intenţiona şi el să organizeze cursuri de vară pentru învăţători şi profesori. Cf. *Glasul Bucovinei*, II, 11 iulie 1919, p. 2. La 20 iulie 1920 a avut loc o întrunire a învăţătorilor bucovineni, care-şi propuneau reluarea cursurilor înfiinţate de G. Tofan la Candreni, la care să participe şi învăţători din Basarabia şi Vechiul Regat. Cf. *Glasul Bucovinei*, III, 11 august 1920, p. 1.
[30] *Glasul Bucovinei*, III, 25 iunie 1920, p. 2.
[31] Idem, III, 5 martie 1920, p. 2.

Corpului Didactic Român din Bucovina (1921 - 1922), iar în perioada 1923 - 1943 a apărut „Voinţa Şcoalei". În perioada interbelică au apărut şi alte publicaţii cu caracter şcolar, inclusiv anuare ale liceelor[32].

Deşi eforturile de reorganizare a învăţământului bucovinean după anul 1918 au fost considerabile, procesul de unificare şcolară nu a fost lipsit de greutăţi. În legătură cu situaţia învăţământului se aprecia că, după anul 1918, „totul e în amorţire şi letargie". Ingerinţa elementului politic – „mica politică locală în cadrele reuniunii" – în reorganizarea învăţământului bucovinean era văzută ca un element care îngreuna desfăşurarea normală a acestui proces. În perspectiva realizării reformei şcolare se impunea organizarea unei unităţi pe teren şcolar, care să conducă şi la „organizarea demnă a apostolatului nostru ca învăţători"[33]. Problema unificării învăţământului s-a pus încă din timpul guvernării liberale din anul 1919. Proiectul de lege din martie 1919, care-şi propunea realizarea unei „reforme prin unificare", ce urma să unifice, până în septembrie 1919, învăţământul din cele patru provincii, n-a fost pus în aplicare, el nefiind agreat de reprezentaţii autorităţilor şcolare din Transilvania[34]. Guvernările liberale ulterioare au dus, în continuare, o politică de unificare naţională prin intermediul şcolii, care urmărea extinderea reţelei educaţionale şi unificarea celor patru sisteme de învăţământ existente în România Mare, printr-un proces de tranziţie, caracterizat de menţinerea autonomiei instituţiilor regionale. Acestea, chiar dacă erau văzute ca instituţii care trebuiau să realizeze „o viaţă de stat armonioasă şi o deplină conştiinţă naţională"[35], datorită politicii liberale centralizatoare, au fost desfiinţate, o dată cu dizolvarea, în anul 1920, a Consiliului Dirigent din Transilvania şi, ulterior, a Secretariatelor şi Directoratelor Generale din Bucovina şi Basarabia. Prin Decizia ministerială din 16 aprilie 1923, s-a dispus înfiinţarea, de la 1 mai 1923, a 16 inspectorate regionale, Bucovina, alături de judeţele Dorohoi şi Hotin, fiind arondată Inspectoratului XIV Cernăuţi[36].

În scopul unificării instituţiilor educaţionale şi a creării unui sistem de învăţământ uniform şi centralizat, s-a elaborat o legislaţie specială, care privea învăţământul primar şi normal-primar (1924; legea a fost modificată parţial în

[32] Ioan. V. Cocuz, *Presa românească în Bucovina (1809 - 1944)*, în *Suceava*, XVI, 1989, p. 70; M. Grigoroviţă, *Învăţământul*, p. 119 - 122.
[33] V. Ucrainet, *Să ne strângem rândurile*, în *Glasul Bucovinei*, II, 24 aprilie 1919, p. 1 - 2.
[34] Irina Livezeanu, *op. cit.*, p. 59.
[35] *Ibidem*, p. 54.
[36] Em. Iliuţ, *Învăţământul primar şi normal primar în Bucovina după unire*, în *Zece ani de la unirea Bucovinei. 1918 - 1928*, Cernăuţi, 1928, p. 302.

1934 şi 1937), particular (1925), secundar (1928; legea a fost completată în anii 1931, 1934 şi 1939), universitar (1932), profesional (1936), industrial-comercial (1937).

Legea pentru învăţământul primar al statului şi învăţământul normal-primar, a intrat în vigoare la 26 iunie 1924 şi ea se referea la şcolile de copii mici, şcoli primare, şcoli şi cursuri pentru adulţi, şcoli şi clase speciale pentru copii debili şi anormali educabili. Această lege, elaborată în timpul guvernării liberale (1922 - 1926) stipula unificarea şcolii primare care, în concepţia lui C. Angelescu, ministru al Instrucţiunii Publice, era fundamentală pentru cimentarea unităţii spirituale a românilor[37]. S-a prevăzut că învăţământul primar este unitar în tot cuprinsul ţării, obligatoriu şi gratuit şi se va preda în limba română. În comunele cu populaţie de altă limbă decât româna, Ministerul Instrucţiunii Publice va înfiinţa şcoli primare cu limba de predare a populaţiei respective, în aceeaşi proporţie ca şi în comunele româneşti, dar studiul limbii române în aceste şcoli rămânea obligatoriu. Articolul 8 prevedea că cetăţenii de origine română, care şi-au pierdut limba maternă, erau obligaţi să-şi educe copiii numai la şcolile publice sau particulare cu limba de predare româna[38].

Remarcăm faptul că Legea pentru învăţământul primar şi normal-primar a adus modificări importante în sistemul educaţional din Bucovina: cursurile şcolare s-au prelungit de la 6 la 7 ani; unele dintre şcoli au funcţionat cu internat; s-au înfiinţat grădiniţe de copii şi în zonele rurale (în Bucovina asemenea instituţii funcţionau, până la unire, doar la oraşe), s-a pus accent pe învăţământul practic[39]; a fost redus, la proporţii normale, numărul elevilor dintr-o clasă; au fost organizate cursuri de alfabetizare pentru adulţi; au fost înfiinţate cercuri culturale, în cadrul şcolilor; a crescut numărul şcolilor primare. Legea din anul 1924 a garantat inamovibilitatea învăţătorilor, a asigurat despăgubiri în caz de boală; a modificat salarizarea cadrelor didactice[40]; de asemenea, şcolile au fost împroprietărite cu terenuri agricole. Articolul 8 al legii, a avut o notă specific bucovineană, acesta referindu-se la „readucerea la vechea obârşie a

[37] Irina Livezeanu, *op. cit.*, p. 60.

[38] I. Scurtu, C. Mocanu, Doina Smârcea, *Documente privind istoria României între anii 1918 - 1944*, Bucureşti, 1995, p. 68 - 69.

[39] Din anul 1936 s-au înfiinţat şi centre de învăţământ practic pe lângă şcolile primare. Cf. M. Grigoroviţă, *op. cit.*, p. 51.

[40] Măsuri pentru creşterea salariului cadrelor didactice din şcolile primare s-au luat încă din anul 1919, de către guvernul Bucovinei, care a emis, la 26 februarie 1919 o ordonanţă în acest sens. S-au înfiinţat 11 clase de salarizare, în funcţie de vechime şi 5 nivele de salarizare, în funcţie de numărul membrilor familiei personalului didactic, salariul variind între 300 şi 680 lei. Cf. *Glasul Bucovinei*, II, 28 februarie/13 martie 1919, p. 2 - 3.

românilor înstrăinaţi dintre Prut şi Nistru"[41]. În Bucovina, în perioada austriacă s-a produs, în special în zona dintre Prut şi Nistru, o intensă deznaţionalizare a românilor, prin încurajarea imigrării ucrainenilor din Galiţia şi prin ucrainizarea românilor autohtoni. Chiar dacă, prin eforturile Societăţii pentru Cultura şi Literatura Română în Bucovina şi a Societăţii Mazililor şi Răzeşilor, s-au creat şcoli particulare româneşti, în această zonă rămăsese încă o populaţie care, deşi păstra tradiţiile româneşti, nu mai cunoştea limba română. Era normal ca, după anul 1918, şcoala românească să înlocuiască, în aceste zone, vechile şcoli. Măsura îi viza exclusiv pe românii deznaţionalizaţi şi nu trebuia să afecteze populaţia minoritară, pentru care s-au păstrat şcoli corespunzătoare cererii lor.

Măsurile legislative referitoare la învăţământul primar şi normal-primar au determinat reorganizarea şcolilor de acest tip din Bucovina. După 1918 clasele paralele şi secţiile română, germană şi ucraineană au fost unite cu şcolile respective, aşa încât în anul şcolar 1919/1920, în Bucovina, funcţionau 508 şcoli primare, din care 257 erau româneşti, 157 – rutene, 64 – germane, 27 – polone, 3 – maghiare[42]. Numărul acestora a crescut, în anul 1922 funcţionând 575 şcoli primare, din care 319 erau româneşti, 155 – rutene, 47 – germane, 27 – evreieşti, 25 – polone şi 2 – maghiare[43]. În anul 1928, ca urmare a rapoartelor prezentate de către inspectorul şef al Regiunii a XIV-a Şcolare Cernăuţi Ministerului Instrucţiunii Publice, s-a dispus înfiinţarea în Bucovina a 9 şcoli primare rurale (la Bosanci, Botuşana, Călineştii lui Cuparencu, Călineştii lui Enache, Comăneşti, Măriţei, Mitocul Dragomirnei, Ruşii Mănăstioarei, Şcheia)[44]. În acelaşi an, în judeţul Suceava funcţionau şcoli primare mixte în plasa Arbore (13 comune cu 17 şcoli de băieţi), plasa Bosancea (13 comune cu 17 şcoli de băieţi şi una de fete), plasa Dragomirnei (17 comune cu 18 şcoli de băieţi), plasa Ilişeşti (11 comune cu 13 şcoli de băieţi)[45]. În anul 1927/1928, la nivelul întregii Bucovine, funcţionau 545 şcoli primare[46]; numărul elevilor care frecventau aceste şcoli a crescut, obiectivul fundamental vizat prin promovarea unei politici adecvate în acest domeniu fiind legat, în primul rând, de lichidarea analfabetismului. Comentând legea promulgată în 1924, Ion I. C. Brătianu afirma că obligativitatea învăţământului primar era cerută de „noua situaţie

[41] Em. Iliuţ, *op. cit.*, p. 107.

[42] M. Muşat, I. Ardeleanu, *România după Marea Unire*, vol. I, partea I, *1918 - 1933*, Bucureşti, 1986, p. 903.

[43] *Ibidem*.

[44] Direcţia Generală a Arhivelor Naţionale, Filiala Suceava (în continuare se va cita ANS), Fond *Prefectura judeţului Suceava*, dosar 14/1928, f. 159.

[45] *Ibidem*, f. 153.

[46] Em. Iliuţ, *op. cit.*, p. 109.

socială şi politică a populaţiei rurale", iar această treaptă a instrucţiei nu mai putea fi apanajul unei clase sociale[47].

În ceea ce priveşte învăţământul secundar (licee, gimnazii, şcoli normale, şcoli elementare comerciale, şcoli superioare comerciale, şcoli profesionale, şcoli de meserii şi de menaj) în Bucovina, până la 1918, au funcţionat mai multe şcoli de acest tip. Precizăm că, în perioada austriacă, s-a aplicat sistemul utracvist în instituţiile liceale: n-a funcţionat nici un liceu în care învăţământul să se desfăşoare în limba română. În liceele cu limba de predare germana, unde funcţionau şi clase paralele, numai cu elevi români, unele obiecte erau predate în limba română, altele în limba germană.

După anul 1918, când „s-au născut lacune mari în frontul ce-l formau intelectualii [...], s-au născut lacune în şcoli şi mai ales în cele secundare"[48], au avut loc schimbări importante în sistemul de învăţământ secundar bucovinean, pornindu-se de la ideea instruirii unui număr cât mai mare de specialişti cu pregătire medie pentru crearea unei adevărate clase de mijloc de care avea nevoie statul român.[49]. Din 15 ianuarie 1919, conform ordinului Consiliului Şcolar al Ţării, au fost reactivate toate şcolile secundare din Bucovina. În faţa autorităţilor şcolare provinciale s-au ridicat probleme noi, legate de „unificarea educaţiei după nevoile românismului întreg"[50]. Măsurile care trebuiau luate se refereau la naţionalizarea şi unificarea învăţământului secundar (care trebuia să-şi piardă caracterul local), rezolvarea problemei utracvismului, echivalarea programelor şcolare. De asemenea, până la realizarea unificării învăţământului secundar la nivelul întregii ţări, s-au emis o serie de dispoziţii cu caracter general, referitoare la şcoala secundară bucovineană: introducerea limbii române, ca limbă de studiu şi de predare; pentru anul 1919 s-a dispus ca limba germană să fie un obiect de studiu obligatoriu, urmând ca, în viitor, aceasta să fie studiată în două, trei lecţii săptămânal; limba franceză, în anul 1919 a rămas un obiect facultativ, urmând ca, din anul 1920, să fie studiată obligatoriu în şcolile secundare; de asemenea, ca obiecte de studiu obligatorii erau prevăzute

[47] I. Bitoleanu, *Din istoria României moderne. 1922 - 1926*, Bucureşti, 1981, p. 166.
[48] V. Olinici, *Alimentarea şcolilor secundare*, în *Glasul Bucovinei*, II, 22 mai 1919, p. 1.
[49] Deşi, din punct de vedere al dezvoltării şcolilor secundare, situaţia din Bucovina, Transilvania, şi chiar din Basarabia, era superioară celei din Regat, unde numărul şcolilor secundare era redus, după anul 1918, în provinciile alipite s-a continuat înfiinţarea de instituţii de acest tip. După părerea lui G. Tofan, acestea funcţionau într-un număr prea mare, motiv pentru care o parte dintre ele trebuiau desfiinţate. Cf. G. Tofan, *Numărul şcolilor secundare*, în *Glasul Bucovinei*, II, 23 ianuarie/5 februarie 1919, p. 1.
[50] I. Bileţchi, *O propunere de urgenţă*, în *Glasul Bucovinei*, I, 21 decembrie 1918, p. 1 - 2.

istoria şi geografia României[51]. Pentru înlăturarea lipsei de elevi români la şcolile secundare din Cernăuţi, Cercul învăţătorilor români a deschis, după 1918, un curs gratuit de pregătire pentru examenele de admitere în şcolile secundare[52]. Pornind de la ideea că, înainte de 1918, şcolile secundare erau „pepiniere de patriotism austriac", Al. Procopovici afirma că acestea trebuiau adaptate spiritului modern. Astfel, s-a sugerat modificarea programei şcolare în sensul că accentul trebuia pus pe studiul limbilor şi literaturii moderne, al artelor, dreptului civil şi administrativ, cursuri de igienă, formarea unor cabinete de lectură. Al. Procopovici propunea şi efectuarea unui schimb de profesori între Bucovina şi Vechiul Regat[53].

Primele norme legislative care au reglementat situaţia învăţământului secundar la nivelul întregii ţări au fost elaborate în anul 1925. În 1927 a fost redactat un anteproiect de lege a învăţământului secundar, rămas doar în faza dezbaterilor. În 1928 a fost elaborată legea pentru învăţământul secundar. Conform acesteia durata de şcolarizare s-a redus de la 8 la 7 ani şi a fost împărţită în ciclul gimnazial (trei ani), cu grad de învăţământ elementar şi cel superior (patru ani); nu au fost prevăzute secţii de specializare; a fost limitat numărul de elevi în clasele de gimnaziu şi de liceu; s-au introdus examene anuale de admitere în toate clasele, iar examenul de admitere în liceu a fost fixat la sfârşitul clasei a III-a. Legea din anul 1928 a prevăzut şi un an preparator sau de specializare efectuat la universitate, dar a eliminat învăţământul practic din pregătirea elevilor. Unul dintre aspectele cele mai importante ale legii învăţământului secundar a fost introducerea a două cicluri de şcolarizare, măsură importantă mai ales din perspectiva ideii că liceul, prin cursul inferior, devenea accesibil elevilor de la sate[54]. În anul 1931 legea a fost modificată, liceul redevenind o instituţie de învăţământ cu 8 clase, împărţite în două cicluri, de câte 4 clase, cursul inferior (gimnazial) şi superior (liceul); ciclul al II-lea conţinea cursuri de specializare (primii trei ani) şi o bifurcare, în ultimul an

[51] *Glasul Bucovinei*, II, 22 februarie/7 martie 1919, p. 2. În ceea ce privea învăţământul istoric, se aprecia că au fost multe lacune în modul cum s-au organizat programele analitice după 1918. Lecţiile de istorie ar fi trebuit eliberate de încătuşarea patriotică, accentul trebuia pus pe familiarizarea elevilor cu documentele, pe istoria culturală a diverselor popoare, pe studiul istoriei Orientului. Cf. M. Eliescu, *Note cu privire la învăţământul istoric în şcoala secundară*, în *Neamul românesc*, XIV, nr. 197, 9 septembrie 1919, p. 1 - 2.
[52] *Glasul Bucovinei*, II, 9 iulie 1919, p. 4.
[53] Al. Procopovici, *Şcoala*, în *Glasul Bucovinei*, II, 12/25 ianuarie 1919, p. 1.
[54] S. Struţeanu, *Problemele învăţământului nostru secundar*, în *RFR*, I, 1 februarie 1934, p. 369.

(literatură sau ştiinţe), în vederea orientării spre cursurile universitare[55]. În anul 1934 a fost elaborată o nouă lege prin care liceul era menţinut cu 8 clase, împărţite în două secţii, literară şi ştiinţifică[56], iar în 1939 a fost emis Decretul lege pentru organizarea şi funcţionarea învăţământului secundar teoretic. Articolul 11 al acestuia stipula că „învăţământul din toate şcolile secundare teoretice de stat se predă în limba română. Alte limbi decât cea română pot figura în programele de învăţământ numai ca obiecte de studiu", iar articolul 12 prevedea că „în regiunile cu populaţie minoritară numeroasă se vor înfiinţa şcoli secundare cu limba de predare a minorităţilor respective sau secţiuni minoritare pe lângă liceele de stat"[57].

În Bucovina au funcţionat, în perioada interbelică, mai multe licee, existente din perioada austriacă: Liceul teoretic de băieţi „Aron Pumnul" (Cernăuţi), Liceul ortodox de băieţi „Mitropolit Silvestru" (Cernăuţi), Liceul militar „Ştefan cel Mare" (Cernăuţi), Liceul de fete ortodox „Elena Doamna" (Cernăuţi), Liceul „Eudoxiu Hurmuzachi" (Rădăuţi), Gimnaziul de băieţi „Petru Muşat" (Vijniţa) etc. Administraţia românească în Bucovina, alături de grija pentru reorganizarea fostelor instituţii de învăţământ secundar moştenite de la stăpânirea austriacă, a fost preocupată şi de crearea unor şcoli noi. În anul 1920, de pildă, prin stăruinţa lui C. Mandicevschi, secretar general al învăţământului din Bucovina, s-a înfiinţat la Storojineţ, Liceul „Regele Ferdinand I". Instituţia s-a deschis cu clase paralele, de băieţi şi de fete[58]. După 1918 în Bucovina s-au înfiinţat licee şi la Cernăuţi, Vijniţa, Cozmeni, Vatra Dornei.

În perioada interbelică au fost reorganizate şi şcolile normale bucovinene, care funcţionau ca şcoli de tip secundar ce pregăteau învăţători şi învăţătoare. Acum s-a înregistrat o creştere a numărului acestora, care a fost subordonată principiului că trebuie să existe cel puţin două şcoli de acest tip la trei judeţe[59]. Pe lângă şcolile normale funcţionau, începând cu anul şcolar 1919/1920, şcoli de aplicaţie[60]. Creşterea necorespunzătoare a numărului de şcoli normale, la nivelul întregii ţări, a dus la apariţia unui surplus de învăţători, care nu-şi mai găseau catedre vacante. În aceste condiţii statul a fost nevoit să

[55] *Ibidem*, p. 370.
[56] *Istoria României între anii 1918 - 1981. Manual universitar*, Bucureşti, 1981, p. 208.
[57] *Decretul lege pentru organizarea şi funcţionarea învăţământului secundar teoretic*, Bucureşti, 1939, p. 5.
[58] M. Grigoroviţă, *op. cit.*, p. 96;*Glasul Bucovinei*, III, 14 iunie 1920, p. 3.
[59] D. Marmeliuc, *Şcolile de la sate în România Mare*, în *Glasul Bucovinei*, II, 27 iunie 1919, p. 1 - 2.
[60] *Glasul Bucovinei*, II, 30 august 1919, p. 5.

închidă mai multe şcoli normale, în Bucovina funcţionând doar cele din Cernăuţi[61].

După anul 1918 s-a dezvoltat şi învăţământul profesional[62], care s-a bucurat de o atenţie deosebită din partea statului, interesat în calificarea unui număr cât mai mare de muncitori. În perioada interbelică numărul şcolilor bucovinene de acest tip (comerciale şi de meserii) a crescut, acestora adăugându-li-se şi şcoli profesionale de fete. Ele au funcţionat la Cernăuţi, Vijniţa, Cozmeni, Rădăuţi etc.

Concluzionând, putem afirma că în ceea ce priveşte învăţământul secundar bucovinean, după anul 1918 preocuparea autorităţilor şcolare a fost aceea a dezvoltării, pe baze româneşti, a vechilor instituţii de învăţământ şi crearea altora noi, pentru a asigura unui număr cât mai mare de elevi o şcolarizare adecvată. În anul 1927/1928, funcţionau, în judeţul Cernăuţi, 19 şcoli secundare (licee, şcoli normale, gimnazii industriale), frecventate de 7 800 elevi (din care 58,5% erau români), iar în anul şcolar 1936/1937 numărul acestora era de 35, frecventate de 8 257 elevi (54% români)[63].

În privinţa învăţământului particular, acesta a avut o pondere neînsemnată în Vechiul Regat, spre deosebire de provinciile alipite, unde funcţionau asemenea instituţii şcolare, ale căror programe şi manuale aveau, uneori, o doctrină opusă unificării[64]. Considerând, din acest punct de vedere, că învăţământul particular, „lasă foarte mult de dorit", guvernul român a creat Direcţia Învăţământului Particular şi a elaborat legea asupra învăţământului particular, promulgată la 23 decembrie 1925, conform căreia predarea trebuia să se facă în limba română, pe baza manualelor şi materialelor didactice editate în România[65].

În Bucovina au funcţionat mai multe instituţii de învăţământ particular, înfiinţate în perioada austriacă. Acestea au fost reorganizate după 1918, conform legislaţiei în vigoare. La Cernăuţi a funcţionat Liceul particular de băieţi „Emanuil Grigoroviţa", Liceul particular de băieţi „M. Eminescu" ,

[61] M. Grigoroviţă, *op. cit.*, p. 96.
[62] Pentru detalii vezi N. Teaciuc Albu, *Învăţământul profesional în Bucovina (1918 - 1928)*, Cernăuţi, 1929.
[63] I. Nistor, *Politică constructivă*, în *Calendarul «Glasul Bucovinei» pe anul 1927*, Cernăuţi, 1927, p. 6; V. Grecu, *Şcoala secundară în Bucovina românească*, în *Calendarul «Glasul Bucovinei» pe anul 1929*, Cernăuţi, 1929, p. 88; Vl. Trebici, *Bucovina în perioada interbelică. Universitatea, Septentrion. Foaia Societăţii pentru Cultura şi Literatura Română în Bucovina* , Rădăuţi, II, 1992 - 1993, nr. 6 - 7, p. 7.
[64] I. Bitoleanu, *op. cit.*, p. 167.
[65] *Ibidem*.

Gimnaziul particular polon, Gimnaziul particular german, Liceul particular de fete „Iulia Hașdeu", Liceul particular de fete „Carmen Sylva". Ca instituții de învățământ particular, la Cernăuți au funcționat și școli profesionale.

Alături de instituțiile de învățământ primar, normal-primar, secundar, profesional și particular, în Bucovina au funcționat și alte tipuri de școli educaționale, care au avut un caracter special. Acestea instituționalizau copii cu deficiențe fizico-mintale.

După anul 1918 o atenție deosebită s-a acordat și învățământului preșcolar, înființarea unor instituții de acest fel fiind considerată o „necesitate urgentă"[66]. Inspectoratul Regiunii a XIV-a școlare din Cernăuți a primit, în anul 1928, cereri de înființare a unor grădinițe mai ales în localitățile cu populație mixtă[67]. Ca urmare a raportului prezentat de inspectorul șef al Regiunii a XIV-a școlare Cernăuți către Ministerul Instrucțiunii Publice, s-a dispus înființarea, în Bucovina, a 15 grădinițe[68]. În anul 1934 exista deja un număr semnificativ de școli de acest tip: județul Storojinet – 10 grădinițe de stat (6 rurale și 4 urbane), județul Cernăuți – 45 grădinițe urbane și rurale (35 de stat și 10 confesionale), județul Rădăuți – 11 grădinițe urbane și rurale (8 de stat și 3 confesionale)[69].

În privința instrucției publice și particulare a minoritarilor din Bucovina, după anul 1918 au avut loc transformări importante. Legislația adoptată în domeniul învățământului preuniversitar avea stipulații clare în privința minoritarilor. Aceștia beneficiau de instituții proprii de învățământ, de stat sau particulare. Evoluția situației minoritarilor a cunoscut și situații mai dificile, dar aceștia au avut posibilitatea de a-și păstra învățământul în limba maternă și de a dezvolta activități culturale specifice, fără a fi supuși unei „politici asimilaționiste" sau de „represiune culturală".

Concluzionând, putem afirma că integrarea culturală a Bucovinei în noul „spațiu spiritual" românesc a fost un proces complex care a presupus, în primul rând, elaborarea unor strategii de unificare la nivelul instituțiilor educaționale, în scopul creării unui sistem de învățământ uniform și centralizat. Așezarea învățământului pe baze naționale s-a făcut prin elaborarea unei legislații specifice, care privea învățământul primar și normal-primar, particular, secundar, universitar, profesional, industrial-comercial. Politica educațională a autorităților române s-a reflectat în îmbunătățirea calității procesului didactic și creșterea numărului de școli[70], în Bucovina continuându-și activitatea o parte

[66] G. Tofan, *Grădinile de copii*, *Glasul Bucovinei*, II, 8 iunie 1919, p. 4.
[67] ANS, Fond *Prefectura județului Suceava*, dosar 14/1928, f. 69.
[68] *Ibidem*, f. 159.
[69] M. Grigoroviță, *op. cit.*, p. 99.
[70] În anul 1934, de pildă, statistica referitoare la numărul școlilor din județele bucovinene se prezenta astfel: județul Cernăuți - cu o populație școlară de 58 075 elevi,

dintre instituțiile școlare ce au activat în perioada austriacă a provinciei și înființându-se alte școli.

CONSIDERATIONS SUR L'EVOLUTION DE L'ENSEIGNEMENT PREUNIVERSITAIRE DE BUCOVINE DANS LA PERIODE D'ENTRE LES DEUX GUERRES

Après la création de l'État national unitaire roumain, le problème de l'unification au niveau de tout le pays du système d'enseignement est apparu, tenant compte du fait que les provinces annexées ont été soumises pour une longue période à des influences culturelles différentes, vouées à empêcher le processus de l'union affective de la nation entière. En ce contexte, on met en évidence les modifications principales survenues dans le système éducatif de Bucovine, après 1918, province qui avait connu une organisation écolière supérieure, mais qui constituait un désavantage évident pour l'élément roumain.

avea 26 școli secundare, 163 școli primare (120 rurale și 43 urbane) și 45 grădinițe (13 rurale și 32 urbane); județul Rădăuți - cu 40 786 elevi, avea 7 școli secundare, 105 școli primare (94 rurale și 11 urbane) și 11 grădinițe de copii (6 urbane și 5 rurale); județul Suceava - cu o populație școlară de 31 490 elevi, avea 6 școli secundare, 84 școli primare (80 rurale și 4 urbane) și 5 grădinițe de copii (2 rurale și 3 urbane), iar județul Câmpulung Moldovenesc, cu 22 017 elevi, avea 13 școli secundare, 93 școli primare (76 rurale și 17 urbane) și 10 grădinițe de copii (6 rurale și 4 urbane). Cf. *Enciclopedia României*, vol. II, *Țara Românească. Județele României, orașele reședință*, București, 1938 - 1943, p. 124, 130, 363, 434, 435.

ORIGINEA, ÎNFIINŢAREA ŞI ORGANIZAREA FRONTULUI RENAŞTERII NAŢIONALE (1938-1940)

Radu BRUJA

Regimul carlist din anii 1938-1940 aparţine familiei sistemelor autoritare din Europa sfârşitul anilor '30. El a fost instituit printr-un abil joc de culise al regelui Carol al II-lea şi al apropriaţilor săi în 10 /11 februarie 1938. După instaurarea regimului personal, regele a luat o serie de măsuri politice, economice, legislative pentru a-l consolida şi a anula instituţiile sistemului parlamentar. Dar România a fost unul din statele în care regimurile autoritare s-au impus printre ultimele din Europa. Această stare de fapt se explică prin lipsa de apetit a electoratului pentru mişcările extremiste. Până în 1937 nici Mişcarea Legionară, nici Partidul Comunist n-au obţinut un procent mai mare de 3% în alegeri. Totodată, în România au existat lideri politici democraţi care au ştiut să lupte împotriva tendinţelor autoritare; fiind bine cunoscută activitatea lui Iuliu Maniu în opoziţie. Nu în ultimul rând, intelectualitatea şi opinia publică din România au fost, în esenţă, ataşate principiilor democratice. Nu este exact că intelectualitatea interbelică ar fi fost legionară pentru că, cu câteva excepţii, aceasta nu a aderat la Mişcare. Nu se justifică, prin scrierea unor articole prolegionare, această caracterizare.

În momentul instaurării regimului carlist opinia publică manifestă o reţinere faţă de partidele politice aşa cum funcţionaseră ele. Opinia publică n-a manifestat iniţial opoziţie faţă de regimul personal al regelui pentru că acesta a luat măsuri de reprimare a Gărzii de Fier, în care vedea principalul său adversar. Succesul regelui se explică prin creşterea influenţei Mişcării Legionare în rândul tineretului şi prin procesul lent de fărâmiţare a partidelor politice democratice. Realizarea planului regelui „a fost înlesnit de ambiţiile personale ale diverşilor fruntaşi, de lipsa simţului politic şi de fragilitatea suporturilor morale. Procesul de pulverizare a forţelor politice a creat în interior o stare de incoerenţă, care a destrămat solidaritatea sufletească a naţiei, a întunecat perspectiva politică a viitorului. Încât, la un moment dat, în dezordinea generală, dictatura personală a fostului suveran a apărut multora ca [...] salvatoare"[1]. La lichidarea sistemului parlamentar au participat şi reprezentanţi ai marelui capital din ţară în frunte cu camarila din jurul regelui dar şi exponenţi ai cercurilor de afaceri anglo-franceze. Datorită căderii pieţei de capital în urma guvernării Goga-Cuza, marii industriaşi şi bancheri din ţară au adus la

[1] Gheorghe I. Bodea, *Regele Carol al II-lea. Destinul unui pribeag*. Cluj Napoca, 2000, p. 320;

cunoştinţa regelui – probabil prin Nicolae Malaxa – că situaţia politică e gravă şi că se impunea schimbarea regimului[2]. În acelaşi timp şi cercurile industrial-bancare străine erau neliniştite. Încă din ianuarie 1934, prin omul de casă al Elenei Lupescu, Ioan Pangal, regele a sondat grupările masonice din Franţa asupra problemei instaurări unui regim autoritar în România opus Gărzii de Fier, primind un răspuns favorabil[3]. Mai mult, guvernele englez şi francez erau alarmate de ascensiunea extremei drepte în ţară în condiţiile agravării situaţiei politice internaţionale. Ministrul Marii Britanii la Bucureşti, Reginald Hoare, a informat Londra că singura soluţie realistă era suspendarea vieţii parlamentare pentru a bara drumul lui Corneliu Zelea Codreanu spre putere. Hoare era de părere că „un guvern de tehnocraţi aflat sub conducerea Regelui ar putea salva situaţia, considerând o dictatură regală preferabilă celei bastarde dezvoltate sub ultima guvernare"[4].

Succesul noului regim, mai cu seamă în prima parte a „istoriei" sale s-a datorat unor motive bine definite. Regimul s-a instaurat ca reacţie împotriva Mişcării Legionare, cu acceptul partidelor politice dar si a Parisului şi Londrei. Carol al II-lea s-a sprijinit în principal pe foştii lideri democraţi: Armand Călinescu, Gheorghe Tătărăscu, Constantin Argetoianu, Alexandru Vaida Voevod, Nicolae Iorga ş.a. Partidele politice mari şi liderii acestora şi-au putut continua activitatea deşi erau desfiinţate oficial. Regimul s-a menţinut pe linia alianţelor cu statele democratice şi cu Societatea Naţiunilor. Existau o anumită libertate a ideilor cu condiţia să nu fie criticat regele şi sistemul, putând fi criticat guvernul, de exemplu. Cultul personalităţii regelui nu era neobişnuit; el a însoţit şi pe Carol I sau pe Ferdinand, fiind doar exacerbat sub Carol al II-lea.

Regele a căutat să lase impresia că nu dorea puterea ci este obligat de împrejurări şi de incapacitatea partidelor politice s-o facă. El s-a consultat cu principalii politicieni de la care a primit răspuns favorabil. Liberalii lui C.I.C. Brătianu au primit de la acesta acceptul de a face parte dintr-un guvern de uniune naţională. Constantin Argetoianu şi Alexandru Averescu şi-au declarat satisfacţia, punându-se la dispoziţia unui regim de mână forte. Nici Iuliu Maniu nu a creat dificultăţi, dar a refuzat să participe la instaurarea noului regim[5]. Nicolae Iorga a declarat chiar că „în vremuri ca ale noastre, un suveran nu numai că are dreptul de a şti tot ce se face în numele său ci şi de a da guvernului

[2] Constantin C. Giurescu, *Amintiri*. Ediţie Dinu C. Giurescu. Bucureşti, 2000, p. 261;
[3] Ioan Scurtu, *Istoria românilor în timpul celor patru regi (1866-1947)*. Vol. III, *Carol al II-lea*. Bucureşti, 2001, p. 171;
[4] Bela Vago, *The Shadow of the Swastika. The Rise of Fascism and Antisemitism in the Danube Basin (1936-1939)*, Londra, apud Paul D. Quilan. *Regele Playboy. Carol al II-lea de România*, Bucureşti, 2001, p. 257;
[5] Ioan Scurtu, *op. cit.*, p 225;

îndreptări de care acesta trebuie să ţie seama, căci nu partidul guvernează [...] ci el, guvernul, ca expresie a suveranului"[6]. În aceste condiţii regele a devenit, în opinia mass-media româneşti, „salvatorul" care era chemat să asigure ordinea, liniştea şi dezvoltarea ţării.

În timp de zece luni, Carol al II-lea a distrus baza constituţională a vechiului regim dar nu a reuşit să creeze o alternativă a puterii. Pe 11 februarie 1938 a introdus, fără expunere de motive, starea de asediu pe tot cuprinsul ţării. Conform acestui Decret, autorităţile militare erau împuternicite „de a cenzura presa şi orice publicaţiuni, având dreptul de a împiedica apariţia oricărui ziar sau publicaţie"[7]. O zi mai târziu a fost revocată convocarea Parlamentului. Pe 20 martie a fost înlocuită Constituţia din 1923 cu o alta nouă bazată pe principii corporatiste şi care concentra puterea în mâinile regelui. Deşi a fost supusă unui plebiscit, constituţia nu emana de la naţiune ci invers, de la puterea executivă. Nu s-a respectat nici modalitatea legală de revizuire a vechii Constituţii. Abrogarea Constituţiei din 1923 a reprezentat în fapt denunţarea pactului fundamental[8]. Însă, realităţile istorice s-au dovedit a fi peste cele juridice.

Piatra de încercare a noului regim a reprezentat-o dizolvarea partidelor politice, fapt ce îngrădea definitiv viaţa democratică a ţării. „Când partidele au încercat să întunece coroana, cea mai bună replică e aceasta"[9] scria Armand Călinescu. În realitate partidele politice desfiinţate legal şi-au continuat activitatea subteran cu organele lor de conducere şi cu nucleele lor organizatorice, cu excepţia Gărzii de Fier. În aceeaşi zi s-a publicat şi Decretul de constituire a Consiliului de Coroană ca organism permanent, format din membrii remuneraţi şi desemnaţi de rege. Deşi nu se menţiona scopul Consiliului de Coroană, acesta era acoperirea actelor politice ale orânduirii[10].

Ca mai toate reformele adoptate după 11 februarie şi noua organizare administrativ teritorială a ţării, decretată în 14 august 1938, a venit tot din iniţiativa lui A. Călinescu. Prin noul Decret se hotăra introducerea a două noi unităţi administrative: ţinutul şi plasa. Deşi s-au creat zece ţinuturi mari, conduse de câte un rezident regal, noua organizare a ţării lăsa să se întrevadă un

[6] Petre Ţurlea, *Nicolae Iorga intre dictatura regală şi dictatura legionară*. Bucureşti, 2001, p. 22;
[7] Ioan Scurtu (coord.), Constantin Mocanu, Doina Smârcea, *Documente privind istoria României între anii 1918-1944*. Bucureşti, 1995, p. 439;
[8] Eleodor Focşăneanu, *Istoria constituţională a României (1859-1991)*. Bucureşti, 1998, p. 75;
[9] Armand Călinescu, *Însemnări politice 1916-1939*. Bucureşti, 1990, p. 373;
[10] Ion Mamina, *Consilii de Coroană*. Bucureşti, 1997, p. 165;

lucru nou. Nici unul din cele zece ţinuturi nu acoperea perfect o provincie istorică. De exemplu, Ţinutul Bucegi cuprindea judeţele Ilfov şi Teleorman dar şi Trei Scaune şi Braşov. Ţinutul Mării, alături de judeţele din Dobrogea, includea şi Ialomiţa lăsând Tulcea în afară. Ţinutul Suceava acoperea întreaga Bucovină dar avea şi judeţele Hotin din Basarabia sau Dorohoi din Moldova[11]. Faptul vine în sprijinul ideii că regele încerca o uniformizare artificială a ţării, o împărţire nu pe provincii istorice ci pe unităţi administrative sau economice. Se urmărea ameliorarea imaginii reale a ţării confruntată cu probleme ale minorităţilor etnice şi ale revizionismului. Anul 1938 a fost unul al victoriilor regimului impus de Carol al II-lea. El se sprijinea pe marea masă a locuitorilor, în interior, şi pe cel al democraţiilor occidentale, în exterior. Secretarul personal al regelui, Eugeniu Buhman, nota „un imens număr de telegrame sosite din toate colţurile ţării îi urau Regelui fericire şi noroc"[12]. Dar, în conjunctura politică internaţională, se vede şi încercarea de balans a lui Carol, poziţia statelor revizioniste fiind tot mai puternică pe continent. Noua politică internă avea funcţia de „a-i face pe Hitler şi Mussolini să creadă că România avea un sistem social politic aidoma ţărilor lor"[13].

Cu toate acestea, regimul lăsa impresia de improvizat şi superficial. Coroana rămăsese practic descoperită. Pentru a da un suport politic şi un program care să atragă masele, regele trebuia să întreprindă ceva nou. De această stare de lucruri era conştient şi Armand Călinescu când constata: „Am ajuns oarecum la un punct mort. Guvernul nu era constituit decât cu un obiectiv precis, care a fost atins. El nu are dinamism, nici omogenitate spre a păşi la al doilea obiectiv. Se pare că lucru e în sentimentul public, care aşteaptă o schimbare"[14]. De necesitatea înlocuirii partidelor politice cu un nou organism, Armand Călinescu vorbea încă din aprilie 1938: „În viitor, regele spune că trebuie încercat mai întâi o organizaţie profesională şi apoi partid unic"[15]. Ideea creării unui astfel de partid era, în opinia primului sfetnic al regimului o necesitate stringentă. „Nu se poate imobiliza sufletul mult timp. Se produce un vid. De aici venea necesitatea creării unui organism"[16]. În acest sens, au existat trei variante: una a vaidiştilor, care au cerut reluarea activităţii legate de către grupările politice favorabile orânduirii; a doua formulă preconiza instituirea unui sistem bipartid cu P.N.Ţ, condus de Armand Călinescu şi P.N.L, condus de Gheorghe Tătărescu, la propunerea ultimului. Câştig de cauză a avut însă ideea

[11] Ioan Scurtu (coord.), Constantin Mocanu, Doina Smârcea, *op. cit.*, p. 454-458;
[12] Eugeniu Buhman, *Jurnal*. Apud Paul D. Quinlan. *op. cit.*, p. 260;
[13] Sorin Alexandrescu, *Paradoxul român*. Bucureşti, 1998, p. 128;
[14] Armand Călinescu, *op. cit.*, p. 386;
[15] Ibidem, p. 388;
[16] Ibidem, p. 400;

lui Armand Călinescu. El a sugerat regelui constituirea unei formaţiuni politice noi ca structură şi program politic[17].

În memoriul prezentat regelui pe 20 octombrie 1938, Armand Călinescu a stabilit obiectivele creării partidului, structura sa organizatorică, atribuţiile sale principale. Astfel, după ce sublinia că "orice revenire a sistemului vechilor partide ar fi dezastruos" pentru regimul carlist, Armand Călinescu atrăgea atenţia că guvernul nu mai reuşea să domine multă vreme situaţia dacă avea să rămână un cabinet de simpli funcţionari": "Pentru ce? se întreba Călinescu. Pentru că el nu are o bază populară, pentru că el n-a căutat o bază populară. Guvernul stă pe scenă şi lucrează. Cetăţenii stau în bănci şi aplaudă uneori. Dar nu participă la această acţiune /.../ Aceasta poate avea ca rezultat izolarea treptată a guvernului, iar opinia publică ar rămâne disponibilă pentru orice canalizare ocultă sau falsă. Prin urmare, sufletul naţiunii se va dezvolta şi se va manifesta în afară de acţiunea guvernului /.../ Lipsa unui instrument ţine câmpul deschis vechilor partide. În alegeri, ele, rămânând singure, ar obţine succesul în mod natural. Şi chiar dacă ar avea în frunte oameni de încredere, ar aluneca repede spre vechile deprinderi. Prin urmare, este indispensabil ca noul regim să-şi formeze un instrument politic din timp organizat /.../ După părerea mea, a sosit momentul să se iniţieze o mişcare populară. Nu poate fi vorba de crearea unui partid în sensul vechi; nu poate fi vorba nici de preocupări electorale. Ea ar fi o mişcare intelectuală, o mişcare sufletească, o mişcare ce ar oferi opiniei publice un ideal, o preocupare de viitor /.../ Această mişcare ar avea pecetea unei mişcări de generaţii: generaţia Măriei Sale. Ea ar da imediat un suport ideologic şi social noului regim. Prin această mişcare vechile partide primesc lovitura definitivă, iar regimul actual se va consolida"[18].

Spre sfârşitul memoriului, Armand Călinescu propunea regelui ca lansarea partidului unic să se facă în următoarele etape: "a) membrii guvernului şi un grup de circa 50-60 de personalităţi cu autoritate din aceeaşi generaţie, din toate partidele vechi, ar manifesta public o comunicaţiune de credinţă şi ar face apologia regimului, dându-i o justificare; b) presa oficială ar întreprinde o mare campanie care ar avea semnificaţia unui fapt nou. Ea va consta în îndrumarea generaţiei noi pe liniile creatoare; c) cu prilejul aplicării noii reforme administrative, posturile de comandă ar fi preluate de exponenţii noii mişcări, care ar deveni până la ultimul sat elemente active de susţinere a regimului"[19].

[17] Al. Gh. Savu, *Sistemul partidelor politice din România (1919-1940)*. Bucureşti, 1976, p. 154-155;
[18] Armand Călinescu, *Însemnări*. Apud Al. Gh. Savu, op. cit .p. 156-157*;
[19] Ibidem, p. 158;

Armand Călinescu şi-a asigurat sprijinul lui Constantin Argetoianu şi al lui Ernest Urdăreanu, apropiaţi de rege, influenţându-i acestuia poziţia. Primii membrii ai noului partid, alături de cei doi, au fost Victor Iamandi, Constantin C. Giurescu, Mihail Ralea şi Mihai Ghelmegeanu. Ei au fost sunaţi acasă, întrebaţi dacă vor să participe la organizarea noului partid şi invitaţi să se consulte cu ministrul de justiţie, Victor Iamandi[20]. Astfel, la 15 decembrie (oficial din 16 decembrie), aproape fără nici o pregătire propagandistică a fost dat **Decretul-lege pentru înfiinţarea Frontului Renaşterii Naţionale**. Denumirea de Front al renaşterii Naţionale "voia să indice acel caracter de mişcare largă la care se referise insistent Armand Călinescu"[21]. În momentul în care decretul a fost transmis la radio regele Carol al II-lea lua prânzul cu un vechi prieten, colonelul Filitti. „Acum avem o dictatură. Vei fi învinuit pentru tot ce se va întâmpla de acum înainte" şi-a arătat punctul de vedere colonelul. „Eşti unul din cei care cred că lucrurile pot continua aşa cum sunt ele acum. Simt de multă vreme că nu mă pot aştepta la nimic bun din partea partidelor politice. Politicienii nu se gândesc decât cum să-şi satisfacă propriile interese şi ambiţii care nu au nimic comun cu interesele ţării" a replicat regele[22].

Frontul Renaşterii Naţionale a fost decretat drept "unică organizaţie politică în stat" (Art. 1) "orice altă activitate politică decât acea a F.R.N. fiind socotită clandestină, iar autorii pedepsiţi" (Art. 7). Scopul F.R.N era "mobilizarea conştiinţei naţionale în vederea întreprinderii unei acţiuni solidare şi unitare româneşti de apărare şi propăşire a patriei şi de consolidare a statului" (Art. 2). Autorizaţia de funcţionare era acordată de ministrul justiţiei la cererea scrisă a 25 de persoane, din care 20 trebuiau să fie foşti miniştri sau subsecretari de stat (Art. 3). În F.R.N erau înscrişi automat consilierii regali (Art. 4). Pe lângă ei se puteau înscrie toţi românii peste 21 ani, cu excepţia militarilor şi magistraţilor (Art. 5). Numai F.R.N avea dreptul de a depune candidaturi în alegeri (Art. 6). Ultimul articol stipula că un regulament special "făcând parte integrantă din prezenta lege va determina condiţiunile de organizare şi funcţionare a F.R.N"[23].

Adevăratul scop al Frontului Renaşterii Naţionale era eliminarea vidului de putere apărut în urma desfiinţării partidelor şi grupărilor politice şi înregimentării tuturor forţelor politice şi de decizie din ţară (inclusiv Garda de Fier). De asemenea se urmărea constituirea unui suport social politic regimului personal al regelui Carol al II-lea, în lipsa acestuia rămânând loc liber propagandei gardiste. Frontul Renaşterii Naţionale s-a născut ca „instrumentul

[20] Constantin C. Giurescu, *op. cit.*, p. 269;
[21] Al.Gh. Savu, *op. cit.*, p. 159;
[22] Eugeniu Buhman, *Jurnal*. Apud Paul D. Quinlan, *op. cit.*, p. 274;
[23] Ioan Scurtu (coord.), Constantin Mocanu, Doina Smârcea, *op. cit.*, p. 466;

politic" al regimului, „formă originală riscantă şi îndrăzneaţă, fără nici o legătură cu tradiţia modernă de guvernare a poporului nostru"[24].

După apariţia Decretului-lege, pe 17 decembrie 1938, s-a constituit primul nucleu al F.R.N 53 personalităţi, în frunte cu C. Rădulescu Motru au semnat cererea de autorizare, aprobată imediat de ministrul justiţiei. Petiţia de creare a frontului era semnată de personalităţi reunind diverse orientări politice şi diverse categorii socio-profesionale din toate provinciile. Erau alături în Front naţionalii liberali dinişti sau georgişti: C. Angelescu, M. Cancicov, Mitiţă Constantinescu, Victor Iamandi, Victor Slăvescu, D. Alimăniţeanu, C.C. Giurescu; naţional ţărăniştii: A. Călinescu, Grigore Gafencu, Petre Andrei, Mihail Ralea; naţionali-democraţii iorghişti: Ionescu-Siseşti, Anibal Teodorescu, Vasilescu Karpen, V. D. Ţoni; naţional-creştinii cuzişti şi goghişti: Ştefan Ghiţescu, N. Miclescu, Alexandru Hodoş; social-democraţii: George Grigorovici, E. Gherman, Ioan Flueraş, agrarianul C. Garoflid; industriaşul I. Gigurtu şi Ion Bujoiu, vaidiştii Gr. Perieţeanu, S. Bornemisa, Viorel V. Tilea, generalii R. Samsonovici, Gh. Rusescu, Gh. Manu, N. O Rujinschi şi I. Sichitiu; scriitori şi oameni de cultură: C. Rădulescu-Motru, Lucian Blaga, Dimitrie Gusti, Iuliu Haţieganu, V. Vâlcovici ş.a. Conform decretului-lege erau consideraţi membri fondatori ai F.R.N. consilierii regali Miron Cristea, mareşalii Alexandru Averescu şi C. Prezan; generalii Artur Văitoianu şi Ernest Baliff; foştii premieri: G.G. Mironescu, N. Iorga, Gh. Tătărăscu, C. Argetoianu[25]. Scopul pentru care au aderat la F.R.N., diferă de la unii la alţii. Unii au aderat din dorinţa de a putea acţiona conform convingerilor politice vechi, în cadrul marii formaţiuni; alţii, fără să accepte definitivă dispariţia pluripartidismului, vedeau în F.R.N. o organizaţie trecătoare. Pamfil Şeicaru aprecia şi după 20 de ani că regele „nu acorda acestui front o mai substanţială realitate decât aceea acordată de opinia publică; a fost o măsură trecătoare"[26]. Alţii căutat să facă opoziţie regelui alături de vechii adversari dar cu care împărtăşeau acum aceleaşi crezuri. Mulţi au aderat din politicianism, din oportunism, pentru a putea participa la guvernare, iar alţii de frica de a nu-şi pierde slujbele şi funcţiile. Puţini au făcut-o din convingere. Au fost şi voci care au criticat vehement noua situaţie. Iuliu Maniu a declarat Decretul nr. 4321/1938, prin care se înfiinţa F.R.N. ca „neconstituţional şi toate măsurile ce se întemeiază pe acest decret, ilegale". El aprecia că „partidul unic decretat suferă de un viciu organic fundamental: lipsa unui conducător şi a unor cadre

[24] Gheorghe I. Bodea, *op. cit.*, p. 320;
[25] Livia Dandara, *România în vâltoarea anului 1939*. Bucureşti, 1985, p. 90-91;
[26] Pamfil Şeicaru, *Istoria Partidelor Naţional, Ţărănist şi Naţional-Ţărănist*, ediţia Victor Frunză, Bucureşti, 2000, p. 404;

formate în luptă şi însufleţite de acelaşi crez [...]. Formaţiunea artificială impusă de sus a partidului unic se va prăbuşi fiindcă pe trădare şi servilism nu se poate întemeia o renaştere"[27]. C.I.C. Brătianu, după ce rezuma textul decretului, considera că cei numiţi la conducerea acestui partid nu aveau nimic comun cu masele populare şi că le vor deveni profund antipatici[28]. Nicolae Iorga a afirmat în timpul cursului de istorie contemporană de la Facultatea de Litere că: „noi copiem pe italieni şi pe germani, însă la noi n-o să prindă, întrucât noi am creat prin stat banda, pe câtă vreme acolo banda a creat statul"[29].

Odată cu crearea noului partid, pentru atragerea populaţiei, pe 22 decembrie 1938 au fost organizate, simultan, trei mari manifestări populare la Craiova, Cluj-Napoca şi Chişinău. Se urmărea o unire simbolică a celor trei provincii mari româneşti sub un singur acoperiş, cel al F.R.N. Aceste manifestări au fost prezidate de personalităţi ce au aderat în noul partid: ardelenii Al. Vaida Voievod şi V.V. Tilea la Cluj; Mihail Gh. Ghelmegeanu, Gh. Vârcolici la Craiova respectiv Artur Văitoianu, Petre Andrei la Chişinău[30]. Cu acest prilej au fost explicate participanţilor ce este şi ce urmăreşte noul partid. „De ce organizaţie unică?" se întreba şi Armand Călinescu într-o conferinţă la radio. Pentru că „el trebuie să facă apel la uniune, nu la diviziune, el trebuie să întărească autoritatea, nu să o împartă, el trebuie să concentreze idealurile nu să le împrăştie"[31].

După oficializarea Decretului-lege din 15 decembrie 1938 şi după zgomotoasele manifestaţii ca i-au urmat, un Regulament al Legii pentru înfiinţarea Frontului Renaşterii Naţionale avea să reia, pe 5 ianuarie 1939, "in extenso", conţinutul decretului. Primul articol din regulament întărea pe cel din decret, prin care se recunoaşte F.R.N. ca "singura organizaţie politică din România"; articolul secund completa obiectivele organizaţiei, prin întărirea ideii naţionale şi a solidarităţii fiilor ei, întărirea familiei ca celulă socială, crearea unei vieţi spirituale prin dezvoltarea credinţei creştine şi a culturii autohtone, propăşirea materială, prin obligativitatea şi cinstirea muncii"[32]. A. Călinescu concluziona scopul F.R.N. prin lozinca „Apărarea Patriei"[33]. Conform articolului 3, putea deveni membru al F.R.N. "orice bărbat sau femeie, care împărtăşea cu sinceritate idealurile superioare ce-şi propune această organizaţie;

[27] Arhivele Naţionale Istorice Centrale, Fond F.R.N. 27/1938, f. 2 (Arh. N.I.C.);
[28] Constantin I.C. Brătianu, *Amintiri*, în *MI*, nr. 11, noiembrie 1990, p. 75;
[29] Petre Ţurlea, *op. cit.*, p. 50;
[30] *România* din 25 decembrie 1938, p. 47;
[31] Armand Călinescu, *Noul regim 1938-1939. Cuvântări*, Bucureşti, 1939, p. 103;
[32] Constantin Hamangiu, *Codul general al României. Legi uzuale*. Vol. XXVII, partea I. Bucureşti, 1939, p. 13;
[33] Armand Călinescu, *Noul regim...*, p. 104;

care execută una din îndeletnicirile prevăzute de Constituţie; care nu a suferit nici o condamnare penală şi care se supune disciplinei interioare a Frontului" se impunea doar completarea unei cereri scrise[34]. Graba cu care s-a întocmit regulamentul i-a uitat pe militari şi pe Ordinul judecătoresc. Ori aceştia, prin calitatea şi statutul lor, nu puteau face politică, dar nici nu-şi puteau păstra funcţiile dacă nu se înscriau în F.R.N. Situaţia a fost rezolvată ulterior: ei se înscriau în partid pentru a intra în funcţie, pierzând apoi calitatea de membru F.R.N.[35] Alte dispoziţii reglementau drepturile de a desfăşura orice activitate politică doar în cadrul Frontului şi interziceau obţinerea de privilegii în cadrul partidului sau cu ajutorul acestuia[36]. În aceeaşi conferinţă, Călinescu atrăgea atenţia că „Frontul Renaşterii nu este un partid politic în înţelesul vechi al cuvântului. El este o mişcare. Frontul nu reprezintă interesele unui grup de persoane sau ale unei clase sociale, ci el reprezintă interesele colective ale statului şi ale naţiunii însăşi"[37] Aplicând principiul corporatist din Constituţie, Regulamentul prevedea înscrierea membrilor în trei secţii, după profesie: agricultură, muncă manuală; comerţ şi industrie, respectiv ocupaţiuni intelectuale. Membrii aderenţi primeau contra cost, un carnet de membru şi o insignă cu butonieră a F.R.N.[38].

Într-o cuvântare, Constantin Argetoianu punea trei condiţii obligatorii fiecărui membru aderent: "întâi, trebuie să se desfacă de legăturile cu trecutul politicianist; apoi, să se încadreze în crezul şi principiile Frontului; şi, esenţial, alături de acţiunea politică, să pornească o acţiune demoralizatoare, o misiune de apostoli"[39]. Capitolul al II-lea din regulament statua organizarea forului superior al F.R.N. Conducerea Frontului era asigurată de un Consiliu Superior Naţional acesta era alcătuit din 150 membri, numiţi prin decret regal pe o perioadă de 2 ani (câte 50 pentru fiecare categorie profesională constituţională). Dintre aceştia, 24 de membrii (câte 8 pentru fiecare categorie) formau Directoratul, organ permanent de conducere. Directoratul coordona şi îndruma mersul organizaţiei şi rezolva situaţiile de urgenţă, membrii săi trebuind să exprime cu exactitate capacitatea de muncă şi creaţie a elitelor naţiunii". Dacă Directoratul era executivul partidului, Consiliul Superior Naţional era organul său deliberativ. Avea printre atribuţiile sale: formularea direcţiilor politice ale F.R.N., aprobarea candidaturilor pentru alegerile parlamentare, administrative

[34] Constantin Hamangiu, *op. cit.*, p. 13;
[35] Arh. N.I.C., Fond F.R.N., 2/1939, f. 154;
[36] Constantin Hamangiu, *op. cit.*, p. 13;
[37] Armand Călinescu, *Noul regim...*, p. 99;
[38] Arhivele Naţionale Suceava (A.N.S.), Fond Primăria Suceava, 5/1939, f. 53;
[39] *Universul* din 26 octombrie 1939, p. 9;

sau profesionale, prezentarea către guvern a observaţilor sale referitoare al administraţia statului[40]. Printre membrii săi aleşi de rege, pe 25 ianuarie 1939, figura în Directorat Armand Călinescu, Gheorghe Flondor, C. Argetoianu, Petre Andrei, Mihail Ghelmegeanu, V, Iamandi, Grigore Gafencu, I. Gigurtu, V.V. Tilea, V. Slăvescu, Mircea Cancicov, Mihail Ralea ş.a.[41]. Pe 21 ianuarie 1939 apărea o anexă ce completa Regulamentul Lege pentru înfiinţarea F.R.N. şi prin care să hotăra creşterea numărului directorilor de la 24 la 30, fiind şi membrii ai consiliului Superior Naţional[42].

Capitolul următor din Regulament stabilea organele de execuţie şi statul acestora: secretariatul general; secretarii de Tineret, de judeţ, de plasă şi comunali. Secretariatul general şi cel de ţinut aveau câte trei membri (câte unul pentru fiecare categorie profesională), numiţi tot prin decret regal, pe 2 ani. În acelaşi timp, cei trei membri ai secretariatului judeţean erau desemnaţi dupa norme de conduită fixate la nivelul fiecărui ţinut. La nivelul inferior, plasele şi comunele aveau câte un singur secretar, cel de plasă numit, cel de comună doar confirmat de secretarul de Ţinut. Se constată astfel, o dependenţă ierarhică strictă, secretariatele de ţară fiind lăsate la bunul plac al organizaţiei de Ţinut. Municipiul Bucureşti dobândise statutul unui ţinut având trei secretari generali, fiind împărţit în 4 sectoare, fiecare cu câte un secretariat echivalent celui judeţean[43].

A fost întocmit şi un program al activităţii secretarilor F.R.N. pentru fiecare nivel. Astfel, secretarii generali se ocupau de monitorizarea întregii activităţi a secretariatelor F.R.N., studiind rapoartele, dările de seamă sau diversele situaţii venite din ţară. Secretarii ţinutali făceau legătura între secretariatele generale şi cele de judeţ contabilizând activitatea din Ţinut. Tot ei se ocupau de vizitele în teritoriu, de inspecţii ca şi de întrunirile periodice[44]. Secretarii judeţeni întocmeau listele cu instituţiile şi membrii înscrişi, pe categorii profesionale sau pe criterii etnice. Erau împărţiţi pe categorii, fiecare având activităţi specifice domeniului lor (supravegherea activităţilor agricole, distribuirea produselor monopolizate, întocmirea de broşuri de propagandă etc.)[45]. De probleme asemănătoare se ocupau şi secretarii de plasă la nivelul respectiv. Celor comunali nu le rămânea decât să se ocupe de probleme locale[46]. Pentru o mai bună organizare s-a impus şi un orar de lucru al acestor

[40] Constantin Hamangiu, *op. cit.*, p. 14;
[41] *Suceava*, din 26 ianuarie 1939, p. 5;
[42] Constantin Hamangiu, *op. cit.*, p. 14-15;
[43] Ibidem, p. 15;
[44] Arh. N.I.C., Fond F.R.N., 17/1939, f. 5;
[45] Ibidem, f. 6-10;
[46] Ibidem, f. 11;

secretariate după cum urmează: luni-duminică 8-13, marţi şi vineri şi între 16^{30}-19^{30}, iar a doua zi după sărbătorile legale între 15-20[47]. Astfel, s-a ajuns ca un partid politic să aibă un program de activitate şi un orar ca ale unei instituţii publice.

Articolele 23-24, reglementau atribuţiile care reveneau în sarcina secretarilor. Printre acestea se numărau supravegherea activităţii în cadrul Frontului, culegerea de informaţii din teritoriu, efectuarea unor activităţi de propagandă, de secretariat şi, nu în ultimul rând, obligaţia întrunirilor periodice "pentru coordonarea măsurilor de îndrumare şi control". Totodată, se aminteşte obligativitatea purtării uniformei F.R.N. pentru funcţionarii statului, pentru membrii formaţiunilor auxiliare şi cei cu însărcinări speciale, membrii ai Frontului, şi purtarea facultativă a uniformei pentru restul frontiştilor[48].

S-a procedat apoi la organizarea propriu-zisă a secretariatelor F.R.N., aceasta făcându-se în două etape. Mai întâi s-au convocat sfaturile judeţene în vederea constituirii birourilor; ulterior au fost numiţi preşedinţii şi secretarii de plasă şi comună[49]. Din primul secretariat general al Frontului făceau parte V. Moldovan, reprezentantul Agriculturii, V. Vâlcovici, la Industrie şi Comerţ şi S. Dragomir, reprezentantul Ocupaţiunilor Intelectuale[50]. Dacă organizarea F.R.N. la nivel central sau în capitalele de Ţinut s-a derulat fără probleme, la nivelul localităţilor ţării şi mai ales în mediul rural, aceasta a avut de înfruntat mari greutăţi. Printr-un ordin al secretariatului general au fost convocaţi toţi preşedinţii "corpurilor, colegiilor şi asociaţiilor de profesionişti intelectuali" pentru a-şi desemna reprezentanţii în judeţele ţării[51]. Candidaţii au prezentat o fişă personală care dovedea, între altele, ce demnităţi şi însărcinări publice au avut, în ce partide politice au fost înscrişi şi când au aderat la F.R.N.[52]. O lună mai târziu, în martie 1939, rezidenţii regali au participat la şedinţa Consiliului Naţional în vederea soluţionării problemelor legate de organizarea şi administrarea formaţiunilor F.R.N. şi trecerea la discuţii legate de filialele locale – semn că la nivel de Ţinut organizarea era încheiată. De altfel, în luna martie 1939 au avut loc o serie întreagă de şedinţe ale secretarilor F.R.N., la Bucureşti sau în ţinuturi. Administraţia Căilor Ferate au acordat permise gratuite pe mijloacele de transport ale sale participanţilor la întruniri[53]. Ulterior

[47] Ibidem, 141/1939, f. 67;
[48] Constantin Hamangiu, *op. cit.*, p. 15;
[49] Arh. N.I.C., Fond Casa Regală, vol. III, 82/1938, f. 1;
[50] *Suceava* din 28 ianuarie 1939, p. 1;
[51] A.N.S., Fond Prefectura judeţului Suceava, 75/1939, f. 134;
[52] Ibidem, f. 136;
[53] Arh. N.I.C., Fond F.R.N., 6/1939, f. 78;

s-a creat un fond la dispoziţia fiecărui secretariat, din care se luau bani pentru deplasări[54]. Pentru înlesnirea raporturilor cu ţinuturile şi judeţele s-a destinat ziua de marţi a fiecărei săptămâni pentru aceste şedinţe[55].

În cadrul unei alte şedinţe a secretarilor de ţinuturi şi judeţe ale F.R.N. (organizată pe 26 octombrie 1939 şi prezidată de prim-ministrul în exerciţiul, C. Argetoianu), cu ocazia lărgirii în mediul rural a activităţii partidului, se ridica problema completării cadrelor secretariatelor F.R.N. cu secretarii de plasă şi de comună. C.C. Giurescu, ministrul F.R.N., a ţinut o cuvântare prin care lansa o serie de instrucţiuni privitoare la modul de desemnare a secretarilor de plasă şi de comună: "Trebuie să fie înscris în F.R.N. şi total leal noii orânduiri, să fie bun în profesia sau meseria sa şi să fie popular sau să aibă un minim de popularitate"[56]. Dar în mediul rural, apatia, ignoranţa, lipsa de motivaţie şi mai ales de fonduri erau tare mult mai greu de înlăturat. Aşa se face că în unele localităţi nici până la prăbuşirea regimului carlist nu vor prinde viaţă unităţi frontiste.

Un capitol special din **Regulamentul Lege pentru înfiinţarea Frontului Renaşterii Naţionale** se ocupa de pedepsele disciplinare, acestea fiind: avertismentul, interdicţia portului uniformei şi insignelor, suspendarea temporară şi excluderea definitivă (Art. 29). Pedepsele erau aplicate de către secretariatele judeţene pentru membrii din subordine. Pentru abaterile secretarilor de orice grad, forul de judecată era Directoratul ce alcătuia un juriu de onoare. Exista şi posibilitatea apelului celui judecat, apel adresat la organele ierarhice superioare judecătorului. Pentru membri care se făcea dovada că activează în asociaţii politice secrete, exista pedeapsa excluderii şi judecarea conform legilor în vigoare (Art. 30)[57].

Regulamentul F.R.N. se încheia cu o serie de *Dispoziţii finale* (Art. 31-37) precum: Frontul era declarat persoană juridică, putea deţine sau achiziţiona bunuri, putea organiza întreprinderi cu caracter economic din fonduri proprii obţinute din cotizaţii, donaţii sau venituri din întreprinderile proprii[58]. Era bine cunoscută în epocă donaţia lui Mihail Bolintineanu în valoare de 100.000 lei drept donaţie personală pentru organizarea F.R.N.[59]. Mulţi s-au înscris în F.R.N. tocmai pentru a-şi găsi o slujbă. Din bugetul partidului, un secretar de ţinut primea 10.0000 lei pe lună[60], unul de judeţ 8.000 lei[61], iar o dactilografă între

[54] Ibidem, f. 97;
[55] *România* din 22 martie 1939, p. 5;
[56] *Universul* din 26 octombrie 1939, p.
[57] Constantin Hamangiu, *op. cit.*, p. 15;
[58] Ibidem, p. 15;
[59] *România* din 9 noiembrie 1939, p. 16;
[60] Arh. N.I.C., Fond F.R.N., 148/1939, f. 10;

2.900 şi 3.900 lei lunar[62]. Acest lucru avea să transforme încet F.R.N-ul dintr-un partid politic într-un aparat administrativ fără eficienţă.

Articolul 32 prevedea înfiinţarea unor unităţi auxiliare de Gardă Naţională conduse după un regulament special. În 5 aprilie 1939 a fost dat ordinul de înfiinţare a acestor gărzi; ele urmau "să constituie un corp de elemente alese care concură la ridicarea nivelului intelectual şi economic al întregii populaţiuni, dând concurs tuturor instituţiilor care lucrează în acest scop"[63]. Unităţi auxiliare puteau alcătui şi femeile dar lor li se încredinţau numai misiuni determinate.

Totodată era prevăzut şi jurământul de credinţă pe care aderenţii la F.R.N. trebuiau să-l rostească în cadrul unei ceremonii (Art. 34).

"Jur credinţei M. S. Regelui Carol al II-lea
Jur dragostea şi jertfă Patrie românească
Jur ascultare şi supunere Frontului Renaşterii Naţionale
Aşa să-mi ajute Dumnezeu".

Articolul următor conţinea deviza F.R.N.: "Regele şi Naţiunea, Munca şi Credinţa"[64]. De altfel partidul era înzestrat şi cu un bogat repertoriu de cântece propagandistice ca: „Imnul Frontului Renaşterii Naţionale"; „Marşul F.R.N."; „Ruga F.R.N"; „Vremuri noi"; „Marşul Gărzilor Naţionale" care însoţeau ceremoniile oficiale[65]. Un articol separat, Art. 36, se ocupa de salutul membrilor Frontului, salut care consta în ridicarea braţului drept la nivelul umărului şi pronunţarea formulei "Sănătate!"[66]. Regele Carol al II-lea avea să spună despre acest salut că "are ceva simbolic în el, arată către soare, în sus, tot mai sus, parcă grăieşte: Excelsior"[67]. Dar această formulă de salut a dat naştere la situaţii hilare. De exemplu, printr-o adresă din 9 mai 1939, Ministerul Lucrărilor Publice şi Comunicaţiilor anunţa imposibilitatea folosirii salutului de către membrii Regiei C.F.R. Această stare de lucru se datorează faptului că "ridicarea mâinii drepte sus la organele C.F.R. de linie înseamnă drum liber pentru plecarea trenului, iar ridicarea mâinii mai puţin s-ar putea înţelege că se dă semnalul pentru mers încet". Din această cauză s-a dispus folosirea salutului

[61] Ibidem, f. 19;
[62] Ibidem, f. 3;
[63] A.N.S., fond Primăria Suceava, 5/1939, f. 63;
[64] Constantin Hamangiu, *op. cit*, p. 15;
[65] Arh. N.I.C., Fond F.R.N., 29/1939-1940, f. 2;
[66] Constantin Hamangiu, *op. cit*, p. 15;
[67] Carol al II-lea, *Însemnări zilnice 1937-1951, vol. II (13 noiembrie 1938 – 15 decembrie 1939)*, ediţia Nicolae Rauş, 1997, p. 93;

militar pentru membrii F.R.N. de la Căile Ferate aflaţi în timpul serviciului[68]. Probabil, datorită nerespectării sau nefolosirii salutului în numeroase cazuri, un an mai târziu s-a dat ordin de salut obligatoriu pentru toate cadrele, în ordine ierarhică. Motivaţia ordinului respectiv era că: "obligativitatea salutului membrilor dintr-o altă ierarhie izvorăşte dintr-un sentiment de bună cuviinţă şi de respect al uniformei care se bazează exclusiv pe educaţie"[69]. Formula de salut era însoţită de: „domnule Comandant" când un membru se adresa unui superior şi „domnule Camarad" în cazul unui inferior ierarhic[70].

Un ultim articol al Regulamentului F.R.N. stabilea sediul central al partidului în Capitală, în Palatul Camerei Deputaţilor[71].

Imediat după publicarea Decretului regal din 16 decembrie 1938 a început campania de înscrie în F.R.N. Pe lângă cei 50 de membrii fondatori, încă din prima zi s-au înregistrat circa 5.000 de adeziuni[72]. Timp de câteva zile, înscrierile s-au făcut într-un ritm lent, pentru ca, după 1 ianuarie 1939 să se declanşeze o adevărată goană către oficiile de înscriere, fiecare înţelegând că neaderarea la organizaţia politică oficială ar duce la pierderea pâinii. Astfel s-a ajuns, în câteva săptămâni, la impresionanta cifră de 3 milioane şi jumătate de înscrişi.

Acestei campanii i-a fost supusă şi întreaga presă românească, zilnic publicându-se cereri de înscriere, semnături ale personalităţilor din toate domeniile care aderau la "spiritul" F.R.N. Din toate zonele geografice, din toate domeniile, din rândul întregii palete politice veneau cereri de înscriere, însoţite de cuvinte de laudă la adresa noului partid. Frontul a beneficiat de un organ de presă propriu, ziarul „România" sub redacţia scriitorului Cezar Petrescu. Între decembrie 1938 şi iunie 1940, cât a existat Frontul, ziarul a publicat articole apologetice, însemnări ale personalităţilor din partid, liste cu membrii înscrişi, acţiuni ale F.R.N şi ale Gărzilor Naţionale etc. În realitate întreaga mass-media românească era supusă unui sever control. Din 14 februarie 1938 funcţiona un serviciu de cenzură pe lângă Ministerul de <interne (înfiinţat încă din 1933). Unele ziare au fost desfiinţate, altele au fost confiscate, majoritatea fiind obligate să publice articole despre partidul unic. Ziarele primeau instrucţiuni şi normative care notificau ce subiecte erau tabu sau cum trebuiau tratate anumite teme. Cenzura nu era exercitată numai asupra presei interne, un birou special citind şi presa străină care intra în ţară. Au fost organizate şi organisme specializate în supravegherea cărţilor româneşti şi străine sau a filmelor din

[68] A.N.S., Fond Prefectura judeţului Rădăuţi, 8/1939, f. 47;
[69] Idem, Fond Primăria Suceava, 3/1940, f. 5;
[70] Arh. N.I.C., Fond F.R.N., 141/1940, f. 73;
[71] C. Hamangiu, *op. cit.*, p. 15;
[72] Livia Dandara, *op. cit.*, p. 91;

cinematografe[73]. Presa românească prelua reacţiile mass-media din străinătate care erau favorabile la adresa Frontului carlist. Astfel, revista "Great Britain and the East" înţelegea că F.R.N. "a dărâmat zăgazurile ce despărţeau până ieri partidele politice din România", comentând favorabil impresionantul număr de opţiuni pentru F.R.N.[74]. „O revoluţie regală şi naţională" comenta cotidianul „Istambul" actele regelui Carol al II-lea care „a realizat o învoire între noţiunile de autoritate şi liberalism, a restabilit ordinea şi a asigurat ţării un prestigiu pe care nu l-a avut niciodată înainte [...] Cele 25 de partide politice a căror ceartă sfâşia ţara au dispărut topindu-se în organizaţia creată de Rege, denumită Frontul Renaşterii Naţionale"[75]. Cunoscuta revistă franceză „d'Illustration" a dedicat numeroase pagini noilor stări de lucruri din România, considerând-o „o ţară de renaştere naţională şi de revoluţie regală"[76]. Cotidianul „Le Temps" notează că F.R.N. „organizaţia care stă la baza regimului actual [...] va permite să menţină contact cu masele populare şi săle îndrumeze pe calea uniunii naţionale"[77]. Revista italiană „L'Intrasigeant" explică temeiul F.R.N.-ului: „mişcare care reprezintă interesele statului şi ale naţiunii"[78]. În interviul acordat de Armand Călinescu ziarului francez "Paris-soir" se spunea că "F.R.N. este ca formulă şi sens absolut românesc. Insist asupra acestui punct. Persoanele care pretind să găsească în el asemănări şi analogii cu unele organizaţii din străinătate fac o greşeală. Fondul mişcării noastre şi spiritul ei sunt ieşite din pământul nostru, din chiar condiţiile noastre de viaţă, din necesităţile noastre şi mai ales din aspiraţiile noastre naţionale"[79]. Un interviu asemănător a acordat Constantin C. Giurescu cotidianului „Deutsche Allgemeine Zeitung" vorbind despre numărul mare de aderenţi[80]. Modalitatea de înscriere era relativ simplă: organizaţi la locul de muncă, întregul colectiv al unei instituţii trimitea o cerere, iniţial prefecţilor de judeţ sau primarilor rurali, ulterior secretarilor F.R.N. Cererea suna tipic: "respectuoşii subsemnaţi /.../ cu onoare vă rugăm să binevoiţi de a ne autoriza să ne înscriem în F.R.N."[81]. desigur, înscrierile puteau fi şi individuale. În lunile ianuarie şi februarie s-au înscris în Front majoritatea funcţionarilor publici ai statului, inginerii, profesorii universitari şi secundari,

[73] Dumitru Hâncu, *Faţa văzută şi ce nevăzută a istoriei*, în *MI*, nr. 8, august 1991, p. 74;
[74] *Suceava* din 29 ianuarie 1939, p. 4;
[75] *România*, din 5 august 1939, p. 1;
[76] Idem din 31 august 1939, p. 5;
[77] Idem din 9 martie 1940, p. 16;
[78] Idem din 2 martie 1940, p. 16;
[79] Pamfil Şeicaru, *op. cit.*, p. 403; M. Muşat, Ion Ardeleanu, *op. cit.*, p. 902;
[80] *România* din 9 septembrie 1939, p. 5;
[81] A.N.S., Fond Prefectura judeţului Suceava, 75/1939, f. 141;

personalul sanitar etc. Rând pe rând s-au înscris personalul Ministerului Afacerilor Străine, Ministerul Agriculturii şi Domeniilor. Ministerul Finanţelor, Casa Autonomă a Monopolului, Arhiepiscopia Catolică, Institutul Geografic Militar[82], Ministerul Economiei Naţionale, Camerele de comerţ şi industrie[83], Uniunea generală a micilor industriaşi şi meseriaşi patroni cu unele filiale[84]. S-au mai înscris salariaţii de la Uzinele Hunedoara, exploatările miniere, bursa de mărfuri[85], Ministrul Aerului şi Marinei[86], Poliţia, Casa centrală a asigurărilor sociale, Ministerul Comerţului Exterior şi cel al Afacerilor Străine[87]. Cereri de înscriere şi jurământul de credinţă au depus salariaţii de la Uzinele Chimica Române[88], de la oficiile P.T.T.[89], de la Industria Iutei şi Fabrica Bragadiru[90], Tribunalul Ilfov[91], Academia Naţională de Educaţie Fizică[92], de la Atelierele C.F.R.[93]. S-au mai înscris breslele şi sindicatele muncitorilor[94], pensionarii[95], personalul penitenciarelor[96], sau Conventul Mănăstirilor[97]. Numărul mare de înscrieri – 3.500.000 – i-a făcut pe guvernanţi să creadă în succesul Frontului, dar majoritatea s-au înscris pentru a nu-şi pierde slujbele s-au pentru a obţine unele avantaje. Acest fapt se poate constata din câteva exemple amintite de ţărănistul Ion Hudiţă în Jurnalul său. Referindu-se la foşti colegi de partid el observa că medicii Vasile Rîşcanu şi Grigore Popa s-au înscris în F.R.N. pentru a obţine mandatul de deputat şi postul de efori al averilor Spitalului Sf. Spiridon. Gheorghe Zane şi Traian Ionaşcu au trecut de partea regimului pentru a face parte din <Consiliul de administraţie al uzinelor comunale şi al Creditului Urban[98]. Un alt ţărănist, Onofrei Lunguleac s-a înscris „numai ca să-şi salveze societatea lui de transport şi nu are nici o tangenţă morală sau politică cu

[82] Arh. N.I.C., Fond F.R.N., 29/1939, f. 1 şi urm.;
[83] Ibidem, 30/1939, f. 1 şi urm.;
[84] Ibidem, 13/1939, f. 1 şi urm.;
[85] Ibidem, 32/1939, f. 1 şi urm.;
[86] Ibidem, 34/1939, f. 1 şi urm.;
[87] Ibidem, 37/1939, f. 1 şi urm.;
[88] Ibidem, 613/139-1940, f. 1 şi urm.;
[89] Ibidem, 618/1939-1940, f. 1 şi urm.;
[90] Ibidem, 620/1939-1940, f. 1 şi urm.;
[91] Ibidem, 628/1939-1940, f. 1 şi urm.;
[92] Ibidem, 684/1939-1940, f. 1 şi urm.;
[93] Ibidem, 722/1939-1940, f. 1 şi urm.;
[94] A.N.S., Fond Primăria Suceava, 4/1939, f. 14;
[95] Ibidem, f. 42;
[96] Ibidem, f. 11;
[97] Ibidem, f. 70;
[98] Ioan Hudiţă, *Jurnal politic*, ediţie Dan Berindei. Iaşi, 1998, p. 71;

actualul regim[99]. Despre Adrian Brudariu autorul Jurnalului spunea că a ajuns deputat F.R.N. după un lung „vagabondaj politic" de la socialişti la liberali şi apoi la naţional-ţărănişti[100]. Nicolae Iorga, deşi iniţial a protestat vehement împotriva F.R.N., fiind măgulit de rege a acceptat să intre în partid afirmând că „tot mai bine cu un rege care face pe Codreanu, decât un Codreanu care vrea să facă pe regele"[101]. Marea majoritate a acestor aderenţi, doar cu numele, se regăseau de obicei în rândul celor care aplaudau orice mesaj al tronului. „Oamenii se obişnuiseră şi nu se mai mirau. Erau mulţumiţi că aveau din ce trăi, ferească Dumnezeu de mai rău! Deocamdată, dintr-un salariu, se puteau cumpăra 100 kg de carne sau o tonă de cartofi, 2000 de ouă sau 4 tone de lemne, 100 kg de ulei sau 10 perechi de pantofi. Era încă bine!"[102]. Acesta era spiritul F.R.N.-iştilor de rând. Autorităţile din Ţinutul Dunărea de Jos au sesizat forurile superioare de rezerva opiniei publice faţă de F.R.N. Printre cauzele acestei stări de lucruri se aminteau: lipsa propagandei la toate nivelele, imposibilitatea sau greutatea de a-şi procura uniformele, lispa unor spaţii pentru birouri pentru întruniri. De exemplu, în oraşul Galaţi, din 380 funcţionari de stat înscrişi în F.R.N. doar 25 aveau activitate de partid[103]. Au existat şi cazuri când unele autorităţi s-au opus cu bună ştiinţă organizării F.R.N. Primarul localităţii Horezu a împiedicat corespondenţa F.R.N să ajungă la destinaţie, deşi era membru de partid[104]. Unii secretari F.R.N. din judeţul Filiaş s-au opus organizării unor întruniri de partid în judeţ. Notarul public din Ţânţăreni, membru F.R.N a declarat chiar că „nu recunoaşte nici pe secretarul F.R.N. şi nici pe comandantul Gărzii Naţionale" lăsând să se înţeleagă că are alte preferinţe politice[105]. Pentru a spori numărul de aderenţi, propaganda frontistă a intrat şi în curtea bisericii. Într-o ţară în care patriarhul era primministru, mitropolitul Moldovei I.P.S.S. Nicodim îndemna clerul să adere la F.R.N. „în toate timpurile, de la începutul istoriei poporului român, ori de câte ori s-au pornit mişcări de redeşteptare naţională, având drept lozincă dragostea neclintită în Biserică, Ţară şi Domn, preoţii noştri au mers în fruntea noroadelor propăvăduind adevărul şi luminând sufletele"[106]. La rândul său, încă din şedinţa

[99] Ibidem, p. 160;
[100] Ibidem, p. 98;
[101] Petre Ţurlea, *op. cit.*, p. 68;
[102] Ecaterina Rădoi, *Viaţa regelui Mihai I.* Bucureşti, 1998, p. 94-95;
[103] Arh. N.I.C., Fond F.R.N. 234/1939, f. 56;
[104] Ibidem, 92/1940, f. 31;
[105] Ibidem, f. 28;
[106] *România* din 2 iulie 1939, p. 8;

comună a protoereilor din Bucovina, din 21 ianuarie 1939, mitropolitul Visarion şi-a adus contribuţia cerând clerului din eparhia sa să se înscrie în F.R.N.[107].

Situaţia înscrierilor în mediul rural era însă alta. Aici, lipsa entuziasmului (nu putem vorbi nici măcar de unul "interesat") explică absenţa locuitorilor satelor de pe listele deschise la sediile primăriilor sau în secretariatele F.R.N. Această stare de lucruri poate fi ilustrată de câteva exemple. Într-o adresă din arhivele F.R.N. ale judeţului Rădăuţi se explică numărul mic de aderenţi "datorită faptului că populaţia încă nu este eficient edificată asupra rostului acestui partid"[108]. A doua notă nu lasă loc de explicaţii: "locuitorii din comuna Calafindeşti nu s-au înscris până în prezent, spunând că lor le este bine acuma şi că alta nu le trebuie"[109]. Cifrele exacte demonstrează că cele mai multe adeziuni au venit în primele două luni, pentru ca, după aceea, înscrierile să se facă tot mai rar şi individual, doar atunci când o persoană a simţit nevoia să se înscrie pentru a-şi păstra sau obţine un beneficiu. O statistică din 26 iunie 1939 a populaţiei (peste 23 de ani) înscrisă în Plasa Dragomirna se prezintă astfel:

	Denumirea comunei	Membrii înscrişi	Numărul de locuitori
1	Adâncata	248	-
2	Burdujeni	547	1446
3	Călineşti	303	1067
4	Dănila	294	930
5	Dărmăneşti	371	1794
6	Iţcani gară	522	1042
7	'Iţcanii Noi	301	341
8	Lipoveni	119	328 (doar 4 români)
9	Măriţei	205	1298
10	Mitocu Dragomirnei	539	1668
11	Pătrăuţii Sucevei	506	2202
12	Romaneşti	372	1096
13	Şcheia	329	804
14	Mihoveni	440	875
15	Şerbăuţi	211	1606

Dintr-un total de 16.497 de locuitori cu vârsta peste 23 de ani (fără Adâncata) erau înscrişi 5.307 membri, între care: români – 4227 bărbaţi şi 74

[107] *Suceava* din 3 ianuarie 1939, p. 5;
[108] A.N.S., Fond Prefectura judeţului Rădăuţi, 8/1939, f. 18;
[109] Ibidem, 9/1939, f. 37;

femei; germani – 420 bărbaţi şi 290 femei; maghiari – 34 bărbaţi; ruşi – 115 bărbaţi; ruteni – 63 bărbaţi; poloni – 3 bărbaţi; evrei – 3 bărbaţi; alţii – 78 bărbaţi. Erau, aşadar, 4.943 de bărbaţi înscrişi faţă de doar 364 de femei[110]. Diferenţa se explică prin faptul că majoritatea femeilor din mediul rural erau casnice şi nu aveau nici o motivaţie pentru a se înscrie. O situaţie asemănătoare s-a înregistrat şi în cazul membrilor F.R.N. aparţinând "Lumii I.O.V.". Pe 11 ianuarie 1939 s-a constituit un Comitet Central de iniţiativă pentru înscrierea invalizilor, orfanilor şi văduvelor de război (I.O.V.)[111]. Spre sfârşitul anului 1939, de exemplu, în comuna Măriţei, dintr-un număr de 4 invalizi şi 27 văduve de război s-a înscris doar un singur invalid![112]. Au existat şi situaţii când unor persoane le-au fost refuzate cererile de înscriere. Acest organism politic al F.R.N. a avut de la început de suferit datorită unor lacune organizatorice. De exemplu, un tânăr licenţiat în drept a solicitat o slujbă în administraţia publică dar a fost refuzat pentru că nu era membru F.R.N., ori calitatea de membru nu se putea obţine decât dacă aparţinea unei categorii profesionale. Cu aceeaşi problemă s-a confruntat şi un proaspăt absolvent al Şcolii de Arte şi Meserii. O tânără contabilă nu a fost înscrisă în front pentru că nu avea vârsta de 21 de ani, pierzându-şi astfel sericiul[113]. Într-un referat al F.R.N. se amintea că 90% din cazurile asemănătoare au rămas nerezolvate[114]. În aceeaşi problemă, a înscrierii în F.R.N. s-a creat funcţia de comisar general pentru minorităţi. Titularul acestui post, Silviu Dragomir, a purtat tratative cu reprezentanţii minorităţilor pentru aderarea la F.R.N. „Am chemat şi am primit în Frontul Renaşterii şi minorităţile etnice conlocuitoare. Acest fapt nu trebuie să surprindă, ci el este menit să ilustreze şi concepţiunea politică şi spiritul propriu al românilor" afirma Ar. Călinescu[115]. În urma discuţiilor avute de Silviu Dragomir cu minorităţile s-a hotărât ca acestea să intre în Front, în secţii separate „pentru scopuri culturale, economice şi opere sociale". Minorităţile „mai importante" şi-au trimis reprezentanţii în Directorat şi Consiliul Superior Naţional[116]. Pe 14 ianuarie 1939 Uniunea Germanilor din România s-a înregistrat în F.R.N. Helmut Wolff a intrat în Directoratul partidului, iar Hans Hedrich, Otto Broneske, Hans Kaufnes şi Peter Anton în Consiliul Superior Naţional[117]. Pe 17 ianuarie 1939,

[110] Idem, Fond Prefectura judeţului Suceava, 75/1939, f. 31;
[111] Ibidem, f. 91;
[112] Ibidem, f. 143;
[113] Arh. N.I.C., Fond F.R.N., 7/1939, f. 240;
[114] Ibidem, f. 248;
[115] Armand Călinescu, *Noul regim...*, p. 96;
[116] Livia Dandara, *op. cit.*, p. 117;
[117] *Suceava* din 15 ianuarie 1939, p. 6;

reprezentanţii minorităţii maghiare s-au încadrat în Front, Nicolae Banffy, Paul Szasz şi Gheorghe Bethlen intrând în Consiliul deliberativ[118]. Ziarul maghiar "Pesti Naplo" făcea apel la maghiarii din România să se înscrie în partid pentru că "ungurii ar realiza de data aceasta un acord nu cu un partid politic ci cu însuşi statul român"[119]. Minoritatea bulgară, condusă de Nicolaev Enciu, a aderat pe 17 martie 1939[120]. Minoritarii ucraineni au semnat adeziunea la F.R.N încă din ianuarie, dar abia pe 6 octombrie s-au organizat în secţie separată, trimiţând în C.S.N. patru membri. Liderul acestora, Vladimir Zalozieţki, era parlamentar încă din iunie 1939 pe listele acestei minorităţi[121]. Consiliul Naţional Polon, prezidat de Titus Czerkawski, şi-a anunţat adeziunea în F.R.N. pe 9 ianuarie 1939, cerând tuturor etnicilor poloni să facă acelaşi lucru[122]. Ultimii care s-au organizat în „organism propriu pentru scopuri culturale, economice şi opere sociale" au fost minoritarii ruşi, conduşi de Nicolae Clocacev şi Nicolae Alfeevschi[123]. Minoritatea turcă a refuzat să se organizeze în secţie separată, prin repetate declaraţii de lealitate a cerut să fie înglobată în marea masă a cetăţenilor români, ei nedorind să fie consideraţi minoritari[124]. Nu toţi reprezentanţii minorităţilor s-au bucurat de această situaţie. Deşi oficial nu era împiedicat nimeni să se înmatriculeze în Frontul unic, evreii au întâmpinat greutăţi. Scriitorul Mihail Sebastian a notat în Memoriile sale următoarea însemnare:

„- Domnule ministru, a venit adeziunea Societăţii Scriitorilor la Frontul Naţional, dar sunt câteva nume penibile.

- Care?

- Mihail Sebastian, Sergiu Dan... Ce e de făcut?

- Cunoşti ordinele. Nu putem compromite mişcarea. Şterge-i.

Şi într-adevăr ne-a şters"[125].

Ulterior a fost primit în partid în baza unei cereri individuale. Aceleaşi probleme le-au avut şi românii creştini care au avut un părinte evreu[126]. Integrarea minorităţilor în Front trebuia să se dovedească atât caracterul unitar al statului român cât şi relaţiile de colaborare între toţi cetăţenii români, indiferent de apartenenţa etnică, într-un moment când se punea tot mai mult

[118] Idem din 19 ianuarie 1939, p. 1;
[119] Idem din 28 ianuarie 1939, p. 4;
[120] Idem din 17 martie 1939, p. 1;
[121] *Neamul Românesc* din 8 octombrie 1939, p. 2;
[122] *Suceava* din 9 ianuarie 1939, p. 1;
[123] *Neamul românesc* din 5 noiembrie 1939, p. 5;
[124] Arh. N.I.C., Fond F.R.N., 24/1940, f. 40-41;
[125] Mihail Sebastian, *Jurnal 1935-1944*, ediţie Gabriela Omăt. Bucureşti, 1996, p. 193;
[126] Arh. N.I.C., Fond F.R.N., 21/1940, f. 181;

accentuat problema integrării intelectuale a unor state europene şi desfiinţarea status-quo-ului interbelic. Totodată, Frontul trebuia să unească toate forţele politice şi sociale ale ţării, indiferent de orientare. Dar tocmai punctele de vedere diferite, chiar antagonice, ale diferitelor personalităţi sau grupări politice aveau să imprime regimului o linie oscilantă şi inconsecventă.

Următoarea etapă a organizării partidului a fost publicarea în Monitorul Oficial, pe 20 februarie 1939 a "Regulamentului asupra uniformei Frontului Renaşterii Naţionale", cu a cărui executare era însărcinat preşedintele Consiliului de Miniştri. Primii care şi-au confecţionat şi au îmbrăcat uniforma F.R.N. au fost miniştrii Ar. Călinescu, V. Iamandi, Mitiţă Constantinescu şi Mihai Ghelmegeanu la solemnitatea de Anul Nou – 1939 de la Palatul Regal[127].

Acest Regulament statua,in funcţie de gradul ierarhic, îmbrăcămintea cu tunică, cravată şi cămaşă albastră (în timpul verii costumul era de culoare albă), încălţămintea, semnele distinctive, tresele, brasarda tricoloră şi coifurile ce trebuiau purtate de fiecare membru. Se mai reglementa existenţa a două categorii de ţinute: ţinuta pentru funcţionarii statului sau ţinuta de toate zilele" – cu patru modele de uniforme – şi ţinuta de ţară – rezervată populaţiei rurale, care se reducea la costumul naţional, completat cu pieptar, insignă şi brasardă, cu însemnele F.R.N.[128] Tot în luna februarie, Direcţiunea Contabilităţii din cadrul Ministerului de Interne a luat măsuri pentru întocmirea caietelor de sarcini necesare obţinerii postavurilor pe 2-3 tipuri de calitate. Confecţionarea uniformelor a fost licitată de fabricile de stat şi cele furnizoare către armată, câştigătoare fiind firma "Postăvăria Română S.A."[129]. Elena Lupescu, interesată ca aceste uniforme să se confecţioneze în întreprinderile pe care le controla a tras sforile la această licitaţie. „Şi tunicile F.R.N.-ului erau cusute în fabricile lor, ca de altfel orice echipament standardizat, de la izmene la moletiere"[130]. Pe 24 noiembrie 1939 (apoi în mai 1940) s-a publicat "Regulamentul modificator al regulamentului asupra uniformei F.R.N." în care se dădeau detalii asupra semnelor distinctive şi decoraţiilor ce urmau să însoţească uniforma organelor superioare[131]. Pasionat de uniforme militare şi decoraţii, încă din tinereţe, Carol al II-lea n-a înţeles că această iniţiativă avea să fie cea mai criticată dintre toate pe care le-a luat din februarie 1938 până în 1940. Aceste modificări ale regulamentului l-au făcut pe Ion Hudiţă să exclame: „În timpul acesta la noi în ţară baba se piaptănă de toţi dracii! Carol, încurajat de înalţii săi sfetnici dintre

[127] Petre Ţurlea, *op. cit.*, p. 59;
[128] C. Hamangiu, *op. cit.*, p. 140-144;
[129] A.N.S. Fond Primăria Suceava, 4/1939, f. 54;
[130] E. Rădoi, *op. cit.*, p. 99;
[131] C. Hamangiu, *op. cit.*, partea a III-a, p. 2856-2857;

care nu lipsesc consilierii regali, cu mare experienţă în materie de decoraţii, Iorga, Argetoianu şi Vaida, studiază de zor un nou statut al decoraţiilor, forma, inscripţiile şi panglicile cu care se vor purta noile medalii Bene Merenti şi Crucea Bene Merenti! Dacă aceste lucruri n-ar fi publicate în toate ziarele de astăzi, lumea n-ar avea de unde şti cu ce se ocupă conducătorii statului nostru în aceste momente atât de tragice!"[132]

Pe 2 noiembrie 1939, Direcţiunea Administraţiei de Stat din cadrul ministerului de Interne a adus la cunoştinţă că "toţi funcţionarii superiori de la şefi de serviciu inclusiv, sunt obligaţi a purta uniforma F.R.N. în orele de serviciu precum şi în toate manifestările cu caracter oficial". Obligativitatea purtării unor astfel de uniforme a intrat în vigoare din 10 noiembrie 1939 pentru directorii şi funcţionarii superiori şi din 20 noiembrie a.n., pentru subdirectori şi şefii de serviciu[133]. Încă din mai 1939 preşedintele Consiliului de Miniştri a aprobat confecţionarea şi dotarea filialelor F.R.N. din fiecare judeţ cu câte 13 uniforme complete şi 40 pieptare pentru activităţile oficiale ale partidului[134].

Considerată de majoritatea drept una din cele mai ridicole iniţiative ale regulamentului, obligativitatea purtării uniformei a intrigat pe toată lumea. Unul din cei mai vehemenţi contestatori ai purtării uniformei a fost Nicolae Iorga, care spunea că "sunt gata să îmbrac uniforma F.R.N., însă în cap să mi se pună un coif cu ţeapă, în care să-l aşez pe ministrul de interne"[135]. El a refuzat să poarte uniforma argumentând: „cum îmi cereţi a purta o uniformă, trebuie să vă spun că nu o am şi boala mea de rinichi, după sciatică şi cu grele dureri de mijloc neuro-artrtice, nu-mi e îngăduit să port alt veşmânt decât unul civil cu întreită vestă de flanelă în tot timpul de iarnă"[136]. Până la urmă, nici Iorga nu a putut evita uniforma. Despre uniforma F.R.N. şi mai ales despre obligativitatea purtării ei, părerile contemporanilor pot fi surprinse din relatarea lui N.D. Cocea în jurnalul său: "se vor schimba pe ici pe colo, uniformele F.R.N. Spicherul ne-a dat amănunte precise. În loc de o dungă albastră, una stacojie. În loc de o vipuşcă sau de o stea ici, altele dincolo se vor mai adăuga, probabil, şi câteva noi culori în plus. Se vor mai cârpi, desigur, şi câteva panglici, broderii, trese, brandemburguri, pe deasupra. Până ce toţi membrii frontului acestuia de pomină vor fi în aparenţă, ceea ce sunt în realitate, paiaţele Maiestăţii Sale!"[137].

Deşi iniţial se interzise deschiderea unor credite bancare pentru achiziţionarea uniformelor, în 7 iulie 1939, hotărârea s-a abrogat. Un cont cu

[132] Ioan Hudiţă, *op. cit.*, p. 103;
[133] A.N.S. Fond Primăria Succava, 5/1939, f. 43;
[134] Idem, Fond Prefectura judeţului Câmpulung Moldovenesc, 11/1939, f. 2;
[135] Petre Ţurlea, *op. cit.*, p. 78;
[136] Ibidem, p. 79;
[137] N.D. Cocea, *Jurnal*, Bucureşti, 1970, p. 90;

suma de 74.000 lei s-a deschis dar s-a epuizat în câteva zile. În aceste condiţii, pentru a încuraja confecţionarea de uniforme, primăriile au acordat avansuri de salarii, reţinându-se apoi cote egale în 6 rate lunare[138]. În acelaşi timp, direcţia Caselor şi Fondurilor speciale, avizate de Ministerul de Interne, a pus la dispoziţia funcţionarilor un nou cont de 1.000.000 lei. Împrumuturile s-au făcut cu 2 giranţi şi cu dovedirea posibilităţii de a restitui suma împrumutată în 6 rate lunare şi egale[139]. Dar dacă un ministru câştiga peste 50.000 lei lunar, iar un subsecretar de stat peste 35.000 lei, 77,44% din numărul funcţionarilor primeau sub 5.000 lei[140]. Astfel, ei trebuiau să achite jumătate din salariul lunar pentru o uniformă fără ornamente. „Plătesc cu libertatea mea intimă o slujbă de 5.535 lei lunar! Nu ţi se pare cam mult?" se întreba Mihail Sebastian. „Uniforma asta, livreaua asta nu va anula orice semnificaţie morală, orice valoare morală din ce-am gândit, simţit şi scris? Şi mă gândesc că sunt scriitori care au murit pe rug pentru ca n-au vrut să cedeze mai puţin chiar"[141].

În oferta firmei "Postăvăria Rămână S.A." îşi găseau locul diverse tipuri de uniforme ale Frontului Renaşterii Naţionale după cum urmează:

Pentru Doamne Funcţionare	
1. Uniforma de stofă No. 4 şi căptuşeală	Lei 1.740
2. Uniforma de stofă No. 5 şi căptuşeală	Lei 1.998
Pentru domni Funcţionari	
1. Uniforma de stofă No. 8 şi căptuşeală	Lei 2.583
2. Uniforma de stofă No. 9 şi căptuşeală	Lei 2.830
3. Uniforma de stofă No. 10 şi căptuşeală[142]	Lei 3.334

Oferta a dat naştere la multe critici şi contestaţii din partea femeilor. Într-o adresă era expusă o serie de neajunsuri pe care le prezentau fustele ce aveau cute. Cutele erau pretenţioase pentru personalul de birou care lucra opt ore pe zi. Apoi, împricinatele fuste costau mai scump şi vara erau prea groase. Şi unele cadre didactice aveau o dificultate, se spunea în adresă: „profesoarele mai în vârstă şi grase vor fi obiect de glume răutăcioase din partea copiilor"[143].

[138] A.N.S. Fond Primăria Succava, 5/1939, f. 61;
[139] Ibidem, f. 62;
[140] Ioan Scurtu, Gheorghe Buzatu, *Istoria românilor în secolul XX (1918-1948)*. Bucureşti, 1999, p. 66-67;
[141] M. Sebastian, *op. cit.*, p. 202;
[142] A.N.S. Fond Primăria Succava, 4/1939, f. 56;
[143] Arh. N.I.C., Fond F.R.N., 171/1939, f. 143;

Atât dificultăţile organizatorice cât şi atitudinea populaţiei au făcut ca această iniţiativă să creeze mari probleme şi să se dovedească în final desuetă.

A fost încheiată o convenţie cu Monetăria Naţională pentru confecţionarea şi comercializarea, prin intermediul unităţilor de Gardă Naţională, a insignelor de membru F.R.N.[144] S-a căutat şi o soluţie de rezolvare şi pentru confecţionarea unor insigne brodate sau ţesute [145]. Astfel, firmele Petre Missalo, Gheorghe Fundănescu şi Socec confecţionau insigne brodate şi ţesute cu preţuri între 9 şi 90 de lei, iar Monetăria Naţională se ocupa de insignele şi paftalele metalice[146]. Se mai adăugau şi ornamentele pentru fiecare categorie de uniformă: brasarda, centura de pafta sau piele, epoleţii de categoriile I, II şi III, stele argintii sau aurii, nasturi cu iniţiale F.R.N. Acestea aveau preţuri variind între 47 şi 185 lei. La tranzacţionare se încheia un contract ce prevedea modul de livrare, posibilităţi de cumpărare şi eventuale reduceri de preţ[147]. Confecţionarea şi vânzarea acestor produse se făcea sub stricta supraveghere a Gărzilor F.R.N. pentru a se evita specula cu falsuri[148].

Odată realizat programul uniformelor, Carol al II-lea şi-a continuat opera de întărire a sistemului frontist şi de imprimare a caracterului de uniune naţională. Sprijinit "de cel mai bun element pe care l-am putut găsi în viaţa noastră politică"[149], Armand Călinescu, a grăbit elaborarea unei noi legi electorale. Oficializată pe 9 mai 1939, legea lăsa aparenţa unui caracter democratic, dar restrângea dreptul de vot, ridicând vârsta electoratului la 30 de ani. În schimb, acorda drept de vot femeilor pentru prima dată în ţara noastră. Aceste modificări erau clar îndreptate împotriva legionarilor. Tineri sub 30 de ani aveau mai cu seamă înclinaţii spre naţionalism şi extremism, în timp ce femeile erau în majoritate apolitice mergând „pe mâna bărbatului". Singura organizaţie politică legală, Frontul Renaşterii Naţionale a prezentat listele celor 462 de candidaţi, lăsând electoratului şansa să aleagă cei 258 de deputaţi. Aceştia erau împărţiţi conform criteriului corporatist, câte 86 pentru categoria a) agricultură şi muncă manuală, 86 pentru categoria b) comerţ şi industrie şi 86 pentru categoria c) ocupaţii intelectuale. Senatul era alcătuit din 88 de senatori aleşi, 88 de senatori numiţi de rege dintre favoriţii care n-ar fi câştigat alegerile şi un număr de senatori de drept ce erau în a 10-a legislatură. Circumscripţiile electorale au devenit ţinuturile, listele cu candidaţi fiind comune în toate

[144] A.N.S. Fond Primăria Suceava, 5/1939, f. 47;
[145] Ibidem, f. 48;
[146] Arh. N.I.C., Fond F.R.N., 6/1939-1940, f. 82;
[147] C. Hamangiu, *op. cit.*, partea I, p. 442-443;
[148] *România* din 13 octombrie 1939, p. 7;
[149] Carol al II-lea, *op. cit.*, p. 130;

judeţele unui ţinut[150]. Noii senatori erau în realitate subordonaţi executivului, fiind „doar deţinători actuali a unor înalte funcţii", Legea electorală prevăzând că pierdeau odată cu funcţia şi mandatul de senator de drept[151].

Campania electorală era simplă, candidaţii erau propuşi de secretariate şi aprobaţi de organele directoare al F.R.N. Fiecare candidat prezenta o fişă cu fotografia şi profesia sa, ca şi o garanţie de 15.000 lei. Panourile electorale prezentau afişele cu candidaţii grupaţi pe profesiuni, numele lor fiind făcute publice cu câteva zile înainte de ziua scrutinului[152]. Pentru liniştea campaniei electorale şi a zilelor de 1 şi 2 iunie 1939, în zilele de vot, funcţionarii administraţiei de stat, de la primari până la şefii posturilor de jandarmi (toţi membrii F.R.N.), trebuiau să ia măsurile necesare, nelipsind ameninţarea unor pedepse cu amenzi sau chiar închisoare[153]. Votul era obligatoriu, cei ce nu-şi exercitau dreptul la scrutin erau amendaţi cu suma de 1000 de lei[154].

Sistemul de votare era diferit de cele anterioare: alegătorul primea fotografiile candidaţilor şi alegea un număr de 6 fotografii ale acestora; în general erau 12-15 fotografii pe un afiş electoral corespunzător unei profesii. Aceste fotografii erau introduse într-un plic care se sigila, fără a fi sigilat sau înscris, şi se introducea în urnă. Fotografiile rămase erau considerate ca nevotate şi se distrugeau pentru a nu mai fi votate în fals[155]. Ineditul l-a constituit numărul mare de voturi primite de candidaţii categoriei agricultură şi muncă manuală în judeţele: Dolj, Suceava, Făgăraş, Dorohoi, Timiş-Torontal, Lăpuşna, Vlaşca, Ilfov, 30 dintre ei ajungând deputaţi. Mai mult, Maria Pop devenea prima femeie senator din România[156]. Poate cel mai insolit senator a fost însă „coaforul Ionică" al Curţii Regale. „Carol al II-lea l-a numit senator după exemplul lui Caligula care a făcut acelaşi lucru cu calul său"[157]. Ultimul senator al Parlamentului Frontului Renaşterii Naţionale a fost numit pe 25 noiembrie 1939; prinţul moştenitor, mare voievod de Alba Iulia, Mihai[158].

[150] Ioan Scurtu (coord.), Constantin Mocanu, Doina Smârcea, *op. cit.*, p.
[151] E. Focşăneanu, *op. cit.*, p. 71;
[152] M. Muşat, I. Ardeleanu, *Romania dupa Marea Unire, vol.II noiembrie1933-septembrie1940*, Bucuresti, 1988
[153] A.N.S. Fond Prefectura judeţului Suceava, 4/1939, f. 5;
[154] Idem, Fond Prefectura judeţului Câmpulung Moldovenesc, 28/1939, f. 215;
[155] Idem, Fond Prefectura judeţului Suceava, 4/1939, f. 105;
[156] Livia Dandara, *op. cit.*, p. 251-252;
[157] Martha Bibescu, *Jurnal politic 1939-1941*, ediţie Cristian Popiştcanu şi Nicolae Minei. Bucureşti, 1979, p. 138;
[158] E. Rădoi, *op. cit.*, p. 113;

Viitorul rege al României a debutat în politică îmbrăcat în haina partidului tatălui său!

Despre alegeri, Carol al II-lea nota: "alegerile de ieri s-au petrecut cât se poate de bine /.../ Mare succes pentru Guvern, ai cărui membrii sunt, mai peste tot, în capul listelor"[159]. Dar acest succes avea să fie umbrit curând, atunci când pentru votarea legilor ori "capriciilor regelui", Parlamentul F.R.N., deschis pe 7 iunie 1939, s-a dovedit a fi divizat, cu puncte de vedere aparţinând vechilor partide. Sub masca Frontului Renaşterii Naţionale, politicienii îşi urmăreau propriile interese.

Cele două camere ale Parlamentului şi-au activitatea în 7 iunie 1939. „Este o grădină de crini şi margarete, un parlament colonial" spunea Martha Bibescu. „Nu se îngăduie albăstriul decât foştilor preşedinţi de consiliu [...] În orice caz uniformele dau o înfăţişare curăţică. Vechii politicieni, trecuţi prin ciur şi prin sită, cu frunţile cele mai posomorâte, poate chiar cele mai josnice, au fost spoiţi cu var, ca nişte pomi fructiferi sau ca nişte w.c-uri de gară, ca tot ce trebuie dezinfectat. [...] Printre ei mulţi l-au împroşcat pe rege cu noroi şi, la cea mai mică dovadă de slăbiciune din partea lui, sunt gata să-l împroaşte din nou. Probabil că tocmai de aceea le-a dat haine care se pătează uşor, ca să-i împiedice de se murdări"[160].

Dar aceşti „crini şi margarete" n-au putut fi opriţi. Încă din prima sesiune parlamentară – 7 iunie-11 iulie 1939 – s-au găsit mulţi senatori pe poziţii adverse, deşi acţionau în Frontul Naţional. Cuvântarea lui Constantin Argetoianu, preşedintele senatului, - „în prezentul regim cred că nu mai poate fi vorba de drepturi şi nici chiar de drepturi colective întrucât ele reprezintă însumarea celor individuale, ci numai îndatoriri şi datorii"[161] – nu a avut ecou. În cea de a doua sesiune a Parlamentului F.R.N. – 7 martie-19 aprilie 1940 – diferendurile dintre politicieni s-au acutizat. Pentru a se evita situaţia din prima sesiune, când nu a existat unanimitate nici la votarea proiectului pentru regulamentul senatului[162], au fost depuse 163 de Decrete lege fără a li se aduce la cunoştinţă senatorilor şi textul acestora. Ele au fost votate totuşi de parlamentari, dar scorul 86 pentru, 18 împotrivă dovedea clivajul existent în Cameră[163].

[159] Carol al II-lea, *op. cit.*, p. 107;
[160] Martha Bibescu, *op. cit.*, p. 77-78;
[161] *Dezbaterile Senatului* (*D.S.*), nr. 3, şedinţa din 13 iunie 1939, p. 44-45; vezi Ioan Scurtu, *Istoria românilor în timpul...*, vol. III, p. 274;
[162] *D.S.* , nr. 3, şedinţa din 13 iunie 1939, p. 44-45; vezi Petre Ţurlea, *op. cit.*, p. 96;
[163] *Dezbaterile Adunării Deputaţilor* (*D.A.D.*), nr. 12, şedinţa din 23 martie 1940, p. 539; vezi M. Muşat, I. Ardeleanu, *op. cit.*, p. 1056;

După o perioadă de relativă linişte, regimul de autoritate monarhică patronat de Carol, a primit o serioasă lovitură prin asasinarea primului ministru, Armand Călinescu. Odată cu el se încheia o etapă din viaţa regimului, care departe de a-şi atinge obiectivele se simţea extrem de vulnerabil.

Agravarea relaţiilor internaţionale, pactul de neagresiune germano-sovietic despre care la Bucureşti se credea că ar conţine referiri la România şi declanşarea războiului în Europa l-au convins pe Carol al II-lea că trebuie luate urgent măsuri de schimbare a situaţiei politice interne. Creşterea pericolului din partea legionarilor, încurajaţi de succesele Reich-ului german era o altă problemă pentru rege. Înţelegând că va deveni singurul responsabil de o eventuală prăbuşire a României Mari, Carol a schimbat macazul. Deşi noul preşedinte al Consiliului de Miniştri, C. Argetoianu, declara că „principala caracteristică a regimului actual este continuitatea" şi „nu s-a schimbat nimic în România"[164], balansul politic al regelui dovedea contrariul.

De aceste schimbări nu putea să scape nici Frontul Renaşterii Naţionale. Carol recunoştea tacit că "F.R.N. nu este un organ destul de viu" dar nu admitea oficial acest lucru nici atunci când a luat poziţie faţă de tendinţele centrifuge care se manifestă în cadrul Frontului sau în Parlamentul său. În noua concepţie F.R.N. "fără a cădea în păcatele partidelor tradiţionale" trebuia să alcătuiască "un organism care să facă legătura între popor şi guvernanţi, un organism prin care orice acţiune de guvernământ trebuie să fie difuzată şi explicată până la ultimul colţ al ţării"[165].

Guvernul avea un scaun ministerial nou: cel al organizării Frontului Renaşterii Naţionale. În această funcţie, cu titlul de ministru secretar de stat a fost numit Constantin C. Giurescu. Chemat de Urdăreanu direct de la Focşani – Giurescu era rezident regal al Ţinutului Dunărea de Jos – el a depus jurământul singur cu o zi mai târziu decât ceilalţi miniştri[166].

Ministerul Organizări F.R.N. a fost ultima etapă importantă în consolidarea partidului dar s-a dovedit la fel de sterilă ca şi celelalte. Din acest moment F.R.N. s-a transformat tot mai evident într-un aparat birocratic centralizat, greoi şi ineficient. Dintr-un partid „antidot al anarhiei şi demagogiei [...] în spiritul vremii, în slujba marilor interese ale neamului"[167], F.R.N. a devenit un organism la discreţia funcţionarilor publici şi ai administraţiei statului. Mai mult, el era o anexă a regimului „care se manifesta la zile festive şi parăzi când o mare de uniforme albastre şi albe inunda instituţiile publice şi

[164] *România* din 1 octombrie 1939, p. 1;
[165] Carol al II-lea, *op. cit.*, p. 253;
[166] C.C. Giurescu, *op. cit.*, p. 287;
[167] Arh. N.I.C. Fond Casa Regală, vol. III, 80/1939, f. 2;

pieţele"[168]. Această situaţie îi va grăbi sfârşitul, Carol al II-lea înţelegând tot mai pregnant nevoia unei transformări. Datorită complicatei conjuncturi internaţionale balansul politic al regelui s-a făcut atât în exterior cât şi în interior între întărirea regimului şi reconcilierea cu partidele politice vechi.

Ca şi Frontul şi Ministerul era organizat tot în baza unui regulament. El era compus din cinci departamente[169]. Ministerul era condus de un cabinet al lui C. Giurescu de unde se supraviza întreaga activitate a F.R.N. El era ajutat de un secretariat general numit şi Consiliul tehnic care supraveghea funcţionarea ministerului. Un alt departament era cel al studiilor alcătuit din trei servicii: de studii şi documentare, de presă şi propagandă şi de informaţie şi statistică[170]. Ulterior i s-a adăugat şi un birou de unde se supravegheau membrii F.R.N.[171] A patra direcţiune era cea a „lucrărilor în legătură cu organizarea şi situaţiunea cadrelor partidului" împărţită în trei (conform categoriilor profesionale). I se adăuga şi un serviciu al controlului. Ultimul departament, cel administrativ, era compus din patru servicii: personal, contecios, contabilitate şi economat[172]. Numirea personalului se făcea identic cu cea a funcţionarilor publici. Fiecare membru avea o condică şi un caiet de lucru în care trebuia să treacă zilnic întreaga sa activitate[173]. Ministerul organizării F.R.N. a pornit la lucru cu un personal de 65 de angajaţi, ulterior suplimentându-şi locurile[174]. Din această cauză un raport confidenţial menţiona că „prima arma a rău voitorilor şi duşmanilor acestei mişcări este părerea că F.R.N. trăieşte din bugetul statului"[175].

În ciuda apelului la reconciliere, spre sfârşitul anului 1939, regele Carol al II-lea a devenit impopular. Popularitatea şi încrederea de care s-a bucurat în 1938 au dispărut şi a început să se resimtă un sentiment de nemulţumire, un murmur surd care se toniciza. Pentru cei mai mulţi chiar regimul nu folosea decât la exploatarea ţării. Singura speranţă a românilor era ca regele să păstreze neutralitatea ţării în conflictul care era pe cale să devină mondial. „Va izbuti să ferească ţara de război, păstrând mulţumită agerimii minţi lui neutralitatea"[176], era ultima fărâmă de nădejde a poporului. Mai grav era însă că regele era izolat de către Urdăreanu şi acoliţii săi care îi ascundeau multe din realităţile ţării. O

[168] Ioan Scurtu, *Istoria românilor in timpul...*, vol. III, p. 272;
[169] Arh. N.I.C., Fond F.R.N., 2/1939, f. 135;
[170] Ibidem, f. 136-138;
[171] Ibidem, f. 271;
[172] Ibidem, f. 142;
[173] Ibidem, f. 145;
[174] Ibidem, f. 272;
[175] Ibidem, 136/1939-1940, f. 299;
[176] Pamfil Şeicaru, *op. cit.*, p. 406;

simplă audienţă la rege trebuia aprobată de Urdăreanu, excepţie făcând doar miniştrii[177].

Un pas important pe calea reconcilierii, dar şi o recunoaştere a slăbiciunii şi a eşecului Frontului, l-a reprezentat apelul la reconciliere, lansat în noaptea Anului Nou 1940, de către rege, în care se spunea: "în vremuri în care simţământul de solidaritate naţională şi de unire împrejurul unui singur gând şi a unei singure credinţe trebuie să fie mai puternic decât oricând"[178].

Urmărind politica de reconciliere dar şi pentru a canaliza forţele politice spre organizarea internă a statului, Carol al II-lea a reorganizat Frontul introducând unele principii "mai democratice". Deşi nu a fost de acord cu modificările propuse de sfetnicii săi, Carol a înţeles necesitatea introducerii lor. "Circumstanţele mă silesc să accept multe modificări care pentru mine aduc o oareşicare atingere la ceea ce s-a dorit la început", recunoştea regele pe 12 ianuarie 1940[179]. În expunerea de motive pentru modificarea regulamentului F.R.N. erau inserate: „1. aplicarea criteriului electiv, 2. o dreaptă manifestare şi îmbinare a criteriului selectiv şi electiv, 3. unitate de comandament, 4. participarea efectivă a tuturor elementelor de valoare politică la conducerea organizaţiilor lor, 5. adâncirea problemelor specifice diferitelor categorii profesionale, 6. posibilitatea prezentării doleanţelor de interes general către guvern sau factorii locali de decizie"[180]. C.C. Giurescu a prezentat cele două principii care urmau să stea la baza noii organizări: principiul unirii tuturor forţelor politice pentru apărarea intereselor ţării şi principiul împărţirii forţelor după sistemul corporatist al categoriilor profesionale[181]. Se pare că Alexandru Vaida Voievod ar fi afirmat că dacă F.R.N. nu se va transforma într-un partid viabil „ne vom trezi într-o zi măturaţi cu rege cu tot cât ai zice peşte!"[182].

Decretul lege pentru reorganizarea Frontului Renaşterii Naţionale, publicat pe 20 ianuarie 1940, a adus o serie de modificări normelor de organizare, ca de pildă: modificarea sistemului de numire a organelor F.R.N. şi eligibilitatea acestora; lărgirea F.R.N. la nivel inferior, mai ales în mediul rural; crearea de noi funcţii în conducerea partidului. „Pentru a găsi drumul spre sufletele poporului Frontul ar trebui să fie emanaţia cetăţenilor. Căci nu putem pretinde ca cetăţenii să aibă mai mare încredere în reprezentanţii Frontului dacă

[177] Paul D. Quinlan, *op. cit.*, p. 275;
[178] *Universul* din 3 ianuarie 1940, p. 4;
[179] Carol al II-lea, *op. cit.*, vol. III (15 decembrie 1939 – 7 septembrie 1940), p. 47;
[180] Arh. N.I.C., Fond F.R.N., 2/1939, f. 191-192;
[181] *Suceava,* din 23 ianuarie 1940, p. 3;
[182] Ioan Hudiţă, *op. cit.*, p. 72;

aceştia sunt numiţi de guvern, decât în alţi funcţionari de stat"[183], se menţiona într-o observaţie privind proiectul de modificare a Regulamentului F.R.N.

Textul Decretului lege lărgea unele capitole cu o serie de lămuriri. Astfel, membrii au fost împărţiţi în două categorii, fiind mai întâi membrii aderenţi, iar după un an de stagiu în Front, membri activi. Un articol special proclama de jure ceea ce era de facto: "funcţionarii de stat, ţinut, judeţ sau comună, ai Regiilor şi Caselor Autonome şi în general ai tuturor instituţiilor publice, precum şi ai întreprinderilor particulare cu caracter de interes public, trebuie să fie membri ai F.R.N.; pe viitor orice numire sau angajare de personal va fi condiţionată de calitatea de membru F.R.N."[184].

Transformările cele mai importante au fost efectuate la nivelul organizaţiile din ţară, încercându-se lărgirea lor prin crearea unor sfaturi comunale, orăşeneşti, judeţene şi de ţinut. Aceste sfaturi, formate din 9-12 membri, aveau rolul de consilii directoare şi ajutau la conducerea organizaţiilor[185]. Aceste sfaturi trebuiau constituite până la 15 mai 1940 din „fruntaşii localităţii, care sunt oameni de vază, nu au patima beţiei, sunt cinstiţi, nu sunt scandalagii şi nu sunt contra bisericii sau şcolii"[186]. La nivelul central, s-au operat, de asemenea, modificări, prin crearea funcţiei de preşedinte F.R.N. El era ajutat de trei vicepreşedinţi. Se crea totodată funcţia de secretar general al F.R.N. sprijinit de trei primsecretari (pe categorii profesionale). O ierarhizare exactă a tuturor funcţiilor Frontului, poate fi observată din schema organizării F.R.N.

Organul deliberativ al Consiliului Superior Naţional, avea, după noua lege, 180 membri, dintre care jumătate erau aleşi de către Adunările de ţinut, iar jumătate erau numiţi prin Decret Regal. Un capitol inedit era cel despre Cercurile de Studii. Astfel, "pentru cercetarea problemelor de ordin economic, social, administrativ, cultural" se creau pe lângă toate unităţile de Front, cercuri de studii şi de supraveghere a activităţii[187]. Aceste Cercuri de Studii aveau un regulament de funcţionare propriu care prevedea înfiinţarea unui cerc de studii central care să coordoneze activitatea celor regionale. Cercul central era divizat în patru „despărţeminte": general şi pentru cele trei categorii profesionale. Diviziunea generală avea la rândul ei secţiunile: de studii politice, de studii internaţionale, de studii minoritare. Exact ceea ce preocupa mai mult regimul la momentul respectiv[188]. Pe lângă acest rol cercurile urmăreau şi o largă campanie

[183] Arh. N.I.C. Fond Casa Regală, vol. III, 21/1939, f. 4;
[184] C. Hamangiu, *op. cit.*, vol XXVIII, partea I, p. 99;
[185] Ibidem, p. 100;
[186] Arh. N.I.C., Fond F.R.N., 12/1939-1940, f.14;
[187] C. Hamangiu, *op. cit.*, p. 100-102;
[188] Arh. N.I.C., Fond F.R.N., 2/1939, f.106-107;

propagandistică F.R.N.-istă în rândul maselor, mai ales în provincii şi mai cu seamă în rândul tineretului „pentru a fi pătruns de adevărata ideologie F.R.N."[189].

În ciuda tuturor eforturilor, acţiunea de reorganizare a F.R.N. nu a urmat planul conceput de rege. Prin crearea noilor funcţii de conducere, fiecare a căutat să-şi introducă favoriţii în funcţii importante din F.R.N. "S-a întâmplat tocmai ceea ce întrevăzusem, o politicianizare sub egida Frontului, fiecare încercând a-şi plasa partizanii", nota regele[190]. Fără să cunoască aceste lamentaţii adeversarii regimului prindeau curaj: „e un mare avantaj pentru viaţa noastră politică că acest partid adună în jurul lui toată pleava politică din fiecare judeţ, care va fi lichidată odată cu Carol cel Trăsnit şi Escroc"[191].

Pe 23 ianuarie 1940 a fost numită noua conducere a Frontului, preşedinţia încredinţându-i-se lui Al. Vaida Voevod. Funcţia de secretar general a fost preluată de Constantin C. Giurescu, iar primi secretari au fost numiţi Victor Moldovan (categoria agricultură şi muncă), N. Cornăţeanu (industrie şi comerţ) şi Petre Georgescu (ocupaţiuni intelectuale şi comandant al Gărzilor Naţionale). Ulterior, în martie 1940, pentru întărirea Ministerului Propagandei a fost numit ministru C.C. Giurescu, locul acestuia fiind luat de Victor Moldovan[192].

Pe parcursul anului 1940 s-au mai cunoscut câteva succese efemere, dar acestea s-au datorat mai degrabă conjuncturii internaţionale decât reconcilierii interne. Totuşi, unii oameni politici au acceptat să negocieze cu regele termenii unui compromis. Cel mai important succes a fost racolarea lui Ion Mihalache în F.R.N., în calitate de consilier regal. Liderul ţărănist a acceptat să se asocieze regimului în aprilie 1940 (doar până în iunie) din cauza situaţiei grave a ţării; poate şi pentru a obţine ridicarea domiciliului forţat pentru Virgil Madgearu[193].

Mult mai zgomotoase au fost tratativele dintre împuterniciţii guvernului şi Vasile Noveanu, din partea legionarilor. Obţinând eliberarea din închisori şi graţierea, Mişcarea Legionară a aderat în martie-aprilie la F.R.N. Peste 250 de legionari au semnat „Declaraţia de desolidarizare", o veche găselniţă a lui Armand Călinescu, dar care n-a descurajat pe nimeni. Seria desolidarizărilor a deschis-o chiar fostul duhovnic al lui Corneliu Z. Codreanu[194]. Declaraţia legionarilor a fost făcută publică în toate cotidianele dar nu a avut menirea de a

[189] Ibidem, f. 96;
[190] Carol al II-lea, *op. cit.*, p. 78;
[191] Ioan Hudiţă, *op. cit.*, p. 45;
[192] M. Muşat, I. Ardeleanu, *op. cit.*, p. 1053-1055;
[193] Apostol Stan, *Ion Mihalache. Destinul unei vieţi*. Bucureşti, 1999, p. 255;
[194] Mircea Eliade, *Memorii 1907-1960*, ediţie Mircea Handoca. Bucureşti, 1991, p. 347;

înşela pe nimeni. În realitate nu regele obţinuse o victorie prin încorporarea legionarilor în F.R.N. ci aceştia au obţinut un real succes cum o vor dovedi evenimentele ce aveau să vină. Dacă Frontul Renaşterii Naţionale era „un partid al frazelor pompoase" dar cu membrii fără loialitate[195], dacă societatea românească apărea „într-o armonie mirifică sub conducerea marelui voievod" rezultat al propagandei carliste, în realitate situaţia internă şi internaţională s-a deteriorat rapid. Coroana şi elementele care gravitau în jurul ei erau tot mai expuse prăbuşirii. Sub presiunea legionarilor – dovadă de încredere pentru Germania că România nu este un adversar – şi a opoziţiei politice, Carol înţelegea treptat că trebuie să cedeze în problema F.R.N-ului şi să caute o nouă soluţie, mai viabilă, pentru noua conjunctură internă şi internaţională. În Memoriile lui Carol, ideea unui partid autoritar este prezentă de la începutul verii: "F.R.N. a dat greş, şi organizaţia lui este defectuoasă, mai ales sistemul electiv, care nu este al vremurilor. Trebuie creat un nou organism politic, autoritar şi unitar, la care sunt gata să colaboreze şi ei [legionarii]"[196]. Sfârşitul Frontului Renaşterii Naţionale era sigur. Eşecul său pe plan intern era evident: „pârâie şandramaua F.R.N.-istă din încheieturi, cu toate puşlamalele cocoţate la conducerea ţării"[197]. Sfârşitul său era o chestiune de zile iar verdictul a fost dat de derulările internaţionale din lunile mai-iunie ale anului 1940.

În concluzie, Frontul Renaşterii Naţionale s-a dovedit un faliment politic aidoma regimului pe care l-a reprezentat. Primul partid politic unic din istoria României nu s-a bucurat de succes, el nefiind o bază socială pentru regimul carlist în ciuda numărului mare de membrii. Adevăratul scop al Frontului era eliminarea vidului de putere apărut în urma desfiinţării partidelor şi grupărilor politice şi înregimentării tuturor forţelor politice şi de decizie din ţară (inclusiv Garda de Fier) în vederea constituirii unui suport social politic regimului personal al regelui Carol al II-lea. În lipsa acestuia se lăsa loc liber propagandei gardiste extrem de acidă. Structura organizatorică a Frontului avea două caracteristici originale între partidele politice româneşti dar preluate de la partidele politice din statele autoritare ale vremii. Prima dintre acestea este principiul corporatist preluat din legislaţia fascistă italiană dar al cărui ideolog era şi Mihail Manoilescu, cunoscut carlist şi membru al camarilei. A doua caracteristică este cea a centralismului birocratic care anihila orice iniţiativă a frontiştilor. Partidul şi-a creat o structură organizatorică în care deciziile se luau

[195] Joachim von Kürenberg, *Carol al II-lea şi Doamna Lupescu*. Bucureşti, 2000, p. 178;
[196] Carol al II-lea, op. cit., p. 206;
[197] Ioan Hudiţă, *op. cit.*, p. 128;

de sus şi se transmiteau până la nivelele inferioare ale Frontului. Membrii nu erau aleşi, ci erau numiţi de organele directoare.

Frontul Renaşterii Naţionale a fost organizat după sistemul partidelor italian şi german. El a preluat salutul roman, uniforme şi gărzi paramilitare dar nu avea acelaşi rol politic în stat. Un ziarist al momentului, Henri Prost, surprindea acest lucru: "În Italia şi Germania, partidul care a ajuns să se proclame partid unic a început prin a milita în mod liber şi încetul cu încetul, a întrunit majoritatea sufragiilor /.../ Ori F.R.N-ul nu are nici un fel de legătură cu poporul, în loc să beneficieze de autoritate venită de jos, cum ar fi normal, el înţelege să se impună poporului prin creditul ce-i este acordat de sus"[198]. Faptul că Frontul a fost înfiinţat peste noapte, fără o pregătire prealabilă, nu i-a lăsat nici o şansă de succes. Nici Germania nu ar fi susţinut un astfel de regim, preferând necondiţionat Garda de Fier. De aceeaşi părere era şi Valer Pop, un apropiat al regimului. „La aparenţă România era organizată ca un stat totalitar, cu o constituţie autoritară, cu un partid unic, cu regele şef de partid, cu toată lumea îmbrăcată la uniformă, cu salutul roman etc. Toate acestea erau însă o spoială care nu putea ascunde realitatea pentru observatorul perspicace; România făcea antisemitism de circumstanţă, regim totalitar cu masoni şi democraţi cunoscuţi şi încerca să încropească o apropiere de Germania cu anglo- şi francofili"[199]. Regimul carlist a marcat falimentul democraţiei româneşti pentru următorii 50 de ani, dar nu a fost o dictatură clasică pentru că se baza mai degrabă pe superficial şi improvizat. „Dictatura regală românească n-a fost nici o tiranie, nici o dictatură totalitară"[200]. Ea a preluat scenariul şi regia fasciste – uniforme, ceremonii, lozinci, elemente ideologice, metode de lucru – dar a rămas de faţadă. Partidul unic nu era îndreptat împotriva politicienilor, pe care i-a preluat, ci doar împotriva Mişcării Legionare. Singurele măsuri de represiune au fost îndreptate doar împotriva acesteia. Frontul nu numai că nu a canalizat energiile dar a devenit doar o faţadă. Mai mult, a devenit un aparat administrativ, funcţionăresc „colecţionând" tarele democraţiei româneşti. O părere originală despre organizarea politică a sistemului carlist autoritar o are Sorin Alexandrescu "Viaţa politică se reorganizează circular, în centrul tronează Carol (Rex), înconjurat de diverse guverne carliste, formate din membrii ai Frontului Renaşterii Naţionale, în care

[198] M. Muşat, I. Ardeleanu, *op. cit.*, p. 897-898;
[199] Valer Pop, *Amintiri politice*, ediţie Sanda Pop. Bucureşti, 1999, p. 220; vezi şi Valer Pop, *Bătălia pentru Ardeal*, ediţie Sanda Pop şi Nicolae C. Nicolăescu. Bucureşti, 1992, p.
[200] Armin Heinan, *Legiunea "Arhanghelul Mihail". O contribuţie la problema fascismului internaţional*. Bucureşti, 1999, p. 349;

intraseră, cu titlul individual, foştii membrii ai partidelor tradiţionale. Aceste partide nu mai există oficial, deşi ele nu sunt distruse în fapt (cu excepţia legionarilor)[201].

Regimul autoritar al lui Carol al II-lea va deschide seria dictaturilor în România. Multe dintre caracteristicile sale au fost preluate şi desăvârşite ulterior. „Dictatura lui Carol anticipa ceea ce avea să se întâmple şapte-opt ani mai târziu, după ocuparea ţării de către soviete"[202]. Faptul că Frontul Renaşterii a fost ţinut de istorici la index se explică prin asemănările sale cu partidul unic de după 1947. Anumite similitudini trebuiau evitate şi tăcerea asupra subiectului era cea mai sănătoasă. De aceea Frontul Renaşterii Naţionale trebuie studiat în amănunt, documentele ascunzând multe probleme încă neexplicate.

L'ORIGINE, L'APPARITION ET L'ORGANISATION DU FRONT DE LA RENAISSANCE NATIONALE(1938-1940)

Les conditions de l'ascension du Mouvement Légionnaire, de la pulvérisation des partis politiques et de l'augmentation du danger révisionniste, le roi Charles II aura une mission "salvatrice" par l'introduction d'un système de gouvernement autoritaire. À cette fin, la base constitutionnelle de l'ancien régime a été détruite, les partis politiques ont été interdits, pendant que la nation devrait être organisée selon le modèle corporatiste. Dans ces conditions, le Front de la Renaissance Nationale a acquis un endroit spécial ; l'auteur analyse sa formation, le mode d'organisation, mais aussi les facteurs qui ont contribué à la faillite rapide de ce parti unique.

[201] Sorin Alexandrescu, *op. cit.*, p. 120;
[202] Mircea Eliade, *op. cit.*, p. 348.

REPRESIUNEA – FORMA PRINCIPALĂ DE MANIFESTARE A REGIMULUI SOVIETIC DE OCUPAŢIE DIN NORDUL BUCOVINEI ÎN PERIOADA 1940-1941

Mihai-Aurelian CĂRUNTU

Statul sovietic s-a bazat încă de la începuturile sale pe *sistemul terorii* – menţinut şi mai târziu sub pretextul, fundamentat teoretic, ascuţirii luptei de clasă – ce urmărea să anihileze cea mai neînsemnată opoziţie faţă de regimul totalitar bolşevic. Părintele revoluţiei ruse, V. I. Lenin, o va ridica la rangul de metodă de guvernare, aşa după cum rezultă şi dintr-o scrisoare adresată lui D. Kurschi, comisarul poporului pentru Justiţie, în care preciza: "Eu cred că ideea fundamentală (a Codului penal – n.n.) e clară: să expună deschis principii, stabilind natura, justificarea, necesitatea şi limitele teroarei. Tribunalele nu trebuie să abolească teroarea, ci să o justifice în principiu, dându-i o formă juridică şi fără înfrumuseţări"[1]. Crimele înfăptuite de fosta Ohrană ţaristă vor fi cu totul puse în umbră de hecatombele ce au rezultat în urma "activităţii" noilor organe de represiune. La 7 noiembrie 1917 era emis decretul de constituire a "Comisiei extraordinare panruse", pentru combaterea contrarevoluţiei, a speculei şi a sabotajului (prescurtat, *C.E.K.A.*) condusă de Felix E. Dzerjinski, ce a făcut până în 1923 circa 1,7 milioane de victime[2]. La rândul său, Stalin a preluat şi perfecţionat acest aparat de represiune pentru a face din el o condiţie *sine qua non* a existenţei statului sovietic. Astfel, eliminarea adversarilor politici şi a tuturor celor consideraţi a fi un potenţial pericol pentru sistemul comunist va fi continuată de *G.P.U.*, iar din 1924 de "Comisariatul Poporului pentru Afaceri Interne" (*N.K.V.D.*) condus în perioada 1938-1953 de sinistrul Lavrenti Beria[3].

Potrivit lui Gh. Barbul, reacţia de răspuns a populaţiei faţă de regimul de teroare cunoaşte mai multe etape: iniţial se mai produc tulburări, faza a doua este cea a resemnării şi a capitulării datorită acţiunii instinctului de conservare, iar în final faza a treia "*este cea a integrării fără rezerve în sistem*" (s.n.)[4].

Acest mecanism diabolic se va extinde din 28 iunie 1940 în Basarabia şi

[1] *Basarabia şi basarabenii*, eds. M. Adauge, Al. Furtună, Chişinău, 1991, p. 318.
[2] Tiberiu Tănase, *O conspiraţia împotriva lumii*, în *RIM*, nr. 5/1994, p. 19.
[3] Gh. Buzatu, *Românii în arhivele Kremlinului*, p. 121. Vezi şi Jacques de Launay, *Istoria secretă a Cominternului. 1919-1943. Eşecul unei speranţe*, Bucureşti, 1993; Cristopher Andrew, Oleg Gordievski, *K.G.B. Istoria secretă a operaţiunilor sale externe de la Lenin la Gorbaciov*, Bucureşti, 1994.
[4] Gh. Barbul, Ion Solacolu, *Schimbarea alianţelor României*, Iaşi, 1995, p. 187.

nordul Bucovinei, ce vor fi împânzite de agenţi secreţi, reţele de informatori şi provocatori, care urmăreau orice act de ostilitate îndreptat împotriva regimului. "Populaţia este supravegheată de organele G.P.U. – declara Dumitru Goian, fost funcţionar la Primăria municipiului Cernăuţi – şi *orice bănuială atrage arestarea persoanelor*" (s.n.)[5]. Românii din Regiunea Cernăuţi vor fi persecutaţi, deposedaţi de bunuri, deportaţi, întemniţaţi sau ucişi fără judecată. Nesiguranţa vieţii în teritoriile anexate la U.R.S.S. era generală: "În fiecare moment cetăţeanul se aştepta să fie oprit, acuzat de cine ştie ce crimă imaginară şi condamnat la închisoare"[6]. Percheziţiile şi arestările se făceau pe baza celor mai diverse motive: starea materială, activitatea politică din trecut, atitudine naţională românească, antisemitismul, "şi foarte des denunţurile stupide şi fără nici o bază"[7]. Săteanul Toma Petriuc din Cupca (jud. Storojineţ) va fi arestat şi deportat deoarece a dat în trecut două palme cizmarului Rubin Weschler care devenise secretar de partid după instalarea regimului comunist[8]. Pentru a semăna teroare şi a demoraliza, descinderile se făceau după miezul nopţii. "De câte ori se opreau maşini noaptea în faţa casei aveam senzaţia că vine cineva să mă ridice"[9] – va mărturisi mai târziu generalul-medic Aurel Maniu, care a trecut prin experienţa traumatizantă a ocupaţiei bolşevice.

Organele de represiune îi aveau în vedere în primul rând pe funcţionarii administraţiei româneşti, foştii militari, marii proprietari şi comercianţi, reprezentanţii clerului şi pe ţăranii înstăriţi. Roy Medvedev remarca pe bună dreptate că toţi aceştia erau "oameni absolut nevinovaţi"[10]. În 15 iulie 1940 sunt arestaţi toţi foştii primari, indiferent de culoarea politică[11], "şi nici azi nu se ştie ce s-a întâmplat cu ei"[12]. Cei care au scăpat de primul val de arestări vor fi ţinuţi sub strictă supraveghere şi supuşi unor dese anchete. Locuitorul Gheorghe al lui Ion Police din Iablonița a fost prigonit, deoarece ocupase funcţiile de agent agricol, secretar F.R.N. şi primar între 1934-1938[13]. La data de 7 august 1940,

[5] Direcţia judeţeană Suceava a Arhivelor Naţionale (în continuare ANS)., fond Poliţia oraşului Câmpulung, d. 11/1940, f. 341.

[6] Constantin Virgil Gheorghiu, *Ard malurile Nistrului* (*Mare reportaj de război din ţinuturile dezrobite*), Bucureşti, 1993, p. 140.

[7] *Viaţa Basarabiei*, Anul X, Nr. 4/aprilie 1941, p. 128.

[8] Petre Ciobanu, Reveca Prelipcean, *Cupca. Un sat din Bucovina. Studiu monografic. 1429-1944*, mss. dactilografiat, p. 540.

[9] *Viaţa*, Nr. 136 din 15 august 1941, p. 1.

[10] Roy Medvedev, *Despre Stalin şi stalinism*, Bucureşti, 1991 p. 227.

[11] *Bucovina*, Nr. 58 din 18 septembrie 1940, p. 6 şi urm.

[12] Arhivele Naţionale Istorice Centrale (în continuare ANIC), fond Ministerul Culturii Naţionale şi al Cultelor (în continuare MCNC), d. 523/1942, Orest Draghinda, *Monografia satului Buda, judeţul Cernăuţi*, mss., f. 276.

[13] ANS, fond Prefectura jud. Rădăuţi, d. 149/1941, f. 13.

Vasile Creţan din Seletin, până nu demult guard comunal, a reuşit să treacă clandestin linia de demarcaţie prin faţa satului Lupşa. În prezenţa comandantului Plutonului 2 Grăniceri Pază *Isvor*, va declara că a fost chemat de două ori şi anchetat pe motiv că: "[...] eu şi cu jandarmii am împiedicat ca jidanii să nu poată răspândi comunismul şi că acum voi fi trimis în Siberia"[14].

În închisorile din nordul Bucovinei erau peste 18.000 de români din care majoritatea o constituiau oamenii bătrâni şi bolnavi[15]. Numeroşi intelectuali din Cernăuţi, printre care generalul pensionar Ioan Daşchevici, consilierul de la Curtea de Apel N. Popescu, colonelul Miron, inspectorul de poliţie I. Pihal, avocatul V. Doboş, directorul Fondului bisericesc, E. Botezat ş.a., "au fost arestaţi, ţinuţi cu săptămânile în diferite închisori, iar unii din ei deportaţi în U.R.S.S., condamnaţi la zeci de ani de muncă silnică pentru vinovăţii imaginare, fără ca familiile lor să ştie ceva despre soarta lor"[16].

Arestaţii erau ţinuţi în cele mai degradante condiţii, lipsiţi de hrană şi apă, supuşi la interminabile interogatorii, fiind torturaţi psihic sau cu ajutorul celor mai barbare mijloace medievale. Ziarul "*Universul*" va descrie unul din locurile de "muncă" organizat de torţionarii bolşevici la subsolul Palatului Mitropolitan: "Sunt 7 celule despărţite prin ziduri groase cu uşi ferecate în fier şi cu încuietori grele de puşcărie. Paturi nu există. Peste cimentul de jos sunt aşezate nişte scânduri, care ţin loc de aşternut deţinuţilor. Una din celule era destinată torturilor. N-are pic de lumină. Igrasia şi apa se preling prin ziduri. Într-un colţ sunt pete de sânge [...]"[17].

La 9 iulie 1940, Viaceslav Molotov semna hotărârea Nr. 1201-471 a Consiliului Comisarilor Poporului al U.R.S.S., *Cu privire la activitatea tribunalelor militare pe teritoriul Basarabiei şi Bucovinei de Nord*, cei învinuiţi de "crime contrarevoluţionare" urmând să fie judecaţi după Codul Penal al R.S.S. Ucrainene[18]. În timp ce legislaţia românească a fost introdusă în Bucovina după 20 de ani de la Unirea cu Patria-mamă, sovieticii vor aplica chiar din primele zile toate legile şi decretele emise începând cu toamna anului 1917. De o severitate exagerată dădeau dovadă şi instanţele civile, unde "pedepsele se aplică pentru vini imaginare, scornite de denunţuri anonime şi

[14] *Ibidem*, d. 14/1940, f. 211.

[15] Pepe Georgescu, *265 de zile la Cernăuţi sub ocupaţie bolşevică. 28 iunie 1940 – 20 martie 1941*, în *Patrimoniu*, Nr. 2, Chişinău, 1991, p. 109.

[16] Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, fond 71, U.R.S.S., d. 93, 1940, f. 82.

[17] Anton Moraru, *Istoria românilor. Basarabia şi Transnistria. 1812-1993*, Chişinău, 1995, p. 347.

[18] Anton Moraru, *Istoria românilor. Basarabia şi Transnistria. 1812-1993*, Chişinău, 1995, p. 347.

totdeauna cu asprimi exagerate, deoarece se pronunţă în numele proletariatului, veşnic indignat [...]"[19]. Subinspectorul de poliţie şi şef al Siguranţei, Ioan Pihal, ce a stat la post în timpul evacuării, va fi condamnat la 15 ani de muncă silnică[20]. La 17 octombrie 1940 este condamnat Dohotaru Tatalău Ştefanovici – fost jandarm în perioada 1901-1930 şi apoi primar în comuna Sadova, jud. Storojineţ – la 7 ani deportare şi 3 ani interzicerea unor drepturi. În sentinţă el era acuzat că "silea poporul ucrainean să vorbească limba românească [...] pedepsea pe ţărani pentru neplata birurilor" şi "a dus o luptă crâncenă cu poporul revoluţionar şi în contra comuniştilor"[21]. De asemenea, într-o notă intitulată *Informaţii S.S.I. din Bucovina de Nord* (aprilie 1941) se preciza că numeroşi foşti militari români rămaşi în această regiune "*au fost condamnaţi la pedepse grele* (cu deportare), iar unii *chiar condamnaţi la moarte*"[22]. Condamnarea cetăţenilor români în conformitate cu legile puterii ocupante, pentru fapte petrecute înainte de 28 iunie 1940, era în afara oricăror norme de justiţie şi avea un evident caracter de vendetă.

Teroarea roşie va face victime şi în rândul celor consideraţi ca aparţinând clasei conducătoare a societăţii sovietice. Potrivit unei legi adoptate la sfârşitul lui iunie 1940, pentru trei întârzieri neînsemnate sau o absenţă de la lucru, oamenii erau deferiţi justiţiei[23]. De exemplu, datorită unor întârzieri, absenţe şi alte încălcări ale disciplinei, în perioada 15 septembrie 1940 – martie 1941, au fost trimişi în judecată şi condamnaţi 34 de lucrători de la depoul din Cernăuţi[24]. Oficiosul comunist local înfiera aceste "crime" instigând la înăsprirea terorii: "[...] să nu dăm posibilitatea nici unui chiulangiu, nici unei lichele, nici unei puşlamale să scape de pedeapsa aspră pe care o merită"[25].

La procesele înscenate de sovietici accesul publicului era de multe ori

[19] *Viaţa Basarabiei*, Nr. 4/aprilie 1941, p. 202.

[20] ANS, fond Poliţia oraşului Rădăuţi, d. 3/1940, f. 54. *Ioan Pihal* (1880–1960)– Continuă să rămână un mister faptul că autorităţile sovietice l-au condamnat la doar un an de închisoare şi au acceptat să-l repatrieze înainte de ispăşirea pedepsei !? În iunie 1956, justiţia comunistă din România s-a dovedit mult mai aspră, condamnându-l la 12 ani de temniţă grea pentru "activitate intensă împotriva clasei muncitoare şi a mişcării revoluţionare", fostul şef al Serviciului de Siguranţă găsindu-şi sfârşitul în închisoarea de la Gherla. Vezi şi Vitalie Văratic, *Şase zile din istoria Bucovinei (28 iunie – 3 iulie 1940). Invazia şi anexarea nordului Bucovinei de către U.R.S.S.*, Rădăuţi, 2001, doc. nr. 132, nota 1.

[21] *Bucovina*, Nr. 300 din 4 iulie 1942, p. 3.

[22] ANIC, fond Preşedinţia Consiliului de Miniştri (în continuare PCM), Cabinet Militar Ion Antonescu, d. 378/1941, f. 30.

[23] Roy Medvedev, *op. cit.*, p. 228.

[24] *Adevărul bolşevic*, Nr. 34 din 26 martie 1941, p. 2.

[25] *Ibidem*, Nr. 77 din 17 mai 1941, p. 1.

interzis, iar apărarea (atunci când exista!) se putea transforma uşor într-o înverşunată acuzare. Cele mai neverosimile probe erau luate în consideraţie de justiţia comunistă ce constituia o simplă prelungire a activităţii N.K.V.D.-ului. Astfel, un număr de 30 de cartuşe aruncate de soldaţii români într-o fântână vor reprezenta "dovada" suficientă pe baza căreia Nicolae Carapca din comuna Gura Putilei a fost condamnat pentru că ar fi deţinut o armă[26]. Deoarece erau bănuiţi de sentimente filoromâne, locuitorii din Igeşti, Ion Lenţa, Ion Grosu şi Gheorghe Cozaciuc vor fi executaţi fără a mai cunoaşte procedura unui simulacru de judecată[27].

Istoricul George Ciorănescu remarca într-o excelentă carte despre destinul ţinutului dintre Prut şi Nistru că deportările ocupă primul loc printre cele mai eficiente şi inumane metode de deznaţionalizare[28]. Practicate în masă pe întreg teritoriul imperiului, ofereau avantajul de a pune la dispoziţia regimului o forţă gratuită de muncă – menită să realizeze proiectele faraonice ale liderilor de la Kremlin – şi pe de altă parte, de a elimina toate elementele indezirabile. *Sistemul, aplicat în 1940-1941 şi în nordul "Ţării Fagilor", contribuia la menţinerea unei permanente stări de teroare, de moment ce diferenţa dintre vinovăţie şi inocenţă se modifica continuu tinzând să dispară cu totul.* Din cauza fricii pe care o inspira "duba neagră" a N.K.V.D.-ului, locuitorii îşi pregăteau din timp lăzi cu pâine uscată, strict necesară supravieţuirii până la sosirea în lagărele de destinaţie[29]. Pentru a nu fi găsit acasă şi deportat, Grigore Isac din Mahala (jud. Cernăuţi) prefera să doarmă în scorbura unei răchite[30]. La un an de la aceste evenimente, în ***Monografia comunei Ropcea*** (jud. Storojineţ), învăţătoarea Ifigenia Hârşu descria nopţile de coşmar din timpul deportărilor: "Uşa se deschide forţat [...]. Cine intră? Un cunoscut român, fost gardian la primărie, urmat de poliţia bolşevică, dând un ordin aspru şi răstit: în cinci minute gata de plecare ! *Paighiom* ! [...]. Până-n zorii zilei, toţi aceşti martiri, petrecuţi cu ochii de lumea buimăcită, scoţând strigăte sfâşietoare, pleacă, uitându-se înc-odată la căsuţele satului ce dispar în urma dubei ruseşti,

[26] ANS, fond Tribunalul jud. Rădăuţi, d. 211/1942, f. 5.

[27] Gheorghe Frunză, *Tragedia de pe malul Siretelului*, în *Ţara Fagilor*, Cernăuţi – Tg. Mureş, 1994, p. 84.

[28] George Ciorănescu, *Bessarabia. Disputed Land between East and West*, München, 1985, p. 207.

[29] Vezi Constantin Virgil Gheorghiu, *op. cit.*, p. 137-138; Grigore şi Octavian Sandul, *Din istoria Bucovinei şi a localităţii Tereblecea din judeţul Rădăuţi şi situaţia socială a comunei la ocuparea ei în anul 1940 de către armata sovietică*, în *Almanahul Societăţii pentru Cultura Românească «Mihai Eminescu» din Cernăuţi*, Bucureşti, 1993, p. 63.

[30] Ion Nandriş, *Satul nostru Mahala din Bucovina*, Sibiu, 2001, p. 296.

Pleacă şterşi dintre cei vii
Să moară prin pustii [...]"[31].

Asemănător metodei naziste "*Nacht und Nebel*", soarta celor deportaţi era în mod intenţionat învăluită în incertitudine, nefiind adusă la cunoştinţa rudelor supravieţuitoare sau a apropiaţilor. Astfel, Gherasim Costil din Seletin, "*a fost ridicat de ruşi şi dus în loc necunoscut, fără a se mai şti ceva de el*" (s.n.)[32]; locuitorul Vasile al lui David Posteucă din satul Poieni (comuna Stăneştii de Jos) şi soţia sa Elena, sunt deportaţi "*în fundul Rusiei fără ca să fi auzit cineva ceva până azi de soarta lor*" (s.n.)[33]; în toamna anului 1940, soţii Eleonora şi Sârbu Nimigean din comuna Tereblecea "*au fost deportaţi de ruşi în Siberia şi nu se mai ştie nimic de ei*" (s.n)[34].

Deportările din primele luni ale stăpânirii sovietice au avut un accentuat caracter de clasă, căzându-le victimă "un număr mare de notabilităţi, de proprietari şi de foşti oameni politici a căror soartă era necunoscută"[35]. La 25 iulie 1940 este deportat Neculai Raicola din satul Coniatin (comuna Iabloniţa), ce poseda la acea dată 130 ha de teren[36]. Printre deportaţii din comuna Tereblecea se numărau foştii primari, Theodor Nimigean, Nicon Ţigără şi notarul Pintilei Cozma Nimigean[37]. Vor fi ridicaţi şi o serie de slujitori ai bisericii ortodoxe, printre care: Valerian Opaiţ, preot în Bănila pe Siret (jud. Storojineţ), Ştefan Diaconovici, paroh în Cincău (jud. Cernăuţi), Ioan Cuşniriuc, paroh în Vijnicioara (jud. Storojineţ)[38].

Strămutările în regiuni îndepărtate ale U.R.S.S. au constituit şi un element-cheie pentru îndeplinirea planului de colectivizare a agriculturii ce se baza pe teoria luptei de clasă. Culacii, acuzaţi de exploatarea ţărănimii sărace, erau deportaţi în Siberia, iar averea lor trecea în proprietatea statului. În acest sens, un locuitor din comuna Stăneştii de Jos mărturisea în faţa organelor

[31] ANIC, fond MCNC, d. 746/1942, Ifigenia Hârşu, *Monografia comunei Ropcea, jud. Storojineţ*, mss., f. 254-254 (v).
[32] ANS, fond Tribunalul jud. Rădăuţi, d. 63/1942, f. 10.
[33] *Ibidem*, d. 82/1943, f. 5.
[34] *Ibidem*, d. 53/1942, f. 6. Vechiul tip de asasinat este inferior, deoarece acum se urmărea ştergerea oricărei amintiri despre cei supuşi represiunii, creându-se aparenţa că victima nu a existat niciodată; *apud* Hannah Arendt, *Originile totalitarismului*, Bucureşti, 1994, p. 564.
[35] Grigore Gafencu, *Preliminarii la războiul din răsărit*, Bucureşti, 1996, p. 306.
[36] ANS, *loc. cit.*, d. 235/1942, f. 2.
[37] Idem, fond Pretura plăşii Siret, d. 17/1942, f. 2; vezi şi Rusu V. Teodor, *Însemnări monografice ale comunei Tereblecea. 1446-1944*, mss., p. 87-88, care aminteşte printre deportaţi şi pe fostul primar Laurentie Dumitru Nimigean.
[38] *Lucrările Adunării eparhiale a Arhiepiscopiei Cernăuţilor din sesiunea ordinară a anului 1942*, Cernăuţi, 1943, p. 44.

judiciare româneşti: "Pe timpul ruşilor, când deporta pe oameni[i] de la noi, apoi pe om îl lua de tot, cei rămânea acasă apoi îi lua la colhozuri toate celea ce avea omu[l], rămânea pământul gol şi casa goală, numai părei[i] goi [...]"[39]. Lucrurile casnice ale soţilor Ana şi Vasile Cocerhan din Gura Putilei, ce "au fost ridicaţi într-o noapte de acasă de către bolşevici", vor fi vândute sau împărţite celor săraci[40]. La 1 octombrie 1940 "o venit duşmanii Bolşivici la mine acasă" – va declara un an mai târziu Gheorghe Mihailiuc al lui Nicolai din cătunul Ialovicioara (comuna Şipotele Sucevei). Deoarece nu se afla la domiciliu, fiind la lucru pe Ceremuş, aceştia i-au luat soţia şi tot avutul: 16 vite cornute, 49 oi, 16 capre, 12 porci, 2 cai, mobila şi îmbrăcămintea[41].

Încadrarea în categoria de "duşman al poporului" sau "trădător de patrie" constituia un alt motiv de deportare a celui acuzat şi a rudelor apropiate. Refugierea în ţară a locuitorilor Traian Topală şi Dumitru Costiniuc din Volcineţ va atrage strămutarea propriilor familii. Soţii Parasca şi Constantin Condriuc din comuna Bahrineşti au fost deportaţi pentru că cei trei copii minori trecuseră la sud de linia de demarcaţie în zilele tulburi ale invaziei sovietice[42]. Încercând să ajungă în teritoriul liber al României, Gheorghe *Chitler* (s.n.) al lui Gavril din Putila, împreună cu soţia sa, vor fi arestaţi şi depuşi la închisoarea din Cernăuţi, iar de acolo deportaţi în Rusia[43]. La 19 februarie 1942, Agafica Torac din Toräceni declara în faţa şefului Postului de jandarmi Putila: "[...] soţul meu, anume Torac Neculai a fost ridicat de bolşevici de acasă, pentru că a declarat cineva la poliţia rusă că soţul meu este spion român şi a fost dus la închisoare la Cernăuţi, iar în urmă a fost dus la Odesa de unde am primit scrisoare de la el şi acum nu ştiu nimic despre el unde este şi ce-i cu el"[44]. În anul 1943 vor fi descoperite între Odessa şi Tatarca (la 7 km de oraş) gropile comune unde N.K.V.D.-ul înhumase înainte de izbucnirea războiului cadavrele celor executaţi. Potrivit unui raport înaintat din partea *S.S.I.* de lt. col. Traian Borcescu secţiei a II-a a Marelui Stat Major, rezultă că unele din victime – ucise prin clasica metodă bolşevică a împuşcării în ceafă – aveau îmbrăcăminte ce semăna cu portul basarabenilor şi bucovinenilor. Aduse la faţa locului, trei persoane originare din aceste provincii, şi-au recunoscut printre cadavre rudele

[39] ANS, fond Tribunalul jud. Rădăuţi, d. 89/1943, f. 33; vezi şi Dumitru Nimigeanu, *Însemnările unui ţăran deportat din Bucovina*, Timişoara, 1993., p. 45.
[40] *Ibidem*, d. 222/1942, f. 4.
[41] Idem, fond Prefectura jud. Rădăuţi, d. 137/1941, f. 2.
[42] Idem, fond Pretura plăşii Siret, d. 18/1942, f. 9; fond Tribunalul jud. Rădăuţi, d. 94/1943, f. 10.
[43] Idem, fond Tribunalul jud. Rădăuţi, d. 252/1942, f. 5.
[44] *Ibidem*, d. 216/1942, f. 4.

lor ce au fost deportate de ruşi[45].

Averea deţinută de majoritatea deportaţilor era departe să-i incrimineze pe aceştia ca aparţinând proscriselor "clase exploatatoare". Spre exemplu, Nicolae Torac din Toräceni poseda înainte de arestare o casă, cu o singură cameră, un şopron, 6 ha de pământ, o vacă, o juncă, 8 oi, lucruri casnice în valoare de 15.000 de lei[46]; Maria Tiron din Seletin: o casă din lemn în putrefacţie, un şopron pentru lemne, două dulapuri, o masă cu patru scaune, 1 ha de pământ şi o vacă[47]. *Astfel, teroarea tindea să se extindă treptat de la chiaburi la nivelul întregii ţărănimi.* Deosebit de relevant este inventarul gospodăresc rămas în urma deportării familiei lui Vasile Posteucă din satul Poieni (comuna Stăneştii de Jos), care cuprindea:

1. Una casă de locuit cu două camere.
2. Un grajd.
3. Una şură.
4. Două sobe de cărămidă cu plită.
5. Două paturi de lemn.
6. Un şifonier.
7. Un scaun cu rezămătoare.
8. Două scaune fără rezămătoare.
9. Una icoană.
10. O oglindă.
11. Şase perini cu burduf şi puf.
12. Două lăicere de buci.
13. Un plug de lemn.
14. Una grapă de fier.
15. Un tăvălug de lemn.
16. Una sanie cu coş.
17. Una grapă pentru cartof [i].
18. Un plug pentru cartofi.
19. Una căruţă cu osii de fier.
20. Două loitre.
21. Una iapă.
22. Una vacă.
23. Una juncă.
24. Una roabă.
25. Una furcă de fier.

[45] Cristian Troncotă, *Glorie şi tragedii Momente din istoria Serviciilor de informaţii şi contrainformaţii române pe Frontul de Est (1941 – 1944).*, Bucureşti, 2003, p. 118.
[46] ANS, *loc. cit.*, d. 128/1942-1943, f. 3.
[47] *Ibidem*, d. 79/1942, f. 6.

26. Una lopată.
27. Şaptezeci şi cinci prăjini loc arabil în grădină, 3 ½ hectare pământ arabil, 3 ari pădure, un cearşaf de masă[48].

De cele mai multe ori erau dislocate în interiorul U.R.S.S. familii întregi, ca cea a lui Gavril Trifan Morţun din Seletin compusă din: soţia Teodora şi copiii Ioan (21 ani), Mihai (10 ani), Vasile (8 ani), Simion (13 ani), Varvara (6 ani)[49].

Caracterul antiromânesc al deportărilor se va accentua în primăvara anului 1941. În urma încercărilor de a trece clandestin frontiera şi a prezentării cererilor de repatriere, au fost deportate 583 de persoane din Mahala, din care 79 copii de şcoală[50]. În ţinut vor avea loc *trei deportări în masă* la următoarele date: 13 aprilie 1941 (cei care aveau pe cineva fugit în România), 13 mai 1941 (locuitorii care s-au manifestat contra regimului sau au încercat să treacă graniţa) şi 13 iunie (persoanele considerate că au o atitudine ostilă statului sovietic)[51]. În noaptea de 12/13 iunie 1941 au fost deportate 29.839 de persoane din Basarabia şi nordul Bucovinei în baza *Regulamentului cu privire la modul de aplicare a deportării faţă de unele categorii de criminali*. Din aceştia, 75% erau femei şi copii[52]. Din comuna Suceveni vor fi deportate 144 persoane – în majoritate rude cu cei ce s-au refugiat în ţară la 15 noiembrie 1940[53] –, din Ropcea au fost ridicaţi 93 săteni, toţi de origine etnică română[54], din Cupca 92 de locuitori (incluzând familiile Silvestru Frătăucean, Constantin Plevan, Petru Bodnar, Gheorghe Popescu)[55]. Printre victimele regimului totalitar bolşevic se numără şi Ilie al lui Petru Balan, agricultor din Volcineţ, care "a fost deportat din comuna aceasta, în ziua de 13 iunie 1941, împreună cu soţia sa Domnica şi cu toţi copiii săi [...]"[56]. Într-un *Plan operativ* al N.K.V.D.-ului cu privire la ridicarea "elementelor antisovietice" din raionul Noua Suliţa la data de 13 iunie 1941 se prevedeau instrucţiuni precise pentru modul de acţiune al comuniştilor repartizaţi pe lângă grupele operative: "[...] Dacă expulzabilul este acasă. Se va stabili precis locul şi cum este situată casa, depărtarea ei şi altele, şi numai după

[48] *Ibidem*, d. 82/1943, f. 11.
[49] *Ibidem*, d. 56/1942, f. 6.
[50] ANIC, fond MCNC, d. 523/1942, Alexe Croială, *Monografia comunei Mahala, jud. Cernăuţi*, mss., f. 168.
[51] Petre Ciobanu, Reveca Prelipcean, *op. cit.*, p. 507.
[52] Ion Şişcanu, *Sovietizarea Basarabiei*, în RIM, Nr. 3/1995, p. 21.
[53] *Bucovina*, Nr. 266 din 30 mai 1942, p. 3.
[54] ANIC, fond MCNC, Ifigenia Hârşu, *op. cit.*, f. 254.
[55] Magdalina Morar, *Victime ale dezmăţului bolşevic din satul Cupca, fostul judeţ Storojineţ*, în *Ţara Fagilor*, Cernăuţi–Tg. Mureş, 1997, p. 156-158.
[56] ANS, fond Tribunalul jud. Rădăuţi, d. 111/1943, f. 7.

aceia, conform ordinelor, la ora 2 jumătate noaptea, împreună cu personalul întărit, se va îndrepta spre locuinţa expulzabilului, calculând astfel încât, *exact la ora 3 noaptea, să se înceapă operaţiunea*" (s.n.)[57].

Deportările vor continua şi după declanşarea operaţiunilor militare ale forţelor Axei împotriva Uniunii Sovietice la 22 iunie 1941. În acea zi, Prezidiul Sovietului Suprem a emis hotărârea *Cu privire la situaţia militară* unde se menţiona că în regiunile în care a fost decretată starea de război, autorităţile militare au dreptul să deporteze persoanele considerate "primejdioase din punct de vedere social, datorită activităţii lor criminale sau datorită legăturilor lor cu mediul criminal [...]"[58]. Înainte de retragerea din labloniţa, ruşii au ridicat un număr de 10 locuitori[59], din Suceveni urmau să fie deportate în 25 iunie 180 de familii[60], iar din Ceahor erau trecute pe listă 36 de familii româneşti fruntaşe, printre care se numărau Gheorghe Repciuc (fost secretar al vorniciei arcaşilor din Cernăuţi), Vasile Rotaru, Mihai Chişcan[61]. Roy Medvedev, un excelent analist al totalitarismului stalinist, sesiza faptul că aceste ultime deportări "n-au avut darul să întărească spatele frontului"[62], în momentul începerii ofensivei, locuitorii din nordul Bucovinei întâmpinând ca eliberatori trupele româno-germane.

În perioada 1940-1941 vor fi deportate 1.776 de persoane din Mahala[63], 211 din Crasna Ilschi, 201 din Igeşti, 103 din Ciudei[64], 271 săteni din Tereblecea[65], 87 din Bănila pe Ceremuş[66], 49 din Pătrăuţii de Jos ş.a.[67] Responsabilitatea pentru expulzările în masă revine în primul rând autorităţilor centrale, fără a putea trece cu vederea complicitatea celor locale, care au căpătat acelaşi drept de viaţă şi de moarte asupra locuitorilor pe care îi aveau membrii SS în lagărele naziste. În comuna Cupca, un rol hotărâtor în întocmirea listelor cu deportaţi l-a deţinut Moses Abrahamovici[68], la aceste acţiuni contribuind şi

[57] ANIC, fond I.G.J., d. 95/1941, f. 435.
[58] Anatol Petrencu, *Deportarea populaţiei româneşti din Basarabia şi alte crime ale autorităţilor sovietice săvârşite în iunie-iulie 1941*, în *Analele Sighet* 2, 1995, p. 359.
[59] ANS, fond Prefectura jud. Rădăuţi, d. 149/1941, f. 13.
[60] *Bucovina*, Nr. 111 din 20 noiembrie 1941, p. 4.
[61] *Ibidem*, Nr. 46 din 4 septembrie 1941, p. 5.
[62] Roy Medvedev, *op. cit.*, p. 227.
[63] Ion Nandriş, *op. cit.*, p. 257.
[64] Constantin Ungureanu, *Români din fostul judeţ Storojineţ deportaţi sau dispăruţi în perioada 1940-1941*, în *Ţara Fagilor*, IX, Cernăuţi–Tg. Mureş, 2000, p. 193 şi urm..
[65] ANS, fond Pretura plăşii Siret, d. 17/1942, f. 7.
[66] ANIC, fond MCNC, d. 746/1942, Leopold Loy, *Monografia comunei Bănila pe Ceremuş*, mss., f. 372.
[67] Ilie Popescu, Ion Cozmei, *Drumul spre Golgota*, Iaşi, 1994, p. 16.
[68] Petre Ciobanu, Reveca Prelipcean, *op. cit.*, p. 552 şi urm.

români ca Mihai Mardar (Mahala), Constantin Gătej (Igeşti) şi Ioan Tarnoveţchi (Pârâul Negru)[69].

Un martir ilustru al terorii comuniste este Sever Zotta, membru corespondent al Academiei Române şi un nume de rezonanţă pentru istoriografia naţională. Cel mai remarcabil genealogist, editor al revistei "*Arhiva genealogică*" – izvor neîntrecut pentru informaţiile de specialitate – a fost numit în 1912, la stăruinţele lui Dimitrie Onciul, în funcţia de director al Arhivelor Statului Iaşi, de unde se va pensiona în anul 1934[70]. Surprins de evenimentele din vara anului 1940 la casa sa din Davideni (jud. Storojineţ), Sever Zotta a preferat să rămână pe loc pentru a-şi salva biblioteca şi colecţia de manuscrise, parte moştenire hurmuzăcheană, iar în rest rod al unei munci neobosite de o viaţă. În condiţiile ocupaţiei a cunoscut abuzurile noului regim, un comisar rus confiscându-i vaca, calul, trăsura şi un aparat de radio pe care le va recăpăta după o intervenţie la prefectul (*Holova*) din Storojineţ[71]. Ca să-şi poată procura cele necesare traiului, a fost nevoit să vândă o parte din mobilă, dar – aşa cum rezultă din scrisorile trimise clandestin în ţară – speranţa într-un viitor mai bun nu l-a părăsit niciodată. O fotografie sosită prin intermediul Consulatului german îl înfăţişează cu o barbă mare, slab, aproape de nerecunoscut, iar pe verso stă scris: "Arhivei Statului din Iaşi, trist salut din Bucovina sângerândă"[72]. Cu toate că în trecut venerabilul profesor nu a desfăşurat nici un fel de activitate politică, pe guvernanţii sovietici îi incomoda prezenţa "burjuiului cult, care văzuse şi citise multe". În noaptea de 13 iunie 1941 va fi arestat de comisarii encavedişti ce nu i-au dat răgaz decât zece minute pentru a-şi face bagajul. Astfel, Sever Zotta a pornit pe un drum fără întoarcere "înspre pustietăţile siberiene"[73]. Înainte de deportare, eruditul istoric a avut inspiraţia să împacheteze pentru a pune la adăpost un număr mare de documente şi cărţi ce au fost salvate mai târziu, când "diferiţi hoţi au cam făcut mare dezordine, mai

[69] ANS, fond Poliţia oraşului Câmpulung Moldovenesc, d. 29/1942, f. 105.
[70] Teodor Balan, *Sever Zotta*, în *Făt-Frumos*, Nr. 5-6, septembrie-decembrie 1942, p. 151 şi urm; vezi şi Gh. Ungureanu, *Sever Zotta*, în *Figuri de arhivişti*, Bucureşti, 1971, p. 231-236.
[71] ANIC, fond Sever Zotta, d. 221/1941, f. 1-3.
[72] *Cetatea Moldovei*, Anul II, Nr. 11-12, 1 august-1 septembrie 1941, p. 342-343.
[73] Teodor Balan, *op. cit.*, p. 151-152. Conform scrisorii fiicei sale, Ruxanda, către Gh. Ungureanu, din 1 ianuarie 1948, Sever Zotta a încetat din viaţă în octombrie 1943, la Orsk, în sudul Uralilor; *apud* Şt. Sorin Gorovei, *Sever Zotta – Mărturii documentare*, în *ArhGen*, III (VIII), Nr. 1-2/1996, p. 326.

ales printre hârtii şi scrisori, căutând bani"[74].

O altă victimă este generalul Ioan Daşchevici, fost prefect al judeţului Cernăuţi, decorat pentru faptele sale de arme cu Ordinul "Steaua României" în grad de Comandor şi Ordinul "Coroana României" în grad de Mare Ofiţer. Ca mulţi alţii, crezând în respectarea termenului de evacuare, a rămas la Cernăuţi unde este arestat în 11 iulie 1940. Apoi, va fi transportat la Lvov şi încarcerat în vestitele închisori Sadovca şi Bereghitca, alături de floarea intelectualităţii poloneze. De aici revine în penitenciarul din Cernăuţi, pentru ca în iunie 1941 urma sa să dispară în labirintul lagărelor staliniste[75]. "Pierderile materiale sunt pentru un popor reparabile, chiar şi mutilările teritoriale sunt trecătoare – remarca fostul ministru de externe Mihail Manoilescu – *Singurul lucru iremediabil este pierderea substanţei etnice, prin risipirea şi strămutarea în cele patru vânturi a unor părţi din naţiune şi mai ales a elitei intelectuale*" (s.n.)[76].

Unii români din Basarabia şi nordul Bucovinei vor fi exterminaţi înainte de a ajunge la destinaţie. Datorită lipsei hranei, a apei şi asistenţei medicale, vagoanele supraaglomerate de marfă cu care erau transportaţi deportaţii se transformau de multe ori în morminte colective[77]. Ion Mironiuc, cojocar din Storojineţ, ce a fost ridicat împreună cu soţia sa, Irina, şi nepotul, Mircea, va muri pe drum, supravieţuind doar ultimii doi care au folosit drept alimente urzici şi frunze de tei[78]. Un număr de 2.000 de arestaţi din Cernăuţi, încolonaţi pentru evacuare în ziua de 2 iulie 1941, vor fi rapid decimaţi în condiţiile în care cei ce nu rezistau marşului extenuant erau pe loc împuşcaţi de către gardieni[79]. Ultimii deportaţi au fost legaţi şi aşezaţi cu faţa la pământ lângă malul Nistrului, iar "tancurile sovietice au trecut peste trupuri cu uruitul lor macabru"[80].

Represiunea comunistă nu a ocolit nici pe reprezentanţii altor naţionalităţi, la 13 iunie 1941 fiind arestaţi şi deportaţi mii de evrei, conducători

[74] ANS, fond personal Teodor Balan, d. IV, doc. 90. Astăzi, documentele Flondor–Storojineţ, Hurmuzachi–Zotta, împreună cu biblioteca şi unele documente Ştirbey se găsesc la ANIC.

[75] *Bucovina*, Nr. 789 din 16 ianuarie 1944, p. 3.

[76] Mihail Manoilescu, *Dictatul de la Viena. Memorii, iulie-august 1940*, Bucureşti, 1991, p. 276.

[77] Ioan Scurtu, Constantin Hlihor, *Anul 1940. Drama românilor dintre Prut şi Nistru*, Bucureşti, 1992, p. 132; vezi şi Anita Nandriş-Cudla, *20 de ani în Siberia. Destin bucovinean*, Bucureşti, 1991, p. 48.

[78] Vasile Boca, *Articole, cuvântări, însemnări*, mss. dactilografiat, vol. IV, p. 127.

[79] *Viaţa*, Nr. 136 din 15 august 1941, p. 1.

[80] Constantin Virgil Gheorghiu, *op. cit.*, p. 53-54.

de comunităţi, oameni de afaceri sau activişti sionişti[81].

Liderii de la Kremlin se vor dovedi greu de concurat în ceea ce priveşte "arta" depopulării şi schimbării structurii demografice a unor întregi regiuni. În locul populaţiei dislocate din provinciile cotropite, autorităţile vor instala ruşi sau ucraineni aduşi din alte părţi ale imperiului. *Cu certitudine, colonizările cu grupe etnice alogene au constituit pentru românii din nordul Bucovinei o lovitură la fel de puternică ca şi deportările*. Primul val va fi format din funcţionari de partid şi de stat, activişti, membri ai N.K.V.D., cadre ale armatei[82]. Printr-o hotărâre a Consiliului Comisarilor Poporului din U.R.S.S. şi a C.C. al P.C. (b) al Uniunii Sovietice din 31 octombrie 1940 se aproba "planul de strămutare *în scopuri agricole*" (s.n.) a 2.217 gospodării ţărăneşti din interiorul Ucrainei în Regiunea Cernăuţi[83]. Colonizările vor fi facilitate de evacuarea populaţiei de origine germană, deportări şi exodul în masă peste linia de demarcaţie a populaţiei româneşti. Din informaţiile aduse de bucovinenii ce au trecut clandestin în partea liberă a provinciei luăm cunoştinţă de faptul că "în oraşul Storojineţ s-a adus în locul refugiaţilor foarte multă (2 ori) populaţie din interiorul Rusiei, care a fost împroprietărită şi plasată în locul refugiaţilor"[84].

Dezrădăcinarea populaţiei româneşti se făcea şi sub forme mascate. Ziarul "*Pravda*" din 23 noiembrie 1940 semnala că 20.000 de şomeri din Regiunea Cernăuţi sunt deja plasaţi, din care 14.000 au fost îndreptaţi spre centrele industriale din interiorul U.R.S.S.[85] Totodată, într-o notă informativă a *S.S.I.* din 21 februarie 1941 se preciza: "Şomerii, care sunt în majoritate români, au fost trimişi în Siberia şi în regiunea industrială din Urali"[86]. Astfel, sub pretextul "lichidării" problemei forţei de muncă neocupate, statul sovietic se dispensa de locuitorii indezirabili din punct de vedere etnic.

Deoarece "cordunul" impus de Molotov nu corespundea cu limita extensiunii elementului autohton, regimul comunist va încerca şi un proces de *colonizare internă* a sudului teritoriului anexat – unde exista o majoritate românească absolută – pentru a crea în mod artificial o nouă graniţă etnografică. În vara anului 1941, la scurt timp după eliberarea localităţii Tereblecea, notarul Gheorghe Th. Vasile îl informa pe prefectul judeţului Rădăuţi: "În comună au

[81] *Cf.* Jean Ancel, *Introducere* la: Alexandru Şafran, *Un tăciune smuls flăcărilor. Comunitatea evreiască din România. 1939-1947. Memorii*, Bucureşti, 1996, p. 18.

[82] George Ciorănescu, *op. cit.*, p. 215.

[83] *Pactul Molotov–Ribbentrop şi consecinţele lui pentru Basarabia. Culegere de documente*, Chişinău, 1991, p.105-106.

[84] ANS, fond Prefectura jud. Rădăuţi, d. 100/1940, f. 39.

[85] ANIC, fond Ministerul Propagandei Naţionale, Presă externă, d. 1117/1940, f. 43.

[86] Idem, fond PCM, Cabinet Militar Ion Antonescu, d. 378/1941, f. 45.

fost aduşi sub formă de colonizaţi de către G.P.U.-ul bolşevic o mulţime de ucraineni-mazuri de prin satele ucrainene, ca Gărbăuţi, Volcineţ, Cerepcăuţi etc, care au fost plasaţi în casele germanilor repatriaţi, precum şi în multe locuri din a celor români deportaţi în Siberia"[87].

Autorităţile române, ce erau la curent cu realităţile dure din provinciile evacuate, au făcut numeroase demersuri diplomatice pentru a obţine ameliorarea situaţiei locuitorilor de aici. Printr-o telegramă trimisă la 28 noiembrie 1940 pe adresa Legaţiei de la Moscova, Ion Antonescu îi cerea lui Grigore Gafencu să solicite din partea guvernanţilor sovietici "un bun tratament pentru populaţia românească din Basarabia şi Bucovina, care nu va face nici un act de ostilitate în contra regimului"[88]. Intervenţiile repetate ale Bucureştiului vor rămâne fără efect şi nu au putut împiedica continuarea expulzărilor în masă sau *masacrul de la Fântâna Albă din 1 aprilie 1941 pe care îl considerăm punctul culminant al represiunii bolşevice la nivelul întregului teritoriu românesc anexat de U.R.S.S.* *

Dacă Austria a preferat să folosească în perioada 1775-1918 mijlocul "paşnic" şi mascat al deznaţionalizării, Uniunea Sovietică – pentru a-şi asigura stăpânirea definitivă asupra nordului Bucovinei – va recurge cu precădere la sistemul radical al deportărilor[89]. Bilanţul celor 12 luni de ocupaţie este cutremurător. Potrivit datelor oficiale ale administraţiei româneşti, în perioada iunie 1940 – iunie 1941, au fost deportate sau au dispărut din Guvernământul Bucovinei 36.129 de persoane, dintre care 5.018 din municipiul Cernăuţi, 8.319 din judeţul Cernăuţi, 4.387 din judeţul Storojineţ, 1.467 din judeţul Rădăuţi, 1.996 din judeţul Dorohoi (zona Herţei) şi 14.942 din judeţul Hotin[90]. Aceste cifre depăşesc cu mult pierderile umane din cei patru ani ai primului război mondial când, linia frontului a trecut de mai multe ori peste teritoriul provinciei[91]. Urmărindu-se eliminarea nucleului reprezentativ legat de viaţa

[87] ANS, *loc. cit.*, d. 19/1941, f. 69.

[88] Grigore Gafencu, *Misiune la Moscova. 1940-1941*. Culegere de documente, eds. Ion Calafeteanu şi colab., Bucureşti, 1995, p. 115.

* În acest sens vezi, printre altele, Mihai-Aurelian Căruntu, *Consideraţii cu privire la trecerile clandestine din nordul Bucovinei în perioada iulie 1940 – iunie 1941*, în *Suceava*, vol. XXVI-XXVII-XXVIII, 1999-2000-2001, Suceava , 2001, p. 498-500.

[89] Vezi şi Ionel Negură, *Consideraţii asupra românităţii nordului Bucovinei*, în *Revista Bucovinei*, Anul III, Cernăuţi-Timişoara, Nr. 7/iulie 1944, p. 243.

[90] Constantin Ungureanu, *op. cit.*, p. 190. La sfârşitul anului 1943 s-a vehiculat cifra de 41.000 de deportaţi ce indică *decimarea* populaţiei din nordul Bucovinei în primul an al ocupaţiei sovietice (*Revista Bucovinei*, Nr. 11/noiembrie 1943, f. 544).

[91] Peste 17.000 de morţi şi răniţi, *cf.* Nicolae Grămadă, *Morţii şi răniţii Bucovinei în războiul mondial*, în *Calendarul "Glasul Bucovinei" pe anul 1934*, Cernăuţi, f. a., p. 59-60.

tradiţională românească, au fost strămutate familii întregi, de la copiii din leagăn şi până la bătrânii netransportabili. Transferarea în timp de un an a unui număr de 300.000 de români din Basarabia şi nordul Bucovinei în interiorul U.R.S.S.[92] a fost posibilă, cel mai probabil, datorită faptului că ea s-a realizat după un plan elaborat cu mult timp înaintea ocupării acestor teritorii. Din grupul de 95 de săteni din Cupca deportaţi la 13 iunie 1941 se vor întoarce 44 (46,3%)[93], iar dintr-un număr de 49 de locuitori din satul Oprişeni expulzaţi în perioada 1940-1941, 32 (65,3%) n-au mai revenit acasă[94]. Tinerii aveau şanse mai mari de supravieţuire, în schimb pentru persoanele în vârstă, ca de pildă Ananie Nimigean de 75 ani din cătunul Prisaca Tereblecii, ridicat în primăvara lui 1941, deportarea în Siberia echivala cu un drum fără întoarcere[95]. Pe bună dreptate, I.P.S.S. Tit, Mitropolitul Bucovinei, într-un discurs ţinut în faţa credincioşilor parohiei Stăneşti pe Siret concluziona: "Jale şi pustiu, asta a fost stăpânirea bolşevică, stăpânire satanică [...]"[96].

După reinstalarea administraţiei româneşti, organele Guvernământului Bucovinei au încercat să facă un recensământ al persoanelor deportate de ruşi, urmând ca ulterior să fie completat şi cu declaraţii din partea celor ce au reuşit să se salveze, prin care trebuiau să arate în detaliu "în care împrejurări au fost deportate şi în care mod au reuşit să se întoarcă în comună"[97]. *Decretul-Lege Nr. 3262* publicat în toamna anului 1941 prevedea acordarea de pensii provizorii urmaşilor pensionarilor şi funcţionarilor din Basarabia şi nordul Bucovinei deportaţi sau dispăruţi în timpul ocupaţiei sovietice[98]. Un an mai târziu, Conducătorul Statului va aproba repatrierea românilor deportaţi de ruşi ce au fost găsiţi la răsărit de Bug[99]. Procesul de reabilitare morală şi despăgubirea materială a foştilor deportaţi (spre deosebire de victimele

[92] Alexandru Nicolae, *Der Angriff auf die Menschliche Substanz Rumäniens*, în *Zeitschrift für Geopolitik*, Band XXII, 1951, p. 419, *apud* George Ciorănescu, *op. cit.*, p. 207.

[93] Petre Ciobanu, Reveca Prelipcean, *op. cit.*, p. 537 şi urm.

[94] Dumitru Oprişan, *Documente bucovinene*, în *Ţara Fagilor*, Cernăuţi-Tg. Mureş, 1994, p. 151.

[95] Rusu V. Teodor, *op. cit.*, p. 68.

[96] *Foaia Oficială a Mitropoliei Bucovinei*, Anul LXXV, Nr. 13-14 , Cernăuţi, 1-15 august 1943, p. 89.

[97] ANS, fond Pretura plăşii Siret, d. 20/1942, f. 20.

[98] *Monitorul Oficial*, Nr. 281 din 26 noiembrie 1941, p. 7374-7375.

[99] *Mareşalul Ion Antonescu. Secretele guvernării* ..., p. 149; vezi şi aspectele legate de repatrierea românilor aflaţi la Est de Nistru în *Armata română în al doilea război mondial (1941-1945). Dicţionar enciclopedic*, eds. Alesandru Duţu, Florica Dobre, Leonida Loghin, Bucureşti, 1999, p. 347 şi urm.

nazismului), va debuta cu destulă timiditate la sfârşitul anilor optzeci, fără a fi în măsură să compenseze deceniile de suferinţă şi aşteptare a celor care au supravieţuit *GULAG*-ului stalinist.

Regimul instaurat începând cu 28 iunie 1940 în partea septentrională a Bucovinei a reuşit în scurt timp să schimbe sau să transforme radical instituţiile fundamentale ale statului român, natura proprietăţii şi modul de funcţionare a organismului economic şi social. *Programul de sovietizare a urmărit impunerea prin violenţă a unui model străin de tradiţiile locale şi aspiraţiile naţionale prin substituirea întregului sistem al vechii societăţi.* Realizarea tuturor acestor obiective va imprima un caracter antiromânesc de o agresivitate extremă măsurilor adoptate de autorităţile comuniste din Regiunea Cernăuţi. Miza principală a Moscovei era omul, ale cărui resorturi sufleteşti trebuiau definitiv sfărâmate şi restructurate conform tiparelor rigide impuse de doctrina marxistă. Cei care se opuneau procesului dirijat de disoluţie socială şi naţională – ce apela deopotrivă atât la arsenalul propagandistic, cât şi la teroare – de ştergere a memoriei colective , erau consideraţi indezirabili şi urmau să fie trataţi ca atare. Represiunea bolşevică a avut un caracter atotcuprinzător, dar prin faptul că ea a vizat în primul rând pe români – de la elite şi până la ţăranul de rând –, recurgând la dislocări masive de populaţie şi colonizări, poate fi apreciată şi drept un *etnocid dirijat*, ce încerca să modifice realităţile demografice din Basarabia şi nordul Bucovinei. Din primăvara anului 1944, procesul de sovietizare a "Ţării Fagilor" va fi reluat cu o şi mai mare intensitate, aspecte mai mult sau mai puţin vizibile ale fenomenelor caracteristice primului an de ocupaţie putând fi sesizate şi pe parcursul deceniilor care au urmat. În urma "repetiţiei generale" ce a avut loc în teritoriile ocupate de U.R.S.S. în 1940, comunismul se pregătea de acum să treacă şi *linia Molotov* pentru a cuprinde întreaga naţiune română într-un sistem de care aceasta a reuşit să se debaraseze după aproape jumă ate de secol.

LA REPRESSION – LA FORME PRINCIPALE DE MANIFESTATION DU RÉGIME SOVIÉTIQUE D'OCCUPATION DANS LE NORD DE LA BUCOVINE DANS LA PÉRIODE 1940-1941

La répression constitue une composante essentielle du système de la terreur – soulevé au rang de méthode de gouvernement par l'État totalitaire soviétique – qui a été introduit dans le nord de la Bucovine après la date de 28 juin 1940. L'appareil de répression de NKVD a utilisé pour éliminer les adversaires politiques et tous ceux considérés un potentiel danger pour le régime les plus diverses méthodes, qui marchaient des arrestations abusives jusqu'à la dislocation de dizaines de milliers d'habitants de la contrée dans les régions lointaines de URSS.

CARTE STRĂINĂ VECHE DIN FONDURILE COMPLEXULUI MUZEAL BUCOVINA SUCEAVA

Carmen BĂDĂLUŢĂ

Bibliotecile şi fondurile memoriale au avut din totdeauna menirea, atât de a asigura cărţilor condiţii adecvate de conservare cât şi de a face cunoscute valorile bibliofile, în primul rând prin redactarea şi publicarea de cataloage ce oferă celor ce lucrează în domeniu şi, în sens mai larg, oricărui iubitor de carte, un instrument de lucru eficient, un punct de reper pentru analize complexe. Chiar dacă ne aflăm la distanţă de aproape un secol, o afirmaţie a reputatului savant Nicolae Iorga îşi păstrează valabilitatea până în zilele noastre:

Nici o listă de cărţi nu este indiferentă. Am dori să avem pe această cale cât mai multe cunoştinţe de suflete, cât mai multe psihologii; mi-ar trebui însemnarea cărţilor celor mai buni ca şi a celor mai răi, celor mai ageri ca şi a celor mai mărginiţi, pentru a înţelege pe deplin din nevoia de citit a unei societăţi, orientarea ei, moravurile ei, seriozitatea sau uşurătatea ei, situaţia ei faţă de judecata desăvârşit informată şi foarte aspră a timpurilor[1].

Pentru spaţiul românesc prezenţa cărţii tipărite străine rămâne încă un domeniu interesant de cercetare, mai ales pentru epoca anterioară anului 1800, când societatea noastră a traversat - de la invenţia tiparului - epoca clasică şi postclasică a Evului Mediu românesc, menţinând un sincronism secvenţial cu areale de civilizaţie intrate de mult în tumultul spiritului modern, între care se înscrie interesul pentru tipărituri, realizate cu precădere în Europa, vizând domenii dintre cele mai variate. Şi în acest domeniu, păstrând un echilibru al judecăţii ce vine din posterioritate, sesizăm unul din "paradoxurile" medievale româneşti, în care structurile politico-administrative, vestimentaţie sau mentalităţi orientalizante se împletesc cu o nedisimulată dorinţă de a ţine în mâini o carte tipărită la Leyda, Viena sau Paris.

S-ar pune întrebarea, dacă pentru spaţiul românesc cartea străină anterioară anului 1800 poate fi un indicator sau măcar unul dintre argumentele legăturilor europene şi în ce măsură conţinutul lor a fost înţeles şi receptat de societatea noastră. Despre unele cărţi se ştie că au fost comandate special la tipografii sau la librari occidentali, altele au fost dăruite sau cumpărate cu mari eforturi financiare. Chiar dacă în mediul românesc acest tip de carte a fost în cea mai mare măsură apanajul unor categorii limitate care dispuneau de bani, dar aveau şi o percepţie superioară asupra valorii cărţii – în raport să spunem cu moşiile sau turmele de animale – cartea străină este o prezenţă continuă şi în creştere numerică de la un secol la altul.

[1] N. Iorga, *Floarea darurilor*, II, nr. 9, Bucureşti, 1907, p. 129.

Complexul Muzeal Bucovina Suceava deține în prezent un bogat fond de carte, cuprins atât în cadrul bibliotecii proprii, cât și în fondurile memoriale, intrate în posesia instituției noastre prin acte de nobilă donație. Alături de carte veche românească – manuscrise și tipărituri – colecțiile muzeului dețin un număr aproximativ egal de tipărituri străine editate până la 1800, în mari centre culturale ale Europei precum: Viena, Leipzig, Dresda, Frankfurt, Berlin, Leyda, Ratisbone, Paris, Basel, etc. Lucrările au un conținut variat, incluzând teme istorice, geografice, filologice, juridice, memorialistice și de popularizare a științelor exacte, ultimele domenii de mare interes și foarte la modă pe parcursul secolului al XVIII-lea, într-o Europă care tocmai acum adopta ca termen lingvistic, cu un fluctuant conținut geografic și argumentat doar prin subiective diferențe de standard al civilizației domestice pe cel de "Europă de Est".

Spațiul românesc, inclus și rămas în cadrele acestei sintagme, tratat ca o parte a unei lumi barbare, necivilizate, avea totuși unele argumente care să ofere o contrapondere acestei imagini, ilustrată în analiza de față prin prezența cărților "occidentale" care se citeau în mediul francez, italian, german, dar și pe meleagurile noastre.

Precizăm că majoritatea cărților străine prezentate în acest catalog provin din fondurile memoriale donate muzeului nostru, precum cele ale familiilor Comarnescu, Leca-Morariu, Vicoveanu, ai căror membri – între care și binecunoscute personalități ale culturii naționale – au avut în posesie biblioteci de o mare valoare, parțial moștenite, parțial constituite prin eforturile și pasiunea membrilor lor.

Să reținem însă că în cazul familiei Leca Morariu destinul a fost, în mod pregnant unul nemilos care a afectat inclusiv tezaurul propriilor cărți, o dată cu refugiul din iulie 1940, de la Cernăuți în România. Fostul profesor universitar și decan al Facultății de Filozofie din Cernăuți, Leca-Morariu nota în paginile sale de jurnal tensiunea acelor clipe:

Joi, 25/VII: Copaci răsturnați, frunze pline de apă, drumuri barate. Le ocolim, gâfâim, stohuim, instinctiv ne grăbim. Muți: oameni, cal, câine... și zorile de zi parcă mijesc. Întârziem. Ce ne-om face. Un enorm brad răsturnat de-a curmezișul.« -Acum mai repede!» țâșnește șoapta lui C. B. (Costache Belic-călăuză). Îți întețești pasul, lunеci, cazi, te ridici, cazi iar, fugi, alergi... Se oprește Costache Belic: «-Gata-i! Am scăpat! Acolo unde este bradul cele mare răsturnat, acolo era granița...» Upu Tache plânge, își face cruce, sărută pământul ud...[2]

Aceste fraze tulburătoare ilustrează la modul aproape cinic clipele traversării unei false granițe, cu oameni marcați de frică și durere. În acest context, și noblețea gestului de a salva cărți de valoare devine un fapt de-a dreptul eroic.

[2] Leca Morariu, *Drumul sfânt înspre libertatea românească-file de jurnal*, Suceava, 1998, p. 18.

Pe măsură ce se parcurge lista lucrărilor din acest catalog se poate constata atât valoarea lor bibliofilă dar și una de suflet, morală și moralizatoare. Menționăm între cărțile deosebite ale bibliotecii Leca Morariu, renumita lucrare *Russia seu Moscovia...*, editată în 1630 și care are imprimat pe foaia de titlu portretul lui Mihai Viteazul, cea a lui Deofidus Hodienus Ufus, *Nucleus selectissimarum epistolarum...*, din 1709 sau lucrarea lui De la Veaux, *Tableau...*, ex libris, editată în 1786.

Catalogul care urmează conține un număr de 52 de cărți cu valoare patrimonială, în limbile germană, franceză, latină și slavonă, orânduite în cadrul catalogului pe fonduri (Leca Morariu, Ion Vicoveanu, Petru Comarnescu, Biblioteca Complexului Muzeal Bucovina) în ordine cronologică[3].

CATALOG

Fondul Leca Morariu

1. *Russia seu Moscovia itemque Tartaria. Commentario Topographico atque politico illustrate*. Lugd Batavorum. Ex officina Elzeviriana. Anno 1630. Cum privilegio.
   L= 11,5/6; P 1-327 (intră și F.t.), (1)-(9). Legătură originală în carton și pergament. Inv. 142.395
2. Deofidus Hodiernus Ufis. *Nucleus selectissimarum epistolarum... Epistolae....*Solisbaci. Sumptibus Georgii Lehmanni. Anno 1709
   L= 17/10,2; F.t., f(1)-(7), p. 1-364, f.(1)-(6). Legătura nouă în carton, pânză la cotor și colțuri. Inv. 142.398
3. *Lettre d' un ministre de Pologne a un seigneur de L'empire sur les affaires presentes de la Hongrie.* A. Ratisbone, chez Erasme Kinkius, 1711.
   L= 12,8/7,5 f. gardă ant. F.t., p. 1-184, 1-32. f. gardă post. Legătura originală din carton și piele; Quai des Augustinus, á Saint Benoît, 1754, avec Approbation et Privilege du Roi. Inv. 142.514
4. H.E.S. *Leben und Thaten des Prätendenten von Ungarn und Siebenbürgen, Joseph Ragoczi und seiner Vorfahren...* Franckfurt und Leipzig, 1739.
   L= 17,8/11; F.(1), f. albă, F.t., f.(1)-(6), p. 1-166. Legătura originală în carton. Inv 142.249
5. *Cornelius Nepos perperam vulgo Aemilius Probus dictus, de vita excelentium imperatorum.* Noius Commentariis, Indicibus et Tabulis

[3] De menționat că, din cele 52 de titluri ale prezentului catalog, un număr de 31 au fost catalogate de Olimpia Mitric care și-a publicat lucrarea în *Suceava*, XVII – XVIII - XIX, 1990-1991-1992, p.242-246.

Chronologicis Geografhicus Ilustravit. Christophorus Ceilarius, editio Halla Magdeburgica, 1760.
L= 14,5/8,5, F.t., (22)f, p. 1-1059. Legătura originală în carton şi piele cu motive florale. Inv. 142.515

6. Homers, *Ilias*, ediţie îngrijită de Johann Heinrich Voss, Leipzig, (1780?)
L= 14/9,5, F. gardă ant., F.T., 424 f., f. gardă post. Legătura originală carton pânzat, lb. germ. Inv. 142.261
7. Homers, *Odissee*, ediţie îngrijită de Johann Heinrich Voss, Leipzig (1780).
L= 14/9,5, f. gardă ant., F. t., 327 f., f (8), f. gardă post. Legătură originală carton pânzat, lb. germ. Inv. 142.242
8. De la Veaux. *Tableau des guerres de Frederic le Grand...* 1786 imprimé á Berlin aux dipens de l'Auteur chez J.F. Unger et se vend á Potsdam chez l'Auteur.
L= 26,4/21,7; P. 1-92 (intră şi F.t.), 1 planşă cu hărţi. Legătura originală în carton, piele la cotor şi colţuri.
Coperta 2: *Prince Georges Cantacuzino.* Passime: *Ex libris L(eca) M(orariu).* Inv. 141.581

Fondul Petru Comarnescu

1. *La Religion chretienne...* A. Paris; chez N. Tilliard, Libraire, quai des Augustins, á Saint Benoît.1754. avec Approbation et Privilege du Roi.
L= 16,8/10,2; F.t., p. I-X, 1-318, (4)f. Legătura originală în carton şi piele. Inv. 276.
2. Madame Riccoboni. *Lettres de My-lord. Rivers, a sir Charles Cardigan*, - Premiere Partie. Seconde partie. A Paris. Chez Humblot, Libraire, rue S. Jacques, entre la rue du Plâtre et celle des Noyers, prés s. Yves. 1777. avec Approbation et Privilege de Roi.
L= 17,2/10,2; f. gardă ant., F.t. p., 1-154 (partea I); F.t., p. 1-208 (partea a II-a) f. gardă post. Legătura originală în carton şi piele. Inv 274.
3. Voltaire. *Oeuvres Completes.* A Basle, chez J.J. Thourneisen, impremeur-libraire. Vol. 32, *Histoire de Charles XII*, 1792.
L= 15,8/10,4. F.t. p. 1-379. Legătura în carton, pânză la cotor şi colţuri. P.1: *I. D. Suciu.* Inv 277.
Vol. 42, *Dictionnaire philosophique*, 1786, L= 21,1/13,5, F.t., p. 1-475. Legătura originală în carton şi piele. Inv. 282.
Vol. 43, *Dictionnaire philosophique*, 1786. L= 21,1/13,5. F.t., p. 1-507. Inv. 281.
Vol. 52, *Lettres du Prince Royal de Prusse et de M de Voltaire*, 1788. L= 21,1/13,5. F.t., p. 1-520. Legătura originală în carton şi piele. Inv. 280.

Vol. 55, *Lettres de L'Imperatrice de Russie et de M. de Voltaire*, 1788, L= 21,1/13,5, F.T., p. 1-380. Legătura originală în carton şi piele. Inv. 280.
Vol. 56, *Recuiel des lettres de M. de Voltaire. 1715-1737*, 1788. L= 21,1/13,5. F.t., p. 1-459. Legătura originală în carton şi piele. Inv. 283.

4. Le Grand. *Fabiaux ou Contes, du XII e et du XII e siecle. Fables et Roman du XIII e, Traduits ou extraits d'aprés plusieurs Manuscrits du tems*; ... Tome cinquieme. À Paris, chez Eugene Onfray, Libraire quai des Augustins. 1781. avec Approbation et Privilege du Roi.
L= 13,5/8,6; F.T., p. 1-468. Legătura originală în carton şi piele. Inv. 275.

Fondul Ion Negură Fond „B.M."

Demetrii Kantemir... *Beschreibung der Moldau,...* Frankfurt und Leipzig. 1771.
L= 18,8/12; (1) F., F.t. (1) f., p. 1-341, hartă. Legătura originală în carton. Pe cotor, jos: *Johannn V. Zotta senior* (etichetă). Inv. 17.599.

Fondul Ion Vicoveanu

1. J.A. Becken Hochfürstl, *Kurtze jedoch Wahrahaffte Beschreibung von derer Bienen oder Inner Natur und Eigenschaft*, f.l. 1709
L= 16/10, f. gardă ant., F.t., (4)f, 88 p., f. gardă post. Legătură recentă, volumul prezintă frontispicii şi iniţiale ornate, lb. germ. Inv. 406.
2. Adam Gottlob Schirach, *Die Verherrlichung des glorwürdigen Schöpfers aus der vundervollen Biene*, Dresden, 1767
L= 19/11,5, f. gardă ant., F.t., (3)f, 253p.+3 planşe, f. gardă post. Legătura originală carton pânzat, lb. germ. Inv. 262.
3. M.Balthasar Sprenger, *Einleitung in die neuere Bienenzucht nach ihrem Gründen*, Stuttgard, 1773.
L= 16,5/10, f. gardă ant., F.t., 294 p., f. gardă post. Legătura originală carton pânzat, lb. germ. Inv. 249.
4. Joseph Münzberg, Anton Ianscha, *Bienenzucht zu Wien*, Wien, 1775.
L= 15,55/10, f. gardă ant., F.t., (3)f., 204 p., (5)+7 planşe, f. gardă post. Legătura originală carton pânzat, lb. germ. Inv. 547.
5. M. Christian Friederich Martini, *Das Oblegen der Bienenstöcke*, Leipzig, 1781.
L= 18,5/12, f. gardă ant., F.t., (5)f., 138 p., f. gardă post. Legătura originală carton pânzat, lb. germ. Inv. 732.
6. Johann Michael Christoph Müller, *Der aufrichtige österreichische Bienenmeister*, Wien, 1783.

L= 16,5/10, f. gardă ant., F.t., 207 p., f. gardă post. Legătura originală carton pânzat, lb. germ. Inv. 908.

7. Joseph Pösei, *Gründlich und vollständiger Unterricht*, München, 1784.
   L= 16,5/10,5, f. gardă ant., F.t., (12)f., 288 p., f. gardă post. Legătura originală carton pânzat, lb. germ. Inv. 851.
8. J. L. Christ, *Bienecatehismus für das Landvolk*, Frankfurt und Leipzig, 1784.
   L= 19/11,5, f. gardă ant., F.t., (4)f., 172 p.+1 planşă, f. gardă post. Legătura originală carton pânzat, lb. germ. Inv. 272.
9. Franz Hübern, *Neue Beobachtungen über die Bienen*, Dresden, 1793.
   L= 20/12, f. gardă ant., F.t., (1)f, 600 p.+6 planşe, f. gardă post. Legătura originală carton pânzat, lb. germ. Inv. 2049.
10. Georg Stumpf, *Dreimal sieben Vorheile in der Biennenzucht*, Leipzig, 1795.
    L= 16/10,5, f. gardă ant., F.t., (2)f, 119 p., f. gardă post. Legătura originală carton pânzat, Lb. germ. Inv. 731.
11. J. L. Christ, *Anweisung zur nützlichsten und anganehmuster Bienenzucht*, Frankfurt und Leipzig, 1795.
    L= 17/11, f. gardă ant. F.t., (7)f., 402 p.+6 planşe, f. gardă post. Legătura originală din carton pânzat, lb. germ. Inv. 53.
12. J. C. Standtmeister, *Entdeckungen und Erfahrungen für Bienen-freunde und Naturfoscher*, Halle, 1799.
    L= 17/10,5, f. gardă ant., F.t., 163 p., f. gardă post. Legătura originală carton pânzat, lb. germ. Inv. 1045.

Fondul Muzeului

1. *Ustav*. Moscova, 1633.
   Bibliografie: V. M. Undolski, *Hronologiceskij ukazateli slavjano russkih knig, terkovnoj pecati şi 1491- go po 1864- jg. vîtpusk pervyj* Moscova, 1871, nr. 375.
   L= 32,5/19,5, F. (1)-(4), 1-559, 1-73. Lipseşte: F.t., f(5)-(6).
   Legătura originală în lemn şi piele. Două încuietori din piele şi metal. Inv. 737.
2. *Sluzebnik*. Lvov, 1646.
   Bibliografie: V. M. Undolski, *op. cit.*, nr. 596.
   L= 21,2/15; F.t., f. (1)-(5), 308-310, (1)-(2). Legătura originală artistică în lemn şi piele. Inv. 736.
3. *Biblia*... Frankfurt am Main zu finden bei Johann Ludwig Gleditsch in Leipzig. Jahr 1699.

L= 20,5/14; F. (1)-(2), F.t., f(1)-(19), 1-270, (1), 1-176, (1), 1-136, 4 ilustraţii. Legătura originală în carton şi piele. Inv. 7360.

4. Arndt Johann. *Die Bücher vom wahren christenthum*... Leipzig. Druckts Gottfried Rothe, Im Jahr Cristi 1722.
   L= 18,7/11,7; F.(1)-(25), F.t., f(1), p, 1.1244; f(1)-(33). Legătura originală în carton şi piele. Inv. 627.
5. M. Belidor. *Arhitecture hydraulique*... Premiere partie, Tome premier... à Paris, Rue S. Jacques, chez Charles-Antoine Jombert, Livraire de l'Artillerie du Génie á l'Image Notre Dame, 1737, Avec approbation et privilege du roi
   L= 28,5/22; F.t., f.(1)-(3), p. I-XII, 1-388, 289-312, 39 planşe. Legătura originală în carton şi piele. Inv. 553. Donat de fam. Hermannsdorf din Suceava şi Stanovici din Arad.
6. Sigem. Frid. Dresigius. *Commentarius de verbis mediis n. t*... Lipsiae. In officina fritschia 1762.
   L= 18/12; P. I-XXXII, 1-562. Legătura originală în carton. Inv. 650.
7. Hermann Boerhaav ...*Anfangsgründe der Chimie*... Berlin, bei Friedrich Nicolai, 1762.
   L= 17,8/11,3; F. (1)-(2), F.t., p. 1-440, 1-272, (1)-(28), 8 tabele. Legătura originală în carton. Inv. 747.
8. ****Die Frauenzimmer im neunzehnten Jahrhundert*... Wien, in der Grafferischen Buchhandlung, 1781.
   L= 16,7/10,5; F.t., f(1)-(7), p. 1-215. Legătura originală în carton. Inv. 560.
9. *Compedaria Graecae Grammatices institutio in usum Seminarii Patavini*... Patavii, 1783. Typis Seminarii, Apud Joannem Mansré. Superiorum permissu...
   L= 18,3/11,5; P. 1-267 (intră şi F.t.). Legătura în carton şi hârtie cerată. F. gardă ant.: *Moses Popowicz, arhimandrit*. F.t.: D. Tischokowicz. Inv. 1086.
10. *Zeitverteib und Unterricht für Kinder vom dritten bis zehnten Jahr in kleinen Geschichten*. Zweites Bändchen. Leipzig, bei Weidmanns Erben und Reich, 1783.
    L= 16,8/10; F.t., f.(1)-(7), p. 1-364. Legătura originală în carton. Inv. 561.
11. J. I. Sonnenfend... *Geschafsstil. Die ersten Grundlinien für angehende osterreichtsche Kanzlerbeamnten*... Wien. Verlegt bei Ioseph Edeln von Kurzbek, K.K. Hofbuchdrucker, Gros und Buchhandler, 1785.
    L= 17/10,2; F.t., f.(1)-(7), p. 1-424. Legătura în lemn şi carton. Inv. 646.
12. *Handbuch aller unter der Regierung des Kaisers Joseph des II... die Verordnungen und Gesetze vom Jahre 1780 bis 1784*. Erster Band... Wien. Verlegt bei Ioh. Georg. Moesle K.K. privil. Buchhändler, 1785.

L= 20,2/12,4; F. (1), F.t., p. 1-550, f(1)-(29), 4 planşe. Legătura originală în carton. Inv. 647.

13. *Geschichte des dreisigiahrigen Kriegs und westphalischen Frie dens...* Nürnberg, im Verlag bei Johann Gottfried stiebner, 1786.
L= 17,4/10,8; P. 1-238 (intră şi F.t.). Legătura originală în carton. Inv. 562.
14. *Allgmeine Weltgeschichte...* Zehnter Band... Troppau, gedruckt bei Joseph Georg Tratzler, und im Verlage der Kompagnie, 1786.
L= 17/10; P. 1-715 (intră şi F.t.). Legătura originală în carton şi piele. F.t.: *Din biblioteca lui Mihai Ciupercovici* (ştampilă). Inv. 546.
15. Johann Peter Miller... *Schriftliches Religionsbuch... Neue, verbesserte Auflage*. Wien, 1788.
L= 17,8/11,3; F.t., f(1)-(6), p. 1-394. Legătura originală în carton, piele la cotor şi colţuri. Inv. 557.
16. *Hinterlassene Werke Friedrichs II Königs von Preussen*. Erster Band. Berlin, bei Bok und Sohn, und Deder und Sohn. 1788.
L= 16,5/10. F.t., f(1), p. 1-260 (vol. I), F.t. f.(1), p. 1-314 (vol.II). Legătura originală în carton, piele la cotor şi colţuri. F. gardă: *N. Kofsowicz IV, 1864*. Inv. 666.
17. *Ustawy cywilne dla Galicyi wschodniey*. Czesc trzecia. W.Wiedniu drukiem Josefa Hraszanskiego, C. K. Niemieckiego, I Polskiego nadwornego Typografa, I Bibliopoli. 1791.
L= 20/12,8; F.t., p. (1), 1-240, 257-291, (1). Legătura originală în carton. Inv. 640.
18. S.A.D. Tissot... *Anleitung für das Landvolk... Hausarznenbuch besonders für das Volk auf dem Lande...* Wien, gedrukt den Johann Thomas Edlen von Trattnern Kaiserl. Könige. Hofbuch drucken und Buchhändler, 1792.
L= 18/11,5 F.t., f.(1)-(4), p. 1-620, f.(1)-(12). Legătura originală în carton şi piele. Inv. 649.
19. *Kniga prepodobnago i bogonosnago o (j)ţa nasego Nikona*. Poceaev, 1795.
L= 36,4/22,3. F.t., f(1)-(15), 1-576. Legătura originală în lemn şi piele. Inv. 663.
20. *Powszechana ustawa sadowa dla Galicyi Zachodniey*. W. Wiedniu drukiem Jozefa Hraszanskiego, C.K. Niemieckiego, I. Polskiego nadwornego Typografa i Bibliopoli. 1796 (3 exemplare cu legătura identică).
L= 20,5/12,8; F.t., f.(1)-(6) f. albă, p. 1-380. Legătura originală în carton.Inv. 639 (1), 639 (2), 639 (3).
21. *Ustawy cywilne dla Galicyi wschodniey*. Czesc druga. W.Wiedniu drukiem Josefa Hraszanskiego, C. K. Niemieckiego, I Polskiego nadwornego Typografa, i Bibliopoli, 1797.
L= 20/12,8; F.t., P. (1), 1-308. Legătura originală în carton. Inv. 640.

Fondul Muzeului

1. Stephanus de Werbocz. *Decretum tripartittum Juris consuetudinarii incluti Regni Hungariae...* Claudiopoli, Typis academicis Societatis Jesu, Anno 1762.
L= 17/10,5; P. 1-569 (intră şi F.t.), (1)-(79). Legătura originală în carton şi piele. F.t: Gr. A. a. Basarabeanu, 10 martie 1937; Coperta 2: I. Kerpel, Librărie şi papetărie. Könyv-es papirüzlet. Arad (etichetă); Coperta 3: însemnări în limba germană
continuată de:
Joann Kithonich. *Centuria certarum contrarietatum, et dubietatum, Ex Decreto tripartito...* Claudiopoli, Typis Academicis Societatis Jesu. Anno 1764. P. 1-95 (intră şi F.t.). Inv. 23.264.
2. *Gebetbuch für Kristen...* Bistritz. Gedrukt und verlägts Petrus Eckhardt, 1799. (Fig.4)
L= 17,6/10,5; P. 37-78 dintr-o tipăritură germană mai nouă, F.t., f (1), p. 1-201, (1). Legătura originală în carton şi piele. Inv. 569.
3. Ambrosius simigianus. *Historia rerum ungaricar et transilvanic ab anno 1490 usque 1606...* Liber I. Adcuravit Iosephus Carolus Eder... Cibinii. Typis sumtibusque Martini Hochmeister 1800.
L= 21,7/17,7; F.t., f(1)-(6), p. 1-294. Legătura originală în carton. Inv. 1124.

Abrevieri

f.	- filă
F. t.	- foaie de titlu
F. (x)	- foaia(x) nenumerotată
f. gardă ant.	- foaie gardă anterioară
f. gardă post.	- foaie gardă posterioară
L.	- legătura cărţii
p.	- pagina
lb. germ.	- limba germană

Carmen Bădălută

LIVRE ANCIEN ETRANGER DES FONDS DU MUSEE "BUCOVINE" DE SUCEAVA

Le Musée "Bucovina" de Suceava détient en présent un riche fonds de livre, qui se trouve tant dans la bibliothèque propre, que dans les fonds mémoriaux, entrés dans la possession de notre institution à la suite des actes de noble donation.

L'ouvrage ci-joint présente en ordre chronologique 52 livres de valeur patrimoniale dans les langues allemande, française, latine et slavone, groupés dans le catalogue de fonds mémoriaux : Leca Morariu, Ion Vicoveanu, Petru Comarnescu ; on peut constater leur valeur bibliophile, ainsi que celle d'âme, morale et moralisatrice.

Les ouvrages ont un contenu varié, comprenant des thèmes historiques, géographiques, philologiques, juridiques et de popularisation des sciences exactes ; les derniers domaines mentionnés ont présenté, d'ailleurs, un grand intérêt le long du XVIII-ème siècle en Europe.

Par la publication du catalogue de livre ancien étrangère on veut valoriser le patrimoine culturel que notre institution détient.

ASPECTE CULTURALE DIN VIAŢA MINORITĂŢII POLONE DIN BUCOVINA

Daniel HRENCIUC

1. Consideraţii preliminare

Demersul nostru se concentrează pe analiza evoluţiei spirituale a polonilor bucovineni reflectând evoluţia societăţilor culturale, teatrului şi presei de expresie polonă. Din această perspectivă, inserarea unor repere istorice devine absolut necesară. Stabilirea masivă a polonilor în Bucovina a început odată cu anexarea provinciei la Galiţia (1786-1849) demers contestat atât de către românii autohtoni şi receptat ca atare, ceva mai târziu de către autorităţile habsburgice. Din acest motiv, acestea decid în 1849 cu titlu provizoriu şi definitiv în 1862, oficializarea autonomiei Bucovinei care devine astfel mare Ducat.

Odată cu anexarea Bucovinei la Galiţia (1786) colonizarea provinciei capătă un caracter masiv şi organizat, proces încurajat de către autorităţile habsburgice interesate în valorificarea oportunităţilor economice provinciale. Alături de germani, evrei, ruteni etc. în provincie au fost colonizaţi şi polonii originari în principal din Galiţia, dar şi din Czadca o regiune aparţinând Teschenului însă locuită majoritar de o populaţie majoritar polonă şi din acest motiv, disputată în egală măsură atât de Polonia cât şi de Cehoslovacia.

În contextul acestor mutaţii demografice şi economice în Bucovina au apărut localităţi majoritar polone precum Cacica, Solonetul Nou, Huta Veche, Poiana Micului, Pleşa, Dunawiec- Sdreb, Caliceanca, Panca etc. Polonii au devenit rapid foarte bine reprezentaţi în oraşe precum Cernăuţi, Storojineţ, Vâjniţa, Suceava, Rădăuţi, Siret, Solca motiv pentru care această etnie şi-a consolidat o elită bine reprezentată la nivel confesional, educaţional, politic şi chiar cultural.

În urma celor trei împărţiri succesive ale Poloniei(1772,1793 şi 1795) Bucovina a devenit un spaţiu de refugiu pentru numeroşi militari sau civili puşi în faţa unei alegeri dificile şi dureroase în acelaşi timp. Autorităţile habsburgice din considerente politice (doreau să-şi atragă simpatia acestora în detrimentul Rusiei) dar mai ales românii autohtoni din motive afective ce ţin de spiritul tolerant al românului au oferit sprijin şi adăpost emigranţilor poloni.

Astfel, Bucovina a devenit o a doua patrie a polonilor vitregiţi de soartă statut afectiv consolidat de generaţiile de poloni născuţi şi crescuţi pe pământ bucovinean, venerând şi popularizând toleranţa acestui spaţiu plurietnic comparat adeseori cu o Europă în miniatură sau Tirol al Europei de Est în contextul dezbaterilor actuale ale unei Europe comune .

Numărul polonilor a crescut succesiv pe calea emigrărilor şi ulterior a sporului natural atingând în procente 5,6 % din totalul populaţiei Bucovinei şi în cifre 36.210 numărul locuitorilor poloni. Revenirea Bucovinei la România(15/28 noiembrie 1918) a înregistrat entuziasmul polonilor bucovineni care au fost singura etnie care receptat necondiţionat crearea României Mari. În perioada interbelică, minoritatea polonă din Bucovina a fost reprezentată în Parlament de doi reprezentaţi Stanislaw Kwiatkowski (legislatura 1919-1920) şi respectiv de Tytus Czerkawski (legislatura 1939-1940).

Destinul polonilor bucovineni deveniţi un factor de apropiere între România şi Polonia s-a împletit strâns şi armonios cu cel al românilor majoritari înregistrând dureros drama împărţirii Bucovinei în 1940 şi oficializată ulterior (1947) prin prevederile Tratatului de Pace de la Paris (1947)între Ucraina (componentă a U.R.SS.) şi România. Astăzi judeţul Suceava (România) şi regiunea Cernăuţi(Ucraina) recompun (însă separat) fosta Bucovină istorică. Renaşterea organizaţiilor/societăţilor şi presei polone în contextul relansării democraţiei datorat evenimentelor din decembrie 1989, stimulează/sugerează cercetarea şi implicit cunoaşterea trecutului comun al Bucovinei istorice. Într-o asemenea opţiune, cultura rămâne singurul demers valabil în măsură să ne apropie. Este de fapt, ceea a ce-şi propune pe un spaţiu tipografic evident restrâns, materialul de faţă.

I.2. Societăţile culturale

Societăţile culturale au reprezentat alături de şcoală şi Biserica romano-catolică în cazul polonilor bucovineni, elementele fundamentale pe care s-a articulat efortul de păstrare/dezvoltare a identităţii etnice în spiritul tradiţiilor şi culturii polone fundamentate îndeosebi pe istorie şi limbă. Din acest motiv, eforturile acestora au fost circumscrise în mod esenţial pe popularizarea momentelor istorice semnificative din istoria Poloniei alături de aniversarea celor mai importanţi poeţi şi scriitori aparţinând ethosului polonez. Deloc lipsit de importanţă, una din bursele şcolare acordate de societăţile culturale polone pe filiera băncilor polone din Cernăuţi purta numele lui Adam Mickiewicz, recompensând/stimulând financiar eforturile depuse de cei mai merituoşi elevi de etnie polonă.

Cea mai veche societate culturală aparţinând polonilor bucovineni a apărut în februarie 1869 la Cernăuţi, sub denumirea de „Societatea polonă de lectură", avându-i în biroul de conducere pe Stefan Dembinski, Aleksander

Morgenbesser, Ignacy Kornicki şi Karol Bronarski[1]. În 1878, graţie eforturilor liderilor săi de a aduna un număr cât mai mare de volume reprezentative pentru cultura polonă, fondurile „Societăţii de lectură" numărau aproximativ 2.600 volume în limba polonă, acoperind domenii extrem de variate.

Majoritatea societăţilor culturale polone au apărut şi şi-au desfăşurat activitatea în Cernăuţi. Astfel, Societatea Academică Polonă „Ognisko"[2] din Cernăuţi a fost întemeiată în 1876, iar Corporaţia Academică „Lechia"[3](corespundea Daciei româneşti s.n.) mult mai târziu în 1910, grupând interesele studenţilor poloni de la Universitatea Francisc Iosif I „Alma Mater Francisco–Iosefina" întemeiată la 4 octombrie 1876.

Modelul după care erau organizate societăţile culturale era preluat din tradiţia universitară germană şi austriacă. Membrii societăţilor polone studenţeşti erau de tip „conservativ" şi respectau un ritual riguros. Astfel, era obligatorie purtarea la ocaziile speciale a unei uniforme specifice, şapcă, panglici, săbii, iar chestiunile de onoare se reglementau neapărat prin duel („ mensura")[4].

Semestrul de iarnă se deschidea după un plan bine stabilit „ comers" baluri, serate dansante etc. Ierarhia în cadrul societăţii era şi ea bine stabilită. Exista un „consenior" adică un maestru de scrimă şi un „Fuchsmajor" care se ocupa de iniţierea studenţilor din anul întâi. Un „Fuchs"(vulpoi") putea deveni „Bursche"(„fârtate") numai după terminarea studiilor în cadrul unei ceremonii speciale când i se acorda rangul de „Herr"(domn bătrân")[5].

Un exemplu de respect reciproc era faptul că în perioada interbelică, la deschidere se intona Imnul Regal al României şi bineînţeles al Poloniei. De un mare succes se bucurau „Comersurile" organizate cu mare fast la „ Dom Polski"în cazul „ Lechiei" şi „ Ognisko" odată cu deschiderea semestrului de

[1] *Kurjer Polski w Rumunji* Cernăuţi, an V, 315, 31 ianuarie 1937, p. 1.

[2] Marian Olaru, *Aspecte ale vieţii politice în Bucovina la sfârşitul secolului al XIX-lea*, în *Analele Bucovinei*, Bucureşti, an IV, nr. 2/1997, p.406. Titulatura corectă pentru cea de a doua societate academică polonă era de *Lechia* şi nu *Lehia*. În mod eronat Mircea Grigoroviţă plasează întemeierea societăţii *Ognisko* în 1884.Vezi Mircea Grigorovitză, *Învăţământul în nordul Bucovinei (1775-1944)*, Bucureşti, 1993, p.170.

[3] Serhij Osadczuk,*Narodowe i ponadnorodowe zwiazki studenckie na dawnej Bukowinie (Asociaţii studenţeşti naţionale şi supranaţionale în vechea Bucovină)*, în vol. *Bukowina por stronie dialogu (Bucovina de partea dialogului)*, sub redacţia lui Kazimierz Felesko, Prograniecze-Seiny, 1999, p.94.

[4] Vladimir Trebici, *Relaţiile dintre societăţile studenţeşti române şi germane de la Universitatea din Cernăuţi ca model de înţelegere interetnică (1875-1938)*, în *Analele Bucovinei*, an IV, nr.2/1997, p.283.

[5] *Ibidem*.

iarnă şi la care luau parte atât profesori cât şi studenţi români, germani şi ucrainieni fraternizând în atmosfera specifică studenţească.

În cadrul societăţii culturale „Sokol", întemeiată în 1892, activau personalităţi binecunoscute comunităţii polone cernăuţene precum Wojciech Wejdelek, August Amirowicz, Ludwik Mendrak, Stryjski, Weidelek, Kizik, Micinski, Jaworski şi Karol Schwan[6]. Din anul 1878 activa o „Societate de lectură" şi la Văşcăuţi unde exista o numeroasă comunitate de poloni iar eforturile de cultivare a limbii şi interesului pentru valorile polonismului trebuiau neapărat stimulate printr-o activitatea specifică derulată prin intermediul „Societăţii de lectură".

Uniunea Şcolară Polonă-Polski Swiazek Szkolny[7] şi „ Societatea învăţătorilor poloni" se ocupau de problemele şcolare ale comunităţilor poloneze după cum sau clubul sportiv „Wawel"[8] avea în vedere recreerea acestora prin intermediul activităţilor sportive. Tinerii mai aveau la dispoziţie „Asociaţia Tinerimii polone" iar femeile „Asociaţia Doamnelor Polone".[9]

O altă societate reprezentativă pentru comunităţile de poloni bucovineni a fost şi societatea „Gwiazda"(Steaua) apărută în anul 1892 . Era condusă de un Comitet director compus din Dominik Kobusiewicz, Stanislaw Siarczynski, Mieczyslaw Dubicki şi Marjan Kukla[10], remarcându-se prin numeroasele activităţi culturale iniţiate în Cernăuţi.

Cu prilejul centenarului Societăţii Academice Polone „Ognisko" aniversat la Cernăuţi au fost evocate comitete de conducere ale societăţii începând cu cel fondator condus de Julian Trompeter, Julian Danigiewicz, Bazyly Duziak, Edward Pawlowski, Eugeniusz Gizowski sau Lazar Zipser[11] şi terminând cu cel aflat în exerciţiu adică Kazimierz Kukowski preşedinte, vicarul Witold Mokrzycki şi Henryk Stanislaw[12]. Din păcate, toate societăţile studenţeşti de la Universitatea din Cernăuţi inclusiv „ Ognisko" şi „ Lechia" au fost interzise prin decret de către regele Carol al II-lea odată cu manifestările unor studenţi legionari.

[6] *Gazeta Polska* , Cernăuţi, nr.391,din 12 aprilie ,1926, p.1.

[7] Wladyslaw Strutynski, Fadej Jaceniuk. *Polsce Bukowinczycy (Polonii bucovineni)*, în vol. *Bukowina por stronie dialogu (Bucovina de partea dialogului)*, sub redacţia lui Kazimierz Felesko, Prograniczе-Sciny, 1999, p.120.

[8] *Gazeta Polska*, nr.538,din 14 aprilie 1925,p.1.

[9] Florin Pintescu, *Aspecte din viaţa comunităţilor polone din Bucovina în perioada interbelică* în *Suceava*, Suceava, XXVI-XXVII-XXVIII, 1999-2000-2001, p.485.

[10] *Gazeta Polska*, an 47, nr. 536, 31 martie 1929, p. 2.

[11] *Ibidem*, nr.372, din 31 decembrie 1926, p.5.

[12] *Ibidem*.

„Societatea de lectură" ("Cetelnia Polska Towarzistwa) din Suceava, a fost întemeiată la 22 februarie 1903 de un Comitet reprezentat de Edward Sworakowski, Josef Kwiatkowski, Krzysztof Jakubowicz, Iosef Zewe[13], Antoni Stronczynski, Josef Skawronski, Piotr Wlasiczuk, Wladislaw Kuna, Josef Pilat, Kazimir Gilczewski şi Gestaw Honyek[14] .

În acelaşi an se înfiinţa la Vâjniţa, societatea „Towaristwo Bratey Pomocy Polska Cetelnia"[15], urmată un an mai târziu de apariţia la Rădăuţi a „Societăţii de Lectură"(„Cetelnia Polska" - se pare că Josef Cewe a contribuit la demararea activităţii acestei societăţi într-o localitate în plină dezvoltare unde polonii erau relativ numeroşi iar nevoia de cultură era şi era mare .

Activitatea societăţile culturale polone deosebit de intensă şi de consistentă confirma nevoia de cultură a comunităţilor polone bine închegate şi răspândite pe întreg teritoriul bucovinean. Ele au reprezentat o activitate specifică păstrării identităţii naţionale ale fiecărei etnii luate separat contribuind la cultivarea valorilor naţionale dar şi la apropierea dintre etnii atât de firească în Bucovina.

I.3.Teatrul

Activitatea teatrală polonă din Cernăuţi se situează cronologic printre primele activităţi de acest gen organizate în capitala Bucovinei, în cazul românilor această activitate începând mai târziu[16]. În anul 1803, polonii din Cernăuţi, destul de puţini de altfel, la acea dată, au organizat o trupă de teatru, condusă de Filip Bernta. În 1830 erau cunoscute publicului cernăuţean reprezentaţiile date de la hotelul „Moldavia"(„Milosnikow Sceny"), urmat în 1855 de activitatea artistică de la sala „Czarnym Orlem"[17]. În anul 1904, în piaţa cernăuţeană Elisabeta, se deschidea, cu ajutorul baronului Anton Kochanowski primar la aceea dată în exerciţiu al Cernăuţiului, „Nowy Teatr"[18], devenit un

[13] Arhivele Naţionale Istorice filiala Suceava (în continuare A.N.S.), Fond Prefectura judeţului Suceava, dosar nr. 545/1921,f.32. Tablou asupra societăţilor din Suceava.

[14] *Gazeta Polska*, an 47, nr. 388, 23 mai 1926, p.1.

[15] Arhivele Naţionale Istorice Centrale(în continuare A.N.I.C.) Fond Direcţia generală a Poliţiei (în continuare D.G.P.) dosar nr. 69/1926,f.22.

[16] *Viaţa Românească*, Iaşi, vol .IV, an II, 1907, p.116.George Tofan aminteşte de reprezentaţiile susţinute de trupa lui Mihai Pascaly la Cernăuţi în 1864.

[17] *Kurier Polski*, an I (III), nr. 10(140), din 15 decembrie 1933, p.1.

[18] Jurik Makar, Oleksandr Dobrzanskyj, *Stosunki polsko-ukrainskie na Bukowinie w drugiej polowie XIX wieku(Relaţiile polono-ucrainene în Bucovina în a doua jumăate a secolului XIX)*, în vol. *Bukowina por stronie dialogu (Bucovina de partea dialogului)*, sub redacţia lui Kazimierz Felesko, Prograniczе-Sciny, 1999, p.114.

adevărat teatru național al polonilor din Bucovina[19](„Scena Polska"), unde aveau loc frecvent reprezentații specifice în limba polonă, concerte etc.[20]. Erau invitați și artiștii români, ceea ce oferă un exemplu concret de promovare a valorilor reciproce în domeniul cultural.

I.4.Presa

Polonii bucovineni au dispus de relativ numeroase ziare în limba maternă atât în perioada austriacă cât și în perioada interbelică dar istoriografia avansează cifre diferite referitoare la numărul acestor publicații[21]. În mod normal, dacă ar fi să ne luăm după concentrația populației polone în localitățile Bucovinei, aproape toate ziarele polone au apărut la Cernăuți centrul economic, cultural, politic, educațional și confesional al polonimii bucovinene. Aici au debutat primele gazete în limba polonă(„Osa"-1880, „Przedswit"- „Gazeta Polska"- în 1882 s-a unit cu „Przeglad Czernowiecki") [22].

„Gazeta Polska"(Tygodnik demokratyczny organ Polskiej Rady Narodowej), a apărut neîntrerupt între anii 1883-1932 la Cernăuți pe strada Iancu Flondor[23] nr.40. Având o durată de apariție limitată între anii 1883-1932, această publicație era deosebit de prețioasă sub raportul informațiilor și datelor care priveau viața minorității polone din Bucovina[24]. Ziarul a dispus permanent de un tiraj săptămânal de 800-1000 de exemplare[25]. Subiectele abordate erau legate de viața internă a minorității polone, de relațiile dintre

[19] *Gazeta Polska*, ar 47, nr.533, din p.3.Aurora Brăescu concertează la Dom Polski din Cernăuți. Ibidem, nr.529 din 10 iulie 1929, p.1.

[20] *Kurjer Polski W Rumunji*, nr.10 (140), din 15 octombrie1933, p.1.

[21] *Polonus* (revista Uniunii Polonezilor din România - *Dom Polski* Suceava), nr. 10 - 11(90), 2001, p.5. Revista avansează cifra de 28 ziare și reviste poloneze care apăreau în Bucovina în perioada austriacă și respectiv de 20 pentru perioada interbelică, număr care nu a fost confirmat de nici o sursă. Cercetările noastre efectuate în fișierele Bibliotecii Academiei Române din București au confirmat un număr de doar 5 publicații poloneze care apăreau în Bucovina .

[22] Wladyslaw Strutynski, Fadej Jaceniuk, *Polsce Bukowinczycy (Polonii bucovineni)*, în vol. *Bukowina por stronie dialogu (Bucovina de partea dialogului)*, sub redacția lui Kazimierz Felesko, Prograniecze-Seiny, 1999, p.121.

[23] A.NI.C. Fond D.GP, dosar nr. 69/1926,f.22.

[24] *Ibidem*, Fond Ministerul Propagandei Naționale(în continuare MPN), dosar. nr. 141, f. 90. Tablou de numărul și felul publicațiunilor periodice și ziarele ce apar la Cernăuți, elaborat de Prefectura de Poliție Cernăuți, nr. 24 639/1929.

[25] *Ibidem*, Fond D.G.P. dosar nr.69/1926,fila 22

România și Polonia, informări asupra situației politice, economice, sociale, poloneze, știri internaționale etc.[26]

Astfel, publicația ne oferă date prețioase despre organizarea rețelei școlilor polone din spațiul bucovinean în numărul din 17 ianuarie 1926 dar și o inserare a unui fragment din Wladislaw Reymont[27]. Același număr ca și numerele următoare consacră spații largi aniversărilor societăților polone „Ognisko" și „Lechia". Numărul vorbitorilor de limbă polonă este avansat la cifra de 80.000 dar nu este clar dacă ea se referă doar la Bucovina, cifră care ni se pare totuși destul de mare și trebuie prin urmare privită cu circumspecția de rigoare[28].

Pentru anul 1926 referitor la populația Cernăuțiului , ziarul ne dă următoarea statistică evreii-4.499, românii-2.988, germanii -2.704, rușii-1.356, polonii-12.73, alții-34[29]. Spații largi sunt consacrate publicării unor fragmente din Wladislaw Reymont, Adam Mickiewicz și Henryk Sienkiewicz, eforturi subsumate păstrării tradițiilor culturale polone Nu lipsesc informațiile care privesc momente semnificative din viața polonilor bucovineni dar și a comunităților polone din Basarabia sau București[30].

Sunt prezentate în mod regulat informații care privesc atât viața politică română cât și cea din Polonia-mamă, reflectându-se diverse aspecte din campania electorală pentru alegerea unor consilieri poloni și români la Cernăuți, Suceava, Rădăuți, Storojineț, Siret etc. întrucât polonii neavând un partid politic propriu gravitau în jurul cercurilor liberale sau țărăniste[31].

Între anii 1926-1933, a apărut la Cernăuți ziarul „Glos Prawdy"[32]-„Vocea Adevărului", („Organ Kola Polskiego" W Wilkiej Rumunji), dispunând cu un tiraj săptămânal de 800 exemplare. Redactorul șef al ziarului era dr. Grezegor Szymonowicz iar sediul cotidianului era la pe strada Eugeniu Hacman nr.9. Ziarul își informa cititorii cititorii cu aspectele vieții politice urmărind cu mare atenție mersul relațiilor internaționale a raporturilor dintre România, Polonia și Uniunea Sovietică.

În acest context, semnalăm și apariția săptămânalului „Glos Ludu"[33](Vocea Poporului), între anii 1921-1922, întreruptă și reluată apoi în anul 1930 aparținând unui neidentificat (sursele arhivistice cercetate de noi la AN.I.C. -

[26] *Gazeta Polska*, I, Cernăuți, 14, ianuarie 1923, p. 1.

[27] *Ibidem*, nr.369, din 17 ianuarie , 1926, p.1.

[28] *Ibidem* nr.372, 31decembrie 1926, p.1.

[29] *Ibidem*,nr.374, 14 I iulie ,p.1.

[30] *Ibidem*, nr.371, din 24 decembrie 1926,p.1.

[31] *Ibidem*, nr.388 din 23 mai 1926, p.1.

[32] ANIC. Fond D.G.P.dosar nr. 69/1926,f.22.

[33] ANS, Fond *Prefectura județului Gura-Humorului*, dosar nr.6/1923,f.2. Majoritatea polonilor din Gura-Humorului erau abonați la gazeta cernăuțeană *Glos Ludu*.

Bucureşti consemnează că era apropiat grupării Kola Polskie din jurul lui G.Szymonowicz-s.n.) Partid Naţional Muncitoresc Polon condus de un oarecare Anton Panecki.

„Kurjer Polski w Rumunji"(Curierul Polonez în România), a apărut la Cernăuţi între anii 1933-1939, şi mutat apoi la Bucureşti între anii 1939-1940[34]. În opinia specialiştilor a reprezentat cel mai important organ de presă al minorităţii polone din spaţiul românesc fondat la Cernăuţi în anul 1930, de către Uniunea Polonezilor din România numărându-i în comitetul de conducere pe dr. Kazimierz Zukowski şi Julian Rechmister, ulterior pe Tytus Czerkawski, Piotr Mizunek şi respectiv Kazimierz Hawran[35].

Publicaţia a acordat spaţii largi minorităţii polone din Bucovina studiul său permiţând conturarea unei opinii pertinente a evoluţiei polonilor în plan statistic, educaţional şi cultural[36]. A acordat o atenţie deosebită reflectării colonizării polonilor în Bucovina[37], şcolilor de limbă polonă[38], diferitelor aspecte culturale din viaţa minorităţii polone dar şi române sau cele care priveau Biserica romano-catolică[39]. Emoţionante sut traducerile din lirica lui Octavian Goga efectuate de către Zygmunt Tarnawski sau din Adam Mickiewicz şi Henryk Sienkiewicz. Publicaţia a iniţiat şi sprijinit financiar şi material organizarea unor concursuri de nuvele în limba polonă, sau punerea în scenă a unor piese la „Now Teatr"(Teatrul polon din Cernăuţi)[40] .

Interesant este faptul că ziarul a acordat în acelaşi timp atenţie şi polonilor din Czadca regiune a Teschenului aflată sub administrarea Cehoslovaciei[41]. Publicaţia a salutat instaurarea regimului lui Carol al II-lea (10 februarie 1938-s.n), (fiind de altfel şi o susţinătoare a regimului Sanacjei) polonii fiind primul grup minoritar care s-a înscris de bunăvoie în Frontul Renaşterii Naţionale (F.R.N.) partidul unic înfiinţat de rege[42].

Publicaţia a cunoscut două etape distincte în evoluţia sa[43] :

[34] Nicolae Dascălu, *La presse des minorités nationales dans la Roumanie d'entre deux guerres (1919-1939). Analyse statistique,* în *Nouvelles Etudes d'Histoire*, vol. XX, Bucureşti, 1981, p. 45 - 61.

[35] Jan Bujak, *Publicaţii ale polonezilor bucovineni şi invazia germano-sovietică în Polonia din septembrie 1939*, în vol.*Al doilea război mondial pe fondul relaţiilor polono –romăno,* Suceava, 2000,p.111.

[36] *Kurjer Polski W Rumunji*,Cernăuţi, I (III), nr.1(131) 6 august 1933, p.1

[37] *Ibidem*, nr.8 (138), din 1 octombrie 1933, p.1.

[38] *Ibidem*, p.9.

[39] *Ibidem*, nr.10(140) din 15 octombrie p.1.

[40] *Ibidem*, an .IV, nr. 137 (267), din 8mai 1936, p.1-3.

[41] *Ibidem*, nr.278 (148)din 10mai 1936, p.3 articol semnat de Walenty Stefanowicz.

[42] *Ibidem*, nr.366 (266) din 16 ianuarie 1938, p.1.

[43] *Ibidem*.

1. perioada 1933- septembrie 1939
2. perioada septembrie 1939-1940.

În prima etapă a avut o frecvenţă de apariţie săptămânală şi ulterior bilunară, abordând subiecte diverse din viaţa minorităţii polone bucovinene şi nu numai, încercând menţinerea contactului cu patria –mamă ,Polonia.

În etapa a doua, deja titlul ziarului este schimbat în „Curierul Polonez din România"(Polakow w Rumunii" fiind editat la Bucureşti şi devenind din cauza vitregiei vremurilor, singurul ziar al polonilor din România. În noua postură aborda subiecte din viaţa cotidiană bucovineană redând în acelaşi timp, fragmente din viaţa culturală, economică şi politică a Poloniei[44].

În afara spaţiului cernăuţean, mai consemnăm apariţia la Suceava, a „Gazetei Suczawska", sub directa îndrumare a lui Antoni Stronczynski, tiraj din care au apărut doar 5 numere între aprilie/decembrie 1936[45], precum şi calendarele „Czernowiecki Kalendarz Domowy",, Kalendarz Polski na rok" şi respectiv„Kalendaryz Dziadwy Polskiej".Odată cu mutarea „Curierului Polon" la Bucureşti încetează şi apariţia ziarelor de limbă polonă în spaţiul bucovinean.

Destrămarea statului polon, invazia sovietică, anii de război şi ulterior anexarea Nordului Bucovinei de către Uniunea Sovietică, repatrierea polonilor din Bucovina, instaurarea regimului totalitar comunist a pus capăt fenomenului presei polone bucovinene şi numai.

Prăbuşirea regimurilor comuniste din spaţiul Europei Centrale şi de sud-est în contextul anilor "90 a condus la reinstaurarea democraţiei după aproximativ 45 de ani de totalitarism. În acest context plin de speranţă, cu sprijinul Departamentului pentru Relaţii Interetnice din cadrul Guvernului României, graţie eforturilor regretatei Janina Radu (lector de limbă engleză la Universitatea din Bucureşti şi în paralel la Institutul de Gaze şi Petrol din Ploieşti) a putut lua naştere la Bucureşti în noiembrie 1991 revista bilingvă (româno-polonă) "Polonus"(„Polonul"), care se remarcă prin varietatea subiectelor abordate, reluând tradiţia gazetelor polone interbelice din spaţiul bucovinean . Primul număr al revistei sublinia scopul său „Dorim ca „Polonus" să fie în slujba polonezilor, a membrilor Casei Polone, dar să devină o platformă pentru o mai bună cunoaştere reciprocă a polonezilor şi românilor, să fie o reflectare a tendinţei noastre spre satisfacţia şi folosul ambelor părţi"[46].

[44] Florin Anghel, *Evoluţia comunităţii polone din România (1918-1926)*, în *Glasul Bucovinei*, Cernăuţi-Bucureşti, VII, nr.27, 3/2000, p.38. Corectăm aici afirmaţiile care susţin că *Gazeta Suczawska* a apărut numai până în anul 1936.

[45] Ioan Scurtu, *Minorităţile naţionale din România (1918-1925), Bucureşti, Arhivele Naţionale din România, 1995,* p. 474.

[46] Stanislawa Jakimowska , Elzbieta Wieruszewska , *Polonus la 10 ani,* în *Polonus* nr.10-11(90), 2001, p.6.

Revista a apărut în primii ani sub coordonarea Janinei Radu avându-i drept colaboratori pe Teresa Maiorescu, Alexandra Radu, Alexandra Mateescu şi Cătălin Mateescu. Din august 1993, (în urma decesului Janinei Radu) redactor şef al revistei a devenit Maria Dragne-Radu împreună cu un colectiv de redacţie care-i număra le Elisabeta Mracica, Mariana Prodan şi respectiv Stanislawa Iachimowski[47].

Din ianuarie 1995, într-un format nou revista apare la Suceava, încercând să menţină trează conştiinţa polonului bucovinean abordând teme variate precum literatură, istorie, etc. reflectând diferite aspecte din viaţa comunităţilor polone. Astfel, primul număr apărut la Suceava(ianuarie 1995) consemna „ Dorim ca publicaţia noastră să ajungă în fiecare casă poloneză , în fiecare familie poloneză din întreaga Românie precum şi la toţi cei cărora problemele comunităţii poloneze nu le sunt indiferente"[48].

Din acest motiv tematica revistei menţine un permanent contact cu comunităţile polone (rubricile Cronica, Reprezentanţii noştri, Biserici şi hramuri) dar inserează şi informaţii privind Polonia mamă (rubrica Ştiri din Polonia, File de Istorie, Polonezi ce merită a fi cunoscuţi). Mai sunt prezente cronici ale unor manifestări organizate la nivel naţional (Zilele Culturii Polone, Festivalul Întâlniri Bucovinene, Concursurile de recitare din poezia Mariei Konopnicka şi Adam Mickiewicz), cât şi chestiuni legate de învăţământ sau religie (Învăţarea limbii polone, Destine poloneze, Locul nostru). Unele numere conţin suplimente consacrate problemelor tinerilor şi copiilor „ Polonusek"[49].

Între timp colectivul de redacţie a cunoscut schimbări importante (Barba Breabăn, Elisabeta Mracica, Mariana Prodan, Pavel Mocanu, Cazimir Longher, Franciszek Mamulski, Ewa Kaminska, Gustaw Majorek, Marian Schultz şi Elzbieta Wieruszewska).[50]

Elaborată actualmente de un colectiv format din Stanislawa Iachimovski, redactor şef(din ianuarie 1996), Elisabeta Wieruzewska, Barbara Breabăn şi respectiv Cazimir Longher, tehnoredactor, revista bilingvă "Polonus " caută să răspundă exigenţelor impuse de actualul context cultural şi social-politic demonstrând prin densitatea temelor abordate racordarea la tradiţia publicaţiilor polone din Bucovina, fenomen care merită, credem noi, o mai mare atenţie din partea cercetătorilor.

[47] *Ibidem.*
[48] *Ibidem*, p.7.
[49] *Ibidem.*
[50] *Ibidem.*

5.Personalităţi reprezentative ale Bucovinei de origine polonă

Sursele istoriografice consultate de noi conţin date interesante referitoare la originea polonă a cel puţin două personalităţi din Bucovina. Este vorba în primul rând despre celebra familie a Morărenilor, descendenţi a unui conte polonez cu numele de Kwiatkowski[51] refugiat în Bucovina cu prilejul războaielor ruso-austriece dintre anii 1768-1774.

Constantin Morariu face chiar referire în **Memoriile** sale la descendenţa sa din familia contelui Andrei Kwiatkowski, care luat prizonier de către ruşi a reuşit să fugă deghizat în haine ţărăneşti la Mitocul Dragomirnei unde şi-a construit o moară cu şase pietre destul de rară prin acele locuri[52], care purta numele de Moara cu nisip amplasată pe pârâul Huc într-un loc nu departe de comuna Iţcanii –Noi[53].

De aici şi originea numelui de Morariu care îl vor purta generaţii iluştrii de cărturari bucovineni printre care mitropolitul Bucovinei şi al Dalmaţiei, Silvestru Morariu-Andrievici(1818-1895), Gheorghe (primul şcolit la Mitocul Dragomirnei) preotul ,traducătorul şi istoricul Constantin Morariu(1835-1875) Victor Morariu(1881-1946) profesor universitar şi germanist de renume, filologul, istoricul şi criticul literar Leca Morariu (1883-1963)[54] şi dr.Aurel Morariu (1887-1945).

Un alt caz celebru despre care informaţiile folosite se bazează pe solide mărturii documentare, este familia Golimbiowski[55]/Porumbescu.

Stabilirea familiei Golimbiowski[56] în Bucovina se plasează cronologic în contextul dramatic al războielor ruso-polone, polono-suedeze şi polono-turce purtate între anii 1672-1676. Descendenţii săi sunt Iraclie şi Ciprian Porumbescu.

Bunicul lui Ciprian, Atanasie sau Tănasă Golimbiowki era conform opiniei lui Paul Leu (autor al unei solide monografii închinată lui Ciprian

[51] Constantin Morariu, *Cursul Vieţii mele. Memorii*, Suceava, (ediţie îngrijită şi adnotată de Mihai Iacobescu), 1998, p.3.
[52] *Ibidem.*
[53] *Ibidem.*
[54] *Ibidem*, p.6.
[55] Mihai Iacobescu, *Împreună împotriva vicisititudinilor istoriei. Crâmpeie din istoria relaţiilor româno-poloneze în Bucovina*, în *Glasul Bucovinei*, Serie Nouă, Cernăuţi, Chişinău, 3/1999,p.26.
[56] Emanuel Turczynski, *Die politische Kultur der Bukowina: Harrmonie etnischer Kleingruppen* în *Kaindl-Archiv*, Mitteilengungen derb Raimund Friedicht Kaindl Archiv , Heft 2/1979, Stuttgart,1979, *p.*24.

Porumbescu) pălimarul bisericii ortodoxe din Sucevița, ajungând chiar vornicul (primarul) Suceviței[57].

Cel de al doilea fiu al său, a fost preotul cărturar Iraclie Porumbescu (1826-1896) autor al " Zece zile de haiducie în Bucovina" în care povestește isprăvile haiducului Darie, dar și „Un episod de la 1848 „ în care evocă figura unor importante personalități pașoptiste precum Vasile Alecsandri și Aron Pumnul. Iraclie Porumbescu a fost desemnat secretar de către frații Hurmuzachi al gazetei bilingve Bukowina (1848-1850) și a participant activ la toate evenimentele majore din viața românilor bucovineni începând cu revoluția de la 1848 și continuând cu serbarea de la Putna 1871 etc.

La data de 5 aprilie 1881, din proprie inițiativă, Iraclie Porumbescu obținea din partea Primăriei județului Suceava(Căpităniei districtului Suceava-s.n.) oficializarea numelui prin traducerea corespondentului său din polonă (golumb -porumbel în limba polonă-s.n.) în română.

La 20 august 1850, Iraclie Porumbescu se căsătorea cu Emilia, fiica brigadierului silvic de origine polonă Klodnicki[58], stabilit în Voivodeasa începând cu anul 1849. Din căsătoria lor se va naște viitorul marele compozitor Ciprian Porumbescu (1853-1883) autor al imnului Unirii, al Cântecul tricolorului, precum și a celebrei operete Crai nou.

Ciprian Porumbescu va participa la adunarea studenților români de la Putna din 1871 alături de Ioan Slavici și Mihai Eminescu cântând întregii mulțimi *Hora Daciei întregi*, reperul afectiv și politic al tuturor românilor aflați sub dominații străine.

Așadar, familiile Morariu și Porumbescu prin participarea lor directă la momentul esențiale din istoria Bucovinei sintetizează credem cel mai bine, destinul polonilor bucovineni(printre aceștia se numără Mircea Grunichievici născut la Volovăț la 21 iulie 1903-decedat în Cehoslovacia în 1974, a cărui operă poetică ar merita un minuțios efort de depistare/valorificare eventual într-o lucrare monografică în presa vremii- („Glasul Bucovinei", Junimea literară", etc.)[59] .

[57] Paul Leu, *Conștiința originii etnice românești în familia Porumbescu*, în *Suceava*, X,1983,p.53.

[58] *Viața românească în Bucovina. Doi compozitori: Ciprian Porumbescu și Tudor cavaler de Flondor*, în *Viața Românească*, Iași, vol. IX, an III, p.124-125. p.56.

[59] Dumitru Valenciuc, Constantin Emil-Ursu, *Volovăț pași prin istorie*, Suceava, 2002, p.46.

I.6.Considerații finale

Polonezii au considerat dintotdeauna Bucovina patria lor adoptivă fapt care explică eforturile de redescoperire a originilor inițiat de cei mai vârstă pentru urmașii lor mai tineri. Bucovina a fost considerată dintotdeauna un spațiu al toleranței multietnice și confesionale care nu poate decât să-i confere un specific aparte.

Relativ puțin numeroși polonii bucovineni s-au impus prin nivelul ridicat de educație dispunând de numeroase asociații culturale și ziare prin intermediul cărora și-au cultivat identitatea națională. Având la Cernăuți un veritabil centru politic, confesional, cultural și spiritual comunitățile de poloni din Bucovina și-au adus o importantă aport la cultura spațiului bucovinean.

CULTURAL ASPECTS IN THE POLISH MINORITY'S LIFE SFROM BUCOVINA

This study is concerned with the cultural aspects of the Polish community in Bukowina.Though not very large, the Polish minority in Bukiwina has published neswpapers („ Gazeta Polska", Glos Prawdy", „ Glos Ludu", Kurier Poski w Rumunji and „Gazeta Suczawska) and opened many cultural associations.

DOCUMENTE MOLDOVENEŞTI - sec. XVIII-XIX

Benonia JITĂREANU

1734 ianuarie 13

„ + Noi Costandin Nicolae Voevod din mila lui Dumnezeu domnul Ţării Moldovei .Adică au vinit înaintea domnii mele rugătoriul nostru Macarie egumănul şi cu tot săborul de la sfînta m<ă>n<ă>stire Putna, care iaste zidită de la răposatul bătrănul Ştefan vod<ă> cel Bun. Şi mi-au arătat urice şi ispisoace de întăritură de la mulţi răposaţi şi luminaţi domni ci au fostu mai n-ainte de noi, pentru un sat cu vecini, anume Cuciurul ce iaste la ţinutul Cernăuţilor, ca să fie în pace aceşti oameni de conace şi de podvezi şi de cai de olac, nici starostii de Cernăuţi, nici şugubinarii nici globnici să n-aibă triabă a intra într-acest sat, nici a-i giudeca, nici a-i globi, fără cât de s-ar tămpla să facă ei v-o moarte de om, atunci să aibă triabă vornecul cel mare. Aşijdere şi altă carte de la răposatul prefericitul Alezandru vod<ă>, dată ace carte de volnicie la mâna călugărilor de la aciastă m<ă>n<ă>stire, să să apere dispre folari să nu dea nemică pentru folărie nici m<ă>n<ă>stire, nici păstorii mănăstirii, nici pielici, nici de altele ce le-ar cere folarii de stînă, însă carii or fi drepţi păstori m<ă>n<ă>stirei. Pentru aceia dară şi domniia me am dat şi am miluit şi am întărit sfintii m<ă>n<ă>stiri cu aciastă carte a domnii mele ca să fie acei oameni în pace de conace, de podvezi, de cai de olac, de solărie şi de folari şi de altele de toate căte le arată mai sus, să le de<a>toţi bună pace. Iar cine s-ar ispiti a le face vre-un val piste carte<a>domnii mele, de mare certare va fi de la domniia me, într-alt chip n-a fi. Aciasta scriem. Anul 7242<1734>luna ian<uarie>13."

„A recitit al treilea logof<ăt>."

Complexul Muzeal Bucovina Suceava, Colecţia Documente, nr.2045, original(35x22,2cm), sigiliu domnesc în chinovar, semnătură autografă .

1768 aprilie 9

„ + Cu mila lui Dumnezeu Noi Grigorie Ioan Calimah Voievod Domn Ţării Moldovii .

Facem ştire printr-acest al nostru domnesc hrisovu, că iată au vinit înaintea domnii meale şi înaintea a tot sfatul nostru Ruzandra Murguliţoae, feameaia lui Alizandru Murguleţ mazil şi ni-au arătat o mărturie hotarnică din a<nu>l 1755 mai 15 de la doi boiari hotarneci, anume Ioan Iamandii fost mare jit<nicer> şi Şerban Flondor med<elnicer> pentru o moşie anume Mihalcea ce este la ţinutul

Cernăuţului. Pentru care ar fi jăluit la aceaia vreameAlezandru Murguleţ fiul lui Toader Murguleţu mazil de Dorohoi , şi Ilie Moţocu şi fraţii lui Gavril şi Sandul mazili de la ţinutul Cernăuţului cum că au acea moşie de pre moşul lor Vasile Murguleţ şi fiind moşiia frăţască ar fi fostu rădicat ei mai înainte hotarnec pe răpousatul med<elnicer> Costandin Silion, fiind staroste la Cernăuţi ca să le împartă acea moşie în jumătate frăţeşti, adică jumătate de sat lui Alizandru Murguleţ bărbatul numitii mai sus Alizandrii Murguliţoae, şi jumătate de sat Moţoceştilor fiind din doi fraţi. Şi mergănd med<elnicerul> Silion la moşiia Mihalcea de mai sus numită, au înblat întăi înprejurul moşii puind petri despre părţile de cătră alte moşii, iar pin mijloc n-au apucat a pune petri ca să ştie cine pe unde a stăpăni, numai căt au pomenit în hotarnica sa că sintu petri, iar a pune nu li-au pus. Şi după treacirea a mulţi ani la mijloc s-au uitat semnile acelea pe unde arată hotarnica med<elnicerului>Silion, şi avea înpresurat o parte de cătră alta cu stăpănirea. Deci din porunca domnii sale Matei Ghica v<oie>vod orănduit fiind hotarneci aceşti doi boieri de mai sus numiţi, de la carii acum văzum domniia mea şi mărturiia lor hotarnică ce s-au pomeanit mai sus, aşa scriind că din poronca domnii sale mergăndu ei acolo la acea moşie Mihalcea să o înparţe, şi să pue pin mijloc şi petri hotară, şi adunînd şi căţiva răzeşi au purces întăiaş dată pin preajur moşii pe hotarnica lui Silion med<elnicer> căutînd petri, şi toate petrile li-au făcut la locul lor după cum arată pre largu hotarnica lui Silion med<elnicer>. Şi aflăndu-să toate petrile di pin prejur , au mersu şi la o piiatră ce este pusă de acel Silion în părăul Iablonovăţului despre hotarul tărgului Cernăuţului, din sus de Fântăna Luminoasă, care arată hotarnica lui Silion că acea piiatră în marginea hotarului care tae moşiia pin mijloc şi desparte partea de sus de Mihalcea Moţoceştilor şi parte din jos lui Alizandru Murguleţu, şi de acolo au pus piiatră dreptu la dial în munce, în dreptul unui readu ce să cheamă Ocruhu. Şi mergănd numiţii hotarneci acolo piiatră n-au găsit, şi negăsind au pus piiatră, şi de la piiatra aceaia dreptu la vale asupra unui copac ulmu spre readu, s-au făcut cruce în copac şi din copacul cu cruce drept piste redul Ocruhului s-au pus altă piiatră care caută la vale piste nişte loze ce sintu din vale spre apus, şi de acolo caută cheziş în jos asupra unii piiatri ce este piste părăul Vilhovăţului de la matca părăului în costişea spre apus, care este pusă tot de atuncea de Silion med<elnicer> după cum s-au găsit că arată în hotarnica sa. Şi de la acea piiatră dreptu la dial spre apus s-au găsit scriind hotarnica lui Silion că au pus piiatră, şi mergănd acolo locul s-au găsit, iar piiatră n-au fost şi au pus hotarnecii piiatră. Şi de acolo să pogoară hotar dreptu la vale şi treace piste părăul Corogii ce este prin mijlocul săliştii Mihalcii, şi să sue drept la dial şi de acolo în dial au pus piiatră drept în dial în zarea dialului despre apus, dialul ce vine din sus despre Cobăla. Pănă acolo vine hotarnica lui Silion pe semnile ce scrie că ar fi pus piiatră cară despartu de partea lui

Murguleţ partea Moţoceştilor. Osăbit de silişti şi de pădure şi de poieni ce sint numite în hotararnica lui Silion şi fiind dat la hotărîtura lui Silion lui Murguleţ un fînaţu anume Voloca şi fiind acel fănaţu din sus în hliza Moţoceştilor de-a pururi era pricină între dănşii că să călca de vite şi nu era odihnă între dănşii. S-au învoit Moţoceştii cu Murguleţ şi au luat acel fănaţu în partea lor, fiind tot de hliza lor şi pentru acel fănaţ au dat Moţoceştii alt loc, o parte de cămpu despre hliza lui Murguleţu, anume podişul Cobălii şi fănaţul ce l-au luat Moţoceştii era stălpit cu petri de Silion med<elnicer>. Iar acea parte de cămpu ce au dat Moţoceştii lui Murguleţu despre hliza lui au stălpit-o hotarnecii cu stălpi de piatră, începănd de la o piiatră ce s-au pus drept în dial în zarea dialului despre apus, dealul ce vine din sus despre Cobăla care piiatră dăsparte prin mijloc parte<a> de sus de parte<a> de jos şi de la acea piiatră mai de la dial de un pas s-au pus altă piiatră care caută drept în sus asupra pădurii Cobălii şi de la acea piiatră drept în sus la mijloc s-au pus altă piiatră care caută iar drept în sus pe zarea dealului Cobălii asupra pădurii şi de la aceaia în marginea pădurii Cobălii s-au pus altă piatră. Aciaste trii petri sint care despart acea bucată de cămpu ce au dat-o Moţoceştii lui Murguleţu pentu fănaţul care să numeaşte mai sus şi s-au lipit acea bucată de cămpu la hliza lui Murguleţ şi aceste trii petri shimbă hotarnica lui Silion, fiincă s-au învoit de au dat loc pentru loc. Dar pentru patru hăleşteai ce scrie în hotarnica lui Silion fieşticare cu numele său ce să dideasă doo în parte<a> de sus a Moţoceştilor şi doo în parte<a> de jos lui Murguleţ , hăleşteaile au rămas tot pe hotarnica lui Silion. Osăbit s-au găsit arătănd în hotarnica lui Silion pentru patru poiani carile le numeaşti anume hotarnica lui Silion.şi fiincă s-au dat doo poiani de frunte lui Alizandru Murguleţ, fiindcă i s-au dat heleşteaile mai proaste şi doo poiani mai proaste s-au dat Moţoceştilor că au luat heleşteile de frunte şi o poiană anume Spasca care s-au fost vinit în partea lui Murguleţ, acea poiană au eşit rea fiindcă să arată în ispisocul satului Hlinţii cum că ar fi de hotar Hlinţii şi măcar că arată hotarnica lui Silion c-au fostu patru poiani cu Spasca. Dar la aciastă hotărîtură s-au găsit şasă poiani afară din Spasca care aciaste poiani cu numile lor după cum arată mai jos s-au dat trii lui Murguleţ şi trii Moţoceştilor: poiana Hrişcata şi poiana ce să cheamă Poliana şi poiana Cobăla, aciaste trii s-au vinit în parte lui Murguleţ, fiind dintr-aceste trii doo mai de frunte şi una mai proastă. Pentru aceaia s-au dat lui Murguleţ , fiindcă arată şi hotarnica lui Silion că s-au dat poianile mai bune căci s-au luat heleşteile mai proaste. Dar o poiană Dumineţca şi Pervala şi Dubova s-au dat Moţoceştilor şi dintr-aceste una este mai bună şi doo mai proaste , în locul hălăşteailor, că au luat mai bune. Osăbit fiind pricină şi din silişti că întra Ilie Moţoc cu o bucăţică de loc în silişte zicănd că este cămpu, s-au învoit ei în diial şi pentru acea bucăţică de loc ce întra Ilie Moţoc în silişte au dat Murguleţ lui Ilie Moţoc un odgon şi jumătate din siliştea sa, din casa lui Ilie în jos,

odgonul de triizăci şi doi stănjeni şi stănj<eni> de opt palme şi măsurînd cu odgonul s-au pus şi piiatră în marginea siliştii lui Moţoc de partea siliştii lui Murguleţ. Şi deosăbit de aceste un odgon şi jumătate de siliştea ce au dat-o Murguleţu Moţoceştilor, ceialaltă toată siliște au rămas tot pe hotarnica lui Silion. Dar fiind şi un rămnicel în siliştea despre apus care să numeaşte din Tătrău, rămnicelul lui Murguleţu, acel rămnicel viniia doo părţi pe siliştea Moţoceştilor şi o parte pe siliştea lui Murguleţu .Şi iarăş s-au învoit ei în dial şi au dat Moţoceştilor partea lor toată lui Murguleţu şi au rămas rămnicelul să fie tot a lui Murguleţ. Şi văzând numiţii hotarneci că au fost învoiala bună între dănşii şi după cum au găsit cu dreptate şi au hotărît arată că au dat mărturii lor încredinţate şi la o parte şi la alta. Dreptu aceaia şi domniia mea dacă am văzut aciastă mărturie încredinţată hotarnică ce s-au pomenit mai sus, iată dar că de la domniia mea încă dăm şi întărim stăpînirea numitii mai sus maziliţe Ruzandrii Murguliţoae a lui Alizandru Murguleţ pe acea jumătate de sat de Mihalcea de la ţinut<ul< Cernăuţului, cu poiană şi cu hăleşteae şi rămnic, ca să-i fie dreaptă ocină şi moşie, atăta ci şi ficiorului ei căt şi nepoţilor şi strănepoţilor ei şi uricu şi întăritură, cu tot hotarul şi cu tot venitul, după toate semnile şi hotarele ce s-arată mai sus, neclătit şi nestrămutate, nici odănăoar în veci .
Şi s-au scris hrisovu acesta în Eşi într-al doile domnie a noastră în anul al doilea.
1768 aprilie 9. 7276"

A recitit A<le>z<andru> Balş mare vornic.
A recitit Antohi Zosăm al treilea logofăt.
A scris Simion Burghele.

Complexul Muzeal Bucovina-Suceava , Colecţia Documente, nr. 1984, orig., hârtie (45x31 cm.), filigran , sigiliu domnesc în chinovar .
Ed. rezumat: Teodor Balan, *Documente bucovinene*, IV , Cernăuţi, 1938, p.111
Ed. menţ.: Pavel Blaj, *Suceava*, XIII-XIV, 1986-1987, p.324

1804 iunie 7, Toporăuţi

„Prea cinstit şi de bun neam născut K.K.arhipăstor duhovnicesc şi al Moldovei Mitropolit .

1. Noi mai jos iscăliţii cu căzută rugăminte şi cu lacrimi poftim pre preosfinţiia sa mitropolitul să să milostivască ca un părinte al nostru pămăntesc, să nu ne lasă vînzitori la stăpân strein pentru că suntem foarte osîndiţi şi supăraţi de pre

stăpîn cumpărător, din care moşii şi strămoşii noaştre părăsând<u>-s-au, s-au oumbrit supt poala mănăstirii lărivanul la care ne închinăm în tot ciasul , au fost mulţimiţi şi îndestulaţi cu gospodăriele lor, precum părinţii noaştre vistesc şi dau laudă lui Dumnezău pentru că cît au fost oumbriţi supt po<a>la mănăstirii au fost mulţimiţi, iar noi o samă de cînd au căput moşiea aciasta jos numită supt stăpîn cumpărător nu ştim nici oun bine, şi săraci am rămas, şi lipiţi pămăntului, pentru că de anivoe ne este şi pâne ce de toate zilile să o căpătăm .
2. Pentru că d<u>mnealui Toader Mustaţă să răspunde stăpănitor , şi ne-au vîndut domn<ii>-sale dumisale Toader Dubrovolschii şi dum<nealui>încă să răspunde stăpănitor vecinu şi cum că n-are nimine tribuinţă la moşie fără numai dum<nealui> Dubrovolschii , şi iarăşi noi satul am trimis oun oam până la mănăstire<a> sus numită să înţălegim săntem supt stăpînire<a> mănăstiri sau vânduţi de veci. Iară igumenul au răspuns cum că sănt de veci vânduţi dum<nealui> Toader Mustaţă , iar satul să săleşte să să închine la înpărăţie.Iar noi ceşti bătrăn<i>măngăem satul şi nu lăsăm să să răciască mănăstire<a>, şi am îndrăznit a supăra pre precinstita Mitropolie să ştim şi noi satul de săntem cu adevărul vă<n>duţi de veci sau nu dum<nealui> Mustaţă, iară noi nu ne lăsăm să ne stăpânească dum<nealui> sus numitul, ce ne închinăm la înpărăţie.Numai noi ceşti bătrâni ştim mila sfintei mănăstiri şi iarăşi poftim şi noi să fim în pace precum au fost şi moşii noaştre şi noi tot satul cu plecată rugăminte cu ferbinţi lacremi şi cu mătanie pără la pământ cădem şi poftim milii pre preosfiţie< i> sale prin puţină scrisoare să înţălegim şi noi săntem vânduţi de veci sau nu.
Pentru că cămpul lucrător necosît şi cu aratul mai mult decît jumătate ţine supt mîna dum<nealui> stăpînul şi nu putem ţibui sin lucrăm boeresc iar noi satul nu avem ounde să facim nici fân nici pâne pentru că cămp nu avem pentru lucrare.
3.Iară pentru pădure au sărăcit mănăstire<a> şi noao nu este voe să cărăm lemne nici nuele iar din moşiele streine au răpus codru care era veu de n-au rămas.
4.Den pricina den care nu aveau cu ce trăi 40 , adică patruzăci de gospodari au lepădat casăle pometile şi toate acăreturile care au avut de la părinţii şi de la moşi şi s-au dus ounii la rău alţii în al<te> părţi ounde să vor pute hrăni.
Toporăuţi, la 7 iunie 1804

A<n>driiş Dubiţ	Zosăm Ilşciuc	Toader Dozircu
Ştefan Ilişciuc	Ştefan Ilaşciuc	A<n>drieş Iremcu
Silion Iremcu	Ioan Ilaşciuc	Ioan Panceou
Costaş Macarencu	Dumitras Roabu	Sofronii Purece
Toader Zaiţ	Vasăle Roabu	Ioan Macarencu
Grigoraş Ziliscu	Vasăle Corbut	Vasăle Macarencu
Toader Ziliscu	Ioan Gavrileţ	Oursachii Carpo

Danilo Zaiţ	Iacov Cotcu	Nicolai Carpo
Andrieş Carpo	Goraş Tupcaliuc	Mihailo Ilaşciuc
Onufrii Cozma	Ghiorghii Romanciuc	Ghiorghii Ilşciuc
Ştefan Sorogiu	Vasăle Romanciuc	Oursachii Daniil
Ştefan Dvirinciuc	A<n>drieş Romanciuc	Toader Iesencu
A<n>drieş Hielozub	Toader Romanciuc	Ioan Kuzub
Nicolai Hubciac	Oursachii Nicolaiciuc	Zasăm Gavrileţ
A<n>drieş Hubciac	Ioan Lesencu	Ioan Harasem
Ghiorghii Trişvinecu	Ghiorghii Nicolaiciuc	Ştefan Creţuleac
Ioan Tupcaliuc	Vasăle Basarabă	Petre Prisneac
		Gheorghe Prisneac

Şi tot satul depreună „

Complexul Muzeal Bucuvina-Suceava, Colecţia Documente, nr.2031, orig., hârtie (22,8 x37,8 cm.), filigran.

DOCUMENTS MOLDAVES DES XVIII-EME -XIX-EME SIECLES DE LA MOLDAVIE

Les documents émis pendant le XVIII-ème et le début du XIX-ème siècle font référence au problème complexe de la propriété foncière dans l'espace roumain et illustrent l'application des exemptions dans le cas des propriétés des monastères, les litiges entre les propriétaires, ainsi que les nouveaux rapports ruraux engendrés par la modification du statut de certains villages après la formation de la province impériale de Bucovine. Les villages et les domaines auxquels se rapportent les documents, sont des établissements roumains de l'ancienne contrée de Cernauţi, attestées du point de vue documentaire pendant le XV-ème siècle, dont l'évolution historique a été marquée par des transformations majeures, produites par le régime juridique de la propriété, le système de succession et les événements politiques internes et internationaux.

UN EVENIMENT DIN VIAŢA CERNĂUŢILOR DE ODINIOARĂ: SERBĂRILE PRILEJUITE DE DEZVELIREA MONUMENTULUI UNIRII (11 NOIEMBRIE 1924). DOCUMENTE

Mihai-Aurelian CĂRUNTU

Pentru a înveşnici faptele şi jertfa eroilor din războiul de reîntregire s-au ridicat, de multe ori prin iniţiativă privată, numeroase monumente pe întreg cuprinsul României Mari. Printre acestea se număra impozantul ansamblu al Monumentului Unirii situat în faţa Primăriei din Cernăuţi, căruia profesorul Vlad Bănăţeanu îi făcea o succintă prezentare într-un ghid apărut în anul 1939: „Pe un zid în semicerc, împodobit cu scene din istoria neamului nostru , vedem un soldat român, liberator, în plină armătură şi cu un steag în stânga lui şi având în faţă în genunchi o fată: Bucovina recunoscătoare. În partea dindărăt a monumentului se vede un zimbru care striveşte vulturul austriac cu două capete"[1]. În vederea realizării acestui monument s-a constituit un Comitet de iniţiativă sub preşedinţia principelui Carol şi având ca membri pe istoricul Ion Nistor, generalul Ludovic Mircescu, comandantul Diviziei a VIII-a cu garnizoana la Cernăuţi, şi doctorul Ion Jianu[2]. Proiectul ansamblului a fost conceput de sculptorul Teodor Burcă şi arhitectul Victor Ştefănescu în formă de esplanadă, împodobită pe latura stângă cu un basorelief reprezentând pe Dragoş Vodă în luptă cu bourul, un medalion cu Grigore al III-lea Ghica, scena uciderii lui, pe aripa dreaptă erau reprezentate aspecte din luptele de la Mărăşti şi Mărăşeşti, iar în medalion regele Ferdinand. În spatele piedestalului grupului alegoric al unirii era amplasat bourul strivind pajura habsburgică, operă a sculptorului Spiridon Georgescu[3]. Bronzul, ce trebuia să transmită generaţiilor viitoare simbolul împlinirii aspiraţiilor naţionale, nu a rezistat în faţa tancurilor sovietice „eliberatoare", liderii comunişti dispunând demontarea urgentă a monumentului ce amintea de „ocupanţii" români. Un an mai târziu, la 23 august 1941, administraţia românească revenită în nordul Bucovinei va reamplasa pe soclu alegoria Unirii, singurul element care a fost găsit din întregul complex monumental[4]. După ocuparea Cernăuţilor în martie 1944 de către Armata Roşie, monumentul este din nou demolat şi distrus definitiv.

Inaugurarea Monumentului Unirii, la 11 noiembrie 1918 – în momentul

[1] Vlad Bănăţeanu, *Ghidul istoric şi balnear al Ţinutului Suceava*, Cernăuţi, 1939, p. 48.
[2] N. Petrescu, *Istoria dramatică a Monumentului Unirii de la Cernăuţi*, în *Glasul Bucovinei*, nr. 1, Cernăuţi-Bucureşti, 1994, p. 7.
[3] *Ibidem*, p. 7-8.
[4] *Universul*, Nr. 233 din 29 august 1941, p. 4.

împlinirii a şase ani de când primii soldaţi români din Divizia a VIII-a Infanterie intrau în capitala Bucovinei – a constituit prilejul pentru organizarea unor festivităţi de amploare la care au participat suveranii României, principele Carol, primul ministru, Ion I.C. Brătianu, înaltul cler, ofiţeri superiori şi alte personalităţi printre care: I.G. Duca, Ion Nistor, Ion Inculeţ, Al Lapedatu, generalii Zadik, Coandă, Mircesu, Mitropolitul Miron Cristea[5]. La organizarea serbărilor naţionale de la Cernăuţi a contribuit în mod substanţial Ion Nistor, ministrul Bucovinei, generalul Ludovic Mircesu şi primarul oraşului, baronul Nicu Flondor. Printre problemele ce au trebuit rezolvate de autorităţile locale se numără pavoazarea oraşului, fixarea amplasamentului diferitelor delegaţii şi a autorităţilor, stabilirea listei invitaţilor, ordinea discursurilor ş.a.[6] La manifestaţiile organizate la Cernăuţi au participat delegaţii din toate judeţele Bucovinei, oficialităţile purtând ţinută de ceremonie (frac) cu decoraţii, iar ţăranii costum naţional[7]. Totodată, Emanoil Iliuţ, prefectul judeţului Cernăuţi, a comandat la magazinul „Dobrogea" din Bucureşti eşarfe pentru primarii comunelor rurale şi cele urbane în valoare de 350 şi, respectiv, 500 de lei[8]. Spre exemplu, din comuna Sucevita s-a format o delegaţie de 14 persoane în frunte cu primarul George Boghean, din comuna Măneuţi – 11 maghiari conduşi de primarul Laszlo Marton, din Frătăuţii Vechi-german, 10 persoane în frunte cu primarul Fritz Konrad[9], iar delegaţia oraşului Câmpulung Moldovenesc cuprindea 27 de cetăţeni, dintre care remarcăm pe Vasile Alboi Şandru, fost membru al Consiliului Naţional Român din 1918[10]. Pentru transportul acestora s-au format trenuri speciale, stabilindu-se o reducere a preţului biletului cu 75%[11].

Prezenţa familiei regale şi a altor înalţi demnitari a impus adoptarea unor măsuri speciale de ordine, pază şi siguranţă la care au contribuit Inspectoratul Siguranţei Generale Cernăuţi, Poliţia oraşului Cernăuţi, Garnizoana locală şi Regimentul 10 Jandarmi. În acest sens, s-a avut în vedere oprirea circulaţiei pe traseul urmat de cortegiu, constituirea de puncte de control şi cordoane pentru interzicerea trecerii[12]. De asemenea, numele delegaţilor au fost trecute în tabele speciale, iar Inspectoratul General de Siguranţă de la Cernăuţi a instruit personalul din subordine cu măsurile ce vor fi luate la 11

[5] Vezi şi *Calendarul „Glasul Bucovinei" pe anul 1925*, Cernăuţi, f.a., f. 144.
[6] Doc. nr. 11.
[7] Doc. nr. 3 şi 4.
[8] A.N.S., fond Prefectura jud. Rădăuţi, d. 36/1924, f. 6.
[9] *Ibidem*, f. 5 şi urm.
[10] Idem, fond Prefectura jud. Câmpulung, d. 26/1924, f. 26.
[11] Vezi doc. nr. 3, 7 şi 8.
[12] Doc. nr. 11.

noiembrie[13]. În condiţiile în care Kominternul plănuise pentru toamna anului 1924 declanşarea unor acţiuni revoluţionare în mai multe zone ale ţării – dintre care, „cele mai îndârjite trebuiau să aibă loc în prima zonă" (în Bucovina – n.n.)[14] - ce vor înregistra un eşec total în Basarabia, la Tatar Bunar, aceste măsuri de securitate erau strict necesare.

În data de 11 noiembrie 1924 întreg oraşul Cernăuţi era pregătit în haine de sărbătoare pentru primirea înalţilor oaspeţi. Pe toate clădirile fâlfâiau steaguri tricolore, balcoanele erau împodobite cu covoare şi ghirlande, în timp ce militarii şi delegaţii sosiţi din toate colţurile Bucovinei şi-au ocupat locurile dinainte stabilite. La orele 10 trenul regal sosea în Gara centrală însoţit de uralele mulţimii şi în sunetele Imnului Regal. După ce înalţii oaspeţi au trecut în revistă garda de onoare, primarul Nicu Flondor prezintă tradiţionala pâine şi sare şi rosteşte o alocuţiune de bun venit[15]. Cortegiul, format din trei automobile flancate de două plutoane călări din Regimentul 11 Roşiori se va îndrepta spre Mitropolie, pe întreg parcursul fiind aclamat de elevi, studenţi şi numeroşi ţărani îmbrăcaţi în costume naţionale. Aici, familia regală, însoţită de un numeros public, va asista la un serviciu divin oficiat de I.P.S.S. Nectarie Cotlarciuc, Mitropolitul Bucovinei, Mitropolitul Primat, Mitropolitul Moldovei şi al Sucevei, Mitropolitul Ardealului şi Arhiepiscopul Basarabiei. În jurul orei 11 întreg cortegiul sosea în Piaţa Unirii – pavoazată cu drapele tricolore şi arcuri de triumf – ,unde au fost ridicate două loje (una pentru familia regală, iar cealaltă pentru oficialităţi) şi o tribună, pentru a asista la solemnitatea dezvelirii monumentului, anunţată cu 25 de lovituri de tun. Totodată, un cor compus din 1000 de elevi intonează un imn ocazional compus de Alexandru Zavulovici şi având ca text versurile lui Nicolae Tcaciuc[16]. Mitropolitul Bucovinei a deschis seria de discursuri ce vor fi încheiate de cuvântul M.S. Regele Ferdinand, care, dincolo de unele fraze de circumstanţă, fac o trecere în revistă a istoriei tumultoase a acestui colţ de ţară, *exprimând starea de spirit a generaţiei ce a înfăptuit Marea Unire*[17]. În continuare, familia regală, urmată de alţi demnitari, a semnat „Uricul de fundaţiune pentru Monumentul Unirii"[18], iar apoi va asista la o defilare la care au participat: cercetaşii, foştii veterani de război, societăţile de arcaşi, delegaţii judeţelor bucovinene în frunte cu prefecţii, studenţii, trupele

[13] Doc. nr. 9 şi 10.
[14] Mircea Muşat, Ion Ardeleanu, *România după Marea Unire*, vol. II, partea a II-a, Bucureşti, 1988, p. 782.
[15] *Monitorul Oficial*, Nr. 253 din 16 noiembrie 1924, f. 12504.
[16] *Calendarul „Glasul Bucovinei"*..., f. 145; doc. nr. 11
[17] Vezi doc. nr. 12-16.
[18] Doc. nr. 17.

aparţinând a nu mai puţin de 11 unităţi militare. Începând cu orele 14, familia regală, împreună cu membrii guvernului, alte oficialităţi, reprezentanţii diferitelor confesiuni şi ai ţăranilor din Bucovina vor participa la o masă festivă în sala sinodală a Palatului Mitropolitan. Cu acest prilej, regele Ferdinand a mulţumit pentru primirea făcută şi *„vorbind despre adevărata Unire, a spus că noi trebu[i]e să stăruim ca Unirea să nu fie numai în hotarele ţării, ci şi în sufletele cetăţenilor"*[19] (s.n.). La orele 16 cortegiul s-a îndreptat spre Cimitirul Eroilor din războiul de reîntregire unde a asistat la inaugurarea unui monument, iar regina Maria a presărat pe morminte flori purtate în coşuleţe de către fetiţe îmbrăcate în costume naţionale[20]. În continuare, înalţii oaspeţi vor vizita expoziţia cuprinzând obiecte reprezentative pentru industria casnică din regiune, covoare, broderii, costume populare ş.a., organizată de doamnele din comitetul Societăţii „Principele Mircea" sub conducerea Virginiei Nistor. Cu acest prilej, primarul Nicu Flondor va oferi invitaţilor albume cu fotografii din Cernăuţi şi Bucovina[21]. De la orele 18, familia regală a asistat la un festival artistic organizat la Teatrul Naţional, ce avea în program: „Imnul Regal" (executat de corul „Armonia", sub bagheta lui Amuliu Liteanu), „Legenda Coroanei" (poem dramatic de Mircea Rădulescu, reprezentat de o echipă a Teatrului Naţional din Bucureşti) şi „Imn festiv" de Zira (corul „Armonia")[22]. Ultimul punct al vizitei suveranilor în Bucovina este reprezentat de dineul de gală organizat la Cercul Militar de comandantul Diviziei a VIII-a, generalul Ludovic Mircescu, .- prilej cu care regele Ferdinand a anunţat preluarea comenzii Batalionului 11 Vânători de Munte şi acordarea numelui lui Grigore Ghica-Vodă Regimentului 8 Vânători – unde s-a asistat la o impresionantă retragere cu torţe a trupelor din garnizoana locală. La orele 22[30], în sunetele Imnului Regal şi a uralelelor mulţimii, trenul special al suveranilor României părăsea Cernăuţii îndreptându-se spre Capitală[23].

****

1. *1924 octombrie 21, Cernăuţi – Ministrul Ion Nistor solicită prefectului de Câmpulung o serie de obiecte pentru „bazarul" organizat de Societatea „Principele Mircea"*

[19] *Calendarul „Glasul Bucovinei"...*, p. 147.
[20] *Monitorul Oficial, loc. cit.*, p. 12612; doc. nr. 11.
[21] *Ibidem;* vezi şi doc. nr. 1, 6 şi 7.
[22] *Monitorul Oficial, loc. cit.*
[23] *Ibidem*, p. 12612-12613.

No 949

TELEGRAMA
Urgent D-lui Prefect C. Lung

Cu ocazia inaugurării monumentului unirii soc. principele Mircea aranjează la Cernăuţi în 11 noiembrie a.c. o expoziţie de broderii naţionale şi un bazar stop Pentru buna reuşită a acestei aranjări avem nevoie de obiecte frumoase şi de daruri pentru bazar stop Vă rugăm deci să binevoiţi a aduna astfel de obiecte şi a le trimite pe adresa D-nei ministru Nistor Palatul Ad.-tiv stop Pentru restituirea obiectelor împrumutate se dă cea mai mare siguranţă şi garanţie.

Ministru de stat Nistor
392

p. Conformitate (ss indescifrabil)

Arhivele Naţionale, filiala judeţeană Suceava (în continuare A.N.S.), fond Prefectura jud. Câmpulung, d. 26/1924, f. 1.

2. *1924 octombrie 26, Cernăuţi – Ministrul Bucovinei, Ion Nistor, îl invită pe prefectul judeţului Rădăuţi să participe la conferinţa organizată la Cernăuţi în vederea pregătirii serbărilor din 11 noiembrie.*

No 2213

TELEGRAMĂ
Urgent prefect Băncescu Răd[ăuţi]

Pentru sărbătorile în legătură cu desvelirea monumentului unirii se va ţine marţi 28 octombrie orele zece dimineaţa o conferinţă în biroul prezidial la care sunteţi invitat a lua parte stop La caz că sunteţi împiedicat veţi trimite un locţiitor.

I. Nistor ministru de stat
404

A.N.S., fond Prefectura jud. Rădăuţi, d. 36/1924, f. 50.

3. *1924 octombrie 29, Rădăuţi – Prefectul judeţului Rădăuţi transmite primarilor din subordine instrucţiuni privind formarea delegaţiilor ce vor participa la ceremoniile prilejuite de dezvelirea Monumentului Unirii*

România

Rădăuți, la Prefectura jud. Rădăuți 29 Octombrie 1924
Nrl. 18868/24

Tuturor primăriilor

În ziua de 11 Noemvrie a.c. se va sărbători a 6-a aniversare a Unirii Bucovinei cu patria mumă.

Cu ocazia aceasta se va desveli în Cernăuți „Monumentul Unirii" în prezența M.M.L.L. Regele și a întregului guvern.

La serbările aceste[a] deosebite de solemne și strălucite, vor participa delegați din fiecare comună din Bucovina.

În urma instrucțiunilor primite se stabilește relativ la participarea delegaților din județul Rădăuți următoarele:

Din fiecare comună vor pleca la aceste serbări primarul comunei și cel puțin 9 piporeni (*sic*!), dintre care 3-4 gospodine, toate aceste persoane în costum național.

În acest scop fiecare primărie comunală va alege imediat gospodarii și gospodinele cele mai destoinice cu costumuri naționale frumoase și înainta acestei prefecturi până la 4 Noemvrie a.c lista acestor persoane.

Numărul susmențional de persoane este minimal și se face primar[ul] personal responsabil pentru îndeplinirea întocmai a acestor dispoziții.

Participanții la aceste serbări se vor întruni în ziua, care se va stabili ulterior la gările respective pentru a pleca cu un tren special al cărui itinerar Vi se va comunica la timp.

Participanții vor beneficia de o reducere de 75% la C.F.R. care reducere li se va acorda în baza unei legitimații eliberată de această prefectură pentru fiecare participare în parte. Pentru participanți se vor numi din partea Prefecturii un conducător, care va griji pentru toate cele necesare în cursul călătoriei.

Reîntoarcerea de la serbări se va face în ziua de 11 Noemvrie p.m. așa că gospodarii nu vor pierde timp cu aceste serbări.

Primarii se vor prezenta în portul lor național și vor avea totodată ca semn al funcți[e]i lor de primar eșarpa de primar care a fost deja comandată la București și al cărei cost se va plăti imediat și înainte primirii acestei eșarpe din bugetul com.

Se va griji deci, ca sumele respective să fie disponibile în 3-4 zile.

În Cernăuți delegații vor fi primiți după județe de un comitet aranjator și vor fi predați în jurul monumentului pentru a asista la desvălirea monumentului și pe urmă vor defila în fața Majestăților.

După defilare se va oferi o mică gustare. La dineul de gală, care va avea loc în sala sinodală a reședinței metropolitane din Cernăuți, va lua parte dl. primar al orașului de reședință Rădăuți ca reprezentant al primarilor din județ și

doi săteni din județ în costum național.

Prefectul:
ss indescifrabil

A.N.S., fond Prefectura jud. Rădăuți, d. 36/1924, f. 2.

4. *1924 noiembrie 1, Cernăuți – Primăria orașului Cernăuți transmite Prefecturii județului Rădăuți o serie de indicații asupra participării delegației acestui județ la serbările prilejuite de dezvelirea Monumentului Unirii*

România

Primăria Orașului Cernăuți
Cernăuți, la 1 No[i]embrie 1924.-
No. 1913/prez.

Domnule prefect,

Cu onoare vă aducem la cunoștință cum că numărul delegaților oficiali ai județului D-Voastre este stabilit, inclusiv persoana D-Voastre și a domnului subprefect cu 260 participanți care număr nu poate fi întrecut.

Cel târziul 10 No[i]embrie dimineața ni veți telegrafia numărul exact al delegaților D-Voastre, pentru a putea dispune cele necesare.

Veți sosi la Cernăuți, gara principală, cu trenul însemnat în copia adresei C.F.R. No 793 M, reclamând datele plecării trenurilor speciale la gările diferite de pe liniile C.F.R.

În gara Cernăuți veți primi table indicatoare a județului ce conduceți cât și panglicele primarilor comandate de domnul prefect Iliuț, de unde veți porni spre Piața Unirii la locul designat județului D-Voastre.

La serviciul divin din Catedrală, veți lua numai D-Voastre parte împreună cu primarul orașului de reședință cât și doi delegați de județ.

După defilare pleacă delegații D-Voastre conduși de un reprezentant al județului care ni-l veți comunica deodată cu telegrama reclamată mai sus la școala primară de fete din str. Ștefan cel Mare unde dl. oficial Kreutz ca reprezentant al orașului Cernăuți, va preda reprezentantului D-Voastre întocmai atâtea pâini albe și butelii de vin, câți reprezintanți ne veți semnala D-Voastre.

După distribuirea aceasta, delegații pleacă la gară pentru ca să se reîntoarcă cu proximul tren normal la vetrele lor.

După ce veți fi condus defilarea județului D-Voastre până la Monumentul ostașilor (Kriegerdenkmal), D-Voastre împreună cu primarul orașului de reședință cât și încă 2 reprezintanți ai județului (din numărul total al

delegaţilor judeţului D-Voastre) veţi lua parte la dineul din sala sinodală care începe la orele 13^{30}.

Pentru D-Voastre ţinută de ceremonie (frac) cu decoraţii, iar pentru ceilalţi 3 delegaţi după posibilitate costum naţional.

Alăturat 260 de exemplare de legitimaţii pentru C.F.R. de la No 1271-1530 care le veţi semna personal înscriind toţi participanţii într-un tablou a cărui copie se va preda delegatului oraşului Cernăuţi cu ocazia distribuirii pâinei şi vinului. Legitimaţiile aceste autorizâ (*sic*) prezintatorul la ghişeul staţiunilor căilor ferate la ridicarea unui jumătate bilet clasa III-a valabil pentru dus şi întors şi serveşte totodată ca legitimaţie personală.

Pentru Comisia Interimară:
Preşedinte: Director general:
ss indescifrabil ss indescifrabil
D-sale D-lui prefect al judeţului

A.N.S., fond Prefectura jud. Rădăuţi, d. 36/1924, f. 40.

5. *1924 noiembrie 4, Rădăuţi – Primăria oraşului Cernăuţi este înştiinţată asupra componenţei delegaţiei judeţului Rădăuţi*

Nrl. 19424 Exp. I Telegramă
Primăria oraşului Cernăuţi
La Nl. 1915/prez. Din 4 Noemvrie a.c.

La serbările din 11 Noemvrie a.c. vor participa din judeţul Rădăuţi 260 (douăsuteşaizeci) delegaţi. Conducătorii grupului sunt D-l Athanasie Dobâcu, gerent în Vicovul de Sus şi D-l Gheorghe Boghean primar în Sucevita.

A.N.S., fond Prefectura jud. Rădăuţi, d. 36/1924, f. 51.

6. *1924 noiembrie 4, Rădăuţi – Prefectul judeţului Rădăuţi îl informează pe Ion Nistor asupra unor formalităţi legate de expoziţia organizată de Societatea „Principele Mircea"*

România
Prefectura jud. Rădăuţi
Nr 1. 19222/24 Rădăuţi, la 4 Noemvrie 1924.

Festivitatea desvălirii monumentului Unirii în Cernăuţi, lucruri pentru expoziţia aranjată de Societatea „Principele Mircea"

D-sale D-lui Ministru de Stat
Dr. Iancu Nistor
în Cernăuti

La ordinul Dv. Nr. 390 din 21 Octombrie 1924 avem onoare a Vă înapoia o copie de pe procesul-verbal de constituire a Comitetului în chestie precum şi o copie de pe procesul-verbal de predare resp. preluarea obiectelor pentru această expoziţie cu rugămintea să binevoiţi a ne înştiinţa despre termenul înapoierii acestor obiecte.

Prefectul:
ss indescifrabil

D-na Galan din Vicov[ul] de Jos delegata prefecturei Rădăuţi a stat aici din 5 Noemvrie până inclusiv 18 Noemvrie.

Cu mulţumiri
I. Nistor

A.N.S., fond Prefectura jud. Rădăuţi, d. 36/1924, f. 43.

7. *1924 noiembrie 4, Rădăuţi – Proces-verbal ce cuprinde lista obiectelor colectate în judeţul Rădăuţi pentru expoziţia organizată cu prilejul serbărilor din 11 noiembrie 1924*

Copie

Proces-Verbal

adresat în ziua de 4 Noemvrie 1924 la Prefectura Rădăuţi. Se prezintă doamna Lucreţia Mitrofanovici şi predă următoarele lucruri pentru expoziţia cu ocazia festivităţii din 11 Noemvrie 1924.

1) o cămaşă cu altiţă.....preţ.....2500 lei
2) un mijlocel..... „.....600 lei
3) un mijlocel..... „.....600 lei

4) un mijlocel.....700 lei
5) patru năfrămițe a 80 lei.....320 lei
6) o năframă.....400 lei
7) o garnitură pordelele (3 bucăți) preț.....8000 lei

Am luat în primire
(ss) Goian

Se mai prezintă D-na Eugenia Grigorovici și predă următoarele lucruri:

1) o perinuță.....preț.....1500 lei
2) un ștergar.....900 lei
3) un ștergar.....700 lei
4) un ștergar.....700 lei
5) un ștergar.....600 lei
6) o năframă.....400 lei
7) „ „.....400 lei
8) „ „.....400 lei
9) „ „.....500 lei
10) „ „.....500 lei
11) „ „.....500 lei
12) o năfrămiță.....100 lei
13) o năfrămiță.....100 lei
14) „ „.....100 lei

Am luat în primire
(ss) Goian

A.N.S., fond Prefectura jud. Rădăuți, d. 36/1924, f. 44.

8. *1924 noiembrie 4, Cernăuți – Șeful Serviciului de Mișcare a Regionalei C.F.R. transmite Primăriei orașului Cernăuți mersul trenurilor pentru transportul invitaților la serbările inaugurării Monumentului Unirii*

C.F.R.
Direcția VIII Reg.: Cernăuți
Serviciul Mișcare
No 793 M 2

Copie

Onor.
Primăriei orașului Cernăuti

Cu onoare vă transmitem mersul trenurilor destinate pentru transportul invitaților la serbarea inaugurării monumentului Unirii în ziua de 11 No[i]embrie a.c.

A/ în sudul Bucovinei:

Pe linia principală Burdujeni – Cernăuți afară de trenul regulat de persoane 525 va mai circula și un tren special No 525/II parte.

/Burdujeni pleacă 3^{25} Cernăuți sosește 7^{00} /

La legătură acestui tren sosește

a/ în Dărmănești cu trenul special No 5048

/ Vatra Dornei pleacă la 10/XI ora 20^{45} Dărmănești sosește la 11/XI ora 3^{15}/ având și legătura dinspre Dorna Helgei cu trenul No 5060

/ Dorna Helgei pleacă 18^{00} Vatra Dornei sosește 20^{30}/; dinspre Moldovița Ferestrău tren regulat 5120 Moldovița Ferestrău pleacă 19^{00} Vama sosește 21^{50} și dinspre Fundul Moldovei tren regulat 5056 Fondul (*sic!*) Moldovei pleacă 15^{37} Pojorâta sosește 16^{14}.

b/ în Dorneşti trenul mixt regulat No 5068

/ Seletin pleacă la 10/XI ora 18^{15} Dorneşti sosește la 11/XI ora 1^{25} având legătură cu Gura Putnei cu tren regulat No 5114

/ Putna pleacă 22^{35} Gura Putnei sosește 22^{50}

c/ în Adâncata trenul 5080

/ Berhomet pleacă 2^{25} Adâncata sosește 5^{10} / având legătură dinspre Ciudei cu trenul 5086 /

/ Ciudei pleacă 3^{25} Carapciu sosește 4^{30}/ și legătură dinspre Coșciuia cu trenul 5090

/ Coșciuia pleacă 1^{00} Ciudei sosește 3^{10} / și dinspre Siret cu trenul 5094/5099

/ Siret pleacă 4^{15} Adâncata sosește 5^{15} /.-

B / În nordul Bucovinei va circula

a / Tren 5110 Vijnița – Cernăuți

/ Vijnița pleacă ora 3^{00} Cernăuți sosește 7^{15}

La legătură sosește în Lujeni trenul 5106 / Schit pleacă 3^{30} Lujeni sosește 6^{15} / cu legătură dinspre Jurcăuți cu trenul 5116 / Jurcăuți pleacă 3^{30} Vrânceni sosește 4^{45} /

b / trenul regulat 746 Sulița Nouă pleacă 4^{22} Cernăuți sosește 5^{56} -

Cernăuți, 4/XI 1924
Directorul Serviciului C/M.
Inginer / Semnătura indescifrabilă

A.N.S., fond Prefectura jud. Rădăuți, d. 36/1924, f. 41.

9. *1924 noiembrie 7, Cernăuți – Inspectorul general de Siguranță, Dumitrescu, solicită prefectului de Rădăuți trimiterea la Cernăuți a doi funcționari de poliție pentru a primi ordine în legătură cu data de 11 noiembrie*

No 718

TELEGRAMĂ
Domnului prefect al jud. Rădăuți

Conform ordinului ministerial de interne în interesul ordinei paz[e]i și siguranță și rugăm a trimite cel mai târziu până în ziua de 10 no[i]embrie la ora 12 la inspectoratul general de siguranță Cernăuți pe dl polițai Zmeu și comisarul Romanescu pentru a primi ordine pentru ziua de 11 No[i]embrie în vederea serbării la care va lua parte și familia Regală cu înaltul guvern.

Inspector general Dumitrescu
19315 1924
no[i]embrie 7

A.N.S., fond Prefectura jud. Rădăuți, d. 36/1924, f. 52.

10. *1924 noiembrie 8, Cernăuți – Organele administrative de la Cernăuți îl înștiințează pe prefectul de Rădăuți asupra necesității unui „control sever" al delegaților din acest județ*

No 820

TELEGRAMĂ
Extra urgent
Cu mare prețuire
Dl Prefect

Urmare la adresa primăriei Cernăuți stop din motive de siguranță generală și pentru a avea un control sever un delegat al prefecturii va însoți reprezentanți[i] comunelor la serbările din 11 No[i]embrie având cu sine un tablou în trei exemplare cu numele tuturor participanților stop un tablou se va preda organelor de siguranță stop al doilea tablou se va preda delegatului primăriei Cernăuți iar al treilea rămâne la delegatul dvs. stop.

Un eveniment din viața Cernăuților de odinioară: serbările prilejuite de dezvelirea Monumentului Unirii (11 noiembrie 1924). Documente

A.N.S., fond Prefectura jud. Rădăuți, d. 36/1924, f. 1.

11. *Programul serbărilor naționale de la Cernăuți organizate cu prilejul dezvelirii Monumentului Unirii la data de 11 noiembrie 1924*

SERBĂRI NAȚIONALE LA CERNĂUȚI

DESVELIREA „MONUMENTULUI UNIRII"
la
data de 11 No[i]embrie 1924

---

1) ora 10 sosirea trenului Regal în gara Cernăuți.
   a) Pavoazarea gării Cernăuți.
   b) Persoanele care vor fi pe peronul gării. Guvernul – Înalții demnitari și înaltul cler care nu oficiază slujba la Mitropolie – ofițerii generali - consulatele – ofițerii superiori fără trupă – reprezentanții naționalităților și confesiunilor – delegații arcașilor – delegațiile regionale – delegații județelor – delegații studențești – delegația presei – Doamnele din societate – compania de onoare cu muzică și drapel din Regimentul 8 Vânători.
   c) Locul ce urmează a se fixa de către Poliție și Garnizoană a acestor delegații.
   d) Fixarea locului unde trebu[i]e așezată compania de onoare cu muzica și drapel.
   e) Raportul Comandantului trupelor către Maiestatea Sa Regele.
   f) Prezentarea tradiționalei pâine și sare de către Primarul orașului.
   g) Pregătirea salonului de recepție în gara Cernăuți.
   h) Măsuri de ordine, pază și siguranță în jurul gării – în gară și la ieșirea din gară – Toate aceste măsuri se vor stabili în comun acord de către Inspectoratul Siguranței Generale Cernăuți, Poliția orașului Cernăuți, Garnizoană și Regimentul 10 Jandarmi.
   i) Măsuri pe întregul traect de când intră trenul pe teritoriul Bucovinei până în gara Cernăuți.
   j) Accesul pe peron a persoanelor care vor întâmpina pe M.M.L.L. se va face pe baza unor bilete de intrarea pe peron

aşa eliberate de către Biuroul Prezidial al domnului Ministru al Bucovinei.

k) Circulaţia pe traectul ce urmează a trece cortegiul Regal va fi regulamentată de către dl. Prefect al Poliţiei Cernăuţi. De la ora 8^{30} se va opri orice circulaţie pe acest traect.

l) Fixarea staţiei de trăsuri şi automobile pentru peroanele care se duc şi se întorc de la gară.

m) Procurarea de vehicole pentru transportul Înaltului Guvern şi al demnitarilor ce vin din Capitală (Poliţia Cernăuţi).

2) ora 10^{10} plecarea cortegiului spre Mitropolie.

a) Plecarea cortegiului se va anunţa prin flu[i]ere lungi de către sergenţi din post în post.

b) Formarea cortegiului (cortegiul format va fi încadrat de două plutoane din Regimentul 11 Roşiori. La dreapta şi stânga trăsurei Regale se vor găsi doi ofiţeri superiori călări în ţinută de ceremonie.

c) Cortegiul Regal va fi precedat de către dl. Prefect al Poliţiei Cernăuţi şi comandantul Garnizoanei.

d) De-a lungul străzii pe trotuare pe de o parte şi alta, de la gară până la Mitropolie excluzând spaţiul din Piaţa Unirii, se vor înşira şcolile din oraşul Cernăuţi.

e) În timpul când va trece Cortegiul Regal M.M.L.L. vor fi aclamate de către şcoli cu „Ura".

f) Aranjamentul trupelor, ţăranilor şi diferitelor delegaţii în Piaţa Unirii. (Domnul Prefect de Poliţie al oraşului Cernăuţi de comun acord cu Garnizoana şi Siguranţa generală vor studia în detaliu locul unde urmează a se fixa fiecare autoritate civilă şi militară.

Studiul făcut se va schiţa într-un plan care se va prezenta D-lui Ministru al Bucovinei şi d-lui General Comandant al Diviziei a 8-a spre aprobare).

g) Trupele şi delegaţiile ce vor lua [loc] în Piaţa Unirii:

Trupele:
Liceul militar Cernăuţi.
Regimentul 4 Vânători cu muzică şi drapel.
Regimentul 8 Vânători cu muzică şi drapel.
Regimentul 29 Infanterie cu muzică şi drapel.
Regimentul 12 Artilerie cu drapel.
Regimentul 17 Obuziere cu drapel.
Regimentul 4 Pionieri cu drapel.

Regimentul 3 Grăniceri cu muzică şi drapel.
Regimentul 10 Jandarmi cu muzică.
Batalionul 11 Vânători cu muzică şi drapel.
Batalionul 12 Vânători de munte cu muzică şi drapel.
(Pentru unităţile care nu fac parte din Garnizoana Cernăuţi, din timp se va cere aprobarea pentru dislocarea lor).
Delegaţiuni civile:
Legionarii(voluntarii din războiul de reîntregire – n.n.) bucovineni.
Cercetaşii.
Societatea arcaşilor.
Societatea invalizilor de război.
Societăţi sportive.
Societăţi studenţeşti.
Delegaţiile prefecturilor.
Delegaţiile ţăranilor.
Pentru toate acestea urmează a se fixa locul ce-l va ocupa în Piaţa Unirii.

h) Fixarea locurilor ce vor ocupa:

a) Loja M.M.L.L. Regelui şi Reginei cu Augusta Familie Regală.

b) Loja miniştrilor, a înalţilor demnitari, a oficialităţilor, a diferitelor confesiuni – capi ai minorităţilor, delegaţiunilor etc.

c) Tribuna persoanelor neoficiale.

Spaţiul din Piaţa Unirii fiind restrâns este absolută nevoie de a se studia din timp şi în mod foarte amănunţit această chestiune. Este absolută nevoie ca prin cordoane cu funie să se încadreze toate locurile destinate pentru diverse categorii de invitaţi şi public. (A nu se uita locul ce urmează a ocupa ofiţerii fără trupă după defilare şi muzica care va cânta în timpul defilării).

Circulaţia publicului după trecerea cortegiului să fie regulamentată prin organele de poliţie pentru a se păstra cea mai desăvârşită ordine. Idem organele de Poliţie în înţelegere cu Siguranţa şi Garnizoana Cernăuţi vor studia şi aplica toate măsurile privitoare la pază şi siguranţă.

Locurile la tribună se vor elibera în baza unui bilet de intrarea eliberat de către Biroul Prezidial al Domnului Ministru investit cu sigiliu.

Cu desăvârşire interzis accesul publicului peste cordoane. La fiecare debuşeu de stradă care dă în Piaţa Unirii se va construi câte un punct de trecere – control sub conducerea unor funcţionari de la Poliţie şi Siguranţă, care singuri vor fi în măsură de a soluţiona şi controla trecerile solicitate.

A se face de către Poliţie din timp cunoscut tuturor proprietarilor şi chiriaşilor din imobile situate pe traectul pe unde urmează a trece M.M.L.L., că sunt direct şi personal răspunzători de toate persoanele ce primesc în casă şi vor sta la balcoane şi ferestre.

3) ora 10^{30} serviciul divin la Catedrală.
   a) Fixarea autorităţilor şi publicului în interiorul bisericii (circa 800 – 1000 persoane).
   b) Măsuri de or[d]ine, pază şi siguranţă la intrarea în biserică, în interiorul bisericii şi la ieşirea din biserică.
   c) Intrarea în Catedrală se va face pe baza unui bilet de intrare eliberat de Biroul prezidial al Ministrului Bucovinei.
   d) Controlul persoanelor care intră în biserică.
   e) Drapelele care iau parte la slujba religioasă (a se fixa locul lor şi a se avea în vedere drapele[le] cercetaşilor care urmează a se sfinţi).
   f) A se fixa locul unde urmează a staţiona vehicolele M.M.L.L. şi a înalţilor demnitari.
   g) A se fixa când urmează a ieşi oficialităţile şi publicul din biserică pentru a-şi lua locul în Piaţa Unirii.
   h) Ieşirea din biserică a M.M.L.L. se va anunţa prin flu[i]ere lungi date de gardişti din post în post.
4) Ora 11 – 13 desvelirea Monumentului
   a) Sosirea M.M.L.L. Regele şi Regina împreună cu Familia Regală la Tribună.
   b) Pe tot parcursul de la Mitropolie în Piaţa Unirii şcolile vor aclama Familia Regală cu „Ura”.
   Raportul Comandantului parăzii:
   c) Ocuparea tribunei de către oficialităţi.
   d) Ocuparea tribunei de către public (persoanele vor ocupa locurile cu bilete speciale de tribună de [la] biroul prezidial al domnului Ministru al Bucovinei.
   e) Locul diferitelor societăţi de arcaşi, legionari, delegaţii săteşti etc.(după planul arătat la punctul 2).
   f) Măsuri de ordine, pază şi siguranţă.

   g) Desfăşurarea programului sdemnităţii:
   Trecerea în revistă a trupelor.
   Serviciul religios.
   Punerea pergamentului.
   Desvelirea Monumentului care se va anunţa cu 25 lovituri de tun. (Semn convenţional între Primăiie şi locul de unde se va trage).
   Discursurile (ordinea lor).
   Corurile când urmează a intona; (locurile lor) eliberate de biroul prezidial al Ministrului Bucovinei.
   Defilarea (ordinea defilării).
   Drumul de urmat înainte şi după defilare.
   h) Plecarea M.M.L.L. după festivitate (măsuri de ordine, pază şi siguranţă pe itinerarul de la festivitate, de la Palatul Reşedinţei, eventual Palatul ad-tiv).
5) ora 13^{30} – 15, masa oficială la Palatul Reşedinţei.
   a) Măsuri de ordine, pază şi siguranţă în afara şi interiorul Reşedinţei.
   b) Gardă de onoare la Palatul Reşedinţei.
   c) Locul destinat pentru prânzul Regal.
   d) Pavoazarea lui.
   e) Invitaţiuni ce urmează a se face.
   f) Aşezarea invitaţilor la masă (a se întocmi o schiţă cu planul mesei şi locul ce urmează a ocupa fiecare invitat).
   g) Meniul (a se întocmi meniuri tipărite).
   h) Discursurile ce urmează a se ţinea (ordinea lor).
   i) Muzica ce urmează a cânta la banchet.
   j) Saloanele de recepţie după prânzul regal.
   k) Măsuri de pază şi siguranţă după terminarea mesei.
6) ora 16 –16^{30} inaugurarea Monumentului de la Cimitirul Eroilor.
   a) Măsuri de ordine pază şi siguranţă pe traectul de la Palatul Reşedinţei la Cimitirul Central.
   b) Itinerarul de urmat.
   c) Formarea cortegiului.
   d) Intrarea invitaţilor în Cimitir se va face pe baza unui bilet de intrare eliberat de biroul prezidial al Ministrului Bucovinei.
   e) Controlul la intrare.
   f) Autorităţile ce iau parte la această inaugurare.
   g) Fixarea locurilor ce ocupă.
   h) Serviciul religios.

i) Discursurile
j) Participarea trupei.
k) Locul reprezentanţilor confesiunilor.
l) Apel către populaţie de a pune flori şi coroane pe mormântul de la Cimitirul Eroilor (invitaţia se va face de către Prefectura de Poliţie şi sprijinul ce-l va da comuna Cernăuţi).

7) ora 16^{30} – 17^{30} vizitarea expoziţiei-bazar „Principele Mircea" în sala Primăriei.
   a) Măsuri de ordine, pază şi siguranţă pe traectul de la Cimitirul Central la Primărie.
   b) Invitaţii ce iau parte la această vizită (cca 100 persoane).
   c) Controlul la intrare.
   d) Prezentarea persoanelor care expun această expoziţie.
   e) Servirea ceaiului.
   f) Măsuri de siguranţă în interiorul Primăriei.
8) ora 18 – 19^{30} reprezentarea de gală la Teatrul Naţional.
   a) Măsuri de ordine, pază şi siguranţă de la Primărie la Teatrul Naţional (eventual de la Palatul ad-tiv).
   b) Itinerarul de urmat.
   c) Măsuri de siguranţă în interiorul teatrului (înainte de începerea teatrului Siguranţa în comun acord cu dl. Prefect al Poliţiei Cernăuţi va controla şi inspecta interiorul teatrului).
   d) Intrarea în teatru se va face pe baza unui bilet de intrare special eliberat de biroul prezidial al Ministrului Bucovinei.
   e) Controlul la intrare.
   f) Oficialităţile ce iau parte.
   g) Reprezentarea programului.
   h) Orchestra care diletează (*sic*).
   i) Aranjamentul înalţilor demnitari şi oficialităţilor în lojă.
   j) Măsuri de ordine şi siguranţă în timpul spectacolului şi la ieşire.
   k) Retragerea cu torţe la ieşirea M.M.L.L. de la spectacol.
9) ora 20^{30} – 21^{30} prânzul de gală de la Cercul militar.
   a) Măsuri de ordine, pază şi siguranţă de la Palatul Reşedinţei eventual guvernul ţării la Cercul militar.
   b) Pavoazarea Cercului militar.
   c) Stabilirea invitaţilor.
   d) Tipărirea invitaţiilor.
   e) Lansarea lor.
   f) Primirea invitaţilor la Cerc.
   g) Controlul la intrare.

   h) Aşezarea invitaţilor la masă (planul locurilor ce ocupă).
   i) Ţinuta.
   j) Serviciul.
   k) Discursurile.
   l) Orchestra ce cântă în timpul mesei.
   m) Măsuri de siguranţă în interiorul Cercului.
10) ora 22 plecarea M.M.L.L. Regele şi Regina şi a Familiei Regale.
   a) Măsuri de pază, ordine şi siguranţă pe traectul de la Cercul militar la gară.
   b) Oficialităţile care iau parte la gară.
   c) Aşezarea lor pe peronul gării.
   d) Controlul la intrare pe peronul gării.
   e) Compania de onoare cu muzică şi drapel care va da onorul la plecare.
   f) Măsuri de ordine, pază şi siguranţă împrejurul gării, în gară şi pe tot traectul până la ieşirea trenului regal din Bucovina.

Prescripţiuni finale:

1) Măsuri pentru pavoazarea oraşului şi în special pe străzile pe unde trece Cortegiul regal, cu scoarţe, covoare, flori etc.
2) A se arbora cât mai multe drapele naţionale.
3) O dată cu lăsarea nopţii oraşul să fie cât mai bine luminat, iar la diferite instituţiuni de stat şi particulare să fie instalate jocuri de lumini şi lumânări la ferestre.
4) A se cere aprobarea pentru o escadrilă de la Iaşi, care să direze (*sic*) în timpul desvelirii Monumentului şi pe tot timpul serbării.
5) Dispoziţiuni pentru suspendarea serviciului la oficii şi închiderea prăvăliilor ca în zilele de sărbători oficiale.
6) Serviciu permanent al Societăţii de salvare (Ambulanţă). Apel către public a ţine closetele particulare la dispoziţia elevilor care fac spaliere pe stradă.

În numele comitetului:
I. I. Nistor
Ministrul Bucovinei
General L. Mircescu
Comandantul Diviziei 8-a

Nicu Flondor
Primarul oraşului

A.N.S., fond Prefectura jud. Câmpulung, d. 26/1924, f. 5-8.

12. *Discursul I.P.S.S. Nectarie Cotlarciuc, Mitropolitul Bucovinei*

Maiestăţile Voastre,
Ilustră asistenţă,

Arheologii descopăr adese în pământ pietre care vorbesc despre trecut. Auzita-ţi ca şi în rugăciune[a] de sfinţire a acestui monument s-a spus că „Domnul a dat poruncă să se pu[i]e peatră ca să se ştie ce s-a întâmplat în trecut".

Înainte de şase ani populaţia Bucovinei gemea sub teroarea neordinei şi a bolşevismului, care, după distrugerea Austriei, începe a-şi ridica capul şi în aceste regiuni şiroaie de sânge au curs pe aceste pietre de pe piaţa pe care ne aflăm.

Deodată apare soldatul trimis de viteaza armată a Măriei Tale şi raza de speranţe ne luceşte. În aceeaş[i] zi, înainte de 6 ani, la 11 Noemvrie 1918, soseşte d. General Mircescu (*oratorul îi atribuie acestuia, din motive care ne scapă, meritele ce îi revin incontestabil generalului Iacob Zadik ! - n.n.*) în ajutorul populaţiei Bucovinene şi până de către seară liniştea era restabilită în întreaga ţară. De către seară populaţia cu armata, au încins pe această piaţă o horă mare, hora unirii.

Era cu neputinţă ca populaţia aceasta bună să nu se arate recunoscătoare şi a făcut acest monument de piatră, care va vorbi despre măreţele fapte ale Maiestăţii Voastre, ale prea glorioasei Doamne, ale augustei familii şi a vitezei armate a Maiestăţii Voastre

Sigur, în sufletele poporului român va trăi amintirea marilor fapte ale Măriei Tale şi a vitezei armate mai mult decât această piatră comemorativă.

Dar dacă odată după veacuri şi această piatră ar fi acoperită de glia pământului şi arheologi[i] vor da de ea, atunci „Dacă aceştia vor tace, Pietrele vor vorbi".

Monitorul Oficial, Nr. 253 din 16 noiembrie 1924, p. 12605.

13. *Discursul lui Ion Nistor, ministrul Bucovinei*

Sire,
Mărită şi Prea Graţioasă Doamnă,
Alteţe Regale,
Onoraţi oaspeţi,

Drepturile unui popor asupra pământului zămislirii sale, sunt sfinte şi

inalienabile. Forţa poate trage brazde de hotar în lungul moşiei străbune, dar ea nu poate înăduşi conştiinţa şi nici sfâşia sufletul unui neam, care este unul şi nedespărţit.

Fagii ce-şi sorb hrana din sucul nutritor al aceluiaş[i] pământ, îşi întind nepăsători ramurile maiestoase peste hotarele vremelnice şi nici o putere din lume nu poate împiedica zburdălnicia zefirului de a se furişa în frunziş, şi de a-l face să tremure după adierea sa.

Ambiţia unei împărătese se lăcomi, acu[m] 150 de ani, la pământul ţării noastre, trăgând de la Hotin în jos, în preajma vadului de la Cernăuţi şi pe sub streşina cetăţii de la Suceava, vinovatul cordun, care înghiţea în graniţele sale, străjuită de pajuri cu două ciocuri, cea mai aleasă zestre a Moldovei în frumuseţi naturale şi rămăşiţe de artă, cu însăşi mormintele descălecătorilor de ţară, dătători de legi şi datini, întru proslăvirea cărora se îngână glasul cronicelor bătrâne cu freamătul codrului şi murmurul izvoarelor.

Înţărușarea cordunului trezi un vifor de indignare în suflete[le] rănite le Moldovenilor. Şi cu drept cuvânt, fiindcă partea detrunchiată era partea cea mai îmbelşugată şi mai de valoare a Moldovei. Dar protestele patriotice şi strigătele lor de durere ale părinţilor noştri, fură acoperite de sunetele ademenitoare ale aurului sclipitor şi ale diverselor tabachiere cu briliante, care găseau mulţi şi lacomi amatori nu numai în rândurile Turcilor păgâni, ci şi în lagărul pravoslavnic al feldmareşalului Romantzov.

La sunetele acestei melodii ameţitoare s-a semnat actul de hotărnicie de la Palamutca pe Nistru. Autorii ruşinosului furt se grăbiră, îndată după săvârşirea lui, să acopere prada în faţa diplomaţiei europene şi acea Moldovă ciscorduniană ieşi din cristelniţa Bellplatz-ului din Viena răsbotezată în Bucovina, căci aşa se numeau în limba cronicarilor întinsele păduri de fag, care împodobeau pe vremuri aceste încântătoare meleaguri.

Scurtă vreme după decapitarea ţării, căzu, prin intrigă şi crimă, capul domnitorului Grigore Ghika, care se împotrivise răpirii. Şi astfel se săvârşi zguduitoarea tragedie a Moldovei, aproape fără seamăn în istoria lumii, dacă n-ar fi să ne gândim la sfâşierea Poloniei sau la detrunchierea Alsaciei. În conştiinţa poporului român, dramele de la Palamutca şi din beilicul din Iaşi, deopotrivă de odioase, crude şi sângeroase, s-au contopit în una singură: uciderea mişelească a lui Grigore Vodă Ghika, mucenicul ispăşitor al ciopârţirii Moldovei.

Revolta conştiinţei româneşti contra urzitorilor acestor crime de Stat a stăpânit sufletele tuturor generaţiunilor câte s-au succedat de la săvârşirea crimei până la ispăşirea ei.

Pentru a potoli revolta ce cuprinsese sufletele româneşti, stăpânitorii

noştri de pe vremuri epuizară toate mijloacele de constrângere şi seducţiune, dar toate încercările lor rămaseră zadarnice, fiindcă conştiinţa demnităţii naţionale nu se putea smulge cu nici un chip din sufletele arcaşilor lui Ştefan cel Mare.

Şi cum s-ar fi putut şterge din sufletele noastre încercate simţul de solidaritate cu fraţii de dincolo de cordun, când, şi unii şi alţii, ne mândream cu faptele aceloraşi străbuni, ne încălzeam la focul aceleiaşi credinţă, ne înţelegeam în aceeaşi limbă, învârteam aceeaşi horă şi ne exprimam dorul şi aleanul în versul duios al aceleiaşi doine? Acestea erau izvoarele fermecate din care sufletele noastre istovite sorb[e]au puteri noi pentru continuarea luptei şi ducerea ei la izbândă.

La razele luminoase ale prăznuirii de azi, străluceşte mai viu aureola mucenicilor, care au murit luptând pentru apărarea drepturilor noastre asupra acestei ţări, din vremurile îndepărtate ale evlaviosului Dosoftei până în zilele de urgie şi de grea cumpănă ale înflăcăratului Ion Grămadă, eroul de la Cireşoaia. De la unire încoace, umbrele lor nu mai rătăcesc nenorocite, ci ele şi-au găsit odihna meritată în ţăr[â]na patriei lor desrobite.

În lupta aceasta de trei ori semicentară, dreptatea era de partea noastră, fiindcă noi, băştinaşii acestei ţări, nu năvălisem asupra nimănui şi nici nu râvneam la moştenirea altora, ci ne apăram cu vrednicie sărăcia şi nevoile şi neamul. Dimpotrivă însă uzurpatorii habsburgici n-aveau altă justificare pentru pretenţiunile şi poftele lor de stăpânire, decât doară atât că în Drang-ul lor spre răsărit, dădură în drum peste îmbelşugarea unei ţări cu frumoase sate şi oraşe, bune de furat.

De aceea tenacitatea zimbrului se dovedi mai puternică decât uneltirile pajurei, care cuibărindu-se în vizuinile munţilor noştri, croncănea mereu a pradă şi silnicie.

În ceasurile noastre grele din captivitatea Vienei, când puterea noastră de rezistenţă slăbită şi când îndoiala cuprindea sufletele amărâte, se ridicau din mijlocul nostru oameni, care, asemenea profeţilor trimişi de Iehova iudeilor în prinsoarea Babilonului, prin cuvântul şi scrisul lor, mângâiau pe cei asupriţi, îmbărbătau pe cei descurajaţi şi strecurau în sufletele tuturor balsamul nădejdei în izbăvirea apropiată.

Patriarh între proroci era Eudochie (sic) Hurmuzachi, bătrânul, care ca un al doilea Daniil în cuibarul pajurilor flămânde îşi îndemna contemporanii necontenit la luptă dreaptă românească, arătând că „românească este ţara aceasta în care trăim, câştigată şi păstrată cu sângele străbunilor noştri şi înzestrată cu drepturi româneşti, care nu pot să apună, pentru că sunt o proprietate nep[i]eritoare a ei".

„Limba românească, sufletul naţionalităţii noastre, pe care ne-au păstrat-o străbunii în timpii barbariei, chiar cu răpunerea vieţii a fost totdeauna

adevărata limbă a acestei ţări şi nici un drept nu s-a aflat în putere ca s-o desfiinţeze.

„Biserica ţării noastre este biserica ortodoxă, odorul cel mai scump al sufletului nostru".

Deci vă jur pe Dumnezeu, pe fericirea noastră şi pe tot ce aveţi mai preţios şi mai sfânt, să fiţi demni de străbunii şi părinţii noştri ca să vă nevoiţi cu toată virtutea, nu numai să păstraţi drepturile religiunii şi patriei voastre, ci să le lăsaţi urmaşilor noştri în-tr-o stare şi mai înfloritoare de cum le-aţi primit.

Cu această patriotică chemare pe buze se stinse în casa bo[i]erească din Cernauca, blândul patriarh, ca un luminos apus de soare, încredinţând urmaşilor executarea duiosului său testament politic. Şi noi l-am executat cu dragoste, credinţă şi jertfă până la împlinirea prorociei sale.

La sfaturile înţelepte ale prorocilor ce uneau, ca şi confluenţa razelor de lumină şi a valurilor de energie, şi cuvintele de încurajare care ne veneau de la cântăreţii neamului de dincolo de cordun. Solia lor ne înflăcăra la luptă ca şi cântecele războinice ale legendarului Tirteu. Nume ca Alecsandri, Eminescu, Hajdău, Sion, Iorga şi alţii, care în vremuri grele s-au gândit la necazurile şi zbuciumările noastre, se vor pomeni de noi pururea cu dragoste şi adâncă recunoştinţă.

Iar când cotropitorii serbau aici centenarul răpirii, când preotul Constantin Morariu împreună cu alţi membri ai Arboroasei zăceau în temniţă pentru că îndrăzniseră să trimită în numele ţării detrunchiate, o telegramă de aderenţă la Iaşi, unde se prăznuia aniversarea de o sută de ani de la uciderea lui Ghica-Vodă; când urgia persecuţiunilor împotriva neamului nostru se manifestă tot mai hotărât; când limba noastră începea să fie surghiunită din biserică, şcoală şi din serviciile publice; când doctrina bucovinismului meschin fără patrie şi fără căpătâi, începu să prindă şi în rândurile fruntaşilor noştri, atunci Eminescu zgudui adânc conştiinţa naţională prin strigătul său de alarmă, că „din Boian la Vatra-Dornei a umplut omida cornii". Şi reculegerea începu...

În acele cumplite vremuri ne sosi o scumpă solie de dincolo de Mo[l]na. Era o broşură în care se descoperea târgul ruşinos al spoliaţiunii din 1775 şi care sfârşea cu cuvintele profetice că „îndată ce virtutea strămoşilor noştri va învia între noi, ne va reveni dulcea Bucovină, căci minciuna, corupţia şi răpirea niciodată nu pot constitui un drept, căci cauzele cele drepte, întocmai ca şi dreptatea lui Dumnezeu, nu pier niciodată".

Dar oricât de înverşunată era lupta naţională purtată de noi cu demnitate în adunări publice, în presă, în dieta Bucovinei, în Parlamentul din Viena şi în delegaţiunile din Budapesta, la spatele frontului de luptă, continuă munca noastră stăruitoare, constructivă, de conservare şi de realizări posibile.

Doctrinismul pasiv, sterp, negativ, consumator zadarnic de forţe şi de energii, n-a întunecat nicicând optimismul nostru sănătos şi n-a oprit avântul spiritului bucovinean, disciplinat, activ, energic şi creator. Încrezător în dreptatea cauzei şi în izbânda finală, noi ne-am străduit din răsputeri să ne întoarcem la Patria-Mamă, nu săraci şi istoviţi, ci cu întreaga noastră zestre strămoşească, neştirbită şi neîmputinată.

Călăuziţi de acest gând am păstrat cu sfinţenie odoarele şi monumentele de artă, ferindu-le de p[i]erzanie şi înstrăinare. În toiul luptelor politice şi naţionale, Eudoxie Hurmuzachi, fiul, găsi răgaz să adune convolute întregi de documente, pe care se r[e]azimă astăzi falnica clădire a istoriei noastre naţionale.

Harnicul Sim. Fl. Marian dându-şi seama că „unde vin cu drum de fier, toate cântecele pier", s-a silit să scape de p[i]eire bogata comoară de tradiţie şi legende populare, în care neamul nostru îşi imaginase credinţele, dorinţele şi datinile sale seculare. Iar compozitorul Ciprian Porumbescu, care cu ocazia serbării de la Putna din 1871, într-un elan de însufleţire, smulse vioara unui lăutar, pentru a cânta *„Daciei întregi"*, a prins în note populare melodiile populare, menite să învioreze şi să înveselească sufletele ca şi zumzetul de albine deasupra unei măgure înflorite. Facultatea de teologie din Cernăuţi, continuând tradiţiunile vestitei Academiei duhovnicească din Putna, răspândea cultură religioasă supra întregii lumi ortodoxe, ca un cucernic şi binefăcător miros de tămâie.

Astfel, afirmându-ne în mod demn pe toate tărâmurile de manifestaţie publică şi veşnic gata la orice jertfă, aşteptam cu încredere să se împlinească scriptura şi să sufle ceasul mântuirii şi să se împlinească visul, de al cărui dor după cuvântul poetului ne murise şi moşii şi părinţii şi visul nostru s-a împlinit

Cu cosiţele despletite, Cosânzeana, izbăvită de robia zmeilor sărută steagul biruitor pe care Făt-Frumos din lacrămi, răsărind din Codrul-Cosminului, îl împlântă pentru vecie a[i]ci în capitala Bucovinei .Zdrobită sub copitele zimbrului zace şi pajura bicefală simbolizând triumful dreptului supra forţei. Bronzul nep[i]eritor şi rece îmbrăţişează şi reţine aceste gesturi simbolice, vestind generaţiunile viitoare sfârşitul unei robii, ispăşirea unei crime, împlinirea unui vis şi biruinţa unei cauze drepte.

Sire,

La privirea cestui monument ridicat din dragostea şi ataşamentul nostru, al tuturor, faţă de patria noastră unită, gândul nostru abundă în o mulţumire şi recunoştinţă faţă de Maiestatea Voastră, care, trăgând spada pentru desrobirea ţării acesteia ne-[a]ţi învrednicit de fericirea acestei zile neuitate. Căci oricât de mari şi apreciabile ar fi sforţările şi jertfele noastre, obezile robiei habsburgice

nu putea[u] fi sfărâmate decât de buzduganul răzbunător al Maiestăţii Voastre.

Sire,

Redeşteptând virtuţile războinice ale neamului românesc şi ascultând sfaturile sfetnicilor credincioşi şi înţelepţi, A-ţi intrat în luptă pe moarte şi pe viaţă cu vrăjmaşii şi împilatorii noştri seculari, şi bizuindu-Vă pe încercata vitejie a oştirii şi pe patriotismul luminat şi spiritul de jertfă a poporului român, a-ţi desfiinţat graniţi nedrepte şi ca un al doilea Justinian, a-ţi devenit adevăratul restituitor şi restaurator al pământului românesc.

Sire,

Basarabeni, Ardeleni, Maramureşeni, Bănăţeni şi noi aceşti din grădina Moldovei, adorăm în Maiestatea Voastră pe liberatorul şi dătătorul nostru de viaţă vie. Prin săvârşirea acestor măreţe fapte a-ţi introdus naţiunea română în istoria universală şi ia-ţi asigurat un loc de cinste alături de popoarele civilizate din lume.

Pentru toate aceste[a], Sire, cât şi pentru bucuria şi cinstea ce ne-o faceţi, îndrăgind ţărişoara noastră, în toamna aceasta, pentru a doua oară, luând parte cu M.S. Regina şi cu Augusta Familie Regală la sărbătoarea noastră de azi, vă mulţumim Sire, din adâncul sufletului nostru, sincer, loial, primenit şi încercat prin suferinţele şi sbuciumările noastre îndelungate. De peste soclul acestui monument, după care se ascunde piramida gigantică de oase ale vitejilor de la Mărăşeşti şi Oituz, făgăduim solemn, Sire, că încrezători şi mândri ca şi în trecut, aşa şi în viitor, suntem pururi gata la orice jertfă, pentru apărarea mândrei noastre patrii, căreia Maiestatea Voastră, primul după Aurelian, i-aţi redat întinderea Daciei Traiane.

Sire,

Alături de Maiestatea Voastră veghează ca un înger păzitor, asupra înfloririi şi propăşirii acestei ţări, M.S. Regina, alinătoarea durerilor şi mângâietoarea suferinţelor. Suntem fericiţi şi adânc recunoscători Maiestăţii Sale pentru dragostea şi solicitudinea pe care o are pentru noi şi îndeosebi pentru vizita de astă toamnă şi cea de azi.

Mulţumim Alteţei Sale Regale Principelui Carol, Moştenitorul Tronului, pentru înaltul protectorat sub care a binevoit să primească lucrările acestui monument.

Însufleţiţi de aceste sentimente, Sire, unim glasurile noastre la imnul obştesc de proslăvire pentru Maiestatea Voastră, pentru Maiestatea Sa Regina şi pentru Augusta Familie Domnitoare.

Să trăiţi, Sire, să trăiască M.S. Regina, să trăiască Alteţele Lor Regale Principele Carol şi Principesa Elena, trăiască naţiunea română, una şi nedespărţită.

Monitorul Oficial, Nr. 253 din 16 noiembrie 1924, p. 12605-12607.

14. *Discursul generalului Ludovic Mircescu, comandantul Diviziei a 8-a Infanterie*

Maiestate,

Se împlinesc azi 6 ani de când Maiestatea Voastră răspunzând chemării Comitetului Naţional Bucovinean a-ţi trimis divizia VIII, sub comanda generalului Zadik, în această ţară, pentru a restabili ordinea şi liniştea şi a asigura viaţa, avutul şi libertăţile locuitorilor, împotriva bandelor ce începuse opera de distrugere în această frumoasă provincie.

Păşind peste hotarul vitreg ce prin forţă şi înşelăciune trunchiase trupul Moldovei, răpindu-i Bucovina, fără a se fi ţinut seamă că această grădină a Moldovei adăpostea osemintele celui mai mare domn al ţării, şi că aici erau cele mai măreţe mânăstiri întemeiate de mari domni ai Moldovei; mare a fost bucuria regimentelor acestei divizii, când după 144 de ani şi-au regăsit fraţi ce-şi păstrase[ră] portul şi graiul, aşa cum îl avusese[ră] sub Bogdan, Dragoş, Ştefan cel Mare, până la Grigore Ghika-Vodă, şi caldă şi emoţionantă a fost îmbrăţişarea fraţilor, care după o dureroasă despărţire se întâlneau iarăşi, pentru a nu se mai despărţi niciodată.

Cu drapelele sfâşiate de gloanţe, dar mândre şi glorioase de isprăvile de arme de la Slănic, Oituz, Caşin etc, regimentele diviziei a VIII-a pecetluiau prin însăşi prezenţa lor a[i]ci, drepturile imprescriptibile ale naţiunii noastre asupra acestui pământ, şi de atunci am rămas şi vom rămâne de-a pururi să străjuim la vechile şi istoricile noastre hotare.

Ajunşi la Nistru privirile noastre a tuturora se îndreptară cu credinţă şi nădejde spre Tisa.

Fraţii bucovineni au înţeles atunci că această epopee a fost scrisă cu cerneală ce nu se mai şterge, cu cerneala sângelui nostru, şi că intrarea şi defilarea trupelor noaste în această piaţă a Unirii, însemna împlinirea speranţelor şi visul neamului aşa de mult aşteptat.

Maiestate!

În clipele acestea solemne de reculegere, în această zi sfântă a aniversării Unirii, gândul nostru se înalţă până la Maiestatea Voastră, care ca un străjer A-ţi stat neclintit la postul de comandă al datoriei, încrezător şi hotărât,

sub viforul ce a trecut peste noi toţi. Din prima clipă A-ţi fost cu noi purtătorul steagurilor noastre peste hotare, până acolo unde bătea inima românească.

Mâna nevăzută a credinţei noastre neînfrânte V-a păzit, şi V-am avut mereu în mijlocul nostru, pe pământul sfânt al Moldovei, în Iaşul în care atâtea generaţii au adunat p[i]etricelile cu care s-a închegat granitul „Unirii".

Când tunul răscolea cu glasul lui de ură şi speranţă, de încredere şi vitejie pământul străvechi, când steagurile se desfăşurau în negura nopţii, eraţi acolo şi pretutindeni, purtătorul sufletului nostru întreg.

Cu acest talisman în suflete care ne-a dat puterea biruinţei oştile Maiestăţii Voastre au învins, în ziua aceea când ochii noştri ai tuturora se umplură de ceaţa lacrimilor de bucurie, o lumină necunoscută încă, ne arăta la orizont, că visul năzuinţelor noastre – întregirea neamului – s-a împlinit.

Maiestate,

În vremurile grele prin care am trecut şi primejdiile la care am fost expuşi, suportându-le deopotrivă, bogaţi alături de săraci, ofiţeri d[e]-a valma cu soldaţi, înăuntru ca şi la hotar, sub nori[i] de plumb ai obuzelor şi gloanţelor; am întâlnit peste tot locul pe Augusta Voastră Soţie, pe Maiestatea Sa Regina, al cărei suflet de poet ne-a înţeles durerea şi a împărţit-o cu noi.

Pe acolo unde frica morţii gonea pe cei mulţi, Dânsa, Regina noastră, păşea cu încredere până la marginea prăpastiei, binecuvântând cu lacrimile şi duioşia ei fruntea acelora, pe care frigurile celei de pe urmă clipe, le ascundea în negura necunoscutului.

De atunci, imaginea Ei bună şi sfântă, este pe veci legată de tot ce este suflet românesc, şi de aceea în ceasurile de taină ale serei, în cuvintele de rugăciune spuse de miile de mame pentru cei căzuţi, vom înţelege şi numele Reginei, care însăşi mamă, a fost mama tuturora.

Maiestate,

Poporul bucovinean conştient de jertfele făcute de fraţii lor, ca şi de vitejii lor copii, - Grămadă, Luţia, Breabăn, Turtureanu şi alţii care au alergat să lupte sub steagul românesc, jer[t]findu-se pentru zdrobirea lanţurilor robiei, voind să-şi arate recunoştinţa şi să înveşnicească vrednicia poporului român şi vitejia ostaşilor noştri, au hotărât acum doi ani să ridice în această piaţă a „Unirii" acest monument, simbol al liberării, al unirii şi înfrăţirii – care să amintească şi să serve[ască] de pildă generaţiilor viitoare, a păstra neclintit şi a desăvârşi întărind patrimoniul moştenit şi dobândit cu mari jertfe.

Permiteţi-mi, Maiestate, ca în numele comitetului de iniţiativă şi execuţie patronat de A.S. Regală Principele Carol, să predau acest monument ridicat din obolul cetăţenilor bucovineni, primarului oraşului Cernăuţi, cu

rugămintea şi îndatorirea de a-l păstra şi transmite urmaşilor săi.

Acest monument ridicat după 6 ani de liniştită aşezare, când pacea s-a aşternut peste tot cuprinsul omenirii, să spună veacurilor viitoare că Maiestatea Voastră, în ceasurile de grea cumpănă, a-ţi purtat sabia biruinţei poporului nostru întrupând toate năzuinţele şi aspiraţiile lui.

Să trăiţi Maiestate,

Să trăiască Maiestatea Sa Regina,

Să trăiască Dinastia.

Monitorul Oficial, Nr. 253 din 16 noiembrie 1924, p. 12607-12608

15. *Discursul baronului Nicu Flondor, primarul oraşului Cernăuţi*

Sire,

Mărită Doamnă,

Alteţe Regale, Onoraţi Oaspeţi şi Iubiţi Cetăţeni!

Istoria lumii ne învaţă că numai popoarele ce sunt conduse de cârmuitori înţelepţi, apărate de ostaşi viteji şi sprijinite pe conştiinţa naţională a cetăţenilor, au putut dobândi unitatea naţională.

Din vălmăşagul războiului mondial, a ajuns în sfârşit şi Neamul nostru să vadă triumful dreptăţii şi încoronarea silinţelor sale seculare, păşind din întunericul robiei spre zările neatârnării.

Prin unirea tuturor fraţilor de aceeaşi origine, s-a întregit ţara noastră bogată şi puternică şi s-a închegat prin sângele scump al fiilor ei, care prin jertfa lor au înfăptuit visul nostru de veacuri.

Cinste şi onoare amintirii eroilor, ale căror suflete plutesc sus deasupra noastră binecuvântând actul măreţ pe care-l săvârşim astăzi.

Acest falnic monument, o creaţiune a geniului românesc, leagă gloria şi zbuciumările trecutului de strălucirea izbândei de la Mărăşeşti, prin care Maiestatea Voastră în fruntea armatei A-ţi pus temelia României-Mari.

Luând sub ocrotirea primăriei acest monument ridicat prin contribuţiunile tuturor cetăţenilor din Bucovina, făgăduim solemn că-l vom păstra ca un scump odor, că-l vom îngriji cu toată dragostea patriotică, ca să vestească în veci gloria Maiestăţii Voastre, dezrobitorul nostru mult iubit!

Să trăiţi, Sire, trăiască Maiestatea Sa Regina, trăiască Alteţele Lor Regale.

Trăiască Patria întregită!

„Monitorul Oficial", Nr. 253 din 16 noiembrie 1924, p. 12608-12609.

16. *Discursul M.S. Regele Ferdinand*

Se împlinesc în curând 150 ani de când prin nefaste împrejurări politice Moldova a fost crunt ciuntită tocmai din partea aceea în care se făcuse descălicătoarea ţării şi unde se odihneau Voi[e]vozii întemeietori.

Ţara Moldovei a fost greu încercată prin pierderea unui ţinut aşa de bogat, locuit de o mândră şi vrednică ţărănime, care prin toate vicisitudinile vremurilor a rămas şi astăzi temeiul etnic în această parte a ţării.

Neclintita statornicie a Românului i-a fost scut apărător, iar credinţa în Dumnezeu propovăduită de un cler însufleţit de conştiinţă naţională, precum şi munca înţeleaptă a fruntaşilor şi a cărturarilor de seamă ai neamului, i-au ţinut trează în inimă nădejdea că până în cele din urmă sfânta dreptate va [i]eşi biruitoare.

Şi când s-au împlinit 400 ani de la zidirea Mânăstirii Putna, tinerimea română, în fruntea căreia era marele poet Eminescu, a chemat pentru o pioasă serbare de pomenire pe românii de pretutindeni. A fost atunci o manifestare de o rară înălţare sufletească, dovedindu-se că flacăra conştiinţei naţionale este mai vie decât îşi închipuiau unii, şi că cenuşa legendarului erou de la Putna este făcătoare de minuni.

Şi când apoi din poruncă străină s-a făcut aici în Cernăuţi serbarea centenarului încorporării Bucovinei la Austria, Iaşul, capitala Moldovei, a răspuns cu o pioasă şi îndurerată procesiune la locul unde bunul Vo[i]evod al Moldovei Ghika fusese ucis mişeleşte pentru că se împotrivea la răpirea unei însemnate părţi din ţară; iar iubitul şi neuitatul Meu Unchiu, Domnitorul Carol I, a dăruit atunci Iaşului bustul acestui vrednic Vo[i]evod, martir căzut pentru apărarea Patriei.

Acest gest vădea gândul Său intim de a se realiza odată înaltele aspiraţiuni ale României, despre care vorbeşte în testamentul Său.

Şi ca urmaş credincios al Aceluia care şi-a pus ca deviză:

Tot pentru ţară.

Nimic pentru Mine.

Când a sunat ceasul suprem al îndeplinirii dreptăţilor, în fruntea vitezei Mele armate, am tras sabia pentru întregirea pământului strămoşesc. Prin jertfele grele ale oştirii Mele şi ale întregului Regat precum şi a vitejilor fii ai Bucovinei care au alergat sub steagurile armatei Mele, am ajuns să vedem unite în acelaşi[i] hotar toate ţările locuite de români.

Domnia-Voastră aţi avut bunul gând să înălţaţi acest monument pentru vecinica aducere aminte a acestor jertfe, precum şi a Unirii la sânul patriei

mume a celei mai frumoase şi scumpe părţi din vechea Ţară a Moldovei.

Cu deosebită dragoste am venit împreună cu Regina şi cu Principii Moştenitori spre a ne bucura cu toţii în acest ceas solemn şi în acelaş[i] timp să ne plecăm sufletele către Atotputernicul şi să-l rugăm să ne insufle duhul păcii, îndepărtând dintre Noi orice pizmă şi neunire, întărindu-ne în munca cea sănătoasă şi cu dreptate pentru binele obştesc şi înălţarea patriei.

Monitorul Oficial, Nr. 253 din 16 noiembrie 1924, p. 12610.

17. *Uricul de fundaţiune pentru Monumentul Unirii din Cernăuţi*

Strivită sub copita răzbunătoare a zimbrului zace pajura cu două capete, care acu[m] 150 de ani a răpit din trupul Moldovei partea cea mai frumoasă şi mai bogată în scumpe amintiri, pentru a o ţine în cea mai neagră şi asupritoare robie.

Dar glasul strămbunilor din morminte n-a îngăduit ca acea robie să întunece şi să înăduşe conştiinţa românească. Noi, băştinaşii acestei ţări n-am renunţat niciodată la sfintele noastre drepturi asupra acestei moşteniri. Din vremurile evlaviosului Vlădică Dosoftei şi până în zilele lui Ion Grămadă, eroul de la Cireşoaia, noi am luptat, am jertfit şi am crezut în izbânda ce era să vină.

Cu tot zăbranicul mohorât, care un veac şi jumătate a apăsat asupra plaiurilor robite, noi n-am încetat o clipă de a întrezări zorile libertăţii, care se arătară mai mândre şi luminoase la izbucnirea marelui nostru război de desrobire.

De aceea când sub glorioasa domnie a marelui nostru Rege
FERDINAND I
şi a prea graţioasei noastre Regine
MARIA

pronia cerească, vrednicia poporului român şi vitejia ostaşilor noştri ne-au adus râvnita şi îndelung aşteptata realipire la Patria-Mumă, întreaga populaţie a Bucovinei desrobite, a ţinut să învecinicească printr-un măreţ monument, realizarea visurilor şi dorinţelor noastre seculare. Din dragoste şi recunoştinţă toţi locuitorii acestui pământ desrobit s-au grăbit să ofere obolul lor pentru înălţarea acestui monument amintitor.

Astfel înălţatu-sa acest monument, simbol trainic al realizării străduinţelor noastre, prin osârdia unui comitet de acţiune, având preşedinte de onoare pe Alteţa Sa Regală

PRINCIPELE CAROL
Moştenitorul tronului

şi membri pe domnii

Un eveniment din viaţa Cernăuţilor de odinioară: serbările prilejuite de dezvelirea Monumentului Unirii (11 noiembrie 1924). Documente

ION I. NISTOR
Ministru al Bucovinei,
GENERAL LUDOVIC MIRCESCU,
Comandantul Diviziei a 8-a
Şi
NICOLAE GH. FLONDOR
Primarul oraşului Cernăuţi,

Cioplit fiind de sculptorii T. Burcă şi Spiridon Georgescu, aşezat de arhitectul V. Ştefănescu şi desvelit în al 11-lea an de preaslăvită domnie al celui după M.U. Traian al doilea stăpânitor al întregului pământ românesc,

M.S. REGELE FERDINAND I,

În anul mântuirii 1924, luna No[i]embrie 11, ziua când acu[m] şase ani, ostaşul român liberator, sub comanda generalului Iacob Zadik a intrat în acest oraş, Ministru preşedinte al României fiind Ion I.C. Brătianu, arhiepiscop şi mitropolit al Bucovinei I.P.S. Nectarie Cotlarciuc şi s-a dat în seama Primăriei oraşului Cernăuţi.

S-a scris şi semnat de noi:

Ferdinand — R. Maria
Carol — Elena [...]

(Alături de familia regală au mai semnat acest document: I.I.C. Brătianu, Nectarie, Mitropolitul Bucovinei, Gurie, Arhiepiscop al Basarabiei, Pimen, Mitropolitul Moldovei, Nicolae, Mitropolitul Ardealului, Lucian, Episcop al Romanului, Ipolit, Episcop al Rădăuţilor, Nicu Flondor, dr. Vasile Tarnavschi, prorector al Universităţii, Constantin Loghin, preşedintele Societăţii pentru Cultura şi Literatura Română în Bucovina, dr. Ion Jianu, Victor Ştefănescu, C. Burcă, generalii Mircescu, Prezan, Zadik, Strătulescu ş.a. – n.n.)

Complexul Muzeal Bucovina, Muzeul de istorie, Fond documentar, inv. nr. 2324.

UN ÉVÉNEMENT DE LA VIE DES HABITANTS DE CERNĂUȚI DE JADIS. LES FÊTES OCCASIONNÉES PAR L'INAUGURATION DU MONUMENT DE L'UNION (11NOVEMBRE 1924). DOCUMENTS

L'inauguration du Monument de l'Union, l'automne de l'année 1924, a constitué un événement primordial pour la province revenue à la Patrie- Mère il y a 6 ans. La présence de la famille royale et des autres officialités de la capitale a imposé une organisation sérieuse des fêtes, auxquelles ont contribué Ion Nistor, le ministre de la Bucovine, Nicu Flondor, le maire de la ville, ainsi que d'autres autorités locales.

UN MARE PRIETEN AL ROMÂNILOR: MATTHIAS FRIEDWAGNER (1861–1940), M.C. AL ACADEMIEI ROMÂNE

Elena PASCANIUC

Când armele vorbesc, muzele tac – spuneau anticii. Şi totuşi, în 1940, al doilea an al celui de-al doilea război mondial, vedea lumina tiparului un volum dedicat cântecului popular românesc, *Rumänische Volkslieder aus der Bukowina. I Band: Liebeslieder. Mit 380 von Alex. Voievidca aufgezeichneten Melodien. Herausgegeben von Dr. Matthias Friedwagner*. Editorul, fost profesor la Universitatea din Cernăuți, închinase acestei colecții mai mult de 30 de ani din viață, considerând-o „opera vieții sale".

Într-o perioadă în care destui se numeau prieteni ai românilor din Bucovina în vizitele de curtoazie, dar îşi schimbau – cameleonic – atitudinea imediat ce treceau granițele sau în lucrările lor, Matthias Friedwagner a rămas mereu „un prieten devotat al poporului nostru" (S. Puşcariu), de aproape şi de departe. Admirației lui pentru folclorul românesc, simțului datoriei şi celui de organizare, devotamentului pentru munca de adunare şi cercetare a poeziei şi cântecului popular românesc din Bucovina istorică le datorează folcloristica românească, încă, cea mai amplă culegere zonală/regională de lirică de dragoste populară (text şi melodie).

Cercetător în domeniul filologiei romanice, profesor agregat şi docent la Universitatea din Viena, profesor, decan şi rector la Universitatea din Cernăuți, profesor şi decan la Universitatea din Frankfurt am Main – unde se numără printre întemeietori –, Matthias Friedwagner s-a născut la 3 februarie 1861, în Gallspach, Austria, în familia unui dulgher. Studiile liceale, la secția reală, le-a făcut în oraşul Linz; tot aici şi-a luat diploma de bacalaureat, în 1880. Studiile universitare le urmează la Viena. Între 1888 şi 1898 este profesor la Wr. Realschule din Viena. Pleacă la Paris, pentru o specializare în domeniul filologiei romanice, iar în 1898 este numit profesor agregat al Universității din Viena, la catedra de filologie romanică[1].

În 1900, M. Friedwagner este numit profesor la Universitatea Francisco-Iosefină din Cernăuți. Aici, pentru un deceniu, el îi urmează la catedra de filologie romanică a Facultății de Filozofie şi Litere lui Theodor Gartner, precedându-l pe Eugen Herzog. În anul universitar 1903/1904 este ales decan, iar în 1910/1911 rector. La 18 mai 1911 este primit membru

[1] *Österreichisches Biographisches Lexikon. 1815 – 1950.* Herausgegeben von der Österreichischen Akademie der Wissenschaften unter der Leitung von Leo Santifaller, bearbeitet von Eva Obermayer-Marnach, I. Band (A –Glä), 2., Viena, 1993, p. 366 – 367.

corespondent al Academiei Române; anterior fusese numit Membru de Onoare al Societăţii Regale de Ştiinţe Naturale din Iaşi[2]. În 1911, pleacă la Frankfurt am Main, asumându-şi sarcina să pregătească transformarea Academiei de Înalte Studii Comerciale şi Sociale în Universitate. Primul pas spre această reorganizare a inclus crearea de lectorate pentru limbile romanice. Între acestea, şi primul lectorat pentru limba şi literatura română de la Universitatea din Frankfurt[3]. A înzestrat biblioteca seminariilor cu lucrări de specialitate, iar de pe masa seminarului de limba şi literatura română nu lipseau cărţile şi periodicele româneşti ale timpului. Chiar departe de prietenii săi români şi de limba română, Profesorul înţelegea să practice ceea ce el numea, într-o scrisoare către S. Puşcariu, „filoromânism activ": „în cursurile mele citez anume forme româneşti ca să le deştept studenţilor interesul pentru limba română şi să-i silesc să urmeze cursurile lectorului, iar pentru bibliotecă cumpăr mereu cărţi româneşti"[4].

Pentru postul de lector de limba română i-a solicitat lui S. Puşcariu, fostul coleg şi prieten de la Universitatea din Cernăuţi, să-i trimită un tânăr pregătit; acesta a fost I. E. Torouţiu (născut la Solca), istoricul literar de mai târziu, autorul celor 13 volume de *Studii şi documente literare*, care a rămas la Frankfurt între 1911 şi 1913.

În perioada 1916 – 1917 Friedwagner a fost decan la Universitatea din Frankfurt am Main, iar profesor până în 1935, când s-a pensionat. După pensionare, a continuat să lucreze la selectarea, sistematizarea şi adnotarea materialului folcloric cules de colaboratorii români bucovineni (învăţători, profesori, studenţi) pentru colecţia de cântece populare româneşti, sperând că va trăi să vadă publicată „Mein Lebenswerk" („opera vieţii mele"). Moare la 5 aprilie 1940, la vârsta de 80 de ani, cu puţin înainte ca primul volum al colecţiei de poezii şi cântece populare de dragoste (*Rumänische Volkslieder aus der Bukowina*) să iasă de sub tipar. În şedinţa Academiei Române din 19 aprilie 1940, C. Rădulescu-Motru îl omagia pe cel recent dispărut[5].

Friedwagner – profesorul. Numit profesor la Universitatea germană din Cernăuţi, romanistul se grăbeşte, el întâi, să înveţe limba studenţilor cărora le va

[2] I. E. Torouţiu, *Prof. Dr. Matthias Friedwagner. 3 februarie 1861 – 5 aprilie 1940*, în *CvL*, anul LXXIII, nr. 4, aprilie 1940, p. 368 – 372; Mircea Grigoroviţă, *Învăţământul în nordul Bucovinei (1775 – 1944)*, Bucureşti, 1993, p. 132.

[3] S. Puşcariu, *Matthias Friedwagner*, în *Dacoromania. Buletinul Muzeului Limbii Române*, Bucureşti, vol. X, 1941, partea I, p. 225.

[4] *Ibidem*, p. 227.

[5] C. Rădulescu-Motru, *Prof. Dr. Matthias Friedwagner (Cuvinte rostite în şedinţa Academiei Române din 19 aprilie 1940)*, în *CvL*, anul LXXIII, aprilie 1940, p. 295 – 296.

preda: şi învaţă limba română. Curând este apreciat ca filoromân nu numai datorită formaţiei sale profesionale, ci şi unei puternice şi constante afectivităţi faţă de români, cărora le admiră spiritualitatea şi limba, pe care caută, cu orice prilej, să o înţeleagă până în nuanţele cele mai profunde. Un fost student, Victor Morariu, din 1929 profesor la Facultatea de Litere şi Filosofie din Cernăuţi şi apreciat germanist[6], şi-l aminteşte: „...era o căldură comunicativă şi un fel de frumoasă modestie cu care el, profesorul, primea cu drag de la noi, auzitorii, informaţii şi chiar rectificări şi obiecţiuni când era vorba de limba românească. [...] Căuta cu sete orice prilej unde putea să audă grai românesc şi-l văd şi acum la cutare şezătoare sau conferinţă, cu mâna dusă la ureche, ca să nu-i scape nici o silabă, nici o nuanţă"[7]. Un alt fost student al său, Leonida Bodnărescu, îşi aminteşte de profesorul care, la puţine zile după sosirea la Cernăuţi, a ţinut la Universitate un curs despre romanitatea poporului român. După curs, Bodnărescu i-a comunicat profesorului că un înaintaş al său din secolul XVII, Martin Opitz, întemeietorul şcolii poetice din Silezia, după ce i-a cunoscut pe românii din Transilvania, a scris o poezie „care a făcut senzaţie" în cercurile din înalta societate, *Zlatna*, în care descrie plin de încântare hora. Prof. Friedwagner l-a ascultat cu atenţie, s-a documentat asupra poeziilor lui Opitz şi la următorul curs a mulţumit studentului său *ex cathedra* pentru informaţia pe care i-o dăduse[8].

Între 1900 şi 1904, Friedwagner a ţinut cursurile de sintaxă comparativă a limbilor romanice, introducere în studiul limbii italiene, gramatică spaniolă, introducere în studiul comparativ al filologiei romanice, fonetică franceză, literatură franceză medievală. În 1904 l-a suplinit pe I. G. Sbiera, ţinând un curs despre elementele latine ale limbii române în dezvoltarea ei istorică, iar studenţii au putut aprecia atunci modalitatea sistematică şi metodica predării abordată de profesorul german: „curs care ne dădea în sfârşit ceea ce veteranul titular al catedrei nu era în stare să ne dea: filologie sistematică, metodică"[9].

Implicarea profesorului în „politica etnografică" s-a făcut venind dinspre terenul ştiinţific. Fenomenele lingvistice descoperite în spaţiul bucovinean, coordonate cu viaţa istorică a poporului român, l-au făcut să-şi exprime convingerea într-un viitor mai bun al românilor, pe care îi vedea sub semnul unirii. Friedwagner a participat la „întâlnirea socială" organizată de

[6] *Ştiinţa în Bucovina. Ghid bibliografic*, II, Suceava, 1983, p. 192.

[7] Victor Morariu, *Matthias Friedwagner*, în *Făt-Frumos*, an XV, mai – iunie 1940, nr. 3, p. 107.

[8] Leonida Bodnărescu, *Amintiri despre profesorul Friedwagner*, în *Făt-Frumos*, an XVII, 1942, nr. 4, p. 110.

[9] Victor Morariu, *art. cit.*, p. 106.

studenţii români la Cernăuţi, în 21 aprilie 1910. Cu prilejul vizitei studenţilor români din Iaşi, conduşi de A. C. Cuza, o „manifestare îndrăzneaţă", cum o caracterizează acelaşi Victor Morariu, profesorul a rostit îndemnul pentru tinerii români: „Şi dacă vi se spune că trageţi cu coada ochiului dincolo, spre România, răspundeţi cu hotărâre: noi nu tragem cu coada ochiului, noi privim!" Reacţia a fost pe măsura îndemnului: „Delirante aplauze au acoperit asemenea declaraţie a Rectorului german şi austriac..."[10]. Asemenea atitudini i-au atras simpatia şi încrederea românilor. Nu e de mirare că la data când îşi lua rămas bun de la colegii şi studenţii Universităţii din Cernăuţi, sărbătorirea sa a primit „înfăţişarea unei manifestări naţionale româneşti, de adâncă simpatie şi părere de rău în acelaşi timp, pentru plecarea sa dintre noi", cum îşi aminteşte I. E. Torouţiu. Pentru a intra în atmosfera epocii şi a avea imaginea clară a manifestării de simpatie faţă de profesorul austriac, citâm câteva fragmente din articolul pe care ziarul cernăuţean "Patria" îl publica în 1910: „Foile din Viena aduc ştirea că Magnificenţa Sa Rectorul Universităţii, dr. M. Friedwagner, e chemat la Frankfurt, ca să ocupe catedra de filologie romanică, rămasă vacantă în urma strămutării prof. Morf la Berlin. [...] Cu bucuria noastră, pe care ţinem să i-o exprimăm împreună cu felicitările noastre cele mai sincere, se îngeamănă însă părerea de rău că ne părăseşte. Căci prof. Friedwagner ne-a dat de repetite ori ocazia în timpul cât a stat la Cernăuţi să ne convingem că e un prieten al nostru, un filoromân adevărat. [...] Fiind un înfocat patriot şi iubindu-şi înainte de toate naţiunea sa, el e destul de drept ca să ne recunoască şi nouă aspiraţiile naţionale şi să iubească mai ales pe acei români cari sunt fii buni ai naţiunii lor. La diferite ocazii el a spus-o curat, cu curajul care caracterizează pe acest om ce nu cunoaşte rezervă în exprimarea adevărului, că noi avem dreptul şi avem chiar datoria să privim cu mândrie la progresele fraţilor noştri din Regat, de care ne leagă limbă, trecut şi lege.

La rândul nostru o spunem şi noi, că dacă germanii ce vin în ţara noastră aduc cu sine inima largă şi iubirea frăţească ce ne-a arătat-o totdeauna prof. Friedwagner, noi suntem cei mai fericiţi că, putând trăi în mijlocul lor, avem posibilitatea să ne înnobilăm sufletul luând exemplu de la ... adevărata lor cultură sufletească..."[11].

Printr-o coincidenţă, cuvântul rostit la 2 decembrie 1910, cu ocazia numirii sale ca rector al Universităţii Franz Iosef din Cernăuţi, a fost şi unul de despărţire. Adresându-se colegilor, proaspătul rector mărturisea cu sinceritate şi cu un uşor sentimentalism: „Cu inima grea am luat hotărârea de a părăsi ţara căreia i-am dedicat mai mult de 10 ani din munca mea, chiar şi în afara catedrei,

[10] *Ibidem*, p. 107.

[11] *Patria*, an V, nr. 88/10 noiembrie 1910, p. 2.

şi unde câţiva oameni sinceri mi-au dăruit prietenia lor preţioasă. Numai gândul că mă despart fizic îmi uşurează plecarea şi poate că nu este prea mult să spun, asemeni poetului roman <Non omnis moriar! >" – „Nu voi pleca definitiv!"[12]. Alesese ca temă a cuvântării culegerea şi prelucrarea poeziilor populare, şi o intitulase *Über die Volksdichtung der Bukowiner Rumänen*. Şi-a motivat alegerea astfel: „am ales această temă, aparent aflată în afara specialităţii mele, din conştiinţa datoriei şi din credinţa că universitatea nu se ocupă ... doar de acele zone de cercetare aflate în ţară, de interes general. În măsura în care munca noastră va avea în vedere materialul autohton de natură spirituală sau fizică, în aceeaşi măsură ea va contribui la întărirea legăturilor pe care universitatea noastră le are cu Bucovina"[13].

Friedwagner – cercetătorul. Poezie populară românească a publicat în 1905[14], despre ea a vorbit cu admiraţie şi în 1909, la a 50-a adunare a filologilor germani de la Graz şi era deja – din 1906 – implicat în proiectul Ministerului Cultelor şi al Învăţământului din Viena, care luase iniţiativa, din 1904, de a aduna şi apoi de a publica într-o „mare arhivă de stat" toate cântecele populare, cu melodiile lor, din ţările aflate sub autoritatea monarhiei. Se dorea ca această colecţie, „o operă ştiinţifică de valoare perenă", să fie un cadou pentru cea de-a 60-a aniversare a urcării pe tron a împăratului Francisc-Iosif. Cu sprijinul a numeroşi colaboratori – numai pentru vol. I al culegerii au fost menţionaţi 65[15] (Dimitrie Dan, Leonida Bodnărescu, Ioan Vicoveanu, Temistocle Bocancea etc.) –, Friedwagner a reuşit să adune 10 000 de piese lirice, însoţite de 2 500 de melodii, dintre care cele mai multe datorate învăţătorului, folcloristului şi muzicologului Alexandru Voevidca.

Când a plecat în Germania, la Frankfurt, profesorul a luat manuscrisele cu el, dar partea muzicală a lăsat-o la Cernăuţi, pentru ordonarea melodiilor. Aşa a început „odiseea" (Paul Leu) unei colecţii de folclor din care mare parte a rămas şi astăzi inedită. „Când am părăsit Bucovina, în 1911, de Paşti,... nu am

[12] *Über die Volksdichtung der Bukowiner Rumänen*. Inaugurationsrede, gehalten am 2. Dezember 1910 von Prof. Dr. Matthias Friedwagner, d. Z. Rektor der K. K. Universität, p. 1, în *Die feierliche Inauguration des Rektors der K. K. Franz Josephs – Universität in Czernowitz für das Studienjahr 1910/1911 am 2. Dezember 1910*, Czernowitz, 1911, p. 13 – 45, traducere de Mihaela Ungureanu. Mulţumim domnului Lutzian Geier de la Bukowina-Institut din Augsburg pentru bunăvoinţa cu care ne-a pus la dispoziţie materialul solicitat.

[13] *Ibidem*, p. 3.

[14] Cf. *Rumänische Volkslieder aus der Bukowina. I Band. Liebeslieder*. Herausgegeben von Dr. Matthias Friedwagner, Würzburg, 1940, *Vorwort*, p. VIII, nota 5.

[15] *Ibidem*, p. 4.

vrut să abandonez munca aflată deja în stadiu avansat [...]. Am luat cu mine comoara de peste 10 000 de texte şi ca a supravieţuit destinului războiului de la graniţa rusească şi tulburării cauzate de acesta. Partea muzicală a fost lăsată la Cernăuţi [...] şi a avut de suferit din cauza pericolelor ocupaţiei duşmane, în urma cărora au fost arse 249 de melodii. Ea a fost în cele din urmă salvată, când în anul 1916, la a doua invazie rusească, a fost adusă peste Carpaţi în Ungaria de către soldaţii austrieci de la Solca, unde fuseseră lăsate, la dorinţa mea, notele personale la tribunalul judeţean. E o minune că au ajuns în cele din urmă în mâinile mele"[16].

Mutarea la Frankfurt, primul război mondial, ieşirea „acestei ţări mici", cum numeşte el Bucovina, din cadrul Imperiului, căderea monarhiei au împiedicat publicarea marii colecţii căreia Friedwagner îi închinase mulţi ani din viaţă. O dată cu schimbarea apartenenţei statale a Bucovinei, a dispărut interesul austriac faţă de cântecul popular românesc, dar nu şi interesul lui Friedwagner, speranţa acestuia că-şi va vedea publicate „roadele eforturilor". În scrisorile către fostul coleg şi statornic prieten Sextil Puşcariu, Friedwagner scria despre îndoielile lui de natură ştiinţifică în privinţa împărţirii materialului, îi comunica, trist şi revoltat, nerecunoştinţa vreunui elev care-i tăgăduia competenţa, scriind despre el ca despre „un defunct filoromân", dar, târziu, şi despre bucuria ultimilor ani ai vieţii – avea 79 – când regele Carol al II-lea i-a acordat o subvenţie pentru a putea publica lucrarea. Într-una dintre ultimele scrisori către S. Puşcariu, el vorbea despre volumul I al colecţiei, pe care îl avea deja gata de tipar, ca despre „ultimul salut pe care-l trimitea Bucovinei". Apariţia volumului s-a petrecut la scurt timp după moartea profesorului. Câteva publicaţii: ziarul „Acţiunea", „Revista Bucovinei", „Voinţa Şcoalei" au semnalat şi comentat evenimentul editorial în articole semnate de George Breazul, Alexandru Vitencu, Filimon Rusu.

În cei 30 de ani de activitate pe care i-a avut după plecarea din Cernăuţi, profesorul s-a ocupat şi de literatura cultă a românilor. Friedwagner se numără printre primii critici străini ai operei lui Sadoveanu. Prozatorului român, autor a 17 volume până în 1912, avea să-i dedice un studiu monografic, prezentat la Congresul Filologilor din Frankfurt, din 1912, *Mihail Sadoveanu*, aducându-i „omagiul şi preţuirea ştiinţei în faţa congresiştilor adunaţi din toată Europa şi de peste Ocean" (I. E. Torouţiu). În acelaşi an, a trimis studiul revistei „Convorbiri literare", care l-a publicat în traducere[17], în nr. 7 din iulie 1912. În acest studiu, el menţionează şi o traducere în germană a povestirii *Răzbunarea lui Nour*, din

[16] *Ibidem*, p. 7.

[17] Din nota redacţiei se înţelege că traducerea ar fi făcut-o chiar Friedwagner, dar S. Puşcariu afirmă că traducerea îi aparţine lui I. E. Torouţiu.

1911, datorată preotului bucovinean Victor Zaharovischi din Mahala, pe care o apreciază demnă „de o răspândire cât se poate de mare".

În 1927, numărul inaugural al „Revistei filologice", număr omagial dedicat lui S. Puşcariu, îi publică studiul în limba germană *Rumänische Volkslieder aus Bessarabien*[18] (*Cântece populare româneşti din Basarabia*), cu o culegere de 14 texte populare: 11 doine, 2 hore şi o colindă, fiecare dintre ele apărând în limbile română (cu caractere ruseşti şi apoi în alfabet latin) şi germană. Interesante sunt împrejurările în care au fost culese aceste piese folclorice. În timpul primului război mondial, Comisia Fonografică a Academiei de Ştiinţe din Berlin a iniţiat o acţiune de înregistrare a limbii sau dialectului prizonierilor de război din mai multe lagăre. Friedwagner a primit sarcina de a face înregistrări cu soldaţii ruşi din lagărul din Mannheim, veniţi din Basarabia. „Din plictiseală sau din curiozitate", cum aprecia profesorul, prizonierii au fost dispuşi să participe la aceste înregistrări, care au început în aprilie 1916. Iniţial, grupul cu care a lucrat a fost alcătuit din cinci persoane de naţionalitate română, cărora Friedwagner le dă numele şi numărul de deţinut: Cioban (nr. 2 187), Vladimir Dulap (nr. 5 700), Feodor Malate (nr. 2 188), Feodor Arapon (nr. 2 762), Ivan Huţu (nr. 2 976), acesta fiind singurul care i-a fost subiect până la urmă. De la el a înregistrat 13 creaţii populare; al 14-lea text, doina cu nr. XI, provine de la Vladimir Burduja (nr. 4 326). Transcrierile fonetice (la care a beneficiat de sprijinul prof. H. Urtel din Hamburg) şi discurile, înregistrate pentru pick-up, au fost păstrate la Biblioteca de Stat din Berlin, urmând să fie publicate. Textele înregistrate de Friedwagner se află pe discurile 501 – 505. Nu ştim dacă aceste discuri au fost copiate şi aduse în ţară între timp; dar la 11 ani de la culegerea lor, profesorul publică textele în „Revista filologică", relevându-le autenticitatea şi originalitatea. Are totodată prilejul să menţioneze şi destule deosebiri fonetice faţă de formele semnalate de Gustav Weigand în volumul *Dialectele din Bucovina şi Basarabia*, apărut în 1904, la Leipzig.

Deşi o preocupare constantă a activităţii sale ştiinţifice şi, mai târziu, o modalitate de a fi mereu aproape de limba şi spiritualitatea românilor, folclorul şi literatura română n-au fost singurele domenii ale culturii româneşti asupra cărora s-a aplecat.

În 1929 a ţinut o conferinţă despre patria străveche a românilor, la Congresul Filologilor din Salzburg. Mai târziu, a dezvoltat-o într-un studiu cu titlul *Über die Sprache und Heimat der Rumänen in ihrer Frühzeit* (*Despre limba şi patria românilor în timpurile străvechi*), publicat în 1934. Între

[18] *Revista filologică*, an I, nr. 1 – 2, februarie – iunie 1927, p. 51 – 65. Pentru traducerea textului, mulţumim colegei noastre Mihaela Ungureanu.

concluziile acestui studiu, autorul afirma îndreptățirea neamului românesc de a se „închega şi în hotarele politice, din moment ce stăruie în cele etnice prin cel mai caracteristic semn, limba".

Abordând în această lucrare, după aprecierea lui S. Puşcariu, una dintre cele mai grele probleme ce se pun istoricului şi lingvistului, Friedwagner a realizat o „lucrare ce poate servi drept model de conştiinciozitate şi probitate ştiinţifică [...]. Cunoscând ce s-a scris la noi în această chestiune, el are, de la înălţimea vârstei şi a îndelungatei sale experienţe, toată îngăduinţa respectuoasă faţă de părerile înaintaşilor, chiar când nu le poate aproba, şi o simpatie constantă şi înţelegătoare pentru poporul nostru şi aspiraţiunile lui". Într-o scrisoare din 1935, referindu-se la studiul său, cercetătorul german scria: „Rezultatele obţinute nu sunt prea bogate, dar am curăţit câmpul de foarte multe buruieni, iar tăbliţele de orientare pe care le-am aşezat indică unele căi pe care nu încercase nimeni să umble...".

Activitatea ştiinţifică a profesorului M. Friedwagner s-a întemeiat pe sentimentul datoriei şi pe respectul adevărului. Curând, la acestea s-a adăugat ataşamentul faţă de valorile morale şi spirituale ale unui popor în rândul căruia a venit ca dascăl şi a plecat ca prieten.

În 1911, înainte de a părăsi Bucovina, a participat ca delegat oficial, în calitate de rector al Universităţii Francisc-Iosif din Cernăuţi, la serbările jubiliare ale Universităţii din Iaşi, organizate la Hotelul Traian. În discuţiile purtate între colegi, prevestea un viitor strălucit ţării prietenilor lui români. Peste timp, când prevestirea i se împlinise – România devenise în 1918 un stat unitar – Friedwagner îi face o urare unui bun prieten român: „... să dea bunul Dumnezeu ca România, atât de răsfăţată de soartă, să rămână o ţară a libertăţilor şi să devină o ţară a muncii".

MATTHIAS FRIEDWAGNER. 140 JÄHRIGER GEBURTSJUBILÄUM

140 Jahre nach seinem Geburt bringen wir dem Matthias Friedwagner unsere Verehrung zum Ausdruck, denn er blieb immer „ein wahrer Freund unseres Volkes" (Sextil Puşcariu). Seiner Bewunderung der rumänischen Folklore gegenüber, seinem Pflichtgefühl und Engagement in der Sammlungs- und Forschungsarbeit im Bereich der rumänischen Bukowiner Volksdichtung verdankt die rumänische Folkloristik immer noch die grösste Regionalsammlung von volkstümlicher Liebeslyrik (Text und Melodie), *Rumänische Volkslieder aus der Bukowina. I Band: Liebeslieder* (Würzburg, 1940).

Profesorul PAUL LEU LA 75 DE ANI

Octavian NESTOR

Privind din perspectiva ireversibilei scurgeri a timpului, acum, la cumpăna celor trei sferturi de veac, pentru Profesorul Paul Leu viaţa a însemnat, de la bun început, o opţiune clară – *Cartea şi Şcoala*.

Drumul său a tăiat drept, fără ezitări şi ocolişuri, fără aventuri debordante, dar şi fără prăbuşiri inerente firilor exaltate.

Prezent printre semenii săi, ca o istorie vie a Ţării de Sus a Moldovei, cu aura unui senator roman, Paul Leu era, paradoxal, aproape şi departe, asemenea acelor înţelepţi care privesc lucrurile de sus, de foarte de sus şi înţeleg din acestea mai mult decât cei care se confundă cu ele.

Aşa a rămas şi este istoricul, criticul literar, etnologul şi muzicologul Paul Leu, la cei 75 de ani ai existenţei sale.

Activitatea sa de cercetător şi om al şcolii este evidenţiată de presa pedagogică, de monografiile mai multor licee pe unde a funcţionat, de bibliografia de referinţă a unor publicaţii academice şi de specialitate, de dicţionarele apărute pe diverse meridiane şi paralele ale Terrei şi de prezenţa lucrărilor sale în cele mai importante biblioteci ale ţării şi ale lumii contemporane.

Un aspect semnificativ al locului ce-l ocupa Paul Leu, în cultura românilor de pretutindeni, este stabilit nu numai de cele relatate în circa şase dicţionare, în câte a apărut până acum, numele său, ci şi în **Dicţionarul etnologilor români**, întocmit de cunoscutul editor al Minervei, Iordan Datcu, la care se mai adaugă şi dedicaţia: „Confratelui Paul Leu, merituos exeget al operei lui S. Fl. Marian, preţuirea şi prietenia autorului acestei ediţii", scrisă de el cu ocazia lansării **Sărbătorilor la români** de Sim. Fl. Marian.

Multe din cărţile publicate de Paul Leu fac parte din „genul celor pe care îţi face plăcerea să le priveşti, să le atingi, să le răsfoieşti, nu doar interesat, să te cufunzi in lectura lor, reuşesc, în avalanşa de titluri noi a fiecărei zile, să atragă atenţia specialistului şi suceveanului, remarca un cronicar...

În bogăţia de prezenţe a lui Paul Leu cele mai multe gravitează în jurul relaţiei S. Fl. Marian - Paul Leu. Este o relaţie peste care nu se va putea trece în istoria literaturii noastre, plătită cu o viaţă, dar şi în măsură să răsplătească o viaţă"[1].

[1] Doina Cernica, *O viaţă închinată cărturarului*, în *Crai nou*, anul VIII, nr. 1969, din 12 septembrie 1997, p.3.

Continuându-şi neobosit prodigioasa activitate editorială, de valorificare a moştenirii culturale, la ediţia a VI-a a **Festivalului de etnografie şi folclor *Simion Florea Marian***, ce a avut loc la Suceava, între 2-4 octombrie 1998, etnologul Paul Leu, sub genericul: **1998, anul editorial S. Fl. Marian**, a lansat opt volume, realizate din ineditele creatorului etnobotanicii, dintre care trei au apărut în România, iar cinci la Miami, Florida, fapt pentru care, omul de cultură român a fost rebotezat, de presă: *„Un condei pe două continente"*[2].

Până în prezent, Paul Leu a dat tiparului 24 volume la diverse edituri din România şi străinătate, precum şi textul coloanei sonore a unui film TV, intitulat **Remember-Ciprian Porumbescu.**

O parte din masivele sale studii monografice si ediţii critice, ce cuprind, cu precădere, instituţii şi personalităţi (germane şi române) ale culturii bucovinene din ultima sută de ani, a stăpânirii austriece, au reverberat în spaţiu şi timp după cum urmează.

Ele au fost difuzate nu numai în ţară, ci şi la schimb internaţional, de către Biblioteca Naţională a României şi Biblioteca Universitară din Bucureşti, la peste 50 biblioteci naţionale şi academice din lume, precum şi prin intermediul **Catalogului Electronic TINLIB,** a celei mai importante şi prestigioase Biblioteci Ştiinţifice a Romaniei sau **Library of Congress Online Catalog.**

În cei 75 de ani, Paul Leu s-a afirmat în cultura românilor de pretutindeni prin cele circa 500 studii, articole, documente, scenarii, filme TV, recenzii, interviuri radio si televizate, difuzate în ţară şi peste hotare şi prin 6941 p., însumate în 11 volume monografice şi 13 ediţii critice şi pentru copii, din ineditele lui S. Fl. Marian, Iraclie şi Ciprian Porumbescu şi a altor personalităţi de prim rang ale ducatului Bucovinei.

Contribuţia sa ştiinţifică a fost receptată şi selectată nu numai de bibliografia de referinţă academică din limba română şi germană (Erick Bech, **Bibliographie zur Kultur und Landeskunde der Bukowina. Literatur aus den Jahren 1965-1970**, Dortmund, 1985 şi **1966-1967,** din 1999, apărută la Wiesbaden), ci şi de cea engleză, cum ar fi a XI-a ediţie a **International Directory of Distinguished Leadership**[3], editat de **American Biographical Institute.**

Dicţionarul celor mai proeminente personalităţi din lume, redactat de **Institutul American Biografic**, aduce la cunoştinţa anglofonilor că în

[2] L. D. Clement, *Paul Leu - Un condei pe două continente*, în *Crai nou*, anul IX, nr. 2194, din 5 august 1998, p.1.

[3] *ABI American Biographical Institute Inc.*, Raleigh, North Carolina, 6 april, 2001

Suceava-România trăieşte Paul Leu şi că, pe baza arhivei germane şi româneşti, rămasă din timpul stăpânirii austriece, a pus în circuitul cunoaşterii cele mai de seamă aspecte culturale, literare şi şcolare din ducatul Bucovina.

O mărturie certă, în legătură cu prestigiul de care se bucură cercetările omului de ştiinţă român pe mapamond, este şi următoarea adresă, expediată la Suceava, de redactorul ediţiei mai sus pomenită:

„Stimate Domnule Profesor Leu

6 aprilie 2001

În calitate de lider în aria de referinţă biografică, **ABI** a luat cunoştinţă de efortul făcut de dumneavoastră, pentru a vă afirma în domeniul de investigare ales, situându-vă printre cei mai de seamă cercetători în domeniul de care vă ocupaţi.

Ca lider în aria dumneavoastră de preocupări, sunt încrezător că împărtăşiţi o înţelegere similară a dedicării solicitate pentru a vă remarca. Preocuparea dumneavoastră, ca lider remarcabil, este de a optimiza calitatea cercetărilor, prin eforturi personale şi integritate.

Dorinţa noastră, ca publicişti de referinţă, este de a include, în cea de a XI-a ediţie, a volumului editat de noi: **International Directory of Distinguished Leadership** [Dicţionarul (Anuarul) internaţional al personalităţilor remarcabile]. numai personalităţi cu cele mai înalte realizări.

Ca lider cu prestigiu ştiinţific dovedit şi respectat, aţi fost nominalizat de domnul Bilţiu Pamfil, pentru a fi inclus în cea mai importantă publicaţie a noastră.

În fiecare an, noi primim mii de propuneri de la colaboratorii noştri din întreaga lume pentru a le include în dicţionarul nostru.

Colectivul nostru de recomandare, compus din 14.000 de bărbaţi şi femei, de pe tot globul, este, cu siguranţă, şi cel mai de seamă colaborator, ce ne permite o nominalizare calitativă, cuprinzătoare. De asemenea, mai primim nominalizări şi de la grupări civice, organizaţii profesionale şi cunoştinţe personale.

Cred că nu mai este necesar să precizăm că prestigiul de a fi inclus într-o asemenea ediţie este atât de mare, deoarece suntem incredibil de selectivi în alegerile noastre.

Din aceste motive, sunt, personal, încântat să vă pot invita la includerea în cea de a XI-a ediţie.

Fiind în cel de al 34-lea an de afirmare în publicistica mondială de referinţă, această publicaţie specifică a trecut testul timpului mai mult decât oricare alta şi încă e cerută frecvent de nenumărate biblioteci academice, profesionale si particulare din întreaga lume.

Această istorie lungă este strictă, când e vorba de includere, aceasta fiind determinată de meritele personale şi nu de starea materială.

Pe scurt, includerea nu poate fi cumpărată. Am făcut suveniruri disponibile la un preţ

special, însă, doar cele pe care le găsiţi menţionate în formularul anexat.

Vă rugăm să acordaţi timpul cuvenit completării chestionarului alăturat şi să luaţi în considerare „suvenirul" unei astfel de ocazii.

Ca orice dicţionar biografic de acest calibru, toate includerile vor fi verificate cu strictețe şi aprobate, înainte de a fi incluse in mai sus pomenita publicaţie.

C.L. White [redactorul ediţiei]".

O altă dovadă, ce confirmă valoarea contribuţiei profesorului român la înavuţirea patrimoniului ştiinţific naţional şi european prin introducerea, în circuitul internaţional, a monografiilor şi ediţiilor critice realizate, este şi propunerea făcută de **Board of International Research** a **ABI** ca Paul Leu să fie inclus pe lista celor ce urmează a li se decerna titlului de **Man of the Year - 2001**[4].

Următoarea adresată, din 1 iunie 2001, trimisă, la Suceava, de preşedintele **Institutului American Biografic,** din Raleigh, Carolina de Nord, USA, detaliază cele afirmate mai sus:

„Stimate Domnule Profesor Leu,

1 iunie 2001

Sunt încântat să vă anunţ nominalizarea dumneavoastră pentru prestigiosul titlu de **OM AL ANULUI 2001. Grupul Internaţional de Cercetare,** al Institutului nostru, a decis nominalizarea dumneavoastră datorită tuturor realizărilor şi contribuţiei adusă societăţii.

Noi avem plăcerea de a trece in revistă eforturile [încercările] oamenilor, din întreaga lume, pe baza listei noastre de titluri recunoscute ca fiind cele mai de seamă personalităţi.

Selectarea unui număr limitat pentru a primi premiul **OMUL ANULUI 2001** a fost dificilă, într-adevăr. Deliberarea a durat mult timp pentru

[4] *ABI American Biographical Institute Inc.*, Raleigh, North Carolina, USA, Established, Facs: 919-781-8712, Juni 1, 2001

a-i putea alege pe cei ale căror realizări şi dedicaţie pentru ţeluri exemplare au fost printre cele mai bune pe care le-am văzut.

Vă felicit pentru nominalizarea dumneavoastră!

Domnule profesor Leu, documentul inclus conţine premiul pe care l-am ales pentru a celebra ocazia. Vă doresc mult succes şi de-abia aştept să aud de dumneavoastră, în ceea ce priveşte nominalizarea pentru **OMUL ANULUI 2001**.

Preşedinte, **J. M. Evans**".

Importanta contribuţie ştiinţifică adusă societăţii de Paul Leu, prin introducerea celor mai de seamă personalităţi şi aspecte inedite ale culturii române din Bucovina secolului XIX-lea, în circuitul patrimoniului naţional şi universal, l-a determinat şi pe directorul **Research Board of Advisors,** H. C. Collins, de la **American Biographical Institute,** să-l roage pe cercetătorul român să accepte a fi inclus în rândul membrilor **Comitetului de avizare** al **ABI,** după cum o dovedeşte adresa din iulie 2001, trimisă, în acest scop, la Suceava. După accept, Paul Leu a fost menţionat la rubrica **Consultanţilor,** în principalele volume de referinţă editate de **ABI** şi i s-a acordat **Certificate of Appointment,** eliberat de institutul american mai sus amintit.

Unul dintre cele mai important ecouri al activităţii ştiinţifice a profesorului Paul Leu îl constituie şi difuzarea acesteia pe mapamond, nu numai prin intermediul limbii germane, ci şi prin mijlocirea limbii engleze, de către cea de a XI-a ediţie a **The International Directory of Distinguished Leadership**, apărută recent, în Statele Unite.

O parte din monografiile cercetătorului Paul Leu sunt vehiculate, în mileniul al III-a, şi de **Uniunea librăriilor şi a anticariatele europene,** precum cum rezultă din Catalogului tematic **Thesaurus, LIVRE-RARE-BOOK**, a **Annuaire Electronique International des Libraires (3886),** din spaţiul **Schengen**, care circulă, în prezent, prin intermediul internetului.

O parte din voluminoasele şi documentatele sale studiile monografice şi ediţiile critice, le aflăm nu numai în instituţiile ştiinţifice de profil din România, ci şi în cele internaţional, între care se numără **The Library of Congress USA, Library of University of Washington** prin **Paul Leu, a pen on two continents,** Webpage, [http://paulleu(@homepage.com www.bibnat.ro/alinks/a005690.htm, precum şi prin celelalte instrumente clasice de informare ştiinţifică ce au stat şi stau la dispoziţia cercetătorilor şi cumpărătorilor de pe mapamond.

PROFESSOR PAUL LEU ZUM 75. GEBURSTAG

Paul Leu, Professor für rumänische Sprache und Literatur, Forscher, Buchautor, Publizist und Bibliograf wurde 2002 75 Jahre alt.

In dieser Zeit hat sich Paul Leu einen Namen gemacht in der rumänischen Kultur durch seine ca. 500 Studien, Artikel, Dokumente, Theaterstücke, TV-Filme, Rezensionen, Interviews für Radio und Fersehen, die im In- und Ausland ausgestrahlt wurden und durch insgesamt 6941 Seiten verteilt auf 11 Monografien und 13 Ausgaben zur Literaturkritik.

TENDINȚE ALE POLITICII CULTURALE ROMÂNEȘTI

Lavinia-Aniela POPA
Doina-Maria CREANGA

1. Noi strategii şi orientări ale politicii legislative

Nevoia de aliniere la cerinţele Uniunii Europene şi adaptarea culturii româneşti la economia de piaţă au determinat, începând din 1990, recunoaşterea necesităţii elaborării unei strategii culturale şi a unei legislaţii coerente în domeniul cultural.

Şi în România, ca şi în alte ţări foste comuniste[1], „Luarea deciziilor în politica culturală şi implementarea lor implică interacţiunea Ministerului Culturii, a Guvernului şi a Parlamentului, pe de o parte, şi a organismelor abilitate, a conducerilor locale, a instituţiilor culturale cu drept de autoguvernare, a ONG-urilor, a artiştilor şi a asociaţiilor acestora, pe de altă parte"[2]. Politica promovată de Ministerul Culturii a fost expusă în documentul oficial făcut public în 1999[3] şi anterior, într-o publicaţie despre politica şi strategia sa pentru perioada 1997-1998[4]. Concluziile principale prezentate în aceste documente se referă la descentralizarea administrativă, restructurarea şi reorganizarea instituţională, parteneriatul cu autorităţile publice locale şi cu structurile civile. În urma acestor rapoarte, Consiliul Europei a evaluat politica Ministerului Culturii şi a sugerat unele direcţii ale politicii privind diferite zone de intervenţie[5].

Astfel, Asistenţa Tehnică Europeană a adoptat **Strategia culturală prin Raportul final – Proiect RO9709 – din februarie 2000**[6] în care se specifică: „Pornind de la patrimoniu, tradiţii şi aportul cultural al tuturor grupurilor etnice şi sociale, şi de la infrastructura şi monumentele existente, România va putea dezvolta şi sprijini viaţa culturală şi pe creatorii de artă şi cultură concentrându-se pe integrarea în Uniunea Europeană, în contextul unei societăţi democratice şi deschise, orientate spre o economie de piaţă"[7]. Strategia prezentată în raport

[1] S. Dragojević, *Dezvoltarea politicilor culturale în Croaţia. Privire de ansamblu*, în *Observator cultural*, nr. 158/2003, p.7;
[2] *Ibidem*, p.7;
[3] Ministerul Culturii, *Examen de la Politique Culturelle en Roumanie*, raport naţional, octombrie 1999;
[4] Ministerul Culturii, *Politici şi strategii culturale 1997-1998*, octombrie 1999;
[5] Ministerul Culturii şi Uniunea Europeană, Programul Phare, *Strategia culturală*, raport final Proiect RO 9709-01, februarie 2000, www.eurocult.ro/politici/prezentare;
[6] *Ibidem*, p.2;
[7] *Ibidem*, p.3;

propune un set de patru ţinte strategice pe termen lung, a căror realizare este condiţionată de atingerea a şapte obiective tactice:

a. **Coordonarea politicii şi acţiunilor;**
   Dezvoltarea capitalului uman;
b. **Creşterea independenţei faţă de subvenţiile de stat;**
c. **Creşterea interesului pentru/despre cultura din România în ţară şi în străinătate;**
d. **Protejarea şi conservarea monumentelor şi patrimoniului;**
e. **Dezvoltarea cererii şi ofertei în domeniul culturii şi artelor;**
f. **Crearea cadrului care va permite simergia între cultură, educaţie, dezvoltare regională, turism, culte, incluzând cooperarea trans-frontalieră şi trans-naţională**[8].

Fiecare obiectiv tactic are o menire specială care se referă la o anumită zonă de intervenţie.

Selectând zonele de intervenţie care au o referire strictă la noile direcţii ale politicii instituţiilor culturale, strategia prevede[9]:

a. **Coordonarea politicii şi acţiunilor**
   - instituţionalizarea/întărirea comisiilor şi consiliilor naţionale;
   - dezvoltarea sistemelor de informare şi monitorizare a sectoarelor culturale cu ajutorul noilor tehnologii şi reţele, baze de date şi metode statistice;
   - dezvoltarea sistemelor de informare culturală a publicului;
   - modernizarea şi armonizarea cadrului legislativ şi normativ.
b. **Dezvoltarea resurselor umane**
   - îmbunătăţirea calităţii resurselor umane existente prin instruire;
   - instruirea autorităţilor locale pentru confruntarea cu temele culturii într-un stat şi o economie descentralizate;
   - crearea unor resurse umane calificate prin educaţie şi instruire vocaţională, capabile să implementeze politicile şi strategiile culturale;
   - atragerea unor noi resurse umane în sectorul cultural prin stimulente şi recompense;
   - introducerea în domeniul educaţiei a programelor de învăţare a planificării startegice, a organizării şi a managementului de proiect, a metodelor de marketing şi comunicare, a finanţării şi sponsorizării sectoarelor culturale.
c. **Creşterea independenţei faţă de subvenţiile de stat**
   - descentralizarea în favoarea autorităţilor locale;

[8] *Ibidem*, p.3;
[9] *Ibidem*, p.6;

   - crearea structurilor administrative care vor sprijini descentralizarea deciziilor;
   - colectarea informaţiilor despre sursele de finanţare a proiectelor culturale.
d. **Creşterea interesului publicului pentru cultură**
   a. stabilirea unei strategii de comunicare legate de strategia culturală;
   b. dezvoltarea nivelului de educaţie, prin intermediul mass-media, astfel încât aceasta să răspundă cerinţelor sectoarelor culturale;
   c. crearea evenimentelor pe plan local, european şi internaţional în scopul obţinerii participării artelor şi culturii, ca şi a consensului şi sprijinului în numele publicului;
   d. crearea şi sprijinirea creării unor dotări de mică dimensiune care să sprijine comunicarea prin servicii de consultanţă, evaluare, cercetări de piaţă.

Considerând aceste zone de caţiune drept directive ale consiliului Europei şi deci paşi ce trebuie parcurşi în vederea integrării României în structurile europene, Programul de Guvernare pe perioada 2001-2004[10] elaborat de Guvernul României, în subcapitolul **Renaşterea culturii naţionale**, face specificarea că „în domeniul culturii se porneşte de la faptul că o reformă reală trebuie să recunoască în valorile şi bunurile care aparţin moştenirii culturale calitatea de surse fundamentale ale cunoaşterii trecutului şi prezentului nostru, precum şi de componente ale culturii naţionale şi universale. Patronajul spiritual asupra acestora este un drept fundamental al fiecărui om. De aceea, ocrotirea, păstrarea şi punerea lor la dispoziţia publicului, fără nici un fel de discriminare, este o obligaţie a societăţilor din toate timpurile pe care Guvernul României şi-o asumă în întregime"[11].

Programul de guvernare propune politici şi strategii de dezvoltare care se întemeiază pe prevederile Constituţiei României, ale *Pactului internaţional referitor la drepturile economice, sociale şi culturale*, ale Declaraţiei Universale a Drepturilor Omului şi ale altor documente internaţionale recunoscute de România. Strategia generală în domeniul culturii reflectă principiile de bază ale Comunităţii Europene, prevăzute în Convenţia Culturală Europeană şi vizează, cu prioritate, aplicarea art. 30 din Constituţia României, prin asigurarea condiţiilor pentru satisfacerea cerinţelor şi aspiraţiilor culturale ale cetăţeanului, ale comunităţilor locale şi ale comunităţii naţionale.

Programul de guvernare în domeniul culturii este structurat pe următoarele coordonate definitorii:

[10] Guvernul României, *Programul de Guvernare pe perioada 2001-2004*, cap.VI, Educaţia, cercetarea şi cultura – factori strategici ai dezvoltării, www.cdep.ro;
[11] *Ibidem*, p.42;

a. accesul liber şi egal la informaţie;
b. patrimoniul cultural naţional;
c. creaţia culturală;
d. consumul cultural;
e. racordarea la cerinţele societăţii româneşti şi ale integrării europene.

Coordonarea programelor de importanţă naţională presupune, concomitent:

a. descentralizarea administrativă;
b. descentralizarea decizională şi managerială;
c. implicarea instituţiilor publice de cultură subordonate autorităţilor locale în procesul de armonizare a politicilor culturale cu cele naţionale;
d. aplicarea strategiilor culturale şi satisfacerea cerinţelor exprimate de către membrii comunităţilor rurale sau urbane[12].

Sintetizând principalele direcţii ale schimbărilor în ceea ce priveşte politica instituţiilor culturale şi indirect ale instituţiilor muzeale sunt următoarele:

1. **descentralizarea faţă de ministere şi structurile guvernamentale;**
2. **dezvoltarea politicii de management şi marketing cultural prin aplicarea metodologiilor proiectelor şi programelor culturale;**
3. **deschiderea către integrarea informaţională globală;**
4. **orientarea către public a instituţiilor culturale;**
5. **formarea personalului din cultură.**

1.1 Legislaţia privind descentralizarea instituţiilor culturale

Aşa cum se afirmă în Raportul **Politica Culturală în România**[13] elaborat prin Programul European de Evaluare a politicilor culturale naţionale, „Ministerul Culturii şi-a fixat obiective: restructurarea instituţiilor (structurilor cu caracter naţional) şi descentralizarea lor. Descentralizarea se referă la două sute de instituţii, iar acest proces, început în 1995, s-a desfăşurat în mai multe etape: descentralizare, apoi recentralizare, apoi o nouă descentralizare. În 1998, 60 de instituţii din cele 200 instituţii de cultură erau încă de responsabilitate naţională, obiectivul pe termen lung fiind să nu se păstreze decât circa 12 (din care cele mai mari instituţii care se află la Bucureşti). Această descentralizare culturală se înscrie în procesul de redistribuire a responsabilităţilor şi a

[12] *Ibidem*, p.42;
[13] Ministerul Culturii şi Consiliul Europei, *Raport european de evaluare a politicilor culturale naţionale*, Politica culturală în România, Raport al unui grup de experţi europeni, octombrie 1999, p. 10, www.eurocult.ro;

resurselor pe care guvernul român le promovează în profitul colectivităţilor teritoriale: 42 de judeţe, 2682 de localităţi, 182 de oraşe şi 80 de municipii."[14].

Descentralizarea culturală este una din marile orientări în materie de politică culturală sprijinite de Consiliul Europei, urmărindu-se astfel: creşterea puterii colectivităţilor locale, luarea deciziilor cât mai aproape de cetăţean, creşterea centrelor de responsabilitate şi a iniţiativelor locale.

În ceea ce priveşte suportul legislativ al politicii de descentralizare a instituţiilor culturale în general şi a celor muzeale în mod particular o privire de ansamblu relevă faptul că descentralizarea a avut ca bază legislativă actele normative care au fost elaborate începând cu anul 1994. Astfel, H.G. nr. 442 din 22/07/1994 privind finanţarea instituţiilor publice de cultură şi artă de importanţă judeţeană, ale municipiului Bucureşti şi locale, prevede în art.4 că „Finanţarea cheltuielilor curente şi de capital ale muzeelor comunale, orăşeneşti, municipale şi judeţene e asigurată din venituri extrabugetare şi din alocaţii de la bugetul de stat sau de la bugetele locale, în funcţie de subordonarea acestora"[15]. Ordonanţa nr.9 din 23/01/1996 prevede măsuri pentru îmbunătăţirea sistemului de finanţare a instituţiilor publice de cultură din venituri extrabugetare, pentru ca, odată cu Regulamentul din 18/11/1996 să se impună reglementări privind organizarea şi funcţionarea muzeelor naţionale, care sunt finanţate de către ministerele de resort, se asigură din bugetul de stat şi din bugetele unităţilor administrativ-teritoriale (...)"[16]. La aceste reglementări se adaugă H.G. 394 din 21/05/1999, precum şi alte asemenea acte normative ce fundamentează descentralizarea instituţională.

Alte elemente specifice sunt prevederile legislative cu privire la managementul proiectelor şi programelor culturale fundamentate prin O.G. nr.1249 din 15/07/1996 cu privire la îmbunătăţirea sistemului de finanţare a programelor şi proiectelor culturale, aprobată prin Legea nr.245 din 16/05/2001.

Tot în legătură directă cu politica de descentralizare a instituţiilor culturale s-a elaborat şi Legea nr.32/1994 privind sponsorizarea modificată prin O.G. nr.36 din 30/01/1998.

Toate acestea asigură baza legislativă a procesului de descentralizare instituţională, proces impus de cerinţele economiei de piaţă care constituie, în acelaşi timp o premisă a eforturilor pe care România le depune pentru aderarea în 2007 la structurile Uniunii Europene.

[14] *Ibidem*, p.10;
[15] *Monitorul Oficial*, Partea I nr. 40 din 12/03/1997, privind finanţarea instituţiilor de cultură şi artă de importanţă judeţeană, ale municipiului Bucureşti şi locale, www.indaco.ro;
[16] *Monitorul Oficial*, Partea I nr. 347 din 19/12/1996, privind organizarea şi funcţionarea muzeelor, www.indaco.ro;

1.2. Legislația privind informatizarea și implementarea noilor tehnologii

O altă direcție importantă în transformarea structurilor instituționale de cultură o reprezintă deschiderea spre integrarea informațională căreia i se acordă o importanță majoră și în cadrul *Strategiei culturale* formulate în februarie 2000 de către experții Uniunii Europene prin Programul Phare[17]. Dacă în anul 1996 a fost lansată Strategia națională de informatizare și implementare în ritm accelerat a societății informaționale și a Programului de acțiuni privind utilizarea pe scară și dezvoltarea sectorului tehnologiilor informației în România, prin H.G nr.58 din 02/02/1998, politica de informatizare a instituțiilor de cultură și de creeare a unor baze de date centralizate este continuată prin respectarea H.G. nr.1440/2002 privind aprobarea strategiei naționale pentru promovarea noii economii și implementarea societății informaționale.

1.3. Strategii și programe de formare a personalului din instituțiile de cultură

Așa cum afirmă[18], Vesna Copić, „Legile sunt, așadar, mai degrabă instrumente de reglementare decât norme programatice, de care diferă prin faptul că sunt inevitabil asociate unor consecințe legale, în timp ce normele programatice nu aduc nici o restricție, ci doar surprind anumite direcții specifice de dezvoltare"[19]. Distingând elementele ce pot fi reglementate și formalizate din punct de vedere legal printr-o lege și cele care țin de domeniul liniilor directoare și al strategiei, autoarea consideră că pentru atragerea publicului și transformarea sa în principalul beneficiar al serviciilor culturale ca și pentru implementarea politicilor și strategiilor culturale, Ministerul Culturii este instituția cea mai în măsură a elabora și promova strategii în acest sens.

O primă acțiune[20] de formare a managerilor culturali în România a fost inițiată de Uniunea Europeană în cadrul **PROGRAMULUI DE PREGĂTIRE ÎN MANAGEMENT CULTURAL**, finanțat prin Programul Phare „Dimensiunea culturală a democrației", Ministerul Culturii urmărind formarea

[17] Ministerul Culturii și Uniunea Europeană, Programul Phare, *Strategia culturală*, Raport final, Proiect RO 97O9-01, februarie 2000, p.6, www.eurocult.ro/politici/prezentare;
[18] Vesna Copić, *Legislația: o amenințare sau o oportunitate?*, în *Observator cultural*, nr. 158/2003, p.5;
[19] *Ibidem*, p.5;
[20] Programul de pregătire în management cultural, www.ministerulculturii.ro;

unor specialiști capabili să ia o serie de măsuri pentru a consolida instituțiile culturale și artistice și de a le reduce dependența față de sectorul public.

Obiectivele principale ale programului de pregătire au urmărit:

a) familiarizarea profesioniștilor din instituțiile culturale publice și private cu practicile, metodele, sistemele și procedurile care vor sprijini dezvoltarea susținută a sectoarelor culturale din România, așa cum este prevăzut în strategia culturală internațională;
b) asigurarea accesului specilaiștilor la cunoștințe și capacități necesare conceperii de proiecte, elaborării de strategii și dezvoltării de politici în domeniul culturii și în cadrul mai larg al strategiei culturale. Programul de pregătire, coordonat de dl. Philip Dracodaidis, cu participarea unor reprezentanți ai Ministerului Culturii și ai administrației locale, experți ai proiectului Phare „Consolidare instituțională", reprezentanți ai instituțiilor culturale și ai organizațiilor s-a adresat unui număr de 160 de operatori culturali selectați din instituțiile țintă aparținând celor cinci Regiuni Pilot selectate: București, Iași, Timiș, Tulcea și Vâlcea.

1.4. Strategii și programe de atragere a publicului larg

Deschiderea instituțiilor culturale către publicul larg ca și proiectele și programele care să aibă ca obiectiv atragerea unui număr cât mai mare de participanți, încep să capete în România o importanță din ce în ce mai mare. După înființarea în 1998, a primei Secții de educație, documentare și relații publice care își desfășoară activitatea la Muzeul Național de Artă al României[21], i-au urmat măsuri asemănătoare ce se regăsesc, chiar și într-o formă incipientă, în majoritatea muzeelor. Pentru politica sa de deschidere față de marele public, Muzeului Țăranului Român, condus de Horia Bernea, i-a fost decernat Premiul „Muzeului European al Anului 1996".

La nivel european[22], proiectele și programele culturale oferă o perspectivă generoasă asupra posibilelor interdependențe culturale și oferă în același timp exemple pentru numărul impresionant de participanți implicați în desfășurarea lor. Aceste reușite sunt rodul implementării unei eficiente pregătiri în managementul cultural concretizat în aplicarea metodologiei proiectelor și programelor culturale finanțate prin fonduri naționale sau

[21] Apud V.Simion *Managementul cultural și pedagogia muzeală, componente interdependente ale activității unui muzeu modern*, în *Revista muzeelor*, nr. 1/1998, p.39
[22] Cf. N. Gesche-Koning, *Educația muzeală în Europa: noi căi de comunicare*, în *Revista muzeelor*, nr. 1/1998, p.12;

europene[23]. Din acest motiv, una dintre principalele directive ale strategiei culturale actuale este formarea specialiştilor capabili a accesa fondurile culturale disponibile la nivel european prin propuneri de proiecte viabile, în acord cu criteriile de eligibilitate impuse de instituţiile finanţatoare. În acest sens, este demnă de semnalat, începând cu februarie 2001, activitatea Punctului de Contact Cultural, birou european din cadrul Ministerului Culturii şi Cultelor, înfiinţat ca structură de informare a programului Cultura 2000. Obiectivul principal al Punctului de Contact Cultural este „facilitarea schimbului de informaţii referitoare la implementarea programului cadru Cultura 2000"[24].

TENDANCES DE LA POLITIQUE CULTURELLE ROUMAINE

L'oeuvre ***Tendances de la politique culturelle roumaine*** présente les directions stratégiques et la politique législative adoptée par le Parlement de la Roumanie et le Ministère de la Culture en vue de la consolidation de nouvelles directions culturelles et de l'alignement des institutions culturelles aux changements politiques, économiques et sociaux, intervenus après 1990. La décentralisation des institutions culturelles, l'informatisation et l'introduction de nouvelles technologies, tout comme la politique d'implémentation de la méthodologie des projets et des programmes culturels représentent des directions principales de la politique culturelle roumaine. Les stratégies de formation du personnel, tout comme les démarches dans la direction de l'implication du public dans des activités culturelles, restent des *desiderata* importantes de la politique des institutions.

[23] Punctul de Contact al României, *Uniunea Europeană: surse de finanţare pentru cultură*, Ministerul Culturii şi Cultelor, Bucureşti, 2002;
[24] Punctul de Contact Cultural al României, România în programul Uniunii Europene Cultura 2000, Ministerul Culturii şi Cultelor, Bucureşti, 2002.

DIE BEMALTEN OSTEREIER UND OSTERBRÄUCHE AUS DER BUKOWINA

von George OSTAFI-OST

Vorbemerkungen

Der europaweit verbreitete Brauch der bemalten bzw. verzierten Ostereier stammt aus dem Spätmittelalter. Die bukowinischen Ostereier zeichnen sich durch einen besonderen Dekorationsstil aus.

Die vorliegende Arbeit stellt die theoretische Grundlage einer Ausstellung von osteuropäischen Ostereiern (wobei die bukowinischen ca. 60 % ausmachten) dar, welche vom Stadtmuseum „Hornmoldhaus" Bietigheim-Bissingen (Baden-Württemberg) im Frühjahr 2004 unter meiner Anleitung organisiert wurde. Es handelt sich um eine Synthese dessen, was in Rumänien zu diesem Thema publiziert wurde, wobei ich mich vor allem auf die Veröffentlichungen der Ethnologen S.F. Marian, Niculică-Voronca, Maria und Mihai Zahacinschi beziehe.

Für die hervorragende Übersetzung, speziell der ethnologischen Fachbegriffe, danke ich der Romanistin Gundel Grosse von der Universität Jena.

Die Geschichte der bemalten Eier

Schon in den ältesten Zeiten war das Ei Ausdruck einer ursprünglichen Göttlichkeit, archetypischer Embryo, Symbol der Mutterschaft, aber ebenso Ausdruck der Männlichkeit, mit einer spezifischen unverwechselbaren Form, energiespendendes Lebensmittel, Bewahrer produzierender und reproduzierender Essenzen, zeitweilig erstarrter Ausdruck des Flugs, mit seinem Aspekt von „Stein" und zugleich ebenso lebendig und verderblich.

Sichere historische und archäologische Quellen bestätigen schon viele Jahrhunderte vor Christus den Brauch, sich gefärbte Eier zu großen Feiern des Jahreslaufs zu schenken, vor allem zum Neuen Jahr. In den Frühlingsfeiertagen schenkten sich die Perser Eier verschiedener Farben; die jungen Römer sendeten zu Ehren des Gottes Ianus zusammen mit anderen Geschenken einander rot gefärbte Eier etc. Das häufige Vorkommen des Eis, vor allem des rotgefärbten, in antiken Zeremonien der Erneuerung der Zeit basiert auf kosmogonischen Entwürfen, die das Universum mit dem Ei als Träger von Leben verglichen.

So glaubten zum Beispiel die Chinesen, dass Himmel und Erde ein riesiges Vogelei bilden: Der Himmel wäre die Hülle der Erde, ähnlich der Schale, die das Eigelb umgibt.

In der rumänischen Volkskultur, die sich aus dem Nebel des Heidentums herausbildete, sind die Farben für die Eier dieselben, mit denen auch Wolle und andere Materialien gefärbt wurden. Es sind Farben, die mit einer an Perfektion grenzenden Technik aus Baumrinden und anderen Pflanzenteilen gewonnen wurden.

Die gelbe Farbe wird aus Ende Mai gesammelter Wolfsmilch, aus Blättern des Maulbeerbaums und der Aprikose gewonnen und hat je eine andere Nuance. Von Bedeutung ist der Moment im Jahreslauf, in dem die Pflanze gesammelt wird. Wolfsmilch, am Ende des Sommers gesammelt, ergibt einen gelbbraunen Ton.

Aus den Blüten des Krokus' geht ein helles Gelb hervor, aus Erlenrinde ein rötliches Gelb. Gelb gewinnt man auch aus den Blüten des Gänseblümchens, aus Zwiebelschale, aus der Rinde des Ligusters, des Waldapfels, des Faulbaums, aus Birkenblättern, Löwenzahnblättern, Birnenrinde, Weidenspitzen, aus den Blüten von Wildraps, Seifenkrauts, Holunder und Dost.

Die blaue Farbe wird aus Veilchenblüten gewonnen.

Grün ergeben Wolfsmilch, Nussblätter, Erlenrinde, Apfelrinde, Rinde und Blüten des Wildapfels, Sonnenblume, Butterblume, wobei verschiedene Kombinationen unterschiedliche Nuancen erzielen.

Die anspruchsvolle rote Farbe erfordert viel Aufmerksamkeit bei der Verarbeitung der einzelnen Materialien. Rot wird aus den Blättern und Blüten des Wildapfels, den Blättern des Kulturapfels, Dostblüten, Blüten der Kornelkirsche und des Thymians, Rinde des Pflaumenbaums, der Heckenrose, der Schwarzerle, aus Schminckwurz, Färberröte, den Früchten der Schneeballbeere etc. gewonnen, die je nach erwünschtem Ton untereinander kombiniert werden.

Für die schwarze Farbe benötigt man Rinde und Früchte der Erle, grüne Nussschalen, in Kombination mit der Wurzel der Sterndolde, Dostspitzen, Früchten des Holunders und Rinde des Mirabellenbaums.

Unabhängig von der gewünschten Farbe werden die Eier zunächst gelb. Werden die gelbfärbenden Substanzen entfernt, „versteinern" die Eier. Die „Versteinerung" wird erzielt, indem in den Saft der gekochten Pflanzenteile klein gehackter Alaun (Kalium-Aluminium-Sulfat) gegeben wird, der schmilzt. Die gut gewaschenen Eier werden hineingegeben, eine Stunde belassen und nach dem Herausholen getrocknet. Dann werden sie in Rot gegeben.

Die roten Eier werden in Schwarz gegeben.

In blaue Farbe werden weiße Eier gegeben.

Die archetypische Vorstellung des Eis wurde schließlich auch vom Christentum übernommen: das bemalte und verzierte Ei ist das Symbol des

Heilands, der das Grab verlassen hat und zu neuem Leben auferstanden ist, so wie auch das Küken aus dem Ei hervorbricht. Zunächst färbte man die Eier mit Pflanzen gelb, der Farbe der Sonne am Himmelsgewölbe, und rot, der Farbe des Sonnenballs am Morgen und Abend.

Später wurden die Eier mit dem Angesicht Christus', mit Engelsfiguren, mit astralen und Motiven aus dem Pflanzen-, Tier- und Menschenreich verziert. Nach Jahrtausenden der Entwicklung von Glauben und religiöser Ideen färben die Rumänen ihre Eier rot und bemalen sie im Frühling zum zentralen Fest des christlichen Kalenders- zu Ostern. Im Färben und Bemalen der Eier schöpfen die begabten Volkskünstler aus zahlreichen vorchristlichen Glauben und Bräuchen. Für die Rolle des Vertreter der heiligen Person wird das Ei an einem Mittwoch in der Mitte der Fastenzeit ausgewählt, wird in der Karwoche gefärbt und bemalt und dann durch einen Schlag auf den Kopf (das sogenannte Eierklopfen) feierlich am Ostersonntag verzehrt. In diesem Ritual drückt sich der alte Glaube aus, dass Zeit und Raum sterben und alljährlich wie die angebetete Göttlichkeit neu geboren werden.

Die Dekoration der Eier erfordert verschiedene Techniken und Instrumente. Das Bemalen der Eier ist die älteste und weit verbreitetste Technik in Europa.

Die Vorbereitung der Eier

Man verwendet Hühner- und Enteneier, seltener Gänse- Truthenne- und Perlhuhneier. Die Eier müssen frisch, groß und weiß sein mit glatter und dicker Schale. Die Auswahl der Eier erfolgt über das bekannte Probieren in Wasser. Man gibt die Eier in ein Gefäß mit Wasser. Die frischen Eier sinken auf den Boden, die alten steigen auf und werden nicht verwendet, weil sie beim Kochen platzen und die Farbe nicht gut annehmen. Nach der Auswahl der Eier werden sie mit warmem Wasser, dem Essig beigefügt ist, gewaschen. Dabei geht man behutsam mit einem weichen Lappen vor, um die unsichtbare Schutzschicht zu erhalten, was eine gleichmäßige Annahme der Farbe gewährleistet. Mitunter wäscht man die Eier auch mit Molke, damit sie Wachs und Farbe gut aufnehmen. Andernorts wird Salz beim Waschen hinzugefügt, um die Eier zum Glänzen zu bringen und ihre Rauhheit zu beheben. Mit einem weichen, saugfähigen Baumwolllappen trocknet man die Eier danach.

Anschließend kocht man die Eier bei gleichbleibender Temperatur in sauberem Wasser, bis sich ihr Inhalt härtet. Die Lage der Eier im Gefäß ist horizontal, so dass die entstehende Luftblase direkt in der Mitte des Eis ist. Die Kochdauer variiert regional zwischen 30 min bis zu einer Stunde. Sehr selten werden die Eier gar nicht gekocht, sondern nur gut gewaschen und dann roh gefärbt, um ein eventuelles Zerstören der Malschicht durch eingetretenes Wasser zu vermeiden. Diese Vorgehensweise finden wir bei den Ukrainern.

Man bemalt auch ausgeblasene Eier. Zum Ausblasen werden eine Stecknadel mit doppelt so langem Kopf, ein Schraubenzieher mit 7 Zähnen und eine Ballonspritze benötigt. Mit der Nadel wird am spitzen und runden Ende des mit der linken Hand gehaltenen Eies ein kleines Loch gemacht. Dann gibt man den Schraubenzieher in die Löcher und bohrt einige Male, bis runde Löcher in der Schale entstehen. Mit der Nadel wird der Eiinhalt gut vermischt und dann mit dem Mund oder der Ballonspritze ausgeblasen. Das Ei wird mit kaltem Wasser gefüllt, geschüttelt und wieder ausgeblasen. Man wiederholt den Vorgang so oft, bis klares Wasser aus dem Ei herauskommt. Die Eier benötigen 2 bis 3 Tage Wärme zum Trocknen. Die Eier werden mindestens eine Woche vor dem Bemalen solchermaßen vorbereitet, damit sie innen wirklich trocken sind. Andernfalls bestände das Risiko der Zersetzung alter Rückprodukte. Für Museumssammlungen bestellt man so ausgeleerte Eier, weil sie keine Konservierungsansprüche stellen.

Die Vorbereitung des Wachses

Weißes sauberes Bienenwachs wird in ein Ton- oder Metalltöpfchen gegeben und aufs Feuer gestellt. Wenn das Wachs geschmolzen ist, wird ihm etwa eine Messerspitze zerstoßene Kohle hinzugefügt, um später beim Bemalen die Wachspuren besser erkennen zu können.

Die nötigen Geräte

Das älteste Hilfsmittel ist der Kopf einer erwärmten Kerze, mit der auf das Ei einfache Figuren oder Motive gezeichnet wurden. Danach taucht man das Ei in rote Farbe. Anwendung fanden auch Gänsefedern, aber diese wurden schnell zu heiß und verbrannten. Man ging zur Chisita über. Das ist ein kurzes Kupfer- oder Metallrohr mit einem sehr kleinen (nadelgroßen) Durchmesser und einem Holzgriff. Durch das Rohr werden ein oder zwei Pferde-, Schweins- oder Kuhhaare durchgezogen, die den gleichmäßigen Wachsfluss im Rohr sichern sollen. Nun wird das Instrument in das ständig heiß gehaltene Wachstöpfchen eingetaucht. Ein stumpfes Rohr wird mit einer Feile angespitzt, verbranntes Haar durch neues ersetzt. Die Chisita gibt es in verschiedenen Dicken, die dünnste ist für weiß und die dickste für gelb.

Ein anderes Gerät ist ein gut angespitztes Stöckchen aus Buchenholz, an dessen Spitze etwas Baum- oder Leinfasern befestigt sind. Im Unterschied zur linienzeichnenden Chisita, dient dieses Zeichengerät für Tüpfelchen und Pünktchen auf dem Ei.

Die Farben

Die natürlichen, in letzter Zeit jedoch fast nur noch künstlichen Farben werden in verschiedenen sauberen und transparenten Gläsern je anweisungsgemäß zubereitet.

Das Färben

Gekochte Eier werden mit lauwarmer Farbe gefärbt, damit das Wachs nicht schmilzt. Ungekochte, rohe Eier erfordern kalte Farben, um den Inhalt nicht zu verderben. Weil das kalte Färben länger dauert als das warme nimmt man zur Vorbereitung der Farben weniger Wasser oder doppelt so viel Farbe. Die Farbe wird kochend gemischt und später nach dem Abkühlen mit einem Teelöffel Essig versehen.

Die ausgeleerten Eier mit den von Wachs bedeckten Löchern können durch beide Methoden gefärbt werden. Weil sie jedoch leicht sind, müssen sie mit einem Gewicht in der Farbe gehalten werden. Das Färben ausgeleerter Eier dauert länger und die Farblösung ist konzentrierter.

Die Bemalungstechniken

Die Bemalung der Eier findet neben einer Wärmequelle statt, damit das Wachs, mit dem man arbeitet, flüssig bleibt. Die Chisita wird in der rechten Hand gehalten und das Ei vertikal in der linken zwischen Daumen und Zeigefinger. Der kleine Finger dreht das Ei nach Bedarf. Der rechte Daumen ist ebenfalls am Ei, um den Händen Sicherheit beim Malen zu geben.

Das Bemalen beginnt durch Unterteilung der Gestaltungsfelder über Länge und Breite des Eies mit einem Bleistift oder direkt mit der Chisita mit Wachs. Ebenso werden Eier auch ganz ohne eine vorhergehende Unterteilung bemalt. In den Bildern sind Eier mit den Unterteilungen dargestellt. Die Konturen der Felder und die ersten mit Wachs gezeichneten Motive auf dem weißen Grund des Eies werden die Farbe dieses Grundes haben. Das so „beschriebene" Ei wird in das erste Farbgefäß eingeführt.

Wünscht man ein einfarbiges Ei, wird es so lange in einer Farbe gelassen, bis diese es überall gleichmäßig bedeckt hat. Dann wir des herausgenommen und trocknet. Die Wachsspuren entfernt man mit einem warmen Lappen und so treten an den zuvor mit Wachs bedeckten Stellen die weißen Linien zum Vorschein, die sich auf dem bemalten Grund abheben. Bei mehrfarbigen Eiern ist die Ausführung komplizierter und erfordert viel Aufmerksamkeit. Mit Hilfe eines Löffels gibt man das mit Wachs gezeichnete Ei in gelbe Farbe. Nach 5-10 Minuten wird es herausgeholt und getrocknet. Auf dem gelbgefärbten Ei zeichnet man wiederum mit Wachs neue Ornamente, die nun gelb bleiben sollen. Mit einem feinen Pinsel oder einem Holzstift mit etwas Watte an der Spitze werden andere Farben auf gelbgefärbte Eier (grün, blau, violett- ganz in Abhängigkeit vom Modell) gegeben. Diese Farben werden mit Wachs bedeckt. Das solchermaßen gearbeitete Ei wird in die Farbe Orange gegeben, dort 5-10 Minuten belassen, herausgenommen und getrocknet. Auf dieser neuen Farbe zeichnet man nun wieder andere Muster, die orange bleiben

sollen. Das Ei wird nun in Rot getaucht und dann getrocknet. Neue Muster wiederum werden rot bleiben. Schließlich taucht man das Ei in Schwarz oder Braun, wo es 10 Minuten bleibt und dann trocknet. In dieser Phase ist das Ei größtenteils mit Wachs bedeckt.

Jetzt naht der für den Künstler besonders wichtige Moment, in dem er das Wachs entfernt und das darunter liegende Muster freilegt. Die so gestalteten Eier werden auf ein Holzgitter über einem Herd oder Ofen oder in den Backofen gelegt, damit sich die Wachsschicht erweicht. Das Wachs wird mit einem weichen und warmen Lappen entfernt. Gestaltetet man nur einige Eier, wird dieser Erweichungsprozess über einer Kerze durchgeführt.

Das vom Wachs befreite und abgekühlte Ei kann mit Hilfe der Finger sehr vorsichtig mit einem transparenten Lack bestrichen werden. Sind alle Eier lackiert, werden sie wieder auf das Gitter über einer Wärmequelle gelegt, damit der Lack trocknet. Das kann mehrere Stunden dauern. In dieser Zeit bildet sich unter der Eierschale ein kleines kräftiges Häutchen, durch das sich das Ei aufgrund der Verhinderung der Atmung besser bewahrt. In den meisten Regionen wird für einfarbige einfache Eier oder die für den Verzehr vorgesehenen Schweinefett oder Pflanzenöl als Glanz verwendet.

Obwohl sie so fragil sind, halten die verzierten Eier viele Jahre.

In manchen Gegenden geht man bei der Bemalung genau entgegengesetzt vor, indem der Grund zuerst schwarz oder braun ist und allmählich immer hellere Schichten gestaltet werden.

Eine andere sehr verbreitete Technik wird bei gekochten oder rohen, meistens aber ausgeleerten Eiern angewendet . Hier kommen statt Wachs und Chisita Tuschefeder und Wasserfarben zum Einsatz. Die Stahlfeder gibt es in verschiedenen Größen. Sie ist in einem Schreibgriff oder einem Holzstöckchen eingefasst. Zum Bemalen der Eier mit Wasserfarbe, der etwas Spiritus beigefügt ist, verwendet man einen Federhalter aus Buchenholz, dessen Spitze mit etwas Watte umhüllt ist. Die Dicke der Stiftspitze wird in Abhängigkeit von der Dicke der Ornamente gewählt. Die Arbeitstechnik ist wesentlich einfacher als die des Färbens der Eier mit Wachs.

Das Ei wird ebenso vorbereitet, mit einem Bleistift wird das gewünschte Muster auf das Ei gezeichnet und dann mit Hilfe von Metallfeder oder Buchenholzstift mit Tusche oder Farbe bedeckt. Die gemalten Ornamente sind ähnlich der der Wachseier, also geometrisch, floral usw. Die geometrischen Motive findet man öfter bei den mit Tusche und Farbe gearbeiteten Eiern, hingegen die florale Motivik eher bei nur mit Farbe bemalten Eiern. Nach dem Trocknen der Farben werden die Eier lackiert.

In nur wenigen Gebieten bemalt man Holz- oder Ton- und neuerdings auch Plastikeier. Zur Dekoration und als Spielzeug für die Kinder enthalten die Toneier eine kleine Kugel, die tönt, wenn das Ei bewegt wird.

In einigen Gebieten gestaltet man das Ei als Relief. Hierbei wird eine Wachsschicht aufgetragen, die bleibt.

Eine neue, wenig verbreitete Idee ist das Gestalten mit Blättern. Zu diesem Zweck werden Blätter, Blüten, Kräuter und Sträucher mit gezähnten Blättern gesucht, wie beispielsweise Möhre, Petersilie, Schierling, Rosenstrauch, Schafgarbe, Löwenzahn, Scharbockskraut, Brennnesseln, Erdbeeren, Muskatnuss, Pflaume, Blüten von Schneeglöckchen und Veilchen.

Die Eier müssen feucht sein, damit die Blätter gut an ihnen haften. Sie werden in einen Seidenstrumpf eingewickelt, der fest zusammengezogen, und gedreht und mit einem Faden befestigt wird. Die so eingehüllten Eier gibt man in einen Topf mit Saft aus Zwiebelschalen, wo sie kochen bis sie gelb oder braun werden. Die Zähne der Blätter lassen auf den Eiern interessante Zeichnungen.

Ein anderes Verfahren ist das des Schmückens der Eier mit Perlen. Hierbei verwendet man, wie bei den klassisch gefärbten Eiern, sauberes Bienenwachs, in das winzige, leuchtende Stein- und Glasperlen gemischt werden.

Die angewendete Technik ist jedoch anders als bei den klassischen Eiern. Die ausgeblasenen und getrockneten Eier werden mit geschmolzenem Wachs gefüllt. Das solchermaßen gefüllte Ei wird einige Male in Wachs getaucht, so dass die Schale mehrere Wachsschichten annimmt, auf denen die Perlen aufgetragen werden. Das natürliche Ei wurde mit der Zeit durch ein aus Holz gedrechseltes Ei ersetzt, auf dem das Wachs besser haftet und das die Haltbarkeit praktisch nicht begrenzt. Die Perlen werden mit einer Nadel mit Holzgriff in das Wachs eingelassen. Vorwiegend wählt der Gestalter geometrische und nationale Muster (Sonne, Stern, Rhomben, Vielecke), wie auch bei der klassischen Eiergestaltung sind seiner Phantasie jedoch keine Grenzen gesetzt. Die Kunst der Eierverzierung wird oft mit der der Miniaturenmalerei, der Töpferei, der Glasmalerei, Weberei, Stickerei und Spitzennäherei verglichen. Die größte Schwierigkeit, die die Eierverzierung von den genannten Volkskünsten unterscheidet, besteht vor allem in der Umsetzung der Idee auf einem eiförmigen und extrem sensiblen Träger, den die Eierschale darstellt. Schon deswegen haben bemalte Eier immer fasziniert.

Die Ornamentik

In der ornamentalen Gestaltung der Eier haben Wissenschaftler drei Typen bzw. Dekorationssysteme identifiziert, die sich vom Einfachen zum Komplizierten entwickelten. Das einfachste zeigt, dass der Künstler das Ei nicht

volumenbezogen, sondern flächig erfasst. Der Künstler dreht das Ei immer um seine Achse und erfasst jeweils nur einen Ausschnitt des Eies, also jeweils ein Oval, das er ausfüllt. ? Wir finden also eine vertikale Komposition vor, dessen besondere künstlerische Effekte genau hier entspringen.

Der zweite Typ ist das Gestalten auf der horizontalen Achse. Das Eivolumen wird von Ornamenten eingenommen, die einem Gürtel entspringen, d.h. einem zentralen Gestaltungssystem rund um den „Äquator" des Eies. Ein weiterer Gestaltungsschritt besteht in einer Vierteilung der Oberfläche, die durch zwei Achsen erreicht werden: durch eine vertikale und eine horizontale Achse, die vier Abschnitte entstehen lassen, auf denen sich jeweils die Gestaltungselemente wiederfinden. Zuweilen wird eine Unterteilung mittels einer Diagonale vorgenommen, die auf ein höheres Verständnis des Raumes weist.

Die Ornamente der Eier weisen sowohl auf die ewige Verbindung zwischen dem Menschen und seinem natürlichen, irdischen Lebensraum als auch auf den kosmischen Schauer, mit dem der Mensch Himmel, Sonne, Sterne, die Erde und die Wasser, die Wälder und die Lebewesen betrachtet. Diese Grundideen spiegeln die poetischen Stilisierungen auf den Eiern wider. Die symbolhaften Darstellungen anstelle der realistischen oder idealistischen, Enthüllungen anstellte der „philosophischen Wahrheit", aber auch Darstellungen des praktischen Lebens geben den Zauber der Vermischung von Hochkultur und Schlichtem der Volkskunst wieder.

Die symbolischen Zeichen auf den Eiern sind folgende:

1) geometrische
2) pflanzliche
3) tier- und menschengestaltige und
4) Symbole, die auf den menschlichen Arbeitsbereich verweisen

Die geometrischen Formen sind die ältesten und am weitesten verbreitet. In der geometrischen Ornamentik findet wir vor allem Linien und Bilder oder Linienkombinationen, außerdem individuelle Motive: den Himmel, das Kreuz (in den verschiedensten Erscheinungsformen), die Sonne, den vier- oder achtzackigen Stern usw. Die verwendeten Linien erleuchten verschiedene Aspekte verschiedener Bedeutungen:

-Vertikale und horizontale Linie: die Vertikale symbolisiert die aktive Kraft und eine geistige oder materielle Erhebung; die vertikale Linie ist das Leben, die horizontale der Tod.

-Die rechte Linie als Abgrenzung oder Einbeziehung weist auf das Schicksal.

-Die doppelte rechte Linie (das zentrale Band, der Weg) ist ein einfaches universelles Motiv und bedeutet die Ewigkeit. Diese doppelte Linie wird unterschiedlich verwendet, auch als Abgrenzungslinie.

-Eine Linie, die mehrere Rechtecke bildet, symbolisiert die Erkenntnis.

-Eine Linie aus Halbkreisen weist auf Schutz und Sicherheit.

-Die horizontale Linie mit sägezahnartigen Zacken nach oben und unten symbolisiert die Koexistenz von Gutem und Bösem.

-Die sägezahnartige Linie vertikal bedeutet Herrschaft und Besitz.

-Die leicht gewellte Linie weist auf das Wasser und Läuterung.

-Der Mäander ist eine gewundene endlose Linie. Der Mäander mit Verschlingungen und Spiralen ist charakteristisch für neolithische Keramik. Ebenso verwendeten die Griechen und Römer sie zur Gestaltung ihrer Keramik. Sie stellt die Schlange dar und symbolisiert Unsterblichkeit, Ewigkeit.

-Die Spirale, die einem Punkt entspringt und unendlich ist, symbolisiert die Zeit und Ewigkeit.

-Die doppelte Spirale, die auch auf alter Keramik zu finden ist, symbolisiert die Verbindung von Leben und Tod.

Außer diesen Linien benutzt man in der geometrischen Ornamentik auch verschiedene symbolhafte Linienkombinationen:

-Das X-Motiv ist sehr alt und bedeutete Freundschaft und Vereinigung.

-Das Netz, besonders auf den verzierten Eiern, symbolisiert die Scheidung des Guten vom Bösen.

-Das schräge Netz in einem Dreieck verdeutlicht die menschlichen Gefühle.

-Das Quadrat steht als grafisches Zeichen für die Intelligenz.

Das Quadrat mit Netz bedeutet Weisheit und Lebensorganisation.

-Das einfache oder spitze Dreieck symbolisiert Beherrschung der Gefühle.

-Der Rhombus stellt die Weisheit dar.

-Punkte und Tupfer sind uralte einfache Zeichen und veranschaulichen Reichtum und Glück, ebenso auch Sterne, Samen und Bienen.

Aus den individuellen Motiven wollen wir festhalten:

-Der Kreis, der in der Ornamentik sehr verbreitet ist, symbolisiert verschiedene Elemente wie das Universum, das Unendliche, den zyklischen Aspekt der Natur. Außer der einfachen Kreisform finden wir auch Formen mit einem Punkt innen, zwei konzentrische Kreise und den durch vertikale und horizontale Linien halbierten oder geviertelten Kreis.

-Das Kreuz stellt die vereinfachte Form eines Sterns dar, seine Arme weisen auf die vier Kardinalpunkte oder die vier Jahreszeiten.

Besonderes Interesse gilt kosmischen Motiven und Motiven, die Bräuche, Sitten und Mythen uralter Zeiten wiederspiegeln. Unter ihnen befindet sich das solare und Sternenmotiv.

Die Pflanzenornamentik speist sich aus der Welt der Pflanzen: Bäume, Zweige, Blüten, Früchte, Ähren, Getreide, Samen. Man verwendet oft einen Teil der Pflanzen, Zweige von beispielsweise Tanne, Akazie, Weide, die Männlichkeit symbolisieren. In die Symbolistik der Pflanzenornamente finden nur bestimmte Teile Eingang, die aber das komplexe uralte mythische Denken zum Ausdruck bringen. So symbolisiert die Tanne seit uralten Zeiten die mythische Schlange des Himmel, die das ursprüngliche Ei befruchtet hat und damit dem Planeten Leben gab.

Bei den Blättern unterscheiden wir zum Beispiel Blätter der Eiche und des Klee. Das Kleeblatt weist auf die magische Zahl drei in verschiedenen Symbolen (Liebe, Reinheit, Unsterblichkeit) mit besonderem Akzent auf dem vierblättrigen Kleeblatt als Glücksbringer.

Die Blumen symbolisieren Liebe und Güte. Die Sonnenblume weist auf die Wärme der Sonnenstrahlen, die Rose auf den Stern als Emblem der Vorhersehung und Hoffnung. Das Maiglöckchen als zeitige Frühlingsblume ist Symbol der Reinheit.

Unter den Früchten ziehen unsere Aufmerksamkeit u.a. Kirsche, Pflaume und Apfel auf sich. Der Apfel als Frucht der Erkenntnis symbolisiert Gesundheit, Liebe und Weisheit. Die Weizenähre weist auf eine reiche Ernte.

Die tiergestaltigen Motive, die Tiere, Vögel oder Insekten symbolisieren (oder Details dieser) gehören zum uralten Gemeingut der Volkskunst, die sich in Keramik, Holz-, Metall und Knochenkunst wiederfindet. Ein solches Motiv ist der Fisch als Repräsentant des lebendigen Meeres. Der Hirsch symbolisiert Kraft, Reichtum, die Hirschkuh Weiblichkeit, Anmut, der Widder männliche Autorität und Kraft, das weibliche Schaf Frische, das Lamm Unschuld, die Ziege Launenhaftigkeit. Das Pferd als nützlichstes und respektiertes Tier gehört zum Sonnenkult und symbolisiert die Himmel und Erde bewegende Kraft. Die Schlange steht für den universalen Mythos der Fruchtbarkeit und Energie., der Frosch ebenfalls für Fruchtbarkeit, der Bär für Kraft, die Schnecke für Geduld, der Hase für Demut und Angst.

Die Vögel sind ebenfalls mit bestimmten Legenden versehen: der Hahn symbolisiert das Leben, denn sein Keim findet sich im befruchteten Ei. Außer dem Hahn, der den zentralen Platz einnimmt, sind noch zu nennen: das Huhn als Ausdruck von Fruchtbarkeit und Weiblichkeit, der Pfau als Symbol für Größe und Schönheit, die Taube als Friedensymbol, die Schwalbe als Frühlingsbringerin, der Storch als Botschafter für ein neu geborenes Kind, der

Spatz als Symbol der Zuneigung, der Rabe als Vorherseher des Bösen und die Elster als Ausdruck für Zank und Streit.

Aus der Welt der Insekten ist die häufigste Darstellung die des Schmetterlings, dem klassischen Symbol für Wiedergeburt. Auch die Spinne als Ausdruck für Arbeit und Geduld und die Biene, die übrigens mit kleinen Punkten angedeutet wird, für Wohlstand sind oft zu finden.

Der Verweis auf ein Tier wird oft durch stilisierte geometrische Formen realisiert, so zum Beispiel durch das Horn oder die Hörner als Symbol für Weiblichkeit und Männlichkeit. Auch Tierfüße werden verwendet: die Gänse- oder Entenfüße symbolisieren Streit, die Bärentatze Kraft und Geduld, das Hasenohr Demut, der Hahnenkamm Ewigkeit, Wolfszähne und die Hauer des Wildschweins Sicherheit und Kraft.

Am seltensten sind menschliche Andeutungen anzutreffen. Meistens erscheint der Mensch dann in Zusammenhang mit seiner Arbeit, angedeutet durch seine Arbeitsgeräte und Werkzeuge oder durch Spezifika seiner Lebensbedingungen (so zum Beispiel als flötenspielender Hirte). Oft hängen diese Motive direkt mit dem zeitgenössischen Leben zusammen. Am häufigsten ist der Eisenpflug anzutreffen, aber ebenso auch die Fischgabel als Hirtenwerkzeug, die Hacke, die Forke, die Harke und andere Geräte, die auch auf die weitere Verarbeitung von Pflanzenfasern verweisen.

Die Osterbräuche

Schon in den ältesten Zeiten wurden dem Ei magische Kräfte zugesprochen, es wurde personifiziert, sakralisiert und in Aberglauben und Erzählungen aufgenommen.

Der dualistische Glaube einfacher Völker, der sich in der Trennung zwischen Gut und Böse ausdrückt und auch bei christlichen Völker in der Existenz Gottes und des Teufels zu finden ist, wurde auch auf das Ei übertragen, indem es Böses hervorbringen kann, wenn bestimmte Praktiken nicht ausgeführt werden. Überall in der Karpatenregion ist der Glaube verbreitet, dass sich aus dem Ei ein Kobold, eine Art kleiner Teufel, gebären kann.

Das verlassene Ei brütet 40 Tage in der Achselhöhle seines Finders aus und aus ihm schlüpft der Kobold, oder er trägt es 9 Tage und wenn der Priester in der Osternacht singt: „Christus ist auferstanden" ruft der, der das Ei trägt: „Auch meiner ist auferstanden" und wieder erscheint der Kobold.

Das Ei ist Träger von Krankheiten. Man verleiht kein Ei aus dem Nest, denn davon sterben die Hühner.

Hier entspringt die Farbe rot für das Ei als Farbe des Feuers, dem größten und aktivsten der Götter. Mit ihm kann der Mensch durch Rituale in direkten Kontakt treten, er kann es erzeugen oder wenigstens kontrollieren. Er

profitiert von seinem Nutzen, fürchtet sich auch vor seinen traumatischen Möglichkeiten. Solchermaßen wurden Ei und Feuer als Symbole für die Wiedergeburt des Universums gesehen und dem roten Ei die Fähigkeit des Schutzes vor unreinen Geistern und eine Kraftwirkung für den Haushalt zugeordnet. Das rote Ei wird im Hof oder im Haus hinter der Tür vergraben, um das Haus vor Zauber zu schützen. Man vergräbt es am Ende des Ackers, des Weinbergs oder des Obstgartens, um die Ernte vor Hagel zu bewahren. Ebendeswegen hält man es auch im Fenster. Im Stall klebt man in den Ostertagen Mist mit roten Eierschalen neben die Tür als Schutz vor unreinen Geistern. Das rote Ei trägt man auch zwischen Ostern und Himmelfahrt als Glücksbringer.

Rot ist die Farbe für Tapferkeit und Sieg und deswegen auf vielen Flaggen zu finden, in der Vergangenheit vor allem in Kleidung und Wohnung Adliger. Der Papst trägt einen Purpurumhang und auch die christlichen Priester haben einen Rotton in ihrer Kleidung.

Die Ägypter, Perser und Römer brachten in der Frühlingstagundnachtgleiche Eier den Göttern dar, und bei Ovid, Plinius und Juvenal ist belegt, dass die Eier der Römer bunt waren. Die heidnischen Glauben und Bräuche sind in die christliche Religion eingegangen, die ersten Christen setzten die rote Farbe mit Blut, dem Tod und der Auferstehung Jesus Christus gleich, wie auch die ersten Menschen das Rot dem Feuer als Erschaffer des Kosmos' zuordneten.

Das rote Ei ist so in der osteuropäischen Kultur neben dem Kreuz als Symbol des Siegs über den Teufel geblieben. Eine Grundidee in der gesamten östlichen Folklore besteht in dem Glauben, dass die ersten roten Eier ihre Farbe direkt vom Blut des Erlösers am Tag seiner Kreuzigung erhalten haben. Diese Eier werden in den Legenden von der Mutter Gottes oder von den Betschwestern, die Jesus' Körper vor seiner Grablegung ölten, von Maria Magdalena oder anderen Personen den römischen Soldaten gebracht in der Hoffnung auf Jesus' Freikauf.

In enger Verbindung mit dem reinigendem Feuer des persischen Zarathustra- Mythos werden in Obstgärten, Gärten und Weinbergen Frühlingsfeuer aus von Bäumen und Büschen abgeschnittenen Zweigen angezündet. Die Feuer haben die Funktion, die neu erschienenen Knospen gegen Frost zu schützen und die Larven schädigender Insekten zu zerstören. In vielen Regionen werden diese Feuer auf den höchsten Hügeln oder in den Höfen der Kirchen einige Abende vor der Auferstehung entzündet und bis nach Ostern in Gang gehalten. Man glaubt in manchen Gegenden, dass sich in den Nächten vor und während der Auferstehung der Himmel öffnet und eine Stimme denjenigen, der den offenen Himmel sieht, nach einem Wunsch fragt.

In der Hoffnung auf Erfüllung dieses Wunsches wachen die Menschen neben den Feuern in Erwartung der Öffnung des Himmels. Ebenso glaubt man, dass sich in dieser Zeit über vergrabenen Schätzen von selber Feuer entzünden und damit den Ort bekannt geben.

Ein auch heute noch ausgeführtes Ritual ist das Waschen vor dem Ostersonntagsgottesdienst in einem Gefäß mit einigen Gold- oder Silbermünzen und einem roten Ei auf dessen Grund. Die sich Waschenden werden das ganze Jahr über gesund und leicht wie ein Ei sein und sauber und edel wie Gold und Silber.

In anderen Gebieten waschen sich die Menschen vor dem Gottesdienst an einem Bach oder Fluss oder nehmen sogar ein Vollbad, wenn es das Wetter erlaubt. Vor allem die jungen Leute und ganz besonders die Mädchen, die sich auf diese Weise zeremoniell säubern, sprechen dabei einen Zauberspruch, der sie noch schöner und begehrenswerter machen soll. Manche Mädchen aus der Bukowina waschen in der Nacht vor Ostern den Klöppel der Glocke mit unberührtem Wasser, mit dem auch sie sich dann waschen, damit die jungen Männer ebenso zu ihnen eilen wie die Menschen in die Kirche, wenn sie die Glocke hören. Die jungen Männer waschen sich und sagen Zaubersprüche für ihre Reinheit und Kraft, für die Reinigung von Sünden und über sie geworfene Flüche.

Die Hauptnahrungsmittel finden sich im Korb der Frauen, die diese zum Weihen in den Gottesdienst tragen: die Pasca (ein ritueller Kuchen mit Kuhkäse oder Sahne, Rosinen, Vanille, Kakao), ungesäuertes Brot, Käse, Speck, Wein und rote Eier. Nach dem Weihen lässt man dem Priester einige Eier, andere tauscht man mit der Verwandtschaft und Freunden.

Zu Hause angekommen beginnt das Mahl mit dem Schlagen der Eier, die man mit dem spitzen Ende gegeneinander schlägt, um die Schale zu zerbrechen und sie essen zu können (derjenige, der bei diesem Wettbewerb mit einem unzerbrochenen Ei bleibt, kann als Gewinner auch das Ei seines Nachbarn fordern). Das Ei wird so in der Hand gehalten, dass nur das spitze Ende hervorschaut. Der, der an das Ei des Anderen schlägt, sagt: „Christus ist auferstanden." Und die Antwort des Partners ist: „Wahrhaftig, er ist auferstanden." Der erste, der schlägt, ist der älteste Mann des Hauses. Die Eier schlägt man am Anfang mit den spitzen Enden aufeinander, dann mit den runden, manchmal auch seitlich, bis alle Teile angebrochen sind. Man schlägt die Eier „sichtbar", d.h. man hat der Recht, sich ein Ei aus der Mitte des Tisches zu wählen und kann ein resistent scheinendes ergreifen oder man schlägt „unsichtbar", wenn die Eier zufällig ausgewählt werden. Man sagt, dass die, die zu Ostern rote Eier schlagen, auch im Jenseits zusammen am Tisch sitzen werden. Man schlägt nur einfarbige Eier. Die sorgfältig gearbeiteten Eier

werden als Kunstobjekte im Haus bewahrt oder verschenkt. Für den Wettbewerb des Eierschlagens färben sich gewitzte Teilnehmer speziell stärkere Enten- oder Puteneier, manchmal auch Gänse- oder Perlhuhneier (diese aber sind sichtbar größer bzw. kleiner). Auch Holzeier werden ins Spiel gebracht, aber die Entdeckung der Tricks bringt Missbilligung der Teilnehmer mit sich. Damit sie schwerer zu zerschlagen sind, werden die Eier auch geleert und mit Pech oder Wachs gefüllt oder eine Woche lang in saure Krautlake oder in Pferdemist versenkt und dann wie alle anderen gefärbt. Das alles wird getan, weil in machen Gegenden derjenige, der mit unbeschädigtem Ei bleibt, das Recht hat, alle angeschlagenen Eier einzufordern.

Im Zusammenhang mit gefärbten Eier gibt es sehr viel Aberglauben und Bräuche.

In einigen Gegenden ist der Verzehr gefärbter Eier in den ersten Ostertagen nicht erlaubt, um nicht an Ausschlag zu erkranken. In anderen Gegenden ermutigt man zum Verzehr der Eier für Gesundheit und Glück. In wiederum manchen Regionen empfiehlt man den Verzehr des ersten Eies mit Schale, um Stärke zu erhalten, andernorts den Verzehr der Eier ohne Salz.
In manchen Orten muss das Ei, mit dem der Mensch das Abendmahl erhalten hat, bewahrt werden. Wenn er nach 40 Tagen Würmer bekommt, ist dies ein Zeichen für Glück, wenn nicht, ist es ein Zeichen für Missgeschick.

Man gibt rote Eier als Gabe für die Ruhe der Toten, man gibt die Eierschalen ins Wasser, um ins Jenseits zu gelangen. Gefärbte Eierschalen werden nicht im Haus gehalten, damit sich der Teufel nicht darin verstecken kann. Schalen gefärbter Eier gibt man nicht den Hühner, denn sie hören dann auf, Eier zu legen.

Denen, die in den Ostertagen sterben, gibt man je ein rotes Ei in die Hand und begräbt sie mit diesen. Man glaubt, Christus hat die zu Ostern Sterbenden besonders gern. Man glaubt, dass dann, in der Osterwoche, die Tore der Hölle geschlossen, die aber des Paradieses weit geöffnet sind und der Tote unabhängig von seinen Vergehen direkt ins Paradies gelangt. Man glaubt, dass das allen zwischen Ostern und Himmelfahrt Sterbenden geschieht. In der Orthodoxen Kirche, wo der Altar normalerweise von dem Ikonostas verdeckt wird, ist die Tür in der Mitte des Ikonostas' geöffnet. Sie heißt die Paradiestür. Ebenso glaubt man, dass alle zu Ostern Geborenen besonders glückliche Menschen sind, die in ihrem Leben viel erreichen werden.

Die unverheirateten Mädchen beschleunigen die Ankunft des Werbers, indem sie in der Nacht der Auferstehung unter ihr Kopfkissen rote Eier legen. Die Kinder tragen in den Ostertagen an der Brust oder in der Tasche ein rotes Ei, das die Mutter danach in einen Sack mit Maissamen legt für eine gute Ernte.

Am zweiten Ostertag gehen die Erwachsenen in die Kirche, die Mädchen aber erwarten die Ankunft der Jungen mit dem „Befeuchten". Das bedeutet das Besprengen der Mädchen mit Wasser aus einem Tontopf, in den ein Bund Basilikum gelegt wurde. Die Mädchen geben den Jungen Eier und den Osterkuchen (die Pasca). Neudings sind die Mädchen mit Parfüm und Wasser besprengt.

Die ganzen drei Ostertage muss auf dem Tisch ein Teller mit roten Eiern stehen. Wenn schönes Wetter ist, geht die Familie auf den Friedhof, isst dort und gibt Geschenke für die Ruhe der Dahingeschiedenen. Dieses Ritual wiederholt sich an jedem Sonntag bis Himmelfahrt. Am Ostermontag gehen die Kinder zu den Eltern, die Patenkinder zu den Paten, Freunde und Verwandte besuchen sich und schenken sich rote Eier.

Mit roten Eiern heilt man durch Volksmedizin und –magie bestimmte Krankheiten. Es gibt Zaubersprüche für Zahn-, Ohren- und Nackenschmerzen, für geschwollene Kuheuter usw.. Fohlen bringt man am Hals den Löffel an, mit dem man die Eier gefärbt hat. Die Eierschalen der zuerst gefärbten und geweihten Eier schützen vor Malaria. Gefärbte Perlhuhneier verwendet man bei Schlangenbissen und im Liebeszauber. Das Handtuch, mit dem man die Eier nach dem Färben abgetrocknet hat, ist gut gegen Ohrenschmerzen. Damit das Gesicht, vor allem der Frauen, rot und gesund ist, muss es mit einem roten Ei berührt werden. Für Wiedergänger spricht man Beschwörungsformeln im Süden des Karpatenbogens mit drei Basilikumstengeln und dem Ei eines schwarzen Huhns an drei Sonnabenden dreimal in Richtung Sonnenuntergang.

Bestimmte Nahrungsmittel und Pflanzen, die geweiht wurden, haben das ganze Jahr über heilende Wirkungen. Das Teigkreuz über der Pasca wird zermahlen, mit Schrot vermischt und der Tiernahrung beigefügt, wenn sie krank sind. Weihrauch kann vor Schrecken und das Haus vor Blitzen bewahren. Das Eiweiß geweihter Eier wird getrocknet und zerrieben und dem an Star Erkrankten über die Augen geblasen. Speck kann durch Einreibung Wunden, Verstauchungen und andere Krankheiten heilen. Meerrettich säubert das Brunnenwasser, heilt Fieber und, zerhackt in Mehl gegeben, auch Tiere. Butter gibt man in die Ohren der Tiere, wenn sie Beinprobleme haben. Salz verwendet man bei der Reinigung und Weihung der Brunnen, es heilt Fieber und Star. Mit Safran Tee wäscht man die Euter der Kühe, damit diese reichlich gute Milch geben. Zucker fein zerstäubt und in die Augen geblasen heilt grauen Star. Gewürznelken werden in die schmerzenden Weißheitszähne gegeben. Knoblauch hat die wunderbare Eigenschaft, Gespenster und unreine Geister zu vertreiben. Die Stalltüren werden mit Knoblauch eingerieben, damit die Geister den Kühen nicht ihre Milch oder die Fruchtbarkeit nehmen. Mit Knoblauch behandelt man auch innere Krankheiten. Man glaubt, dass geheiligter, in die

Erde gepflanzter Knoblauch niemals erfrieren oder zerfallen wird. Basilikum hat die wunderbaren Eigenschaften, den jungen Mädchen und Frauen zu Erfolg in der Liebe zu verhelfen, es heilt Ohrenschmerzen und vertreibt böse Geister.

In einigen Gebieten in den Karpaten öffnen sich am Ostermontag die Mädchen und Jungen ihren „rituellen" Brüdern und Schwestern. Diese Beziehungen, die auf gemeinsamer Arbeit und gemeinsam verbrachten Alltag basieren, sind öfter intensiver als die Beziehungen zu den richtigen Brüdern und Schwestern. Damit zwei Mädchen „Schwestern" werden, treffen sie sich im Haus der einen, wohin sie rote Eier, den rituellen Osterkuchen und ein bestimmtes Gebäck in Form eines Vogels bringen, das Wiedehopf genannt wird. Sie laden auch einen jungen Burschen zu sich ein. Alle sitzen am Tisch und essen. Danach tauschen die Mädchen, die Schwestern werden wollen, den „Wiedehopf" untereinander und sagen dreimal „Bist du meine Schwester bis zum Tod?" bzw. „Ich bin deine Schwester bis zum Tod." Dann schenkten sie dem Burschen je ein selbst gefertigtes Tuch und ein rotes Ei und fragen ihn: „Bist du der Bruder bis in den Tod?", woraufhin er antwortet: "Ich bin der Bruder bis zum Tod." Sie teilen das Gebäck, essen es zusammen und vergnügen sich. In einigen Gebieten werden auch Musikanten hinzugerufen und bei der Anwesenheit von Paaren wird getanzt.

In anderen Gegenden wird die Verbrüderung in der Natur vorgenommen, wobei die Anwesenden Weiden- und Apfel- oder Kirschblütenkränze tragen. Sie küssen sich und reichen einander durch die Kranzmitte rote Eier, manchmal essen sie auch aus der Hand des Anderen Salz.

Osterspiele

Am bekanntesten ist das Werfen der Eier an einem Hügel. Ein Teil der Mannschaft steht auf der Hügelspitze und wirft ein Ei, die andere steht Richtung Tal und versucht, das Ei aufzufangen. Außerdem rollt man Eier auf einem Brett in der Hoffnung, dass sie am Brettende zusammenstoßen. Der, dessen Ei ein anderes getroffen hat, bekommt das getroffene. Dieses Spiel ist in Schweden, Frankreich, Deutschland (v.a. in Sachsen) und in Russland bekannt. In einem anderen Spiel (in Frankreich, Belgien und Deutschland, v.a. Baden-Würtemberg und Siebenbürgen) laufen die Männer um die Wette, sammeln die Eier ein und verteilen sie an einem anderen Ort.

In einem wiederum anderen Spiel läuft ein Teilnehmer schnell zwischen zwei Punkten, während der zweite Teilnehmer alle auf dieser Strecke gleichmäßig verteilte Eier einsammeln muss in genau der Zeit, die der Andere zum Laufen braucht. Es gewinnt die Mannschaft, die die meisten unzerbrochenen Eier gesammelt hat.

OUĂLE PICTATE ŞI OBICEIURI DE PAŞTI ÎN BUCOVINA

Ouăle decorate, închinate sărbătorii pascale sunt caracteristice întregului spaţiu european. Printre ele, cele realizate în Bucovina au o personalitate aparte. În lucrarea de faţă este realizată o sinteză a istoricului, simbolisticii şi tehnologiilor de realizare a ouălor de Paşti din această zonă etnografică.

Studiul are la bază întreaga bibliografie existentă în România şi a constituit documentaţia unei expoziţii despre Paştele din estul Europei, zona carpatică, deschisă in muzeul orăşenesc „Hornmoldhaus" din Bietigheim-Bissingen, landul Baden-Württemberg, în timpul practicii mele de perfecţionare în PR şi tehnologie expoziţională, ianuarie – mai 2004.

CALENDARUL DE ADVENT, UN OBICEI GERMAN TIPIC ŞI EXTINDEREA SA ÎN BUCOVINA

Nicole RIESKAMP (M.A.)

INTRODUCERE

Calendarul de Advent este un obicei foarte important în Germania şi este de neconceput un Advent fără el. Despre acest calendar, un medium, care ne conduce prin atmosfera dinaintea Crăciunului şi regăsirea sa în zona Bucovina, ne vom ocupa în expunerea care urmează. În plus oferim puncte de reper pentru o cercetare viitoare, etnologică, care va avea ca obiect Calendarul de Advent şi folosirea lui în Bucovina românească. Întrebarea esenţială care aşteaptă un răspuns: de ce s-a putut răspândi Coronița de Advent, care a apărut tot la mijlocul secolului al XIX-lea, până în Bucovina, iar Calendarul de Advent nu?

Calendarul de Advent care apare în formă tipărită abia în 1908, a găsit drumul spre rafturile magazinelor din Bucovina abia în anul 2002.

De ce mă ocup de acest obicei? Deoarece fenomenul Calendarului de Advent prezintă numeroase aspecte: „Este recuzită a obiceiului, o formă a artei uzuale, grafică tipărită populară contemporană, nu în ultimul rând articol comercial, şi chiar o formă de reclamă. Referitor la *conţinut,* acesta este determinat de reflecţii pedagogice, religioase şi etice."[1]

EXPLICAŢIA TERMENULUI DE CALENDAR DE ADVENT

Dacă ne uităm la cele două cuvinte care îl compun, atunci se ştie clar la ce ar putea folosi, dar nu cum este folosit sau cum arată. După explicaţia termenilor componenţi, va fi explicată funcţia acestui medium tradiţional.

- **Advent**

Adventul este perioada din anul bisericesc care începe în prima duminică după 26 noiembrie şi se termină la Crăciun. Aceste săptămâni sunt direcţionate spre sosirea lui Dumnezeu ca om, Naşterea lui Isus. Aşadar advent înseamnă de fapt o pregătire psihică şi spirituală pentru punctul culminant religios al anului bisericesc. În mijlocul familiilor credincioase, şi în timpul slujbelor oamenii sunt pregătiţi pentru acest eveniment. În timp ce familiile evanghelice, în

[1]Adventskalender: Adventskalender, Weihnachts-kalender, Nikolauskalender, Julekalenderen, Adventskalendern, AdventCalendars, Calendriers de l'avent. Katalog des NÖ Landesmuseum, Neue Folge, Nr.103, Wien 1980 [Ausstellung der Volkskundlichen Sammlung des NÖ Landesmuseums 1980/81], pag. 3

special pietiste, în secolul al XIX-lea, practicau aceste ritualuri creştineşti în casă, ele erau, în catolicism, deja conţinute în liturghia bisericească.

- **Calendar**

Calendarele folosesc la măsurarea timpului, fac inteligibilă mărirea abstractă a timpului. Părinţii aplicau numeroase metode de măsurare a timpului şi le schimbau potrivit evenimentului care urma, Crăciunul, pe înţelesul copiilor. Prin aceste măsurători de timp, copiilor le era posibil să urmărească zilele rămase foarte exact şi să le dea înţelesuri profunde. Calendarele inventate acasă sunt considerate premergătoare ale Calendarelor de Advent tipărite. Calendarele de Advent folosesc, deci, ca mijloc de ilustrare a zilelor de advent. Formele diferite, ca de exemplu capelele de Crăciun, copacii de Advent şi liniuţele de cretă, au la bază aceeaşi metodă, şi anume că în fiecare zi se schimbă ceva la ele. Liniuţele sunt şterse, steguleţele sunt adăugate sau o portiţă trebuie deschisă. Bucuria premergătoare sărbătorilor de Crăciun mult aşteptate este amplificată prin surprizele de fiecare zi şi motivele de Crăciun. Alte funcţii ale Calendarelor de Advent sunt pe lângă scurtarea timpului de aşteptare şi încărcarea acestuia de trăire religioasă, şi componenta pedagogică prin care se încerca şi se mai încearcă să le fie cultivate copiilor stăpânirea de sine şi răbdarea. La final urmează anticiparea dăruirii cadoului din 24 decembrie. În fiecare zi primeşti un cadou în formă de dulciuri, ilustrate sau jucărioare. În perioada în care bradul şi împărţirea cadourilor de Crăciun nu erau cunoscute, sărbătoarea Sfântul Nicolae venea cu daruri. În secolul al XIX-lea a început o transformare, Crăciunul nemaifiind privit numai ca sărbătoare religioasă ci şi ca zi aducătoare de cadouri pentru copii. Crăciunul şi Adventul au fost tot mai mult laicizate ceea ce nu înseamnă distrugerea obiceiului de Calendar de Advent, dar care se manifestă în alegerea motivelor de pe faţa calendarului şi a motivului fiecărei zile. De asemenea, dispărea pas cu pas scopul iniţial al acestui medium, adică pregătirea religioasă şi spirituală din timpul Adventului, pentru Crăciun.

Premergători ai calendarului de advent tipărit şi alţi „măsurători de timp"

Forme premergătoare ale calendarului de advent tipărit există multe, atât în catolicism cât mai ales în familiile evanghelic-pietiste din clasa superioară urbană. Cele din urmă au introdus în cele din urmă obiceiul calendarului de advent. În jurul anului 1850 se găsesc primele semne ale unui calendar de advent în cercurile pietiste. De la mijlocul secolului XIX-lea există primele dovezi pentru metode specifice de acoperire în mod atractiv şi cu mare încărcare religioasă, pentru copii, a perioadei de timp scursă dintre prima zi de

Advent şi Crăciun. În această perioadă „Crăciunul s a dezvoltat de la o sărbătoare desfăşurată în spaţiul sacru la una domestică".[2]

Următoarele două obiceiuri care conduc copii spre Crăciun, dar care nu au nici o funcţie numerativă nu pot fi considerate măsurători graduale a timpului rămas până la Crăciun. La „Răbojul de rugăciune" se face o crestătură cu cuţitul pe un băţ pentru fiecare rugăciune sau faptă evlavioasă. Apoi, oaspeţii sosiţi cu daruri în ziua de Crăciun văd şi apreciază răbojurile de rugăciune etalate cu mândrie de către gazde. Un alt obicei întâlnit în lumea catolică este „umplerea unei iesle goale cu câte un pai sau câte o pană pentru fiecare faptă bună săvârşită " şi aceasta le arată copiilor că Pruncul Isus (ChristKind) are un loc confortabil şi moale unde să se odihnească. Acest obicei este încărcat de semnificaţia religioasă a naşterii Pruncului Isus. Pe de altă parte deşi răbojurile de rugăciune sunt menite să pregătească spiritual familia în perioada Adventului, în final ajung să impresioneze oaspeţii aducători de cadouri.

Obiceiul evanghelic la care se agaţă 24 de imagini cu scene de Crăciun una câte una, este pentru prima data menţionat într-o carte pentru copii de Elise Averdieck (1851). Aceasta este prima dovadă cunoscută pentru o formă de Adventskalender.

La un alt obicei evanghelic, care marchează trecerea timpului prin acumulare, cum ar fi „Pomuşorul de Advent" simbolistica constă în sporirea luminii – Naşterea Domnului. În fiecare zi se adaugă câte un mic fanion pe care sunt scrise cu mâna făgăduieli de Advent. Pomuşorul de Advent era iniţial un piedestal din lemn confecţionat în casă.

Obiceiuri care marchează trecerea timpului prin diminuare - sunt lumânările de Advent, folosite şi astăzi, care erau cunoscute deja în secolul al XIX-lea în Scandinavia.

Lumânarea conţine 24 de gradaţii la distanţe egale şi zilnic se arde distanţa dintre două gradaţii. Un alt obicei din această categorie este cel al Calendarului cu liniuţe. 24 de liniuţe trase cu cretă pe uşă sunt şterse una câte una astfel încât o dată cu venirea nopţii sfinte nu mai rămâne nici una.

Anumite forme de Adventskalender sunt denumite în Austria ca Himmelsleiter (Scări cereşti). Pruncul Isus care în fiecare zi coboară câte un fuştei, simbolizează că Dumnezeu vine pe Pământ de Crăciun.

Pentru că perioada Crăciunului este timpul lucrului manual pentru confecţionarea diferitor podoabe şi jucării în casă, şi astăzi mai sunt confecţionate Adventskalender în casă. Se găsesc mult sfaturi şi materiale

[2] Esther GAJEK, *Adventskalender – von den Anfängen bis zur Gegenwart*. München, 1988, p. 12

necesare acestor confecţionări manuale în casă, printre altele în reviste şi cărţi. Se referă la forme vechi sau dau impulsuri noi, de exemplu există tapiserii cu săculeţe umplute cu dulciuri, jucărioare, etc., sau vagonaşe de tren pline cu aceleaşi atracţii.

Cu timpul, Adventskalender au tendinţa de a de deveni tot mai diversificate. Faza creativă dinainte de Crăciun stimulează şi în ziua de astăzi pornirile estetice.

Calendarul de Advent tipărit

Odată cu introducerea exemplarelor tipărite în masă, Adventskalenderul şi-a primit numele şi modul de folosire valabil până astăzi. Prin calendarele de Advent tipărite se înţeleg produse ale industriei producătoare de hârtie la care în fiecare zi se deschide o fereastră numerotată pentru a putea privi scena sau figura ascunsă în spatele ei.

Ceasurile de Crăciun (Weihnachtsuhren), produse în 1902 într-o librărie evanghelică din Hamburg sunt cele mai timpurii exemplare de Advent tipărite. Cadranul calendarului conţinea cifrele de la 13 la 24. Deoarece cadranul şi modul de întrebuinţare al unui ceas erau cunoscute, ceasul de Crăciun era uşor de mânuit. Copii trebuiau să rotească în fiecare zi arătătorul cu o cifră mai departe, pentru a putea citi fragmentul unui cântec de Crăciun sau a unei făgăduieli de Advent. Un ceas de Crăciun cu 24 de câmpuri a apărut în 1922 la Tipografia St. Johannis din Lahr/Dillingen.

Doch Gerhard Lang (1881-1974), partener al „Lithographischen Kunstanstalt Reichhold & Lang, München (RLM)", se declara inventatorul Calandarului de Advent. Firma sa era prima care le producea în masă şi contribuia la răspândirea lor continuă. Au trecut trei până la cinci ani până când Adventskalenderul sa încetăţenit pe piaţă şi putea fi vândut cu câştig. Între 1908 şi 1938 la RLM s-au editat 30 de tipuri diferite din acest calendar. În 1915 existau trei motive în cinci prezentări şi în perioada de înflorire a vânzărilor de calendare 1926-1936 existau deja 29 de matriţe în 42 de variante. Se spune că mama lui Lang, soţia unui preot şvab i-a cusut fiului ei (în jurul lui 1885) 24 de prăjiturele pe un carton, din care în fiecare zi avea voie sa mănânce una. Inspirat de această amintire a editat primul calendar de advent în 1908 sub numele „Im Lande des Christkinds"- În ţara pruncului Isus. Lang a inventat calendarul de Advent în mai multe variante: Calendarul cu foi detaşabile, calendarul cu foi decupabile, cu figuri ataşabile cu ac, sub formă de felinar şi casă, calendare cu portiţe ascunzând căsuţe parţial umplute cu ciocolată şi figurine a căror membre puteau acţionate cu ajutorul unor benzi de hârtie. În 1940 RLM a fost nevoit să închidă deoarece concurenţa producea calendare mai ieftine, care erau de o prezentare grafică de calitate dar care puteau fi produse mai simplu.

Motive

Motivele se află pe faţa calendarului, coperta, care atrag instantaneu privirea. Şi în imaginea din spate, numită şi motivul zilei, care se vede după ce portiţa de carton, sau ceva asemănător, s-a deschis sau a fost înlăturată. Motivele se pot fi împărţite în religioase şi profane. Motivele sacrale reprezentau şi reprezintă numai o mică parte a ofertei. Caracteristic pentru majoritatea calendarelor este lipsa aproape totală motivelor inspirate din contemporaneitate.

Motive tipice de Adventskalender sunt:

- Pregătiri de Crăciun şi dăruirea de cadouri.

Îngeri de Crăciun şi Spiriduşi care aleg, împachetează cadouri, care coc, cântă, şi multe altele. Din nori şi peste scări cereşti ajung sănii pline cu cadouri, trăsuri trase de cerbi şi reni.

- Moşi Crăciuni

Acest personaj inventat se trage din Scandinavia şi vine prin nordul Germaniei spre restul ţării. El este prezentat şi pregătind cadourile fiind sprijinit de îngeraşi şi pitici. El lasă cadourile sale în şosete care sunt agăţate deasupra căminului, sau le scoate din sacul său înmânându-le copiilor. Omologul său, Kristkind – Pruncul Isus, este înfăţişat întotdeauna alături de un măgar.

- Târguri le Kristkind

Aici pot fi prezentate toate felurile de pregătiri pentru Crăciun, cadouri, obiceiuri şi simboluri. Pe deasupra se pot vedea adesea Paznicii Nopţii, Cântăreţii stelelor, trăsuri, vânzători de castane şi pe Nikolaus într-un orăşel înzăpezit.

- Peisaje,oraşe,sate şi case

Localităţi, peisaje şi case (case tipice din Schwarzwald, case cu bârne aparente), dar se pot găsi şi locuri fantastice, care de regulă toate sunt acoperite de zăpadă. În acest motiv adesea se găseşte un pom de Crăciun iluminat în centru.

- Întâmplări religioase de Crăciun

Sunt prezentate scene din Vechiul Testament, din Tara Sfântă, Naşterea lui Isus în grajdul din Bethleem.

- Motive din basme

Sunt prezentate adesea sub formă de căsuţă de Advent, care amintesc de Căsuţa din Turtă Dulce, şi personajele din basme sunt desenate în cele mai cunoscute ipostaze ale lor.

- Motive moderne

Se folosesc toate motivele menţionate până acum,numai că personajele sunt oameni de la mijlocul şi sfârşitul secolului XX. Funcţia personajelor fantastice pot fi preluate de personaje din filme sau desene animate (Schluempfe, Garfield, Pippi Langstrumpf, popstars, Benjamin Bluemchen, Barbie. Ici şi acolo se pot vedea maşini sau alte aparate care erau uzuale în a doua jumătate a secolului XX.

În cursul internaţionalizării pieţelor se ajunge la o contopire a motivelor adică scene alpine (case şi iesle), apar şi în calendare nord-germane şi scandinave.

Exemplul unei reprezentări creştino-religioase

„Ieslea" (1925) de la RLM este un Nikolauskalender – Calendar de SF. Nicolae (6.12. – 24.12.) pe care trebuie lipite, pe câmpuri marcate, figuri desprinse dintr-o coală pe care aceste sunt special imprimate. Peisajul iniţial gol se umple astfel zi de zi cu figuri care se îndreaptă spre grajdul naşterii Mântuitorului. Ilustratorul Richard Ernst Kepler, folosea simbolurile tradiţionale creştine care se găsesc în biblie şi foloseşte de asemenea conştient culorile: izvor în faţa unui tufe de trandafiri înfloriţi – motive din Cântarea Cântărilor, scena venirii Îngerului cu Buna Vestire, veşmintele albe ale Mariei şi Arhanghelului Gabriel.[3] Numai îngeraşii deasupra grajdului nu se armonizează cu imaginea unicului calendar religios de la RLM. (imaginea 1, a şi b., după Gajek)

[3] ibidem, p. 42.

Combinaţii ale calendarelor religioase cu cele laice

RLM în 1915 şi 1920 calendare de Advent cu titlul „Pomul de Crăciun". Acest Nikolauskalender, calendar de Sf. Nicolae prezintă o iesle la picioarele unui brad de Crăciun care aşteaptă să fie împodobit. Aceste două ediţii se diferenţiau prea puţin între ele. (imaginile 2., 3., calendarul din 1915, şi 4., calendarul din 1920, după Gajek).

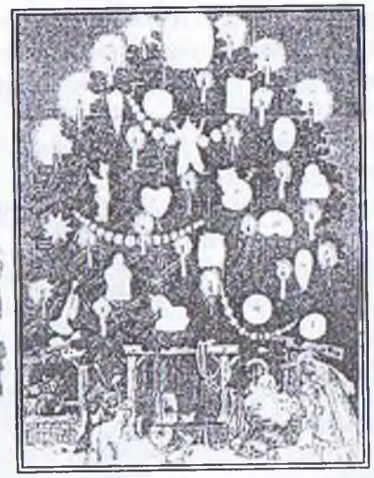

Exemple de reprezentări laice

Sara Ball schiţa în 1983 calendarul de Advent „În casa urşilor", care a fost editat la Ars Edition. Aici apare o orientare complet nouă, anume atribuirea comportamentului uman ursuleţilor. Motivul coperţii se concentrează la o singură scenă: o familie de urşi decorează pomul de Crăciun. „Sf. Nicolae, Sternsaenger – copii care cântă ivirea stelei de deasupra Betleemului, ciobanii, cei trei magi, sau chiar Sfânta Familie (ca urşi era practic ireverenţios ...) nu mai au loc în această lume zoologică."[4] De aceea pe 24 decembrie prieteni ai familiei de urşi se uită prin fereastră. În ediţia de decembrie a anului 2000 coperta revistei de programe TV–Movie[5] arăta un calendar de Advent tipic după întrebuinţare, dar motivul era la prima privire neobişnuit. Elementul central este o femeie tânără cu păr blond, puţin ondulat, care poartă o rochie cu paiete adânc decoltată. Această femeie angelică trebuie să seducă pe cititor să deschidă

[4] Ibidem, p. 108.
[5] TV-Movie, 25, 2000

portiţele care sunt împărţite mai ales pe pieptul ei. În spatele acestor portiţe nu se găsesc darurile obişnuite ci scene din seriale de televiziune şi filme. Pe deasupra, i se pun utilizatorului întrebări la care poate răspunde dacă studiază cu atenţie programul de televiziune. Astfel, el poate participa la concursurile cu premii ale revistei. Premiile sunt de regulă televizoare, videorecordere, telefoane mobile, sau călătorii la emisiuni TV. Nici unul dintre premii nu are de a face cu Crăciunul religios, ci cu sărbătoarea cadourilor laice. Două motive de pe copertă amintesc de caracterul de Crăciunului al ediţiei care în rest arată ca orice copertă a unei reviste TV. În fundal se pot vedea, uşor sesizabile, globurile şi în faţă la stânga o crăciuniţă, omolog sexy al lui Moş Crăciun se uită obraznic la noi. Acest amestec al simbolurilor de Crăciun cu alţi factori clarifică necesitatea prezenţei acestora în Adventskalender. Acest calendar ar fi neinteresant dacă el ar fi lipsit de simbolurile familiare de Crăciun. (imaginea 5. după TV Movie, nr. 25/2000).

Motive de succes

Practica vânzărilor în cei 92 de ani scurşi de la apariţia acestor calendare a arătat că întotdeauna consumatorul aşteaptă şi recunoaşte elementele grafice pentru a asocia calendarul de perioada Adventului. Din acestea fac parte în primul rând datele zilelor, o atmosferă senin-meditativă care porneşte de la o scenă sau o lumină şi motivul unei localităţi înzăpezite. De regulă copertele nu fac referire la realitate, elementele tehnice contemporane fiind aproape inexistente. Firma Korsch se întâlneşc următoarele reprezentări: „orăşele înzăpezite în apusul soarelui,cu îngeri sau oameni, ateliere de îngeri sau pitici, moşi Crăciuni şi Nikolauşi, reprezentări în jurul grajdului din

Betleem, figuri din basme, şi jucării animate."[6] Temele motivelor fiecărei zile oscilează de la producător la producător, la Korsch pe 6 decembrie trebuie să existe neapărat un Nikolaus şi pe 24 Sfânta Familie, indiferent dacă se află deja pe copertă sau nu. Adesea lipseşte relaţia între copertă şi fundal, dar pentru că totul este desenat mic, asta nu este sesizabil. Căci în mare totul pare mic şi nostim.

Calendare de Advent virtuale

Firme, asociaţii, clase şcolare, sau chiar indivizi folosesc principiul calendarului de Advent pentru a se prezenta pe Internet. Ei folosesc această formă ca ceva pe o formă de atracţie, deoarece cred că aproape toţi utilizatorii de Internet din Germania cunosc şi iubesc calendarele de Advent. Dar şi în acest mediu modern calendarul de Advent este expus numai în perioada sărbătorii propriu-zise. Imaginea corespunde în mare exemplarelor tipărite, şi în alegerea motivelor zilnice nu se poate constata o mare schimbare. Dacă vom căuta pe Internet termenul de Adventskalender[7], vom găsi circa 2350 de Site-uri. În continuare este ales din mulţimea exemplarelor un calendar de Advent virtual şi descris mai amănunţit.

Calendarul de Advent al clubului de fotbal VFL Bochum[8] din anul 2000 constă dintr-un pachetel ambalat într-o hârtie cu culorile clubului.În jurul acestui cadou se află globuri de Crăciun, o lumânare şi o creangă de brad înzăpezită. Portiţele calendarului ascund întrebări concurs despre acest club. Cine participă la acest Concurs cu premii poate câştiga articole din Fanshop-ul clubului. După informaţiile redactorului de WEB al VFL Bochum, domnul Henry Wahlig[9], clubul scoate deja pentru a doua oară un calendar de Advent care a avut răsunet foarte mare la utilizatorii Internetului. Clubul primea zilnic între o sută şi două sute de mesaje pentru acest concurs. Motivele pentru care puneau un calendar de Advent pe Homepage-ul lor erau de natură pur comercială. Vânzarea de articole pentru fani trebuia să fie mărită prin această iniţiativă. Utilizatorii existenţi trebuiau să fie mai fidelizaţi (publicarea câştigătorilor la concurs avea loc în ziua următoare) şi atragerea altora noi. Asta se întâmpla prin înscrierea clubului în motoarele de căutare pe Internet. La întrebarea mea, dacă nu ar fi interesant un calendar de Advent care conţine reţete de prăjituri, idei de confecţionări manuale, sau anecdote de Crăciun ale jucătorilor, domnul Walich răspundea că vizitatorul pe Internet nu caută asemenea lucruri sofisticate.

---

[6] Esther Gajek, *op. cit.*, p. 126.
[7] http://de.google.yahoo.com/bin/query de?p=adventskalender Stand din 2.06.2001
[8] http://www.vfl-bochum.de/advent
[9] e-mail din 9.01.2001

Comerț versus credință

În acest capitol vreau să prezint relația conflictuală între calendarul de Advent sub forma sa inițial religioasă și rolul lui ca un mediu al sărbătorii de Crăciun laice.

• Calendarul de Advent pur și simplu aparține timpului de Advent independent dacă cineva are o orientare de viață creștină sau nu. Este de bon ton, să se dăruiască copiilor un calendar. Acest obicei poate duce la o anumită constrângere de a cumpăra acest produs, dacă cineva nu vrea să aibă reproșuri de la semenii săi. „ Săracul copil! Părinții săi nu vor să-i facă nici această mică bucurie!"

• Popularitatea acestui obicei este folosită de firme pentru a face pe această cale reclamă (in)directă. Deja în anii 1920 firma de ciocolată Stollwerk folosea această formă de reclamă prin lansarea calendarelor de Advent umplute cu ciocolată împreună cu tipografia RLM. Astăzi firmele creează motive de copertă proprii sau afișează pe motive deja consacrate pe piață logo-ul lor. La această formă de folosire a calendarului de Advent, orice gând creștin a dispărut.

• Și partidul nazist se folosea de calendarul de Advent pentru a-și face propagandă. Acest calendar de Advent special este un foarte bun document care arată confiscarea completă a unei sărbători creștine de către o ideologie politică. Calendarul cu titlul Vorweihnachten apărut în 1943 în editura centrală a NSDAP a fost replica nazistă la calendarele apărute până atunci. Informații despre numărul de apariții, modul de distribuire, și motivația publicării, nu există. Ar putea fi un motiv lipsa de cărți pentru copii și cărți de lucru manual (din cauza unidirecționării contingentului de hârtie)? Era calendarul Vorweihnachten gandit să fie un substitut pentru celelalte calendare de Advent interzise în timpul războiului ? Sau, puteau oare să abată atenția copiilor de la trista viață cotidiană de război? Sau, îndeplinea calendarul de Advent nazist scopul de până atunci, și anume, să contribuie la o prescurtare a timpului de așteptare conștientă a Crăciunului? Întrebări care până acum nu au primit răspuns...Vorweihnachten servea pur și simplu ideologia. „Pentru fiecare zi, există o foaie tipărită pe ambele părți care conține alternativ povești, cântece, proverbe, propuneri de jocuri și idei pentru lucrul manual."[10] Elemente naționale pure germanice înlocuiesc toate elementele creștine ale Crăciunului, respectiv le dau acestora o nouă simbolistică (păstrarea bradului de Crăciun, cadouri, coronița și copturile, dar cu un nou sens). De asemenea se oglindește viața cotidiană de război în foile detașabile ale zilelor. Copiii sunt îndrumați să

[10] Esther Gajek, *op. cit.*, pag. 79

coloreze tancuri și soldați, să cânte un cântec cu melodia unui cunoscut cântec de Crăciun care are însă un text politic, sau să imite o bătălie de pe front.

• Comerțul a descoperit încă o altă formă de reclamă legată de acest mediu. Pentru că oamenii sunt curioși și le place să se joace, firmele profită de acest comportament pentru a face activ reclamă în spatele portițelor prin prezentarea produselor proprii. Calendarul de Advent, ouăle cu surprize, sau calendarul Tuborg se folosesc de această metodă. În general motivele zilelor stârnesc un sentiment de necesitate la utilizator. Simți că trebuie să fii și în posesia a ceea ce vezi.

• Deja Gerhard Lang (RLM) se orienta după dorințele consumatorilor și stârnea noi necesități prin sortimentul bogat de calendare. Fiecare gust estetic, orice vârstă și orice nivel de preț trebuia satisfăcut. Dacă astăzi privești prospectele cu calendare de Advent ale firmelor cu producție de masă, ca de cexemplu firma Sellmer (Stuttgart), frapează că Adventskalender a ajuns să fie un real produs de masă. Nu numai cu privire la tiraj ci și în multitudinea motivelor și formelor, modul de producție și de distribuție. Experimente cu motive noi nu mai sunt riscate, producătorii orientându-se după schițele de succes de până acum. Acest recurs „face posibil ca prețurile să fie ținute jos și garantează editurii totuși o afacere benefică[11]". Această metodă este și rezultatul aspectului că mulți adulți aparțin grupului potențialilor cumpărători. La cumpărarea unui calendar de Advent își amintesc de propria lor copilărie. Melancolie și nostalgie apar și mai ales în această fază îți dorești să ții în mână un Calendar de Advent care corespunde celui din amintiri.

• Alegerea motivelor calendarelor de Advent de pe piață demonstrează schimbarea semnificației Crăciunului. Motivele religioase nu se mai regăsesc, de exemplu reprezentarea grajdului din Betleem, ci celelalte motive prezentate care promit succesul vânzării.

• Producătorii profită suplimentar și prin comercializarea materialelor necesare confecționării calendarelor semisfinte (decupări, lipituri, pictare) de către familiile cumpărătoare prin propriul aport de lucru manual.

• Toate cele enumerate mai sus favorizează și stimulează comerțul cu calendare de Advent. Țările producătoare, pe lângă țara de origine, Germania, sunt Danemarca (deja din anii 1920), Suedia (din 1934), Marea Britanie, Irlanda și orientul îndepărtat. Țările extremului orient au o tehnică mai sofisticată de producere datorită costurilor scăzute ale forței de muncă. Toate firmele exportă în Japonia, Noua Zeelandă, America de Nord și de Sud, precum și în Europa.

[11] Ibidem., p. 123.

Calendarele de Advent din Bucovina

În timpul serviciului meu ca asistentă culturală IFA[12], la Forumul Democrat al Germanilor din România – Forumul Regional Bucovina, am avut ocazia să fac unele constatări interesante referitoare la calendarul de Advent. În rândul minorității germane din Bucovina acest obicei german nu era cunoscut peste tot. Am aflat că nemți localnici care aveau relații strânse cu rude și cunoștințe din Germania cunosc obiceiul calendarului de Advent, dar îl asociază doar preocupărilor copiilor. La întrebarea mea, dacă și ei dăruiesc aceste calendare copiilor sau au confecționat vreodată acasă, răspundeau cu un „câteodată", sau un „nu", respectiv dădeau cu îndoială din cap, întrebându-se de ce, sau cum s-ar putea confecționa asemenea calendare. Deci m-am hotărât să introduc acest accesoriu tipic german al perioadei de Advent în rândurile minorității germane și apropiaților. Am fost sprijinită indirect printr-un supermarket deschis în Suceava în 2002 care în premieră pe piața sucveană oferea acest tip de calendare. Am aflat de asemenea că încercări de introducere a acestui produs pe piața românească au fost făcute de către comercianții chinezi în jurul anilor 90.

În continuare descriu pe scurt proiectul de introducere a Adventskalender în rândul comunității germane sucevene și rezultatul său.

Editura Richard Sellmer din Stuttgart dona calendare de Advent tipărite bomboanele de ciocolată din interior, ci cu imagini în spatele ușițelor. S-au distribuit la forurile locale din Bucovina, la secția de germanistică a universității sucevene și la Biblioteca Germană,o secție a Complexului Muzeal Bucovina. Suplimentar, aceștia au mai primit un scurt text despre obiceiul acestui calendar și coronițe de Advent. În plus au fost informați oral despre semnificația Adventului. Inspirată de această acțiune, educatoarea de la secția germană a grădiniței „Dumbrava Minunată" din Suceava a cusut propriul său calendar de Advent în forma unui Moș Crăciun. În cele 24 de buzunare erau diferite texte de cântece și basme, precum și ustensile și materiale de lucru manual. Observând instituțiile respective, în timpul adventului, trebuia să constat din nefericire că adulții și chiar tinerii nu arătau aproape nici un interes pentru această formă de cultură. Pe alocuri era agățat, dar nu folosit în întregime, sau dispărea într-un sertar. Adesea în asta se oglindea și lipsa de interes pentru orice obicei nou introdus, un conservatorism manifestat de localnici. Numai copiii din grădiniță au primit această idee cu entuziasm, căci așteptau în fiecare zi interesați conținutul următorului buzunar.

Aceste rezultate ale proiectului au generat întrebări care ar trebui să stimuleze cercetări mai detaliate. Nu eram prea mulțumită de rezultatul

[12] ifa: Institutul pentru Relații cu Străinătatea cu sediul în Stuttgart.

proiectului meu și mă întrebam de ce calendarul de Advent nu a găsit răsunetul scontat, mai ales că în Germania, în timpul Adventului are o semnificație foarte importantă la tineri și bătrâni. Valoarea vânzărilor supermarketului din Suceava nu îmi sunt cunoscute, dar am remarcat că clienții au cumpărat produsul în special pentru că avea motive cromatice atractive și era umplut cu ciocolată. Un rezultat asemănător am constatat la un anumit Forum German local din Bucovina, care în fiecare an primea cadouri de la op doamnă plecată de câteva decenii în Germania. În 2002 dăruia pentru prima dată aceste calendare în Bucovina. Reacțiile primitorilor a fost aceleași ca la supermarket: „Oh, ce imagine frumoasă!" și „Oh, conține 45% cacao!?", doar câțiva au fost complet nedumeriți asupra acestui produs. Toate acestea îmi arată că nu poți pur și simplu transfera instantaneu un obicei dintr-un spațiu cultural în altul. Chiar dacă, ca în acest exemplu se prezintă un obicei german și o minoritate germană existentă, nu te poți aștepta că minoritatea, chiar germană, îl va adopta fără rezerve. Trebuie ca obiceiul să se dezvolte natural în noul spațiu și în condițiile date, să fie expus la anumite transformări, respectiv adaptări. Așa trebuie văzute și exporturile firmei Richard Sellmer care vinde calendare de Advent pe piața internațională dar adaptându-se la așteptările specifice ale țărilor țintă. Cum mi-a comunicat domnul Sellmer jr[13]., în Elveția nu sunt dorite reprezentări ale lui Nikolaus din Statele Unite, se comandă numai imagini de îngeri fără aripi, iar în Anglia sunt căutate în principal motivele religioase.

O altă întrebare este de ce calendarul de Advent era aproape necunoscut minorității germane din Bucovina, dar obiceiul coroniței de Advent așezate pe masă, era răspândită de mult în familiile evanghelice și catolice. Coronița de Advent este un obicei născut din aceleași raționamente ca și calendarul. Vestirea Nașterii Domnului, care se apropie.

Ar fi și interesant de văzut când și cum calendarul de Advent se încetățenește în Bucovina, respectiv în România. Va ajunge vreodată la gradul de însușire de către localnici ca și obiceiul coroniței de Advent? Va fi folosit în continuare numai de copii? Vor exista și forme confecționate în casă prin lucru manual, sau numai forma tipărită în masă? Va ajunge vreodată iarăși la sensul original religios, sau se va conduce doar la primirea darurilor din momentul 24 decembrie? Va fi folosit de toate confesiunile religioase sau doar de protestanți și/sau catolici ? Va prefera România un anumit motiv?

[13] Scrisoare din 27.11.2000

Excurs Coroniţa de Advent[14]

Mult înainte de seara sfântă începem să ne pregătim pentru Crăciun prin intermediul anumitor obiceiuri. Multe familii aşază pe masă în prima duminică de Advent o coroniţă care este împletită din crenguţe de brad şi împodobită cu patru lumânări. În fiecare duminică din Advent se aprinde o lumânare,astfel ca scurt timp înaintea Crăciunului toate lumânările ard împreună. Unul dintre cele mai cunoscute versuri germane face referinţă la coroniţa de Advent:

„Advent, Advent, o luminiţă arde.
Mai întâi una, apoi două, apoi trei apoi patru,
Apoi Pruncul Isus va fi în faţa uşii."

În aceste versuri simple, pe care fiecare copil le memorează repede se ascunde sensul originar al coroniţei de Advent, care astăzi nu prea ne mai este cunoscut: Sporirea luminii (a lumânării), urma să fie înţeleasă ca semn al apropiatei sosiri a Fiului Domnului.

Johann Hinrich Wichern (1808 – 1881), un preot pietist este considerat inventatorul coroniţei de Advent, în funcţia sa de conducător al Rauhenhaus – Casa Ascetică, stabiliment de educaţie pentru băieţi, împodobea prin 1850 un candelabru mare cu 24 de lumânări. La rugăciunea zilnică pe care o spunea cu elevii săi, aprindea, de pe 1 până pe 24 decembrie, în fiecare zi, o lumânare. Astfel, copiii puteau să numere cu ajutorul candelabrului zilele rămase până la Crăciun. Dar mai ales, vedeau, cum sporea lumina şi că de seara sfântă, când Isus vine ca „lumina lumii" pe pământ, străluceşte cel mai tare.

Acest „strămoş" al coroniţei de Advent de astăzi îşi schimba de-a lungul anilor înfăţişarea. Candelabrul rotund era înlocuit de o coroniţă mereu verde şi numărul lumânărilor a fost redus la 4. Din spaţiul pietist care înconjura Rauhehaus-ul, coroniţa de Advent se răspândea în câteva decenii, mai întâi în oraşe, apoi şi în zonele rurale. Astăzi este instalată şi în zonele catolice, şi chiar în afara Germaniei.

[14] După Esther Gajek, *Von Adventkränzen, Strohhalmkrippen und Adventskalendern. In Weihnachtszeit: Feste zwischen Advent und Neujahr in Süddeutschland und Österreich 1840 – 1940*; [Katalog anlässlich der Ausstellung im Bayerischen Nationalmuseum München vom 22.11.2000 – 04.02.2001] / Hrsg.: Bayerisches Nationalmuseum München, München 2000, p. 19.

Concluzii finale

„Chiar dacă există calendare de Advent fără nici un simbol religios, totuşi rămâne valabil că toate calendarele de Advent poartă un nume explicit creştinesc şi îşi găsesc punctul culminant întotdeauna în seara sfântă."[15] Acesta este fenomenul calendarului de Advent modern, al unui obicei care în decursul celor aproape 100 de ani al existenţei sale a pierdut mult din scopul său iniţial. Acest măsurător de timp a folosit din totdeauna prescurtării timpului de aşteptare a Crăciunului. Schimbarea semnificaţiei Crăciunului de la o sărbătoare religioasă la un termen al cadourilor pentru copii, s-a petrecut deja în secolul XIX şi continuă până în timpurile noastre. Şi astăzi 24 decembrie mai este un punct culminant al anului de care se bucură copii şi adulţi deopotrivă. Principiul calendarului de Advent, în fiecare zi primeşti un cadou sub formă de imagini, dulciuri sau fleacuri, stimulează bucuria asupra termenului principal al cadourilor. Sensul iniţial al dăruirii, de a da nevoiaşilor, este conţinut în acest obicei. Se dăruieşte pentru a răsplăti copilul pentru că aşteaptă cuminte şi deschide în fiecare zi o singură portiţă. Oferirea devine un act pedagogic, nu primeşti nimic dacă ai fost necuviincios şi nu te-ai comportat cum ţi-au spus educatorii.

Prin producerea în masă a calendarelor de Advent totuşi nu s-au schimbat scopurile iniţiale. Acest medium mai serveşte şi astăzi la uşurarea timpului de aşteptare a Crăciunului şi la încărcarea de semnificaţii a acestui timp prin pictură, cântec, lucru manual, coacerea de prăjituri, lectură. De la apariţia producţiei de masă, calendarul devine şi un vector de reclamă. Dacă mai înainte, era confecţionat în casă prin lucru manual, astăzi se cumpără sau este dăruit de aproape toate firmele. Dar confecţionarea în casă a calendarului de Advent rămâne o îndeletnicire tradiţională, vie. Există multe cărţi şi reviste care se ocupă cu această temă. De asemenea calendarul de Advent îşi deschide un nou câmp de acţiune, internetul.

Oricât de moderni şi tehnicizaţi ar fi oamenii, au nevoie întotdeauna de momente nostalgice care le amintesc de copilăria lor şi de calendarele de Advent ale copilăriei. Aşa că, eu cred că deocamdată calendarul de Advent nu este ameninţat cu dispariţia, ci mai degrabă va cuceri noi spaţii culturale, cum ar fi de exemplu Bucovina. Acolo se va dezvolta şi mai departe şi va găsi noi „prieteni" care simpatizează principului de bază: în fiecare zi,o nouă surpriză

[15] Stefan BINDHEIM,: *Adventskalender – gestern und heute*, in *Spielmittel*, 1981, p. 53.

frumoasă. Şi ce există mai interesant pentru un cercetător decât să urmărească cum obiceiurile se dezvoltă în decursul timpului în spaţiile culturale respective.

Traducerea Werner Wegendt dipl.pol., asistent cultural ifa 2003-2005

EIN TYPISCH DEUTSCHER BRAUCH UND SEINE VERBREITUNG IN DER BUKOWINA

Die Adventszeit ins Deutschland wird von zwei Bräuchen dominiert – dem Adventskranz und dem Adventskalender -, die den Menschen helfen sollen, sich auf das bevorstehende Weihnachtsfest vorzubereiten. Beide Brauchformen sind Mitte des 19. Jahrhunderts in evangelischen – pietistischen Kreisen Deutschlands entstanden.Das Prinzip des Adventskalenders, jede Tag ei kleines Geschenk (Bilder, Süßigkeiten) zu erhalten, stimuliert das sich Freuen auf den Hauptgeschenktermin – das Weihnachtsfest.Begonnen wird mit dem Brauch mittlerweile am den 01. Dezember und endet am 24. Die „ Lithographische Kunstanstalt Reichhold & Lang, München (RLM) " verhalf ab 1908 dem gedruckten Adventskalender durch seine Massenproduktion zu einer kontinuierlichen Verbreitung. Die gedruckten Exemplare zeichnen sich nach wie vor durch ihre farbenfrohen Deckblätter und den, hinter den Türchen, verbogenen Tagesmotive aus. Beliebte Motive sind: eine heitere besinnliche Atmosphäre und ein winterliches Motiv einer verschneiten Siedlung oder Landschaft. Seit 2002 hat der Adventskalender die rumänische Bukowina erobert und versucht dort Fuß zu fassen. Das eigentümliche jedoch ist, dass ein Teil der deutschen Minderheit den Brauch des Adventskranzes schon seit etlichen Jahrzehnten, nicht aber den des Adventskalender, kennt. Dieser Umstand bedarf noch eingehenden Erforschung.

STUDIES UPON THE EFFECTS OF PLANETARY ALIGNMENTS PERFORMED USING A ROMANIAN STYL-PARACONICAL PENDULUM AT SUCEAVA PLANETARIUM FROM AUGUST 2002 TO AUGUST 2003

Dimitrie OLENICI, Ştefan Bogdan OLENICI

In loving memory of my former Professor Gheorghe Jeverdan the leader of discovery of Jeverdan – Rusu-Antonescu effect

Introduction

As we have already shown in a previous memoir[1], the studies we performed using a Foucault pendulum, and starting upon the occasion of the solar eclipse of 11 August 1999, led us to the conclusion that, both during solar eclipses and also during other astronomical events like planetary alignments, conjunctions, oppositions, etc., pendulums experience disturbances of the speed of rotation of the plane of oscillation (the Allais effect) and also modifications of the period of oscillation (the Jeverdan-Rusu-Antonescu effect).

These results were disclosed during the Conference upon Anomalies in the Movement of Pendulums, organized in Paris on 28 September 2001 by Professor Maurice Allais, who discovered the Allais effect, and who is also a Nobel laureate in economics (1986).During this conference, we discussed the concept of investigating these effects with a short pendulum of the so-called paraconical type, which we have now modified to a "sphero-paraconical" type.

The present work details the results of the following four series of experiments relating to the effects of planetary alignments upon the movements of a paraconical pendulum:

- non-stop experiments performed over the periods 25 August – 3 September 2002 and 17 August – 30 August 2003;
- experiments performed between 10 January and 23 February 2003;
- an experiment performed in the Cacica salt mine during the solar eclipse of 31 May 2003;

[1] D. Olenici, *Studies on the Allais and Jeverdan- Rusu -Antonescu effects during several planetary alignements performed in Suceava between August 1999-and February 2001,* în *Suceava,* XXVI-XXVII-XXVIII, 1999-2000-2001, p. 659 – 690.

2. The sphero-paraconical pendulum

The pendulum used in these experiments is a short pendulum whose suspension upon a ball allows it to oscillate freely in all directions: this is why it is termed paraconical.

The sphero-paraconical pendulum of the Suceava Planetarium was made according to the pattern implemented by Maurice Allais (who invented the paraconical pendulum[2]), with certain modifications.

In order to eliminate the problem, inherent in the apparatus used by Prof. Allais , of aligning the plane bearing surface exactly horizontally, we substitued a spherical cup for that plane bearing surface.

Furthemoore we substituted a horizontal disk shaped like a lens for the vertical disk previously used, in order to suppres any effect of axial rotation of the pendulum due to currents of air circulating around the pendulum. Because of the differences between the two types of pendulums, we term:

- the paraconical pendulum used by Prof. Allais wich had a vertical disk and a ball rolling on a plane surface, the " French-style paraconical pendulum " or "plane-paraconical pendulum"
- the paraconical pendulum wich we used, wich has a horizontal disc and a ball rolling in spherical cup, the "Romanian –style paraconical pendulum" or " sphero-paraconical pendulum".

Our first sphero-paraconical pendulum has a vertical disk and the following components , *Fig 1*:

a. The disk D

This is a vertical bronze disk, 17 cm in diameter and 6 cm thick, weighing 10.8 kg.

b. The rod T

This consists of a copper tube of 22 mm exterior diameter and 20 mm internal diameter, 1.3 meters long. It passes vertically through the pendulum disk. At its lower end, this rod includes an aluminum stopper, in which is screwed a bronze pointer 15 cm long, which functions as an indicator for the pendulum.

c. The bracket B and the counterweight Cw

The bracket B is a small C-shaped bronze member. Through the lower arm there is pierced a hole to which the pendulum rod is attached, and to the upper arm there is fixed a small knob pointing downwards, whose end is formed

[2] M. Allais, *Structure periodique des mouvements du pendule paraconique a suspension anisotrope et influence lunisolaire,* în *Compte rendus des seances de l` Academie des Sciences*, 1957, t.245, p.1647-1700.

as a conical cavity. Here there is also placed a transverse bar, termed the counterweight Cw, which serves to keep the pendulum vertical.After establishing the best position for the counterweight Cw, it was glued to the bracket with a special adhesive. The weight of bracket, road and counterweight is .3.290 kg.

d. The support crown Cr and the cup for the ball C

The knob of the bracket is placed upon a ball of 4 mm diameter, which rests in a steel cup with a spherical bottom surface. The cup is fixed with two screws to a protuberance into a circular aperture which is formed in the center of a circular crown. A hard composite material called *textolit* was used as the material for this crown, but aluminum or some other hard non-magnetic material could be used. The cup is formed as a 4 cm square, and was cut from the outer race of a two-way bearing 220 mm in diameter. A drop of machine oil is added in order to reduce the frictional force between the ball and the cup. *Fig.2*

e. The support pyramid P

A braced assembly is used for supporting the pendulum. The main members are made from iron tubing with a rectangular cross section of 2x4 cm, and its general shape is a triangular pyramid of side 2.75 m and base 1.60 m. A number of transverse and oblique bars are added for stiffness.

An iron support ring to which the support crown is mounted is fixed at the point of the pyramid upon three brackets. When the plane of oscillation of the pendulum is about to pass through 210° with respect to its initial azimuth (which is the maximum allowed by the aperture in the crown), the crown can be rotated upon the support ring to another position, as required. After the crown has been brought to an optimal position, it is clamped in place with three screws. *Fig.3*

f. The graduated circle Cg

At 60 cm above the base of the pyramid there is fixed a triangular table, on which there is placed a steel disk of 70 cm diameter and 2 mm thickness, graduated from 0° to 360°. This disk is carried upon a cog 57 cm in diameter and with 180 teeth, driven by a worm gear. A wheel of 40 cm circumference, marked with 40 divisions, is provided for driving the worm. Turning the wheel through one division it rotates the graduated circle through 0.05°. The cog is mounted upon a support disk 60 cm in diameter and 2 cm thick. The sidewise position of the support disk, and thus that of the graduated circle, can be adjusted with three screws, fixed horizontally upon the edges of the triangular

table, so that the center of the graduated circle is directly below the bottom dead center point of the pendulum to which it hangs down when stationary.*Fig.4*

g. The graduated cross Cr

On the diameter spanning the graduations 0° and 180° of the graduated circle there is placed a band of millimeter graph paper 4 cm wide, two lines being marked on it in a cross as well as 1 cm and 2 mm divisions are marked as well. These lines and divisions are used for measuring the semi-axes of the ellipse of oscillation of the pendulum, and also for establishing the direction of the plane of oscillation *Fig.4.*

h. The release tower Tr

At the 180° graduation level, on the millimeter graph paper, there is fixed a steel bracket 6 cm wide (corresponding to the thickness of the pendulum disk) and 30 cm high, termed the "release tower". On its outside is fixed a screw 5 cm long whose point is split over about 1 cm. To this screw is wound the cord to which the pendulum is initially attached. The cord is pulled until the pendulum is held solidly against the release tower. On the rod of the pendulum, right against the disk, there is placed a steel collar (Co), which has a projecting portion formed with a hole to which the cord is attached. The release tower is fixed upon the graduated disk with several screws in such a way that the point of the pendulum is at the desired distance from its bottom dead center at the moment of release. In our experiments, an initial oscillation amplitude of 110 mm was employed. *Fig.4*

3. The chronometer

A computer was used for determining the period of oscillation, and this made it possible to attain a precision of 0.001 sec. Two wires were extracted from a computer mouse. One of these wires was connected to one of the screws that held the cup for the support ball of the pendulum, and the other was joined to a cable which ended in a flexible spring steel wire 0.3 mm thick and 15 cm long. Half of this spring wire was attached to a piece of wood 2x2x8 cm – *the cursor* – while the half which extended past the end of this piece of wood served as an interruptor *Fig 5.*

4. The methodology used for the observations

The azimuth observations

Before starting the observations, the crown with the teeth and the graduated disc were set with division 0 aligned towards the South. Thus division 90 was aligned towards the West, division 180 towards the North, and division 270 towards the East. At the level of division 0, a reference point was fixed upon the triangular table. A paper band inscribed with 20 divisions marked as -0-I-1-I-2-I-3-.... -I-10-I-1-I-2-I-3-....-I-10- was glued upon the drum

on the 40 cm circumference worm drive wheel. The edge of the graduated disk was used as a point of reference for the divisions on the drum.

If the pendulum is to be released along a certain azimuth, for example 50, the operator should turn the drum until division 50 reaches the level of the point of reference. Immediately after release by burning the cord, the point of the pendulum moves to and fro over the central mark on the band of millimeter paper. Gradually the position of the plane of oscillation changes. To measure the new azimuth, the operator turns the control wheel until the central line on the paper again coincides with the plane of oscillation of the pendulum. At this point, the reference mark is read off against the divisions on the graduated circle. This gives the number of degrees, while the division on the wheel gives the tenths of degrees. Moreover, the movement of the pendulum gradually becomes elliptical, and the small semi-axis of this ellipse can be read off from the millimeter paper.

Long-term enchained observations

During non-stop long-term observations, after the pendulum has been released and stopped for the first time, the next release is performed along the azimuth which was reached at the first stoppage, the third along the azimuth reached at the second stoppage, and so on. This procedure was used for the first time by Professor Allais, and is very effective for evaluating the direction and also the modification of the anisotropy of space over a long period of time.

Short-term enchained observations

For observation of a single event of planetary alignment, i.e. when not performing non-stop experiments over a long period, enchained observations are made for 4-5 hours per day on one or two days before the event, during the event, and on one or two days after the event. On each day, the initial releases of the pendulum are performed from the same azimuth and at the same time of day, so that it is possible to know the modifications of the pendulum movement and also the anisotropy of space from one day to another

Repetitive observations

In an experiment which lasts one day, such as one for discovering the modifications of spatial anisotropy during an event like an eclipse of the Sun which lasts 4-5 hours, the pendulum is released from the same azimuth at a fixed interval, preferably once every hour. Thus it is possible to compare the curves at the start and the end of the event with those at its maximum.

Observation of the period of oscillation

To find the period of oscillation of the pendulum, the cursor with the flexible wire is positioned over the small side of the cross on the millimeter paper, i.e. at the bottom dead center point of the pendulum. When the pendulum passes, its point touches the flexible wire, an electrical contact is made, and the computerized chronometer starts. The cursor is withdrawn immediately, a predetermined number of oscillations are counted, and then the cursor is again extended to the same position. The contact is closed again, and the chronometer stops. The observed duration is divided by the number of oscillations, to determine the value of the period of oscillation.

If a large number of oscillations is to be considered, such as 100, 150, 200, etc., rather than counting all the oscillations, the anticipated elapsed time on the chronometer for the oscillation 95, 145, 195, is calculated from a few oscillations, four more oscillations are counted starting from that time point, and just before the fifth oscillation the experimenter brings the flexible wire back into position, the contact is made, and then the wire is quickly withdrawn. It is practicable to replace the wire immediately under the pendulum even during the next oscillation, because the computer stores the observed time automatically.

To avoid errors, it is necessary for the flexible wire to extend exactly perpendicular to the direction of movement of the pendulum, and for its position always to be the same. For this, the flexible wire is brought below the pendulum after the azimuth has been read, and the cursor is brought by hand against the side of a wooden block of dimensions 2x2x10 cm, termed the *guide bar* (Bg), fixed just at the side of the small arm of the cross on the millimeter paper. It should be ensured that, when the point of the pendulum touches the flexible wire, it does so at 3-5 mm from its point.With this pendulum we have made experiments in periods 25.08-3.09 / 2002 and 17.08-30.08 /2003.

5. The experimental results

The non-stop experiments over the periods

25.08 – 3.09, 2002 and 17.08– 30.08, 2003

Over the periods 25.08 – 3-09, 2002 and 17.08– 30.08, 2003, we performed two non-stop experiments (24 hours per day), during which the objectives were:

(1) to reproduce similar experiments performed with a similar pendulum by Prof. Maurice Allais in 1956 and 1959;

(2) to investigate any differences between the two periods, in view of the fact that during the period 25.08 – 3-09, 2002 there were no planetary alignments,

whereas during the period 17.08– 30.08, 2003 there were various planetary alignments, including the great opposition of Mars.

The experiments over the period 25 Aug. – 3 Sept., 2002

Having set up the apparatus and having performed various checking observations, the first set of enchained observations was started during the evening of 24 August. The pendulum was released every 30 minutes, and the observations were made every five minutes.

At midnight on 25 August, the azimuth of the plane of oscillation had reached 98°, and the enchained observations were continued from this point until midnight on 29 August, when the azimuth had reached 97°. At this point we decided to release the pendulum from a different azimuth. The initial release was performed from the azimuth 45°. Relatively quickly, the plane of oscillation returned to the position in which it seemed it would have continued if the release had been performed from the azimuth 97°.

It seemed that, whatever the release azimuth might have been at midnight on 28/29 August, after a few hours, the plane of oscillation of the pendulum would have described the same curve, *Fig.6.*

In our opinion, we consider that the form of the curve of the azimuth of the plane of oscillation is determined by the configuration of the bodies in the solar system.

Moreover, upon closer study, it is seen that, at almost the same hours of day, the curves of various days have almost the same form. In our opinion, this daily periodicity must be associated with the grouping and with the meridian passage of the bodies of the solar system, *Fig.7.*

A similar graph was obtained by Maurice Allais during his non-stop experiment from 6th to 12th June 1955, when (as in the present case) no planetary alignments took place[3] *Fig.8.*

Moreover, in 1955 the planets were better grouped upon the celestial sphere, which fact, according to us, explains the more accentuated maximal and minimal values, *Fig.9.*

The lunar passage also makes a contribution. In other words, in 1955, the anisotropy was more accentuated and more constant over a period of several days.

[3] M.Allais, *L`Anisotropie de l`espace,* Paris, 1997, p.88.

A very interesting observation was made during the night of 30/31 August, when the plane of oscillation experienced a retrograde movement of about 20°, which appeared most bizarre at the time.

Later, studying the planetary positions in heliocentric coordinates, we realized that during that night two heliocentric planetary alignments occurred: Jupiter-Sun-Venus and Mars-Sun-Uranus. It thus appears that the pendulum is also influenced by heliocentric planetary alignments, *Fig.10.*

The experiments over the period 17 Aug.– 30. Aug., 2003

The non-stop experiment during the period 17 Aug.– 30. Aug., 2003 was also performed in two phases, the first starting on 17 August and terminating on 23 August.

During this period the pendulum was started every half hour, and the readings were taken every five minutes. At intervals of 5 minutes 21 seconds the period of oscillation was also measured using a chronometer of precision 0.001 sec, connected to the mains electrical supply. Each time, 140 oscillations were timed.

On 23 August a power cut occurred, so that it was necessary to continue the observations using a battery timer with a precision of 0.01 sec. Therefore, in order to enhance the precision, we counted 200 oscillations for each determination. During the week 23 August – 30 August, we launched the pendulum once every hour. The azimuth observations were performed at intervals of about 7 minutes, and the determinations of period at intervals of 7 minutes 21 seconds.

In *Fig.11* there is shown a graph of the positions of the plane of oscillation during the complete period 17 to 30 August 2003. It is seen that the plane of oscillation exhibits a tendency to turn clockwise. The difference observed between the initial and the final azimuths was more than 600°.

In fact Prof. Allais obtained the same result during his non-stop experiment from 20 November to 15 December 1959[4], *Fig.12.*

When the configurations of the bodies of the solar system are analyzed, we see that a great number of planetary alignments occurred, both during our experiment, and during that of Prof. Allais:

Planetary alignments in the period 17-30 August, 2003

18/08–conj.Venus/Sun20/08–h.al.Jupiter/Sun/Venus
21/08– conj. Venus/Jupiter 21/08–h.al.Mercury/Sun/Saturn
22/08 – h. al. Venus/Sun/Mars 22/08–h.al.Sun/Mars/Uranus

[4] *Ibidem* p.261.

22/08. – conj. Jupiter/Sun 22/08–op.Uranus/Sun
28/08 – opp. Mars/Sun

Planetary alignments in the period 20 Nov – 15 Dec 1959

24/11 – conj. Mercury/Sun 27/11–g.al.Mercury/Mars
6/12 – conj. Jupiter/Sun 7/12–h.al.Sun/Mercury/Venus
7/12 – h. al. Sun/Mercury/Uranus 10/12–h.al.Sun/Venus/Uranus
11/12 – h. al. Sun/Mercury/Pluto 15/12 – g. al. Venus/Neptune

(h.l. = heliocentrical alignment g.al. = geocentrical alignment)

Geocentric alignments are considered in ecliptical coordinates.

Another fact we noticed is that both our observations and also those of Prof. Allais, in general, were performed when associations of the planets tended to occur.

Prof. Allais also performed a non-stop experiment from 15 March to 15 April 1960, during which the graph obtained was decreasing [5] *Fig.13.*

When we analyzed all the changes that occurred during the months of March and April 1960 we realized that, as we had previously imagined, the planetary configuration established during the months of November and December 1959 had dispersed. This should be considered as an alignment, or indeed as a prolonged eclipse, which lasted from November until April. If continuous observations had been maintained, it is probable that it would have been possible to obtain a decreasing graph, perhaps in October – November 2003.

In *Fig. 14* two curves related to observations of the period of oscillation are shown.In the first part of this graph the average values are larger because 140 oscillations were counted, and their average amplitude was greater than the average amplitude of the 200 oscillations which were counted in the second part of the experiment.

Viewing this graph, it is not possible to draw any conclusion as to definite association of particular modifications of the period of oscillation with the planetary alignments listed above. However, the presence of unknown natural fluctuations which have not as yet been properly investigated is confirmed.

[5] *Ibidem,* p. 262.

The experiments of 9 Jan. to 23 Feb. 2003

The period January – February 2003 was also very rich in planetary alignments. In this period, we performed observations using a pendulum weighing 7.5 kg, suspended by a steel wire 1.5 mm in diameter and 2.25 m long. This wire was attached to a small bracket without any counterweight, bearing upon a ball of 4 mm in diameter, which was placed in a spherical cup 100 mm in diameter.

Observation: In this experiments we substituted a horizontal disk shaped like a lens for the vertical disk previously used, in order to suppress any effect of axial rotation of the disk due to currents of air circulating around the pendulum.

During these experiments, we used the procedure of short-term enchained observations. The pendulum was released once an hour from the azimuth 60°.

The angular determinations were performed with an angular vernier of 65 cm radius, which had a precision of 0.1°.

The graph of Fig.15a also shows the planetary alignment effect of the conjunction of Mercury and the Sun which occurred at 22h local time (20h UT) on 11 January.

We performed comparison observations at the same hourly intervals over the 9, 10, 11, and 12 January. Also we observed that, finally, this alignment violently disturbed the pendulum, from 10 to 12 January. By contrast, the curves of 8 January and 13 January are almost the same.

The graph of *Fig. 15b* shows the conjunction Neptune/Sun on the 30 January at 2h (0h UT).

And the graph of *Fig. 15c* which shows the opposition of Jupiter on 2 February at 11h (9h UT) is also particularly interesting.

The graph of *Fig. 16a* shows the geocentric alignment Mars/Pluto on 16 February at 12h (10h UT)

The graph of *Fig. 16b* shows the conjunction of Uranus with the Sun which occurred at exactly 22:00 UT on 16/17 February.

The graph of *Fig.17c* shows the geocentric alignment of the planets Mercury and Neptune which occurred at 9h (7h UT) on 21 February.

The graph of *Fig. 17a* shows the heliocentric opposition of Mercury and Jupiter at 22h (20h UT) on 22 February.

And the graph of *Fig17. b* shows the heliocentric opposition of Mars and Saturn at 15h (13h UT) on 20 February.

5. The experiment in the Cacica salt mine

An annular eclipse of the Sun of magnitude 0.97 occurred on the morning of 31 May 2003; this was visible in Romania as a partial eclipse of

magnitude 0.77. According to Romanian summer time, this eclipse started at 04:46 and lasted until 09:30, and its maximum was at 07:08. In Romania, the Sun rose at 05:35 in a partially eclipsed state. The Romanian summer time is UT + 3h.

Following a suggestion made by Prof. Gheorghe Jeverdan, we studied this eclipse in a salt mine at Cacica, where the temperature was constant and there were no air currents or vibrations such as had on some occasions previously affected the pendulum. *

**(The experiment was intended to be held in the 60`s under the authority of Professor Jeverdan in Cacica salt mine in a well 90 meters deep. The present project is intended as a continuation of Professor Jeverdan`s work. Unfortunately, he was not able to take part at the project because of his illness, but he was kept informed <through e-mail> on every step of the experiment. He was born in town Roman (Romania), on the 19 november 1936, and he passed away at the 18 july 2003 in the hospital Chateu de Vernhes, in Bondigoux (France).He was buried in the graveyard Cornebarrieu, in Toulouse. God rest his souls!)*

The experiment was performed in a "dance hall" 40 meters deep. The same pendulum was used as in the January experiments, but the length of the wire was changed from 2.25 m to 4.75 m. For measuring the period of oscillation, we used a chronometer with a precision of 0.001 sec, and we used the same angular vernier for measuring the angles. The pendulum was started once per hour from an azimuth of 25°. The initial amplitude of the oscillations was 32 cm. Comparison observations were performed upon 1 June.

The graph of *Fig.18a* shows the positions of the plane of oscillation on the day of the eclipse. It is seen that the curve which corresponds to the hour 6:30-7:30 when the eclipse was maximum slopes gently downwards, which confirms the appearance of the Allais effect.

The curves shown in *Fig.18b* give the values of the period of oscillation of the pendulum. One can also see that, as the time of maximum eclipse approached, the curve was quite different from the other curves; this confirms the appearance of the Jeverdan-Rusu-Antonescu effect.

The table below shows the observed values of the period of oscillation during the eclipse and also the calculated values of gravitational acceleration:

TABLE

Hour	T e	g e
4:30 h - 5:30 h	4,37367 s	9.80759 m/s²
5:30 h - 6:30 h	4.37403 s	9.80598 m/s²
6:30 h - 7:30 h	4.37345 s	9.80858 m/s²
7:30 h - 8:30 h	4.37366 s	9.80764 m/s²
8:30 h - 9:30 h	4.37373 s	9.80732 m/s²
	Tm = 4,37370 s	ge = 9.80742 m/s²

The table below shows the observed values of period of oscillation during the comparative day from 1 Juine.

Hour	*T (determinated)*	*ge (calculated)*
4:25h - 5:25 h	4.37364 s	9.80772 m/s²
5:25h - 6:25 h	4.37361 s	9.80786 m/s²
6:25h - 7:25 h	4.37376 s	9.80719 m/s²
7:25h - 8:25 h	4.37364 s	9.80772 m/s²
	T m = 4.37366 s	gm = 9.80762

The average value gm = 9.80762 m/s² obteined in practice is very close of value go = 9.80764 m/s² calculated theoretical.

We observe that in the day of comparation the fluctuation of period of oscillation from an hour to another are much smaller as in the day of the eclipse. The average value is T_o=4.37366 seconds.

Taking account of the fact that this value corresponds to a gravitational attraction, which theoretical at the latitude of Cacica (φ=47°39') has the value g_o=9.80764 m/s², and using the formula $g = go\ (T_o/T_e)^2$, where T_e = 4,37370 s is the average period of the pendulum measured during the eclipse, we obtain theoretical for the average gravitational acceleration the value g = 9,80746 m/s². This value is very close of the average value ge = 9.80742 m/s² determinated in practice.

Therefore during this eclipse the average value of gravitational acceleration was diminished from 9.80764 m/s² to 9.80746 m/s² . Also around the maximum of eclipse the gravitational acceleration has presented fluctuations between 9.80598 m/s² and 9.80858 m/s². This thing may be possible because for us this was an annular eclipse around the sunrise.

Observations

1. We have not presented a calculation of the errors because the clasical method of calculating errors cannot be aplied in the case under discussion due to the fact that the period of pendulum is not a constant term . An original method of errors calculation for the Foucault's pendulum experiments will be dealt witle in a future work.
2. The study of the eccentricity "e ' of the oscillation elypsis represents another criterion used for pointing out the anomalies regarding the pendulum behaviour during an planetary alignment.

The eccentricity e = b/a represents the deviding between the small semiaxis "b" and great semiaxis "a" of the elypsis made by the pendulum during its oscillation

The curves in *Fig18 c.* represent the eccentricity of the oscillation elypsis corresponding to 31 st of May and Juine 1 st. One can observe that the eccentricity on the day of the eclipse has been greater.

6. Planetary alignments and terrestrial disasters

A most interesting fact that we realized during our experiments was that, overall, during planetary alignments, not only did a large number of anomalies occur in the movement of the pendulum, but also there were many natural disasters such as earthquakes, volcanic eruptions, storms, severe floods, and even various bizarre transport-related catastrophes. For example:

- over the period 8 January to 23 February 2003, there were earthquakes in California, France, Germany, China, and airplane crashes in Turkey and Iran, as well as the destruction of the space shuttle Columbia.
- over the period 15 to 30 August 2003, there were earthquakes in Hungary, Greece, China, Iran and New Zealand, volcanic eruptions in Ecuador and Mexico, great floods in Mexico, etc..

From our point of view, this matter is not accidental, and it can be explained in the following manner: the rapid modification of cosmic forces which occurs during planetary alignments is not only experienced on the scale of a pendulum, but on that of the entire Earth, and this produces movements analogous to those of pendulums, both in the case of air molecules and water molecules and also in the Earth's crust. Such movements are also manifested in

man-made mechanisms, such as in wheels and gyroscopic systems for controlling transport devices.

One of the most interesting cases of a catastrophe is that of the destruction of the shuttle Columbia on 2 February 2003. A conjunction of Neptune occurred one day before, the crash occurred on the day of the new Moon, and an opposition of Jupiter occurred the day after.

In fact, as the moment of the disaster to Columbia approached, the five celestial bodies Neptune, the Sun, the Moon, the Earth, and Jupiter mutually aligned themselves. It is very probable that this alignment produced a tide in the Earth's atmosphere and a perturbation at the level of the orbit of the spaceship, which meant that its angle of re-entry into the atmosphere was not the correct one, which caused the disaster. Thus the movement of Columbia around the Earth may be compared to an oscillation of an immense pendulum which experienced the Allais effect. But this now is only a hypothesis.

We found it to be bizarre that the pendulum experienced a retrograde movement on the 21st of February during the planetary alignment of Mercury with Neptune, and an earthquake occurred in California at the same instant.

Two days after the Mercury/Jupiter alignment on 20 February 2003, i.e. on 23 February, the pendulum also experienced an even more pronounced retrograde movement, for which at the time we could discern no cause. Two days later we learnt that a large earthquake had occurred in China on 23 February.

We conclude that such retrograde movements are associated with earthquakes. In view of the fact that the pendulum exhibited a retrograde movement as much as two days beforehand, it is even possible to forecast earthquakes by studying the movements of the pendulum.

7. The period of the pendulum and its temporal quantization

The deep observations of the period of oscillation of the pendulum performed over 1999-2003 have generally shown that it assumes quantified values.

The table below shows the statistical distribution of the number of results for each value obtained over the period 17-22 August 2003. The pair of values 2,2926000 -2,292500 ; 2.2927000-2.2926000; 2.292800-2.292700/.....,etc between which there are intervals of about 0.0001 sec, are observed to have the greatest frequencies Therefore the period of the pendulum assumes quantified values. This quantified division of the period of oscillation of the pendulum is shown in *Fig. 19* .

	2	3	4	5	6	7	8
Nr.	*t(s) det*	*T(s) cal.*	*Fr*	*N*	*t(s) det*	*T(s) cal.*	*Fr*
1	***320,950***	***2,2925000***	***10***	34	***321.019***	***2.2929928***	***189***
2	320,951	2,2925071	10	35	***321.020***	***2.2930000***	***103***
3	320,955	2,2925357	1	36	321.024	2.2930285	1
4	320,959	2,2925642	1	37	321.031	2.2930785	15
5	320,961	2.2925785	2	38	***321.032***	***2.2930857***	***23***
6	***320.964***	***2.2926000***	***17***	39	***321.033***	***2.2930928***	***85***
7	320.965	2.2926071	7	40	321.034	2.2931000	13
8	320.969	2.2926357	1	41	321.035	2.2931071	1
9	320.971	2.2926500	1	42	321.036	2.2931142	7
10	320.975	2.2926785	2	43	321.041	2.2931500	3
11	320.976	2.2926857	3	44	***321.046***	***2.2931857***	***37***
12	320.977	2.2926928	3	45	***321.047***	***2.2931928***	***134***
13	***320.977***	***2.2927000***	***40***	46	321.049	2.2932071	1
14	320.979	2.2927071	6	47	321.059	2.2932785	10
15	320.980	2.2927142	2	48	***321.060***	***2.2932857***	***22***
16	320.981	2.2927214	1	49	***321.061***	***2.2933000***	***11***
17	320.982	2.2927285	2	50	321.063	2.2933071	1
18	***320.991***	***2.2927928***	***32***	51	321.072	2.2933714	1
19	***320.992***	***2.2928000***	***131***	52	321.073	2.2933785	3
20	320.993	2.2928071	2	53	***321.074***	***2.2933857***	***31***
21	320.997	2.2928357	1	54	***321.075***	***2.2933928***	***11***
22	320.998	2.2928428	1	55	321.076	2.2934000	1
23	321.003	2.2928785	8	56	321.077	2.2934071	1
24	321.004	2.2928857	15	57	321.078	2.2934142	9
25	***321.005***	***2.2928928***	***45***	58	321.087	2.2934785	1
26	***321.006***	***2.2929000***	***61***	59	***321.088***	***2.2934857***	***5***
27	320.007	2.2929071	2	60	321.100	2.2935714	1
28	321.008	2.2929142	1	61	321.101	2.2935785	1
29	321.009	2.2929214	2				
30	321.011	2.2929357	4				
31	321.015	2.2929642	1				
32	321.017	2.2929785	1				
33	321.018	2.2929857	6				
34	***321.019***	***2.2929928***	***189***				
35	***321.020***	***2.2923000***	***103***				

Interesting is the fact that appear and some harmonics separated of 0.0000001s.

At the present time the cause of this quantification is not known, but two hypotheses can be surmised:

- the pendulum experiences the presence of a gravitational wave of cosmic origin;
- the quantification of the period of oscillation of the pendulum indicates the existence of a spatio-temporal quantification upon the macrocosmic level.

8. Conclusions

From these experiments, we can draw certain conclusions:

1. The experiment in the salt mine at Cacica yet again confirms the existence of the Allais and Jeverdan-Rusu-Antonescu effects during a solar eclipse..

It should be said that the gravitational acceleration did not change during the eclipse – its value stays constant and depends upon the mass of the Earth.

According to the formula $T=2\pi(l/g)^{1/2}$, and since the length of the wire remains constant, it appears that a change in T must be due to an apparent change in g. Thus a natural force has made a contribution, adding an acceleration g_c to the terrestrial gravitational attraction. In these conditions, for the period of the pendulum, we must use the formula

$$T=2\pi(l/[g_o+g_c])^{1/2},$$ where

g_o is a constant term whose value is determined by the mass of the Earth, and g_c is a variable term whose value is determined by the configuration of the bodies of the solar system.

Taking all these facts into account, a point upon the surface of the Earth should not be assigned a constant value for gravitational acceleration. The curve of Fig.14 proves this.

2. The great displacements of the plane of oscillation during the experiments over the periods 9 January to 23 February 2003 and 17 August to 30 August 2003 prove the existence of ***the planetary alignment effect*** which we discovered over the period August 1999 through February 2001.

In the present state of knowledge, it must be admitted that, as Prof. Maurice Allais suggested after the discovery of the eclipse effect and in view of his experiments over the period 1954-1960, that "*this effect is only a particular manifestation of a much more general phenomenon*".

A half-century later, after having again undertaken this type of experiment and having accumulated the results, we consider that this effect is only an effect of planetary alignments, which has two components:

- the angular component, termed the Allais effect; and the temporal component ,termed
- the Jeverdan-Rusu-Antonescu effect.

Bearing in mind that the effect of a planetary alignment may be considered as a particular case of the application of the theory of gravitation of many bodies when they are all mutually aligned, it follows that this effect must have a universal character and must appear on the scale of the entire Universe.

Finally, this phenomenon can be specified as an ***effect of alignment of celestial bodies***, of which particular cases are:

- during a Moon-Sun alignment, i.e. an eclipse;
- planetary alignment effects, as during conjunctions, oppositions, and also heliocentric alignments;
- approach of the Moon (or the Sun) towards the meridian also constitutes an alignment in which the Earth, the pendulum, and the Moon (the Sun) are aligned, i.e. one which comes the same category.
- A special case is when the Sun or the Moon are at zenith or at nadir.

For studying the effects of alignment of celestial bodies, it might be profitable to consider Jupiter's system of satellites.

3. Long-term studies of perturbations of the plane of oscillation of a pendulum observed during the approach of planetary alignments, and of the ensuing natural disasters, may bring into being a new specialization, "***cosmic seismology***", which may enable us to understand the periodicities of earthquakes.

4. studies of the quantification of the periods of oscillation of pendulums may make it possible to evaluate gravitational waves using a pendulum, which may lead to elaboration of a macrocosmic quantum theory which can be applied on the scale of the Universe.

As a general conclusion we consider that during various alignments of celestial bodies nonlinear gravitational effects occur. The simultaneous study of the alignments of celestial bodies effects through a global net of so called " cosmic seismological stations" with the help of various types of pendulums will surely lead to do important improvement to the theory of gravitation. In this respect a start has already been made at Suceava planetarium.

9. Acknowledgements

We gratefully thank to: Mr. Guy Bertahult for his financial support as regarding our participation tothe Conference held in Paris on September 28, 2001 and in

the same time for his support in us building up the paraconical pendulum for the non stop-experiment wich went on between 2002-2003.

- Mr. Maurice Allais for his scientifical suggestions regarding the realisation ofour paraconical pendulum and the experiment related to it.
- Mr. Henry Aujard for his encouragenments and moral support related to our scientific activity.
- "Romups SA Suceava "wich engaged themselves in building up the pendulum.
- Mr. Vasile C.Popescu who voluntarily offered the brass indispensable for the completion of the pendulum.
- Mr Corneliu Zup and Antonius Grudnicky for the help to realise the experiment from Cacica salt mine.
- Mr. Thomas Goodey for his help with the translation of the material and his critical reading of our material.

STUDII ASUPRA EFECTELOR DE ALINIERE PLANETARA EFECTUATE LA PLANETARIUL DIN SUCEAVA CU UN PENDUL PARACONIC ROMANESC IN PERIOADA AUGUST 2002-AUGUST 2003

In prima parte a lucrării este prezentat modul de construcţie şi metodologia de lucru cu un pendul Foucault scurt de formă aerodinamică suspendat pe bilă într-o cupă sferică numit "pendul paraconic românesc".

In partea a doua sunt redate o serie de experimente realizate în timpul unor alinieri planetare (eclipse, conjuncţii, opoziţii, alinieri heliocentrice etc.) din perioadele : 25.08-3.09 /2002, 9.01-23.02 /2003 , 17.08-30.08/ 2003.

Un experiment deosebit l-a constituit studierea eclipsei de Soare din 31.05/2003 in salina Cacica la adâncimea de 40 m.

Rezultatele au scos în evidenţă faptul că în timpul alinierilor planetare se modifică atât viteza de rotaţie a planului de oscilaţie a pendulului – efectul Allais, cât şi perioada de oscilaţie a pendulului - efectul Jeverdan-Rusu-Antonescu. Anterior aceste efecte erau cunoscute numai în cazul eclipselor de Soare.

Prelucrarea statistică a valorilor perioadelor de oscilaţie a pendulului a scos în evidenţă faptul că aceasta ia valori cuantificate, lucru necunoscut până în prezent.

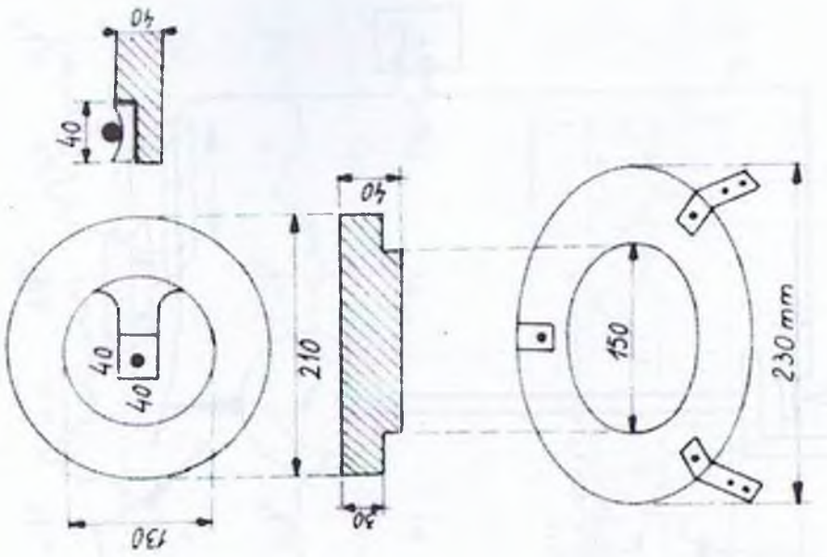

Fig. 2

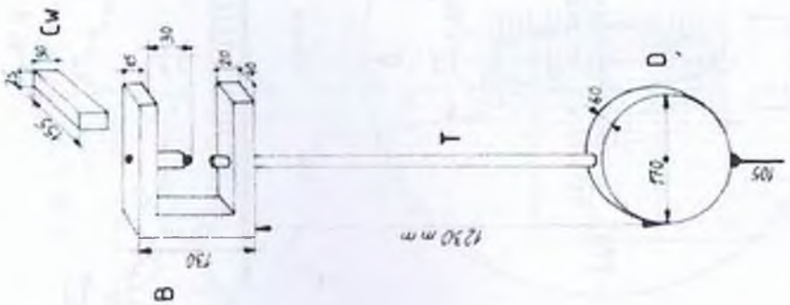

Fig. 1

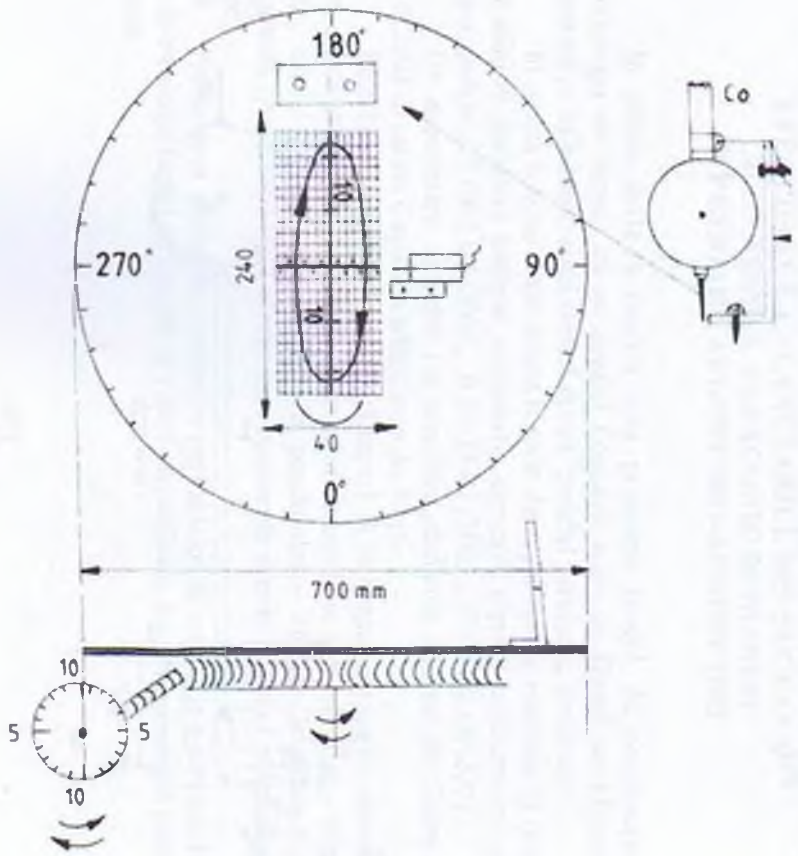

Fig. 4

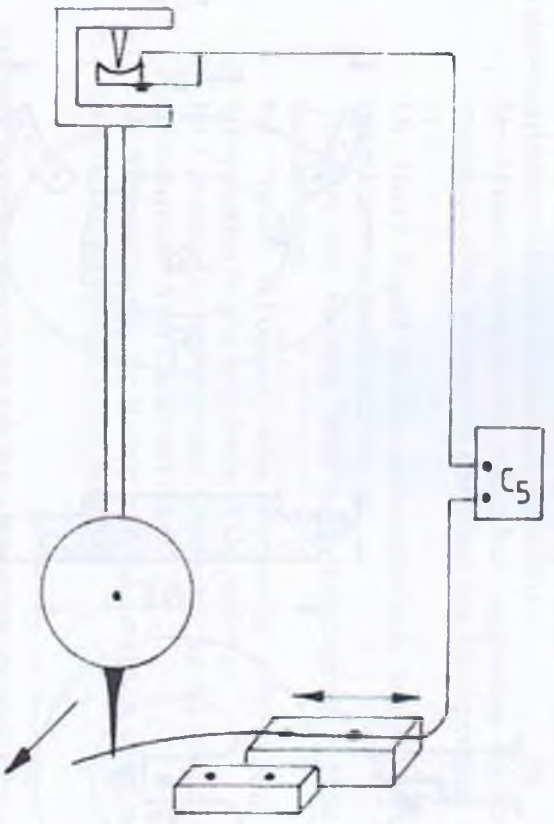

Fig. 5

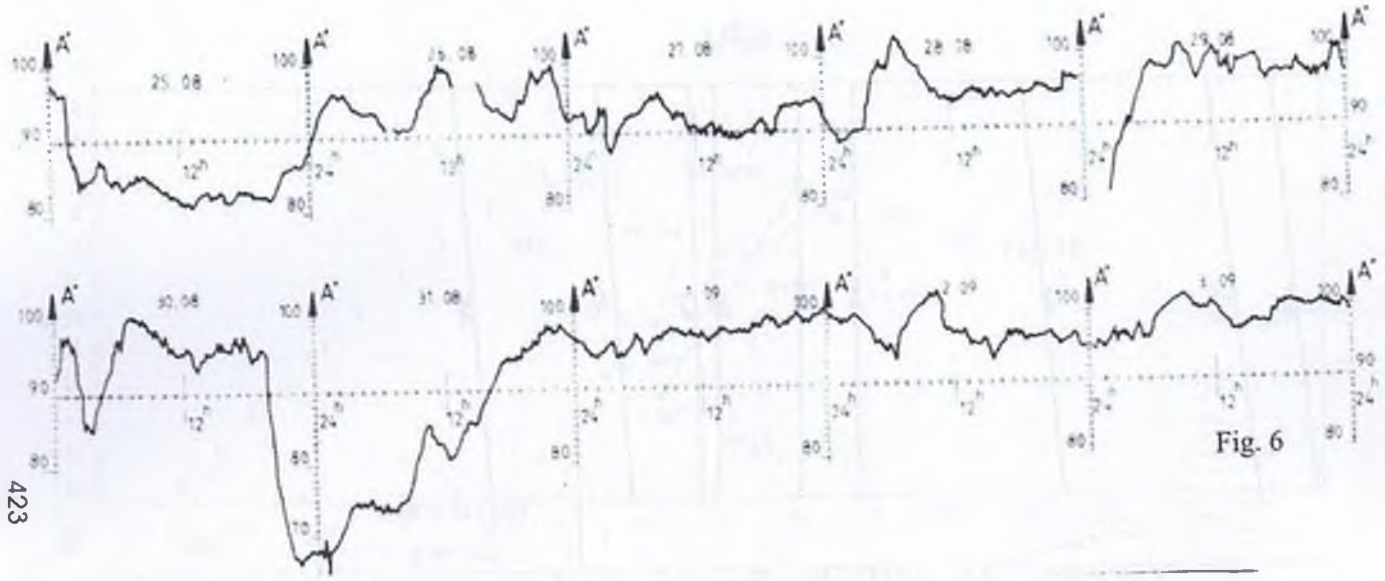

Fig. 6

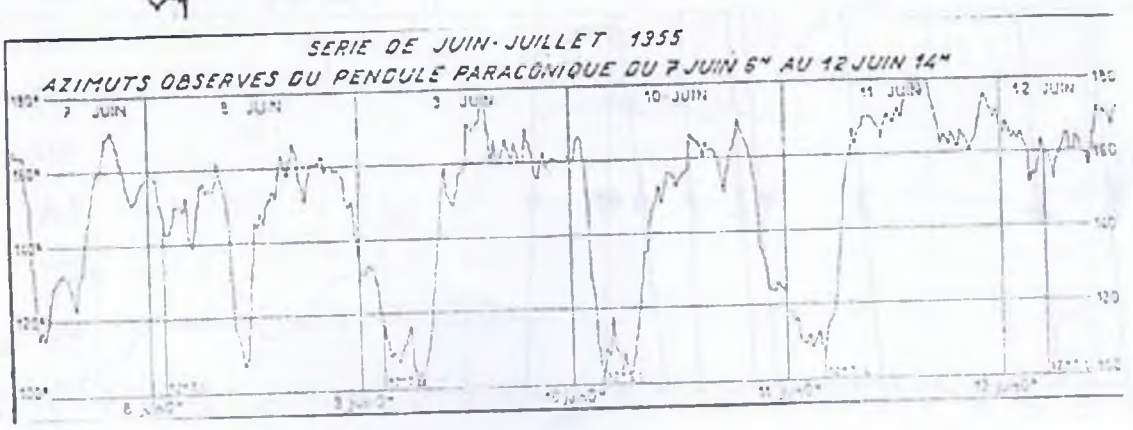

Fig. 8

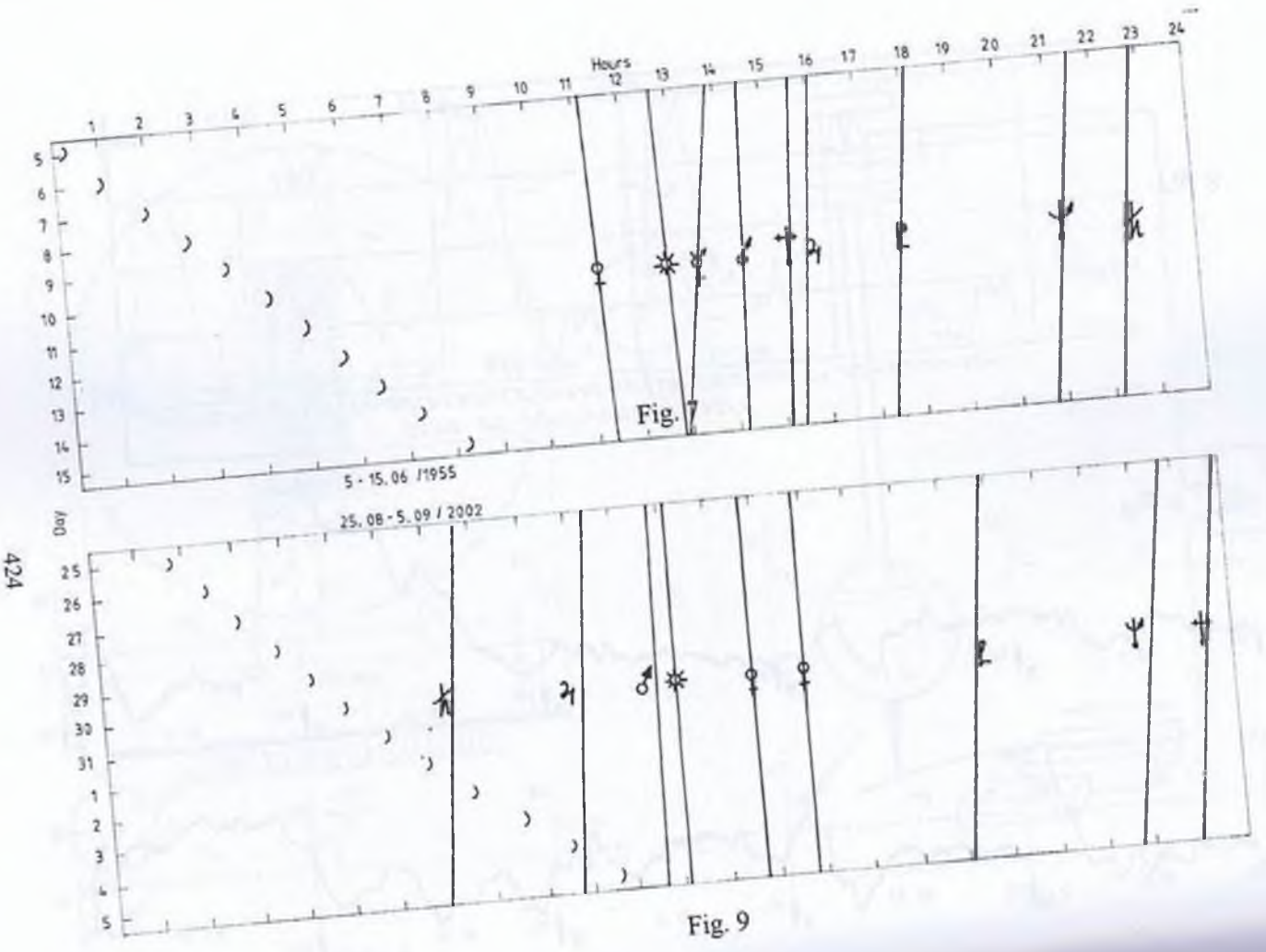

Fig. 9

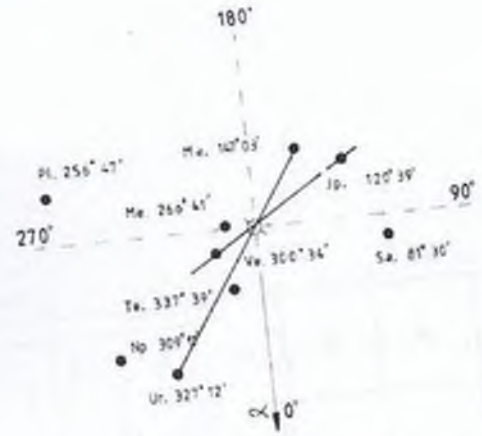

Fig. 10

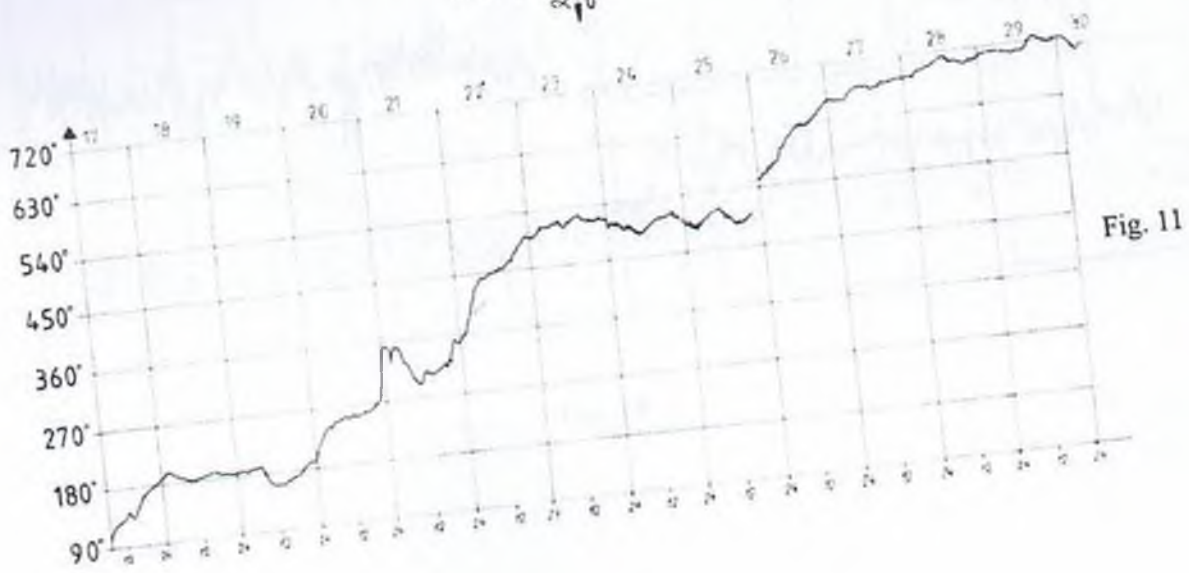

Fig. 11

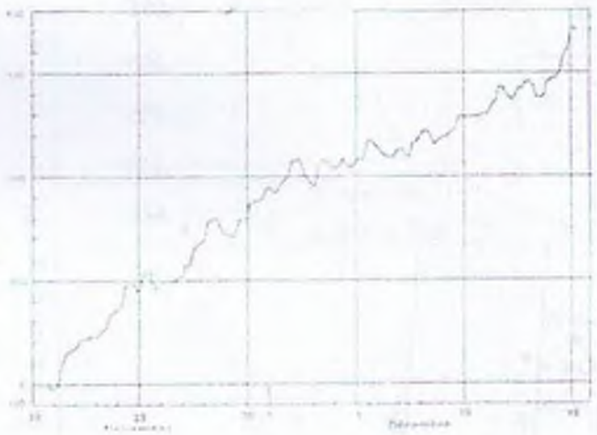

Fig. 12

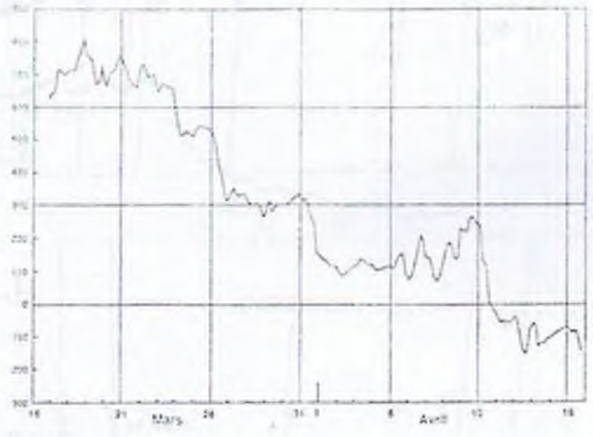

Fig 13

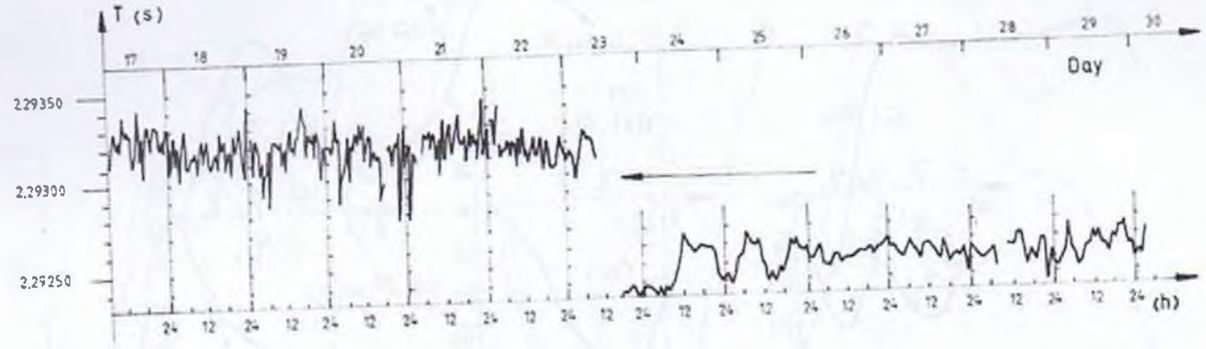

Fig. 14

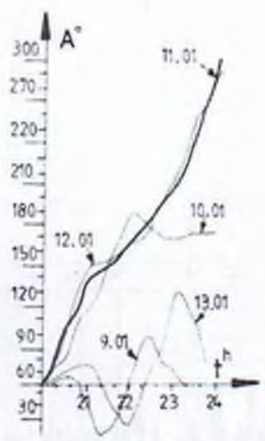

Fig. 15A

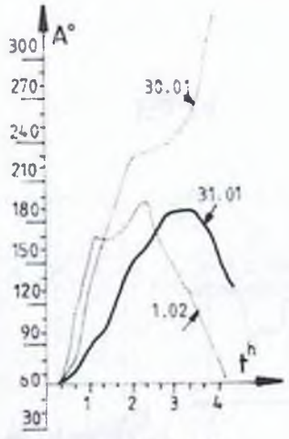

Fig. 15B

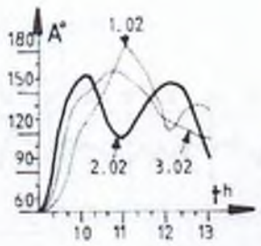

Fig. 15C

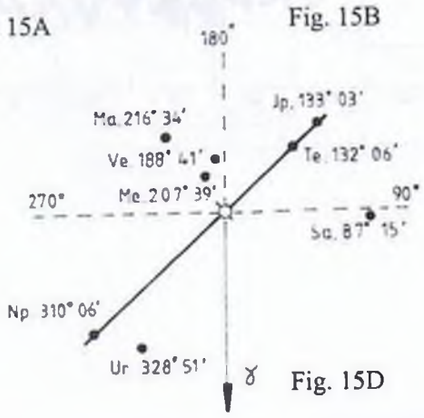

Fig. 15D

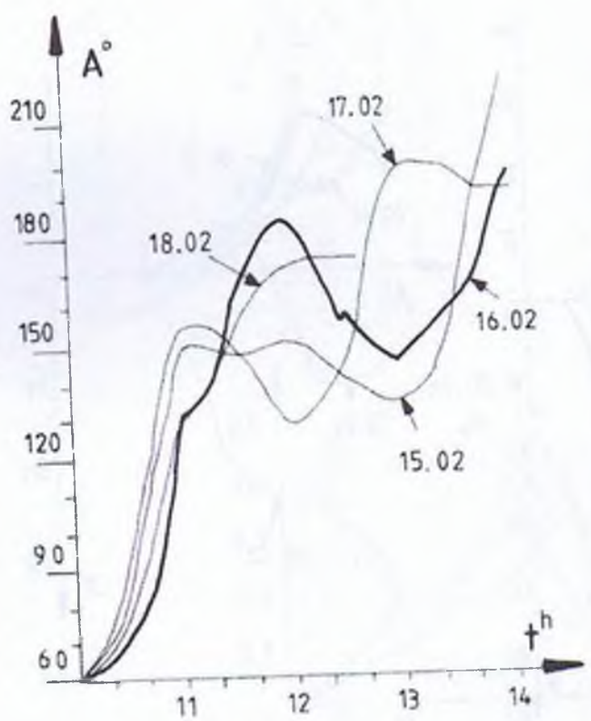

Fig. 16A

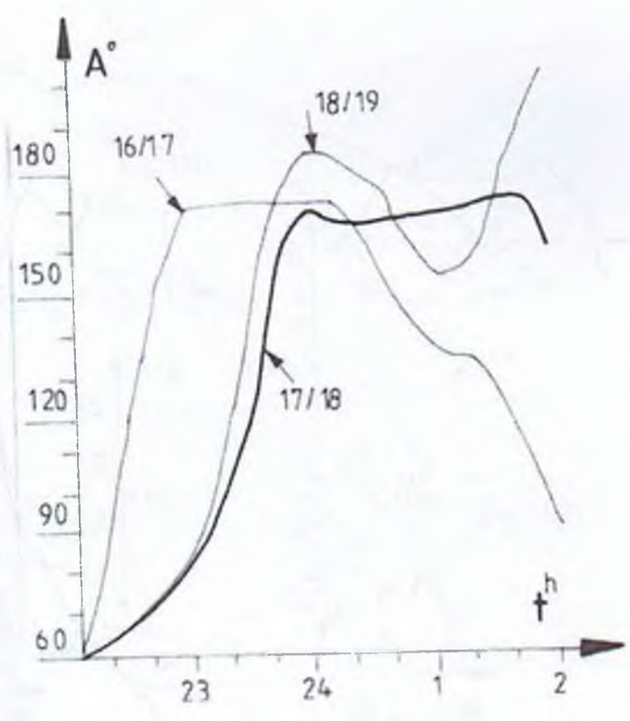

Fig. 16B

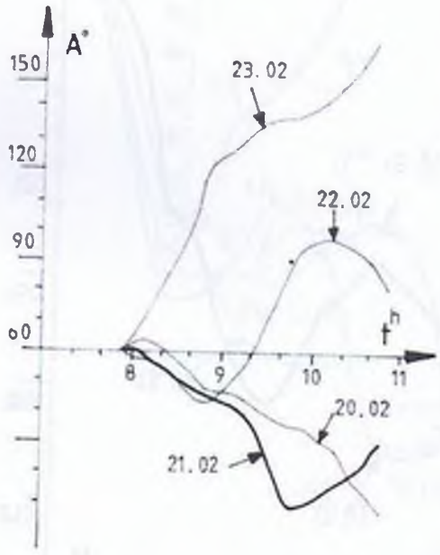

Fig. 17A

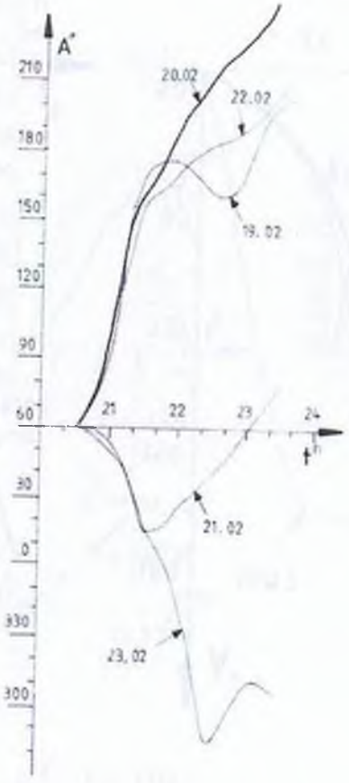

Fig. 17B

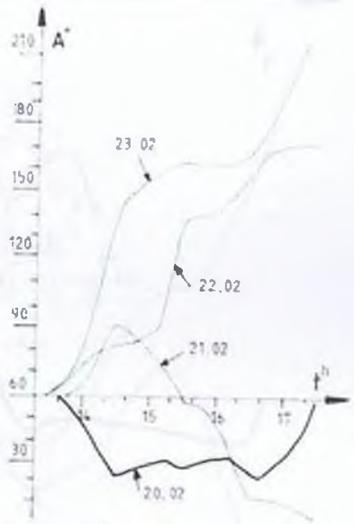

Fig. 17C

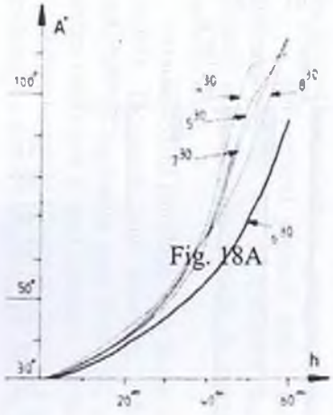

Fig. 18A

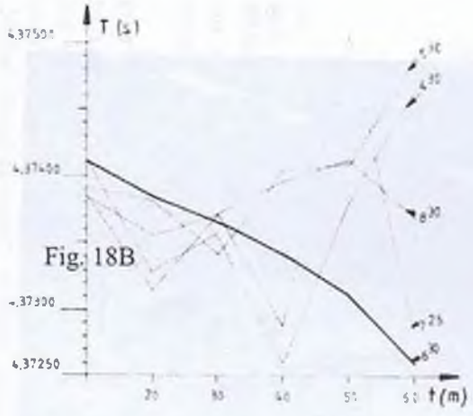

Fig. 18B

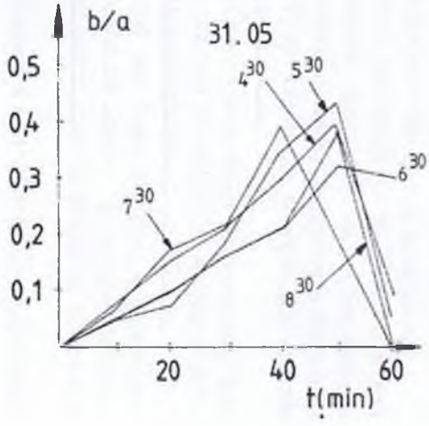

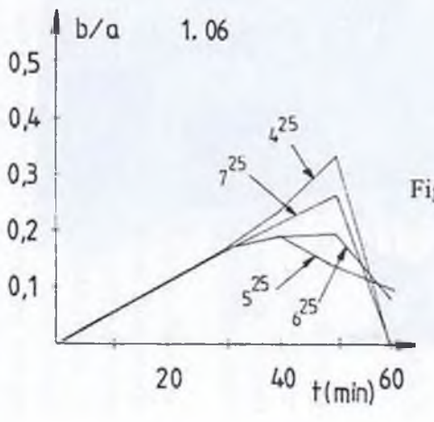

Fig. 18C

Fig. 3

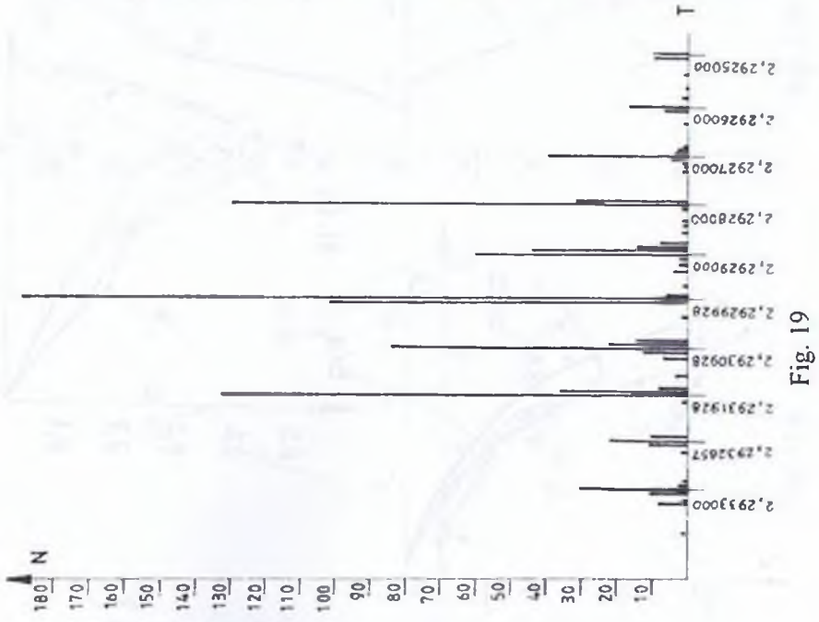

Fig. 19

RESTAURARE
FOTOLIU DE COLȚ DIN COLECȚIA „PETRU COMARNESCU"

Viorel CONSTANTINESCU

Descrierea stilistică și tehnologică

În secolul al XVIII-lea au apărut mai multe tipuri noi de scaune, printre care și scaunul de colț, care a derivat probabil din scaunele „Burgomaster" întâlnite în Indiile Olandeze de Est. Nu se știe sigur care era scopul lor original, dar s-ar putea să fi fost utilizate drept scaune de scris; în Franța se cunosc scaune cu aceeași formă sub numele de „fauteuils de bureau".

După cum reiese din datele înscrise în fișa de evidență a obiectului, precum și din discuțiile pe care le-am avut cu persoane care cunosc îndeaproape proveniența obiectelor fondului „Petru Comarnescu", fotoliul de colț este lucrat într-un atelier francez în secolul al XIX-lea; nu s-a găsit înregistrată marca. Un exemplar identic am întâlnit la Palatul Culturii din Iași, provenit din colecția „Mihail Kogălniceanu". A făcut parte dintr-o garnitură de salon, are valoare memorialistică datorită personalității deținătorului inițial și valoare artistică și documentară din punct de vedere al evoluției stilurilor în arta decorativă.

Una din principalele caracteristici ale secolului al XIX-lea a fost reînvierea stilurilor mai vechi: baroc, rococo, grec, gotic etc. Acest amestec heterogen , precum și folosirea din ce în ce mai intensă a mașinilor la fabricarea mobilei i-a determinat pe unii creatori și fabricanți să utilizeze metode tradiționale de construcție și modele mai pure.

De multe ori decorațiunile unei garnituri de mobilier destinate unei case nobile urmează detaliile arhitectonice ale acesteia. Modelele din secolul al XIX-lea se desfășurau într-un „potpourri" de diferite influențe.

Exemplarul prezent este executat din lemn de nuc, cu elemente îmbinate clasic: cep și scobitură, încleiate cu adeziv de origine animală. Șezutul este acoperit cu piele de culoare maron care se prinde pe partea din spate a ramei.

Scheletul fotoliului este bogat ornamentat prin sculptare pe toate fețele vizibile. Picioarele sunt strunjite, având secțiune pătrată numai în zona de îmbinare cu legăturile care formează cadrul. Au o conicitate pronunțată spre partea inferioară și sunt canelate. Partea superioară a picioarelor este sculptată cu motive vegetale (floare de lotus) și canelate. Pe fețe legăturile cadrului sunt sculptate cu motive vegetale, iar central, palmeta încadrată în volute.

În acest caz legătura superioară a spătarului s-a transformat într-o centură semicirculară așezată orizontal pe capetele celor trei picioare,

elementele decorative transferându-se din planul vertical faţă, în planul superior, cantul rămânând neobservabil, datorită îngustimii sale. S-a recurs la acest mod de abordare deoarece spătarul este scund şi lasă privirea să cadă pe faţa orizontală. Centura semicirculară se prelungeşte în faţă dincolo de baluştri. Motivele sculptate pe faţă sunt de origine vegetală şi zoomorfă, iar în fronton se găseşte un decor antropomorf aplicat.

Plăcile laterale ale spătarului sunt sculptate şi traforate „în model spart" fiind flancate de picioare care prin aspectul fusiform dau impresia de baluştri, ritmând compoziţia. Aici sunt prezente motivele vegetale (floarea de crin sau floarea cruciformă-aster) şi zoomorfe (cap de delfin cu corp de şarpe) sculptate de jur împrejur.

Analizând modul de execuţie a sculpturii se remarcă două maniere de abordare din punct de vedere artistic: unul meşteşugăresc, puţin nesigur, care parcă fuge de adâncime, cu elemente stilistice care uneori nu se leagă, alteori au un caracter rustic (legăturile cadru, picioarele) şi altul elaborat, mişcarea fiind sugerată de profunzimea execuţiei şi mai puţin de desen (decorul antropomorf, capetele centurii, plăcile laterale). Aceste constatări sugerează că obiectul a fost executat într-un atelier unde activitatea era structurată pe erarhie profesională, un meşter de un anumit grad profesional executând lucrări de o anumită complexitate, se poate spune, un mod incipient al producţiei de serie.

Se constată că nici alegerea materialului nu a rămas la voia întâmplării, elemente cu forme complexe executându-se din lemn dens şi cu structură omogenă (ex: plăcile laterale ale spătarului) şi a fost exclus în totalitate alburnul.

Abundenţa şi multitudinea de elemente decorative, diferit stilizate, încadrează obiectul în stilul eclectic cu unele elemente clare de baroc, dându-i un aspect general exotic.

Lemnul de nuc prin textură, desen şi culoare se comportă bine la sculptare şi măreşte valoarea estetică a obiectului. Din punct de vedere al rezistenţei, obiectul este puţin fragil, datorită soluţiilor constructive alese: picioarele foarte subţiri la partea inferioară, fără alte legături de consolidare în afara celor care formează cadrul şezutului.

Starea de conservare

Întregul ansamblu prezintă depuneri aderente de murdărie, mai evidente pe suprafeţele orizonta- le şi pe cele reliefate adânc prin sculptare. Materialul lemnos nu este afectat de fenomene de biodegradare, datorită în special compoziţiei sale chimice.

Degradările sunt în principal de natură mecanică, datorate utilizării şi păstrării necorespunzătoare, în condiţii de mediu ambiental neprielnice, reparaţii necorespunzătoare atât la elementele cadrului cât şi la cele ale tapiţeriei, uzură funcţională avansată. Cele mai importante degradări sunt prezentate mai jos:

-legăturile cadrului sunt fracturate la unul sau la ambele capete, în special în zonele de îmbinare cu picioarele (fig. 1);

-completări ale legăturilor cadrului cu material lemnos de esenţe diferite de original şi cu soluţii tehnologice neadecvate;

-zone lacunare la materialul picioarelor, atât la părţile inferioare cât şi la cele superioare;

-un element din centura semicirculară a spătarului este fracturat în zona cu fibră scurtă, zonă de rezistenţă minimă şi solicitare maximă la tracţiune şi încovoiere (după desprinderea plăcii laterale), de unde lipseşte material şi a fost expus intervenţiilor ulterioare necorespunzătoare (vezi schiţa următoare);

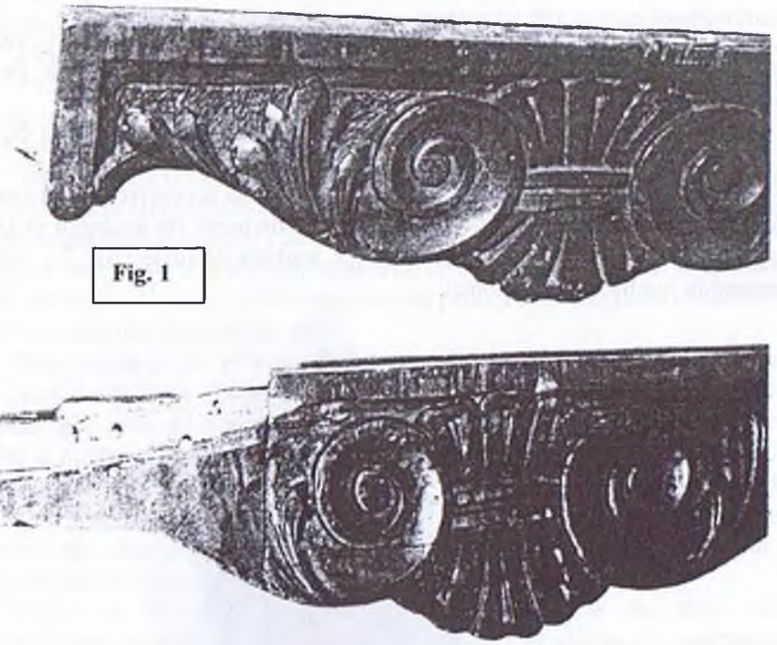

Fig. 1

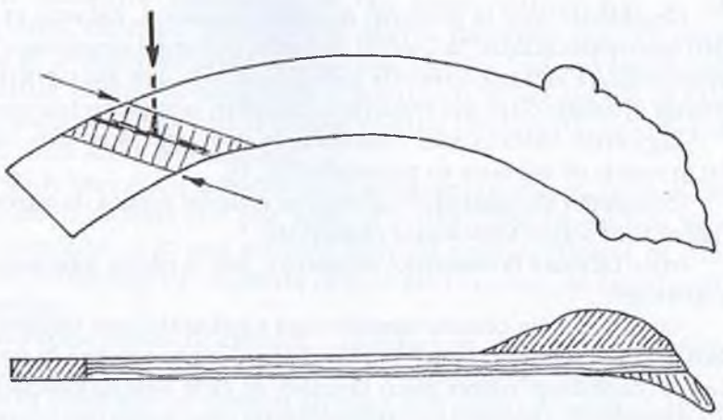

-elementul ornamental central de pe centura semicirculară este incomplet, fisurat, consolidat necorespunzător prin cuie, uzură accentuată pe părţile proeminente;

-plăcile laterale ale spătarului au zone lipsă şi sunt desprinse din cadru;

-crăpături străpunse pe feţele legăturilor cadrului;

-elementele pentru susţinere, elasticitate şi acoperire ale tapiţeriei sunt dezmembrate, sunt rupte chingile textile de susţinere ale arcurilor şi sfoara de legătură, de asemeni şi pânza de sac ce acoperă arcurile (fig. 2 – vedere de ansamblu înainte de restaurare);

Fig. 2

-materialul de umplere al tapiţeriei este măcinat, aglomerat în cocoloaşe şi tasat neuniform,

arcurile torsionate, cu spirele neascendente desfăcute;

-îmbătrânirea lacului de acoperire şi lipsa acestuia din zonele cu uzură funcţonală avansată;

Identificarea lemnului

Identificarea are drept obiect determinarea speciei din care provine piesa care este examinată. Identificarea macroscopică se bazează pe examinarea caracterelor de structură, vizibile cu ochiul liber sau cu lupa, luându-se în consideraţie şi unele caractere secundare şi proprietăţi fizice şi mecanice (greutate specifică, densitate, etc.).

Examinarea structurii lemnului se face pe cele trei secţiuni principale, importantă fiind însă secţiunea transversală. Pentru ca examinarea caracterelor structurale să se facă corect, este necesar ca suprafaţa secţiunii cercetate să fie pregătită corespunzător, respectiv să fie tăiată neted, astfel încât elementele de structură să fie bine vizibile. Tăietura se face perpendicular pe axa longitudinală a piesei pentru a nu afecta aspectul formei şi mărimii elementelor anatomice, printr-o secţionare oblică. Secţiunea radială se execută paralel cu direcţia razelor medulare. În tăietura obţinută astfel razele medulare apar ca „oglinzi” de forma şi mărimea caracteristică speciei respective.

Dată fiind situaţia specială din domeniul restaurării şi anume faptul că se impun pe cât posibil analize nedistructive, secţiunile pe care se fac analizele în vederea identificării lemnului trebuie să fie aceleaşi cu cele rezultate în urma prelucrărilor mecanice impuse de propunerile de restaurare aprobate în comisie, sau cele existente, dacă nu au fost afectate de procesul de degradare, colorare, acoperire cu pelicule de protecţie etc.

Examinarea piesei de lemn se face în plină lumină, astfel încât să poată fi puse în evidenţă toate detaliile de structură. Pentru reliefarea unor caractere structurale mai greu de observat, cum sunt: petele medulare albe, canalele rezinifere şi razele medulare false, secţiunea se umezeşte.

Identificarea speciei lemnoase se face cu ajutorul aşa numitelor chei de identificare. Acestea se întocmesc pe baza sistematicii factorilor consideraţi drept criterii de identificare, enumeraţi la structura macroscopică a lemnului şi parte din cei de la fizica lemnului.

Cheia de identificare a speciilor forestiere este de tipul celei dichotomice care se bazează pe principiul prezentării în antiteză a caracterelor comune unor specii sau unor grupe de specii şi eliminarea caracterelor nespecifice materialului respectiv. Opoziţia caracterelor lemnului se poate referi la prezenţa sau absenţa unui caracter, de exemplu: cu vase – fără vase, cu canale

rezinifere – fără canale rezinifere, sau la aspectele specifice ale caracterelor considerate, de exemplu: cu raze medulare late – cu raze medulare înguste, lemn moale –lemn tare etc.

Potenţial de biodegradare

Datorită compoziţiei chimice şi în special al constituientului secundar, taninul, lemnul de nuc (duramenul) este rezistent la atacul insectelor xilofage. Chiar dacă nu a fost păstrat în condiţii corespunzătoare din punct de vedere al parametrilor de microclimat, densitatea lemnului, uscarea în condiţii naturale şi prelucrarea foarte bună au conferit rezistenţă acestui mobilier.

Operaţii de conservare – restaurare (sumar)

1. Tratament insectofingicid profilactic – efectuat cu soluţie xilamon prin pensulare şi înfoliere în folie de polietilenă;
2. Demontarea cadrului – au fost demontate colţarele de rigidizare de sub şezut, elementele spătarului şi legăturile cadrului din îmbinările cu picioarele;
3. Dezmembrarea tapiţeriei – perna şezutului a fost desfăcută în totalitate şi au fost îndepărtate elementele deformate sau cu grad mare de uzură;

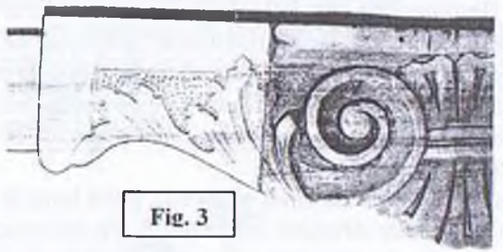

Fig. 3

4. Curăţirea şi desprăfuirea generală;
5. Încleierea fracturilor, crăpăturilor şi fisurilor;
6. Confecţionarea elementelor lipsă conform originalului- au fost realizate prin copiere, traforare, sculptare, din aceeaşi esenţă lemnoase cu originalul (fig.3);
7. Montarea elementelor noi – s-a utilizat soluţie adezivă de clei de origine animală (granule), în concetraţie de 50 %, la temperatura de 50°C (fig. 4);

8. Îndepărtarea murdăriei aderente şi a stratului de lac îmbătrânit –

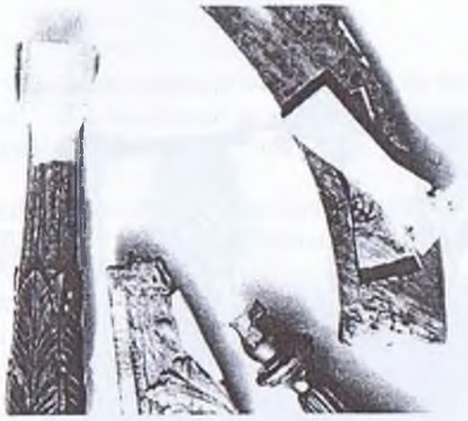

Fig.4

prin procedee alternative chimice şi mecanice;

9. Asamblarea cadrului – realizată prin încleiere. S-a urmărit paralelismul axelor picioarelor şi înscrierea în diagonale;
10. Integrarea cromatică – realizată cu coloranţi organici solubili în white-spirit;
11. Lustruirea suprafeţelor vizibile cu soluţie de şelac, realizată diferenţiat pe materialul nou şi pe cel vechi;
12. Executarea tapiţeriei - cu materiale tradiţionale, respectând

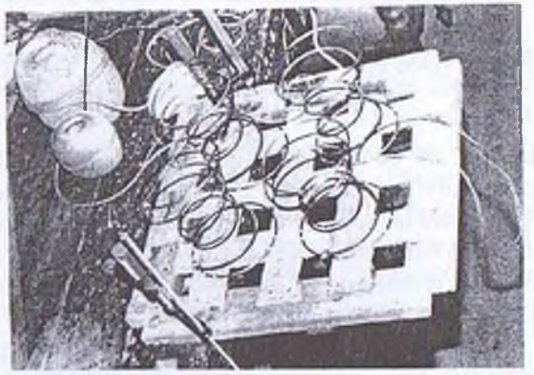

Fig. 5

tehnologia clasică (fig. 5 – fixarea arcurilor pe suport şi legarea acestora);

Retuş final - estomparea neconcordanţelor cromatice şi de luciu (fig. 6 – vedere de ansamblu după restaurare);

Fig. 6

RESTAURATION. FAUTEUIL DE COIN DE LA COLLECTION "PETRU COMARNESCU"

Science et art en même temps, la restauration a été une activité complexe qui a voulu apporter dans une forme et un état semblables à ceux initiaux tant que possible, la pièce de mobilier "fauteuil de coin", mais gardant pourtant la patine du temps et les informations d'ordre historique.

L'activité de restauration a été associé à celle de recherche stylistique et technologique, comprenant des mesures prises à cause de la valence double esthétique et fonctionnelle de cette pièce de mobilier, ainsi que de l'association de divers matériaux: bois, éléments métalliques, textiles tissées ou tricotées, cuir, matériaux d'engluage et de finissage.

CU GÂNDUL LA CIPRIAN PORUMBESCU UN NOU MUZEU LA STUPCA

Loredana BORTĂ

Despre Ciprian Porumbescu s-a scris şi se va mai scrie încă mult timp de acum înainte. El a reprezentat în muzica românească un fenomen aparte, sursa de inspiraţie a creaţiilor sale fiind însăşi poporul român, cu doinele şi baladele sale.

Inspirându-se din creaţia populară, Ciprian Porumbescu a adus în atenţia contemporanilor săi bogăţia folclorului autohton dând naştere astfel primei operete româneşti *Crai Nou.*

Atât de apreciat de contemporanii săi, lăsat poate deoparte de generaţiile care i-au urmat dar păstrat viu în amintirea familiei şi a prietenilor dragi, realizarea unui muzeu dedicat personalităţii sale, a constituit un act de justiţie. În acest sens, iniţiativa organizării muzeului a aparţinut profesorului Leca Morariu (fiul preotului Constantin Morariu, prietenul şi tovarăşul de suferinţă a lui Ciprian) şi a surorii compozitorului, Mărioara Raţiu-Porumbescu. Dintr-o carte poştală cu adresa „Hochverehrt. Frau Mărioara Raţiu născută Porumbescu, Câmpina (Prahova), Rumanien aflăm: „Viena 9/1915 Respectuoase salutări de lângă violoncelul lui Ciprian. Ne gândim la un muzeu Ciprian Porumbescu..."[1].

Sub impulsul aceloraşi idei, Constantin Morariu în broşura sa *Ciprian Porumbescu* lansa următorul apel: „Invităm deci cu ardoare toată presa românească şi toate societăţile româneşti de cântare să se puie în serviciul adunării de colecte care să se trimită Muzeului Ciprian Porumbescu în Cernăuţi, str. Eusebie Popovici 4"[2]. În urma acestor demersuri, în anul 1926, la Cernăuţi, în casa preotului Constantin Morariu se deschide o primă formulă expoziţională, obiectele expuse fiind obţinute prin donaţii sau colecte din partea doctorului Teofil Lupu, a preotului Constantin Morariu, a părintelui arhimandrit Pancratie Sidorovici (cel care a finalizat cumpărarea violoncelului lui Ciprian de la guvernul austriac) şi sub patronajul financiar al Băncii Sucevene .

La 8 octombrie 1928 muzeul este mutat la Suceava, unde are loc inaugurarea sa festivă cu participarea a numeroase personalităţi ale vremii: mitropolitul Bucovinei, Nectarie, miniştrii Alexandru Lepădatu, Ion I. Nistor şi a familiei compozitorului (Mărioara Raţiu Porumbescu, Ciprian Raţiu, Livia Cionca).

[1] Leca Morariu, *Muzeul Porumbescu*, Bucureşti, 1934, p. 1
[2] Ibidem

Din anul 1932, muzeul va fiinţa în cadrul Casei Naţionale (a cărei sfinţire a avut loc la 8 mai 1932) din Suceava până în 1940 când, din cauza celui de-al doilea război mondial va fi mutat la Bucureşti şi ulterior la Focşani, Cernăuţi, Strejeşti, Runcu, Râmnicul Vâlcea (1947).Această peregrinare a muzeului a fost dăunătoare, numeroase obiecte de valoare aparţinând lui Ciprian sau familiei sale pierzându-se.[3]

După război, se deschide în 1961, la Stupca, casa memorială „Ciprian Porumbescu" care va trece în administrarea muzeului din Suceava în 1969, iar din 23 noiembrie 1971 împreună cu Muzeul Porumbescu (inaugurat în clădirea fostului conac de secol XVIII al boierului Popovici) vor forma Complexul Muzeal de la Stupca.

Sub această formă, expoziţia dedicată compozitorului bucovinean va fi deschisă publicului timp de peste 30 de ani.

Reorganizarea expoziţiei „Ciprian Porumbescu" era necesară din cel puţin două motive:

1. întâmpinarea aniversării a 150 de ani de la naşterea compozitorului la 14 octombrie 2003.

2. vechea expoziţie, cel puţin din punct de vedere muzeotehnic era depăşită şi nu mai corespundea orizontului de aşteptare a publicului vizitator. În acest sens, s-a modificat structura arhitecturii anterioare conform noii viziuni muzeografice.

De asemenea, toate fotografiile au fost reproduse pe computer , sistemul de iluminare (prin spoturi) a fost adaptat pentru a corespunde atât normelor metodologice de conservare cât şi pentru a se pune mai bine în valoare piesele de patrimoniu. Numărul de exponate (fotografii şi obiecte) a crescut, ceea ce adus la extinderea expoziţiei de la 4 la 6 săli, fără a avea de suferit calitatea.

Aşadar, s-a pornit la conceperea şi elaborarea unei noi tematici expoziţionale, presupunând înainte de orice reluarea documentării în biblioteci şi arhive , explorarea colecţiei „ Ciprian Porumbescu" de la Fondul documentar memoriale din cadrul Complexului Muzeal Bucovina.

Cu această ocazie, s-au depistat o serie de imagini legate de viaţa şi activitatea compozitorului, necunoscute publicului vizitator sau nefolosite încă de muzeografi.

Expoziţia a valorificat, de asemenea, puţinele obiecte de patrimoniu care au aparţinut lui Ciprian Porumbescu şi care îl evocă în mod nemijlocit: **pianul, violoncelul** oferit de Societatea *România Jună* din Viena şi folosit de Ciprian în vremea studenţiei sale, **bagheta** cu care a dirijat opereta *Crai Nou* de la Braşov, **husa** viorii cu monograma lui (brodată de prietenele sale Emilly von

[3] *Ibidem*, p. 3-4

Poppen şi contesa Hedwig Gernet – ambele din Estonia, cunoştinţe ale lui Ciprian de la Nervi); sunt utilizate cu aceleaşi efecte emoţionale şi un **fragment** din tricolorul românesc lucrat în metal de la mormântul lui Ciprian pe care sunt inscripţionate versurile: „...Pe mormânt atunci să-mi puneţi /Mândrul nostru tricolor.", precum şi **obiecte** din recuzita folosită la filmul „Ciprian Porumbescu"(costumul actorului Vlad Rădescu – interpretul rolului principal, masa, patul, noptiera, dulapul).Se adaugă la toate acestea **afişul** premierei ce a avut loc la Stupca a filmului cu dedicaţia şi semnătura (autografe) a regizorului George Vitanidis. Pe lângă piesele de mobilier originale restaurate, printr-o serie de achiziţii (2 scaune, o masă Bidermeyer din perioada de ocupaţie austriacă a Bucovinei, o pianină „Berlin 1870", un candelabru) tablouri, violoncelul lui Ciprian s-a realizat un **Salon de muzică** în care atmosfera de sfârşit de secol XIX capătă contur.

Valorificarea pieselor din muzeu este realizată în primul rând prin expoziţia organizată în 6 săli, într-o formă atractivă, menită a canaliza şi captiva atenţia publicului vizitator, urmărind pe fondul muzical al nemuritoarei **Balade,** viaţa compozitorului cu principalele ei momente semnificative precum şi cu unele aspecte privind posteritatea lui Ciprian Porumbescu.

Mediul familial muzical l-a influenţat în mod pozitiv pe micul Ciprian creându-i premizele dezvoltării sale ulterioare .

Tatăl, Iraclie Porumbescu, poet, scriitor, publicist şi patriot bucovinean, mama Emilia, o femeie modestă, blândă, gospodină, bunicul, Ştefan Clodnitchi, sunt evocaţi prin fotografii împreună cu cei care l-au iniţiat pe Ciprian în tainele universului muzical, învăţătorului Simion Mayer şi profesorul Carol Miculi (director al Conservatorului de muzică din Lemberg).

Perioada studiilor liceale la Gimnaziul superior greco-oriental din Suceava a reprezentat o etapă formativă în viaţa tânărului Ciprian Porumbescu conturându-i personalitatea. Suceava secolului al XIX-lea este evocată prin imagini de epocă: Cetatea de Scaun, Biserica Mirăuţi, Gimnaziul Superior, Biserica coconilor dându-se astfel o vedere generală a centrului socio-cultural efervescent, unde Ciprian a găsit un climat prielnic de dezvoltare a aptitudinilor sale artistice şi umaniste.

Aici s-au împletit în mod armonios orele petrecute cu celebrul lăutar al Bucovinei, Grigore Vindireu şi lecţiile de muzică cu profesorul Ştefan Nosievici.

Serbarea de la Putna din 15 august 1871 închinată memoriei domnitorului Ştefan cel Mare şi comemorării a 400 de ani de la întemeierea mănăstirii Putna, iniţiată de societatea *România Jună* este marcată prin fotografiile celor care au participat în mod activ la organizarea şi desfăşurarea întregii manifestări : Mihai Eminescu, Mihail Kogălniceanu, Ioan Slavici,

poetul Vasile Bumbac, G. Dem. Teodorescu, A.D.Xenopol, Iraclie Porumbescu şi nu în ultimul rând adolescentul de 18 ani Ciprian Porumbescu care, în apropierea mormântului sfânt, are viziunea Daciei întregite.

În succesiunea cronologică, **momentul Cernăuţi** ocupă un spaţiu larg de expoziţie, anii de studenţie petrecuţi de Ciprian aici reprezentând în viaţa sa o etapă importantă şi un examen al maturităţii patriotice. Evocarea se face pe baza unor imagini de epocă din Cernăuţiul veacului al XIX- lea creându-se astfel atmosfera locurilor frecventate de Ciprian. Sânt prezentate : Seminarul teologic, Universitatea francisco - iosefină , casa profesorului Isidor Vorobchievici (autorul primului tratat de armonie în limba română, apărut la Cernăuţi în 1869) unde a locuit Ciprian, Căminul studenţesc, Teatrul, Primăria şi Corul teologic în care a activat şi pentru care a compus numeroase lucrări de factură religioasă.

La 10 decembrie 1875, ia fiinţă la Cernăuţi Societatea academică română **Arboroasa**. La deschidere, studenţii români intonează imnul Arboroasei, compus de Ciprian Porumbescu, pe versuri de Tudor Stefanelli. Este primul imn patriotic scris de compozitor. Activitatea în cadrul societăţii se intensifică odată cu alegerea sa ca preşedinte al Arboroasei în august 1877. Compune lucrări de valoare pentru corul teologic între care: *Tabăra română*, scrisă pentru cor bărbătesc pe versuri de Vasile Alecsandri, şi *Altarul mănăstirii Putna*, pe versurile aceluiaşi mare poet.

Atitudinea patriotică a comitetului Arboroasei (format din: Ciprian Porumbescu - preşedinte, Zaharia Voronca, Oreste Popovici, Constantin Morariu, T.V. Stefanelli- membri) este făcută cunoscută vizitatorului prin reproducerea telegramei de condoleanţe pentru „domnitorul decapitat"(Grigore Ghica al III-lea) trimisă de membrii acesteia primăriei Iaşi, la comemorarea a 100 de ani de la moartea domnitorului (1877).Acesta a fost motivul arestării şi judecării comitetului într-un proces răsunător, reprezentând **primul proces politic din Bucovina** , câştigat de acuzaţi după 11 săptămâni de detenţie şi 3 zile de discuţii aprinse. Sănătatea deja şubredă a lui Ciprian se înrăutăţeşte, condiţiile rele din închisoare accelerând moartea sa prematură..

Un loc special în cadrul expoziţiei îl ocupă **momentul dedicat idilei Berta-Ciprian** subliniat de filele albumului dăruit de Ciprian iubitei sale de ziua ei precum şi de fotografia celor doi în viziunea artistică a pictorului Mişu Pop.

Spaţiul expoziţional dedicat **experienţei vieneze** a compozitorului are ca fundal reprezentativ o imagine panoramică a domului Sfântul Ştefan din capitala Austriei, în care sânt *incluse* fotografii reprezentând :Teatrul, Opera, Universitatea. De asemenea, sunt prezentate şi fotografiile celor care l-au

îndrumat pe Ciprian în cariera sa: Anton Bruckner pentru cursurile de armonie, Eusebie Mandicevschi şi prietenul său pictorul Epaminonda Bucevschi.

Activitatea în cadrul societăţii *România Jună* din Viena, simfoniile, operetele, piesele de teatru frecventate i-au dat ocazia lui Ciprian Porumbescu să reflecteze şi să compună.

În această atmosferă au apărut: *Colecţiune de Cântece Sociale pentru Studenţii Români* compusă şi dedicată junimii academice române (între cele 20 de cântece din Colecţie apar *Tricolorul*- compus la Stupca în 1878 şi *Imnul Unirii* - pe versurile lui Andrei Bârseanu scris la Viena ca imn al *României June*), revista umoristică *Pipăruşa* (realizată de Ciprian pentru societatea *Junimea*) şi valsul *Camelii* (lucrare interpretată la revelionul anului 1880 al *României June* de către Eduard Strauss), toate acestea regăsindu-se în expoziţie.

Anii petrecuţi la **Braşov** sunt evocaţi prin fotografii ce cuprind imagini reprezentative pentru această perioadă fructuoasă din viaţa zbuciumată a lui Ciprian Porumbescu: clădirea Şcolii Centrale, unde la 27 februarie 1882 a avut loc premiera operetei *Crai nou*, casa în care a locuit în timpul şederii la Braşov, o imagine panoramică a oraşului, biserica „Sfântul Nicolae" din Şchei precum şi portretele prietenilor săi, Andrei Bârseanu, Ipolit Ilasievici, Lazăr Năstase ,cei care l-au sprijinit şi încurajat în realizarea visurilor sale.

În acest context, prin activitatea sa de profesor de muzică la Şcolile Centrale Române, de organizator şi dirijor al corului bisericii „Sfântul Nicolae" din Şchei, de dirijor secund al Reuniunii de gimnastică şi cântări, Ciprian Porumbescu a inaugurat la Braşov o nouă viaţă muzicală.

„Productivitatea melodică, umorul, înclinaţiile native spre poezie, proză şi dramaturgie, cunoaşterea creaţiei muzicale populare româneşti s-au îmbinat în mod fericit cu cele învăţate în oraşul valsului şi au generat **prima operetă românească *Crai Nou*"**[4](după libretul poetului Vasile Alecsandri) prin care s-a deschis calea spre muzica profesionistă. Ea reprezintă totodată chintesenţa simţului său patriotic exprimată atât de sugestiv de către compozitorul însuşi: „...Şi dacă este vorba de vreun componist, care l-am studiat şi-l studiez şi acum încă cu multă diligenţă atunci îmi permit a spune că componistul acesta e însuşi poporul nostru."

În muzeu este expusă şi bagheta cu care Ciprian a dirijat opereta cu inscripţia „Ciprian 1882".

Perioada petrecută în **Italia** la Nervi, pentru refacerea sănătăţii (noiembrie 1882 – februarie 1883) este reconstituită prin imaginile oraşelor vizitate de Ciprian Porumbescu: Milano, Veneţia, Florenţa, Roma, Pisa precum şi fotografia marelui compozitor italian Giuseppe Verdi pe care Ciprian l-a

[4]Paul Leu, *Ciprian Porumbescu*, Bucureşti, 1978, p. 191

întâlnit în vila sa din Genova, prin intermediul compozitorilor Marco Sala şi Arrigo Boito.

Dorul de casă, prieteni şi de Berta îl determină să părăsească Italia şi să revină la Stupca în casa părintească. Starea sa de sănătate se agravează şi la 6 iunie 1883 moare.

În ceea ce priveşte **posteritatea** lui Ciprian Porumbescu, o dovadă a faptului că nu a fost uitat ci dimpotrivă a continuat să trăiască în sufletul şi mintea multor români, o reprezintă numeroasele manifestări organizate sub patronajul societăţilor culturale de peste vremi, care au readus în conştiinţa publicului operele marelui dispărut. Sânt expuse fotografii cu aspecte de la inaugurarea statuii lui Ciprian Porumbescu de la Suceava (14 octombrie 1933), cu membrii Comitetului Reuniunii *Ciprian Porumbescu* din Suceava precum şi un colaj cu reprezentaţiile operelor compozitorului în diferite oraşe ale ţării.

Într-o penultimă secvenţă expoziţională, încadrarea sa în pleiada compozitorilor români (Carol Miculi, Isidor Vorobchievici, Gavril Musicescu, Eusebie Mandicevschi, Tudor Flondor, Alexandru Voevidca, Ion Vidu, Dumitru C. Kiriac, Tiberiu Brediceanu, George Enescu, Alexandru Zavulovici, Ştefan Pintilie) nu face decât să întărească rolul şi nu în ultimul rând calitatea compoziţiilor celui care a fost o fiinţă excepţională care purta în frământarea ei lăuntrică forţele unui mare talent. Tot în această sală sunt etalate în trei vitrine plachete, medalii, trofee de la festivalurile şi concursurile de interpretare precum şi publicaţii care prezintă viaţa şi activitatea compozitorului.

În ultima sală a circuitului expoziţional sânt expuse obiecte de recuzită folosite la turnarea filmului „Ciprian Porumbescu". În aceeaşi încăpere, într-o vitrină sânt etalate fotografii reprezentând intelectuali ridicaţi din Stupca care s-au remarcat în viaţa socială, culturală şi politică a Sucevei.

Noul muzeu inaugurat la 1 iulie 2003 reprezintă omagiul nostru de recunoştinţă şi de veşnică amintire a celui care şi-a dorit cu ardoare ca muzica sa , scrisă cu atâta simţ sufletesc, să fie cântată şi fredonată de fiecare român.

Muzeul de la Stupca trebuie văzut, auzit şi simţit.

PENSANT A CIPRIAN PORUMBESCU
UN NOUVEAU MUSEE A STUPCA

On a écrit et on écrira pour longtemps dorénavant de Ciprian Porumbescu. Seulement peu de personnes n'ont pas entendu et n'ont pas écoute au moins une de ses compositions. Son œuvre unit heureusement et harmonieusement l'idéal romantique avec les aspirations politiques et sociales de sa génération.

À l'occasion de l'anniversaire, le 14 octobre 2003, de 150 ans de la naissance du compositeur de Bucovine, on a inauguré à Stupca une nouvelle exposition de base "Ciprian Porumbescu ".

La valorisation des pièces du musée a été réalisée premièrement par l'exposition organisée en 6 sales, sous une forme attrayante, destinée à canaliser et à capter l'attention du public visiteur, suivant sur le fond musical de l'immortelle "Balade", la vie du compositeur avec ses moments significatifs, ainsi que par certains aspects concernant la postérité de Ciprian Porumbescu.

NOTE DE LECTURĂ

MARIN *C. STĂNESCU, Armata română şi unirea Basarabiei şi Bucovinei cu România. 1917-1919, Ed. „Ex Ponto", Constanţa, 1999, 242 p.*

Mihai-Aurelian CĂRUNTU

În contextul deosebit de complex de la sfârşitul primei conflagraţii mondiale, marcat de destrămarea imperiilor rus şi habsburgic, s-au creat condiţiile favorabile desăvârşirii unităţii naţional-statale, obiectiv prioritar pentru care România intrase în război alături de partenerii din cadrul Antantei. În acest scop vor fi făcute noi sacrificii umane şi materiale, oştirea română – singura din regiune ce îşi păstrase, în mare parte, capacitatea operativă – trebuind să facă faţă unui nou inamic, deosebit de perfid, fanatizat şi imprevizibil, care nu respecta nici cele mai elementare reguli de desfăşurare a ostilităţilor, recurgând deseori la acte de teroare.

După cum suntem avertizaţi încă din titlu, M.C. Stănescu îşi propune să analizeze rolul armatei regale în vâltoarea evenimentelor politico-militare din Basarabia şi Bucovina anilor 1917-1919. Apariţia acestei cărţi este binevenită, deoarece o lungă perioadă de timp acţiunile unităţilor române au fost etichetate drept „intervenţie imperialistă", având drept scop „anexarea" celor două provincii, în timp ce alţi autori au trecut aceste fapte de arme sub tăcere, sau le-au minimalizat importanţa. În ambele cazuri s-au adus enorme deservicii ştiinţei istorice, ce a fost decenii la rând aservită aceleiaşi ideologii de care erau animate şi forţele care în anii 1917-1918 se opuneau reîntregirii noastre naţionale. Trecând Prutul şi fostul „cordun" austriac, trupele ce s-au acoperit de glorie în luptele de la Mărăşti, Mărăşeşti şi Oituz, nu intrau pe teritorii aparţinând altui stat, ci în două provincii istorice româneşti, unde autohtonii continuau să formeze majoritatea populaţiei, în pofida modificărilor demografice ce s-au produs în perioada dominaţiei străine. Totodată, se insistă şi asupra faptului că trecerea trupelor române peste graniţele arbitrare impuse cu forţa s-a făcut la cererea organismelor legal constituite în Basarabia şi Bucovina, prevenind astfel ca aceste teritorii să se transforme într-un cap de pod al revoluţiei comuniste în centrul şi sud-estul Europei.

Prima parte a volumului, intitulată, *Basarabia îşi scutură jugul străin. Sprijinul dat de armata română*, prezintă procesul de redeşteptare naţională a românilor ca urmare a influenţei revoluţiei ruse din februarie 1917, ce au trebuit să se confrunte deopotrivă cu rezistenţa forţelor imperiale, cât şi cu cele bolşevice coordonate de la Petrograd. Deoarece obiectivele acestora din urmă vizau nu doar Republica Democratică Moldovenească, dar însăşi ordinea de stat şi independenţa României, guvernul de la Iaşi a dat curs cererii Sfatului Ţării de

a trimite trupe în provincia dintre Prut şi Nistru, unde se găseau numeroase depozite proprii a căror siguranţă era periclitată. Într-un capitol special este tratată contribuţia celor aproximativ 12000 de voluntari ardeleni, bănăţeni şi bucovineni – provenind din rândul refugiaţilor şi al prizonierilor de război din armata austro-ungară – la realizarea Marii Uniri. Prin trecerea în revistă a epopeii voluntarilor români care au luptat în Siberia, considerăm că a fost deschisă o problemă care merită reluată şi aprofundată de istoriografia noastră actuală. Autorul aruncă o scurtă privire şi asupra unor cetăţeni români ce au îmbrăţişat doctrina comunistă, în consecinţă situându-se de cealaltă parte a baricadei, - printre care se numără Cristian Racovski, Mihail Gh. Bujor, Vasile Popovici ş.a. – şi au acţionat în slujba Kominternului, contrar intereselor şi voinţei naţiunii noastre.

A doua secţiune a cărţii, intitulată *După 143 de ani Bucovina se uneşte cu Patria Mamă* ,analizează rolul de garant al reunirii *Arboroasei* cu România pe care l-a jucat armata regală, nu înainte de a se face o trecere în revistă a preliminariilor acestui eveniment. Marin C. Stănescu are perfectă dreptate atunci când remarcă faptul că, în comparaţie cu Basarabia, aici pericolul extern a fost mai mic. Acesta nu a lipsit însă, fiind reprezentat de mai vechea intenţie austro-ruteană de alipire (integrală sau parţială) a „Ţării Fagilor" la un viitor stat ucrainean, iar în primăvara anului 1919 de pretenţiile anexioniste ale liderilor bolşevici de la Kiev. În mod regretabil, în perioada dezintegrării Imperiului habsburgic, în rândul elitelor române s-au semnalat unele momente de confuzie, ezitări, lipsă de unitate (vezi cazul Aurel Onciul), de care au încercat să profite diverse forţe ostile idealului reîntregirii. Datorită dezinteresului manifestat faţă de necesitatea organizării unor gărzi naţionale, organele alese de români erau vulnerabile, fără a dispune de autoritatea necesară, în absenţa unor instrumente cu putere executorie însăşi hotărârile adoptate de Constituanta din 27 octombrie 1918 rămânând doar la nivel declarativ. Astfel, în condiţiile anarhiei ce s-a instaurat în Bucovina, armata română s-a dovedit singura forţă capabilă să garanteze viaţa şi proprietatea locuitorilor de aici, iar apoi să asigure condiţiile necesare revenirii acestei provincii la Patria –mamă. În continuare, autorul urmăreşte campania întreprinsă în primăvara anului 1919 de Divizia a VIII-a în Pocuţia şi diversiunea organizată de bolşevici în nordul Basarabiei, ce periclita întreaga situaţie strategică din regiune. Ca urmare a acestor ultime acţiuni, armata română a spulberat planul lui Lenin de a transforma Bucovina într-o parte a unui coridor care trebuia să lege Rusia Sovietică de Ungaria lui Béla Kun.

Parcurgând paginile acestui volum, fără a ne fi propus din start acest lucru, am sesizat şi o serie de erori, mai mult sau mai puţin scuzabile. Astfel, la pagina 177 deputatul Aurel Onciul apare cu numele de Aurelian şi se susţine în mod fals că Iancu Flondor s-ar fi deplasat la Iaşi pentru a cere guvernului

român să trimită armata în Moldova de Sus (în realitate, adevăratul mesager al bucovinenilor a fost avocatul Vasile Bodnărescu); în şirul de fotografii care îi prezintă pe făuritorii unirii Bucovinei cu România, Octavian Gheorghian este dat drept Nicu Flondor şi ... viceversa. În pofida acestor scăderi, cartea are reale calităţi, prin faptul că abordează evenimente mai puţin cunoscute din lupta poporului român pentru unitate naţională, împletind în mod inspirat istoria politică cu cea militară.

ABREVIERI

AAR	Analele Academiei Române, Bucureşti
AARMSI	Analele Academiei Române Memoriile Secţiunii Istorice, Bucureşti
AIIA, Iaşi	Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie „A.D. Xenopol"
ArhGen	Arhiva Genealogică, Iaşi
AUB	Analele Universităţii Bucureşti, Bucureşti
Boabe de grâu	Boabe de grâu, Bucureşti
BOR	Biserica Ortodoxă Română, Bucureşti
Codrii Cosminului	Codrii Cosminului, Cernăuţi
Crai Nou	Crai Nou, Suceava
CvL	Convorbiri Literare, Iaşi – Bucureşti
DIR, A	Documente privind istoria României, seria A, Moldova, Bucureşti
DRH	Documenta Romaniae Historica, seria A, Moldova, Bucureşti
Făt – Frumos	Făt Frumos, Cernăuţi
Junimea Literară	Junimea literară, Cernăuţi
MI	Magazin Istoric, Bucureşti
MB	Mitropolia Banatului, Timişoara
MMS	Mitropolia Moldovei şi Sucevei, Iaşi
Muzeul Naţional	Muzeul Naţional, Bucureşti
Rdel	Revista de Istorie, Bucureşti
Revista de folclor	Revista de folclor, Bucureşti
Revista Muzeelor	Revista Muzeelor, Bucureşti
RFR	Revista Fundaţiilor Regale, Bucureşti
RIM	Revista de Istorie Militară, Bucureşti
SCŞ	Studii şi Cercetări Ştiinţifice, Iaşi
Studii	Studii. Revista de Istorie, Bucureşti
Suceava	Suceava. Anuarul Complexului Muzeal Bucovina, Suceava

Tipografia **ROF** S.A Suceava
str. Mărăşeşti 7A
tel: 0230 - 53.22.99
0230 - 52.34.76
fax: 0230 - 21.74.59
mobil: 0745 - 58.59.54

320.000